Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Переяслав–Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць учених та аспірантів

Випуск 27/1

Заснований у 2006 році
Видається два рази на рік

Переяслав–Хмельницький
2015

ББК 65.9(4)
УДК 330.658.114
18Е

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань національної економіки України, розвитку підприємництва, аграрної економіки, функціонування фінансової системи та соціальної сфери.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур.

Редакційна рада: Боголіб Т.М., докт. екон. наук (головний редактор);
Алєксєєв І.В., докт. екон. наук; **Калюга Є.В.**, докт. екон. наук; **Кириленко О.П.**, докт. екон. наук; **Кужелєв М.О.**, докт. екон. наук; **Лисецький А.С.**, докт. екон. наук; **Лондар С.Л.**, докт. екон. наук; **Лук'яненко І.Г.**, докт. екон. наук; **Мех О.А.**, докт. екон. наук; **Навальна М.І.**, докт. філол. наук, **Оболенська Т.Є.**, докт. екон. наук; **Оболенський О.Ю.**, докт. екон. наук; **Петрук О.М.**, докт. екон. наук; **Тарангул Л.Л.**, докт. екон. наук; **Череп А.В.**, докт. екон. наук; **Макарчук І.М.**, канд. екон. наук; **Чабан Г.В.**, канд. екон. наук; **Кучеренко С.Ю.**, канд. екон. наук (відп. секретар).

Міжнародна редакційна рада: В. Косєдовскі докт. екон. наук (Польща); **В. Воронов** докт. екон. наук (Латвія); **І. Бойко** докт. екон. наук (Росія); **О. Ванкевич** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **О. Доріна** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **А. Левітська** докт. екон. наук (Республіка Молдова); **Р. Нурєєв** докт. екон. наук (Росія); **М. Шефер** докт. екон. наук (Німеччина); **С. Полоник** докт. екон. наук (Республіка Білорусь), **М. Хітов** докт. економіки (Болгарія); **Т. Сорокіна** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **Т. Тетеринець** канд. екон. наук (Республіка Білорусь).

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». Протокол № 2 від 9 жовтня 2015 року.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Адреса редакційної колегії:
08400, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30, к. 107.

Засновник та видавець: Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

Художник обкладинки: Попенко О.В.
Коректор: Навальна М.І.
Верстка: Сердюк А.В.
Підписано до друку 10 жовтня, 2015 року. Формат 60х84/8.
Папір офсет. №1.
Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Ум. др. арк. 27,55.
Обл.–вид. арк. 28,88. Наклад 300 примірників.

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди.
08400, обл. Київська, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
(реєстрація: серія КВ, №12268-1152 Р від 01.02.2007; перереєстрація: серія КВ, №21383-11183 ПР від 17.06.2015.)
Тел./факс +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net
Сайт збірника наукових праць: www.economik.phdpu.edu.ua

Періодичне наукове видання «Економічний вісник університету»
зареєстроване в міжнародній базі даних періодичних видань:
ISSN 2306-546X
Key title: Ekonomìčnij vìsnik unìversitetu
Abbreviated key title: Ekon. vìsn. unìv.
Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru
Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Російський індекс наукового цитування (РІНЦ), Всеросійський інститут наукової і технічної інформації Російської академії наук (ВІНІТІ РАН), Ulrich's Periodicals Directory (США), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Universal Impact Factor (UIF), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.

© ПХДПУ, 2015.

Министерство образования и науки Украины
ГВУЗ «Переяслав–Хмельницкий государственный
педагогический университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов ученых и аспирантов

Выпуск 27/1

Основан в 2006 году
Издается два раза в год

Переяслав–Хмельницкий
2015

ББК 65.9 (4)
УДК 330.658.114
18Е

В сборнике опубликованы научные статьи по актуальным вопросам национальной экономики Украины, развития предпринимательства, аграрной экономики, функционирования финансовой системы и социальной сферы.

Для научных работников, преподавателей, студентов экономических специальностей, работников финансово-кредитных учреждений и предпринимательских структур.

Редакционный совет: Боголиб Т.М., докт. экон. наук (главный редактор);
Алексеев И.В., докт. экон. наук; **Калюга Е.В.**, докт. экон. наук; **Кириленко О.П.**, докт. экон. наук; **Кужелев М.А.**, докт. экон. наук; **Лисецкий А.С.,** докт. экон. наук; **Лондар С.Л.**, докт. экон. наук; **Лукьяненко И.Г.**, докт. экон. наук; **Мех О.А.**, докт. экон. наук; **Навальная М.И.**, докт. филол. наук; **Оболенская Т.Е.**, докт. экон. наук; **Оболенский А.Ю**., докт. экон. наук; **Петрук А.М.**, докт. экон. наук; **Тарангул Л.Л.**, докт. экон. наук; **Череп А.В.**, докт. экон. наук; **Макарчук И.Н.**, канд. экон. наук, **Чабан Г.В.**, канд. экон. наук, **Кучеренко С.Ю.**, канд. экон. наук (отв. секретарь).
Международный редакционный совет: В. Коседовски докт. экон. наук (Польша), **В. Воронов** докт. экон. наук (Латвия), **И. Бойко** докт. экон. наук (Россия), **Е. Ванкевич** докт. экон. наук (Республика Беларусь), **Е. Дорина** докт. экон. наук (Республика Беларусь); **А. Левитская** докт. экон. наук (Республика Молдова), **Р. Нуреев** докт. экон. наук (Россия), **М. Шефер** докт. экон. наук (Германия), **С. Полоник** докт. экон. наук (Республика Беларусь), **М. Хитов** докт. экономики (Болгария), **Т. Сорокина** докт. экон. наук (Республика Беларусь), **Т. Тетеринець** канд. экон. наук (Республика Беларусь).

Рекомендован к печати Ученым советом ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды». Протокол №2 от 9 октября 2015 г.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов « Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Адрес редакционной коллегии:
08401, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30, к. 107.
Учредитель и издатель: Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды».

Художник обложки: Попенко А.В.
Корректор: Навальная М.И.
Верстка: Сердюк А.В.
Подписан к печати 10 октября 2015. Формат 60х84/8.
Бумага офсет. № 1.
Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Ум. п.л. 27,55.
Обл.-изд. л. 28,88. Тираж 300 экземпляров.

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды.
08400, Киевская обл., г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30.
Свидетельство о внесении в Государственный реестр субъектов издательского дела
(регистрация: серия КВ, № 12268-1152 Р от 01.02.2007; перерегистрация: серия КВ, №21383-11183 ПР от 17.06.2015.)
Тел. / Факс +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94, e-mail: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net
Сайт сборника научных трудов: www.economik.phdpu.edu.ua

**Периодическое научное издание «Экономический вестник университета»
зарегистрировано в международной базе данных периодических изданий:
ISSN 2306-546X
Key title: Ekonomìčnij vìsnik unìversitetu
Abbreviated key title: Ekon. vìsn. unìv.**
Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело», Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru
Международные информационные и наукометрические базы данных: Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), Всероссийский институт научной и технической информации Российской академии наук (ВИНИТИ РАН), Ulrich's Periodicals Directory (США), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Universal Impact Factor (UIF), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского
©ПХДПУ, 2015.

Ministry of Education and Science of Ukraine
SHEE «Pereyaslav–Khmelnytskiy State
Pedagogical University after Grygoriy Skovoroda»

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists and post–graduate students

ISSUE 27/1

Established in 2006
Issued twice per year

Pereyaslav–Khmelnytskiy
2015

ББК 65.9(4)
УДК 330.658.114
18Е

The collection contains the scientific articles on the actual issues of the national economy of Ukraine, development of entrepreneurship, agricultural economy, functioning of financial system and social sphere.

For scientists, teachers, students of economic specialties, employees of financial and credit institutions and entrepreneurs.

Editorial Board: T.M. Bogolib, Doctor of Economics (chief editor);
I.V. Alekseyev , Doctor of Economics; **Y.V. Kaliuga**, Doctor of Economics; **O.P. Kyrylenko**, Doctor of Economics; **M.O. Kuzheliev**, Doctor of Economics; **A.S. Lisetsky,** Doctor of Economics; **S.L. Londar**, Doctor of Economics; **I.G. Lukianenko**, Doctor of Economics; **O.A. Mekh**, Doctor of Economics; **M.I. Navalna**, Doctor of Philology; **T.Y. Obolenska**, Doctor of Economics; **O.Y. Obolenskiy**, Doctor of Economics; **O.M. Petruk** , Doctor of Economics; **L.L. Tarangul** , Doctor of Economics; **A.V. Cherep**, Doctor of Economics; **I.M. Makarchuk**, Candidate of Economics, **G.V. Chaban**, Candidate of Economics, **S.Y. Kucherenko**, Candidate of Economics (Secretary).

International Editorial Board: V. Kosedovskiy, Doctor of Economics (Poland); **V. Voronov,** Doctor of Economics (Latvia); **I. Boyko,** Doctor of Economics (Russia); **O. Vankevych,** Doctor of Economics (Republic of Belarus); **O. Dorina,** Doctor of Economics (Republic of Belarus); **A. Levitska,** Doctor of Economics (Republic of Moldova); **R. Nyreyev,** Doctor of Economics (Russia); **M. Shefer,** Doctor of Economics (Germany); **S. Polonyk,** Doctor of Economics (Republic of Belarus); **M. Khitov,** Doctor of Economics (Bulgaria); **T. Sorokina,** Doctor of Economics (Republic of Belarus); **T. Teterynets,** Candidate of Economics (Republic of Belarus).

Recommended by the Academic Council of SHEE “Pereyaslav-Khmelnytskiy SPU after Grygoriy Skovoroda». Protocol No 2 dated October 9, 2015.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles “University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students “University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

Address of Editorial Board:
08400, Pereyaslav-Khmelnytskiy, Sukhomlynskogo Str., 30, office 107.
Founder and issuer: State Higher Educational Establishment “Pereyaslav-Khmelnytskiy SPU after Grygoriy Skovoroda».
Cover page designer: O.V. Popenko
Corrector: M.I. Navalna
Layout: A.V. Serdyuk
Signed for print on October 10, 2015. Format 60x84/8.
Offset paper №1.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet. 27,55.
Issued sheets 28,88. 300 copies.

State Higher Educational Establishment “Pereyaslav-Khmelnytskiy State Pedagogic University after Grygoriy Skovoroda».
08400, Kyiv Region, Pereyaslav-Khmelnytskiy, Sukhomlynskogo Str., 30.
Certificate on inclusion to the State Publisher Register
(registration: series КВ, No 12268-1152 P dated 01.02.2007; re-registration: series КВ, No 21383-11183 PR dated 17.06.2015).
Tel./fax +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net
Website of scientific bulletin: www.economik.phdpu.edu.ua

Serial publication “University Economic Bulletin»,
Registered in the international database of serial publications:
ISSN 2306-546X
Key title: Ekonomìčnij vìsnik unìversitetu
Abbreviated key title: Ekon. vìsn. unìv.
Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo, Scientific Electronic Library eLIBRARY.ru
International information and scientometric data base: Russian Science Citation Index (RISC), Russian Institute for Scientific and Technical Information of Russian Academy of Sciences (VINITI), Ulrich’s Periodicals Directory (USA), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Universal Impact Factor (UIF), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy

©ПХДПУ, 2015.

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ, ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

УДК 37.014.54.1

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Виноградня В.М.

Предметом дослідження є система управління фінансовою діяльністю вищих навчальних закладів; мета полягає в аналізі принципів їх застосування на сучасному етапі.

Методи, що були використані в процесі дослідження: аналізу, узагальнення, дедукції.

Результати роботи: аналіз напрямів управління фінансовою діяльністю їх впливу на діяльність вищого навчального закладу, що забезпечить в майбутньому підтримку його конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг.

Галузь застосування результатів: вищі навчальні заклади.

У сучасних умовах функціонування вищих навчальних закладів повною мірою залежить від їх механізму управління діяльністю в усіх аспектах, що визначаються відповідним аналізом усіх бізнес-процесів організації та результатами діяльності.

Організація системи управління фінансовою діяльністю у вищих навчальних закладах є дуже актуальною для вищої школи, оскільки допомагає отримати додаткові конкурентні переваги й забезпечити ефективність використання фінансових ресурсів.

Ключові слова: вищі навчальні заклади, фінансові ресурси, управління фінансовою діяльністю, система збалансованих показники.

СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Виноградная В.М.

Предметом исследования являються система управления финансовой деятельностью высших учебных заведений; цель заключается в анализе принципов их применения на современном этапе.

Методы, которые были использованы в процессе исследования: анализа, обобщения, дедукции.

Результаты работы: анализ направлений управления финансовой деятельностью их влияния на деятельность высшего учебного заведения, обеспечит в будущем поддержку его конкурентоспособности на рынке образовательных услуг.

Область применения результатов: высшие учебные заведения.

В современных условиях функционирования высших учебных заведений в полной мере зависит от их механизма управления деятельностью во всех аспектах, определяются соответствующим анализом всех бизнес-процессов организации и результатам деятельности.

Организация системы управления финансовой деятельностью в высших учебных заведениях является очень актуальной для высшей школы, поскольку помогает получить дополнительные конкурентные преимущества и обеспечить эффективность использования финансовых ресурсов.

Ключевые слова: *высшие учебные заведения, финансовые ресурсы, управление финансовой деятельностью, система сбалансированных показателях.*

THE SYSTEM OF FINANCIAL MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Vynogradnya V.M.

The subject of research is the system of financial management of universities; the goal is to analyze the principles of their application today.

The methods that were used in the study, analysis, synthesis, deduction.

© Виноградня В.М., 2015

The results: an analysis of financial management areas of their influence on the activities of the university, which will provide future support to its competitiveness in the educational market.

Areas of Application results: higher education institutions

In modern conditions the functioning of higher education institutions fully dependent on their mechanism of management of all aspects that define appropriate analysis of all business processes of the organization and results of operations.

Company financial management system in higher education is very important for high school as it helps to get additional competitive advantages and ensure the effective use of financial resources.

Keywords: *higher education higher institutions, financial resources, financial management, balanced scorecard.*

В умовах ринкових перетворень посилюється увага ВНЗ до питань стратегічного планування, розробки місії вищого навчального закладу, визначення стратегії і довгострокових планів його розвитку; зростає вплив усіх сторін, зацікавлених у результатах його діяльності, посилюється роль споживачів освітніх послуг. В сучасних умовах вищі навчальні заклади змушені розширювати коло своїх послуг, що передбачає активний пошук, розробку додаткових джерел отримання доходів, оптимізацію витрат; створення нових спеціальностей; постійне підвищення задоволення потреби в освітніх послугах; активну конкуренцію з іншими закладами, зокрема інших держав; пошук і розробку ефективних технологій навчання; розвиток високих технологій, культури й інфраструктури навчального закладу. Відповідні процеси потребують значної уваги вищих навчальних закладів щодо управління їх фінансовою діяльністю.

У наукових працях вітчизняних вчених дослідженню питання щодо управління фінансовою діяльністю у вищих навчальних закладах присвячені праці В.Андрущенка, В.Боброва, Т.Боголіб, І.Каленюк, Дж.Кендріка, Ю.Ніколенка, Т.Оболенської, В.Огаренка та інших однак на сучасному етапі дана тематика потребує постійного аналізу та удосконалення.

Мета написання статті полягає в аналізі напрямів управління фінансовою діяльністю вищих навчальних закладів.

Структура системи управління ВНЗ має свої напрями управління: навчальним і науковим процесами, господарською й фінансовою діяльністю.

Управління навчальною й науковою діяльністю є основною сферою управління вищою освітою, від ефективності якої залежить вчасна реакція на попит ринку праці й освітніх послуг, а відповідно, і попит на освітні послуги й забезпечення ліцензування та атестації спеціальностей і ВНЗ у цілому.

Управління фінансовою діяльністю ВНЗ полягає в забезпеченні мобілізації, розподілу, аналізу (оперативного, поточного й перспективного) і контролю руху фінансових ресурсів.

Як стверджують Г.І. Мальцева та О.В.Мітіна: «для успішного функціонування в конкурентному середовищі ВНЗ необхідні такі інструменти фінансової політики, котрі дозволять раціонально використовувати ресурсний потенціал ВНЗ, оптимізувати фінансові затрати при одночасному підвищенні навчального процесу» [4, с.51].

Л.І. Антошкіна зазначає, що менеджмент господарської діяльності включає комплекс організаційних заходів щодо розширення матеріально-технічної бази й підтримання її функціонального стану. До таких заходів можна віднести матеріально-технічне забезпечення, будівництво й ремонт споруд, технічне оснащення [1, с. 275].

Під час аналізу ефективності діяльності ВНЗ стосовно зазначених напрямів управління використовують економічні показники, які, зокрема:

– характеризують рівень управління. До них належать показники оцінки ефективності роботи суб'єктів (кваліфікація професорсько-викладацького складу та якість знань студентів) управління вищим навчальним закладом.

– характеризують фінансовий стан закладу, від якого залежить рівень матеріально-технічного, інформаційного забезпечення.

Функції планування діяльності ВНЗ, зокрема фінансової, дають змогу:

– подати стратегічні й тактичні цілі у вигляді конкретних фінансових показників;

– виявити можливість реалізації програм і планів розвитку ВНЗ щодо їх фінансового забезпечення;

– установити пріоритети розвитку ВНЗ в умовах обмеженості фінансових ресурсів;

– визначити розміри фінансування підрозділів ВНЗ із різних джерел;

– проконтролювати цільовий характер і ефективність використання фінансових ресурсів.

Розробка планових кошторисів витрат у розрізі загальних статей (загальних кошторисів за кодами економічної класифікації і в розрізі підрозділів за кожною статтею) за бюджетними та позабюджетними коштами, а також складання документів щодо виконання кошторисного фінансування є обов'язковими й контролюються Міністерством освіти і науки України щодо напрямів використання коштів ВНЗ за статтями видатків економічної класифікації.

У своїй діяльності ВНЗ здійснюють планування, зокрема:

– контингенту студентів, кількість яких впливає на отримання бюджетних асигнувань згідно з державним замовленням;

– штатного розкладу професорсько-викладацького складу й навчального навантаження в розрізі факультетів, кафедр і спеціальностей;

– наукової діяльності відповідно до державного й замовлень різних галузей економіки.

Процес організації управління ВНЗ полягає у створенні відповідної організаційної структури. Вищий навчальний заклад – велика організація зі значною кількістю структурних підрозділів і відділів, що відображено у його функціонально-організаційній структурі. Особливість оргструктури цього типу полягає в тому, що для виконання певних функцій управління створюються окремі управлінські підрозділи, які передають виконавцям обов'язкові для них рішення, тобто функціональний керівник у межах своєї сфери діяльності здійснює керівництво виконавцями. Така організаційна структура є комбінацію лінійної та функціональної структур. В її основу покладено принцип розподілу повноважень і відповідальності за функціями та прийняття рішень по вертикалі. Лінійно-функціональна структура дає змогу організувати управління за лінійною схемою, а функціональні підрозділи допомагають лінійним керівникам у здійсненні відповідних управлінських функцій.

Отже, з одного боку, ефективність організації управління у ВНЗ має забезпечуватися жорсткою вертикальною взаємодією між керівниками вищої ланки (лінійна організаційна структура), керівниками середньої ланки й підлеглими; з другого боку, у ВНЗ простежуються елементи матричної організаційної структури, що припускає реалізацію низки завдань із використанням технології управління проектами й посиленням горизонтальної взаємодії. Головною

особливістю матричної структури є наявність спеціального органу, який займається ініціацією та виконанням комплексних програм. При цьому механізм взаємодії між лінійно-функціональною і програмно-цільовою структурами базується на розподілі функцій між лінійними і функціональними програмно-цільовими органами. За кожною цільовою програмою у лінійно-функціональних блоках призначаються відповідальні виконавці, які мають подвійне підпорядкування: по вертикалі – керівнику відповідного організаційного комплексу, по горизонталі – цільовому керівнику.

Особливості розподілу матеріальних ресурсів у ВНЗ пов'язані з існуванням великої кількості підрозділів та їх потребами у товарах, програмно-технічному забезпеченні, будівельних матеріалах тощо. До того ж, навчальні заклади не завжди мають ефективну систему розподілу й делегування повноважень, незважаючи на наявність великої кількості документів (статут, положення, розпорядження, посадові інструкції, накази про розподіл і закріплення обов'язків та ін.), тому у процесі прийняття рішень мають місце суб'єктивні оцінки.

Зазначимо, що на відміну від західних освітніх систем, де керівник ВНЗ може не мати наукового ступеня і вченого звання, адже передусім він є професійним менеджером, національна освітня система в цілому неявно підтримує академічність: вважається, що керівники ВНЗ обов'язково повинні мати науковий ступінь і бути викладачами-практиками, а також брати участь у наукових дослідженнях.

Мотивація у ВНЗ як функція управління також має низку особливостей. Вищий навчальні заклади, як і всі бюджетні організації, сьогодні використовують Єдину тарифну сітку розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів і організацій окремих галузей бюджетної сфери. Зрозуміло, що невисокий рівень оплати праці не стимулює до високопродуктивної праці. Тому перед керівництвом ВНЗ постає завдання, з одного боку, зберегти кваліфікований кадровий склад, з другого – залучити фахівців на наявні вакантні посади. Про гостроту цих проблем свідчать висока плинність кадрів, відплив кваліфікованих кадрів із вищої школи до інших галузей, постійна незабезпеченість кадрами окремих підрозділів і відділів. Існує також велика різниця при оплаті праці викладачів бюджетних і комерційних навчальних закладів.

Функція управління – контроль – це процес забезпечення ВНЗ досягнення своїх цілей, що складається з установлення стандартів, вимірів фактично досягнутих результатів і проведення коригувань у разі, якщо досягнуті результати істотно відрізняються від установлених стандартів.

У ВНЗ зазвичай відсутні документи, які однозначно закріплюють процедуру внутрішнього контролю, тобто визначають, хто, кого й що контролює. Здійснення зовнішнього контролю діяльності ВНЗ забезпечується перевірками уповноважених осіб органів державної влади (акредитація, атестація, ліцензування).

Процес управління вищим навчальним закладом має бути безперервним, системним, ефективним, забезпечувати швидку адаптацію в разі змін. Для перспективного розвитку навчального закладу велике значення має стратегічне управління, основою якого є розробка стратегічного плану. На думку З.Є.Шершньової та С.В. Оборської, мета стратегічного управління – це визначення місії, цілей і стратегій, розробка й забезпечення виконання системи планів як інструментів реалізації стратегічних орієнтирів із метою вдосконалення організації та її окремих підсистем, що є основою для забезпечення її конкурентоспроможності у довгостроковій перспективі [8, с. 34].

Стратегічним плануванням називають постановку завдань і вибір методів розвитку управління, тобто процес переходу управління з одного стану в інший, що характеризується наявністю якісних нових елементів або організаційних змін. У стратегічному управлінні використовують систему збалансованих показників (СЗП) – джерело інформації щодо внутрішніх та зовнішніх процесів у організації.

Як слушно стверджує Г. Матицина: «вищий навчальний заклад потребує такого механізму оцінки, який забезпечити достовірність, оптимальність, періодичність та прозорість результатів. Його показники передбачатимуть одержання інформації прийняття адекватних управлінських рішень, здійснення управлінського обліку. Система показників ефективності повинна, з одного боку охоплювати мету і завдання ВНЗ, а, з другого, - бути збалансованою і мати практичну реалізацію». [5, с. 24].

У дослідженнях Р. Каплана і Д. Нортона розроблено СЗП за чотирма напрямами оцінювання: фінанси; споживачі (конкурентоспроможність товару або послуги); бізнес-процеси (які з них треба оптимізувати); інфраструктура й персонал (можливості розвитку організації та її працівників) [10, с. 71] (рис. 1.).

Рисунок 1. Основні етапи при застосуванні СЗП у вищих навчальних закладах

Управлінці отримують набір показників, із допомогою яких можна контролювати операційні витрати, навантаження персоналу, кількість необхідного обладнання, планові кількісні та якісні показники, рентабельність капіталу, обсяги продажів і прибутку, ефективність інвестицій тощо.

Застосування СЗП забезпечує стратегію управління розвитком, плануванням і розподілом ресурсів, зворотними зв'язками, навчальним процесом і поточним моніторингом. Крім того, можна одержати відповіді на основні питання: за рахунок чого заклад створює вартість на послуги; які процеси є ключовими в її діяльності; якими є рівень кваліфікації персоналу, використовуваних технологій та їх відповідність обраній стратегії; які інвестиції потрібно здійснити з метою досягнення довгострокових цілей організації. Згідно із СЗП методи стратегічного планування можна згрупувати таким чином: методи, орієнтовані на показники фінансової діяльності; методи, орієнтовані на внутрішні процеси і внутрішнє середовище організації; методи, орієнтовані на зовнішнє середовище організації; системні методи.

Можна визначити такі складові системи збалансованих показників (табл. 1.).

Таблиця 1. Складові СЗП для вищого навчального закладу

Складові	Цілі показників
Суспільна	Визначення місії ВНЗ
Фінансові	Вибір стратегічних намірів щодо джерел І обсягів фінансування
Клієнтські	Відповідність ринку праці ринку освітніх послуг
Внутрішня	Оптимізація внутрішніх бізнес-процесів управління ВНЗ
Навчальна	Досягнення ефективності освітніх послуг
Персоналу (професорсько-викладацький склад)	Визначення професорсько-викладацького складу для забезпечення освітнього процесу

Вибір показників для кожної складової має здійснювати вище керівництво навчального закладу відповідно до характеристик внутрішнього та зовнішнього середовища з урахуванням стратегічних цілей його розвитку (рис. 2).

На думку О. Хотомлянського і Т. Дерев'янко, «система основних показників кожної складової збалансованої системи показників ВНЗ повинна мати кількісний вираз і бути доповнена нормативними значеннями, що відображають стандарт діяльності у певний момент» [7, с. 53].

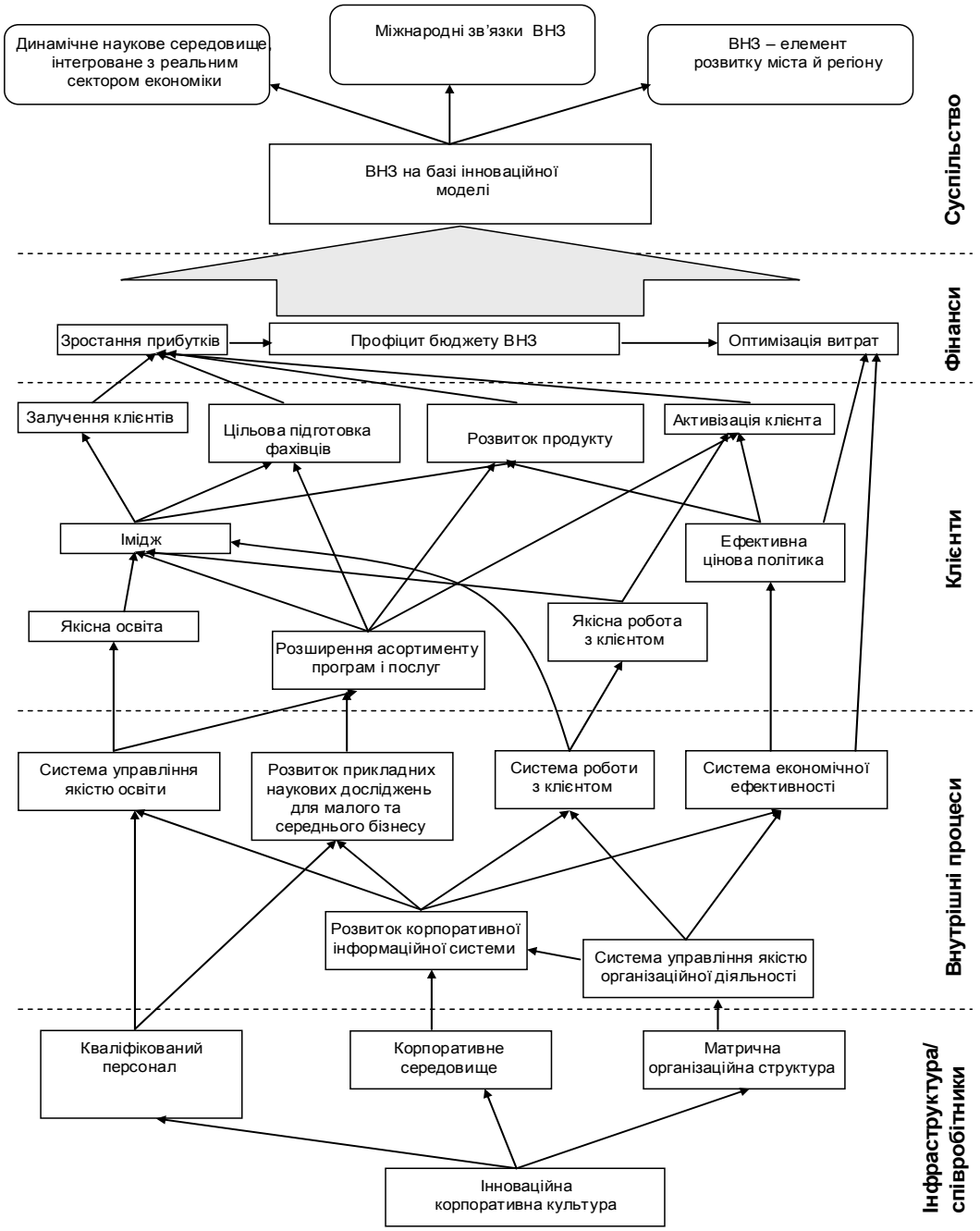

Рисунок 2. Цілі системи збалансованих показників

Головною умовою забезпечення конкурентоспроможності вищого навчального закладу є ефективність управління його ресурсами, що включає, у тому числі, оптимізацію внутрішніх робочих процесів управління ним. Процесний підхід передбачає набір певних дій чи реалізацію функцій навчального закладу.

Сферою державного регулювання дедалі більше стає макрорівень, і загальною світовою тенденцією є децентралізація управління ВНЗ та перенесення важелів регулювання на мікрорівень із переходом до більшої економічної самостійності навчальних закладів, передусім на базі розвитку нових відносин власності.

За кордоном міністерства освіти, які здійснюють регулювання й контроль освітніх закладів, можуть частково делегувати свої повноваження регіональним органам управління освітою, спеціалізованим агентствам або безпосередньо вищому навчальному закладу, при цьому зберігаючи за собою право загальної координації щодо реалізації політики у сфері освіти. Традиції такого розподілу повноважень існують, зокрема, у Австралії, Німеччині, Канаді.

У США державні університети в основному фінансуються й контролюються штатами. Це дає можливість університетам ефективно взаємодіяти з локальними ринками праці й місцевими співтовариствами. Однак така конфігурація повноважень містить потенційний ризик щодо реалізації єдиної національної освітньої політики.

Організація-посередник (спеціалізоване агентство) є інституцією, що знаходиться у власності держави, але формально не є частиною Міністерства освіти. Цей орган має власну структуру управління, що регулюється Міністерством, і йому надано певні функції щодо регулювання напрямів освітньої діяльності.

Наприклад, у Англії таким органом-посередником є Рада з фінансування вищої освіти (HEFCE), що здійснює бюджетне фінансування ВНЗ у формі грантів на вищу освіту й субсидій на навчання. Бюджет Ради є потужним джерелом фінансування освітньої та науково-дослідної діяльності навчальних закладів, яке забезпечується залежно від результатів досліджень і навчання, які вони демонструють [3, с. 156]. Переваги цієї моделі полягають у тому, що організація-посередник бере на себе функції Міністерства освіти, пов'язані з фінансуванням пріоритетних напрямів розвитку ВНЗ. Це сприяє збалансованості бюджетів навчальних закладів та їх наповнюваності, що, у свою чергу, захищає Міністерство від звинувачень у лобіюванні інтересів. Така спеціалізована організація має відповідний експертний досвід, отже, сприяє розвитку вищої освіти у країні.

Організація-посередник є закладом, що діє на підставі нормативних актів, розроблених і затверджених Міністерством. Зазвичай нею керує Рада, яку очолює особа, що не належить до керівництва університету. Серед членів Ради можуть бути представники бізнесу, ректори інших ВНЗ, галузеві фахівці, думки яких враховують при прийнятті фінансових рішень. Дотримуючись національної стратегії розвитку у сфері вищої освіти, Рада може адаптувати й інтерпретувати національну стратегію з урахуванням певних змін.

У деяких країнах організації-посередники виконують різні функції. Наприклад, у Англії крім Ради з фінансування вищої освіти існують окремі організації, що відповідають за моніторинг і оцінку якості освіти (Агентство забезпечення якості), збір статистичних даних (Агентство статистики вищої школи), аналітичні дослідження (Аналітичний інститут вищої школи), інформатизацію та комп'ютеризацію (Агентство розвитку ІКТ вищої школи). Такі організації об'єднуються й існують у вигляді комітетів або членів освітніх рад. У деяких країнах міністерства освіти щороку розробляють комплекс стратегічних рекомендацій, яким мають слідувати організації-посередники.

Існує ще один підхід, коли Міністерство освіти продовжує безпосередньо здійснювати управління вищим навчальним закладом, проте делегує йому значні повноваження, а роль центрального органу зводиться до стратегічного управління.

Загалом відомо багато різних варіантів розподілу основних функцій, пов'язаних з управлінням системою вищої освіти.

Важливою складовою більшості реформ у сфері освіти є зміцнення нормативно-правої бази ВНЗ із наданням їм статусу незалежних корпоративних одиниць (автономій) із правом притягувати до суду. Такий статус навчальні заклади отримують шляхом визначення їх автономного статусу через спеціальне національне законодавство або шляхом реєстрації як некомерційного підприємства або добродійної організації. Наприклад, у Великобританії Лондонська школа економіки є компанією з обмеженою відповідальністю у рамках гарантії – особлива форма компанії, що існує в системі вищої освіти. У цьому разі вищі навчальні заклади несуть повну відповідальність за свою діяльність, включаючи всі можливі ризики.

Якщо ВНЗ отримують автономію, то мають раціонально визначити стратегічні пріоритети, до яких прагнуть.

Досвід показує, що реалізація національної стратегії в освітній галузі є завданням, яке розв'язується не лише адмініструванням. Міністерства освіти мають сприяти реалізації національної освітньої стратегії розвитку шляхом відкритого і прозорого контролю якості освіти, запровадження різних фінансових стимулів, інформування громадян. Відтак Міністерство зберігає за собою ключову роль у визначенні національної стратегії розвитку системи вищої освіти. Ці функції можуть передаватися різним посередникам-організаціям, проте поширена модель припускає наявність одного чи кількох спеціалізованих агентств, які здійснюють певні функції з управління системою вищої освіти. З виникненням нового рівня управління державні ВНЗ отримують дещо ширші повноваження з управління власними ресурсами й відповідний правовий статус у межах державного сектору.

Відмова від централізованого адміністрування зумовлена кількома причинами, зокрема, неможливістю раціонально управляти великими системами вищої освіти з центру, можливістю надання окремим ВНЗ оптимізувати свою діяльність у рамках національної стратегії розвитку системи вищої освіти тощо.

Існують два основні напрями змін у фінансуванні й фінансовому управлінні ВНЗ: способи розподілу фінансових ресурсів усередині системи та підходи в управлінні фінансами на рівні ВНЗ.

У більшості країн норматив фінансування базується на даних про набір студентів за попередній рік. Проте в деяких європейських країнах застосовується новаторський підхід, згідно з яким розподіл коштів здійснюється на підставі досягнутих результатів, а не даних про кількість студентів. Так, у Нідерландах 50 % коштів на навчання розподіляється на підставі кількості виданих дипломів, у Норвегії 25 % коштів пов'язано з кількістю випускників або кількістю отриманих студентами заліків.

Інші особливості методів фінансування, розроблених у країнах ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку), включають таке:

– використання підходу на основі формули при розподілі коштів на капітальне будівництво (Великобританія);

– роздільне фінансування навчання й досліджень, розробка системи незалежної експертизи для їх фінансування (Нова Зеландія);

– змішаний підхід на основі формул і якісних показників при розподілі коштів на дослідження (Норвегія);

– виділення ресурсів на три роки з тим, щоб ВНЗ могли здійснювати середньострокове планування (Австралія);

– розподіл коштів у розмірі, що відповідає обсягу коштів, які отримуються ВНЗ від інших сторін з метою отримання доходів із зовнішніх джерел (Швейцарія).

У багатьох країнах простежуються тенденції до більшої фінансової автономії ВНЗ. У цьому разі навчальні заклади направляють органам фінансування звіти про використання коштів, а також іншу статистичну звітність щодо ефективності й результатів їх діяльності. Так, у Австралії та Великобританії фінансова звітність може подаватися один раз на рік за умови, що частота подання звітів може збільшитися, якщо навчальні заклади зазнають фінансових проблем. Тоді ВНЗ надають середньостроковий прогноз фінансової діяльності й забезпечують резервний фонд. Як уже зазначалося, в Англії організація-посередник, що відповідає за фінансування ВНЗ, має регіональних представників, які регулярно відвідують навчальні заклади з метою фінансового контролю.

ВНЗ несуть повну відповідальність за збалансованість власних бюджетів. Таким чином, загальна тенденція майже в усіх країнах полягає в наданні навчальним закладам більшої фінансової незалежності за умови більшої підзвітності за підсумками роботи.

Сьогодні в умовах надання ВНЗ відповідного правового статусу незалежної організації змінюються вимоги до управління на рівні університету. Загальноприйнятою стає практика створення в університеті колегіального органу управління (Рада), який відповідає за принципові питання діяльності університету, та адміністративної структури, очолюваної ректором. Основними проблемними питаннями становлення подібної практики є повноваження Ради, визначення складу й кількості її членів тощо.

Рада є найвищим органом управління вищим навчальним закладом і відповідає за його діяльність у цілому. Повноваження, що надаються їй згідно із законом (або Міністерством освіти у відповідних нормативних документах), є мірилом автономії навчального закладу. В деяких країнах навчальні заклади повинні отримувати дозвіл Міністерства освіти з усіх питань, пов'язаних із призначенням, підвищенням або звільненням викладацького складу. В інших країнах міністерства зберігають функції контролю придбання й розпорядження майном ВНЗ, у ряді країн потрібен дозвіл Міністерства освіти на створення комерційних кредитних фондів ВНЗ.

Останніми роками у сфері вищої освіти України назріла невідкладна потреба у радикальних змінах. Переглядаються обсяги її фінансування, посилено вимоги щодо підзвітності й ефективності діяльності ВНЗ. Можна стверджувати, що найважливішими факторами змін у цій сфері стали глобалізація, інтернаціоналізація, новітні технології навчання (зокрема, дистанційні) [2, с.38].

Загальносвітова тенденція переходу до платної форми навчання, прагнення залучати додаткові фінансові ресурси для освітньо-інноваційної діяльності й важливість залучення висококваліфікованих кадрів зумовили напрями розвитку діяльності ВНЗ.

Сучасні умови потребують нових форм управління (мережевого) і нових підходів, знань, навичок від менеджерів усіх рівнів у ВНЗ. Загальною тенденцією світових освітніх систем є те, що навчальні заклади з метою залучення додаткових фінансових ресурсів співпрацюють із бізнесом, місцевою владою, різними фондами, іншими структурами, застосовують різні методи щодо оптимізації використання фінансових ресурсів.

Загальною інноваційною тенденцією для всіх типів навчальних закладів зарубіжних країн в їх адаптації до умов скорочення державного фінансування є активізація зусиль як на підвищення ефективності використання наявних ресурсів, так і на залучення нових приватних джерел фінансування – домогосподарств, фірм, різних фондів та організацій.

ВНЗ зарубіжних країн розробили методи адаптації до умов обмеження бюджетного фінансування до яких відносяться:

– методи покращання використання наявних бюджетних фінансових ресурсів ВНЗ, зниження витрат на організацію навчання;

– заходи, покликані забезпечити збільшення державного фінансування за рахунок підвищення результативних показників своєї діяльності, які є умовою виділення державних коштів у запланованому або навіть позаплановому обсязі;

– методи, які забезпечують збільшення приватних джерел фінансування, як традиційних, так і інноваційних. Йдеться про збільшення доходів, джерелом яких є плата за навчання (у тому числі іноземних студентів), контракти з приватними фірмами на проведення наукових досліджень і підготовку кадрів, а також кошти від благодійництва. Значну увагу ВНЗ зарубіжних країн приділяють пошуку додаткових приватних джерел фінансування шляхом організації нових напрямів і форм освітньої та інших видів діяльності (міжнародна діяльність навчальних закладів, розвиток партнерських відносин із місцевими органами влади) [6].

Наприклад, у США державні ВНЗ, чий фінансовий стан на відміну від приватних ВНЗ залежить від державної підтримки, особливу увагу приділяють тому, щоб показники їх діяльності відповідали критеріям надання такого фінансування. Державні та приватні ВНЗ країни активно беруть участь у діяльності щодо залучення коштів від благодійництва, а для місцевих дворічних коледжів особливе значення у забезпеченні їх стабільного фінансування мають контакти з місцевою владою. Так, у 2008 році у США із загальної суми благодійних внесків у розмірі 18,4 млрд дол. 30 % надходжень становили кошти випускників минулих років, 24 % – інших приватних осіб, 21 % – різних фондів, 18 % – приватних корпорацій.

Керівництво ВНЗ намагається запобігти зменшенню обсягів витрат на навчання, наслідком чого є збільшення його вартості. Одним із заходів щодо розв'язання проблеми недофінансування ВНЗ є залучення іноземних студентів, оскільки вони самі оплачують навчання.

На сьогодні більшість західних експертів із питань освіти вбачають вихід у застосуванні дистанційного навчання на базі мережевих технологій (Інтернет). З усіх західноєвропейських країн найбільшого розвитку неперервна освіта (дистанційна) набула у Фінляндії, Норвегії, Великобританії та Франції. Для порівняння зазначимо, що доходи університетів Франції від організації неперервної освіти становлять 240 млн дол. на рік, або 10 % ринку освітніх послуг для дорослого населення [9, с. 6].

ВНЗ зарубіжних країн дедалі більше уваги приділяють результативності показників своєї діяльності, що відображають обсяг фінансового забезпечення держави: частка студентів, які отримали після встановленого терміну диплом бакалавра чи магістра, до загального контингенту; частка студентів, які отримали роботу після закінчення ВНЗ, до загальної кількості випускників; зв'язки ВНЗ з міжнародними організаціями тощо.

Висновки. Отже, управління фінансовою діяльністю ВНЗ полягає в забезпеченні мобілізації, розподілу, аналізу (оперативного, поточного й перспективного) і контролю руху фінансових ресурсів. Головною тенденцією розвитку

людського капіталу залишається бюджетне фінансування освітніх закладів. Проте скорочення державного фінансування національних освітніх систем є прогресуючою тенденцією. Поряд із скороченням видатків на вищу освіту держава реформує механізм виділення бюджетних коштів для стимулювання підвищення ефективності діяльності ВНЗ. Наприклад, обсяги фінансування почали пов'язувати з різними показниками діяльності ВНЗ (кількістю студентів, показниками ефективності, науково-педагогічної діяльності тощо). Зарубіжний досвід державного регулювання діяльності ВНЗ показує, що міністерства освіти інших країн зберігають за собою ключову роль у визначенні національної стратегії розвитку системи вищої освіти. Проте частина їхніх функцій, зокрема і щодо фінансування, може передаватися різним посередникам-організаціям, спеціалізованим агентствам або безпосередньо вищому навчальному закладу.

Список використаних джерел

1. Антошкіна Л.І. Економіка вищої освіти: тенденції та перспективи реформування / Л.І. Антошкіна. – К. : Корпорація, 2005. – 275 с.

2. Бобров В.Я. Основні тенденції розвитку економіки вищої освіти в Україні / В.Я. Бобров // Вища освіта України. – 2005. – № 4. – С. 38.

3. Левченко О.М. Економіка знань. Управління розвитком людських ресурсів Великобританії : монографія / О.М. Левченко – К. : Корпорація, 2005. – 292 с.

4. Мальцева Г.И. Затраты на обучение в механизме финансовой политики вуза / Г.И. Мальцева, О.В. Митина // Экономика образования. – 2006. – № 3. – С. 51.

5. Матицина М. Актуальні проблеми функціонування вищих навчальних закладів України в умовах ринкової економіки / М. Матицина // Економіст. – 2006. – № 4. – С. 24.

6. Стратегия адаптации высших учебных заведений: экономический и социологический аспекты / под ред. Т.Л. Клячко. – М. : ГУ ВШЭ, 2002. – С. 229–246.

7. Хотомлянський О. Формування збалансованої системи показників ВНЗ / О. Хотомлянський, Т. Дерев'янко // Освіта і управління. – 2005. – Т. 8. – № 2. – С. 53.

8. Шершньова З.Є. Стратегічне управління : навчальний посібник / З.Є. Шершньова, С.В. Оборська. – К. : КНЕУ, 1999. – 384 с.

9. Jeljoul M. Le cout de l'education en 2004 / M. Jeljoul, V. Viard, Ch. Ragjucy // Note d'information, 2005. – № 5–39. – P. 6.

10. Kaplan R.S. The Balanced Scorecard – Measures then drive Performance / R.S. Kaplan, D.P. Norton // Harvard Business Review. – 1992. – V. 70. – № 1. – P. 71.

References

1. Antoshkina L.I. Economics of Higher Education: Trends and prospects for reform / L.I. Antoshkina. - K. Corporation, 2005. - 275 p.

2. Bobrov V.Y. Major trends in the economy of higher education in Ukraine / V. Y. Bobrov // Higher education Ukraine. - 2005. - № 4. - P. 38.

3. Levchenko O.M. Knowledge Economy. Managing the development of human resources UK: monograph / A.M. Levchenko - K. Corporation, 2005. - 292 p.

4. Maltseva G.I. Training costs in the mechanism of the financial policy of the university / G.I Maltseva, O.V. Mitina // Economics of Education. - 2006. - № 3. - S. 51.

5. Matytsyna M. Recent problems of higher education in Ukraine in a market economy / M. Matytsyna // Economist. - 2006. - № 4. - P. 24.

6. The adaptation strategy of higher education institutions: the economic and sociological aspects / ed. T.L. Klyachko. - M.: Higher School of Economics, 2002. - P. 229-246

7. Hotomlyanskyy O. Formation of the balanced scorecard higher education institutions / O.Hotomlyanskyy A., T. Derevyanko // Education and Management. - 2005. - T. 8. - № 2. - P. 53.

8. Shershneva Z.E. Strategic Management: a tutorial / Z.E. Shershneva, S.V. Oborska. - Kyiv: Kyiv National Economic University, 1999. - 384 p.

9. Jeljoul M. Le cout de l'education en 2004 / M. Jeljoul, V. Viard, Ch. Ragjucy // Note d'information, 2005. – № 5–39. – P. 6.

10.Kaplan R.S. The Balanced Scorecard – Measures then drive Performance / R.S. Kaplan, D.P. Norton // Harvard Business Review. – 1992. – V. 70. – № 1. – P. 71.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Виноградня Віта Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. М.Грушевського, буд. 57, кв.7, м. Переяслав-Хмельницький, 08400, Україна
e-mail: vinogradniy_roma@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Виноградная Вита Михайловна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, денежного обращения и кредита
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницкий ДПУ имени Григория Сковороды»
ул. М. Грушевского, дом 57,кв.7 г. Переяслав-Хмельницкий, 08400, Украина
e-mail: vinogradniy_roma@ukr.net

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

V.M. Vynogradnya, PhD in Economics, Associate Professor at Faculty of Finances, monetary circulation and credit
State Higher Educational Institution «Pereyaslav -Khmelnytskyy State Pedagogical University named after Grygoriy Skovoroda»
57 M. Grushevskyy St., apt.7, Pereyaslav -Khmelnytskyy, 08400, Ukraine
E-mail: vinogradniy_roma@ukr.net

УДК 336.6

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Кужелєв М.О.,
Житар М.О.

Предмет роботи – концептуальні аспекти ефективності фінансового забезпечення інноваційного розвитку України.

Метою статті є розгляд та обґрунтування концептуальних засад ефективності фінансового забезпечення інноваційного розвитку України.

Метод і методологія проведення роботи – використані загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема порівняння, наукової абстракції, індукції та дедукції, аналізу та синтезу і тощо.

Результати роботи – досліджено поняття «інноваційна діяльність та проаналізовано рівень фінансування наукової та інноваційної діяльності в Україні з обґрунтуванням напрямків розвитку інноваційної діяльності.

Висновки – удосконалення системи фінансового забезпечення наукової діяльності на інноваційній основі ґрунтується на отриманні ресурсів по різних каналах, зокрема, забезпечення базового та програмно-цільового фінансування за рахунок прямої фінансової підтримки держави в обсягах визначених законодавчо, розширення приватного фінансування шляхом венчурних та інших комерційних джерел (гранти, інвестиції). Введення державою таких методів непрямої фінансової підтримки як пільгове оподаткування, кредитування і субсидування.

Ключові слова: *наука, фінансування науки, державна підтримка, наукова діяльність, інноваційна діяльність, концептуальні основи, гранти.*

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ

Кужелев М.А.,
Житарь М.О.

Предмет работы – концептуальные аспекты эффективности финансового обеспечения инновационного развития Украины.

Целью статьи является рассмотрение и обоснование концептуальных основ эффективности финансового обеспечения инновационного развития Украины.

Метод и методология проведения работы – использованы общенаучные и специальные методы, в частности сравнения, научной абстракции, индукции и дедукции, анализа и синтеза и тому подобное.

Результаты работы - исследовано понятие «инновационная деятельность и проанализирован уровень финансирования научной и инновационной деятельности в Украине с обоснованием направлений развития инновационной деятельности.

Выводы - совершенствование системы финансового обеспечения научной деятельности на инновационной основе основывается на получении ресурсов по различным каналам, в частности, обеспечение базового и программно-целевого финансирования за счет прямой финансовой поддержки государства в объемах определенных законодательно, расширение частного финансирования путем венчурных и других коммерческих источников (гранты, инвестиции). Введение государством таких методов косвенной финансовой поддержки как льготное налогообложение, кредитование и субсидирование.

Ключевые слова: *наука, финансирование науки, государственная поддержка, научная деятельность, инновационная деятельность, концептуальные основы, гранты.*

CONCEPTUAL BASES EFFECTIVE FINANCIAL SUPPORT FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE

Kuzheliev M.O.,
Zhytar M.O.

The subject of the work – the conceptual aspects of the effectiveness of financial support innovative development of Ukraine.

Purpose – The aim of the article is to review and study the conceptual foundations of the effectiveness of financial support innovative development of Ukraine.

Method and methodology of work - used general scientific and special methods, such as comparison of scientific abstraction, induction and deduction, analysis and synthesis and the like.

Results – explore the concept of «innovation and analyzed the level of funding of research and innovation activity in Ukraine with justification directions of innovation.

Conclusions - improving the system of financial support of scientific activities on the basis of innovation is based on obtaining resources through various channels, in particular the provision of basic and program-oriented funding through direct financial support from the state in the volumes defined by law, the expansion of private financing through venture capital and other commercial sources (grants, investments). The introduction of such methods by the state financial support as an indirect tax breaks, loans and subsidies.

Key words: *science, science funding, government support, scientific activity, innovation, conceptual foundations and grants.*

Актуальність теми. На сьогоднішній день однією зі складових забезпечення динаміки зростання економіки України є впровадження інноваційної моделі розвитку. Саме такий шлях дає можливість нашій країні зберегти і найбільш ефективно використовувати існуючий науково-технічний потенціал для здійснення структурних технологічних змін та зайняти вагоме місце у світовому співтоваристві. В умовах подолання негативних наслідків світової фінансової кризи суттєво ускладнюється механізм фінансового забезпечення проведення широкомасштабної інноваційної політики, насамперед, через обмеження доступу до зовнішніх запозичень, уповільнення кредитної активності та зниження довіри до банківської системи, значне зростання дефіциту державного бюджету, наявність цілого ряду структурних деформацій у розвитку вітчизняного фінансового ринку. В контексті забезпечення стійкого економічного зростання в Україні

 © Кужелєв М.О., Житар М.О., 2015

особливого значення набуває розвиток теоретичних засад та розробка ефективних практичних заходів щодо структурної перебудови існуючого механізму фінансового забезпечення реалізації інноваційної моделі розвитку.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Проблеми ефективності фінансового забезпечення інноваційного розвитку висвітлено в працях вітчизняних та закордонних науковців. Серед відомих українських вчених можна виділити: О. Амошу, О. Барановского, Т. Боголіб, С. Буковинського, О. Василика, В. Гейєця, В. Глущенко, В. Грушко, А. Даниленко, О. Колодізєва, М. Крупку, В. Куценко, Е. Лібанову, І. Лук'яненко, І. Лютого, Н. Новікова, Т. Оболенську, С. Онишко, П. Саблука, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія, та зарубіжних: Е. Аткінсон, Г. Беккера, Ч. Бексона, М. Благуа, Грегорі Дж. Брока, А. Вагнера, Дж. Вейзе, Є. Деннісова, П. Друкера, К. Ерроу, Дж. Кейнса, П. Самуельсона, Т. Шульца, А. Анчишкина, В. Афанас'єва, В. Басова, С. Белякова, В. Єрошина, В. Жаміна, Е. Жильцова, С. Костаняна, С. Струмиліна, Д. Чупрунова.

Метою статті є розгляд та обґрунтування концептуальних засад ефективності фінансового забезпечення інноваційного розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Пріоритетами сучасного економічного розвитку є інвестиції в людський капітал і формування інтелектуального капіталу. На сучасному етапі, перед Україною стоїть завдання формування власної інноваційної моделі, яка передбачає взаємодію держави, бізнесу та науки. Держава, насамперед, має забезпечити розвиток такої моделі шляхом створення системного правового поля, умов для ефективного функціонування наукової та освітньої сфер, а також визначити пріоритети інноваційного розвитку.

Поняття «інноваційна діяльність» означає «самостійний вид діяльності підприємства, пов'язаний з управлінням процесами відновлення всіх об'єктів господарювання в ринковій економіці». Але серед вчених є і різні думки щодо цього терміну.

С. Покропивний визначає інноваційну діяльність як процес, спрямований на розробку і реалізацію результатів закінчених наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у новий чи удосконалений продукт, реалізований на ринку, у новий чи удосконалений технологічний процес, використовуваний у практичній діяльності, а також пов'язані з цим додаткові наукові дослідження і розробки [1].

У роботах Г. Фатхутдінова інноваційна діяльність розуміється як діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок для розширення і оновлення номенклатури і поліпшення якості продукції, що випускається (товарів, послуг), вдосконалення технології їх виготовлення з наступним впровадженням і ефективною реалізацією на внутрішньому і зарубіжному ринках (це стосується також інноваційно-інвестиційної діяльності) [2].

Під терміном «інноваційна діяльність» ряд вчених бачить діяльність, спрямовану на пошук можливостей інтенсифікації виробництва та задоволення суспільних потреб в конкурентоспроможних товарах і послугах завдяки використанню науково-технічного та інтелектуального потенціалу [3].

Інноваційна діяльність - процес, спрямований на реалізацію результатів завершених наукових досліджень і розробок або певних науково-технічних досягнень у новий чи удосконалений продукт, реалізований на ринку, у новий чи удосконалений технологічний процес, використовуваний у практичній діяльності, а також пов'язані з цим процесом наукові розробки і дослідження. Розглядаючи наведене визначення поняття «інноваційна діяльність», необхідно вказати на відсутність у ньому процесу розробки інновації. Хоча потрібно відзначити, що інноваційна діяльність означає весь інноваційний процес, який починається розробкою ідеї і закінчується реалізацією готової продукції. Більш повно суть інноваційної діяльності розкриває наступне визначення: інноваційна діяльність - це процес, спрямований на розробку інновацій, реалізацію результатів завершених наукових досліджень або певних науково-технічних досягнень у новий чи удосконалений продукт, реалізований на ринку, у новий чи удосконалений технологічний процес, використовуваний в практичної діяльності, а також пов'язані з цим процесом наукові розробки і дослідження.

На наш погляд, найбільш точне і повне визначення інноваційної діяльності наведено в Законі України «Про інвестиційну діяльність» № 1560 від 18.09.1991 р, в якому під інноваційною діяльністю розуміють складний процес трансферу нових знань і досягнень в об'єкти економічних відносин, який спрямований на розробку нової конкурентоспроможної продукції. Метою інновацій є збільшення продуктивності праці за рахунок більш ефективного використання ресурсного потенціалу [4]. Результатом інноваційної діяльності є продукт, який реалізується як об'єкт інтелектуальної власності, що підтверджується відповідними документами (патенти, свідоцтва, ліцензії).

У світовій практиці вважається, що наука є найбільш ефективною сферою капіталовкладень, прибуток від яких становить 100-200%, що набагато перевищує рівень рентабельності в інших галузях. За даними зарубіжних економістів, на один долар витрат на науку щорічно припадає прибутку 4-7 дол. США. В Україні ефективність науки також досить висока. На 1 гривню, витрачену на науково-дослідні роботи та дослідно-конструкторські розробки, прибуток складає 3-8 гривень.

Створення ефективного механізму стимулювання інновацій вимагає змін у фінансово-кредитній політиці, зокрема, передбачає розвиток ризикового венчурного підприємництва, яке виступає одним із джерел фінансування інновацій, створення державних цільових фондів науково-інноваційного розвитку.

Державні кошти є важливим джерелом фінансування не тільки науки, а й інноваційної діяльності. Важливу роль у комерціалізації ідей і впровадженні інновацій відіграють державні програми. Так, наприклад, кожна країна прагне надати підтримку для розвитку різним секторам економіки, створюючи досить потужні національні стратегічні програми. Так, в Угорщині існує «Національна науково-дослідна та інноваційна стратегія – інвестиції в майбутнє» (2013–2020 рр.), у Словаччині – «Стратегія науково-дослідного та інноваційного розвитку в рамках Smart-спеціалізації» (2014–2020 рр.), у Словенії – «Дорожня карта дослідницької інфраструктури» (2012–2020 рр.), у Південній Африці – «Десятирічний інноваційний план» (2008–2018 рр.), завдання яких полягає в стимулюванні стратегічного партнерства між наукою та бізнесом, стимулюванні інновацій в промисловості, пришвидшення процесу поширення технологій, активна участь у міжнародній співпраці з метою збільшення власного науково-інноваційного потенціалу, підготовка достатньої кількості фахівців у інноваційній сфері.

Для впровадження цих стратегій, на наш погляд доцільно запроваджувати в Україні університети дослідницького типу. Вони мають стати економічно рушійною силою і джерелом інновацій, шляхом до створення системи науково-технічного розвитку, середовищем для підготовки висококваліфікованих кадрів і формування венчурного капіталу для комерціалізації результатів наукових досліджень.

Створення таких університетів в Україні дасть змогу підтримати найталановитіших та креативних науковців та наукових колективів щодо проведення передових досліджень найвищого рівня через Європейську Дослідницьку Раду (ERC); співпрацювати з європейськими структурами з метою пошуку нових та перспективних областей досліджень через підтримку Майбутніх та виникаючих технологій (FET); надати дослідникам можливості для навчання та розвитку кар'єри у рамках програми дій Марі Складовської Кюрі (Marie Skłodowska-Curie Actions); забезпечити доступ всіх дослідників до висококласних дослідницьких інфраструктур, в тому числі європейських (включаючи е-інфраструктури).

Зарубіжний досвід показує, що поява в кінці минулого століття в Європі університетів «дослідницького» або «підприємницького» типу, в яких поєднується наукова та освітня діяльність на основі інноваційних технологій і принципів управління є найкращим середовищем і центром інноваційного розвитку. Нова модель інноваційного розвитку, яку свого часу запропонував професором Стенфордського університету Генрі Іцковіца, заснована на тісному співробітництві університету з бізнесом і поєднує навчання, наукові дослідження та інновації, дозволяє впроваджувати високі технології і виводити їх на ринки. Вищий навчальний заклад підприємницького типу виступає учасником ринків освітніх послуг і продуктів, праці, наукомістких розробок і послуг [5]. Слід зазначити, що в Україні з прийняттям нового Закону «Про вищу освіту» теж відбуваються деякі зміни і перший заступник міністра освіти І.Р.Совсун у своїх виступах робить акцент саме на співпраці університетів з роботодавцями [6]. Саме на даному етапі, на наш погляд, доцільно розробити концептуальні засади ефективності фінансового забезпечення інноваційного розвитку Україні, які враховують необхідність створення університетів дослідницького типу, що займаються науковими розробками та співпрацюють з роботодавцями, які формують заказ на потреби висококваліфікованих фахівців в окремій галузі. На рис. 1. представлена система державної підтримки інноваційного розвитку України, яка може здійснюватись двома методами: прямим чи непрямим фінансуванням.

Проте, на сучасному етапі створення якісних університетів досліджуваного типу та їх фінансування з боку держави може стикатися з багатьма проблемами. Про низький престиж праці в галузях науки та освіти свідчить зменшення чисельності науковців. Так, за останні 15 років, за даними Державної служби статистики України їх чисельність в університетах скоротилася з 26,1 тис. Осіб до 9,6 тис. Осіб або майже в 2,7 рази [7]. Наукові розробки високого рівня, які виконуються в навчальних закладах, зменшилися майже наполовину. В цілому наукові дослідження в університетах мають низький рівень, не впроваджуються в навчальний процес і виробництво [8].

Недостатній рівень мотивації праці науковців, незадовільний стан матеріально-технічної бази наукових досліджень в університетах (за даними Державної служби статистики України середній рівень зносу наукового обладнання і приладів складає більше 85%) також виступають суттєвими факторами, що впливають на якість виконання наукових розробок.

Рисунок 1. Система державної підтримки інноваційного розвитку України

Протягом останніх років частка коштів на фінансування наукових досліджень в університетах зменшилася у загальному обсязі фінансування наукової сфери до 4,7 відсотка. Для порівняння, в європейських країнах для наукових досліджень в середньому становить понад 100 тис. Доларів США на рік на одного штатного науковця університету, тоді як у вітчизняних університетах цей показник в середньому становить 34 тис. грн. на рік, а в цілому по Україні становить 93,7 тис. грн. [7].

Незважаючи на те, що за останнє десятиліття обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт збільшився в 4 рази, у тому числі на фундаментальні дослідження - в 5 разів, частка обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт у відношенні до ВВП скоротилася з 1,11 до 0,79%, також відбулося скорочення чисельності вчених - у 0,8 рази.

Основними причинами нинішнього стану наукової діяльності та недостатнього рівня її взаємозв'язку з навчальним і виробничим процесом в академічних інститутах є: низький попит виробництва на впровадження науково-технічних розробок, низька якість отриманих результатів наукових досліджень, неефективне витрачання виділених бюджетних коштів на наукові дослідження, відсутність координації наукових досліджень навіть в рамках однієї установи, недосконалість нормативно-правової

бази потребам розвитку наукової діяльності університетів і мала чисельність в них штатних наукових працівників.

У системі вищої освіти зосереджений вагомий науковий потенціал України - 68,9% докторів і 72,6% кандидатів наук. Підготовка 81% докторантів і 85% аспірантів здійснюється саме у вищих навчальних закладах, тому від раціональної організації та адекватного фінансування науки в університетах залежить і якість підготовки людського капіталу, і науковий базис інноваційного розвитку економіки, науково-технічний та інтелектуальний потенціал України.

Видатки загального фонду Міністерства освіти і науки України в 2015 році скорочуються на 23% порівняно з 2014 роком. Більшою мірою це не зниження, а передача певних потоків на місцевий рівень - з'явилася відповідна субвенція місцевим бюджетам у розмірі 5,7 млрд. грн. Крім того, у державному бюджеті на 2015 рік планувалося збільшення фінансування, а за фактом відбулося зниження на 17% в порівнянні з витратами 2014 року до 242 млн. грн. Також зниження відбулося і для витрат на науку в КНУ ім. Шевченка в 42 млн. грн, тобто на 34%, зате на 10 млн. грн. зросло фінансування дослідження на антарктичній станції «Академік Вернадський».

На наш погляд, бюджетне фінансування наукових досліджень в дослідницькому університеті повинно здійснюватися за базовим і програмно-цільовим направленням [10]. Базове фінансування дозволяє забезпечити проведення фундаментальних і прикладних наукових та науково-технічних досліджень за пріоритетними напрямками, підготовку та перепідготовку наукових кадрів та розвиток інфраструктури науково-технічної діяльності. Причому для фінансування фундаментальної науки необхідно створити Державний фонд фундаментальних досліджень, кошти з якого будуть виділятися на конкурсній основі.

Програмно-цільове фінансування здійснюватиметься на конкурсній основі для забезпечення виконання науково-технічних програм, спрямованих на реалізацію пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, проведення найважливіших прикладних науково-технічних розробок [10].

Додаткові джерела фінансування повинні надходити в результаті отримання грантів від держави, зарубіжних та вітчизняних партнерів на конкурсній основі; створення партнерств університетів і агропромислових підприємств для розширення обсягів дослідних робіт; венчурні та комерційні джерела фінансування; а також заохочення держави через непряму фінансову підтримку із застосуванням фінансових інструментів і стимулів для розвитку форм малого бізнесу (модель технопарків, використовуваний в університетах усього світу), а також різні форми субсидування і кредитування інновацій.

Отже, подальше вдосконалення системи фінансового забезпечення наукової діяльності в університетах дослідницького типу передбачає впровадження в практику фінансування наукової діяльності за рахунок виконання науково-дослідних робіт на госпрозрахунковій основі, а саме по:

- виготовлення та продаж власних наукових розробок;
- виконання програмних досліджень для передових ефективно діючих підприємств у сфері діяльності університету;
- створення дієвого механізму стимулювання наукової творчості фахівців дослідницького університету відповідно до міжнародних стандартів (орієнтація на програму Горизонт - 2020);
- надання права університетам розпоряджатися коштами, які вони заробляють виконанням науково-технічних та інших господарських робіт, безпосередньо через банківські рахунки, звільнивши їх від лімітування розподілу за статтями (процес децентралізації);
- законодавчо закріпити надання дослідницького та інвестиційного податкового кредиту, що відстрочують податкові платежі в частині витрат з прибутку на інноваційні цілі;
- «податкові канікули» на протязі кількох років на податок з прибутку, отриманого від реалізації інноваційних проектів;
- зниження ставок податку на прибуток, спрямоване на НДДКР, які виконуються на державне замовлення або спільно з державою;
- утримання з оподаткованого прибутку внесків у благодійні фонди, що займаються фінансуванням інновацій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Удосконалення системи фінансового забезпечення наукової діяльності на інноваційній основі ґрунтується на отриманні ресурсів по різних каналах. Зокрема, забезпечення базового та програмно-цільового фінансування за рахунок прямої фінансової підтримки держави в обсягах визначених законодавчо, розширення приватного фінансування шляхом венчурних та інших комерційних джерел (гранти, інвестиції). Введення державою таких методів непрямої фінансової підтримки як пільгове оподаткування, кредитування і субсидування.

Список використаних джерел

1. Покропивний С.Ф. Інноваційний менеджмент у ринковій системі господарювання / С.Ф. Покропивний // Економіка України, 1995. - № 2. – С. 24.

2. Фатхутдинов Р.А. Інноваційний менеджмент: підручник для студ. Вузів за фахом і напрямком «менеджмент» / Р.А. Фатхутдинов. – М. : Бізнес- школа «Інтел-Синтез», 1998.

3. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. – К. : Знання, 2007. – 1027 с.

4. Про інвестиційну діяльність: Закон України 18 вересня 1991 року № 1560-XII: [Електр.ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua

5. Пузанков Д.В. Стратегия развития технического университета / Д.В. Пузанков // Высшее образование сегодня. – 2002. – № 7 – 8. – С. 34–43.

6. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII [Електр.ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua

7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

8. Боголіб Т.М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в Україні [Текст]: ред.… докт. екон. наук: 08.04.01 / Т.М. Боголіб; – Науково-дослідний фінансовий інститут Міністерства фінансів України, Київ, 2006.

9. Пріоритети формування фінансово-кредитного механізму сталого розвитку економіки України [Монографія] / за ред. П.В. Єгорова. – Донецьк : Донбас. – 473 с.

10. Чугунов І.Я. Теоретико-методологічні засади удосконалення програмно-цільового методу планування видатків бюджету [Текст] / І.Я. Чугунов // Фінанси України. – 2004. – № 9. – С. 37.

References

1. Pokropivny S.F Innovatsiyny management at rinkoviy sistemi gospodaryuvannya // Ekonomika Ukraine, 1995. - № 2. - S. 24.

2. Fatkhutdinov R.A Innovatsiyny management: pidruchnik for students. Vuziv for fahom i napryamkom «management». M.: Biznes- school «Intel-Synthesis», 1998.

3. Zagorodniy A.G., Voznyuk G.L. Finansovo-ekonomichny vocabularies - K: Knowledge, 2007. - 1027 p.

4. About investitsiynu diyalnist: Law of Ukraine 18 Veresnya 1991 rock № 1560-XII: www.zakon.rada.gov.ua

5. Puzankov D.V. Development Strategy Technical University // Higher education today. - 2002. - № 7 - 8 - P. 34-43.

6. About vischu osvitu: Law of Ukraine od 01.07.2014 № 1556-VII : www.zakon.rada.gov.ua

7. Derzhavna Statistics Service of Ukraine / Ofitsiyny website Derzhavnoї Statistics Service of Ukraine. : http://www.ukrstat.gov.ua/

8. Bogolib T.M Finansove zabezpechennya rozvitku vischoї osviti i science Ukraїni Doctor. Ekon. Sciences: 08.04.01 - Naukovo-doslidny finansovy institut Ministerstva finansiv Ukraine, Kiev, 2006.

9. Prioriteti formuvannya finansovo-credit mehanizmu steel rozvitku Economy of Ukraine [Monografiya] / P.V Єgorov. - Donetsk: Donbas., 473 p.

10. Chugunov I.Ya. Theoretical and metodologichni Ambush udoskonalennya programno- tsilovogo method planuvannya vidatkiv budget // Finansi Ukraine. - 2004. - № 9. - S. 37.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Кужелєв Михайло Олександрович, доктор економічних наук, професор кафедри фінансів

Житар Максим Олегович, кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи та фінансового моніторингу

Національний університет Державної податкової служби України

вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна

e-mail: m-kristo@yandex.ua, zhytarmaksym@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Кужелев Михаил Александрович, доктор экономических наук, профессор кафедры финансов

Житарь Максим Олегович, кандидат экономических наук, доцент кафедры банковского дела и финансового мониторинга

Национальный университет Государственной налоговой службы Украины

ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08201, Украина

e-mail: m-kristo@yandex.ua, zhytarmaksym@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Kuzheliev Mykhailo Olexandrovich, Doktor of Science (Economics), Professor

National State Tax Service University of Ukraine

Zhytar Maksym Olegovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor at the Department of banking and financial monitoring

31, Universitetska street, Irpin, 08201, Ukraine

e-mail: m-kristo@yandex.ua, zhytarmaksym@gmail.com

УДК 338.465.4:378

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сандул М.С.

У статті проведено дослідження сучасних процесів у вищій освіті і тенденцій розвитку національних освітніх систем. Метою дослідження є вивчення концепцій конкурентоспроможності вищої освіти в їх розвитку, а також підходів до її аналізу, прийнятих в сучасній світовій академічній практиці, виокремлення ключових детермінант глобальної конкурентоспроможності національних систем вищої освіти. Методологічною основою дослідження є системний підхід та система загальнонаукових методів. Основні результати дослідження можуть бути використані при формуванні політик, програм та напрямків розвитку системи освіти, зокрема вищої.

На основі проведеного аналізу було висвітлено еволюцію і сучасний стан розвитку теорій та підходів до вивчення систем вищої освіти з огляду їх конкурентоспроможності, запропоновано власне визначення поняття конкурентоспроможності національних систем вищої освіти, виокремлено ключові фактори їх ефективності, а також окреслено трансформацію ролі системи вищої освіти в суспільстві та основні тенденції розвитку вищих навчальних закладів.

Ключові слова: *вища освіта, конкурентоспроможність системи вищої освіти, «освіта 1.0 – 4.0», університет світового класу, флагманський університет, освіта в інтересах сталого розвитку.*

ЭВОЛЮЦИЯ КОНЦЕПЦИЙ И ДЕТЕРМИНАНТЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНЫХ СИСТЕМ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Сандул М.С.

В статье проведено исследование современных процессов в высшем образовании и тенденций развития национальных образовательных систем. Целью исследования является изучение концепций конкурентоспособности высшего образования в развитии, а также подходов к анализу систем высшего образования, принятых в современной мировой академической практике; выделение ключевых детерминант глобальной конкурентоспособности национальных систем высшего образования. Методологической основой исследования является системный подход и система общенаучных методов. Основные результаты

 © Сандул М.С., 2015

исследования могут быть использованы при формировании политик, программ и направлений развития системы образования, в частности высшего.

В ходе проведенного анализа были рассмотрены эволюция и современное состояние развития теорий и подходов к изучению систем высшего образования с точки зрения их конкурентоспособности. Также было предложено собственное определение понятия конкурентоспособности национальных систем высшего образования, выделены ключевые факторы их эффективности, а также проанализировано трансформирующуюся роль системы высшего образования в обществе и основные тенденции развития высших учебных заведений.

Ключевые слова: *высшее образование, конкурентоспособность системы высшего образования, «образование 1.0 – 4.0», университет мирового класса, флагманский университет, образование в интересах устойчивого развития.*

KEY CONCEPTS AND FACTORS OF THE NATIONAL HIGHER EDUCATION SYSTEMS' COMPETITIVENESS

Mariia Sandul

Modern state of higher education theories and key tendencies inherent to the development of the national higher education systems are under the main focus of the article. The main research objective is to examine the evolution of the higher education systems' competitiveness theories, as well as to identify the key factors of the global competitiveness of the higher education systems. Methodological background includes the comprehensive approach and the system of general scientific principles. The main practical implications of the research can be used in the policy- and program-making processes as well as for the purposes of the strategic development of the higher education systems.

The conducted research highlights the evolution and current state of the development of theories on higher education and its competitiveness, suggests the definition of the national higher education systems' competitiveness, as well as distinguishes their main effectiveness factors. The transformation of the role that the higher education sector performs in modern societies together with the key development trends of higher education institutions are under consideration.

Keywords: *higher education, national higher education system's competitiveness, Education 1.0 – 4.0, world-class university, flagship university, education for sustainable development.*

Постановка проблеми. У періоди переходу від економіки масового виробництва до економіки знань і від споживацького суспільства до відтворювального, тобто суспільства розвитку, найважливіше значення отримують інтелектуальний і науково-технічний потенціали. У цьому контексті підтверджується необхідність закладення організаційно-правового і економічного фундаменту для модернізації систем вищої освіти країн, котрі прагнуть в найближчі роки здійснити перехід до шостого технологічного укладу і бути повноцінним і конкурентоспроможним учасником суб'єктом світового господарства. Відтак, актуальним постає вивчення концепцій і основних підходів до дослідження вищої освіти та її конкурентоспроможності, а також виокремлення факторів ефективності і тенденцій розвитку національних освітніх систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплексним дослідженням різних аспектів і питань, пов'язаних з системами вищої освіти, присвячено праці таких вчених, як Ф. Альтбах, А. Блейклі, М. ВанДерВенде, Р. Веддер, Р. Вільямс, М. Гіббонс, П. Дженсен, В. Дж. Дурден, Г. Іцковіц, Б. Р. Кларк, М. Коган, Л. Лейдесдорф, У. МакМахон, В. Максвелл, С. Маргінсон, Дж. В. Моравіц, Г. де Рассенфус, Дж. Салмі, П. Скотт, Д. Тандберг, М. Троу, С. Шварцман та ін..

Питання конкурентоспроможності вищої освіти висвітлено в працях Р. Абеля, Ф. Альтбаха, М. ВанДерВенде, М. Веста, Р. Вільямса, П. Дженсена, Д. Енделя, К. Енью, О.Ківінена, Р. Коуена, Д. Ліброна, С. Маргінсона, К. Х. Мока, Г. де Рассенфуса, А. Хорна, І. Штольца та ін.. Вартими уваги є дослідження міжнародних інституцій (як, наприклад, INSEAD, IMD, The Economist | Intelligence Unit), котрі детально вивчають розвиток людських ресурсів і формують міжнародні рейтинги конкурентоспроможності талантів. Внесок у висвітлення питань підвищення конкурентоспроможності системи вищої освіти та її взаємозв'язку з ефективністю національної економіки здійснили також такі українські дослідники, як Л. Антонюк, В. Андрущенко, Г. Артемчук, Л. Безчасний, О. Грішнова, М. Долішній, С. Домбровська, І. Каленюк, А. Касич, А. Колот, Н. Константюк, І. Кулага, В. Куценко, І. Лук'яненко, О. Пащенко, В. Поктєв, А. Прокопенко, Л. Яковенко, Л. Яременко, І. Сазонець та ін..

Дослідженню глобалізаційних аспектів і тенденцій у вищій освіті присвячено праці Б. Анселла, Т. Айдмона, Д. ВанДамма, Н. Варгеса, Д. Гріневя, П. Кхана, Д. Найяра, Л. Ольм-Нільсен, С. Пателя, У. Тічлера, Н. Хілі, К. Шіля та ін.. Системи вищої освіти в розрізі взаємозв'язків з державним апаратом, а також з боку управлінських аспектів розглянуто в дослідженнях таких вчених, як Дж. Андресані, П. Куран, М. МакФірсон, М. Мартінез, К. Мусселін, Д. Тандберг та ін..

Р. Джессоп, А. Блейклі, С. Маргінсон, Дж. В. Моравец, Е. Сен-Джордж, Дж. Валімаа, Д. Хоффман та ін. розглядають роль вищої освіти у становленні економіки знань; Дж. Бреннан, А. Раян, М. Пар'янен, О. Туомі та ін. досліджують соціологічні аспекти та суспільну роль вищої освіти. В останні роки під впливом глобальних викликів сучасності та відповідних ініціатив ООН, спрямованих на їх вирішення, приділяється все більше уваги дослідженню ролі освіти для «сталого розвитку». Вивченню взаємозв'язків вищої освіти і сталого розвитку присвячено праці таких дослідників, як С. Бейкер, В. Браун, М. Кін, Р. Кемп, В. К. Кларк, А. Кортес, В. Лаферті, М. Неджаті, П. Мартенс, Е. Паппас, А. Сіббел, А. Сінклер, С. Седлацек, К. Шіль, В. Філліпс, А. Дідух, З. Фадєєва та ін.. Загалом, хоча вища освіта завжди привертала увагу науковців, системний підхід до її аналізу – порівняно нове явище в світовій економічній літературі. Хоча в економічній літературі, присвяченій аналізу різних аспектів вищої освіти, термін «система вищої освіти» - досить поширений, однак комплексне визначення даного поняття відсутнє.

Метою статті є дослідження історичних етапів розвитку вищої освіти, а також концепцій та підходів до її аналізу, прийнятих в сучасній світовій академічній практиці, що є актуальним з точки зору формування цілісної діалектичної картини еволюції вищої освіти, необхідної для розуміння детермінант формування конкурентоспроможних національних освітніх систем, особливостей і сучасних тенденцій в цій сфері, а також перспектив її майбутнього розвитку.

Виклад основного матеріалу. Аналіз світової історії вищої школи дозволяє стверджувати, що вища освіта виникала і розквітала у тому національному середовищі, яке досягло певного економічного, політичного, соціального розквіту. Виникнення все більшої кількості вищих навчальних закладів, поява умов, в яких дедалі більша кількість населення отримувала можливість здобути знання, які раніше були доступні лише нечисленній еліті – все це не передувало позитивним соціальним змінам, а було їх результатом. Освіта завжди користувалась особливим престижним статусом в суспільстві, носії більш глибоких знань отримували відповідні привілеї у якості відшкодування

часу, коштів і зусиль, витрачених на здобуття вищої, ніж у решти населення, освіти. Будучи основою суспільного прогресу, процес передачі і створення нових знань завжди залучав тільки невелику частку тих, хто отримує освіту. Однак поступово, з розвитком суспільства до освіти почала долучатись все більша кількість людей. Так, експерт ОЕСР М. Троу в 1974р. виокремив три стадії розвитку вищої освіти: на першій стадії це елітна освіта, до якої долучено менше 15% вікової групи; на другій стадії освіта стає масовою, рівень залучення населення складає від 15 до 50% вікової групи. На третій стадії, етапі універсальної освіти, більше 50% вікової групи залучено до вищої освіти, і її отримання перестає бути привілеєм еліти (як на першій стадії) або правом середнього класу (як на другій стадії); вища освіта на цьому етапі стає практично громадянським обов'язком [1].

Напрями діяльності вищих навчальних закладів, їх організаційна структура і бачення власної місії з часом змінювались, відображаючи національно-історичні особливості, вимоги і традиції епох. Концепція вищої освіти виникла задовго до становлення перших університетів в країнах Стародавнього Сходу і в Древній Греції. Саме давньогрецький мислитель Платон запропонував чотирьохступеневу систему освіти, в якій третя і четверта ступінь передбачали вивчення дисциплін не тільки в прикладному, але і в філософсько-теоретичному значенні, і були розраховані передусім на тих, хто виявив здібності до абстрактного мислення.

Перші університети (від лат. *unsversitas* – сукупність, спільнота) як співтовариства викладачів і учнів виникли в середньовічній Європі, і їх заснуванню передував бурхливий розвиток міст, міської економіки і культури. У 1058 р. був заснований Болонський університет (Італія), а в 1150 – Паризький (Франція). Пізніше впродовж XII-XIV ст. в найбільш розвинених містах Європи були засновані інші університети: Салернський в Італії, Оксфордський і Кембриджський в Англії, Саламанський в Іспанії, Лісабонський в Португалії, Краківський в Польщі, Празький в Чехії, Віденський у Австрії та Гейдельберзький у Німеччині. Ці видатні центри наукової думки приваблювали талановиту молодь з усієї Європи. З часом деякі університети занепадали, і створювались нові; одним з факторів успіху чи падіння новостворених університетів було те, наскільки адекватно суспільство реагувало на їх створення. Так як сектор освіти на початку свого розвитку – обов'язково значною мірою самостійний і характерно організований, за академічним проривом обов'язково мав слідувати інституційний, щоб інтелектуальний потенціал не було розтрачено марно [2]. Відсутність регулярної організації і структури спочатку може сприяти широкомасштабним дослідженням, однак закріплення і керованого розвитку освіти можна досягти тільки за допомогою формування її інституціональної структури. Поступово центри наукової думки і досліджень переміщались; так, в XVII ст. провідні позиці в Європі займав Сорбонський університет у Франції, однак у XVIII-XIX ст. передовими стали німецькі університети, а в XX ст. – американські (Гарвард (заснований у 1636 р.), Йельський університет (1701 р.) та ін.).

Саме в ці часи сформувались три основні моделі вищої освіти – «гумбольдтівська» (німецька), «наполеонівська» (французька) і «ньюманівська», або ж інакше «інтелектуальна» (англосаксонська) модель, а пізніше – четверта, американська концепція класичного університету. Згідно з німецькою моделлю, університет повинен бути налаштований виключно на пізнання всієї повноти знань та осягнення істини, мусить вчити мисленню, а не професії, і характеризуватись поєднанням навчання і наукових досліджень. Згідно з англійською моделлю, університет також не повинен служити вузько практичним інтересам, а лише пізнанню задля осягнення самої істини. Від німецької ця модель відрізняється певним відокремленням навчання від наукових досліджень, а також переконанням, що університет повинен займатися лише навчанням і вихованням доброї і мудрої людини, джентльмена [3].

Відповідно до американської концепції університету, його головною метою є виховання інтелектуальних піонерів для служіння суспільному поступу і, обов'язково, тісне поєднання навчання і наукових досліджень в переконанні, що лише викладачі, які ведуть наукові дослідження, мають достатній потенціал творчості, щоб забезпечити інтелектуальний розвиток молоді, яку вони навчають. Університет має бути місцем, де завершується навчання теорії, яка розуміється як засіб розвитку цивілізації. А відповідно французькій концепції, різко відмінній від вище представлених, університет розуміється як місце навчання спеціалістів для державної служби.

Університети були осередками наукового пізнання, в основному орієнтуючись на нечисленну еліту та тих, у кого разом з можливістю присвятити декілька років навчанню була схильність до наук. Тож з часів виникнення в суспільстві ідеї вищої освіти і до XVIII ст. можна було говорити тільки про конкурентоспроможність окремих вищих навчальних закладів, які були рушійною силою наукового пізнання, хоч фактично об'єднували тільки частину суспільства.

Перевірені часом моделі освіти, які діяли впродовж століть, сформували національні системи освіти різних країн, яким притаманні власні характеристики і особливості, однак які за своєю суттю мало відрізняються одна від одної. Конкурентоспроможною системою вищої освіти була така система, де існує велика кількість розрізнених вищих навчальних закладів різного рівня акредитації, «елітності» і престижу, які пропонують освіту за різними спеціальностями, проводять наукові дослідження і відіграють важливу роль в соціальному житті. Однак в сучасних умовах сформовані раніше моделі вищої освіти втрачають свою актуальність і суттєво трансформуються внаслідок нової технологічної революції в галузі освіти: як після винайдення друкарського верстату книги, і відповідно освіта, стали доступними значно більшій кількості людей, ніж до цього, так і зараз внаслідок появи масивних відкритих онайн-курсів (МВОК) та їх доступності в мережі Інтернет знання стають доступними фактично всім зацікавленим. Тож розвиток технологій і виникнення значно ширших можливостей передачі інформації і комунікації призводять до поступової трансформації систем вищої освіти.

Ця масштабна і глибинна революція відбулась порівняно нещодавно і зараз новий уклад, нові моделі освіти знаходяться в зародковій стадії власного розвитку, однак вже тепер можна спрогнозувати певні зміни, які трансформують не лише методи викладання, але і системи вищої освіти в цілому, і суспільне сприйняття освіти.

Бачення багатьма дослідниками системи освіти як детермінанти економічного зростання бере початок ще в працях стосовно причин і факторів економічного зростання всесвітньо відомих економістів Р. Солоу та А. Сміта. Про прямий зв'язок між підвищенням освітніх показників та економічним зростанням країн відмічають в своїх дослідженнях Р. Барро, Дж. Беккер, М. Більс, Б. Босуорт, Д. Бревер, С. Гіббонс, Ф. Ейджен, М. Дельгадо, П. Карнейро, Ф. Леві, Р. Мурнейн, Д. Отор, Дж. Темпл, А. Чікконе, П. Ховітт, К. Хассетт, Т. Шульц та ін.

У 50-60-і рр.. XX в. в США була розроблена теорія людського капіталу, яка ставила своїм завданням поглиблене вивчення проблем формування та відтворення робочої сили, і в більш широкому контексті – ролі і значення творчих здібностей людини, а також їх внеску в економічне зростання. Над теорією людського капіталу працювали багато видатних американських економістів, зокрема, Т. Шульц, Г. Беккер, Д. Мінцер, Л. Туроу, Д. Кендрік та ін.. Саме ці

економісти вперше поставили питання про роль інвестицій в людський капітал, доводячи особливу значимість освіти для економічного зростання і економічного розвитку. У цілому, людський капітал в роботах авторів цієї концепції трактується як сукупність отриманих людьми знань, навичок, кваліфікації, їх фізична готовність до праці, тобто стан здоров'я, а також сукупність різного роду мотивацій. Багато в чому завдяки цій теорії в США починаючи з середини XX ст. вкладення в освіту та підготовку кадрів, витрати на охорону здоров'я перестали розглядатися як неминучі витрати в процесі суспільного виробництва і почали трактуватися як найважливіші інвестиції в майбутній розвиток.

Система освіти, система науково-дослідницьких інститутів у симбіозі з приватним сектором є основою ефективності бізнесу. Разом ці елементи формують національну інноваційну систему країни. На основі співпраці формуються інноваційні кластери, які з кінця 90-х рр. XX ст. стали генераторами інновацій у високорозвинених країнах і довели ефективність такої форми організації інноваційної діяльності. Країнам-інноваторам не досить просто швидкого реагування на глобальні тенденції. Вони створюють ці тенденції, а в конкуренції між собою повинні передбачати кроки партнерів, створювати системи кооперування і обміну знанням, ефективні механізми взаємодії з менш розвинутими країнами. Водночас інформація і знання є тією мережею, що об'єднує сферу державного управління, бізнес і глобальне середовище. Більше того, в економіці на основі знань система освіти, зокрема вищої, розглядається як основа забезпечення конкурентоспроможності країни.

Про виключно важливу роль взаємодії між системою освіти, системою державного управління і бізнесом зазначає багато дослідників (серед них К. Фрімен, Б. А. Лундвелл, Р. Нельсон, Ч. Едквіст, А. Гіббонс та ін..) Зокрема, вивчаючи механізми управління у сфері освіти, у 1983 р. Б. Кларк, один з найвідоміших теоретиків систем вищої освіти, запропонував типологію видів координації систем вищої освіти, яка передбачала класифікацію національних підходів у залежності від співвідношення трьох основних джерел впливу – «академічної еліти» (спільноти професіоналів у сфері вищої освіти), ринку і державної влади [4]. На основі цього підходу було запропоновано «трикутник співвідношення трьох типів управління», всередині якого було розміщено ряд країн на основі політик у сфері освіти, котрі застосовувались у них на початку 80-х рр.. Значну увагу науковець приділив також вивченню питань організації та управління у вищій освіті, трансформаційних процесів в університетах і загалом процесів їх розвитку відповідно до новітніх викликів, особливостей становлення «підприємницьких» університетів та ін. [5].

Подібний підхід перекликається з теорією інноваційного розвитку суспільства Г. Іцковіца [6], котрий представив дієву модель ефективної взаємодії і співпраці вищих навчальних закладів із промисловістю (ринком у Б. Кларка) та владою (урядом). Модель «потрійної спіралі» інноваційного розвитку суспільства має три основні елементи: посилення ролі університетів та їх взаємодії з бізнесом і урядом в суспільстві, заснованому на знаннях; прагнення вищих навчальних закладів, промисловості і уряду до співпраці, на основі якої і виникають інновації; окрім традиційних функцій, кожен із цих трьох елементів «спіралі» частково бере на себе функції іншого, що стимулює виникнення нетрадиційних рішень та інновацій [7].

Продовженням цієї теорії стали дослідження Е. Караяніса і теорія «четверної спіралі», в котрій до цих трьох додано ще один елемент – спільноту, громадян. У цих теоріях яскраво прослідковується бачення вищої освіти як елемента національної інноваційної системи країни і генератора національної конкурентоспроможності. Найбільш привабливa модель у вищій освіті з позицій цих теорій – модель «підприємницького університету», де «капіталізація знань є основою нової місії університету».

Загалом, не дивлячись на значну кількість публікацій за даною тематикою, в академічній літературі немає чіткого визначення поняття конкурентоспроможності національної системи вищої освіти. За нашим баченням, конкурентоспроможною системою вищої освіти вважається така система, яка здатна не тільки якісно і вчасно забезпечити суспільні потреби в сучасних і майбутніх навиках і компетенціях, знаннях і наукових дослідженнях, а й успішно комерціалізувати ці результати, тісно співпрацюючи в рамках національної інноваційної системи країни з бізнесом і державою; розвивати міжнародні академічні зв'язки та брати участь в міжнародному обміні знаннями; сприяти сталому розвитку держави; забезпечувати соціально-просвітницьку функцію і формувати гуманістичні цінності в суспільстві.

Вартим уваги є дослідження вищої освіти в її розвитку. Яскраво ілюструють процес трансформації ролі і організації освіти концепції еволюціонуючої освіти: від «Освіти 1.0.» до «Освіти 4.0.» (Дж. Ленгел, Д. Кітс, Я. Ф. Шмідт, Дж. Моравіц) [8, 9 10]. Ці підходи описують еволюцію систем освіти загалом, характеризуючи історичні етапи розвитку моделей конкурентоспроможної освіти. Такий поетапний підхід до аналізу систем освіти та її ролі в суспільстві є найбільш логічним і цілісним, так як в ньому система освіти розглядається не відокремлено, а в розвитку і в її взаємозв'язках зі змінами в суспільстві та глобальній спільноті.

«Освіта 1.0» - перший етап в розвитку систем освіти. Цю модель освіти також називають моделлю «завантаження», що відображає її сутність: знання передаються від викладача (дипломованого спеціаліста) учню/студенту, переважно шляхом «диктування», і основна мета – запам'ятовування нового матеріалу. ІКТ та ресурси мережі Інтернет не використовуються в навчальному процесі, а роботодавці розглядають випускників як лінійних працівників, які повинні бути підготовлені певним чином і від яких не очікується ніякої креативності і інноваційності. Практично від самого початку розвитку систем освіти методики викладання залишались саме такими. Науково-технічна революція та інформатизація суспільства, яка відбулась в кінці XX ст., призвела до необхідності змін в системах освіти, водночас надавши можливості для цих змін на фундаменті нових інформаційно-комунікаційних технологій.

«Освіта 2.0» – наступний етап в розвитку освіти. На цьому етапі освіта набуває рис систем «відкритого доступу»; в навчальному процесі, хоч і обмежено, використовується Інтернет, також епізодично використовуються технології. Відбувається рух до навчання на основі проектного підходу. Навчання вже не цілковито прив'язане до визначених будівель, і може відбуватись онлайн, при цьому роль і обсяги онлайн-освіти зростають через використання різноманітних гібридних та онлайн-курсів. Однак випускники все ще погано підготовлені до викликів економіки знань і недостатньо володіють необхідними їм навичками.

Концепція «Освіта 3.0» – «освіта, яка виробляє знання» - передбачає соціально сконструйовану освіту відповідно до вимог і викликів сучасності і контексту конкретних ситуацій. Технології – невід'ємна частина навчального процесу, повсюдно застосовувані для створення і передачі знань. Завдяки цьому навчання може відбуватись будь-де в «креативному суспільстві» (робочі місця, кафе, парки і т.п.). На цьому етапі розвитку освіти викладачем може бути будь-хто, будь-де, за підтримки спеціальних пристроїв, сконструйованих для передачі і обробки інформації і даних як сировини нового знання. Передача знань відбувається від викладача студенту і навпаки, від студента студенту, а також по каналу «людина – техніка –

людина» (таким чином відбувається спільне створення знань). Випускники такої системи освіти продукують знання і володіють підприємницькими навичками, що дозволяє їм робити значний внесок в цільове конструювання знань.

Термін «Освіта 3.0» було вперше використано в 2007 р. Д. Кітсом в співавторстві з Я. Ф. Шмідтом в аналізі значення і впливу коллаборативного та персоналізованого навчання, повторно використовуваного навчального контенту, і попереднього оцінювання навчання (prior learning assessment (PLA)) на освіту [9]. Дослідження Д. Кітса сконцентровано на аналізі вищої освіти. Дж. В. Моравіц розширив цю концепцію, описавши освіту 3.0 як необхідний елемент «суспільства 3.0» - сучасного «*номадичного суспільства*»[1], котре є продуктом змін у світі, до яких призвели експоненційно прискорені технологічні і соціальні зміни, глобалізація і необхідність креативніших та більш контекстно спрямованих інновацій [11]. В такому суспільстві роль освітнього сектору значно модифікується і зростає, переходячи на новий етап розвитку.

Наступним етапом розвитку є «Освіта 4.0» – «освіта, яка виробляє інновації». Така освіта вплетена в різні форми індивідуальної і командної організації процесу створення цільових інновацій. Технології на цьому етапі постійно змінюються відповідно до прямого внеску учасників освітнього процесу, які самостійно змінюють їх, являючись головним джерелом технологічної еволюції в сфері продукування інновацій. Завдяки циклам позитивної віддачі від інновацій навчальний процес розвивається і поширюється повсюди і постійно, проростаючи у всіх сферах життя, навчання і праці. Місцем навчання стає *сама людина* як учасник глобальної мережі і як постійно еволюціонуючий інструмент, що доповнює і «заміщує» класну кімнату. Технології і програмне забезпечення, що використовуються в освіті, модифікуються щоденно та як фактично все програмне забезпечення є індивідуалізованим і звичним в повсякденному житті. Роботодавці розглядають випускників як співробітників – продуцентів інновацій і підприємців, здатних підтримати конструювання цільових інновацій [11].

Таким чином, в економіці знань, в «інноваційному суспільстві» певною мірою стираються рамки і межі системи освіти, знання – невід'ємна частина суспільства, а освіта отримується людьми безперервно впродовж життя і вплітається в практично усі сфери суспільних відносин. Особистість людини, «талант» стає основним засобом виробництва. Ці ідеї, зокрема, відображено в теорії Р. Флоріди про «креативний клас» як основу економіки знань і нову соціальну групу - «робітників знань» [12].

Перспективи і тенденції «вищої освіти 4.0» проаналізовано в дослідженні С. Джешке [13]. Проводячи поетапний аналіз розвитку дистанційної освіти, а саме – використання інформаційно-комунікаційних технологій у вищій освіті, масивних відкритих онлайн-курсів, «змішаного навчання», дослідниця характеризує перехід від традиційних до новітніх методів навчання і особливості освіти в «суспільстві 4.0». Серед таких тенденцій виокремлюються виникнення нових ментальних моделей у тих, хто навчається (читання методом «сканування», швидка реакція, візуальне сприйняття), нових стилів навчання (на основі ігор, з прямим зворотнім зв'язком), нових соціальних структур (орієнтованих на спільноту, мережевих), нових компетенцій і робочих звичок (мультизадачність, нелінійні підходи, техно-обізнаність).

«Освіта 4.0» – уособлення майбутнього як національних систем вищої освіти, так і глобальної системи в цілому. На даний час системи освіти більшості країн перебувають на першому або другому етапі еволюції, і тільки високорозвинені країни-інноватори формують нові організаційні механізми в системах освіти, сумісні з характеристиками освіти 3.0 – 4.0, і які відповідають світовим реаліям та викликам майбутнього. У цих країнах провідниками і основними носіями трансформацій є вищі навчальні заклади, більшою чи меншою мірою підтримувані громадськими організаціями, бізнесом та урядовими структурами. Тож в рамках дослідження систем вищої освіти досить актуальним є аналіз різних аспектів діяльності університетів, їх конкурентоспроможності і суспільного значення.

Дослідниками доведено, що внаслідок економічних і політичних змін суттєво зросла роль університетів в економіці знань, а глобалізація разом зі становленням економіки знань та швидким розвитком інноваційних міст і регіонів є рушійними силами трансформацій університетів в різних країнах і їх перетворення на осередки інноваційності [14]. Різним аспектам діяльності ВНЗ присвячено праці Б. Анселла, Л. Блейклі, Г. Гольдстейна (дослідження регіонального економічного впливу університетів), Д.Р. Джоунса (концепція «біо-сприятливого» університету), Дж. Дугласа (концепція «флагманських» університетів), Г. Іцковіца (концепції «потрійної спіралі»: університети – промисловість – уряд, і «підприємницького університету»), Р. Лозано та ін. (питання впровадження «освіти для сталого розвитку» у ВНЗ), Дж. Хансена та М. Леманна (університети як центри економічного розвитку) та ін. На нашу думку, доцільно розглянути деякі з них.

Багато експертів присвятили свої дослідження питанням взаємозв'язку між університетами та ідеєю сталого розвитку. Серед них – П. П. Ван Кемпен, П. Вейр, А. Дейл, Б. Джиклінг, М. Кристалбридж, Р. Лозано, З. МакКеоун, Г. А. М'єг, І. Ньюман, А. Різі, В. Скотт, Д. Тілбурі, К. Харгроувз, Ф. Хесселінк, К.А. Хопкінс, А. Е. Дж. Уолс, а також українські дослідники Масловська Л. Т., Непеїна Г. В., Патон Б. Є., Садовенко А. П., Середа В. І., Висоцька О. Е. та ін.. Про роль освіти у сприянні сталому розвитку вперше було згадано в главі 36 «Порядку денного - 21» [15]. Освіта для сталого розвитку, за визначенням, запропонованим Д. Борном, – це «такі знання, навички, розуміння і цінності для участі у прийнятті рішень про те, як ми робимо будь-що індивідуально і колективно, на місцевому і глобальному рівнях, які поліпшать якість життя без негативного впливу на планету майбутнього» [16].

Системи вищої освіти країн, представлені вищими навчальними закладами, проходять зараз через багато змін: ВНЗ стикаються зі складними тенденціями глобалізації вищої освіти, зростаючої конкуренції, поширення масової освіти (у зв'язку з розвитком ІКТ, онлайн-навчання та МВОК) тощо. Необхідність «йти в ногу з часом», вводячи ОСР в свою практику, виявилась ще одним випробуванням, з яким зіткнулись університети по всьому світі. До пов'язаної з ОСР освіти відносять: екологічну, освіту з питань миру, права людини, споживача, розвитку, здоров'я, біорізноманіття, мультикультурну освіту, цілісну, глобальну, громадянську, освіту щодо зниження ризику від стихійних лих, зміни клімату та щодо продовольчої безпеки тощо). Однак, значною мірою питання сталого розвитку в університетах знаходиться на ранній стадії впровадження в процес навчання, і ще багато треба вивчити для того, щоб концепцію сталого розвитку було повністю реалізовано, а вища освіта стала справжнім лідером з питань сталого розвитку та вкладу в нього [17].

Такими університетами, котрі працюють на передовій наукового пізнання, мають найвищі показники результативності наукових досліджень, прекрасну технічну базу, культуру «відмінності», і назва яких – це бренд, відомий поза національними кордонами, - називають ***університетами світового класу»***. Ці університети займають провідні місця в світових рейтингах і приваблюють найкращих експертів, дослідників, викладачів і студентів не лише з країни походження університету, а і з-за кордону. Університети світового класу – це найпрестижніші дослідницькі університети, котрі відіграють ключову роль в

[1] З англ. «knowmad society» - «мобільне суспільство шалених знань» (автор концепції – Дж. В. Моравіц).

розбудові конкурентоспроможності нації в світовій економіці знань. Ці університети, володіючи автономією, сприянням з боку уряду і приваблюючи передових науковців у власні стіни, створюють і розповсюджують знання, навчають висококваліфіковану робочу силу для технологічного та інтелектуального лідерства, слугують потребам суспільства. В останнє десятиліття питання створення університетів світового класу було центральною проблемою в політиках розвитку багатьох країн світу, а також викликало активні обговорення в академічній спільноті. Зокрема, детальні дослідження на цю тему присвятили Ф. Альтбах, Г. Нів, Л. Рейсберг, Дж. Салмі, Я. Садлак, Е. Хазелькорн та ін..

Поняття *«підприємницького університету»* було вперше використано Г. Іцковіцем в 1983 р. (і розвинуто в подальших працях) для позначення тих інститутів, котрі стали відігравати ключову роль для регіонального економічного розвитку, перетворюючись на осередки розвитку підприємницької культури та формуючи ефективний механізм ефективного залучення університетів до економічного розвитку [18]. Ідеї «підприємницького університету» як такого, що успішно виконує свою «третю місію» - посилює власні зв'язки з суспільством і бізнесом, дістали подальшого розвитку в працях Б. Кларка. Саме таке бачення університетів було взято за основу для розробки політик і стратегій розвитку управлінцями і академічною спільнотою. У значній частині досліджень, що продовжили розвивати цю ідею, підприємницькі університети і академічне підприємництво сприймаються як комерціалізація науки. Однак за ідеєю університетського підприємництва стоїть дещо більше: так, розвиток кращої підприємницької структури розглядається як ефективний механізм, через який університети долучаються до економічного розвитку. У працях Дж. С. Фейрвезера, С. Ліу і А. Дубінскі було доведено пряму залежність між науковими інноваціями, здійсненими на базі університетів, і економічним добробутом [19, 20]. Університети здійснюють значний вплив на економічний розвиток регіонів, і цей вплив є більшим, ніж просто забезпечення необхідних наукових досліджень. У роботах А. Брамвелл і Д. А. Вольфа було доведено, що для максимальної ефективності таким університетам необхідно узгодити структуру і напрями власної діяльності у точній відповідності до різноманітних потреб місцевих фірм [21].

Однак, на даний час лише провідні потужні науково-дослідницькі університети здійснюють суттєвий внесок в розвиток підприємництва у власному регіоні. Тісні зв'язки університетів з бізнесом традиційно більш характерні для таких країн, як США, Канада, Австралія, все більше прикладів такого взаємозв'язку спостерігається в Китаї та ін. країнах, однак переважній більшості європейських університетів діяльність, що так чи інакше пов'язана з підприємництвом, не організована і епізодична. Д. Вуллард та ін. на основі проведеного аналізу університетів Великобританії доводять, що з метою покращення підприємницької культури у ВНЗ необхідно поширювати практики розробки навчальних програм спільно з бізнесом, а також відходити від фінансової залежності освітньої установи від прибутку від навчальної діяльності [14]. Загалом, питання втілення ідей підприємництва в університетську практику потребують подальшого вивчення, хоча немає сумніву в економічній доцільності розширення підприємництва на базі університетів з точки зору формування конкурентоспроможних регіонів.

Вартою уваги з точки зору аналізу ролі університетів в економіці знань є теорія *«флагманських» університетів* Дж. Дугласа, яка фактично є альтернативою концепції університетів світового класу [22]. Не ставлячи під сумнів корисність та інформативність рейтингів університетів світового класу, дослідник, однак, зазначає, що вони «репрезентують дуже вузький діапазон того, що означає бути лідируючим, а краще назвати «флагманським» університетом в рамках регіону, і в рамках нації» [22, ст. 1]. Аргументами на користь цієї теорії є концентрація автора на представленні такої моделі розвитку університету, яка б враховувала як міжнародні стандарти відмінності, котрі переважно сфокусовані на дослідницькій продуктивності, так і національні та регіональні потреби, яким відповідають університети, і які складно віддзеркалити в рейтингах. Дж. Дуглас в своїй теорії пропонує враховувати не лише ефективність університетів з точки зору науково-дослідницької роботи, але і релевантність середовищу, і відповідальність, що лежить на вищих навчальних закладах. Флагманські університети є дослідницькими (або знаходяться на шляху до здобуття такої якісної характеристики), однак вони водночас мають більш широкомасштабні цілі. Такі університети є більш практичними, ширше взаємодіють з суспільством.

У деяких країнах конкурентоспроможні національні системи освіти формувались впродовж століть, а в інших значних успіхів в розбудові ефективної вищої освіти вдалось досягти за декілька десятиліть. Унікальна відповідність системи освіти історичним особливостям конкретної країни, її економічного розвитку і суспільних традицій разом з продуманим плануванням і постановкою амбітних цілей – це ті чинники, що максимізують ефективність системи освіти в конкретній країні і підвищують з часом її конкурентоспроможність на міжнародній арені.

Аналізуючи системи вищої освіти, експерти ОЕСР розглядають їх з трьох основних ракурсів: по-перше, з точки зору створення знань шляхом досліджень і трансферу технологій (дослідницький вимір), по-друге – поширення знань в суспільстві через освіту, розвитку людських ресурсів (навчальний вимір); і, по-третє, з позицій розвитку спільнот і культури [23]. Цей підхід взято за основу групування основних детермінант конкурентоспроможності національних систем вищої освіти. Причини і умови, що ведуть до формування ефективної і конкурентоспроможної системи вищої освіти, підсумовано в табл. 1.

Таблиця. Основні детермінанти конкурентоспроможності національних систем вищої освіти

Дослідницький вимір	Навчальний вимір	Суспільно-культурний вимір	Організаційно-управлінський вимір
Посилення міжнародних зв'язків	Якісна передова освіта, орієнтована на майбутні потреби нації, постійне вдосконалення навчальних програм	Інтеграція в національну інноваційну систему	Ефективна організаційна структура сектору
Високий рівень академічної мобільності	Використання новітніх ефективних методів в навчальному процесі	Створення інновацій, комерціалізація розробок	Висока кваліфікація викладачів
Висока академічна етика	Компетентнісна освіта, освіта впродовж життя	Освіта в інтересах сталого розвитку	Академічна автономія
Дослідницька результативність (патенти, публікації)	Формування міжнародного іміджу і ексклюзивності освітніх послуг	Ініціювання актуальних соціальних проектів	Гнучкість і сприйнятливість до змін

Матеріально-технічна база, забезпеченість ресурсами для проведення досліджень	Суспільне сприйняття освіти: престижність, різносторонність, регіональна спеціалізація	Виконання соціально-просвітницьких функцій	Ефективні механізми фінансування та інвестування, система фінансової підтримки студентів
Нарощення науково-дослідницького потенціалу	Забезпечення освітою максимального числа громадян	Формування гуманістичних цінностей	Державне планування і чітке розуміння ролі вищої освіти

Джерело: складено автором.

Постійне вдосконалення і модернізація системи освіти з використанням найновіших технологій, її динамічність, адаптивність, робота на випередження попиту – ще одна з важливих детермінант конкурентоспроможності. Провідні ВНЗ сучасності фактично створюють майбутнє, за яким решті університетів потрібно встигати. Тому та система освіти, яка здатна надати студентам більше конкурентних переваг, виграє, адже в сучасному світі просто бути хорошим експертом – недостатньо: щоб бути успішним, необхідно не тільки в ідеалі володіти відповідними професії навичками, а і постійно самовдосконалюватись і навчатись новому.

Висновки. Конкурентоспроможність країни на сучасному етапі розвитку світового господарства суттєво залежить від наявності освіченої, кваліфікованої робочої сили і технологічних удосконалень, які підвищують продуктивність праці. Проблема створення ефективної системи освіти, зокрема вищої, набуває дедалі більшого значення для економічного розвитку країн. Лише ті країни, яким вдається вчасно модернізувати систему освіти відповідно до характеристик «освіти 3.0 – 4.0», досягаючи високої якості і практичної спрямованості сформованих компетенцій, здатні рівноправно конкурувати на міжнародній арені в середовищі інноваційності і економіки знань. Висока якість освітніх послуг, їх відповідність потребам майбутнього, використання передових досягнень світових науковців і ефективна інтеграція в міжнародну академічну спільноту разом з орієнтацією на надання освіти максимальній кількості населення, а також активна участь вищої освіти в соціально-економічних процесах, зокрема в рамках національної інноваційної системи, – основні детермінанти висококонкурентної системи вищої освіти.

Список використаних джерел

1. *Trow, M. (1974) 'Problems in the Transition from Elite to Mass Higher Education', in Policies for Higher Education, Conference on Future Structures of Post-Secondary Education. Paris 26th-29th June. 1973, pp. 55-101. Paris: OECD.*
2. *Cobban, A. B. The Medieval Universities: Their Development and Organization. / London: Methuen. - 1975. – p. 47, 38.*
3. *Идея Университета / Дж.Г.Ньюмен; пер. с англ.. С. Б. Бенедиктова ; под. общ. ред.. М. А. Гусаковского. – Минск : БГУ, 2006. – 208 с. : ил. – (Universitas). [Електронний ресурс: режим доступу: http://www.bsu.by/Cache/pdf/308803.pdf].*
4. *Clark, Burton R. The higher education system: academic organization in cross-national perspective. / Clark B.R. – Berkeley: University of California Press, 1986. – 315p.*
5. *Clark, Burton R. Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation (Issues in Higher Education). Burton R. Clark, B. R. Pergamon, B. C. Clark. / Emerald Group Publishing Ltd. – 2011.*
6. *Ицковиц Г. Тройная спираль. Университеты – предприятия – государство. Инновации в действии: Монография / Пер. с англ. под ред. А.Ф. Уварова. – Томск: Том. гос. ун-т систем упр. И радиоэлектроники, 2010. – 237 с.*
7. *Etzkowitz, H., Leydersdorf, L. The dynamics of innovation: from National Systems and «Mode 2» to a Triple Helix of university-industry-government relations. Research Policy, 29 (2), 109-123. – 2000.*
8. *Lengel, James G. Education 3.0: Seven Steps to Better Schools. Teachers College Press. - 2013.*
9. *Keats, D. The Genesis and Emergence of Education 3/0 in Higher Education and its Potential for Africa. / Derek Keats and J. Philipp Schmidt. Firstmonday Journal. Volume 12, Number 3. – March 2007.*
10. *Moravec, J. W. Knowmad Society. [Електронний ресурс: режим доступу: http://www.knowmadsociety.com/download/KnowmadSociety.pdf].*
11. *Harkins, A. M. Leapfrog Principles and Practices: Core Components of Education 3.0 and 4.0. / Futures Research Quarterly Draft VIII. – 2008. [Електронний ресурс: режим доступу: http://leapfrog.umn.edu/Documents/HarkinsCore Components.pdf].*
12. *Florida, R. L. The rise of the creative class: And how it's transforming work, leisure, community and everyday life. New York, NY: Basic Books. - 2004.*
13. *Jeschke, S. Higher Education 4.0 – Trends and Future Perspectives for Teaching and Learning. / RWTH Aachen University, Frankfurt am Mein. - 2014.*
14. *Woollard, D. Creating Entrepreneurial Universities: Insights from a new university business school. / David Woollard, Michael Zhang, Oswald Jones. / Institute for Small Business and Entrepreneurship, Glasgow. – 2007.*
15. *Agenda 21. UNCED, 1992, p. 320. [Електронний ресурс: режим доступу: http://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf].*
16. *Bourn, D. Development Education, Education for Sustainable Development and Global Perspectives within Higher Education. / Development Education research Centre, Institute of Education, p.5. (Retrieved from: www.heacademy.ac.uk on the 7th June, 2014).*
17. *Mulder, K., Segalàs, J., Ferrer-Balas, D., 2012. How to educate engineers for/in sustainable development: ten years of discussion, remaining challenges. / International Journal of Sustainability in Higher Education 13 (3), pp. 211–218.*
18. *Etzkowitz, H. The norms of entrepreneurial science: Cognitive effects of the new university-industry linkages. / Research Policy, 27, p. 823. – 1998.*
19. *Fairweather, J. S. The University's Role in Economic Development: Lessons for Academic Leaders. / Journal of the Society of Research Administrators, 22, 5. – 1990.*
20. *Liu, S. S., Dubinsky, A. J. Institutional entrepreneurship - a panacea for universities-in-transition? / European Journal of Marketing, Vol. 34 Iss: 11/12, pp.1315-1337. – 2000.*

21. Bramwell, A., Wolfe, D.A. Universities and regional economic development: The entrepreneurial University of Waterloo. / Research Policy 37 (2008), pp. 1175-1187. – 2008.

22. Douglass, Jh. A. Profiling the Flagship University Model: An Exploratory Proposal for Changing the Paradigm From Ranking to Relevancy. / Research and Occasional Paper Series: CSHE.5.14, University of California, Berkeley. – 2014.

23. OECD: Higher Education and Regions: Globally Competitive, Locally Engaged. // OECD Publications. – 2007.

References

1. Trow, M. (1974) 'Problems in the Transition from Elite to Mass Higher Education', in Policies for Higher Education, Conference on Future Structures of Post-Secondary Education. Paris 26th-29th June. 1973, pp. 55-101. Paris: OECD.

2. Cobban, A. B. The Medieval Universities: Their Development and Organization. / London: Methuen. - 1975. – p. 47, 38.

3. Ideya univeriteta / J. G. Newman. per. s angl. S. B. Benediktova ; pod obsch. red. M. A. Gusakovskogo. – Minsk : BGU, 2006. – 208 s.

4. Clark, Burton R. The higher education system: academic organization in cross-national perspective. / Clark B.R. – Berkeley: University of California Press, 1986. – 315p.

5. Clark, Burton R. Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation (Issues in Higher Education). Burton R. Clark, B. R. Pergamon, B. C. Clark. / Emerald Group Publishing Ltd. – 2011.

6. Etzkowitz, H. Troynaya spiral. Universytety – predpriyatiya – gosudarstvo. Innovacii v deystvii: Monografiya. / Per. s angl. Pod red. A. F. Uvarova. – Tomsk, Tomsk gos. univ. system upr. i radioelektroniki, 2010. – 237 str..

7. Etzkowitz, H., Leydersdorf, L. The dynamics of innovation: from National Systems and «Mode 2» to a Triple Helix of university-industry-government relations. Research Policy, 29 (2), 109-123. – 2000.

8. Lengel, James G. Education 3.0: Seven Steps to Better Schools. Teachers College Press. - 2013.

9. Keats, D. The Genesis and Emergence of Education 3/0 in Higher Education and its Potential for Africa. / Derek Keats and J. Philipp Schmidt. Firstmonday Journal. Volume 12, Number 3. – March 2007.

10. Moravec, J. W. Knowmad Society. [Internet source: http://www.knowmadsociety.com/download/KnowmadSociety.pdf].

11. Harkins, A. M. Leapfrog Principles and Practices: Core Components of Education 3.0 and 4.0. / Futures Research Quarterly Draft VIII. – 2008. [Internet source: http://leapfrog.umn.edu/Documents/HarkinsCoreComponents.pdf].

12. Florida, R. L. The rise of the creative class: And how it's transforming work, leisure, community and everyday life. New York, NY: Basic Books. - 2004.

13. Jeschke, S. Higher Education 4.0 – Trends and Future Perspectives for Teaching and Learning. / RWTH Aachen University, Frankfurt am Mein. - 2014.

14. Woollard, D. Creating Entrepreneurial Universities: Insights from a new university business school. / David Woollard, Michael Zhang, Oswald Jones. / Institute for Small Business and Entrepreneurship, Glasgow. – 2007.

15. Agenda 21. UNCED, 1992, p. 320. ([Internet source]: Retrieved on 28th of June 2014 from: http://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf).

16. Bourn, D. Development Education, Education for Sustainable Development and Global Perspectives within Higher Education. / Development Education research Centre, Institute of Education, p.5. ([Internet source]: Retrieved from: www.heacademy.ac.uk on the 7th June, 2014).

17. Mulder, K., Segalàs, J., Ferrer-Balas, D., 2012. How to educate engineers for/in sustainable development: ten years of discussion, remaining challenges. / International Journal of Sustainability in Higher Education 13 (3), pp. 211–218.

18. Etzkowitz, H. The norms of entrepreneurial science: Cognitive effects of the new university-industry linkages. / Research Policy, 27, p. 823. – 1998.

19. Fairweather, J. S. The University's Role in Economic Development: Lessons for Academic Leaders. / Journal of the Society of Research Administrators, 22, 5. – 1990.

20. Liu, S. S., Dubinsky, A. J. Institutional entrepreneurship - a panacea for universities-in-transition? / European Journal of Marketing, Vol. 34 ISS: 11/12, pp.1315-1337. – 2000.

21. Bramwell, A., Wolfe, D.A. Universities and regional economic development: The entrepreneurial University of Waterloo. / Research Policy 37 (2008), pp. 1175-1187. – 2008.

22. Douglass, Jh. A. Profiling the Flagship University Model: An Exploratory Proposal for Changing the Paradigm from Ranking to Relevancy. / Research and Occasional Paper Series: CSHE.5.14, University of California, Berkeley. – 2014.

23. OECD: Higher Education and Regions: Globally Competitive, Locally Engaged. // OECD Publications. – 2007.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Сандул Марія Станіславівна, аспірантка кафедри міжнародної економіки
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
Просп. Перемоги 54/1, 03680, м. Київ
email: mary_sandul@ymail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Сандул Мария Станиславовна, аспирантка кафедры международной экономики
ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»
Просп. Победы 54/1, 03680, г. Киев
email: mary_sandul@ymail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR
Mariia Sandul, PhD student at the International Economics Department
SHEE Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
54/1 Prospect Peremogy, 03680, Kyiv, Ukraine
email: mary_sandul@ymail.com

УДК 330.34:330.322.3:37

ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМІВ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СФЕРИ ОСВІТИ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ SWOT-АНАЛІЗУ

Яровенко Т.С.

Предметом дослідження є стратегічні напрями інвестиційного розвитку сфери освіти України, системна реалізація яких забезпечить широкомасштабне залучення інвестицій на різних рівнях освітньої системи.

Метою написання статті є: аналіз основних «сильних» та «слабких» сторін, потенціальних «можливостей» й «загроз» національної сфери освіти, що є основою для розробки обґрунтованої інвестиційної стратегії на всіх її рівнях в умовах кризових явищ.

Методологія проведення роботи. Робота виконана з використанням аналітичного та системного методів досліджень.

Результати роботи. У роботі увага акцентується на визначенні стратегічних напрямів інвестиційного розвитку вітчизняної сфери освіти, що повинні стати основою інвестиційної політики як на загальнодержавному й регіональному рівнях управління освітою, так і на рівні певних суб'єктів господарювання.

Галузь застосування результатів: проведення наукових досліджень щодо моделювання інвестиційного розвитку освітньої сфери України у кризових умовах.

Висновки. Результати проведеного SWOT-аналізу створюють певний стратегічний баланс негативних й позитивних факторів (з позицій як внутрішнього так і зовнішнього оточення), що є основою визначення стратегічних напрямів інвестиційного розвитку національно освітньої сфери та створення конкурентних переваг на інвестиційному ринку для вітчизняних освітніх установ. Результати дослідження дозволяють систематизувати інформацію, необхідну для стратегічного планування інвестиційних процесів у сфері освіти у довгостроковій перспективі із визначенням конкурентних переваг та формуванням стратегічних пріоритетів.

Ключові слова: *інвестиційний розвиток, стратегічні напрями, SWOT-аналіз,освітні інвестиції, сфера освіти.*

ОПРЕДЕЛЕНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКИХ НАПРАВЛЕНИЙ ИНВЕСТИЦИОННОГО РАЗВИТИЯ СФЕРЫ ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ НА ОСНОВЕ SWOT-АНАЛИЗА

Яровенко Т.С.

Предметом исследования являются стратегические направления инвестиционного развития сферы образования Украины, системная реализация которых обеспечит широкомасштабное привлечение инвестиций на разных уровнях образовательной системы.

Целью написания статьи является: анализ основных «сильных» и «слабых» сторон, потенциальных возможностей и угроз национальной сферы образования, которые являются основой для разработки обоснованной инвестиционной стратегии на всех ее уровнях в условиях кризисных явлений.

Методология проведения работы. Работа выполнена с использованием аналитического и системного методов исследований.

Результаты работы. В работе внимание акцентируется на определении стратегических направлений инвестиционного развития отечественной сферы образования, которые должны стать основой инвестиционной политики как на общегосударственном и региональном уровнях управления образованием, так и на уровне определенных субъектов хозяйствования.

Область применения результатов: проведение научных исследований по моделированию инвестиционного развития образовательной сферы Украины в кризисных условиях.

Выводы. Результаты проведенного SWOT-анализа создают определенный стратегический баланс негативных и позитивных факторов (с позиций как внутреннего так и внешнего окружения), что является основой для определения стратегических направлений инвестиционного развития национально образовательной сферы и создания конкурентных преимуществ на инвестиционном образовательном рынке для отечественных образовательных учреждений. Результаты исследования позволяют систематизировать необходимую для стратегического планирования инвестиционных процессов в сфере образования информацию в долгосрочной перспективе с определением конкурентных преимуществ и формированием стратегических приоритетов.

Ключевые слова: *инвестиционное развитие, стратегические направления, SWOT-анализ, образовательные инвестиции, сфера образования.*

DEFINING STRATEGIC TRENDS IN THE INVESTMENT-DRIVEN DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL SPHERE IN UKRAINE ON THE BASIS OF SWOT-ANALYSIS

Yarovenko T.S.

The subject of the present research is the strategic trends of investment-driven development of educational sphere in Ukraine, through the systemic realization of which it becomes possible to ensure extensive investment attraction and generation at varied levels of educational system.

The purpose of the given article: to conduct an analysis of strengths and weaknesses, potential opportunities and pertinent threats to the national educational sphere that serves as a basis for the development of elaborate investment strategy at every level of the sphere in question in the ongoing crisis conditions.

Methodology of the conducted research. The paper is carried out through employing analytical and systematic methods of research.

Results of the research work. The paper concentrates on defining the strategic directions of investment-driven development of the domestic educational sphere that are set to become the basis of the investment policy both at the national and regional levels of educational management as well as at the level of certain economic entities involved.

Sphere of application of the research results: to be used for performing scientific research in respect of modeling the investment-driven development of the education sphere of Ukraine in the crisis events.

 © Яровенко Т.С., 2015

Conclusions. The results of the conducted SWOT-analysis create certain strategic balance of positive and negative factors (from the view of both internal and external environment) that represents a baseline for defining strategic directions in investment-driven development of the national educational sphere and serves as a point of departure for creating competitive advantage at the educational investment market for domestic educational establishments. Results of the research allow systematizing the data necessary for strategic planning of investment processes in the educational sphere extrapolating it to long-term perspective at the same time defining the competitive advantages and formulating strategic priorities.

Keywords: *investment-driven development, strategic trends, SWOT-analysis, educational investments, educational sphere.*

Актуальність дослідження. Україна одержала у спадок розвинуту систему освіти, яка була достатньо ефективною у радянські часи. З проголошенням незалежності в освітній сфері відбулися кардинальні зміни, які повинні позначитися й на системі фінансування освіти: нарощенні обсягів існуючих й пошуку додаткових джерел фінансування, забезпеченні цільового використання фінансових ресурсів й підвищенні його ефективності.

В сучасних умовах, не зважаючи на поширення закладів приватної форми власності, домінуючими на національному освітньому ринку все ж таки залишаються заклади державної та комунальної форм (в середньому до 80%). Їх фінансування фактично відбувається лише за захищеними статтями витрат (оплата праці, стипендії, комунальні витрати). При цьому завдання фінансового-інвестиційного забезпечення освіти зводяться до виділення певного обсягу бюджетних коштів з метою не розвитку, а лише утримання навчальних закладів. Вітчизняні освітні установи знаходяться у кризовому становищі, зокрема, у стані дефіциту фінансових ресурсів.

Отже, головною проблемою освітньої сфери України, з точки зору інвестиційного менеджменту, є розробка ефективної інвестиційної стратегії, що являє собою відповідну реакцію на прогресуючі кризові явища у національному та світовому освітньому просторі.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Теоретичні та практичні аспекти проблем функціонування сфери освіти, її розвитку та модернізації у сучасних економічних умовах знайшли своє відображення в наукових дослідженнях О. Агєєвої, В. Пашка, А. Вітченка, М. Барана, М. Примуша, І. Жиляєвої, П. Полянського, М. Парахіна, А. Кузнецової, В. Аванесова, П. Аветисяна, О. Олейникова, В. Захарченко, М. Меркулової, Б. Мільнера, А. Пригожина та ін.

Питання щодо джерел фінансування освіти й їх результативності завжди були актуальними, їм присвячені наукові праці таких вчених як, В. Алексєєв, В. Андрущенко, Г. Артюх, В. Базилевич, Д. Богиня, О. Грішнова, Б. Данилишин, М. Долішній, С. Дорогунцов, Т. Заяць, Й. Завадський, І. Каленюк, В. Куценко, В. Марцинкевич, С. Ніколаєнко, Т. Шульц, Б. Шелегеда, В. Щетинін та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати досліджень провідних фахівців у сфері фінансування та інвестиційного забезпечення освіти знаходять своє відображення у ряді прийнятих нормативно-правових актів стратегічного характеру, зокрема, «Національній доктрині розвитку освіти» [1], «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [2], «Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття)» [3], тощо. Але, на жаль, подальше впровадження цих наукових та практичних доробок на рівні певних суб'єктів освітньої сфери гальмується, а деякі аспекти інвестиційного розвитку національної освіти ще й досі залишаються малодослідженими, незважаючи на безперечну актуальність.

Крім того нині бракує наукових досліджень з питань розробки стратегічних напрямів інвестиційного розвитку сфери освіти України з використанням сучасного інструментарію стратегічного менеджменту, що обумовлює високий рівень актуальності зазначеної проблеми.

Предметом дослідження **є стратегічні напрями інвестиційного розвитку сфери освіти України, системна реалізація яких забезпечить широкомасштабне залучення інвестицій на різних рівнях освітньої системи.**

Мета дослідження полягає в аналізі основних «сильних» та «слабких» сторін, потенціальних «можливостей» й «загроз» національної сфери освіти, а також розробки обґрунтованої інвестиційної стратегії на всіх її рівнях в умовах кризових явищ.

Завданнями дослідження є вивчення складу й структури чинників інвестиційного розвитку освіти України, взаємозв'язків між ними та особливостей інвестиційних стратегій суб'єктів освітньої сфери.

Методи дослідження. Робота виконана з використанням аналітичного та системного методів досліджень, зокрема, SWOT-аналізу, що надало змогу відобразити системність впливу чинників інвестиційного розвитку сфери освіти України.

Постановка проблеми. Не зважаючи на потужний інтелектуальний потенціал, за показниками інвестиційного розвитку національної освітньої сфери (обсягами залучених інвестицій, інвестиційною активністю освітніх установ, рентабельністю освітніх інвестиційних проектів, тощо) Україна до лідерів все ж таки не належить. Причиною цього є відсутність системності та наукової обґрунтованості інвестиційної політики на всіх рівнях освітньої сфери. Наявність її «слабких» сторін, (які переважають «сильні»), відсутність залучення й неефективне використання останніх; суттєвий вплив загроз функціонуванню освітніх установ (та системи освіти в цілому), які не можуть бути ліквідовані за рахунок проведених реформ, є суттєвими проблемами розвитку освіти в Україні. Така ситуація на тлі упущення можливостей розвитку, які надає розширення міжнародних зв'язків та інтеграція до європейського й світового науково-освітнього просторів (наприклад, завдяки прийняттю Генеральної угоди про торгівлю послугами), стає для вітчизняної освіти критичною.

Отже, пріоритетним напрямом досліджень є визначення стратегічних напрямів інвестиційного розвитку вітчизняної сфери освіти, що повинні стати основою інвестиційної політики як на загальнодержавному й регіональному рівнях управління освітою, так і на рівні певних суб'єктів господарювання.

Результати дослідження.

Отже з метою розробки напрямів інвестиційного розвитку сфери освіти України доцільним представляється проведення всебічного вивчення «сильних» та «слабких» сторін національної освіти, виявлення наявних (й потенційних) «загроз» та «можливостей» її розвитку на основі SWOT-аналізу.

Такий аналіз дозволить створити певний стратегічний баланс негативних й позитивних факторів з позицій як внутрішнього так і зовнішнього оточення, що допомагає виявити напрями інвестиційного розвитку національно освітньої сфери, визначити конкурентні переваги на інвестиційному освітньому ринку.

Крім того SWOT-матриця дозволяє встановити взаємозв'язки між «внутрішніми» («сильними» та «слабкими» сторонами) та «зовнішніми» («можливостями» та «загрозами») факторами, які мають стратегічне значення для освітнього інвестування. Саме ці зв'язки дозволяють сформулювати порівняльні переваги, виклики і ризики, які є основою для

стратегічного вибору напрямів інвестування, формулювання стратегічних та операційних цілей інвестиційної діяльності вітчизняних навчальних закладів на довгострокову перспективу. Перші два блоки аналізу – S і W «відповідають» за поточний стан національної сфери освіти, у той час як два інші – O і T, пов'язані з його прогнозуванням.

На першому етапі аналізу у межах кожної групи чинників за результатами попередньої діагностики сформульовано висновки-твердження, які пов'язані з показниками чи властивостями функціонування й розвитку сфери освіти України (табл.1).

Таблиця 1. SWOT-аналіз чинників інвестиційного розвитку сфери освіти в Україні (авторська розробка)

	Аналіз внутрішніх чинників		**Аналіз зовнішніх чинників**	
	Сильні сторони (Strengths)	**Слабкі сторони (Weaknesses)**	**Можливості (Opportunities)**	**Загрози (Threats)**
	1	**2**	**3**	**4**
	Нормативно-правовий аспект			
1.	Прийняття документів стратегічного характеру	Відсутність достатньої системності у проведені освітніх реформ	Впровадження досягнень світової практики управління освітою	Світові та національні кризові явища
2.	Державна підтримка	Недостатньо ефективна державна політика у сфері освіти	Державно-приватне партнерство	Державна монополізація
3.	Залучення недержавних джерел фінансування інвестицій	Незбалансоване, неефективне державне фінансування навчальних закладів	Залучення суб'єктів господарювання до освітнього інвестування	Обмеженість джерел та механізмів фінансування
	Географічний аспект			
4.	Розгалужена мережа навчальних закладів	Значні географічні диспропорції у мережі навчальних закладів, її незбалансованість	Підвищення мобільності осіб, що навчатимуться, та викладачів	Еміграція осіб, що навчатимуться, та висококваліфікованих педагогічних кадрів
5.	Наявність міжнародних зв'язків	Недостатні відкритість національної освітньої сфери та ступень її інтеграції в світову	Забезпечення європейського й світового вектору розвитку освіти	Неможливість або неефективність застосування передового світового досвіду
	Організаційний аспект			
6.	Демократизація та децентралізація	Недостатньо ефективне управління освітніми інвестиціями	Створення автономних освітніх установ	Непродумані заходи посилення автономії
7.	Розширення інструментарію фінансування	Відсутність мотиваційних стимулів до інвестування	Підвищення інвестиційної активності навчальних закладів та інвесторів	Несприятливий інвестиційний клімат, корупція
8.	Інформатизація	Недосконаліть національних систем моніторингу й статистики освіти	Відповідність рівня інформатизації сфери освіти світовим стандартам	Низький рівень ефективності використання інформаційних ресурсів
	Ринковий аспект			
9.	Багата історія, традиції, досвід вітчизняної педагогіки	Низька якість освіти та її невідповідність міжнародним стандартам. Низька конкурентоспроможність навчальних закладів	Підвищення якості освіти, результативності й ефективності функціонування освітніх установ	Низькі рівні забезпеченості абітурієнтами та доступності освіти
10.	Зміст освіти проходить модернізацію відповідно до світових вимог	Низький рівень застосування інноваційних освітніх технологій, «бар'єри» їх запровадження	Світове визнання документів про здобуття освіти. Вихід на нові освітні ринки	«Інфляція» стандартів освіти
11.	Наявність конкуренції між вітчизняними навчальними закладами	Слабка розвиненість національного ринку освітніх послуг. Відсутність суттєвого впливу імпорту освітніх послуг	Конкурентоспроможність національної освіти. Захищеність від конкурентного тиску з боку іноземних освітніх установ	Зростання рівня конкуренції з боку іноземних навчальних закладів, поява нових конкурентів
12.	Низький рівень плати за навчання у порівнянні із світовими показниками	Низький рівень ресурсного забезпечення навчальних закладів. Неефективна політика навчальних закладів	Повне використання потужностей системи освіти. Підвищення ресурсного забезпечення освітніх установ	Зниження попиту на освітні послуги. Невідповідність пропозиції цих послуг попиту, ринку праці, потребам економіки та суспільства, запитам особистості
	Соціальний аспект			
13.	Проголошення курсу щодо рівного доступу до освіти всіх категорій населення	Обмеженість доступу до освіти певних категорій населення	Суспільна відповідальність навчальних закладів	Наявність неприбуткових закладів (зазвичай, соціального спрямування)
14.	Наявність профспілкових об'єднань	Недостатній рівень соціально-правового захисту учасників навчально-виховного процесу	Створення високопрофесійних колективів	Висока плинність кадрів
15.	Проголошення фізичного та духовного розвитку дітей та молоді стратегічним пріоритетом	Відсутність цілісної системи виховання, фізичного, духовного (культурного) розвитку і соціалізації дітей та молоді	Курс загальнодержавної політики на фізичний та духовний розвиток (соціалізацію) дітей та молоді	Невідповідність навчально-виховної системи сучасним вимогам

Чинники інвестиційного розвитку освіти в Україні представляється доцільним розглядати у нормативно-правому, географічному, організаційному, ринковому та соціальному аспектах, що надасть змогу конкретизувати їх вплив та відобразити у дослідженні системно. У процесі подальшого розвитку сфери освіти перелік виявлених чинників може змінюватись, доповнюватись відповідними характеристиками зовнішнього і внутрішнього середовищ. Фактори, що

складають матрицю SWOT-аналізу, обов'язково перевіряють на наявність ефекту синергії (взаємного впливу) внаслідок чого вони можуть бути посилені або послаблені. Наступним етапом аналізу є встановлення зв'язків між «сильними» й «слабкими» сторонами, «загрозами» та «можливостями», які надалі можуть бути використані для

формулювання інвестиційної стратегії на всіх рівнях освітньої системи.

На наш погляд, розгляд тільки парних факторів суттєво спрощує реалізацію методу на практиці, але дещо знижує його ефективність.

Крім того, фактори можуть бути незалежними (не мати парного чинника), що також достатньо поширено.

Далі розглядаються чотири ключових варіанти інвестиційних стратегій, які забезпечать інвестиційний розвиток національної освітньої сфери в цілому шляхом їх реалізації на загальнонаціональному й регіональному рівнях, у межах підсистем системи освіти, а також на рівні певного господарюючого суб'єкта (закладу).

Перша стратегія «максі-максі» полягає у використанні «сильних» сторін (позицій) національної сфери освіти задля реалізації сприятливих зовнішніх «можливостей» інвестиційного розвитку. При цьому «сильні» сторони переважають «слабкі», а освітній ринок надає більше «можливостей», ніж створює «загроз».

Так, прийняття документів стратегічного характеру [1-4] створює засади для нормативно-правового регулювання питань функціонування й розвитку всіх рівнів і підсистем сфери освіти України, а також забезпечує реалізацію можливостей щодо: поширення державно-приватного освітнього партнерства; підвищення якості освіти, результативності (ефективності) функціонування й конкурентоспроможності освітніх закладів; забезпечення розвитку сфери освіти України шляхом її включення до європейського й світового науково-освітнього простору; виходу вітчизняних освітніх установ на світовий освітній ринок; тощо.

Проголошення курсу реформування цієї галузі на забезпечення рівного доступу до освіти всіх категорій населення спроможне суттєво підвищити відповідальність навчальних закладів перед суспільством за якість освітніх послуг.

Державна підтримка освітньої сфери та її визнання, як пріоритетної галузі народного господарства, надає змогу: залучення широкого кола суб'єктів господарювання до освітнього інвестування (в т.ч. іноземних інвесторів); забезпечення конкурентоспроможності національної освіти в цілому; захищеності вітчизняних установ від конкурентного тиску з боку іноземних навчальних закладів; підвищення рівня ресурсного, організаційного, навчально-методичного, наукового, інформаційного та соціально-психологічного забезпечення начального процесу.

Крім того, можливість залучення інвесторів забезпечується й розширенням можливостей у використанні недержавних джерел фінансування, його інструментарію, а також підвищенням інвестиційної активності самих навчальних закладів.

Багата історія, традиції, теоретико-методологічний та методичний досвід вітчизняної педагогіки, поєднання навчального процесу з науково-дослідною діяльністю, значний науковий й інтелектуальний потенціал навчальних установ (учнів та педагогів), а також модернізація змісту освіти відповідно до світових вимог (інноваційність, гуманізація, екологізація освіти, тощо) є підґрунтям для світового визнання документів про здобуття освіти, які надають вітчизняні навчальні заклади. У перспективі таке підвищення рейтингу національної освіти забезпечить її вихід на нові освітні ринки.

Наявність конкуренції між вітчизняними навчальними закладами, а також низький (у порівнянні із світовими показниками) рівень плати за навчання підвищить загальний рівень конкурентоспроможності національної освіти й забезпечить впровадження досягнень світової практики організації навчального процесу та управління навчальними закладами.

Проголошення «інформатизації», як пріоритету розвитку освіти, стане запорукою відповідності рівня інформатизації та комп'ютеризації освітніх установ світовим стандартам.

Подальша демократизація та децентралізація управління навчальними закладами (особливо у аспекті залучення та використання інвестиційних ресурсів) є основою створення автономних й самоокупних освітніх установ в Україні.

Наявність профспілкових об'єднань учасників навчально-виховного процесу та організація самоврядування на рівні освітніх установ основоположний принцип у створенні високопрофесійних колективів навчальних установ, залученні учнів з більшим інтелектуальним потенціалом.

У такій ситуації рекомендована суб'єктам освітньої сфери інвестиційна стратегія – «інтенсивне інвестиційне зростання», яке полягає у збільшенні обсягів та масштабів залучення й використання освітніх інвестицій (для цього є всі умови). Інвестиційний розвиток освітніх установ у цьому випадку здійснюється, у першу чергу, за рахунок використання запозичених (зовнішніх) інвестиційних ресурсів, що передбачає тісний зв'язок із зовнішнім середовищем.

Друга стратегія «міні-максі» надає можливість мінімізувати (нівелювати) «слабкі» сторони національної сфери освіти за рахунок використання сприятливих «можливостей» інвестиційного розвитку. При цьому «слабкі» сторони переважають «сильні», але зовнішнє середовище надає більше «можливостей», ніж створює «загроз».

Зокрема, впровадження досягнень світової практики щодо реформування освітньої сфери забезпечить: системність національних освітніх реформ, їх позитивне сприйняття освітнім співтовариством та суспільством, відповідну світовим стандартам якість освітніх послуг, конкурентоспроможність вітчизняних навчальних закладів, а також суттєво підвищить ефективність управління навчальними закладами.

Поширення державно-приватного партнерства в освітній сфері є основною умовою подолання монополізму державних органів влади в управлінні освітою, розширення сфери дії ринкових важелів управління інвестиційними процесами, підвищення ефективності державної інвестиційної політики шляхом створення спільних інституцій та інфраструктурної підтримки освітніх інвестицій.

Залучення широкого кола суб'єктів господарювання до інвестування в освітню сферу (за рахунок посилення зовнішнього контролю інвестиційних процесів) дозволить подолати незбалансованість фінансування освітніх установ, наявність фактів неефективного й нецільового використання фінансових і матеріальних ресурсів.

Підвищення якості освіти, результативності (ефективності) функціонування й конкурентоспроможності освітніх закладів сприятиме забезпеченню відповідності освітніх послуг міжнародним стандартам. При цьому, основним чинником підвищення якості є створення високопрофесійних колективів навчальних установ, залучення учнів з більшим інтелектуальним потенціалом.

Світове визнання національних документів про здобуття освіти та вихід на нові освітні ринки є ознаками відкритості освітньої системи України, її інтеграції в світову.

В свою чергу забезпечення європейського й світового вектору розвитку освіти позначиться на підвищенні рівня соціально-правового захисту учасників навчально-виховного процесу.

Реалізація принципу суспільної відповідальності навчальних закладів щодо забезпечення належної якості освітніх послуг подолає обмеженість доступу до освіти окремих категорій населення (у сільській місцевості, діти з особливими освітніми потребами, обдарована молодь, діти мігрантів, та ін.).

Відповідність рівня інформатизації та комп'ютеризації освітніх установ світовим стандартам є запорукою вдосконалення систем національного моніторингу й статистики освіти, об'єктивності оцінювання ефективності роботи навчальних закладів (їх структурних підрозділів, окремих педагогів), можливості прогнозування та планування інвестиційних процесів у довгостроковій перспективі.

Можливість повного використання потужностей системи освіти України й підвищення рівня фінансово-економічного, організаційного, навчально-методичного, наукового, інформаційного, соціально-психологічного забезпечення освітніх установ надасть змогу подолати недостатність й значну зношеність їх матеріально-технічної бази та інфраструктури та, як наслідок, підвищити якість освіти.

Підвищення інвестиційної активності навчальних закладів створить умови для зменшення їх залежності від зовнішніх джерел фінансування, а також впровадження новітніх (інноваційних) освітніх технологій, процесів гуманізації й екологізації освіти.

Підвищення мобільності осіб, що навчатимуться, та викладачів (в Україні та за її межами) дозволить подолати значні географічні диспропорції у мережі навчальних закладів, її незбалансованість (регіоналізацію ринку освітніх послуг).

Створення автономних, самоокупних й високоприбуткових освітніх установ, їх громадське самоврядування, а також підвищення загального рівня конкурентоспроможності національної освіти позначиться на: розвитку національного ринку освітніх послуг з позицій їх асортименту (форм, типів, напрямів навчання, змісту навчальних програм); його стійкості до конкурентного тиску з боку іноземних освітніх установ. Крім того, автономія та децентралізація підвищить ефективність управління на всіх рівнях освітньої системи (зокрема, ефективність інвестиційної політики).

У такій ситуації рекомендована інвестиційна стратегія – перегляд напрямів та механізмів інвестиційної політики з перерозподілом інвестиційних ресурсів задля ліквідації неефективних інвестиційних проектів (напрямів) та надання переваги більш пріоритетним й актуальним напрямам освітнього інвестування.

При цьому увага сконцентрована на зниженні рівня інвестиційних витрат (їх економії) та підвищенні інвестиційної привабливості освітніх установ. Крім того, у межах цієї стратегії доцільним є «розвиток» інвестиційних освітніх проектів шляхом вдосконалення методологічних основ їх обґрунтування з урахуванням особливостей освітньої сфери, вимог освітнього інвестиційного ринку (зокрема, інноваційної спрямованості) та інвестиційних потреб навчальних установ. Достатньо ефективною у цій ситуації є диверсифікація у спрямованості інвестиційної діяльності за рахунок можливості маневрування інвестиційними ресурсами на різних рівнях управління.

Третя стратегія «максі-міні» використовує «сильні» позиції сфери освіти для знешкодження (уникнення) зовнішніх «загроз» інвестиційного розвитку. При цьому «сильні» сторони переважають «слабкі», а зовнішнє середовище створює «загроз» більше, ніж надає «можливостей».

Прийнятті в освітній сфері України документи стратегічного характеру, які направлено на її подальшу демократизацію й демонополізацію ринку освітніх послуг, наголошують на забезпеченні відповідності навчально-виховної системи сучасним вимогам освітнього й культурного розвитку суспільства.

При цьому основні чинники функціонування сфери освіти, що спричиняють найбільший негативний вплив: нестабільність політико-економічних й законодавчих умов; згортання інвестиційних проектів та програм; несприятливі тенденції національного та світового освітніх ринків; несприятливий інвестиційний клімат; корупція; наявність неприбуткових закладів (зазвичай, соціального спрямування), тощо.

Основою їх нівелювання є державна підтримка освітньої сфери та її визнання як пріоритетної галузі народного господарства. Проголошення курсу освітнього реформування на забезпечення рівного доступу до освіти всіх категорій населення є протидією світовим та національним соціально-економічним кризовим явищам.

Розширення можливостей залучення коштів різних суб'єктів господарювання й вдосконалення інструментарію (підходів та методів) фінансування надасть змогу подолати обмеженість джерел та механізмів залучення інвестицій освітніх установ.

Диверсифікація джерел освітнього фінансування та збільшення його обсягів гальмуватиме процеси еміграції висококваліфікованих педагогічних кадрів.

Наявність міжнародних зв'язків у сфері освіти надасть можливість застосування світового досвіду освітньої діяльності та управління навчальними закладами.

Багата історія, традиції, досвід вітчизняної педагогіки, які виражені у значному науковому й інтелектуальному потенціалі навчальних установ (учнів та педагогів) та на тлі модернізації змісту освіти відповідно до світових вимог, спроможні подолати «інфляцію» існуючих освітніх стандартів.

Посилення конкуренції між вітчизняними закладами вимагає від них самовдосконалення, що позначається на підвищенні рівня їх конкурентоспроможності та є «тренуванням» у протидії зростаючій конкуренції з боку іноземних освітніх установ.

Активізація роботи профспілкових об'єднань учасників навчально-виховного процесу та організація самоврядування на рівні освітніх установ, а також врахування вимог таких об'єднань на всіх рівнях системи освіти сприятиме подоланню тенденції підвищення плинності кадрів серед найбільш кваліфікованої та працездатної частини педагогічного персоналу.

Подальший розвиток демократизації та децентралізації управління навчальними закладами спрямовано на подолання перешкод та нівелювання загроз, пов'язаних із непродуманими заходами посилення автономії.

Проголошення «інформатизації», як пріоритету розвитку системи освіти, є запорукою підвищення рівня ефективності використання інформаційних ресурсів, впровадження інтерактивних засобів навчання, програмних продуктів, тощо.

Низький рівень плати за навчання (у порівнянні із світовими показниками) стримуватиме еміграційні процеси серед осіб, що бажають навчатися, й активізує їх іммиграційні потоки. Такий підхід є одним з механізмів підвищення рівня забезпеченості освітніх установ абітурієнтами й подолання негативного впливу складної демографічної ситуації в країні.

Рекомендована, у цій ситуації, стратегія – «інтеграція» інвестиційних можливостей: горизонтальна інтеграція, як

об'єднання суб'єктів освітньої сфери з метою спільного інвестування; вертикальна інтеграція, як об'єднання за ланцюгом «держава – інвестор – споживач освітніх послуг». Освітні заклади за рахунок своїх «сильних» сторін стримують «наступ» конкурентів шляхом розвитку освітнього інвестиційного ринку, що може відображатися, наприклад, у виникненні нових (потенційно цікавих для інвестора) сегментів ринку освітніх послуг, залучені раніше не охоплених. Такий підхід є підготовкою до активізації інвестиційної діяльності у майбутньому, коли «загрози» інвестиційного розвитку будуть меншими за його «можливості».

Четверта стратегія «міні-міні» спрямована на мінімізацію «слабких» позицій сфери освіти та уникнення зовнішніх «загроз» інвестиційного розвитку. При цьому «слабкі» сторони переважають «сильні», а зовнішнє середовище створює «загроз» більше, ніж надає «можливостей». У межах цієї стратегії доцільно визначити ті «слабкі» сторони вітчизняної сфери освіти, які посилюють наявні «загрози» та зумовлюють появу ризиків її функціонування.

Подальше посилення світових та національних кризових явищ (у політиці, економіці й освіті), нестабільність умов функціонування освітньої галузі, перешкоди подальшої демократизації та децентралізації управління нею на тлі: низького рівня конкретики нормативно-правових актів, відсутності активного використання передового світового досвіду, низького рівня забезпечення навчальних закладів ставить під загрозу функціонування системи освіти України в цілому.

Недостатньо ефективна державна політика у сфері управління освітою (зокрема, управління інвестиційною діяльністю освітніх установ) разом із посилення процесів монополізації ринку освітніх послуг державними освітніми установами суттєво знижує конкурентоспроможність навчальних закладів.

Невідповідність навчально-виховної системи сучасним вимогам, відсутність цілісної системи виховання, фізичного та духовного (культурного) розвитку і соціалізації дітей та молоді загрожує деградацією суспільства.

Несприятливий інвестиційний клімат у сфері освіти України (зокрема, наявність корупції), відсутність мотиваційних стимулів до інвестування освіти на фоні недостатньо ефективної політики, стратегії й тактики на всіх рівнях освітньої системи (зокрема, відсутність чіткої інвестиційної політики в галузі освіти) ставить під загрозу залучення інвестицій як з боку вітчизняних, так і з боку іноземних інвесторів.

Недостатня інформатизація системи освіти, низький рівень ефективності використання інформаційних ресурсів негативно позначається на системах національного моніторингу й статистики освіти, застосуванні інноваційних освітніх технологій.

Недостатні відкритість національної освітньої системи та ступень її інтеграції у світову зумовлює проблеми впровадження досягнень передового світового досвіду освітньої діяльності.

Висока плинність кадрів серед найбільш кваліфікованої та працездатної частини персоналу, недостатній рівень їх соціально-правового захисту породжують проблеми кадрового забезпечення освітньої діяльності.

Навчальні заклади соціального спрямування (для дітей та молоді, які потребують соціальної допомоги, корекції фізичного та розумового розвитку; тривалого лікування; соціальної реабілітації) є неприбутковими закладами, яким вельми необхідна гарантована фінансова підтримка з боку держави. У зв'язку із недостатністю обсягів фінансування кількість таких закладів обмежена, що не забезпечує попит на освітні послуги такого роду. Така ситуація є однією з причин обмеженості доступу до освіти окремих категорій населення (зокрема, дітей з особливими освітніми потребами).

Зростання рівня конкуренції з боку іноземних навчальних закладів, зниження національного попиту на освітні послуги, невідповідність пропозиції освітніх послуг попиту, слабка розвиненість національного ринку освітніх послуг обумовлює низьку конкурентоспроможність навчальних закладів України та низький рівень їх забезпеченості абітурієнтами.

«Інфляція» стандартів освіти, низька якість освітніх послуг та її невідповідність міжнародним освітнім стандартам – основні причини низької конкурентоспроможності, результативності та ефективності функціонування вітчизняних освітніх установ.

Обмеженість джерел фінансування та механізмів залучення інвестицій, відсутність державних програм підтримки інвестиційних процесів, незбалансоване державне фінансування освітніх установ, наявність фактів неефективного використання фінансових і матеріальних ресурсів, нецільового використання приміщень навчальних закладів неминуче призводить до їх банкрутства та закриття.

Еміграція осіб, які бажають навчатися, та висококваліфікованих педагогічних кадрів на тлі значних географічних диспропорцій у мережі навчальних закладів та її незбалансованості загрожує дисбалансом ринку освітніх послуг й посиленням його регіоналізації.

На жаль, саме такий тип стратегій найбільш характерний для освітньої сфери України. Більшість вітчизняних освітніх установ змушені здійснювати згортання певних напрямів діяльності, ліквідувати активи й перепрофілюватися (що не завжди є можливим). Так, не маючи змоги утримувати на балансі неприбуткові підрозділи (видавничі відділи, басейни, гуртожитки, навчальні корпуси, об'єкти незавершеного будівництва, тощо), навчальні заклади припиняють їх функціонування шляхом ліквідації або продажу. У такій ситуації інвестиційний розвиток навчальних закладів можливий лише за рахунок внутрішніх змін із використанням власних інвестиційних ресурсів. Така ситуація є найбільш ризикованою, адже «слабкі» сторони посилюють зовнішні «загрози», що викликає ризики інвестиційного розвитку національної сфери освіти.

Висновки. Проведений SWOT-аналіз створює певний стратегічний баланс негативних й позитивних факторів (з позицій як внутрішнього, так і зовнішнього оточення), що є основою визначення стратегічних напрямів інвестиційного розвитку національно освітньої сфери та створення конкурентних переваг на інвестиційному освітньому ринку для вітчизняних освітніх установ. Крім того, результати проведеного аналізу можуть бути використані для оперативного контролю функціонування окремих навчальних закладів, регіональних освітніх систем й підрівнів сфери освіти, а також сфери освіти України в цілому. Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є уточнення складових інвестиційного розвитку сфери освіти України.

Список використаних джерел

1. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс] // Офіційний вісник України. – 2002. – №16. – С. 11. – ст. 860. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002

2.Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013р. №344 / [Електронний ресурс] // Офіційний вісник України. – 2013. – № 50. – С. 18. – ст. 1783. – Режим

доступу : http://www.president.gov.ua/documents/15828.html

3. Про Державну національну програму «Освіта» (Україна XXI століття) : Постанова Кабінету міністрів України від 03.11.1993 р. N 896 / [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg =896-93-%EF

4. GATS. General Agreement on Trade in Services. A Handbook for International Bar Association Member Bars. – International Bar Association (2002). – Режим доступу: www.personal.psu.edu/faculty/l/s/lst3/IBA%20GATS%20Handbook%20final.pdf

References

1. President of Ukraine (2002), Decree of President of Ukraine «About National Doctrine of Education», available at: http:// zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002 (Accessed 17 April 2015).

2. President of Ukraine (2013), Decree of President of Ukraine «About the National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021», available at: http:// www.president.gov.ua/documents/15828.html (Accessed 17 April 2015).

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (1993), «On the State national program «Education» (Ukraine XXI century)», available at: http:// zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg =896-93-%EF (Accessed 17 April 2015).

4. GATS. General Agreement on Trade in Services. A Handbook for International Bar Association Member Bars. – International Bar Association (2002), available at: http:// www.personal.psu.edu/faculty/l/s/lst3/IBA%20GATS%20Handbook%20final.pdf (Accessed 17 April 2015).

ДАНІ ПРО АВТОРА

Яровенко Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, докторант, доцент кафедри статистики, обліку та економічної інформатики

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
пр. К. Маркса 35, м. Дніпропетровськ, 49044, Україна
e-mail: tsyarovenko@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Яровенко Татьяна Сергеевна, кандидат экономических наук, докторант, доцент кафедры статистики, учета и экономической информатики

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара
пр. К. Маркса 35, г. Днепропетровск, 49044, Украина
e-mail: tsyarovenko@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Yarovenko Tetiana S., Ph.D. in Economical Science, Associate Professor,
doctoral student, Assistant Professor, Department of statistics, accounting and economic informatics
Dnipropetrovsk national university Oles Honchar
35, Karla Marksa prt., Dnepropetrovsk, 49044, Ukraine
e-mail: tsyarovenko@mail.ru

УДК 331.2

МЕТОДОЛОГІЯ СТВОРЕННЯ В РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ МЕХАНІЗМУ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ЗА ВИРОБНИЦТВО І РЕАЛІЗАЦІЮ ПРОДУКЦІЇ, ТОВАРІВ (РОБІТ, ПОСЛУГ) НА ЕКСПОРТ

Алєксєєнко Л.Ф.

Ключові слова: *експортна діяльність, механізми стимулювання працівників, гнучкі системи оплати праці, Республіка Білорусь.*

МЕТОДОЛОГИЯ СОЗДАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬМЕХАНИЗМА СТИМУЛИРОВАНИЯ РАБОТНИКОВ ЗА ПРОИЗВОДСТВО И РЕАЛИЗАЦИЮ ПРОДУКЦИИ, ТОВАРОВ (РАБОТ, УСЛУГ) НА ЭКСПОРТ

Алексеенко Л.Ф.

В статье рассматриваются экономические механизмы стимулирования реализации продукции, товаров (работ, услуг) на экспорт в Республике Беларусь, направленные на увеличение их объема и повышение качества.

Цель: Исследование проблем реализации продукции, товаров (работ, услуг) на экспорт.

Методология: В статье рассматриваются комплексный подход к построению эффективных систем материального стимулирования работников, занятых на всех стадиях технологического процесса производства и реализации продукции на экспорт. Использованы общелогические методы исследования.

Результаты работы: Разработаны механизмы стимулирования работников за результаты экспортной деятельности.

Область применения результатов: Организации различных форм собственности и видов экономической деятельности, производящие продукцию на экспорт.

Предложены различные гибкие системы стимулирования работников, направленные на повышение эффективности экспортной деятельности.

Ключевые слова: *экспортная деятельность, механизмы стимулирования работников, гибкие системы оплаты труда, Республика Беларусь.*

METHODOLOGY OF CREATION THE MECHANISM OF STIMULATION OF EMPLOYEES FOR PRODUCTION AND SALE OF PRODUCTS, GOODS (WORKS, SERVICES) FOR EXPORT IN THE REPUBLIC OF BELARUS

Alekseenko L.F.

The economic mechanisms of stimulation production realization, goods (works, services) on export in the Republic of Belarus directed on increase of their volume and quality are considered in the article.

Objective: To study the problems of export sales of products, goods (works, services).

Methodology: The article considers an integrated approach to building effective systems of material stimulation of employees, who are involved at all stages of the process of production and sale for export. General logical research methods are used.

Results: The mechanisms of stimulation of employees for the results of the export are worked out.

Application field: Organizations of various forms of ownership and economic activities that produce goods for export.

Variety of flexible systems of stimulation of employees aimed to improve export activity are offered.

Key words*: export activity, mechanisms of stimulation of employees, flexible wage systems, the Republic of Belarus.*

Введение. Одним из важнейших приоритетных направлений социально-экономического развития Республики Беларусь является рост экспорта продукции, товаров (работ, услуг), сбалансированность и эффективность внешней торговли. В связи с этим стратегическими задачами являются: рост экспорта товаров и услуг, повышение его эффективности, увеличение рентабельности экспортных поставок, совершенствование системы правового и информационного сопровождения внешнеэкономической деятельности. В данном контексте также предусматривается и

© **Алєксєєнко Л.Ф., 2015**

совершенствование механизмов стимулирования работников коммерческих организаций, направленных на расширение производства и реализацию продукции, товаров (работ, услуг), предназначенных для экспорта в рамках торгово-экономического сотрудничества Содружества Независимых Государств, а также Европейского союза и динамично развивающихся стран Азии и Латинской Америки.

Постановка проблемы. В целях повышения заинтересованности работников коммерческих организаций в обеспечении роста объемов реализованной продукции, в том числе на экспорт, был принят Указ Президента Республики Беларусь «О некоторых вопросах стимулирования реализации продукции, товаров (работ, услуг)» от 23 января 2009 г. № 49 с последующими изменениями и дополнениями (далее – Указ). В соответствии с названным Указом руководителям коммерческих организаций независимо от формы собственности было предоставлено право осуществлять выплату ежемесячного вознаграждения работникам, обеспечивающим реализацию продукции, товаров (работ, услуг) в том числе на экспорт, снижение запасов готовой продукции в процентном отношении от выручки, полученной от реализации продукции, товаров (работ, услуг) в действующих ценах, без ограничения его максимальными размерами [1]. При этом указанным работникам не начисляются и не выплачиваются иные выплаты стимулирующего характера (надбавки, премии). Указом предусмотрено устанавливать в контрактах работникам, обеспечивающим поступление валютной выручки, полученной от реализации продукции, персональные условия оплаты труда, включающие оклады (ставки), исчисленные в кратных размерах к тарифной ставке первого разряда, действующей в коммерческой организации, и не ограниченные максимальными размерами выплаты стимулирующего характера (надбавки, премии), а работникам, непосредственно участвовавшим в заключении внешнеэкономической сделки (договора), устанавливать в зависимости от эффективности ее (его) реализации – вознаграждение в процентном отношении от суммы этой сделки (договора).

Конкретные размеры, порядок и условия вышеотмеченных выплат определяются нанимателем в коллективном договоре, соглашении, другом локальном нормативном правовом акте (далее – ЛНПА), принятых в соответствии с законодательством, и (или) трудовом договоре (контракте), если иное не установлено Президентом Республики Беларусь.

Кроме того, данным Указом предоставлено право собственнику имущества организации либо органу, уполномоченному заключать контракты с руководителями коммерческих организаций, определять им условия оплаты труда в зависимости от снижения запасов готовой продукции, результатов ее реализации, в том числе на экспорт, а также поступления валютной выручки.

В соответствии с вышеназванным Указом механизм стимулирования работников за улучшение показателей, характеризующих эффективность реализации продукции на внешних рынках, предназначен, в основном, для работников, занятых реализацией продукции.

Методология проведения работы. В развитие вышеотмеченного Указа были разработаны и утверждены нормативные правовые акты, обеспечивающие комплексный подход к разработке систем оплаты труда, основанных на учете вклада каждого работника в результаты работы организации в целом, в том числе и в результаты внешнеэкономической деятельности. Коммерческим организациям рекомендуется осуществлять премирование и моральное поощрение с целью обеспечения единства интересов работников различных категорий в изготовлении и реализации высококачественной продукции, соответствующей требованиям международных стандартов и имеющей спрос на внешних рынках.

В условиях инновационного развития отраслей экономики и либерализации хозяйственной деятельности основными направлениями стимулирования работников за производство и реализацию продукции на экспорт должны стать:

- рост объемов производства и реализации инновационной продукции, предназначенной на экспорт;
- расширение внутреннего и внешних рынков сбыта продукции;
- обеспечение качества продукции, соответствующего международным стандартам в этой области;
- внедрение инновационных энерго-ресурсосберегающих экологически безопасных технологий, использование импортозамещающих сырья, материалов и энергетических ресурсов, обеспечивающих высокие потребительские свойства производимой продукции;
- развитие деловой активности работников, предприимчивости, изобретательства и рационализаторской работы, направленных на повышение эффективности деятельности организации по расширению экспорта продукции.

Показатели премирования должны соответствовать стратегическим задачам организации по расширению экспортной деятельности и зависеть от реальных трудовых усилий коллектива или отдельного работника. Для повышения эффективности системы премирования за производство и реализацию продукции на экспорт, кроме показателей премирования необходимо определять и условия премирования, только при соблюдении которых может выплачиваться премия. Например, при выполнении показателей по росту объемов производства продукции на экспорт, условием выплаты премии может быть соблюдение параметров качества произведенной продукции и соответствие ее международным стандартам.

При установлении показателей премирования конкретным структурным подразделениям (работникам) рекомендуется исходить из назначения и роли каждого подразделения (работника) в повышении эффективности экспортной деятельности коммерческой организации.

Размер премирования за результаты экспортной деятельности рекомендуется дифференцировать по подразделениям, рабочим местам, профессионально-квалификационным группам или конкретным работникам, обеспечивая более высокое вознаграждение за труд при большей его напряженности. В целях создания гибкой системы премирования, а также для стимулирования перевыполнения установленных показателей, размеры премии работникам, целесообразно устанавливать за каждый процент (пункт) улучшения показателя по сравнению с нормативным (плановым) уровнем или уровнем, достигнутым в предыдущем периоде.

Премирование работников структурных подразделений организаций может осуществляться исходя из конкретных задач, стоящих перед ними, с учетом темпов роста объемов экспорта и валютной выручки, удельного веса экспортируемой продукции в реализованной, расширения ассортимента экспортируемой продукции, увеличение количества заключенных внешнеэкономических договоров (контрактов) и других показателей.

Премировать рекомендуется тех работников, которые принимают непосредственное участие в научно-исследовательских и опытно-конструкторских работах по расширению и обновлению ассортимента изделий,

организации производства инновационной продукции, обеспечению контроля ее качества, разработке дизайна и осуществлению упаковки, отгрузки и реализации продукции на экспорт, т.е. по всему комплексу работ технологического процесса производства и реализации продукции на экспорт.

Премирование работников научно-исследовательских, конструкторских организаций, непосредственно участвующих в создании продукции для экспорта и в разработке технологии ее производства, производится за счет средств, предусмотренных договорами с организациями на создание продукции для экспорта и разработку технологии производства экспортной продукции, а также за счет прибыли, получаемой в результате реализации созданной продукции для экспорта. Размер отчислений от прибыли, получаемой от реализации созданной продукции на экспорт для стимулирования работников научно-исследовательских, конструкторских организаций, определяется нанимателем.

Круг премируемых работников, конкретные размеры и условия выплаты премий устанавливаются нанимателем.

При построении систем премирования за производство и реализацию продукции на экспорт следует учитывать, что премирование может быть индивидуальным и коллективным.

Индивидуальное премирование работников целесообразно производить там, где условия организации производства предопределяют деятельность каждого работника независимо от других, при выполнении конкретных видов работ, при наличии учета индивидуальных результатов труда. В этом случае индивидуальные показатели и условия премирования устанавливаются непосредственно по категориям работников или видам работ.

Коллективное премирование может использоваться как при коллективной, так и при индивидуальной формах организации труда и его оплаты, и призвано заинтересовать работников в общих конечных результатах работы структурного подразделения или организации в целом. Премия начисляется коллективу работников в целом и распределяется между ними с учетом личного трудового вклада, отработанного времени и других показателей работы отдельного работника. Для распределения премии, начисленной коллективу работников, применяются различные механизмы (способы) ее распределения по отдельным работникам, которые должны быть простыми и понятными для использования, с одной стороны, и в полной мере определять индивидуальный вклад работника в общие результаты труда, с другой стороны. Данные механизмы отражаются в Положениях об оплате труда в целом по организации или по структурному подразделению.

Следует отметить, что коллективное премирование может быть (при необходимости) дополнено индивидуальным, т.е. наряду с выплатой премии в целом по структурному подразделению за конкретные показатели, можно выплачивать премию за индивидуальные результаты труда на конкретном рабочем месте или выполнение индивидуально установленных работнику показателей эффективности его работы.

За обеспечение выпуска продукции, пользующейся спросом на внешних рынках, могут премироваться руководители организаций. Размеры и условия их премирования определяются органом, заключившим с руководителем организации контракт.

При построении системы премирования работников за обеспечение количественных и качественных результатов деятельности по производству и реализации продукции на экспорт необходимо отражать как показатели и размеры премирования, так и депремирования работников. Перечень упущений в работе, за которые работники лишаются частично или полностью премии в случае невыполнения показателей и условий договоров (контрактов) на поставку продукции на экспорт, получения претензий на отгруженную на экспорт продукцию и другие упущения, отражаются в Положении о премировании работников организации.

В целях обеспечения действенности системы материального стимулирования специалистами организации должен проводиться расчет эффективности применяемых и внедряемых систем поощрения за производство и реализацию продукции на экспорт.

Экономически эффективной считается система премирования, в результате применения которой дополнительные затраты обеспечивают дополнительный результат деятельности, превышающий размер премий. Такое соотношение обеспечивает совпадение интересов общества, нанимателя, работника.

В качестве мер морального стимулирования можно шире использовать действующую, выработанную многолетней практикой, систему морального поощрения работников: вручение грамот к юбилейным и праздничным датам, занесение в Книгу Трудовой Славы организации, объявление благодарностей и занесение на Доску почета, представление к награждению почетными грамотами, правительственными наградами. В качестве дополнительных мер морального стимулирования можно использовать следующие: создание условий и содействие при повышении квалификации работников, направление на обучение и стажировку в зарубежные страны, привлечение их к участию в инновационной деятельности и реализации международных проектов по проблемам, связанным со стратегическим развитием организации и др.

Таким образом, эффективность механизма мотивации работников к производству и реализации продукции на экспорт, созданию новых экспортно-ориентированных производств, повышению рентабельности продукции, предназначенной для экспорта, росту объемов поступления валютной выручки, освоению новых внешних рынков, совершенствованию и унификации стандартов с учетом международных норм, увеличению внешнеэкономических сделок и т.д. предполагает комплексный подход к стимулированию всех категорий работников, занятых в технологическом процессе изготовления и реализации продукции на экспорт.

Следует отметить, что для стимулирования всех категорий работников за производство и реализацию продукции на экспорт используется и комиссионная система оплаты труда с ее многочисленными разновидностями.

В зависимости от задействованных в комиссионной системе оплаты труда элементов стимулирующего характера в коммерческих организациях могут применяться следующие ее разновидности

- система прямых комиссионных выплат;
- повременная система с комиссионными выплатами;
- повременно-премиальная система;
- повременно-премиальная система с комиссионными выплатами.

Выбор комиссионной системы оплаты труда осуществляется путем анализа финансового состояния организации, в том числе маркетинговой и сбытовой деятельности организации, категорий работников, занятых реализацией продукции, товаров (работ, услуг) и выполняемых ими функций, продолжительности и сезонности продаж, других факторов.

При комиссионной системе оплаты труда размер заработной платы работника ставится в прямую зависимость от роста объемов реализованной продукции, товаров (работ, услуг), в том числе на экспорт, снижения запасов готовой продукции и поступления валютной выручки и других показателей, характеризующих эффективность работы подразделения и (или) организации в целом [2].

Основными принципами, на которых основана комиссионная система оплаты труда, являются: обязательное установление тарифной части заработной платы; соблюдение минимальных государственных гарантий по оплате труда; соблюдение условий оплаты труда, предусмотренных локальными нормативными правовыми актами организации и различного уровня договорами социального партнерства; установление обоснованного размера вознаграждения за результаты индивидуального и коллективного труда работников; повышение эффективности работы, как отдельных работников, так и организации в целом.

При комиссионной системе оплаты труда сочетается тарифная (постоянная) часть заработной платы с комиссионным вознаграждением за выполнение (перевыполнение) установленных показателей.

Комиссионное вознаграждение может быть установлено в виде фиксированного процента от продаж. Данный норматив (процент) может быть дифференцирован в зависимости от объема продаж и других факторов. Комиссионное вознаграждение работникам может устанавливаться от суммы платежей, поступающих организации от заказчика. При этом могут предусматриваться и условия снижения нормативов комиссионного вознаграждения при невыполнении установленных показателей и в иных случаях, предусмотренных ЛНПА.

Норматив вознаграждения устанавливается нанимателем в абсолютном или относительном выражении на год или иной срок. При расчете конкретного размера вознаграждения рекомендуется учитывать следующее:

- норматив вознаграждения должен быть обоснованным, позволяющим, с одной стороны, постоянно стимулировать работников к достижению высоких результатов своего труда, с другой – обеспечивать эффективность работы организации в целом (структурного подразделения). При этом размеры вознаграждения работников при резком росте объемов реализации не должны создавать финансовых рисков для организации;
- норматив вознаграждения должен быть гибким, позволяющим реагировать на изменения факторов внешней и внутренней среды, влияющих на процессы производства и реализации продукции на экспорт;
- норматив вознаграждения может быть индивидуальным или коллективным в зависимости от специфики организации труда работников, труд которых оплачивается по комиссионной системе оплаты труда.

Для определения нормативов вознаграждения могут применяться различные способы: в зависимости от разновидностей применяемой комиссионной системы оплаты труда, осуществляемых видов экономической деятельности и формы организации труда работников, труд которых оплачивается по комиссионной системе, а также финансового состояния организации. Норматив вознаграждения может устанавливаться расчетным путем с учетом сложившихся за ряд предыдущих лет размеров вознаграждения работников, обеспечивающих реализацию продукции, товаров (работ, услуг), экспертным путем, иными способами.

Установленные нормативы вознаграждения могут корректироваться (увеличиваться или уменьшаться) в течение года в том случае, если:

- изменились задачи, которые ставились изначально перед внедрением комиссионной системы оплаты труда, в результате влияния на деятельность организации внешних и внутренних факторов;
- применение комиссионной системы оплаты труда не обеспечивает ожидаемого при ее внедрении экономического эффекта и требуется корректировка, как установленных заданий по реализации продукции, товаров (работ, услуг), так и нормативов вознаграждения за их достижение;
- производится совершенствование заработной платы с целью повышения тарифной ее части в зависимости от результатов деятельности организации;
- изменились условия реализации продукции, товаров (работ, услуг);
- другие факторы, происходящие во внутренней и внешней среде функционирования организации.

Изменение нормативов вознаграждения может производиться также в начале года по результатам работы структурных подразделений (отдельных работников) за предыдущий год и с учетом задач развития организации в планируемом периоде.

Условия повышения ежемесячного комиссионного вознаграждения могут быть установлены в случаях:

- двукратного и более превышения установленной суммы выручки, полученной от реализации продукции, товаров (работ, услуг);
- освоения новых рынков сбыта
- и других.

Условия снижения ежемесячного комиссионного вознаграждения могут быть установлены в случаях:

- увеличения запасов готовой продукции;
- невыполнения доведенного плана по продажам (отгрузке, прибыли, рентабельности, поступлению денежных средств);
- несвоевременного оформления договоров;
- роста дебиторской задолженности;
- наличия рекламаций со стороны покупателей;
- несоблюдения трудовой и исполнительской дисциплины
- других случаях.

Эффективность применяемых систем материального стимулирования работников за результаты экспортной деятельности оценивается по динамике следующих показателей:

- увеличение числа договоров на реализацию продукции и внешнеэкономических сделок;
- рост объемов реализации (продаж), увеличение поступлений выручки, в том числе валютной;
- расширение рынков сбыта продукции (внешних и внутренних);
- снижение запасов готовой продукции на складах, сокращение сроков и затрат на ее реализацию;
- рост заработной платы работников, как обеспечивающих реализацию продукции на экспорт, так и ее производство;
- другие показатели.

Выводы. В результате комплексного подхода, основанного на стимулирования работников, занятых на всех стадиях технологического процесса производства и реализации продукции, товаров (работ, услуг), организациям предоставлено право самостоятельно создавать эффективные мотивационные механизмы поощрения работников за результаты их экспортной деятельности.

Построение систем материального и морального стимулирования работников за результаты экспортной деятельности производиться по этапам. Основными этапами разработки комиссионной системы оплаты труда работников, занятых реализацией продукции, товаров (работ, услуг), являются:

- анализ финансово-хозяйственной деятельности организации, в том числе маркетинговой и сбытовой деятельности;
- определение перечня работников, для которых устанавливается комиссионная система оплаты труда;
- выбор разновидности комиссионной системы оплаты труда;
- определение структуры заработной платы работников, основные функции которых связаны с реализацией продукции, товаров (работ, услуг);
- установление нормативов комиссионного вознаграждения;
- установление условий снижения и (или) повышения ежемесячного комиссионного вознаграждения;
- определение порядка и условий выплата комиссионного вознаграждения.

Список использованных источников

1. О некоторых вопросах стимулирования реализации продукции, товаров (работ, услуг): Указ Президента Республики Беларусь, 23 янв. 2009 г. № 49 с изменениями и дополнениями. Эксперт [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2015.

2. Об утверждении Рекомендаций по применению гибких систем оплаты труда в коммерческих организациях: постановление М-ва труда и соц. защиты Респ. Беларусь, 21 окт. 2011 г. № 104 // Бюллетень М-ва труда и соц. защиты Респ. Беларусь. - № 1. – С. 8-41.

References

1. On some questions of stimulation sales of products, goods (works, services): Decree of the President of the Republic of Belarus from January 23. 2009, № 49. Expert [electronic resource] / Nat. Center for Legal Information of The Republic of Belarus. - Minsk, 2015.

2. About the assertion of Recommendations on application of flexible payment systems in the commercial organizations: the decision of the Ministry of Labor and Social Protection of the Republic of Belarus, on October, 21st 2011 № 104 // the Bulletin of the Ministry of Labor and Social Protection of the Republic of Belarus – № 1– P. 8-41.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Алексєєнко Лілія Феліксівна, кандидат економічних наук

Науково-дослідний інститут праці Міністерства праці та соціального захисту Республіки Білорусь

Проспект Переможців, 23, корп. 2, 220004, Мінськ, Республіка Білорусь

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Алексеенко Лилия Феликсовна, кандидат экономических наук

Научно-исследовательский институт труда Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь

Проспект Победителей, 23, корп. 2, 220004, Минск, Республика Беларусь

DATE ABOUT THE AUTORS

Alekseenko Liliya, PhD

The Research Institute of Labor of the Ministry of Labor and Social Protection of the Republic of Belarus, Republic of Belarus, Minsk

The Winners Prospect, 23/2

УДК 332.19 (476)

РОЗВИТОК СТРУКТУРИ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНОМ

Герасенко В.П.

Ключові слова: *регіон, інтеграція, функції регіонального управління, економічне регулювання, регіональна політика, регіональний організаційно-економічний механізм управління.*

РАЗВИТИЕ СТРУКТУРЫ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ РЕГИОНОМ

Герасенко В.П.

В статье рассмотрена эволюция структуры механизма управления регионов. Предложена базовая структура регионального организационно-экономического механизма управления, ориентированная на повышение социально-экономической эффективности управления регионом. Уточнено содержание горизонтальной и вертикальной интеграции.

Цель: Создать основу для формирования локальных оптимизационных задач по принятию хозяйственных решений с целью повышения социально-экономической эффективности управления регионом.

Методология: Методологический инструментарий исследования базируется на диалектических методах познания, обеспечивающих комплексный и системный подходы.

Результаты работы: Разработана базовая структура регионального организационно-экономического механизма управления, основанная на оптимизации взаимодействия хозяйствующих субъектов на территории региона.

© Герасенко В.П., 2015

Область применения результатов: Повышение обоснованности принимаемых региональных управленческих решений на уровне областей и их административно-территориальных образований.

Ключевые слова: *регион, интеграция, функции регионального управления, экономическое регулирование, региональная политика, региональный организационно-экономический механизм управления.*

DEVELOPMENT OF STRUCTURE OF MANAGEMENT MECHANISM BY REGION

Gerasenko V.P.

The evolution of structure of management mechanism of regions is considered in the article. The base structure of regional organizationally-economic mechanism of management, oriented to the increase of socio-economic efficiency of management by a region, is offered. Maintenance of horizontal and vertical integration is specified.

Aim: to provide a basis for forming of local optimization tasks on the acceptance of economic decisions with the purpose of increase of socio-economic efficiency of management by a region.

Methodology: the Methodological tool of research is based on the dialectical methods of cognition, providing complex and system approaches.

Results: the base structure of regional organizationally-economic mechanism of management, based on optimization of cooperation of managing subjects on territory of region, is worked out.

Application of results: Increase validity of the accepted regional administrative decisions at the level of areas and their administrative-territorial formations.

Keywords: *region, integration, functions of regional management, economic regulation, regional politics, regional organizationally-economic mechanism of management.*

Введение. Расширение масштабов хозяйствования и усиление многогранных взаимосвязей человеческой деятельности, специфические особенности решаемых задач на каждом этапе экономического развития страны обуславливают более глубокий учет специфики регионов в государственной структуре, перенос основных направлений экономических реформ на региональный уровень, решение местных социальных проблем. Совершенствование управления устойчивым развитием региона должно базироваться на структурной трансформации его организационно-экономического механизма и ориентировано на повышение потенциала человеческого развития.

Постановка проблемы. Развитие научного понимания рассматриваемой проблемы решения усложняющихся задач региональной экономики, в нашем понимании, состоит в разработке структуры регионального организационно-экономического механизма управления. Разработка базовой структуры регионального организационно-экономического механизма управления может быть основана на использовании приоритетных функций регионального управления, которые создают основу для формирования локальных оптимизационных задач по принятию хозяйственных решений.

Методология проведения работы. Практика богата эволюционным опытом изменения и совершенствования механизма управления удаленными территориальными составными частями государства или регионами. Более обоснованно эта проблема стала решаться с введением административно-территориальных образований. Из практической целесообразности возникли и стали непрерывно совершенствоваться административные структуры управления регионом. При этом каждый выделенный регион, в общем случае, включает одну или несколько административно-территориальных единиц областного уровня интеграции. Например, в настоящее время в России выделено 11 крупных экономических районов, каждый из которых включает несколько административно-территориальных единиц областного уровня. В Белоруссии выделено 6 административных округов (регионов), каждый из которых включает по одной области: Центральный административный округ (Минская область), Западный административный округ (Брестская область), Северный административный округ (Витебская область). Юго-Восточный административный округ (Гомельская область), Северо-Западный административный округ (Гродненская область) и Восточный административный округ (Могилевская область).

Происходящие процессы трансформации экономики обусловливают объективную необходимость теоретического переосмысления внутреннего содержания и назначения всех элементов механизма регулирования социально-экономического развития региона. Анализ имеющихся научных публикаций, посвященных изучению сущности и проблемам функционирования механизма государственного регулирования, включая региональную социально-экономическую политику, демонстрирует факт, что для этой области исследования характерно наличие множества точек зрения, зачастую взаимоисключающих и противостоящих друг другу. При этом диапазон имеющихся мнений настолько обширен, что начинается с позиции полного отрицания наличия подобного механизма управления в прошлом (опыт советской плановой экономики) и заканчивается абсолютным признанием его обязательности в условиях преобразования отечественной системы хозяйствования.

Выполненный нами анализ развития регионального управления показывает, что в литературе пока отсутствует термин «региональный организационно-экономический механизм управления» (РОЭМ). Поэтому представляется целесообразным рассмотрение исходных базовых предпосылок для введения этого термина и определения его содержания.

В «Большом экономическом словаре» под ред. А.Н. Азрилияна [2, с. 476.] приведены определения следующих видов экономических механизмов:

- Механизм – последовательность состояний, процессов, определяющих собой какое-нибудь действие, явление.
- Механизм, хозяйственный – совокупность организационных структур и конкретных форм хозяйствования, методов управления и правовых норм, с помощью которых общество использует экономические законы с учетом складывающейся исторической специфики.
- Механизм, финансовый – составная часть хозяйственного механизма; совокупность форм и методов, с помощью которых обеспечивается осуществление широкой системы распределительных отношений, образования доходов и накоплений, создание и использование централизованных и децентрализованных фондов денежных средств.

Более широко в литературе представлены определения действий, связанных с организацией экономических систем, основными из которых для изучаемой предметной области можно выделить следующие:

- Организация [франц. orgenisation, от ср.-век. лат. orgenizo – сообщаю стройный вид, устраиваю] – объединение людей, совместно реализующих программу или цель и действующих на основе определенных правил и процедур, которое обычно соотносится с понятиями структуры, системы управления [1, с. 848.].

- Организация управления – создание, образование системы управления или внесение прогрессивных изменений в построение и порядок функционирования ранее образованной действующей системы управления [2, с. 587.].

- Организация управления – совокупность процессов и действий, ведущих к созданию органов управления, формированию их структуры, установлению взаимосвязей и распределению функций, прав и ответственности между органами управления разных таксономических рангов [6, с. 42.].

Современный этап трансформации экономических преобразований в направлении развития рыночной экономики вызывает необходимость совершенствования всей системы хозяйствования, основанной на всестороннем анализе предшествующего опыта ее функционирования, а также учитывающей сложившуюся в настоящее время социально-экономическую ситуацию и достижения мировой практики. В этом плане особая роль отводится региональному хозяйственному механизму как системе методов управления экономическими процессами. Формирование многоукладной экономики усиливает требования к коренному изменению сложившегося в течение многих десятилетий хозяйственного механизма. В современных условиях понимание сущности этого механизма и выделение в этой связи в самостоятельное понятие «региональный организационно-экономический механизм хозяйствования» позволит определить его роль в решении проблемы повышения эффективности региональной экономики.

Рассмотрение данных точек зрения показывает, что на предыдущих этапах развития экономики понятие «хозяйственный механизм» обычно относилось к экономике страны в целом без учета специфики регионов. Например, в словаре-справочнике экономиста АПК Коровкина В.П. и др. [5, с. 93.] дается следующее определение: «Хозяйственный механизм – система организационно-экономических и социально-правовых мероприятий, обеспечивающих эффективное (с позиции конечных народнохозяйственных результатов) управление интересами по всей цепочке «труженик - предприятие - отрасль - государство» и максимальное для данного периода удовлетворение возрастающих общественных потребностей за счёт роста конечной продукции с минимальными затратами труда и средств».

В нашем представлении, хозяйственный механизм государства можно рассматривать как совокупность разнообразных экономических рычагов и стимулов, создающих экономическую заинтересованность в решении экономических задач. Кроме того, хозяйственный механизм государства включает в себя не только организационно-экономические, но и социально-правовые методы управления народным хозяйством, психологические и этические, обращённые, прежде всего, к человеку и воздействующие на его деятельность. Однако при этом в системе хозяйственного механизма нельзя не учитывать новые элементы НТП: расширение использования информационных технологий и углубление взаимосвязей различных направлений НТП.

Практика показывает, что на современном этапе экономических реформ необходимо создание гибкого хозяйственного механизма, более совершенного и более действенного, позволяющего оперативно решать проблемы экономического взаимодействия субъектов хозяйствования. Возрастание значимости регионального хозяйственного механизма в условиях рыночных отношений связано с действием целого ряда факторов, с которыми вплотную столкнулась наша экономика. С одной стороны, усложнилась проблема с трудовыми, природными, информационными ресурсами, а с другой стороны, в регионах накоплен значительный производственный потенциал, повышение эффективности использования которого является актуальнейшей проблемой.

Из вышеизложенного можно заключить, что региональный хозяйственный механизм как общественно-экономическая категория представляет собой звено развития общества, в котором реализуются экономические законы, проявляются основные закономерности образования и функционирования субъектов хозяйствования. Поэтому составной частью регионального хозяйственного механизма следует считать организационно-экономический механизм хозяйствования на предприятиях и в организациях, находящихся на территории функционирующего региона.

Рассмотренные традиционные термины в содержательном плане ориентированы, как правило, на систему управления предприятием и отраслью и совершенно не учитывают специфические особенности регионального управления. Поэтому в настоящей работе представляется целесообразным сформулировать следующее содержание регионального организационно-экономического механизма управления: РОЭМ управления – системная совокупность экономических процессов, нормативно-правовых актов и управленческих действий, нацеленная на повышение социально-экономической эффективности управления регионом на основе оптимизации взаимодействия субъектов хозяйствования на территории функционирующего региона. В складывающихся экономических условиях саморегулирование РОЭМ управления можно определить как поиск подвижного внутреннего равновесия, достичь которого можно, с одной стороны, в результате адаптации к влияниям внешней среды, а с другой – воздействием на эту среду принятием и реализацией решений наступательного характера. Примером стратегического подхода к управлению развитием территорий является программа ликвидации последствий катастрофы на Чернобыльской АЭС, которая имеет региональную детализацию.

Предложенное рассмотрение сущности и содержания исследуемого механизма нам представляется наиболее адаптированным к современным требованиям хозяйственной практики. В этой связи считаем целесообразным соединение двух единых взаимосвязанных и взаимообусловленных компонента – организационного (субъективного) и экономического (объективного). Наличие этих двух составляющих не только определяет сущность РОЭМ управления, но и дает ему само название – организационно-экономический механизм. Подобный подход вполне приемлем для определения содержания механизма управления регионов любого уровня интеграции (область, административный район, СЭЗ и т. д.).

Региональный механизм управления должен включать в системное единство следующие принципы его формирования: правовой, социально-экономический, организационный, методологический и методический.

Правовой принцип этого механизма связан с разработкой и реализацией «пакета» законодательных и нормативных актов, регулирующих различные стороны жизнедеятельности региона, формированием «правового пространства» рыночных преобразований экономики на республиканском и других уровнях, согласованной с государственными интересами.

Социально-экономический принцип включает систему форм и методов прямого и косвенного государственного регулирования всего сложного комплекса взаимоотношений в регионе, возникающих в процессе хозяйственной деятельности, научно-технического развития, организации и стимулирования труда и т. д.

Организационный принцип включает в себя теоретические и практические вопросы формирования системы органов государственной власти и хозяйственного управления, их структуры, рационального распределения

полномочий, выполнения ими функций контроля и координации деятельности объектов регулирования, осуществления взаимосвязей между ними на различных уровнях.

Методологический принцип регионального механизма представляет собой совокупность концептуальных подходов к разработке этого механизма, определение стратегии, тактики, вариантов и сценариев его работы, выбор набора показателей (параметров), отражающих условия и конечную эффективность функционирования.

Методический принцип определяет проведение процедур расчетов показателей (параметров), являющихся результатом реализации мер, проводимых через механизм регионального регулирования развития любого уровня интеграции.

В целом, подобное построение конструкции регионального организационно-экономического механизма управления дает достаточно емкое и исчерпывающее представление о сущности изучаемой проблемы и ее структуре. Изложенное нами понимание структуры регионального организационно-экономического механизма управления представлено в обобщающем виде на рисунке.

Реализация рассмотренных функций регионального управления (рис.) в практических приложениях создает основу для формирования системы локальных оптимизационных задач по принятию хозяйственных решений. Создание эффективной организационной структуры является одним из основных направлений в решении проблемы стратегического управления регионом и должно учитывать его специфические социально-экономические особенности. Региональная организационная структура управления в общем случае должна содержать системную взаимосвязь горизонталей и вертикалей управления, соединять в единое целое отраслевое, территориальное управление, самоуправление и управленческую Президентскую вертикаль. Соотношение между этими видами управления имеет определенную тенденцию развития, связанную с особенностями социально-экономического развития государства.

Мировая тенденция такова, что многоотраслевым становится производство любого конечного продукта, поскольку такое обобществление капитала позволяет максимизировать темп капиталообразования. Основные этапы эволюции организационно-экономических форм, сопровождающей этот процесс, – цеховая структура, мануфактура, предприятие, отраслевая монополия, межотраслевая корпорация. Цеховая структура и мануфактура воспринимаются в настоящее время как исторический этап в развитии промышленности, а организационно-правовые формы предприятий, отраслевых монополий и межотраслевых корпораций получили большое развитие, прежде всего, в форме вертикальной интеграции.

Следует уточнить содержание понятия «интеграция» в экономическом управлении.

Под интеграцией в общем случае понимается объединение в единое целое каких-либо частей (технологических переделов, предприятий разных отраслей и т.д.). В нашем представлении следует различать горизонтальную и вертикальную интеграцию.

Горизонтальная интеграция – объединение промышленных предприятий одной или разных отраслей, в котором продукция одного предприятия служит сырьем или полуфабрикатом для другого. Типичным представителем такой формы интеграции являются комбинаты. Эффективность горизонтальной интеграции обеспечивается за счет упрощения процедуры согласования хозяйственных решений по переделам единой технологической цепочки.

Вертикальная интеграция – объединение вертикалей управления предприятиями, осуществляемое по следующим направлениям:

- объединение предприятий разных отраслей, связанных друг с другом по технологическому процессу (например, комбинаты в черной металлургии и т.д.);
- объединение предприятий одной отрасли промышленности, технологически не связанных между собою. Обычно такая интеграция осуществляется в форме трестов;
- объединение мелких производств в местной промышленности или видов услуг (на предприятиях бытового обслуживания);
- объединение юридически самостоятельных фирм различных отраслей, во главе которого стоит один или несколько банков. Банки распоряжаются денежным капиталом фирм, входящим в финансовую группу. От концернов и картелей финансовые группы отличаются отсутствием оформленных договорных отношений между членами группы. Руководство финансовой группой осуществляется в порядке практической работы на основе многосторонних связей компаний с центром и взаимного влияния различных финансовых групп;
- объединение (совокупность) юридических лиц, действующих как основное и дочерние общества, либо полностью или частично объединивших свои материальные и нематериальные активы (система участия) на основе договора о создании финансово-промышленной группы (ФПГ) в целях технологической или экономической интеграции для реализации инвестиционных и иных проектов и программ, направленных на повышение конкурентоспособности и расширение рынков сбыта товаров и услуг, повышение эффективности производства, создание новых рабочих мест [3, с. 123].

Вертикальная интеграция обеспечивает следующие, как корпоративные, так и макроэкономические преимущества [4]:

- укрепление технологической цепочки и оптимизацию пропорций между добывающими и перерабатывающими производствами, сокращение потерь различных ресурсов;
- улучшение качества и увеличение конкурентоспособности конечной продукции в результате более широкого применения высоких технологий;
- повышение глубины переработки природных ресурсов, переход к безотходному, более экономичному производству;
- перенос налогообложения с реализации промежуточной продукции на реализацию конечной продукции и тем самым снижение инфляционного потенциала экономики;
- создание реальных предпосылок для структурной перестройки производства благодаря возможности аккумулирования значительного капитала;
- создание возможностей для повышения эффективности использования созданного производственного и информационного потенциала и его дальнейшего развития (рисунок 1).

Аналогичны сравнительные преимущества и у финансово-промышленных групп (ФПГ). Однако для более эффективной их реализации целесообразно выполнять следующие мероприятия:

- включать в состав ФПГ наряду с крупными средние и небольшие предприятия, развивая кооперационные связи между ними;
- расширять концерновую основу ФПГ, что позволит на надежной экономической базе восстанавливать технологические и кооперационные связи;
- разнообразить виды и формы деятельности финансовых организаций;
- активизировать создание региональных ФПГ с участием региональных банков.

Функции регионального управления с их правовой обеспеченностью			
Организационно-административные	**Технолого-экологические**	**Финансово-экономические**	**Социальные**
1.Организация управления социально-экономическим развитием региона: -обеспечение государственной монополии на основополагающие виды производственной деятельности и средства производства, и соответствующие земельные отводы; -оптимизация функционирования региональной административно-территориальной структуры управления; -контроль за выполнением региональных социально-экономических и экологических программ; -управление региональным социально-экономическим потенциалом; -развитие производственной инфраструктуры. *2.Поддержка предпринимательства:* -организация информационно-аналитической службы; - развитие рыночной инфраструктуры; -создание условий для развития предпринимательства; -мониторинг приоритетных видов деятельности. *3.Правовое обеспечение:* -контроль за соблюдением нормативно-правовых актов; -антимонопольное регулирование пропорций внутри- и межотраслевого обмена; - борьба с теневой экономикой.	*1.Создание региональной системы материально-технического обеспечения (МТО):* - прогнозирование и планирование региональных материальных резервов; -выполнение региональной оперативно-заготовительной работы; -контроль обеспечения субъектов хозяйствования лимитами материальных ресурсов через систему оптово-розничной торговли; -организация регионального складского хозяйства; -осуществление финансово-хозяйственной деятельности региональной службы МТО. *2. Управление экологией производственных систем, технологией и их финансовым обеспечением:* -промышленные технологии; -сельскохозяйственные технологии (АПК); -транспортные технологии. -метрология и мониторинг окружающей природной среды; -стимулирование производства экологически чистой продукции; -разработка программ и мер рационального использования земель и водных ресурсов; -финансирование природо-охранных мероприятий.	*1.Управление совокупностью всех денежных средств, находящихся в распоряжении администрации региона:* - анализ финансового положения региона и его административно-территориальных единиц; -планирование доходов и поступлений в региональный бюджет; - планирование расходов и отчислений из регионального бюджета; - оперативное управление реализацией регионального финансового плана. *2.Оптимизация региональной финансовой работы по следующим направлениям:* - цены и тарифы; - кредитная политика; - налоговая политика; - стимулирование платежеспособного спроса; - страхование.	*1. Управление развитием социально-бытовой инфраструктуры:* - функционирование пассажирского транспорта; - обеспечение пассажирского транспорта необходимыми ресурсами; - развитие связи и информатики. *2. Управление развитием сферы обслуживания населения:* - народное образование и подготовка специалистов; -развитие здравоохранения; -минимизация последствий экологических катастроф; - жилищно-коммунальное хозяйство; - бытовое обслуживание населения; - развитие учреждений культуры и спорта; -организация и охрана труда; -социальная поддержка населения (стабильная и соизмеримая заработная плата, пенсионное обеспечение); -обеспечение качественного воспроизводства рабочей силы; Развитие непроизводственной сферы.
↓	↓	↓	↓
Антикризисное управление и стабилизация социально-экономического развития региона			

Рисунок 1. Базовая структура регионального организационно-экономического механизма управления

ФПГ являются естественными партнерами как вертикальной, так и региональной исполнительной власти в выработке и реализации стратегической линии, как это имело место в странах, осуществивших форсированную модернизацию своей экономики. На создаваемые в регионе ФПГ должны быть возложены функции организации научно-проектных работ, освоения и выпуска машин и оборудования, внешнеэкономической и инвестиционной деятельности, а также подготовки кадров. В составе ФПГ целесообразно создавать единые маркетинговые,

информационно-консультационные, внешнеэкономические, финансовые, торговые и научно-проектные блоки управления. При таком подходе ФПГ могут осуществлять прочную деловую связь с общегосударственными и региональными органами, работать в едином хозяйственном комплексе территории и государства в целом. С этой целью целесообразно сформировать торговый дом, маркетинг-центр, инвестиционно-финансовую компанию, центр промышленного лизинга и проката, межрегиональную оптовую ярмарку, центр информатики и менеджмента, международный технический центр, фонд организации и поддержки малого предпринимательства и другие структуры.

Внутренние финансово-экономические условия выживания отечественных производителей и конкуренция их на мировых рынках с транснациональными вертикально-интегрированными корпорациями обуславливают образование вертикально-интегрированных структур в ведущих отраслях экономики региона. Вертикально-интегрированные корпорации, охватывающие весь производственный цикл (от добычи и заготовки природных ресурсов до реализации готового продукта), создающие лучшие условия для аккумулирования капитала и его более эффективного использования, позволяют увеличить свои маневренные и адаптивные возможности и тем самым полнее реализовать свойство гибкости региональной экономики.

Интеграционные процессы на этапе трансформации экономики обычно начинаются с момента завершения передела собственности на приватизационной основе. Они характеризуются расширением производственных связей между предприятиями отрасли, образованием финансово-промышленных групп и транснациональных компаний. Интеграционные процессы при этом обычно сопровождаются развитием более высоких стадий технологического передела, что связано с падением эффективности экспорта сырья, энергоресурсов и комплектующих.

Целью организационных преобразований в региональном управленческом комплексе является воссоздание в современных реалиях его организационной структуры, объединяющей технологически связанные производства, что будет способствовать увеличению объемов производства до близких к проектным мощностям. Вхождение технологически связанных производств (лесозаготовительных, лесопильных, деревообрабатывающих и целлюлозно-бумажных и т. д.) в одну организационную структуру типа концерна, например, Белорусский производственно-торговый концерн лесной, деревообрабатывающей и целлюлозно-бумажной промышленности «Беллесбумпром», позволит сократить налоговые платежи, прежде всего за счет НДС, увеличить глубину и комплексность переработки сырья, а также адаптивные возможности за счет маневрирования товарной структурой выпускаемой продукции.

Вместе с тем уже и ренационализация не является исключительным явлением. Она может осуществляться в различных формах. Например, наиболее «безболезненными» являются следующие формы ренационализации:

- по инициативе компаний-должников осуществление продажи ими своих акций региональным правительствам в уплату долга. В результате регионы получают контроль над деятельностью исключительно важных для них предприятий. Обычно эта процедура осуществляется с согласия всех участников, при этом региональные власти берут на себя обязательства по финансированию текущих расходов компании, прежде всего по выплате заработной платы;

- создание холдинговых компаний в тех отраслях, которые имеют наибольшее значение для региона и, особенно, для градообразующих предприятий. Такая ситуация характерна, например, для горнодобывающих предприятий, предприятий топливно-энергетического комплекса и т.д.

Основу функционирования экономического механизма составляет взаимосвязь ценовых и финансово-кредитных отношений. Соответственно главными элементами его структуры являются: цена, бюджет, кредит, налоги, страхование.

Организационно-экономический механизм регионального уровня предполагает взаимодействие государственного регулирования и саморегулирования товаропроизводителей в сфере материального производства и рыночных отношений.

Суть государственного регулирования состоит в том, что, используя различные формы (ценовые и неценовые) и методы (прямые и косвенные), государство содействует становлению и развитию экономики регионов. Саморегулирование дополняет возможности государственного регулирования и представляет собой способность субъектов рынка адаптироваться к его требованиям с целью обеспечения условий для нормальной воспроизводственной деятельности.

Региональная политика фактически является основой трансформации структуры хозяйства государства в территориальном аспекте. Реализация ее на практике обычно осуществляется по следующим направлениям:

1. Установление системы согласования интересов «центр-регион» по организационно-правовым вопросам.

2. Императивное государственное управление регионом по отдельным направлениям в соответствии с общегосударственными интересами.

3. Реализация отраслевых проектов в регионах.

4. Выработка собственной комплексной политики развития региона.

Следовательно, региональная политика – это механизм в руках государственных органов по регулированию экономического, социального, политического, экологического развития регионов. При таком понимании региональной политики субъектом управления выступает государство в лице региональных органов управления, а также специализированные институты, уполномоченные регулировать развитие хозяйствующих субъектов на государственном уровне.

Государственное регулирование и саморегулирование следует рассматривать на отраслевом и региональном уровнях и на уровне конкретных предприятий (объединений). Серьезными препятствиями для проведения государственной политики регулирования и поддержки хозяйственной инициативы на уровне региона могут стать консерватизм сложившихся нерациональных и экстенсивных систем хозяйствования, уровень энергоемкости производства, его затратности и т. д. Существование такой опасности показывает, что механизм государственного регулирования и поддержки является достаточно сложным и дорогостоящим, и его применение должно быть оптимизировано. Для мер, принимаемых внутри регионов, основное значение в этом контексте имеют масштабы государственных гарантий. В случае получения товаропроизводителем завышенного дохода через несовершенный механизм государственной поддержки, он теряет заинтересованность в поиске более выгодных свободных каналов реализации продукции, повышения технологического уровня производства, роста эффективности и т. д.

Государственное регулирование должно обеспечивать решение следующего комплекса региональных задач:

- закрепление основных положений экономической политики в законодательных актах;

- оценка социально-экономического положения регионов на основе различных методов прогнозирования и оценки объемов производства продукции и эффективности использования ресурсов;

- формирование ценовой, таможенной, тарифной и кредитно-финансовой политики на межрегиональном и межгосударственном уровне для продукции, работ и услуг;

- анализ продовольственной безопасности на основе изучения наполнения продовольственного рынка, контроля за организацией централизованных продовольственных фондов и экономического регулирования цен на продукцию сельского хозяйства по регионам, разработки предложений по созданию и использованию резервных государственных фондов;

- содействие развитию рыночной инфраструктуры в регионах;

- регулирование основных пропорций межотраслевого и внутриотраслевого обменов;

- обеспечение условий для нормальной конкуренции на продовольственном рынке;

- проведение протекционистской политики по отношению к отечественным товаропроизводителям и поощрение экспорта;

- разработка маркетинговых и консалтинговых программ для развития малого бизнеса и предпринимательства.

Государственное регулирование экономических отношений регионального уровня должно предусматривать выполнение следующих мероприятий:

- долгосрочный прогноз, определяющий основные тенденции экономического развития региона на достаточно длительный период и выявляющий возможные моменты будущих разрывов в этих тенденциях на основе поэтапного формирования и развития товарных рынков;

- разработка стратегических концепций по использованию и развитию лимитирующих ресурсов (материальных, трудовых и финансовых) в общей системе экономического роста региона;

- разработка конкретных целей развития региона на пять лет с использованием средств их достижения на основе бизнес-планирования и инновационно-инвестиционного проектирования.

На уровне конкретных регионов и их интегрированных формирований (финансово-промышленные группы, холдинги, корпорации и т.п.) государственное регулирование и саморегулирование должно осуществляться через:

- правовое обеспечение антикризисного управления и деятельности антикризисных управляющих;

- организационно-правовой и финансово-экономический анализ состояния регионов;

- разработку мероприятий по выводу регионов из состояния кризиса на основе расчетов оценки недвижимости и бизнеса, инвестиционных проектов и бизнес-планов.

Просматриваемая тенденция перевода механизма дотирования и компенсационных выплат с государственного уровня на уровни регионов приводит к замедлению рационального развития единого в рамках государства рынка товаров. Поставленные в зависимость от возможностей местного бюджета и от объективных и субъективных особенностей конкретного региона ставки дотаций и компенсаций, имея различный уровень, являются причиной образования неэффективных межрегиональных связей. Принятие решений по формированию механизма дотирования и компенсационных выплат – это сложная процедура, каждый цикл которой включает несколько последовательных и логически взаимосвязанных этапов по выбору возможных вариантов на альтернативной основе.

Государственная поддержка товаропроизводителей в регионе является неотъемлемой частью сложной системы государственного регулирования экономики в рыночных условиях и может осуществляться за счет средств бюджетов всех уровней, а именно республиканского, регионального и местных в соответствии с уровнем развития производства и принимаемых решений по саморегулированию экономики территорий. Механизмы этой поддержки на разных уровнях должны дополнять друг друга и способствовать становлению и нормальному функционированию рынка. Контроль за принимаемыми в этом направлении решениями на местах должны осуществлять соответствующие Министерства совместно с администрациями регионов. При этом в развитии регионального организационно-экономического механизма управления значительное место должно принадлежать административным районам как основному звену хозяйствования на местном уровне.

Региональными органами управления функционирующего региона может быть принято решение о выделении базовых предприятий для отработки мер государственной и региональной финансовой поддержки и распространения ее в дальнейшем по мере увеличения средств на другие предприятия. Бюджетное финансирование базовых предприятий должно осуществляться на конкурсной основе по разработанным бизнес-планам.

При реформировании субъектов хозяйствования региона посредством акционирования следует предусматривать развитие кооперативных и интеграционных связей между товаропроизводителями и предприятиями перерабатывающих и обслуживающих отраслей с целью согласования их экономических интересов. Создание для практического выполнения региональных экономических программ должно предусматривать формирование экономических и социальных условий развития технологически взаимосвязанных производств, освоение производства наукоемких, конкурентоспособных изделий бытового и промышленного назначения, новых видов готовых товаров народного потребления, продукции и комплектующих изделий для внутреннего и внешнего рынка.

Рассмотрение тенденций развития структуры механизма управления регионом позволило углубить содержание некоторых базовых понятий регионального управления (взаимосвязь организационной и экономической составляющих регионального механизма управления, содержание вертикальной и горизонтальной интеграции субъектов хозяйствования и т. д.). Выделенные элементы позволяют определить основные направления совершенствования управления регионом, границы которого не совпадают с административно-территориальным делением.

Выявленные тенденции развития структуры механизма управления регионом и предложенные приоритетные направления стратегии управления, соответствующие принципам и критериям устойчивого и прогрессивного технико-экономического развития, позволили сформулировать следующие основные выводы:

Выводы.

1. Выявлены основные тенденции развития структуры механизма управления регионом, связанные с процессами трансформации экономики, изменением экологической ситуации и выявлением новых возможностей использования природных ресурсов:

- переосмысление внутреннего содержания и назначения всех элементов механизма регулирования социально-экономического развития региона;

- взаимосвязь организационного и экономического звена этого механизма.

2. Предложено целенаправленное создание регионального организационно-экономического механизма управления (РОЭМ управления) как системная совокупность экономических процессов, нормативно-правовых актов и

управленческих действий, нацеленная на повышение социально-экономической эффективности управления регионом на основе оптимизации взаимодействия субъектов хозяйствования на территории функционирующего региона.

3. Региональный механизм управления представлен как системное единство следующих принципов его формирования: правовой, социально-экономический, организационный, методологический и методический.

4. Разработана базовая структура регионального организационно-экономического механизма управления, основанная на использовании следующих функций регионального управления с их правовой обеспеченностью: организационно-административных, технолого-экологических, финансово-экономических и социальных. Показано содержание данных функций регионального управления.

5. Выделенные функции регионального управления создают основу для формирования локальных оптимизационных задач по принятию хозяйственных решений.

6. Конкретизировано содержание горизонтальной и вертикальной интеграции.

Список использованных источников

1. Большой энциклопедический словарь. – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 1456 с.

2. Большой экономический словарь / Под ред.А.Н. Азрилияна. – 4-е изд. доп. и перераб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с.

3. Гражданское и предпринимательское право: Общая часть. Сборник документов / Составитель Богачева Т.В. – М.: Манускрипт, 1996. – 879 с.

4. Губанов, С. Перспектива – переход к государственно-корпоративной экономике // Экономист. 1998. – № 6. – С. 70-83.

5. Коровкин, В.П. и др. Словарь-справочник экономиста АПК / В.П. Коровкин, И.А. Ламыкин, А.Г. Зельднер; Сост. В.П. Коровкин. – М.: Экономика, 1990. – 384 с.

6. Регионоведение: Учебник для вузов / Т.Г. Морозова, М. П. Победина, С. С. Шишов, Р.А. Исляев; – Под ред. проф. Т.Г. Морозовой. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1999. – 424 с.

References

1. Bol'shoj jenciklopedicheskij slovar'. – 2-e izd. pererab. i dop. – M. : Bol'shaja Rossijskaja jenciklopedija, 1998. – 1456 s.

2. Bol'shoj jekonomicheskij slovar' / Pod red. A.N. Azrilijana. – 4-e izd. dop. i pererab. – M.: Institut novoj jekonomiki, 1999. – 1248 s.

3. Grazhdanskoe i predprinimatel'skoe pravo: Obshhaja chast'. Sbornik dokumentov / Sostavitel' Bogacheva T.V. – M.: Manuskript, 1996. – 879 s.

4. Gubanov, S. Perspektiva – perehod k gosudarstvenno-korporativnoj jekonomike // Jekonomist. 1998. – № 6. – S. 70-83.

5. Korovkin, V.P. i dr. Slovar'-spravochnik jekonomista APK / V.P. Korovkin, I.A. Lamykin, A.G. Zel'dner; Sost. V.P. Korovkin. – M.: Jekonomika, 1990. – 384 s.

6. Regionovedenie: Uchebnik dlja vuzov / T.G. Morozova, M.P. Pobedina, S.S. Shishov, R.A. Isljaev; – Pod red. prof. T.G. Morozovoj. – M. : Banki i birzhi, JuNITI, 1999. – 424 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА
Герасенко Володимир Петрович, доктор економічних наук, доцент
УО «Білоруський державний економічний університет»
пр. Партизанський 26, м. Мінськ, 220070
e-mail: gerasenko_v@mail.ru

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ
Герасенко Владимир Петрович, доктор экономических наук, доцент
УО «Белорусский государственный экономический университет»
пр. Партизанский 26, г. Минск, 220070
e-mail: gerasenko_v@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR
Vladimir Gerasenko, Doctor of economics,
Belarus State Economic University
6, Partizanski Av, Minsk, 220070, Republic of Belarus
e-mail: gerasenko_v@mail.ru

УДК 65.018.007.1

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ

Кузнецов Е.А.,
Сафонов Ю.М.

Предметом роботи *є теоретико-методичні засади та практичні аспекти формування професійної системи менеджменту.*

Мета роботи *полягає в розробленні та обґрунтуванні теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму професіоналізації менеджменту в Україні.*

Методологія проведення роботи. *Робота виконана за результатами дослідження сучасних зарубіжних та вітчизняних теорій щодо формування механізму професіоналізації менеджменту.*

 © Кузнецов Е.А., Сафонов Ю.М., 2015

Галузь застосування результатів. *Сучасні соціально-економічні умови розвитку українського суспільства формують нові вимоги щодо менеджмент-освіти. Це обумовлює необхідність застосування нових підходів до формування професійної системи менеджменту та перенесення основної уваги на забезпечення ефективності та результативності управлінських систем, що потребує розв'язання науково-практичних завдань щодо удосконалення механізму професіоналізації менеджменту.*

Висновки. *Управлінський ресурс є найнеобхіднішим у сучасному світі, а підготовка справжньої управлінської еліти має бути найголовнішим пріоритетом державної політики. Нові виклики XXI століття передбачають формування інноваційної економіки на основі ефективного використання інтелектуального капіталу. Найважливішим фактором конкурентоздатності буде креативний клас професійно підготовлених керівників. Основою креативності управлінців мають стати наука та освіта, які будуть здатні генерувати фундаментальні інновації у всі найважливіші сфери людського життя.*

Ключові слова: *професіоналізація, управлінська освіта, компетенція управлінських кадрів.*

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА ПРОФЕССИОНАЛИЗАЦИИ МЕНЕДЖМЕНТА В УКРАИНЕ

Кузнецов Э.А.,
Сафонов Ю.Н.

Предметом работы *являются теоретико-методические положения и практические аспекты формирования профессиональной системы менеджмента.*

Цель работы состоит *в разработке и обоснование теоретико-методических положений и практических рекомендаций по усовершенствованию механизма профессионализации менеджмента в Украине.*

Методология проведения работы. *Работа выполнена по результатам исследования современных зарубежных и отечественных теорий формирования механизма профессионализации менеджмента.*

Область применения результатов. *Современные социально-экономические условия развития украинского общества формируют новые требования относительно менеджмент-образования. Это обуславливает необходимость применения новых подходов относительно формирования профессиональной системы менеджмента и перенесения основного внимания на обеспечение эффективности и результативности управленческих систем, что требует решения научно-практических задач по усовершенствованию механизма профессионализации менеджмента.*

Выводы. *Управленческий ресурс является самым необходимым в мире, а подготовка настоящей управленческой элиты должна быть главным приоритетом государственной политики. Новые вызовы XXI столетия предполагают формирование инновационной экономики на основе эффективного использования интеллектуального капитала. Важнейшим фактором конкурентоспособности будет выступать креативный класс профессионально подготовленных управленцев. Основой креативности управленцев должны стать наука и образование, которые будут способны генерировать фундаментальные инновации во все жизненно важные сферы человеческой деятельности.*

Ключевые слова: *профессионализация, управленческое образование, компетенция управленческих кадров.*

IMPROVEMENT OF THE MANAGEMENT PROFESSIONALIZATION MECHANISM IN UKRAINE

Kuznietsov E.,
Safonov Y.

*The **subject** of the research is theoretical and methodological basis and practical aspects of management professional system formation.*

*The **purpose** of the research is formation and substantiation of and methodological basis and practical recommendations of management professionalization improvement mechanism in Ukraine.*

Methodology. *Research is conducted on the basis of results of modern domestic and foreign theories' analysis of management professionalization mechanism formation.*

Practical implications. *Modern socio-economic conditions of Ukrainian society's development form new demands to the management education. It causes the necessity of new approaches use in the field of management professional system formation. Nowadays the main accent is made on the management systems' effectiveness guaranteeing and this supposes the scientific and practical tasks of management professionalization mechanism improvement solution.*

Results. *Managerial resource is the most necessary in the world and the real managerial elite's training must be the main priority of the state policy. The new challenges of the XXI century suppose the formation of the innovation economics on the bases of the intellectual capital efficient use. Main competitive factor is the creative class of the professionally trained managers. The base of the managers' creativeness must be science and education that are able to generate the fundamental innovations in all vitally important spheres of the human activity.*

Key words: *professionalization, managerial education, the managerial staff's capacity.*

Nowadays the reformation process of the management education formed during the Soviet Union existing lasts in Ukraine. Supposing that such activity logically turns to the building of the new management professional education system we can admit that these changes will have only external character without clear definition of the conceptual basis and professional criterions of the new processes of management personnel training. Unfortunately, in Ukraine in most cases particularly such approach is called reformative. It should be noted that the perception of the management maintenance of the economic reforms necessity is started. These reforms are not the elements of the populist policy, but the socio essential activities of the safety of the economic system and government in whole. The qualitative managerial staff's training needs the government support and the security system as the main priority of the national policy.

In spite of the changes' expediency and positivity we cannot say that the clear reference points of the managerial staff's professional training are found. In most cases the selection system of the syllabuses for the bachelors, specialists and master's degrees programs do not reflect the logic of the management theory and practice. For example, the system of the management professional capacities is not structured per management levels. It decreases the efficiency of the educational process owing to the uncertainty of the intermediate and final goals of the management education. Besides, the factor of the management

belonging to the industrial branch continues to be essential. Such an archaic approach gained a foothold in the management training's tradition. The circumstance that modern management is indifferent per se to the economics' branch specialization and it is fundamental point of the determination of the training program's structure and context is the news which requires a proof. The technological environment of the management practical activity (economic branch, sphere) is the main management priority. It should be admitted that nowadays management is the scope of activity of the specialist with the clear branch oriented behaviour. Unfortunately, it is the archaic opinion and it does not favor the effectiveness of the modern management system. But the decrease of the effectiveness is not concerned with the technological branch orientation of the managerial personnel that is not per se the disadvantage, it is concerned with the absence of the managerial professional training base that is the fiducial point of the knowledge development during his/her managerial career.

The problem of the fundamental research of the management professional system supposes the development of the history of the managerial through actualization processes. It is the important factor of the historical management researches' significance understanding for the modern management theory and practice. The understanding of the modern management system development processes is bound up with the fundamental conditions of society's socio-economic development at the different historical stages. It is important to understand what prompts the managerial activity's researches, especially in the process of scholar schools formation. Why did not the collective and individual ideas of the management scholar schools receive the support in the scientific society or were forgotten? How long has the science being gone crooked and false paths of the managerial thought?

The important processes of the managerial thought development in Ukraine are concerned with the development of the scholar school called scientific labour organization at the 20 years of the XX century. At that time the idea of the scientific labour organization was at the stage of the primary accumulation. This conception and its context were understood differently by the researches. Nevertheless, we can mark out two main courses of this scholar school.

The first course is bound up with the rationalization of the labour process carried out by the separate person in the cooperation with the material productive factor. It actually is the scientific labour organization. This course was determinative for the managerial thought development in the USSR during many decades. In the independent Ukraine inertial processes bounded with identification of the categories «production management» and «management» are going on. As a matter of fact first of all it leads to a number of problems and impossibility of the clear definition of the management scientific and research base. In this case management is considered as the one of the parts of the enterprise's economic system. Although adjusted category of the production management (operation management) along with marketing and personnel management (properly management) are the components of the enterprise's management.

The second course is bound up with the rationalization of the interpersonal interaction in the general labour process with purpose of labour optimum achievement. It was called scientific management organization that started investigation of management. In the modern understanding «subject-subject» interaction is the main value in management and this interaction is *exceptionally* of the people. The opinion that such position simplifies management system and makes it univariate and less efficient, is unproductive. Per contra, particularly the interaction of the enterprise's professionally trained personnel is the main and complex management problem. It needs constant development of the professional knowledge, skills and capacities of the enterprise's management. *The professional management is the system of the scientific (innovation) approach and management art. The art of management in its turn involves the mechanisms of the constant tutorship and certain magic of the enterprise's personnel administration.*

We see the pluralism of the management functions definition when the functional specificity of management is mentioned. Such professional inaccuracy leads to the distortion of the possible management specialization variants. Thus such specializations of the managerial staff's training that do not bound with the real differentiation of the managerial processes in terms of management theory and practice development appear. And it means that licensed specialists in management do not get professional skills for their further practical activity. Such managers' skills depend on their practical experience. Such situation is impossible from the point of view of the tactics, as well as management education strategy development.

The efficiency of the management education formation process, which differs from the economic and business ones, needs the analysis of the whole set of the scientific, methodological and practical questions.

The choice of the right reference points of the managerial staff training is bound with the definition of what they need to know as the management experts with purpose of the certain company's managerial process realization. Considering of such situation when manager has the great number of technologies and it is unknown what he/she needs to know for the certain problem solution, is unproductive. In this case it is the unreal task stated before the manager to acquire the skills of the organizational and executive work that is not beyond the power of one specialist. Besides, if it is principally impossible, the problem of the considerable decrease of manager's capacity at the whole set of the professionally necessary kinds of the managerial activity appears. The important is that the modern managerial activity is the result of the efforts of the management team, but not of one manager. The professional knowledge of each manager cannot be typical and depends on his/her position in the management team.

While analyzing the modern management technologies development, it is necessary to note that the management professional system conception has to involve the following:

1. The characteristic of management functions and its specificity at the different company's structure levels;
2. The detailed structure of the management methods and priorities of the ratio determination of the methods use in certain situations of the managerial activity;
3. The structured building of the managerial activity with use of the search techniques of the adaptive organizational management structures;

It should be emphasized that if we do not consider the functions, methods and structure in management, than we do not consider management in the professional terms in general.

Thus, the management professional system in conceptual terms consists of three basic elements (functions, methods and structure) and binding processes (first of all, mechanism of the managerial decision making, communications and personnel technologies). The management professional activity is built in the context of the certain management contour to be effective and resulting. Manager's professional opportunities by the real determination of management contour compose the primary bases of the effective objectives achievement. That's why management is the synthesis of the creative and professional freedom that depends in direct proportion on the managerial staffs' capacity level, and economic necessity defined as the system of the objective limitations, concerned with indexes of the management contour and management possibilities of their dynamic analysis.

Consequently:

1. Management functions, methods and structure are the basic elements determining the programs of the primary managerial staff's professional training. The binding processes of management, managerial decisions, communications and personnel technologies characterize the quality of the managerial activity and that's why they need to be explored with the basic management elements.

2. The functional activity is defined as the main priority of the management. Management reflects its specificity in the spheres of the practical activity, scientific researches and management education by means of its functions. Therefore, functions are the base of the management specialization. It belongs to the management practice as well to science.

Management methods, structure and binding processes are the variant of the increased focus of the managerial staff's training. Such specialists' activity in the system of the complex organizational building defines the high quality level especially for the top line managers in the conditions of the sufficiently high responsibility level and riskiness of the management decision making process. Such management staff's training is necessary at the advanced levels of the managerial career and can be realized during the realization of the flexible and innovative techniques of the managerial staff's retraining.

The word-combination «professional management» is widespread in Ukraine, but in many cases the category is not fully scientifically determined. The most of declarants pretending to achieve the professional management skills for the working managerial personnel by means of the education has the promo characteristic. Besides, the professional management formation is better not to restrict by the consideration of just the management education. It should be more minutely examined the questions what makes management professional and how far we are close to convert management into the profession.

Converting management into the professional activity («professionalization») is realized by involving of all stakeholders (universities' scientific, research and academic staff, business representatives, government and society in whole). It is necessary to take into account that each subject of this activity has its own understanding of the management professionalization process. We have viewed earlier some forms of the complex vision of this process and also allegation and substitution processes by means of the management joining to economics. In this case the form of management which obtains the engineering features but applied to the economic knowledge is formed. That creates a specialist without definite purpose.

What does the management specificity consists in? To explain it the P. Drucker's approach should be used. It will help us to interpret the category «management professionalization». We can single out next positions specifying considerably the analytical process of this problem.

The first one is bound with the idea that manager is responsible for the general contribution at the company's achieving results. It is the main criteria of the manager's efficiency. The final goal of the enterprise's activity and the manager is the interest's satisfaction of the purchaser. *The second one* is bound with idea that in most cases the scope between management group and executers do not coincide with the administrative hierarchy and formal substitution of the chief positions. *The third one is* that the managers' staff of the modern company is not homogeneous. It consists of a) the traditional managers having the considerable number of the subordinates and responsible for the others work, managers not taking up the chief position, but responsible for the company's activity results as the experts and team leaders, and b) the intermediate group which members are able to fulfill the functions of the team leaders accordingly to the changing tasks, functions of the executives' consultants or controlling functions over the personnel of the particular sphere. *The fourth one* is bound with the opinion that the considerable forces of the highly professional managerial labour are as usual concentrated at the medium management level. *The fifth one* is bound with the requirement of the manager's labour efficiency in his/her professional autonomy. On the one hand, it distinguishes the manager from the such executive who acts in the context of the one function, and on the other one, from the careerist who does not cares for the delivery of his/her knowledge to the other company's employees because he/she is responsible only for his/her own work, but not for the company's result in whole. *The sixth position* supposes that modern management is going through the new formation and it is at the transition stage, searching new definitions and conditions of functioning. Manager's task gets the innovation feature that supposes the functioning of the intellectual capital in the company and forming of such category as managerial capital. *The seventh one* is that manager's education system and his/her constant professional training during his/her whole managerial career supposes the formation of the integrated mechanism of the system «fundamental science – management education – consulting analytics – innovation practice». In this case it should be formed the qualitative proposition of the managers' skills, but also the sterling structured demand.

At the same time there are obstacles for the supplanting of the amateurishness by the professional managerial activity upon the obvious support of management professionalization in the society and professional sphere of the experts, practical and scientific employees. The manager's profession popularity, wide formation and prestige of the management schools and different MBA programs, managers' training techniques improvement do not create the positive dynamics of the labour market's development. Thus the position of the professionals of management in the market does not change. It could not be said that the labour market completely turned away from the professional managers, but the fact is obvious that the person received the manager's diploma are not considered by the employers as the efficient ones. Especially it concerns the small-scale business where management professionalization is not necessary, because the owner as the business initiator loses his/her advantages and control over his/her own business. It should be especially noted that in Ukraine the national traditions of the management education and career are lacking. For example, the manager's appointment and movement from one hierarchical level to another one occurs absolutely arbitrarily without accounting available skills and future necessary professional capacities and effectiveness. From the other hand, the mechanisms of the managerial career development during the movement from the one management level to another are also lacking.

Finally, it is bound with the lack of the direct relations between manager's diploma and his/her real practice. Firstly, it points to the mistaken conception of the management education and education standards, unpreparedness to the education process of the trainees as well as the academic staff.

The set of factors restraining the modern management professionalization process in Ukraine should be also noted. Firstly, the efficient horizontal control over the managerial activity formation and development is lacking. In other words, not only the professional expertise of the quality and efficiency of the managerial activity, but also the subject of such professional expertise is lacking. It is necessary to create and develop the professional management associations, conditions of their independence and qualitative selection of the membership determining in the association and group of the invited experts.

Thus, we can state that the professionalization process has not become the objectively understood and necessary in Ukraine. Of course, especially recently the reforms' necessity in management is discussed more often. For example, there is a

necessity to have the professionals in management, technocratic government, to improve the managerial vertical line of the state authority. Any idea of the socio-economic reforms must be confirmed by the mechanism of their realization, otherwise nothing will change.

The main critical points of the professionalization process in Ukraine are following:

1. In the professional activity sphere of economists, managers, politicians and state executives the clear understanding of the managerial labour and managerial activity's content is lacking. The pluralism of opinions about the professional management specificity in the modern conditions is the weak perspective for the effective decisions making. The clear position is necessary in this important question.
2. In the management education system there is a necessity of investments rather into the development of the innovation training procedures, the academic staff quality improvement and management science, than into the universities' material and technical base.
3. It is a mistake to reduce the professionalization process only to the managerial education system. The efficient manager studies during his entire professional career, but this education must not be reduced to the repetition of the forgotten knowledge from the university's education programs. What is important is that each period of the post-graduate education entirely has to correspond with the work structure at the future position. The ability to study quickly becomes the one of the main features of the modern manager and especially of the leader.
4. Taking into account the importance of the managerial resource for the sterling reforms' realization, development of innovation economics and achievement of the necessary social indexes of the modern society, the programs of the modern professional training of the managerial staff having the high indexes of the efficiency should be worked out and started to realize. It is a necessity of the law of Ukraine «About the professional education of the managerial staff'. Such law has to get the priority in the modern policy. The sterling and innovation development of the management practice is impossible without outstripping development of the management education and systemic managers' professional training. And the required quality of these processes is supported by the management science development.
5. There is a great amount of the critics about the management education development, management science level, the quality of the standards of the managerial professional activity and especially about the criterion of the manager's labour appraisement. But mainly such critic is from the external environment of the management professional system. We should notice that there are so few initiatives from the professional association in the management science, education, consulting and practical sphere. The deal is not that there is a lack of the propositions. Maybe there are quite enough of them and their catholicity and complexity is obvious. The problem is that the most propositions and ideas are not aimed at the formation of the sterling scientific and research management base, but they always strengthen the complex collective characteristic of the management science. In Ukraine there is a great deficit of the competent opinion of the scientists and experts about the system of the scientific, research, analytical and practical management bases specification.
6. It is strange, but the interest of the business in the development of the managerial activity professionalization is not considerable. Their wish to do something in this direction is rather promotional. Everybody acknowledges the urgency of the builder's, agronomist's or programmer's professionalism, but not of the manager's one. It is possible, that the top manager's psychology is reduced to the understanding that for the company's prosperity only one super manager is necessary and he/she is that one. But nowadays the huge management programs are realized by the management team consisting of the leader and the essential number of the functional and line managers that have to be professionals in their sphere of activity. Leader of the management team does not need the subordinate who knows his/her work worse than the team leader. The important idea is that the leader does not reduce his/her work to the programmatically maintenance of the managerial process, but he/she provides the efficient interaction of the professionals, especially members of the management team.
7. If we consider the managerial labour as the sphere of the mental work than the striving for finding of the professional status by the management is understood. The complicated mental work supposes the specifically complex system of education having the certain backup from the system of the formalized knowledge on the bases of the achieved potential of the managerial science, as well as from the bases of the fundamental innovation scientific investigations. It also supposes that the managerial staff's training is elite and needs the qualitative selection of the trainees, as well as academic staff.

Modern universities have the direct relation to the development of this process. That determines their leading innovation role.

The process of the managerial activity's professionalization in Ukraine and some its positions, which are needed for this activity's improvement, should be viewed in detail. So we should examine **the stages of the managerial activity's professionalization in Ukraine**. They are following:

The first level is the primary professional education. It is the basic component of the university managerial education and supposes the realization of the following principles:

1. The orientation to the scientific, research, analytical and practical bases of management;
2. The orientation of the syllabuses' subjects to the system of the management knowledge formation;
3. The equation of the general education and professionally oriented training;
4. The professional capacity and knowledge of the academic staff;
5. The availability of the certain mechanisms of the appraisement and systemic growth of the academic staff's capacities;
6. The system of academic staff's differentiated motivation;
7. The production bases as the method of the innovation training;
8. The qualitative and adequate databank of the training;
9. The democracy of the education and its openness to the world scientific, analytical and practical experience assimilation.

The second level is the adaptative professional training of the licensed specialists with purpose of the position occupation. This stage supposes the realization of the following principles:

1. Structuring of the managerial activity process in the company's hierarchy;
2. The selection and appraisement of the manager's activity's quality by the company's hierarchical levels;
3. The complex description of the management duty regulations;
4. The formation of the adaptive professional training programs (number and content of the training modules);
5. The formation of the team of the coaches, experts and consultants with purpose of the training programs realization;
6. The final adaptation of the syllabuses and qualitative indexes;

7. The definition of the temporary frames of the syllabuses and the inner control over the results per modules;
8. The training program of the managers' professional education initiation.

The third level is the education of the new skills and professional capacities. The main realization forms of the managerial staff's education at this level are the master's training programs of the different types and specialities, MBA programs, corporative programs of the professional growth of the managerial staff and specialists. The main principles of this activity are the following:

1. The specificity of the selection for the education system supposes the accounting not only of the formal features of the selection, but obligatory of the quality and efficiency analysis of the trainees' previous managerial activity. It supposes the availability of such trainees' qualities as own professional achievements, high level of self-motivation to the education, readiness and ability to work in team, high leader potential.
2. The module structuring of the syllabuses with detailed modules' content. The availability of the obligatory courses and selective courses, business and management cases and trainings. The modules from the best world MBA schools.
3. The academic staff's selection structured by the subject, their high level of the professional capacity, the availability of the expert, consulting and practical experience in the professional activity.
4. The obligatory participation of the world management stars, organizational behaviour, strategy and innovation.
5. The formation of the trainees' clear understanding of the training's objective necessity and all its advantages.

Firstly it supposes the realization of such competitiveness factors of this professional training, as:

- Receiving of the diploma from the acknowledged management school having the international accreditation;
- The integration into the international market by means of the training modules realization in the other best world management schools;
- The improvement of the leadership features and development of the managerial capacities by means of the trainings, mini-array work process and carrying-out of the classific projects for the intermundane enterprises;
- The new view at the company's management development and its further innovation development ways, and also searching of the non-typical solution of the company's typical tasks;
- The systematization of the knowledge received during the previous managerial and professional activity and the individual experience;
- The ability to elicit the applied feature from the training program by means of moving from the systemized relevant data to the real strategy of the further development;
- The formation of the corporate environment accounting the equation of the groups by the trainees' structure with purpose of the contractual function with the representatives of the different business spheres.

We should add the aforesaid by the opinion that if the first level of the managerial activity's professionalization process characterizes the educational activity of the universities, the second and the third levels have to be realized by the system of the specialized universities' departments and the separate independent organizations. For example, it could be the Highest Management School by the university or the corporate educational institution that does not have the direct obligatory contacts with the university. Taking into account the features of such type of the professional activity in Ukraine, it is necessary to note the priority-oriented state support of the management education by means of the legislative base of this activity formation.

The managerial human resource is the most necessary in the world and the real managerial elite's training must be the main priority of the state policy. The new challenges of the XXI century suppose the formation of the innovation economics on the bases of the intellectual capital efficient use. The progress in the socio-economic society's system development is possible only in the conditions of the sterling science, education and medicine functioning. The main factor of the competitiveness is the creative class of the professionally trained managers. The base of the managers' creativeness must be science and education that are able to generate the fundamental innovations in all vitally important spheres of the human activity.

References

1. Alden, J. & Lin, G. Benchmarking the Characteristics of a World-Class University : Developing an International Strategy at University Level / Alden, J. & Lin, G. – Leadership Foundation for Higher Education, London, 2004

2. Deem, R. & Mok, K. H. & Lucas, L. Transforming Higher Education in Whose Image? Exploring the Concept of the 'World-Class' University in Europe and Asia / R. Deem & K. H. Mok & L. Lucas. – Higher Education Policy 21 (1), P. 83–97.

3. Drucker, Peter F. Managing in the next society / Peter F. Drucker. – N.Y. : Harper Business, 2002, 305 p.

4. Drucker, Peter F. Management Challenges for 21st Century / Peter F. Drucker. – N.Y. : Harper Business, 2001, 205 p.

5. Drucker, Peter F. Peter Drucker on the Profession of Management / Peter F. Drucker. – Boston : Harvard Business School Publishing, 1998, 202 p.

6. Khurana, R. From Higher Aims to Hired Hands : The Social Transformation of American Business Schools and the Unfulfilled Promise of Management as a Profession / R. Khurana. – Prinseton University Press, 2007

7. Kuznietsov, E. A. The Managerial Professionalization Process in Ukraine / The actual problems of the economics and management. Theory, innovations and modern practice. Monograph. Ed. E.A. Kuznietsov. – Kharkov : Burun Kniga, 2011, P. 55-58

8. Nussbaum, Martha C. Not for Profit : Why Democracy Needs the Humanities / Martha C. Nussbaum. 2010, 184 p.

9. Perry, N. & Sherlock, D. Quality Improvement in Adult Vocational Education and Training: Transforming Skills for the Global Economy / N. Perry & D. Sherlock. London : Kogan Page, 2008

10. Salmi, Jamil Global View on Tertiary Education / Jamil Salmi. – Washington, 2009, 117 p.

11. Schedrivitckii, G.P. Organizational Managerial Thinking : Ideology, Methodology, Technology (Course of lections) / G.P. Schedrivitckii. – Moscow : Publishing by A. Lebedev's studio, 2014

12. Turner, D. R. Benchmarking in Universities: League Tables Revisited / D. R. Turner. – Oxford Review of Education 31 (3, September 2005), P. 353-371

13. Usher, A. Can Our Schools Become World-Class? / A. Usher. – Globe and Mail, Toronto, October 30. Retrieved December 2, 2008, from http://www.theglobeandmail.com/servlet/story/RTGAM.20061030.URCworldclassp28/BNStory/univreport06/home

14. Winston, G. C. & Zimmerman, D. J. Peer Effects in Higher Education / G. C.Winston & D. J. Zimmerman. – Working Paper 9501, National Bureau of Economic Research (NBER), Cambridge,MA. Retrieved May 10, 2006, fromhttp://www.nber.org/papers/ w9501

ДАНІ ПРО АВТОРІВ:

Сафонов Юрій Миколайович, доктор економічних наук, професор кафедри макроекономіки та державного управління Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Проспект Перемоги 54/1, м. Київ, 03680, Україна

e-mail: sum1971@inbox.ru

Кузнецов Едуард Анатолійович, кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки та управління, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Французький бул. 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

e-mail: edkuznietsov@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ:

Сафонов Юрий Николаевич, доктор экономических наук, профессор кафедры макроэкономики и государственного управления Государственного высшего учебного заведения «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»

Проспект Победы 54/1, м. Киев, 03680, Украина

e-mail: sum1971@inbox.ru

Кузнецов Эдуард Анатольевич, кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедры экономики и управления, Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

Французский бул. 24/26, г. Одесса, 65058, Украина

e-mail: edkuznietsov@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Yuriy Safonov, Doctor of Economics, Professor of Macroeconomics and public administration State HigherEducational Institution «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetmna

Victory Avenue. 54/1, Kyiv, 03680, Ukraine

e-mail: sum1971@inbox.ru

Kuznietsov Eduard, phd in Economics, docent, the head of the Department of Economics and Management

Odessa National I.I. Mechnikov University

Francyzskii bul. 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

e-mail: edkuznietsov@gmail.com

УДК 364-7(476)

ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ ЗАМОВЛЕННЯ В ГАЛУЗІ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ: ОГЛЯД ПЕРШОГО ЕТАПУ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В БІЛОРУСІ

Мількота Н.В.

Ключові слова: *державне соціальне замовлення, соціальне обслуговування, соціальна послуга, соціальний проект, недержавні некомерційні організації.*

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ СОЦИАЛЬНЫЙ ЗАКАЗ В ОБЛАСТИ СОЦИАЛЬНОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ: ОБЗОР ПЕРВОГО ЭТАПА ПРАКТИЧЕСКОЙ РЕАЛИЗАЦИИ В БЕЛАРУСИ

Милькота Н.В.

Предметом исследования в данной статье являют особенности реализации механизма государственного социального заказа в области социального обслуживания в Беларуси. Цель работы – проанализировать процесс и результаты практической реализации механизма государственного социального заказа в области социального обслуживания в Беларуси в 2013 – 2015 гг., выявить возникшие трудности и предложить способы их разрешения. Исследование проводилось с помощью методов изучения документов и общелогических методов исследования – таких как, анализ, синтез, сравнение, обобщение, абстрагирование, экстраполяция и др.

Проведенное исследование позволило сделать вывод о том, что внедрение механизма государственного социального заказа является одним из наиболее перспективных инструментов реформирования сложившейся системы социального обслуживания, который позволит повысить эффективность расходования бюджетных средств и привлечь ресурсы негосударственного сектора к решению социальных проблем. Однако инновационный характер данного инструмента для социальной сферы Беларуси требует обязательного анализа функционирования норм законодательства о государственном социальном заказе на практике, изучения мнения всех участников.

В результате проведенной работы выявлены трудности, с которыми столкнулись государственные заказчики и организации, предоставляющие социальные услуги, на различных этапах практической реализации государственного социального заказа: на стадии формирования заказа, выявления наиболее значимых социальных проблем, определения предмета государственного социального заказа и составления соответствующего задания; на этапе организации и проведения конкурса и определения его победителей; на стадии контроля реализации государственного социального заказа и оценки его результатов. Также подготовлены предложения по совершенствованию механизма государственного социального заказа в области социального обслуживания с учетом результатов первого этапа его реализации в Беларуси. Полученные результаты могут быть использованы местными исполнительными и распорядительными органами (государственными заказчиками) и организациями, оказывающими социальные услуги, для повышения эффективности функционирования государственного социального заказа, а также органами государственного

 © Мількота Н.В., 2015

управления для совершенствования законодательной базы в области социального обслуживания и механизма государственного социального заказа.

Ключевые слова: *государственный социальный заказ, социальное обслуживание, социальная услуга, социальный проект, негосударственные некоммерческие организации.*

PUBLIC PROCUREMENT OF SOCIAL SERVICES IN BELARUS: REVIEW OF THE FIRST STAGE OF IMPLEMENTATION IN BELARUS

Milkota N.V.

The article focuses on research of the peculiarities of implementing the mechanism of public procurement in the area of social services in Belarus. The goal is to analyse the process and the outcomes of implementing the mechanism of public procurement in the area of social services in Belarus in 2013-2015, reveal the problems encountered and suggest the solutions. The research was conducted based the study of documentation available and the use of common logical methods such as analysis, synthesis, comparison, generalisation, abstraction, extrapolation, etc.

The finding of the research was that introduction of the mechanism of public procurement in social sphere is one of the most promising instruments for reforms in the system of social services. This mechanism will allow increasing the efficiency of budget spent and attracting private funds to resolve social problems. However, the innovative nature of this instrument for social sphere Belarus requires analyzing principles of legislation in the area of public procurement, considering the opinions of all stakeholders involved and ensuring that all methodological materials are available.

As a result, problems encountered by state commissioners and social services providers during various stages of the implementation of public social procurement have been revealed: at the initial stage when the main challenge is to find the most important social problems to be addressed, to specify the solution required and document it in the appropriate assignment; at the stage when the competition is held and winners are selected; at the stage of control and results assessment.

Recommendations on improving the mechanism of public procurement in the area of social services based on the results of the first stage of its implementation in Belarus are one more important outcome of the research. The findings can be used by local administrations (commissioners) and social services providers for increasing the efficiency of public procurement as well as state authorities for enhancing the legislation in the area of social services and public procurement.

Keywords: *Public Procurement, Social Services, Social Projects, Non-governmental Non-profit Organizations.*

Введение

Современная социально-демографическая ситуация во многих странах Европы и СНГ характеризуется рядом негативных тенденций. Непосредственное и наиболее значимое влияние на сферу социального обслуживания в Беларуси оказывают такие социально-демографические процессы, как: старение населения – увеличение в общей численности населения удельного веса населения пенсионного возраста[1], а также населения старших возрастных групп (65 +, 70+ и т.п.); накопление хронических патологий и рост инвалидности как взрослого, так и детского населения; ухудшение репродуктивного здоровья населения и высокий уровень врожденных патологий развития детей; высокий уровень заболеваемости такими социально значимыми заболеваниями, как алкоголизм, наркомания, ВИЧ-инфекция, туберкулез.

Под влиянием названных социально-демографических процессов и в контексте общего социально-экономического развития страны за последние пять – десять лет в Беларуси произошли значимые изменения в сфере социального обслуживания. Главный катализатор этих изменений – постоянное увеличение спроса на социальные услуги. С одной стороны, как было отмечено выше, увеличивается число граждан, которые в повседневной жизни не могут обходиться в посторонней помощи и потому по законодательству могут быть признаны нуждающимися в социальном обслуживании. Так, за период 2005 – 2013 гг. уровень первичной инвалидности взрослого населения увеличился с 67,6 до 72,6 на 10 000 населения старше 18 лет до, детского – с 17,6 до 19,0 на 10 000 населения младше 18 лет [1, с. 132]. При этом численность инвалидов, состоящих на учете в органах по труду, занятости и социальной защите выросла за аналогичный период с 523,7 до 536,9 на 10 000 населения [1, с. 137]. С другой стороны, семьи все в меньшей степени оказываются способны и готовы заботиться о членах семьи, утративших способность к самообслуживанию. Это происходит, во-первых, вследствие процессов внутренней и внешней миграции, в результате которых люди, нуждающихся в постороннем уходе, оказываются проживающими в одиночестве в небольших городах или «вымирающих» сельских населенных пунктах. Во-вторых, сокращается удельный вес трудоспособного населения (с 61,2 % всего населения на начало 2005 г. до 59,4 % на начало 2014 г. [2, с. 68]) и наблюдается «эффект двойного старения», в результате которого в семье оказывается недостаточно трудоспособных членов семьи, способных по состоянию здоровья осуществлять уход за теми, кто утратил трудоспособность. Кроме того, трансформация и даже кризис института семьи приводят к тому, что обязанность по уходу за лицами, неспособными в повседневной жизни обходиться без посторонней помощи, возлагается на специализированные организации.

Следовательно, вышеуказанные социально-демографические тенденции имеют ощутимые последствия не только для демографической (и, в конечном счете, для национальной) безопасности страны, но существенным образом влияют на возможность достижения социальной стабильности, социальной справедливости, индивидуального и социального благополучия. Речь идет о том, что в социально ориентированных государствах приемлемый уровень и качество жизни малообеспеченных категорий граждан и граждан, утративших способность к самооообслуживанию в значительной степени обеспечивается за счет средств государственного бюджета. Происходящее уже сейчас и ожидаемое в дальнейшем увеличение демографической нагрузки на трудоспособное население способно поставить под угрозу осуществление привычной социальной политики: сокращение размера поступлений в государственный бюджет и увеличение объема законодательно предусмотренных выплат и предоставляемых услуг может привести к ощутимому дефициту финансовых средств в социальной сфере. Решение (снижение остроты) проблемы недостатка средств для финансирования мер и мероприятий социальной политики – в том числе, социальных услуг, бесплатно предоставляемых гражданам, неспособным справиться с трудной жизненной ситуацией без посторонней помощи и нуждающихся в социальном обслуживании – возможно различными способами: за счет увеличения налоговой нагрузки

[1] *В Беларуси законодательно установленный возраст выхода на пенсию составляет для женщин – 55 лет, для мужчин – 60 лет.*

на трудоспособное население, за счет коммерциализации сферы социального обслуживания, т.е. предоставления ряда социальных услуг на полностью или частично платной основе, за счет сокращения со стороны государства социальных гарантий, предоставляемых различным категориям граждан и др. Вместе с тем, одним из наиболее перспективных способов решения указанных проблем является отказ от государственной монополии в социальной сфере, делегирование ряда функций (в том числе, по предоставлению социальных услуг) негосударственному сектору. Это позволит привлечь в социальную сферу дополнительные материальные, человеческие, административные, организационные и иные ресурсы гражданского общества и бизнес-структур. Одним из широко распространенных и признанных в мире инструментов обеспечения государственно-частного партнерства в социальной сфере выступает механизм государственного социального заказа (далее – ГСЗ).

После значительной подготовительной работы понятие механизма ГСЗ наконец было закреплено в белорусском законодательстве. Закон Республики Беларусь от 13 июля 2012 г. N 427-З «О внесении изменений и дополнений в некоторые законы Республики Беларусь по вопросам социального обслуживания» закрепил внедрение механизма ГСЗ в области социального обслуживания, определил цель, задачи, принципы, действующих субъектов, их полномочия и формы финансирования ГСЗ (глава 3 новой редакции Закона Республики Беларусь «О социальном обслуживании») [3]. Указанный документ вступил в силу с января 2013 г. Кроме того, в это же время вступили в силу подзаконные акты, определяющие отдельные стороны функционирования ГСЗ [4]. Таким образом, на 2013 – 2015 гг. в Беларуси приходится первая стадия практической реализации совершенно нового для страны инструмента, способного в перспективе изменить вектор развития социальной политики. Разумеется, начальная стадия реализации любого механизма сопряжена с возникновением ряда трудностей. Выявление, обобщение и анализ таких трудностей, а также поиск путей их устранения является предпосылкой повышения эффективности механизма ГСЗ, а также условием возможности его распространения его действия из области социального обслуживания на всю социальную сферу, включая образование, здравоохранение и т.д.

Таким образом**,** ***актуальность данной работы*** объясняется, во-первых, принципиальной значимостью механизма ГСЗ для решения проблем в социальной сфере и создания условий для социальной безопасности и стабильности. Во-вторых, недостаточной отработанностью механизма ГСЗ и необходимостью его совершенствования с учетом результатов практической реализации «на местах». Это позволит обеспечить более рациональное, эффективное и результативное расходование бюджетных средств, выделяемых на финансирование социальной сферы, и продвинуться в достижении цели ГСЗ – обеспечить удовлетворение потребностей граждан, находящихся в трудной жизненной ситуации, в социальных услугах, повысить доступности и качества социальных услуг.

В настоящее время появляются первые исследования – прежде всего, социологического характера [5; 6] – позволяющие изучить мнение различных участников ГСЗ (государственных заказчиков, исполнителей ГСЗ, получателей услуг) о реальном функционировании законодательно предусмотренных норм, сильных и слабых сторонах внедрения ГСЗ в области социального обслуживания. Вместе с тем, недостаточный промежуток времени, прошедший с момента законодательного закрепления и практической реализации ГСЗ, обуславливает низкую **степень** научного осмысления и **исследования** особенностей реализации механизма ГСЗ в области социального обслуживания в Беларуси. Это и выступает ***предметом*** данной работы, **цель** которой – проанализировать процесс и результаты практической реализации механизма ГСЗ в области социального обслуживания в Беларуси в 2013 – 2015 гг., выявить возникшие трудности и предложить способы их разрешения (смягчения). Для этого использовались методы изучения документов и общелогические **методы исследования**: анализ, синтез, сравнение, обобщение, абстрагирование, экстраполяция и др.

Законодательно предусмотренный механизм ГСЗ: действующие субъекты и этапы реализации

В самых общих чертах суть механизма ГСЗ состоит в том, что государство признает нуждаемость определенных категорий граждан в социальном обслуживании и их право на бесплатное получение соответствующих социальных услуг и делегирует функции по удовлетворению этих потребностей субъектам различной формы собственности (государственным и негосударственным, коммерческим и некоммерческим организациям, индивидуальным предпринимателям и т.п.). При этом за государством сохраняются функции выявления потребностей граждан в социальных услугах, определения – как правило, на конкурсной основе, – лучшего поставщика услуг, оказания финансовой и иной поддержки поставщику услуг – победителю конкурса, осуществления контроля реализации ГСЗ и оценки удовлетворенности граждан полученными социальными услугами.

Белорусским законодательством предусмотрены два варианта реализации ГСЗ в области социального обслуживания в зависимости от пути его финансирования.

Первый вариант – ГСЗ, финансируемый путем оплаты государственных закупок социальных услуг. В данном случае механизм практической реализации ГСЗ должен быть полностью идентичен механизму, предусмотренному законодательством о государственных закупках товаров (работ, услуг). Следует отметить, что до настоящего времени в Беларуси нет ни одного случая реализации ГСЗ по первому варианту. Причиной этого является специфика сферы социального обслуживания – деятельности, принципиально не ориентированной на получение прибыли, что делает ее непривлекательной для коммерческого сектора. В результате предоставлением социальных занимаются или государственные учреждения, получающие бюджетно-сметное финансирование и не заинтересованные в получении ГСЗ по затратному механизму госзакупок, или общественные организации, часто небольшие и узкоспециализированные, также не имеющие ресурсов для участия в процедуре госзакупок.

Второй вариант – ГСЗ, финансируемый путем предоставления негосударственным некоммерческим организациям (далее – НГО) субсидий на оказание социальных услуг и реализацию социальных проектов. Процесс и результаты реализации ГСЗ по данному варианту и будут в дальнейшем в центре исследования в данной работе.

Белорусским законодательством предусмотрено, что в процессе реализации ГСЗ (по второму варианту) участвуют следующие субъекты:

местные исполнительные и распорядительные органы, местные Советы депутатов, выступающие в роли *государственного заказчика*. В его функции входит: формирование ГСЗ, организация процедуры его размещения, проведение конкурса на выполнение ГСЗ, заключение договора с победителем конкурса, выделение финансовых средств исполнителям ГСЗ, оказание им информационной, консультационной, методической и др. помощи, а также контроль реализации ГСЗ, приемка и оценка результатов его выполнения (статья 20) [3];

НГО – поставщики социальных услуг, потенциальные и реальные *исполнители ГСЗ*. Исполнители ГСЗ обязаны обеспечить качественное оказание социальных услуг в соответствии с нормативами и стандартами, действующими в области социального обслуживания, и требованиями государственного заказчика, а также предоставлять в установленном порядке отчет о своей деятельности на условиях ГСЗ;

получатели услуг на условиях ГСЗ – граждане, находящиеся в трудной жизненной ситуации и нуждающиеся в получении социальных услуг. Их перечень и условия получения услуг определяются законодательством о социальном обслуживании.

Как следует из анализа законодательства, реализация ГСЗ включает в себя несколько этапов [3; 4]. Процедуры, раскрывающие их содержание, отражены в таблице ниже.

Как видно из таблицы 1, реализация ГСЗ предполагает осуществление множества процедур. Очевидно, что эффективность реализации ГСЗ зависит от прозрачности указанных процедур, их понятности и однозначности как для государственных заказчиков, так и для исполнителей ГСЗ.

Таблица 1. Основные этапы ГСЗ и их содержание

Номер этапа	Наименование этапа	Выполняемые процедуры
1	Формирование ГСЗ	- мониторинг социально-демографической ситуации в регионе - выявление проблем в области социального обслуживания и их анализ - определение категорий потенциальных получателей услуг, перечня социальных услуг (проектов) и их объема - оценка возможности решения выявленных проблем при помощи ГСЗ - определение потенциальных исполнителей ГСЗ - определение путей и объемов финансирования ГСЗ
2	Закрепление ГСЗ в мероприятиях государственных, отраслевых и региональных программ	- выбор (составление) программы, предполагающей оказание социальных услуг (реализацию социальных проектов) - включение мероприятия с ГСЗ в программу - подготовка необходимого обоснования и осуществление сопровождения для утверждения программы
3	Организация конкурса на выполнение ГСЗ	- разработка задания на оказание социальных услуг (реализацию социальных проектов) - подготовка и размещение на специализированном ресурсе извещения о проведении конкурса - размещение информации о проведении конкурса в СМИ - подача НГО заявок на участие в конкурсе (оценка собственных возможностей, подготовка и отправка необходимых документов) - публикация информационного сообщения об итогах конкурса (после его проведения)
4	Проведение конкурса на выполнение ГСЗ	- организация работы конкурсной комиссии - вскрытие конвертов с заявками НГО, их регистрация; - проверка достоверности информации и соответствия заявки условиям конкурса, запрос дополнительной информации (при необходимости) - оценка конкурсных предложений и составление рейтинга - определение победителя (или его отсутствия) - принятие решения об итогах конкурса (состоялся, не состоялся)
5	Реализации ГСЗ	- заключение договора с победителем конкурса на выполнение ГСЗ (фиксация предмета ГСЗ, прав и обязанностей сторон) - оказание информационной, консультационной поддержки исполнителю ГСЗ - определение конкретных получателей услуг - предоставление НГО услуг конкретным получателям - выделение финансовых средств исполнителю ГСЗ - осуществление контроля реализации ГСЗ - приемка и оценка результатов реализации ГСЗ

Оценка процесса реализации ГСЗ: мнение участников

Практическая реализация ГСЗ началась в Беларуси 2014 г., однако по-прежнему речь идет, скорее, о единичных проектах, чем о массовом внедрении ГСЗ в области социального обслуживания. Так, согласно информации Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь, в настоящее время заключено 38 договоров на выполнение ГСЗ. При этом в двух областях страны – Гомельской и Могилевской – до настоящего времени не заключено ни одного договора на выполнение ГСЗ.

Результаты проведенного социологического опроса свидетельствуют о том, что, в целом, представители как государственных, так и негосударственных организаций позитивно оценивают механизм ГСЗ, но не уверены в успешности его практической реализации [6, с. 66]. Так, только 10,3 % респондентов уверены, что ГСЗ «работает, как следует». При этом среди представителей негосударственного сектора, т.е. тех, чье финансирование непосредственно зависит от отработанности ГСЗ, оптимистов в 2 раза меньше – только 5,4 % [6, с. 67]. Подавляющее же большинство (60,3 %) представителей государственных и негосударственных организаций полагает, что ГСЗ – «хорошая идея, но пока непонятно, как она реализовывается на практике». Следует подчеркнуть, что почти пятая часть респондентов из числа представителей негосударственных организаций (18,9 %) связывают проблематичность практической реализации ГСЗ с тем, что он «на практике оказался только для крупных организаций, по сути, монополизируется ими» [6, с. 67]. Мнение респондентов подтверждается результатами анализа документов (заключенных договоров на оказание социальных услуг): например, исполнителем ГСЗ в Гродненской области стали только подразделения Белорусского общества Красного Креста – крупной НГО с разветвленной системой. В значительной степени такая ситуация объясняется тем, что крупные НГО, особенно включенные в международную сеть, более требовательны к управлению организацией, персоналу, документации, менеджменту качества в целом и располагают большими ресурсами.

Также респонденты указывали конкретные проблемы, возникшие при реализации ГСЗ [6, с. 85 – 87]:

- несовершенство законодательства о ГСЗ: невозможность признания конкурса состоявшимся, если в нем участвует только одна НГО – даже если это единственная НГО, предоставляющая соответствующие услуги в регионе; необходимость нахождения самой НГО 50 % финансовых средств на реализацию социального проекта;
- неясность некоторых процедурных моментов ГСЗ и отсутствие диалоговой площадки для их обсуждения, разъяснения;
- отсутствие координации между представителями различных государственных органов, курирующих различные аспекты ГСЗ – Министерством труда и социальной защиты Республики Беларусь, Министерством финансов Республики Беларусь;
- отсутствие инициативы и готовности взять на себя ответственность за социальный заказ со стороны местной власти;
- низкая информированность НГО о ГСЗ, их низкая инициативность и слабая мотивация на участие в ГСЗ;
- невысокий уровень развития негосударственного сектора социального обслуживания и, следовательно, недостаточное количество организаций, которые могут претендовать на ГСЗ.

Различные проблемы также были выявлены в рамках специализированного исследования, проведенного МПО «Акт» и посвященного анализу практик ГСЗ в Беларуси [5]. Кроме того, Министерством труда и социальной защиты Республики Беларусь также были собраны аналитические материалы от местных исполнительных и распорядительных органов, выполнявших функции государственного заказчика. Анализ заключенных договоров на выполнение ГСЗ также свидетельствует о существовании неоднозначности в понимании процедур ГСЗ и некоторых сложностей его практической реализации. Обобщенное изложение выявленных проблем представлено в таблице 2.

Таблица 2. Основные этапы ГСЗ и проблемы, возникшие при их практической реализации

Наименование этапа	Описание проблем
Формирование ГСЗ	- сложности с определением государственного заказчика, в роли которого выступали территориальные центры социального обслуживания населения (далее – ТЦСОН), управления по труду, занятости и социальной защите, администрации районных исполнительных комитетов и др.; - недостаточная тщательность анализа социально-демографической ситуации и недостаточная объективность выявления проблем; использование в качестве источника определения потребности в социальных услугах информации ТЦСОН о гражданах, состоящих на учете в указанных учреждениях (преимущественно), и информации НГО исключительно в разрезе их целевых групп; - узковедомственный подход в определении потребностей в социальных услугах: ориентация на потенциальных получателей услуг системы Минтруда и соцзащиты, недостаточное внимание к контингенту других системы – например, детям (система Министерства образования Республики Беларусь); - исключение из ГСЗ услуг, которые оказываются ТЦСОН
Организация конкурса на выполнение ГСЗ	- неоднозначность понимания форм задания на выполнение ГСЗ различными государственными заказчиками и, как следствие, существенные расхождения в точности, полноте описания предмета ГСЗ; - отсутствие однообразия в наименовании идентичных услуг и наоборот понимания содержания одноименных услуг (из-за отсутствия стандартов услуг); - необходимость размещения сообщения о ГСЗ на сайте госзакупок (icetrade.by), что приводит к путанице двух механизмов; - отсутствие в законодательстве четкого описания содержаний и различий понятий «социальная услуга» и «социальный проект»; - платный характер размещения информации о проведении конкурса для государственного заказчика и отсутствие запланированных бюджетных средств на эти цели; - неразмещение информации о проведении конкурса в СМИ (т.е. на других платформах, помимо icetrade.by); - неудобство размещения и поиска информации на сайте icetrade.by, неприспособленность данного ресурса к специфике ГСЗ - неясность формы заявки на участие в конкурсе для НГО, отсутствие специалистов государственного заказчика, готовых сделать необходимые разъяснения и оказать консультационную помощь;
Проведение конкурса на выполнение ГСЗ	- невозможность согласно законодательству признания конкурса состоявшимся, если в нем принимает участие одна НГО – даже, если она единственная в регионе и оказывает уникальные услуги; - неясность для некоторых участников конкурсной комиссии, не имеющих практического опыта оказания социальных услуг, балльной системы оценки конкурсных предложений и выбора победителя по рейтингу, необходимость обсуждения неясных моментов с коллегами и корректировки изначальных значений, что не предусматривается процедурой конкурса; - низкая мотивация НГО ввиду узкой ограниченности статей расходов, которые оплачиваются субсидией на выполнение ГСЗ;
Реализация ГСЗ	- сокращение периода фактической реализации ГСЗ из-за длительности подготовительного периода (ввиду неясности процедурных моментов, необходимости поведения повторного конкурса и т.п.); - нерегламентированность законодательством возможности и условий заключения договоров на срок более 1 календарного года; - неясность определения расходов на заработную плату персонала, оказывающего социальные услуги на условиях ГСЗ – расходов, финансируемых в рамках субсидии НГО на выполнение ГСЗ (тарифные ставки каких специалистов брать в расчет, могут ли к ним применяться все необходимые надбавки, как оплачивать оказание специфических услуг, не предоставляемых государственными учреждениями и.т.д.); - неопределенность во многих договорах объема услуг, в том числе норм времени, затрачиваемых на оказание одной услуги одному человеку в зависимости от различных факторов (состояния здоровья, формы обслуживания, условий проживания и др.); - недостаточная скоординированность государственных органов, курирующих различные аспекты ГСЗ, низкая активность Министерства финансов Республики Беларусь в разъяснении вопросов финансирования ГСЗ; - нерегламентированность процедуры выбора конкретных получателей услуг; - недостаточная определенность процедуры контроля реализации ГСЗ и оценки его результатов, особенно качества социальных услуг (отсутствие единых форм учетной документации НГО, методик контроля для государственного заказчика)

Как следует из таблицы 2, анализ первого этапа практической реализации ГСЗ свидетельствует о существовании различных трудностей, возникающих на всех этапах функционирования данного механизма. Все проблемы условно можно разделить на несколько групп:

- трудности, связанные с *несовершенством законодательного регулирования ГСЗ*. Здесь следует обратить внимание на то, что в настоящее время наиболее детально и понятно регламентированы процедуры проведения конкурса на ГСЗ, но недостаточно подробно и однозначно освещены подготовительные этапы и в результате в некоторых случаях их осуществление занимает больше времени, чем непосредственно предоставление социальных услуг на условиях ГСЗ. Это, естественно, негативно отражается на результативности и эффективности данного механизма. Кроме того, практически не регламентированы вопросы контроля реализации ГСЗ, особенно оценки качества предоставленных услуг;

- трудности, обусловленные инновационным характером данного инструмента и возникающие из-за *отсутствия (недостаточности) разъяснений* отдельных моментов *функционирования ГСЗ* и *отсутствия* у участников ГСЗ необходимого *практического опыта*. В результате государственный заказчик не имеет необходимой уверенности в своих действиях и не готов брать на себя ответственность. НГО также не проявляют должной инициативы, ожидая результатов первого этапа реализации ГСЗ;

- трудности, связанные со *спецификой сферы социального обслуживания в Беларуси*: ее длительной монополизированностью государством и неразвитостью негосударственного сектора; отсутствием необходимых стандартов, универсальных для всех поставщиков услуг; слабая ориентация системы на результат и объективное выявление потребностей получателей услуг и т.п.;

- трудности, вызванные *недостатком взаимодействия* на всех этапах реализации ГСЗ – как между государственными органами (например, Министерством труда и социальной защиты Республики Беларусь и Министерством финансов Республики Беларусь), так и между различными участниками ГСЗ.

Возможности устранения (смягчения) проблем, возникших при практической реализации ГСЗ

Очевидно, что эффективность реализации ГСЗ, более масштабное внедрение указанного механизма, в том числе распространение его действия на социальную сферу в целом, зависит от оперативности и адекватности мер и мероприятий по устранению проблем, ставших очевидными в результате практической реализации ГСЗ. Безусловно, часть из вышеуказанных проблем (например, основная часть трудностей второй группы – см. выше) может быть устранена естественным образом на последующих этапах реализации ГСЗ по мере того, как участники ГСЗ будут получать практический опыт и уверенность в принимаемых решениях. Тем не менее, для устранения (смягчения) большинства проблем требуется принятие соответствующих решений.

Для устранения первой группы трудностей требуется совершенствование законодательства о ГСЗ, предполагающее:

- корректировку норм законодательства (закрепление возможности признания конкурса состоявшимся даже при условии участия одной НГО, если ее заявка соответствует заданию на оказание социальных услуг (реализацию социального проекта) на условиях ГСЗ; прояснение различий понятий «социальная услуга» и «социальный» проект и корректировку процедуры реализации социального проекта; регламентацию условий, при которых договор на выполнение ГСЗ может быть заключен более, чем на 1 год; уточнение норм, определяющих расчет затрат на оплату труда работников, оказывающих социальные услуги, и, соответственно, размер субсидии; расширение перечня статей расходов, оплачиваемых НГО за счет бюджетной субсидии – например, за счет оплаты требуемых инструментов и расходных материалов – с целью большей мотивации НГО на участие в ГСЗ; детализацию форм задания, заявки, договора на выполнение ГСЗ и подготовку форм отчетных документов);

- разработку и принятие новых нормативных правовых актов, в том числе методических документов, регламентирующих вопросы, прежде всего, формирования ГСЗ (выявление объективной потребности в социальных услугах, расчет числа потенциальных получателей услуг на условиях ГСЗ, определение и описание предмета ГСЗ и т.д.), процедуры отбора конкретных получателей услуг, контроля его реализации и оценки результатов, особенно качества оказанных услуг.

Для устранения второй группы трудностей целесообразны следующие меры и мероприятия:

- подготовка разъяснений законодательства по наиболее часто возникающим вопросам (особенно, вопросам финансирования ГСЗ);

- определение органа, отвечающего за формирование ГСЗ, контроль его реализации и осуществляющего функции консультанта по ГСЗ (возможно, в форме постоянно действующей комиссии из числа представителей управлений по труду, занятости и социальной защите, ТЦСОН и НГО);

- организация обучающих семинаров для местных исполнительных и распорядительных органов, потенциальных исполнителей ГСЗ по вопросам формирования и реализации ГСЗ;

- совершенствование информационно-технического обеспечения ГСЗ: оптимизация работы ресурса icetrade.by с учетом специфики механизма не только госзакупок, но ГСЗ, или создание специализированного ресурса для размещения информации о ГСЗ; размещение на сайте Министерства труда и социальной защиты актуальной информации о реализации ГСЗ – не только статистического, но и справочного характера.

Для устранения (смягчения) третьей группы проблем принципиальное значение имеет изменение установок в области социального обслуживания с постепенным внедрением принципов конкуренции между поставщиками услуг - независимо от формы собственности и ведомственной подчиненности – и форм финансирования социального обслуживания, ориентированных на результат. В ближайшее же время важно:

- внедрить стандарты, регламентирующие содержание различных социальных услуг, требования к их объему и качеству;

- обеспечить функционирование единой системы учета граждан, нуждающихся в социальных услугах – независимо от того, имеют ли они противопоказания к обслуживанию в государственных учреждениях социального обслуживания.

Для улучшения взаимодействия между различными участниками ГСЗ важно создание площадки, во-первых, для отражения потребностей граждан в социальных услугах (возможно даже на перспективу) и, во-вторых, для регулярных встреч потенциальных и реальных исполнителей ГСЗ и государственных заказчиков. Улучшение межведомственного взаимодействия может быть обеспечено более четким закреплением функций государственных органов, курирующих различные аспекты реализации ГСЗ.

Очевидно, что некоторые из рекомендованных мер и мероприятий могут быть реализованы в ближайшее время усилиями местных органов власти, в то время как другие требуют более серьезной подготовительной работы и учета социально-экономической ситуации в стране. В любом случае следует иметь в виду, что целесообразность и эффективность функционирования ГСЗ напрямую зависит от учета «обратной связи», т.е. мнения всех непосредственных участников реализации ГСЗ.

Выводы

Таким образом, изучение белорусского законодательства о ГСЗ, а также процесса и результатов первого этапа реализации ГСЗ в Республике Беларусь позволило сделать следующие выводы.

1. Внедрение механизма ГСЗ является одним из наиболее перспективных инструментов реформирования действующего механизма организации и бюджетного финансирования социального обслуживания, что позволит повысить эффективность расходования бюджетных средств и привлечь ресурсы негосударственного сектора к решению социальных проблем. Однако ввиду инновационного характера данного инструмента для социальной сферы при реализации ГСЗ на практике возникает ряд трудностей. По этой причине на первом этапе речь идет, скорее, о единичных проектах, чем о массовом внедрении ГСЗ в области социального обслуживания.

2. Проблемы, возникающие при практической реализации ГСЗ, обусловлены различными причинами: несовершенством законодательного регулирования ГСЗ, в частности, недостаточной регламентированностью процедур формирования ГСЗ и контроля его реализации; спецификой сферы социального обслуживания в Беларуси (неразвитостью негосударственного сектора социального обслуживания, отсутствием необходимых стандартов услуг, слабой ориентацией на результат и др.); отсутствием (недостаточностью) разъяснений отдельных моментов функционирования ГСЗ и нехваткой практического опыта у большинства участников ГСЗ; недостатком взаимодействия на всех этапах реализации ГСЗ – как между государственными органами (например, Министерством труда и социальной защиты Республики Беларусь и Министерством финансов Республики Беларусь), так и между различными участниками ГСЗ.

3. Вместе с тем успешность функционирования ГСЗ, более масштабное внедрение указанного механизма, в том числе распространение его действия на социальную сферу в целом, зависит от оперативности и адекватности мер и мероприятий по устранению проблем, ставших очевидными в результате практической реализации ГСЗ. Для совершенствования механизма ГСЗ целесообразно осуществление работы по следующим направлениям: корректировка норм законодательства и разработка новых нормативных правовых актов, в том числе методических документов, регламентирующих вопросы формирования ГСЗ, контроля его реализации и оценки результатов, особенно качества оказанных услуг, внедрение стандартов услуг; подготовка разъяснений законодательства по наиболее часто возникающим вопросам; уточнение полномочий государственных органов, курирующих различные аспекты реализации ГСЗ и создание института консультантов по ГСЗ; организация обучающих семинаров для местных исполнительных и распорядительных органов и потенциальных исполнителей ГСЗ по вопросам формирования и реализации ГСЗ; совершенствование информационно-технического обеспечения ГСЗ и др.

Список использованных источников

1. Здоровье населения Республики Беларусь: Стат. сборник / Национальный статистический комитет Республики Беларусь. – Минск, 2014. – 218 с.

2. Демографический ежегодник Республики Беларусь: Стат. сборник / Национальный статистический комитет Республики Беларусь. – Минск, 2014. – 412 с.

3. О внесении изменений и дополнений в некоторые законы Республики Беларусь по вопросам социального обслуживания: Закон Республики Беларусь, 13 июля 2012 г., N 427-З [Электронный ресурс]: – Режим доступа : http://mintrud.gov.by/system/extensions/spaw/uploads/files/zakon-427-3-2012.doc. – Дата доступа : 19.03.2015.//

4. О некоторых вопросах государственного социального заказа: постановление Совета Министров Республики Беларусь, 27 декабря 2012 г., N 1219 [Электронный ресурс]: – Режим доступа : http://mintrud.gov.by/system/extensions/spaw/uploads/files/postanovlenie-sovmin-1219-2012.doc. – Дата доступа : 19.03.2015.//

5. Анализ практик государственного социального заказа в Республике Беларусь / В. Жураковский [и др.]. – Минск, 2014 [Электронный ресурс]: – Режим доступа : http://www.actngo.info/sites/default/files/files/social_contracting_2014.pdf. – Дата доступа : 19.03.2015.

6. Анализ сектора социального обслуживания населения Республики Беларусь / В. Ковалкин [и др.]. – Минск, 2014 [Электронный ресурс]: – Режим доступа : http://www.sympa-by.eu/sites/default/files/library/socialnogo_sektora_polnyy_1.pdf. – Дата доступа : 19.03.2015.

References

1. Population Health in the Republic of Belarus: Statistical book / National Statistical Committee of the Republic of Belarus. – Minsk, 2014. – 218 p.

2. Demographic Yearbook of the Republic of Belarus: Statistical book / National Statistical Committee of the Republic of Belarus. – Minsk, 2014. – 412 p.

3. O vnesenii izmenenij i dopolnenij v nekotorye zakony Respubliki Belarus po voprosam sotcialnogo obsluzhivaniia: Zakon Respubliki Belarus, 13.07.2012, N 427-Z // http://mintrud.gov.by/system/extensions/spaw/uploads/files/zakon-427-3-2012.doc.

4. O nekotoryh voprosah gosudarstvennogo sotcialnogo zakaza: postanovlenie Soveta Ministrov Respubliki Belarus, 27.12.2012, N 1219 // http://mintrud.gov.by/system/extensions/spaw/uploads/files/postanovlenie-sovmin-1219-2012.doc. – Data dostupa : 19.03.2015.//

5. Analiz praktik gosudarstvennogo sotcialnogo zakaza v Respublike Belarus / V. Zhurakovskij [I dr.]. – Minsk, 2014 // http://www.actngo.info/sites/default/files/files/social_contracting_2014.pdf.

6. Analiz sektora sotcialnogo obsluzhivaniia naseleniia Respubliki Belarus / V. Kovalkin [i dr.]. – Minsk, 2014 // http://www.sympa-by.eu/sites/default/files/library/socialnogo_sektora_polnyy_1.pdf.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Мількота Наталія Вацлавівна, провідний науковий співробітник, кандидат філософських наук,

Установа «Науково-дослідний інститут праці Міністерства праці та соціального захисту Республіки Білорусь» (НДІ праці Мінпраці та соцзахисту)
220047, Республіка Білорусь, м Мінськ, вул. Герасименка, б. 18, кв. 291.

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Милькота Наталия Вацлавовна, ведущий научный сотрудник, кандидат философских наук,
Учреждение «Научно-исследовательский институт труда Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь» (НИИ труда Минтруда и соцзащиты)
220047, Республика Беларусь, г. Минск, ул. Герасименко, д. 18, кв. 291,

DATA ABOUT THE AUTHOR
Milkota Nataliya Vatslavovna, Leading Researcher, Candidate of Science (Philosophy),
Research Institute of Labor by Ministry of Labor and Social Protection of Republic of Belarus.
220047, Republic of Belarus, Minsk, Gerasimenko Str., 18-291,

УДК 631.11:658.14

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Перчук О.В.

Предметом дослідження виступає сукупність теоретичних, методологічних і практичних питань, пов'язаних зі становленням, організацією та створенням найбільш досконалої системи обліку фінансових результатів, яка забезпечує підвищення ефективності управління сільськогосподарським підприємством.

Мета написання даної статті полягає у обґрунтуванні окремих теоретичних і методологічних положень та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення обліку фінансових результатів діяльності для прийняття управлінських рішень щодо розвитку сільськогосподарського виробництва.

Методологія проведення роботи. Методологічною основою дослідження було обрано системний підхід, який використовувався при дослідженні загальнотеоретичних засад обліку фінансових результатів і обґрунтуванні практичних напрямів його удосконалення. Також застосовано методи логічного аналізу, індукції та дедукції для уточнення сутності доходів та фінансових результатів; методи експертних оцінок – для дослідження стану обліку в сільськогосподарських формуваннях; методи функціонально-логічного аналізу – для побудови бухгалтерської інформаційної моделі фінансових результатів. Робота виконана за результатами дослідження сучасних наукових поглядів щодо розвитку методологічних та практичних засад обліку в агропромислових підприємствах.

Результати роботи. Уточнено суть доходів та фінансових результатів діяльності сільськогосподарських підприємств. Розглянуто основні підходи і проблеми щодо оцінки доходів, організації та ведення обліку фінансових результатів аграрних підприємств із застосуванням національного положення стандарту бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи».

Галузь застосування результатів: організація та проведення наукових досліджень щодо удосконалення теорії та практики бухгалтерського обліку фінансових результатів діяльності сільськогосподарських підприємств.

Висновки: Рівень ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств характеризують фінансові результати. На формування доходів і витрат як основних складових фінансових результатів в сільському господарстві впливає низка організаційно-економічних особливостей. В ході дослідження опрацьовано теоретичні підходи щодо економічної сутності та значення категорій «дохід» і «фінансові результати». Досліджено особливості визначення фінансових результатів згідно П(С)БО 30 «Біологічні активи» та проаналізовано особливості їх відображення в обліку сільськогосподарських підприємств України. Удосконалено інформаційне забезпечення обліку фінансових результатів діяльності та звітності з метою кращого забезпечення споживачів економічною інформацією.

Ключові слова: *біологічні активи, витрати, доходи, облік, фінансові результати, сільське господарство.*

ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ НА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Перчук О.В.

Предметом исследования выступает совокупность теоретических, методологических и практических вопросов, связанных со становлением, организацией и созданием наиболее совершенной системы учета финансовых результатов, которая обеспечит повышение эффективности управления сельскохозяйственным предприятием.

Цель написания данной статьи заключается в обосновании отдельных теоретических и методологических положений и разработке практических рекомендаций по совершенствованию учета финансовых результатов деятельности для принятия управленческих решений по развитию сельскохозяйственного производства.

Методология проведения работы. Методологической основой исследования был выбран системный подход, который использовался при исследовании общетеоретических основ учета финансовых результатов и обосновании практических направлений его совершенствования. Также применены методы логического анализа, индукции и дедукции для уточнения сущности доходов и финансовых результатов; методы экспертных оценок - для исследования состояния учета в сельскохозяйственных формированиях; методы функционально-логического анализа - для построения бухгалтерской информационной модели финансовых результатов. Работа выполнена по результатам исследования современных научных взглядов на развитие методологических и практических основ учета в агропромышленных предприятиях.

© Перчук О.В., 2015

Результаты работы. Уточнено суть доходов и финансовых результатов деятельности сельскохозяйственных предприятий. Рассмотрены основные подходы и проблемы в оценке доходов, организации и ведения учета финансовых результатов аграрных предприятий с применением национального положения стандарта бухгалтерского учета 30 «Биологические активы».

Область применения результатов: организация и проведение научных исследований по совершенствованию теории и практики бухгалтерского учета финансовых результатов деятельности сельскохозяйственных предприятий.

Выводы: Уровень эффективности деятельности сельскохозяйственных предприятий характеризует финансовые результаты. На формирование доходов и расходов в качестве основных составляющих финансовых результатов в сельском хозяйстве влияет ряд организационно-экономических особенностей. В ходе исследования обработаны теоретические подходы к экономической сущности и значения категорий «доход» и «финансовые результаты». Исследованы особенности оценки финансовых результатов по П(С)БУ 30 «Биологические активы» и проанализированы особенности их отражения в учете сельскохозяйственных предприятий Украины. Усовершенствовано информационное обеспечение учета финансовых результатов деятельности и отчетности с целью лучшего обеспечения потребителей экономической информации.

Ключевые слова: *биологические активы, расходы, доходы, учет, финансовые результаты, сельское хозяйство.*

THE PECULIARITIES OF FINANCIAL RESULTS ACCOUNTING ON THE AGRICULTURAL ENTERPRISES

Perchuk O.V.

The subject of research are the theoretical, methodological and practical issues associated with the development, organization and creating the most perfect system of financial results accounting which provides rising the efficiency of agricultural enterprise management.

The purpose of the article is to give the background for some theoretical and methodological statements and to work out the practical recommendations on improvement of the financial results accounting for decision-making as for agricultural production development.

Methodology. A system approach was chosen as the methodological basis of the investigation. The system approach is used in studying the general theoretic principles of financial results accounting and in grounding the practical directions of its improvement. The methods of logical analysis, induction and deduction are used as well to clarify the nature of incomes and financial results; methods of expert estimation are used for studying the conditions of accounting in agricultural units; methods of functional and logical analysis are used to build the accounting information model of financial results. The investigation is carried out on the basis of studying the modern scientific views on the development of methodological and practical principles of accounting on agricultural enterprises.

The results. The essence of incomes and financial results of agricultural enterprises activities is clarified. The basic approaches and problems in assessing the incomes, organizing and carrying out the financial results accounting on agricultural enterprises are considered using the National Accounting Standard 30 «Biological Assets».

Areas of results implementation: organizing and conducting scientific research in the field of improving the theory and practice of financial results accounting of the agricultural enterprises activities.

Conclusions: The level of agricultural enterprises activities efficiency is characterized by their financial results. The formation of incomes and expenses as the main components of financial results in agriculture is under the influence of a number of organizational and economic peculiarities. The theoretical approaches to the economic essence and meaning of the categories «income» and «financial results» are processed in the investigation. The peculiarities of determining financial results according to the National Accounting Standard 30 «Biological assets» are considered and the features of their presentation in Ukrainian agricultural enterprises accounting are analyzed. The information support of the financial results accounting and reporting is improved for better providing the consumers with economic information.

Keywords: *biological assets, expenses, incomes, accounting, financial results, agriculture.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах аграрний сектор є базовою складовою національної економіки і відіграє провідну роль у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку України. Господарська діяльність підприємств АПК складає основу суспільного відтворення валового внутрішнього продукту країни. Рівень ефективності їх діяльності характеризують фінансові результати.

Недостатньо уваги приділялося обґрунтуванню методичних принципів, відповідно до яких визначаються такі категорії, як прибуток і збиток. Серйозного вдосконалення потребує існуюча класифікація фінансових результатів та їх складових для забезпечення користувачів оперативною й достовірною інформацією. Потребує уточнення порядок визначення фінансових результатів у сільськогосподарських підприємствах, зокрема після запровадження П(С)БО 30 «Біологічні активи». Порядок формування доходів, витрат і фінансових результатів на сільськогосподарських підприємствах має свої особливості, що вимагає ґрунтовних наукових досліджень у вирішенні певних проблем.

Актуальність. Формування витрат і доходів в сільському господарстві та контроль за їх здійсненням має важливе значення в умовах ринкових відносин. Адже з прийняттям нових законодавчих актів і нормативних документів за останні десять років докорінно змінився порядок ведення обліку, відбувається його адаптація відповідно до міжнародних стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні дослідження сутності категорії «фінансові результати» велися багатьма вченими. Значний внесок у розвиток цього поняття, особливо його облікового аспекту, зробили відомі вітчизняні та зарубіжні вчені: А. Бабо, І.О. Бланк, О.С. Бородкін, Ф.Ф. Бутинець, Б.І. Валуєв, З.В. Гуцайлюк, А.М.Герасимович, М.Я. Дем'яненко, К. Друрі, М.В. Кужельний, В.Г. Лінник, Н.М. Малюга, М.Ф. Огійчук, Н.Л. Правдюк, В.К. Савчук, Я.В. Соколов, В.В. Сопко, Н.М. Ткаченко, Е.С. Хендріксен М.Г. Чумаченко та інші.

Проблемами формування доходів, витрат та фінансових результатів в системі бухгалтерського обліку та її адаптації до міжнародних стандартів займаються провідні науковці. Зокрема цьому присвячені праці Жука В.М., Кірейцева Г.Г., Коцупатрого М.М., Моссаковського В.Б., Саблука П.Т., Сука Л.К та інших. В працях цих авторів висвітлюються питання особливостей обліку біологічних перетворень, формування доходів і витрат, визначення фінансових результатів на сільськогосподарських підприємствах. Однак, потребують вирішення спірні питання формування фінансових результатів сільськогосподарської діяльності в нових умовах застосування Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи», Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку

біологічних активів та інших нормативних документів. Існують проблеми щодо практичного застосування цих та інших нормативних документів на сільськогосподарських підприємствах. Все це підтверджує актуальність теми і необхідність продовження наукових досліджень в цій галузі.

Постановка завдання. Метою написання статті є обґрунтування окремих теоретичних і методологічних положень та розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення обліку фінансових результатів діяльності для прийняття управлінських рішень щодо розвитку сільськогосподарського виробництва.

Виклад основного матеріалу. У сфері аграрного виробництва функціонують різні за розмірами та організаційною структурою підприємства, однак їх об'єднує спільна мета – вони створені та діють з метою одержання прибутку. Від ефективності управління прибутком залежить фінансовий стан суб'єкта господарювання, стабільність його роботи на перспективу та рівень розвитку в галузі загалом. Складність процесу управління прибутком підприємств аграрної сфери зумовлена тим, що суб'єкту господарювання потрібно забезпечити достатню платоспроможність, врахувавши при цьому специфічні для галузі особливості кругообігу фінансових ресурсів.

Управління фінансовими результатами та процесом розподілу прибутку неможливе без достовірної інформації про витрати і доходи, як визначальні складові фінансових результатів. Поки облік був суто практичною діяльністю, обчисленню фінансових результатів не приділялось належної уваги, але пізніше, коли Ж.Б. Дюмарше виклав економічне розуміння суті обліку та в практику запровадили заключний метод визначення результатів за балансом (Б.Ф. Баррем), а в подальшому відображення результату на спеціальних рахунках прибутків та збитків і капіталу, виникла залежність результату від методики обліку. Все це зумовило необхідність вивчення економічної сутності та змісту категорій «дохід», «витрати» і «прибуток».

Найпоширенішим серед сучасних економістів стало визначення поняття «дохід підприємства» як суми виручки від реалізації продукції і майна, а також від здійснення позареалізаційних операцій.

Бухгалтерський підхід до поняття «дохід підприємства» переважно базується на терміні «економічна вигода». Такий зміст цієї категорії визначено в Міжнародному стандарті фінансової звітності 18 «Дохід»: «Дохід – це валове надходження економічних вигод протягом певного періоду, що виникає в ході звичайної діяльності суб'єкта господарювання, коли власний капітал зростає в результаті цього надходження, а не в результаті внесків учасників капіталу». Аналогічне поняття в Національному стандарті бухгалтерського обліку – НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» інтерпретується наступним чином: «Доходи – збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників)» [1]. Проте визначення доходу в національному стандарті бухгалтерського обліку як збільшення економічних вигод у формі «надходження активів або зменшення зобов'язань» піддається критиці науковців як не зовсім коректне.

По-перше – у загальній сумі доходу від реалізації міститься сума податків, які не приносять підприємству економічну вигоду і не забезпечують зростання власного капіталу; по-друге – зростання власного капіталу підприємства забезпечує не сам дохід, а його частина у вигляді прибутку, який залишається у розпорядженні підприємства після сплати податків.

Якісно нового наукового змісту набуло поняття доходу з прийняттям П(С)БО 30 „Біологічні активи». Дохід від сільськогосподарської діяльності визнано окремою обліковою категорією. В бухгалтерському обліку запроваджена методика визначення та узагальнення інформації про доходи від сільськогосподарської діяльності базована на МСФЗ.

Поняття доходу від сільськогосподарської діяльності, як облікової категорії, потребує уточнення, адже при цьому має враховуватися збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів, одержаних у результаті відокремлення від біологічного активу, призначених для продажу і (або) зменшення зобов'язань, які призводять до збільшення власного капіталу (крім збільшення капіталу за рахунок внесків власників) за звітний період, а також створюють економічну основу для покриття всіх видів витрат. Суттєвий вплив на ці вигоди мають природно-кліматичні умови.

На основі узагальнення та систематизації концептуальних основ і практики ведення обліку доходів, обґрунтуємо поняття «дохід від сільськогосподарської діяльності» (рис. 1).

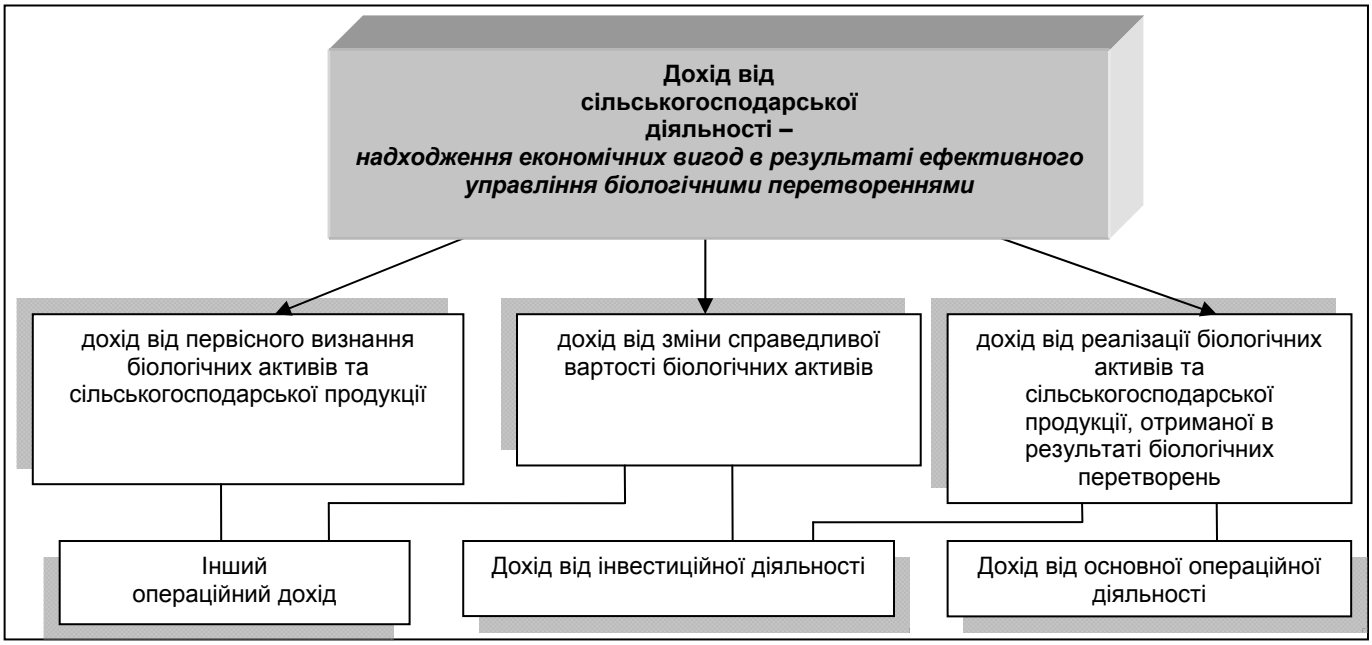

Рисунок 1. Складові доходу від сільськогосподарської діяльності.

Дохід від сільськогосподарської діяльності визначено як надходження економічних вигод в результаті ефективного управління біологічними перетвореннями. Виходячи з вимог П(С)БО 30 „Біологічні активи « виділено три складові доходу від сільськогосподарської діяльності.

Таке розмежування дозволить доповнити класифікацію доходів сільськогосподарських підприємств з метою об'єктивності інформації для потреб управління.

Фінансовим результатом є прибуток або збиток, одержаний від діяльності підприємства. Науковець Мельничук Б.В. трактує фінансові результати як прибутки або збитки, отримані від підприємницької діяльності юридичними чи фізичними особами за певний період (місяць, квартал, півріччя, 9 місяців, рік) [2, с.184]. Економісти Бойчук І.М., Манів З.О., Луцький І.М., Петрович Й.М., Кіт А.Ф., Семенів О.М. визначають фінансовий результат як різниця між доходами (витратами) та витратами (доходами) підприємства. Із вище поданих визначень фінансового результату, помітна тенденція змішання понять прибутку й збитку з доходами і витратами підприємства. І часто під фінансовим результатом хтось розуміє остаточний прибуток від усіх видів діяльності, а інші – порівняння доходу і витрат певної діяльності. Тому пропонуємо розрізняти «кінцевий фінансовий результат» та «фінансові результати».

Кінцевий фінансовий результат – це чистий прибуток (збиток), що визначається на кінець звітного року. Фінансові результати – це прибуток, у разі перевищення доходів, отриманих підприємством за відповідний період внаслідок певної діяльності над витратами, здійсненими за той же період для забезпечення цієї діяльності, або збиток – в протилежному випадку. Зі вступом в дію П(С)БО 30 «Біологічні активи» поняття фінансового результату значно розширилось (рис. 2).

Рисунок 2. Формування фінансового результату від сільськогосподарської діяльності.

Аналіз літературних джерел стосовно передумов формування і визначення фінансових результатів діяльності свідчить про неоднозначність поняття «прибуток». У різних трактуваннях причинний зв'язок походження прибутку найчастіше не стільки доводиться, скільки передбачається. Для одних вчених прибуток – це трудовий дохід, винагорода за підприємницьку діяльність, для інших – додаткова вартість новоствореного продукту. Мова може йти про доходи, які отримані підприємством, а також про користь, яку одержить споживач, або про зиск (вигоду), принесений підприємству, споживачеві, суспільству від здійснення того або іншого заходу. Узагальнення тлумачення «прибуток» різними авторами дозволило зробити висновок, що прибуток – це загальноекономічна категорія. Він являє собою частину доходу конкретного діючого підприємства, отриманого під впливом внутрішнього і зовнішнього середовища та рівня розвитку підприємництва, є різницею між доходами, які були отримані від усіх видів діяльності, і витратами підприємства, що були понесені в процесі отримання цих доходів, і використовується для здійснення процесу розширеного відтворення та задоволення інтересів власників підприємства, працівників, інвесторів і держави.

У бухгалтерському обліку існують кілька методик визначення фінансових результатів: одна з них ґрунтується на веденні обліку з вирахуванням собівартості продукції у великих підприємствах, а друга, яка передбачає визначення результатів діяльності в цілому, - у підприємствах, які підпадають під статус малих. Окрема методика розрахунків передбачена для сільськогосподарських підприємств, згідно з вимогами П(С)БО 30 «Біологічні активи».

Слід зауважити, що в Україні в цілому методика обліку біологічних активів, доходів і витрат та фінансових результатів сільськогосподарської діяльності узгоджується з основними вимогами Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 41 «Сільське господарство», який введений в дію з 2003 року з наступними змінами та доповненнями для запровадження з 1 січня 2009 року.

Практичного досвіду застосування даного стандарту як в міжнародній практиці, так і в Україні, немає. Сільськогосподарські підприємства, по суті, вперше зустрілись з багатьма проблемами, які потребують вирішення. І найважливішою з них є проблема формування доходів, витрат і визначення фінансових результатів.

На формування доходів і витрат як основних складових фінансових результатів в сільському господарстві впливає низка організаційно-економічних особливостей, серед яких основною є залучення в господарському процесі незамінних природно-біологічних факторів виробництва та біологічних активів. Це задає специфічні вимоги до організації і методики обліку фінансових результатів сільськогосподарських підприємств.

Доходи (витрати) від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції, одержаних унаслідок сільськогосподарської діяльності протягом звітного (календарного року, визначаються як різниця між вартістю біологічних активів і сільськогосподарської продукції, оцінених у порядку, передбаченому п. 9 і п. 12 П(С)БО 30 «Біологічні активи», та витратами, пов'язаними з біологічними перетвореннями. Зазначені доходи (витрати) включаються до складу інших операційних доходів (витрат).

Поняття «первісне визнання» є новим в обліку фінансових результатів. Науковець Коцупатрий М.М. зазначає, що первісне визнання сільськогосподарської продукції активом здійснюється, якщо:

- підприємство набуло право власності на сільськогосподарську продукцію і несе ризики й отримує вигоди від володіння нею;
- підприємство в подальшому буде здійснювати управління та контроль за використанням сільськогосподарської продукції;
- є впевненість, що підприємство отримає в майбутньому економічні вигоди, пов'язані з використанням сільськогосподарської продукції;
- вартість її може бути достовірно визначена [2, с.152].

Виходячи з порядку розрахунку фінансового результату від первісного визнання, первісне визнання – це визнання сільськогосподарської продукції та біологічних активів в момент їх відокремлення від біологічних активів як окремих активів за справедливою вартістю.

Герасимчук І. зазначає, що така норма призводить до порушення чинного законодавства [3]. В Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» закріплено, що пріоритетною оцінкою активів є оцінка їх за історичною (фактичною) собівартістю, тобто первісною вартістю.

Згідно з П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» справедлива вартість – сума, за якою може бути здійснений обмін активу, або оплата зобов'язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами [4].

Відповідно до П(СБО 30 «Біологічні активи» [5], Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку біологічних активів [6] визначення справедливої вартості біологічних активів і сільськогосподарської продукції ґрунтується на цінах активного ринку. За відсутності активного ринку визначення справедливої вартості біологічних активів і сільськогосподарської продукції здійснюється за: останньою ринковою ціною операції з такими активами (за умови відсутності суттєвих негативних змін у технологічному, ринковому, економічному або правовому середовищі, у якому діє підприємство); ринковими цінами на подібні активи, скоригованими з урахуванням індивідуальних характеристик, особливостей або ступеня завершеності біологічних перетворень активу, для якого визначається справедлива вартість; додатковими показниками, які характеризують рівень цін на біологічні активи і сільськогосподарську продукцію.

Практично проводити розрахунок справедливої вартості на різні види сільськогосподарської продукції і біологічні активи досить складно. Є види активів, на які взагалі відсутні ринкові ціни, або від виробництва одержують продукцію, яка може бути нижчої якості, тому, як справедливо зазначають Жук В.М., Сук Л.К та інші «найбільш ефективним шляхом по вирішенню проблем оцінки є створення на підприємствах постійно діючих Комісій з визначення справедливої вартості біологічних активів та сільгосппродукції» [2, с.51].

Первісному визнанню підлягає вся сільськогосподарська продукція та біологічні активи, що відповідають раніше зазначеним умовам, і в момент їх відокремлення від біологічного активу. На нашу думку, слід уточнити, що первісне визнання активу не завжди збільшує суму доходів чи витрат від первісного визнання, а лише на ту величину, на яку продукція визнана товаром для продажу. Дохід від первісного визнання не повинен включати справедливу вартість продукції, що визнана виробничим запасом.

При первісному визнанні (оприбуткуванні) сільськогосподарської продукції і додаткових біологічних активів можливі такі три випадки: 1) справедлива вартість одержаної продукції дорівнює її виробничій собівартості (що рідко може співпадати); 2) справедлива вартість одержаної продукції нижча від її виробничої собівартості; 3) справедлива вартість одержаної продукції перевищує її виробничу собівартість.

При першому і другому випадках не виникає ніяких проблем з відображення в обліку відповідних операцій: у першому випадку всі виробничі витрати списуються на вихід продукції; у другому випадку – продукція оприбутковується за справедливою вартістю (на дебет рахунків 27, 21) та на різницю – на дебет субрахунку 940 «Витрати від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю» і кредит рахунку 23 – за фактичною собівартістю.

Отже, при первісному визнанні сільськогосподарської продукції та біологічних активів їх оцінюють за справедливою вартістю і на суму оцінки роблять запис Дт 21 «Поточні біологічні активи», 27 «Продукція сільськогосподарського виробництва» Кт 23. Таким чином, по кредиту рахунку 23 відображається не планова собівартість активів, а справедлива вартість активів, тобто вартість за якою вони оприбутковуються на баланс.

Методичними рекомендаціями з бухгалтерського обліку біологічних активів передбачено витрати відносити на рахунок 940 «Витрати від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю», а доходи – на рахунок 710 «Доходи від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю».

Проблема виникає при третьому випадку, коли на суму визнаного доходу необхідно збільшувати витрати по дебету рахунку 23 «Виробництво»: Дт рахунку 23, Кт субрахунку 710 «Доходи від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю». Але такий порядок є нереальний, адже ми не можемо змінювати фактичні витрати на виробництво (Дт рахунку 23) і штучно їх завищувати на суму сумнівного доходу (ще не одержаного і взагалі невідомо, чи підприємство його коли не-будь одержить), бо вони відображають виробничу собівартість продукції.

Це суперечить економічному змісту витрат на виробництво, які формуються по дебету рахунку 23 «Виробництво». До виробничої собівартості продукції включають: прямі матеріальні витрати; прямі витрати на оплату праці; інші прямі витрати; змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати [7]. Тобто, згідно П(С)БО 16 «Витрати» на дебеті рахунку 23 «Виробництво» повинні формуватись фактичні виробничі витрати.

Щоб вийти з такої ситуації і вирішити проблему відображення доходу від первісного визнання продукції, доцільно оприбуткувати продукцію на Дт рахунків 27, 21 за справедливою вартістю з Кт рахунків: 23 – за фактичною собівартістю, субрахунку 710 – на різницю, на яку справедлива вартість перевищує фактичну собівартість продукції. Таке відображення різниці між справедливою і фактичною собівартістю продукції та біологічних активів було б цілком логічним і підтверджує думку вчених (Сука Л.К., Сука П.Л. та інших) [8,9].

Відображення в обліку доходів від первісного визнання сільськогосподарської продукції і біологічних активів без зміни дебету рахунку 23 «Виробництво» забезпечить одержання інформації про суму фактичних витрат на виробництво, з одного боку, і відображення отриманої продукції в оцінці за її справедливою вартістю – з іншого боку.

Для визначення фінансового результату від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції може бути розроблено алгоритм, який подано на рис. 3.

Фактичний розмір доходу (витрат) від первісного визнання достовірно визначити можливо лише в кінці року. Це зумовлено двома причинами. Перша причина – на момент первісного визнання підприємство не може відобразити всіх витрат, пов'язаних з біологічною трансформацією даних активів, які будуть відомі лише в кінці року [10, с. 97]. Друга – на момент первісного визнання підприємство не завжди може визнати яка сільськогосподарська продукція буде виробничим запасом, а яка – товаром для продажу. Адже, частина виробленої продукції, як правило, використовується для внутрішньогосподарського споживання, наприклад, зерно на посіви на майбутній рік. Тоді зерно, що буде використане на посів зернових, оцінюватиметься за справедливою вартістю, що викривить сам фінансовий результат, а у майбутньому – витрати на вирощування зернових. Цей момент є важливим в практичній діяльності аграрних підприємств.

Таким чином, розмір доходу (витрат) від первісного визнання, визначений в кінці року, не співпадатиме із визначеним доходом (витратами) протягом року. Тому останній необхідно відкориговувати.

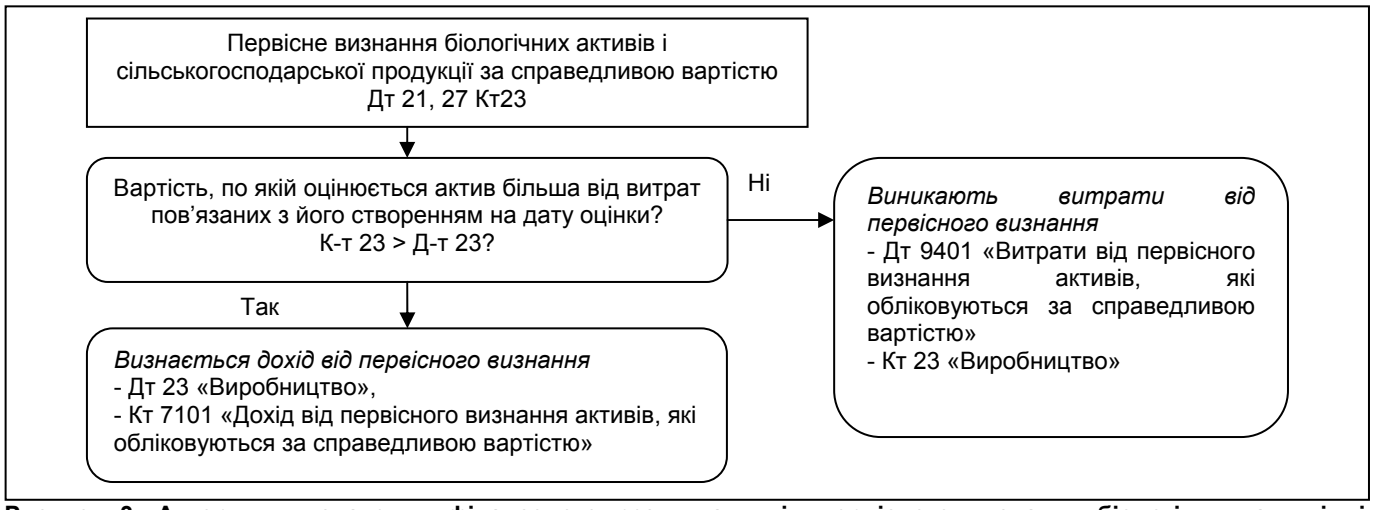

Рисунок 3. Алгоритм визначення фінансового результату від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції.

Після первісного визнання сільськогосподарська продукція, згідно вимог П(С)БО 30 «Біологічні активи», обліковується як запаси. Відповідно, при подальших операціях з такою продукцією необхідно застосовувати норми П(С)БО 9 «Запаси». Продукція може використовуватись для власних потреб (насіння, корми, сировина для переробки тощо), а також для реалізації. Для обліку реалізації продукції використовують рахунок 90 «Собівартість реалізації» і 70 «Доходи від реалізації».

Доходи від реалізації запасів – сільськогосподарської продукції та біологічних активів, оцінка яких здійснюється за справедливою вартістю за вирахуванням очікуваних витрат на місці продажу, визначаються відповідно до П(С)БО 15 «Дохід». При цьому собівартість реалізованих біологічних активів і сільськогосподарської продукції дорівнює вартості, за якою вони відображаються в обліку на дату реалізації [11].

Витрати пов'язані з біологічними перетвореннями біологічних активів, визнаються витратами основної діяльності. Облік витрат ведеться за окремими об'єктами обліку витрат (окремі види біологічних активів та/або їх група) відповідно до П(С)БО 16 «Витрати».

Реалізованою продукцією підприємства вважається продукція (товари, роботи, послуги), за яку покупцеві (замовникові) пред'явлені розрахункові документи. Пред'явленими розрахунковими документами покупцеві вважаються документи з моменту подачі їх до установи банку (за умови здійснення розрахункових операцій через установи банків), або передачі їх покупцеві (замовникові) відповідно до умов передбачених договором, тобто без участі установ банків. Реалізація продукції підприємств-виробників забезпечує отримання ними основної частки доходів.

У світлі нововведень стандарту 30 „Біологічні активи» доцільним є виділення у складі рахунка 70 субрахунку 706 „Дохід від реалізації поточних біологічних активів та сільськогосподарської продукції». Інформація накопичена за кредитом даного субрахунку розкриватиме суттєву частку доходів основної операційної діяльності аграрного підприємства, що спростить пошук даних при оцінці показників операційної діяльності підприємства.

На дебеті рахунка 90 буде відображена не виробнича собівартість продукції, як це передбачено в П(С)БО 16 «Витрати» [7], а її балансова вартість (продукція оцінена за справедливою вартістю при первісному визнанні). Крім цього, сюди включають нерозподілені постійні загальновиробничі витрати та наднормативні виробничі витрати. Якщо сільськогосподарське підприємство прийме рішення про включення частини постійних загальновиробничих витрат у собівартість реалізованої продукції, про що необхідно зазначити в наказі про облікову політику, то на ці витрати збільшиться вартість реалізованої продукції. Це ж стосується і наднормативних виробничих витрат, які також включаються в собівартість реалізованої продукції.

Тоді, по-перше, необхідно внести зміни до Інструкції по застосуванню Плану рахунків, зазначивши, що в разі реалізації сільськогосподарської продукції оціненої за справедливою вартістю, по дебету рахунку 90 «Собівартість реалізації» відображається балансова вартість реалізованих активів і продукції. Доцільним в цьому плані було б змінити і назву рахунку, наприклад «Реалізація».

По-друге, в кінці року сільськогосподарські підприємства подають річну статистичну звітність, зокрема, форму №50-с.г. «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств». В таблиці 1 «Виробництво і реалізація сільськогосподарської продукції» в графі 6 наводиться виробнича собівартість реалізованої продукції,

інформація про яку на сьогодні береться з рахунку 90. Після введення в дію П(С)БО 30 для заповнення цієї графи вже потрібно буде робити вибірки. Крім того, з 2008 року форма ф. № 50-с.г. доповнена окремою таблицею, в котрій повністю наводиться інформація про собівартість продукції.

Третьою складовою фінансового результату від основної діяльності є фінансовий результат від зміни справедливої вартості біологічних активів на дату балансу, оцінка яких здійснюється за справедливою вартістю за вирахуванням витрат на місці продажу. Справедлива вартість біологічних активів змінюється в процесі біологічних перетворень (росту, збільшення маси) в бік збільшення, а також у бік зменшення (уцінка, зменшення продуктивності, зменшення маси тощо).

Збільшення (зменшення) на дату балансу балансової вартості біологічних активів, які оцінюються за справедливою вартістю за вирахуванням очікуваних витрат на місці продажу, відображається у складі інших операційних доходів (інших операційних витрат).

Використання справедливої вартості для оцінки активів підприємства сприяє реальнішому відображенню їх вартості в балансі, що дає можливість об'єктивніше проводити аналіз структури майна підприємств. Єдині підходи відображення вартості активів дають можливість порівнювати показники фінансової звітності різних підприємств.

Відповідно до Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку біологічних активів [6] на дату балансу необхідно провести коригування: на перевищення справедливої вартості – дебет рахунку 21 «Поточні біологічні активи» чи 16 «Довгострокові біологічні активи», кредит субрахунку 710 «Доходи від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю» (відповідний аналітичний рахунок); на зменшення справедливої вартості – дебет субрахунку 940 «Витрати від спервісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю» (відповідний аналітичний рахунок), кредит рахунку 21 «Поточні біологічні активи» чи 16 «Довгострокові біологічні активи».

Переоцінка біологічних активів на дату балансу за справедливою вартістю дає можливість використовувати при отриманні сільськогосподарськими підприємствами інвестицій та кредитів банків. Довгострокові біологічні активи необхідно переоцінювати на дату балансу, тобто визначати їх справедливу вартість.

Таким чином, при перевищенні справедливої вартості над фактичною собівартістю на підприємстві виникає «віртуальний» дохід, виникнення якого суперечить принципам історичної (фактичної) собівартості та обачності, зафіксованим у Законі про бухгалтерський облік і звітність в Україні.

У зв'язку з цим методично неправильним, на нашу думку, є порядок відображення доходів від оцінки біологічних активів за справедливою вартістю на рахунку 71 «Інший операційний дохід» з наступним віднесенням на рахунок 79 «Фінансові результати» і рахунок 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)». Більш правильним було б такі доходи відображувати на окремому рахунку, який можна назвати «Потенційні доходи».

При застосуванні справедливої вартості при дооцінці основних засобів згідно з П(С)БО 7 «Основні засоби» ніякого доходу не виникає, сума перевищення справедливої вартості окремих об'єктів над балансовою включається до додаткового капіталу. Аналогічно, на нашу думку, повинен відображатися результат переоцінки довгострокових біологічних активів, які раніше, до введення в дію П(С)БО 30 обліковувалися в складі основних засобів.

Тому суму збільшення справедливої вартості (тобто суму дооцінки) об'єктів довгострокових біологічних активів пропонується включати до складу додаткового капіталу, а суму зменшення, тобто суму уцінки, - до складу витрат.

На сьогоднішній день, на думку багатьох авторів, активний ринок біологічних активів в Україні ще не сформовано, і тому проблемними залишаються питання визначення справедливої вартості поточних біологічних активів, реальної вартості незавершеного виробництва, а її вплив на фінансовий результат значний.

Відображення зміни справедливої вартості біологічних активів у складі додаткового капіталу (що є власним джерелом формування активів підприємства), а не фінансового результату (за вимогами П(С)БО 30), дасть можливість внутрішнім та зовнішнім користувачам фінансової звітності отримувати повну, правдиву та неупереджену інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів сільськогосподарського підприємства для прийняття рішень, зокрема рішень щодо залучення інвестицій, отримання кредитів, виходу засновників зі складу учасників підприємства або реорганізації та інших.

Ефективність господарської діяльності підприємства відображається в досягнутих економічних результатах. Одним із основних узагальнюючих показників фінансово-господарської діяльності підприємства, інструментом для виміру ефективності виробництва є фінансовий результат, який представляє собою вираження в грошовій формі результату господарської діяльності підприємств у цілому або окремої ділянки їх роботи, розрахований порівнянням суми витрат з отриманими доходами. Раціональна побудова формування та відображення фінансового результату займає центральне місце у системі бухгалтерського обліку і звітності.

Документами, в яких фіксують облік фінансових результатів, є довідки або розрахунки бухгалтерії, які здійснюють в довільних формах. Необхідним є розробка типової для сільськогосподарських підприємств форми бухгалтерської довідки-розрахунку, яка надасть аналітичності та наочності розрахунку та забезпечить відсутність помилок при віднесенні тих чи інших витрат та доходів. Таку форму розрахунку можна також використовувати для своєрідного контролю формування та обліку фінансових результатів та складання фінансової звітності (ф. №2 «Звіт про фінансові результати»). Документ має заповнюватися за даними реєстрів синтетичного обліку та оборотно-сальдових відомостей по рахунках доходів та витрат, які мають місце в господарствах.

Для спрощення складання фінансової звітності Н.В. Прохар запропоновано ведення Книги обліку доходів (витрат) від первісного визнання та зміни справедливої вартості сільськогосподарської продукції і біологічних активів, яка містить інформацію про фактичну собівартість продукції і біологічних активів, їх справедливу вартість, очікувані витрати на місці продажу, дохід (витрати) та фінансові результати від первісного визнання, від зміни справедливої вартості біологічних активів і сільськогосподарської продукції [12].

Згідно Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, фінансові результати формуються на рахунку 79 «Фінансові результати» до якого відкривають субрахунки з фінансових результатів за видами діяльності: операційної, фінансової, іншої звичайної і надзвичайної. Фінансові результати сільськогосподарської діяльності будуть формуватись на субрахунку 791 «Результат операційної діяльності». Щоб формувати фінансові результати за трьома напрямами, передбаченими П(С)БО 30 «Біологічні

активи», необхідно відповідно відкривати аналітичні рахунки (від первісного визнання, від реалізації, від зміни справедливої вартості) і субаналітичні рахунки – за видами продукції і біологічних активів.

В бухгалтерській довідці-розрахунку визначається фінансовий результат за даними рахунка 79 «Фінансові результати» та отриманий прибуток в обліку (як кредитове сальдо за рахунком 79) відображають бухгалтерським записом Дт 79 «Фінансові результати» Кт 441 «Прибуток нерозподілений».

Окремі науковці вважають, що існуюча методика обліку доходів, витрат і фінансових результатів на окремих рахунках ускладнює роботу бухгалтерів і дуже трудомістка. Доцільно повернутися до схеми обліку реалізації за допомогою рахунку 46 «Реалізація». Цей рахунок спрощує формування сум доходів і витрат, дозволяє отримати дані для складання звітності за формою 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств» та спрощує подальший аналіз повної собівартості продукції.

Суттєво впливає на розмір фінансових результатів оцінка продукції за справедливою вартістю при первісному визнанні. Розрахунки показують, що у деяких господарствах при цьому прибуток перевищує базовий (який розраховується без використання П(С)БО 30) майже у два з половиною рази, оскільки результати діяльності обчислюються не по товарній, а по всій одержаній продукції, адже однією з особливостей сільського господарства є часткове використання продукції для внутрішньогосподарських потреб. Тим самим викривляються фактичні результати діяльності підприємства, що призводить до плутанини в обліку, ускладнює роботу практикуючих бухгалтерів і не дозволяє порівнювати результати діяльності підприємств різних галузей економіки та належним чином відображати дані у системі національних рахунків.

Великі відмінності у рівні цін на сільськогосподарську продукцію в окремих приймальних пунктах і значні коливання цін протягом року ускладнюють обґрунтоване використання показника справедливої вартості. Тому в кожній області необхідно створити спеціальну комісію (відділ), яка б займалася моніторингом цін на сільськогосподарську продукцію на активному ринку і доводила до районних органів та конкретних підприємств дані про їх рівень на кожний вид сільськогосподарської продукції.

Так як одним із джерел отримання інформації за цінами активного ринку доволі часто використовуються сайти, то одним з підходів для спрощення отримання інформації для визначення справедливої вартості біологічних активів і сільськогосподарської продукції може бути створення на сайті Міністерства аграрної політики України у вкладці «Корисна інформація» нової вкладки з назвою «Справедлива вартість». Кожного дня (або тижня) ця інформація повинна обновлюватися. Такий підхід в значній мірі спростить визначення справедливої вартості на сільськогосподарських підприємствах.

Щодо удосконалення заходів з організації обліку біологічних активів і сільськогосподарської продукції за справедливою вартістю на рівні окремих сільськогосподарських підприємств, то пропонується затвердити принципи організації робіт з визначення справедливої вартості біологічних активів і сільськогосподарської продукції у Наказі про облікову політику підприємства. В наказі по підприємству необхідно визначити коло посадових осіб, на яких покладені дані обов'язки. Необхідно затвердити номенклатуру активів, за якими буде визначатися справедлива вартість. Для документального підтвердження інформації про справедливу вартість біологічних активів і сільськогосподарської продукції пропонується оформлення Довідки про справедливі (ринкові) ціни на біологічні активи і сільськогосподарську продукцію, що складається за галузевим принципом або по окремим регіонам реалізації на відповідну дату.

Одним з основних методичних підходів до організації бухгалтерського обліку біологічних активів і сільськогосподарської продукції є регулярне щомісячне визначення справедливої вартості станом на перше число кожного наступного місяця. Перевагами такого підходу є нетривалий термін здійснення процедури оцінки та оформлення, залучення невеликої кількості працівників, простота, доступність та універсальність.

Однією з істотних особливостей сільського господарства є залежність результатів діяльності від природних умов, що досить часто призводить до виникнення надзвичайних доходів і витрат. Інформація про це у системі бухгалтерського обліку повинна формуватися з урахуванням причин їх виникнення, відповідно має бути організований аналітичний облік. Також поділ надзвичайних доходів і витрат за групами необхідний при визначенні класу ризику і відшкодуванні збитків страховими компаніями.

Висновки. В сучасних умовах аграрний сектор є базовою складовою національної економіки і відіграє провідну роль у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку України. Господарська діяльність підприємств АПК складає основу суспільного відтворення валового внутрішнього продукту країни. Рівень ефективності їх діяльності характеризують фінансові результати. На формування доходів і витрат як основних складових фінансових результатів в сільському господарстві впливає низка організаційно-економічних особливостей.

Виходячи з вимог П(С)БО 30 „Біологічні активи « виділено три складові доходу від сільськогосподарської діяльності: дохід від первісного визнання біологічних активів та сільськогосподарської продукції, дохід від зміни справедливої вартості біологічних активів, дохід від реалізації біологічних активів та сільськогосподарської продукції, отриманої в результаті біологічних перетворень. Відповідно ці види доходів формують на сільськогосподарських підприємствах аналогічні групи фінансових результатів.

У світлі нововведень стандарту 30 „Біологічні активи» доцільним є виділення у складі рахунка 70 субрахунку 706 „Дохід від реалізації поточних біологічних активів та сільськогосподарської продукції». Необхідно внести зміни до Інструкції по застосуванню Плану рахунків, зазначивши, що в разі реалізації сільськогосподарської продукції оціненої за справедливою вартістю, по дебету рахунку 90 «Собівартість реалізації» відображається балансова вартість реалізованих активів і продукції. Відображення зміни справедливої вартості біологічних активів у складі додаткового капіталу, а не фінансового результату, дасть можливість внутрішнім та зовнішнім користувачам фінансової звітності отримувати повну, правдиву та неупереджену інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів сільськогосподарського підприємства для прийняття рішень, зокрема рішень щодо залучення інвестицій, отримання кредитів, виходу засновників зі складу учасників підприємства або реорганізації та інших.

Необхідним є розробка типової для сільськогосподарських підприємств форми бухгалтерської довідки-розрахунку, яка надасть аналітичності та наочності розрахунку та забезпечить відсутність помилок при віднесенні тих чи інших витрат та доходів. Для спрощення складання фінансової звітності може бути запропоновано ведення Книги обліку доходів (витрат) від первісного визнання та зміни справедливої вартості сільськогосподарської продукції і біологічних активів.

Щоб формувати фінансові результати на субрахунку 791 за трьома напрямами, передбаченими П(С)БО 30 «Біологічні активи», необхідно відповідно відкривати аналітичні рахунки (від первісного визнання, від реалізації, від зміни справедливої вартості) і субаналітичні рахунки – за видами продукції і біологічних активів.

Список використаних джерел

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затв. Наказом МФУ від 07.02.2013 р № 73. // [Електронний ресурс]. - Режим доступа: - http://www.zakon2.rada.gov.ua/

2. Облік сільськогосподарської діяльності: навчальний посібник / [Лузан Ю. Я., Жук В. М., Гаврилюк В. М. і ін.]; за ред. В. М. Жука. – К.: Видавництво ТОВ «Юр-Агро-Веста», 2007. – 368 с.

3. Герасимчук І.В. П(С)БО 30 «Біологічні активи»: історичні, соціальні і економічні проблеми адаптації до вітчизняної облікової культури / І.В. Герасимчук // Облік і фінанси АПК. – 2007. - №11-12. – С. 18-22.

4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств», затв. наказом МФУ від 07.07.1999 р. № 163 // [Електронний ресурс]. - Режим доступа: - http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99

5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи», затв. наказом МФУ від 18.11.2005 р. № 790 // [Електронний ресурс]. - Режим доступа: - http://www.zakon.rada.gov.ua/go/z1456-05

6. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку біологічних активів, затв. Наказом МФУ від 29.12.2006 р. № 1315 // [Електронний ресурс]. - Режим доступа: - http://www.minfin.qov.ua

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затв. Наказом МФУ від 31.12.1999 р. № 318 // [Електронний ресурс]. - Режим доступа: - http://www. zakon.rada.gov.ua/go/z0027-00

8. Сук Л. Організація обліку доходів і фінансових результатів / Л. Сук. // Бухгалтерія в сільському господарстві. - 2010. - № 1. - С. 36-40.

9. Сук П. Л. Закриття бухгалтерських рахунків і калькулювання собівартості продукції / П. Л. Сук // Облік і фінанси в АПК. - №2 – 2009. С.60-68.

10. Гуцаленко Л.В. Формування та облік фінансових результатів відповідно до П(С)БО 30 «Біологічні активи» / Л.В. Гуцаленко // Облік і фінанси АПК. – 2010. – №11. – С.96-99.

11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Доходи», затв. наказом МФУ від 31.12.1999 р. № 318 // [Електронний ресурс]. - Режим доступа: - http://www. zakon.rada.gov.ua/go/z0860-99

12. Прохар Н. В. Напрями вдосконалення звітності про фінансові результати в агроформуваннях / Н.В.Прохар // Облік і фінанси АПК. – 2007. – № 11–12. – С. 189- 193.

References

1. Natsional'ne polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 1 «Zahal'ni vymohy do finansovoyi zvitnosti». [National Accounting Regulation (Standart) 1 «General Requirements to Financial Reporting», approved by Order of MFU dated 07.02.13, #73]. http://www.zakon2.rada.gov.ua/

2. Oblik sil's'kohospodars'koyi diyal'nosti [Accounting agricultural activities]. Navchal'nyy posibnyk – K.: Vydavnytstvo TOV «Yur-Ahro-Vesta», 2007. – 368 s.

3. Herasymchuk I.V. P(S)BO 30 «Biolohichni aktyvy»: istorychni, sotsial'ni i ekonomichni problemy adaptatsiyi do vitchyznyanoyi oblikovoyi kul'tury [NARS 30 «Biological Assets»: historical, social and economic problems of adaptation to national accounting culture] // Oblik i finansy APK. 2007. #11-12. S. 18-22.

4. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 19 «Ob»yednannya pidpryyemstv», [National Accounting Regulation (Standart) 19 «Business Combinations», approved by Order of MFU dated 07.07.1999] // http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99

5. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 30 «Biolohichni aktyvy», [National Accounting Regulation (Standart) 30 «Biological assets», approved by Order of MFU dated 18.11.2005 p. № 790 // http://www.zakon.rada.gov.ua/go/z1456-05

6. Metodychni rekomendatsiyi z bukhhalters'koho obliku biolohichnykh aktyviv [Guidelines on accounting of biological assets, approved by Order of MFU dated 29.12.2006 p. № 1315] // http://www.minfin.qov.ua

7. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 16 «Vytraty» [National Accounting Regulation (Standart) 16 «Costs», approved by Order of MFU dated 31.12.1999 p. № 318 // http://www. zakon.rada.gov.ua/go/z0027-00

8. Suk L. Orhanizatsiya obliku dokhodiv i finansovykh rezul'tativ [Organisation of income and financial results] // Bukhhalteriya v sil's'komu hospodarstvi. - 2010. - # 1. - S. 36-40.

9. Suk P. L. Zakryttya bukhhalters'kykh rakhunkiv i kal'kulyuvannya sobivartosti produktsiyi [Closing of accounts and calculation of cost of production] // Oblik i finansy v APK. - #2 – 2009. S.60-68.

10. Hutsalenko L.V. Formuvannya ta oblik finansovykh rezul'tativ vidpovidno do P(S)BO 30 «Biolohichni aktyvy» [Forming and accounting of financial results in accordance with NARS 30 «Biological Assets»// Oblik i finansy APK. – 2010. – #11. – S.96-99.

11. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 15 «Dokhody» [National Accounting Regulation (Standart) 15 «Income», approved by Order of MFU dated 31.12.1999 p. № 318 // http://www. zakon.rada.gov.ua/go/z0860-99

12. Prokhar N. V. Napryamy vdoskonalennya zvitnosti pro finansovi rezul'taty v ahroformuvannyakh [Directions improve reporting of financial results in agricultural farm] // Oblik i finansy APK. – 2007. – # 11–12. – S. 189- 193.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Перчук Оксана Володимирівна, старший викладач кафедри обліку, аудиту і контролінгу
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401
e-mail: valera120379@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Перчук Оксана Владимировна, старший преподаватель кафедры учета, аудита и контролинга
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08401
e-mail: valera120379@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR
Perchuk Oksana Vladimirovna, senior teacher of chair of the account, audit and controlling
SHEE «Pereyaslav-Khmelnytskiy SPU after Grygoriy Skovoroda»
Sukhomlynsky Str., 30, Pereyaslav-Khmelnytsky, Kyiv region, 08401, Ukraine
e-mail: valera120379@mail.ru

УДК 657.1.012.1

ОБЛІКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ В МСФЗ-ФОРМАТ

Харламова О.В.

*Об'єктом дослідження є процеси трансформації фінансової звітності в МСФЗ-формат, а **предметом дослідження** – обліково-методичний інструментарій цього процесу.*

***Мета дослідження** полягає у з'ясуванні та розробці складових обліково-методичного інструментарію трансформації фінансової звітності в МСФЗ-формат.*

*Досягнення мети дослідження і вирішення поставлених завдань здійснено **методами** контекстного аналізу МСФЗ та МСБО, моделювання та порівняння.*

***Результатом роботи** є розроблені аналітичні таблиці з аналізу рахунків, відомість трансформаційних коригувань, трансформаційні таблиці для статичних і динамічних рахунків, таблиця звірки нерозподіленого прибутку, а також узгодження прибутків і збитків, власного капіталу за попередніми П(С)БО з прибутками і збитками, власним капіталом за МСФЗ, які є практичними інструментами трансформації фінансової звітності, складеної за П(С)БО, у фінансову МСФЗ-звітність.*

***Галузь застосування результатів** – всі компанії України, які в обов'язковому або добровільному порядку складають МСФЗ-звітність, використовуючи метод трансформації.*

*Результати досліджень дозволяють зробити **висновок**, що трансформація є найбільш поширеним способом підготовки першої МСФЗ-звітності. Невід'ємним у процесі трансформації є використання запропонованого обліково-методичного інструментарію. Обґрунтоване правило трансформації щодо прямої залежності трансформаційних коригувань від залишків (оборотів), що вимагаються МСФЗ, а не навпаки, має стати орієнтиром для укладачів першої МСФЗ-звітності.*

***Ключові слова:** П(С)БО, МСФЗ, фінансова звітність, трансформація, трансформаційні коригування, правила трансформації.*

УЧЕТНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ В МСФО-ФОРМАТ

Харламова Е.В.

*Объектом исследования являются процессы трансформации финансовой отчетности в МСФО-формат, а **предметом** исследования – учетно-методический инструментарий этого процесса.*

***Цель исследования** заключается в выявлении и разработке составляющих учетно-методического инструментария трансформации финансовой отчетности в МСФО-формат.*

*Достижение цели исследования и решение поставленных задач осуществлено **методами** контекстного анализа МСФО и МСБУ, моделирования и сравнения.*

***Результатом работы** являются разработанные аналитические таблицы для анализа счетов, ведомость трансформационных корректировок, трансформационные таблицы для статических и динамических счетов, таблица сверки нераспределенной прибыли, а также согласование прибылей и убытков, собственного капитала по П(С)БУ с прибылями и убытками, собственным капиталом по МСФО, которые являются практическими инструментами трансформации финансовой отчетности, составленной по П(С)БУ, в финансовую МСФО-отчетность.*

***Область применения результатов** – все компании Украины, которые в обязательном или добровольном порядке составляют МСФО-отчетность, используя метод трансформации.*

***Результаты** исследований позволяют сделать вывод о том, что трансформация является наиболее распространенным способом подготовки первой МСФО-отчетности. Неотъемлемым в процессе трансформации является использование предложенного учетно-методического инструментария. Обоснованное правило трансформации относительно прямой зависимости трансформационных корректировок от остатков (оборотов), требуемых МСФО, а не наоборот, должно стать ориентиром для составителей первой МСФО-отчетности.*

***Ключевые слова**: П(С)БУ, МСФО, финансовая отчетность, трансформация, трансформационные корректировки, правила трансформации.*

ACCOUNTING AND METHODOLOGICAL TOOLS OF FINANCIAL STATEMENTS TRANSFORMATION INTO THE IFRS-FORMAT

Kharlamova O.V.

*Processes of financial statements transformation into the IFRS format are the object of the research and accounting and methodological tools of these processes are the **subject of the research**.*

***The purpose of this research** is clarification and development of elements of the accounting and methodological tools of financial statements transformation into the IFRS format.*

*The research purpose achievement and the targets performance were carried out by **methods** of the IFRS and the IAS context analysis as well as by modeling and comparison.*

 © Харламова О.В., 2015

As a result of the work *there were developed analytical schedules for accounts analysis, transformational corrections statement, transformation schedules for static and dynamic accounts, schedule of retained profit reconciliation as well as profit and losses adjustment, own capital under the preliminary NP(S)A with profit and losses, own capital under the IFRS being practical tools of transformation of financial statements prepared under the NP(S)A into financial statements under the IFRS.*

Field of the results application*: all companies of Ukraine compulsorily or voluntarily preparing statements under the IFRS using transformation method.*

The research results allow making a ***conclusion*** *that transformation is the most common method of the first statements preparation under the IFRS. Use of the proposed accounting and methodological tools is an integral part of the transformation process. Reasonable rule of transformation concerning transformational corrections direct dependence on surplus (flows) requested by the IFRS and not the reverse shall become a reference point for drafters of the first statements under the IFRS.*

Key words: NP(S)A, IFRS, financial statements, transformation, transformational corrections, transformation rules.

Актуальність. Складання звітності за МСФЗ широким колом компаній вимагається на законодавчому рівні [1]. Трансформація фінансової звітності, складеної за П(С)БО, у фінансову звітність в МСФЗ-формат є найбільш поширеним способом серед використовуваних для складання першої фінансової звітності за МСФЗ. Актуальність розробки обліково-аналітичного та організаційно-методичного забезпечення обумовлюється відсутністю єдиних нормативних вимог, розрізненістю методик, що пропонуються фахівцями, необхідністю складання обліково-аналітичної документації, склад і форми якої не регламентовані. Особливим чинником актуальності є широке застосування професійного судження укладачів фінансової звітності, практичний досвід яких при складанні першої МСФЗ-звітності, як правило, не є великим. Зазначене актуалізує дослідження питань обліково-методичного інструментарію трансформації фінансової звітності в МСФЗ-формат.

Ступінь дослідження проблеми. Питання організаційно-методичного та обліково-аналітичного забезпечення трансформації фінансової звітності, складеної за П(С)БО в МСФЗ-формат, є предметом досліджень багатьох науковців і практиків. Серед найбільш ґрунтовних науково-практичних досліджень з цієї проблематики доречно відмітити роботи Голова С.Ф., Костюченко В.М., Кулаги О.М. [5, 6], Веріги Г.В. [3, 4], Жука В.М. [8], Діділовського О.М. [7]. Аналіз зазначених наукових робіт свідчить про недостатню опрацьованість проблематики обліково-методичного інструментарію трансформації фінансової звітності в МСФЗ-формат.

Об'єктом дослідження є процеси трансформації фінансової звітності в МСФЗ-формат, а **предметом дослідження** – обліково-методичний інструментарій цього процесу.

Мета дослідження полягає у розробці обліково-методичного інструментарію трансформації фінансової звітності в МСФЗ-формат у вигляді трансформаційних таблиць, використання яких сприятиме підвищенню якості трансформаційних процесів, надійності та достовірності трансформованої МСФЗ-звітності і скороченню термінів підготовки першої МСФЗ-звітності за рахунок використання уніфікованих форм робочих документів з трансформації.

Для досягнення зазначеної мети необхідним є виконання наступних **завдань дослідження:**

- обґрунтування трансформації як найбільш поширеного способу підготовки першої МСФЗ-звітності і необхідності використання обліково-методичного інструментарію;
- з'ясування складових обліково-методичного інструментарію трансформації фінансової звітності;
- розробка аналітичних таблиць з аналізу рахунків, відомості трансформаційних коригувань, трансформаційних таблиць для статичних і динамічних рахунків, таблиць звірки нерозподіленого прибутку, а також узгодження прибутків і збитків, власного капіталу;
- виявлення основних правил трансформації при складанні першої МСФЗ-звітності.

Методи дослідження. Досягнення мети дослідження і вирішення поставлених завдань здійснено методами контекстного аналізу МСФЗ та МСБО (для з'ясування вимог до трансформації), моделювання (для розробки трансформаційних таблиць), порівняння (для розробки аналітичних таблиць з аналізу рахунків та таблиць-звірок).

Постановка проблеми. Неможливість існування єдиних нормативних вимог до трансформації та її обліково-аналітичного забезпечення, елементом якого серед іншого є і інструментарій трансформації створює проблему для укладачів фінансової звітності, вирішенню якої і призначене дане дослідження.

Результати дослідження. Обліково-методичний інструментарій трансформації фінансової звітності, складеної за П(С)БО, у фінансову звітність в МСФЗ-формат, на авторську думку включає робочі документи з аналізу рахунків, робочий план рахунків, трансформаційні коригування, трансформаційні таблиці, таблиці звірок і узгоджень. Обліково-методичний інструментарій трансформації може бути розширений за професійним судженням укладачів фінансової МСФЗ-звітності.

Якісний процес трансформації не можливий без детального аналізу рахунків, метою якого є виявлення розбіжностей між залишками (оборотами), які сформовані за П(С)БО, і такими залишками (оборотами), які вимагаються МСФЗ (МСБО). Практичний досвід автора свідчить, що такі аналітичні таблиці з аналізу рахунків повинні складатися за кожним субрахунком, за яким є залишки (обороти) в системі П(С)БО-звітності. Для наочності доречно навести приклад аналітичної таблиці з аналізу рахунку «Основні засоби» (таблиця 1).

Використання аналогічних таблиць для аналізу всіх субрахунків, за яким є залишки (обороти) в системі П(С)БО-звітності, дозволить задокументувати процес прийняття професійного судження, провести якісну трансформацію, врахувати всі відмінності, які потребують трансформаційних коригувань для складання МСФЗ-звітності.

Трансформаційне коригування – це бухгалтерський запис (кореспонденція, проводка, трансакція), у результаті якого залишки (обороти) за рахунками приводять у відповідність із необхідними кінцевими значеннями, які вимагались би за МСФЗ. Це означає, що таке трансформаційне коригування є наслідком аналізу існуючих даних за П(С)БО і тих, що вимагаються за МСФЗ. З цього слідує важливе правило трансформації, яке полягає в тому, що не дані за МСФЗ формуються в результаті трансформаційних коригувань, а саме трансформаційні коригування «підбудовуються» під необхідний за МСФЗ результат.

Говорячи про трансформаційні коригування логічно звернутися до питання про робочий план рахунків. Розробка його за МСФЗ – це питання професійного судження. Проте практичний досвід автора з трансформації компаній різних галузей і масштабів свідчить, що розробка окремого плану рахунків за МСФЗ не є ефективною. Національний план рахунків, затверджений наказом Мінфіну України від 30.11.99 р. № 291, цілком відповідає цілям МСФЗ. При певній доробці він є досить зручним для того, аби використовувати його при трансформації. Тим більше, на сьогоднішній день

національний план рахунків включає тільки рахунки першого порядку. При цьому компанія має право самостійно вводити субрахунки, необхідні для складання МСФЗ-звітності. Наприклад, доречним може бути поділ рахунку «Резерв сумнівних боргів» на два субрахунки – за торговою дебіторською заборгованістю та за іншими розрахунками (це викликано окремим поданням їх у фінансовій звітності та різними статтями витрат, на які вони відносяться), поділ рахунку «Доходи майбутніх періодів» – для виділення поточної та довгострокової компонент, та інші доповнення.

Таблиця 1. Приклад аналітичної таблиці з аналізу рахунку «Основні засоби»

За даними П(С)БО:	
Первісна вартість на дату переходу	XXX грн.
Знос, нарахований на дату переходу	XXX грн.
Балансова (залишкова) вартість на дату переходу	XXX грн.
Дані для трансформації	
Первісна вартість об'єктів, від яких не очікується отримання економічних вигод	XXX грн.
Нарахований знос по об'єктах, від яких не очікується отримання економічних вигод	XXX грн.
Первісна вартість повністю замортизованих об'єктів (= сумі нарахованого зносу по цим об'єктам)	XXX грн.
Умовна справедлива вартість об'єктів з нульовою залишковою вартістю, які залишаються в експлуатації і від яких очікується отримання економічних вигод	XXX грн.
Вартість об'єктів, справедлива вартість яких значно відрізняється від їх балансової (залишкової) вартості / Умовна справедлива вартість цих об'єктів	XXX грн./ XXX грн.
Умовна справедлива вартість об'єктів, визнаних у звітності на дату переходу, але які не відповідають критеріям визнання активами за МСФЗ	XXX грн.
Наявність об'єктів, безкоштовно отриманих об'єктів - первісна вартість безоплатно отриманих об'єктів - нарахований знос по безоплатно отриманих об'єктів	так/ні XXX грн. XXX грн.
Наявність об'єктів, запланованих до продажу протягом 12 міс. - первісна вартість передбачуваних до продажу об'єктів - нарахований знос за передбачуваним до продажу об'єктів - справедлива вартість за вирахуванням витрат на продаж	так/ні XXX грн. XXX грн. XXX грн.
Обов'язкові періодичні техогляди об'єктів	так/ні
Обов'язкові періодичні техогляди об'єктів, вартість яких перевищує X% вартості самого об'єкта, що підлягає техогляду - вартість проведення техоглядів - періодичність техоглядів	так/ні XXX грн. X раз/X років
Наявність об'єктів основних засобів, що перебувають їх компонентів з різним терміном експлуатації	так/ні
Аналіз об'єктів основних засобів, що перебувають їх компонентів з різним терміном експлуатації, за умови, що вартість основних засобів та їх компонентів істотна	Текстове пояснення, додатки з розрахунками
Наявність договорів оренди об'єктів основних засобів	так/ні
Чи існують на звітну дату договору, що відповідають критеріям визнання фінансової оренди, не визнані такими звітності за П(С)БО	так/ні
Вартість об'єктів у фінансовій оренді справедлива за величиною мінімальних орендних платежів строк дії договору, визнаного фінансовою орендою метод нарахування амортизації сума нарахованої амортизації	 XXX грн. XXX грн. XXX років XXXXXX XXX грн.

Зчаста постає питання: чи необхідно вносити трансформаційні коригування до облікової системи компанії (наприклад, до 1С)? Ні, бо їх потрібно здійснювати тільки на дату переходу й дату закінчення звітного періоду, що передує першому звітному періоду за МСФЗ (включаючи проміжні квартальні дати). А в цей період облік і звітність базується на П(С)БО. Умовно таку трансформацію справедливо вважати «віртуальною». Технічно це означає, що з національної облікової системи «вивантажують» дані та необхідні трансформаційні коригування накопичують в окремих регістрах – трансформаційних таблицях. Ці таблиці є внутрішніми робочими документами компанії, проте вони повинні відповідати правилам бухгалтерського документообігу. Саме на них згодом ґрунтуватиметься відповідний розділ Приміток, що розкриває вплив переходу на МСФЗ. Оскільки Примітки – невід'ємна частина фінансової звітності, яка вимагає аудиторського підтвердження, дані Приміток також є предметом аудиторського підтвердження. Тож трансформаційні регістри будуть просто необхідні як докази повноти, достовірності та відповідності вимогам МСФЗ усього процесу трансформації.

Послідовність трансформаційних кроків (точніше, трансформації рахунків) буде змінюватися залежно від того, про яку саме трансформацію йдеться (на дату переходу чи на дату закінчення звітного періоду, що передує першому звітному періоду за МСФЗ, включаючи проміжні квартальні дати). Окрім того, ці трансформації відрізняються за способом відображення трансформаційних коригувань (мається на увазі кореспонденції рахунків). З цього слідує ще одне правило трансформації - на дату переходу всі трансформаційні коригування будуть кореспондувати з рахунком нерозподіленого прибутку (44x, де x – це субрахунок, який може бути відкритий для ідентифікації в складі нерозподіленого прибутку безпосереднього впливу переходу на МСФЗ); на дату закінчення звітного періоду, що передує першому звітному періоду за МСФЗ (включаючи проміжні квартальні дати), усі трансформаційні коригування будуть кореспондувати з рахунками доходів і витрат (рис. 1).

Рисунок 1. Правило відображення трансформаційних коригувань

Трансформаційні коригування відображають у відомості трансформаційних коригувань (таблиця 2) як обороти за відповідними рахунками у кореспонденції:

- з рахунком нерозподіленого прибутку (якщо йдеться про трансформацію на дату переходу);
- або з рахунками доходів і витрат (якщо трансформація здійснюється на звітні дати, що настають після дати переходу).

Таблиця 2. Відомість трансформаційних коригувань

№ ТК	Зміст трансформаційних коригувань	Сума	Дт	Кт
1	Виправлення помилок у фінансовій звітності за П(С)БО			
1.1				
1.2				
…				
2	Коригування у зв'язку зі зміною облікової політики			
2.1				
2.2				
…				
8	Всього коригувань прибутку			
9	Всього коригувань капіталу (нерозподіленого прибутку			

В табл. 2 наведено дві групи коригувань, як того вимагає МСФЗ 1, проте на практиці групи можуть бути більш деталізовані (наприклад, за суттєвістю, за рекласифікацією, за переоцінкою тощо).

Після складання Відомості трансформаційних коригувань слід звернутися до наступного обліково-методичного інструменту трансформації фінансової звітності – трансформаційних таблиць. Для розуміння цього процесу доречно розділити рахунки на статичні та динамічні. Статичні рахунки – це рахунки, які мають залишки на звітну дату (рахунки активів, зобов'язань і капіталу). Динамічні рахунки – це рахунки без залишків, що мають виключно обороти (рахунки доходів і витрат). У національному плані рахунків статичні рахунки – це рахунки 1–6, динамічні – 7 і 9 (8) класів. Практично трансформацію здійснюють за допомогою трансформаційної таблиці, побудованої за принципом оборотно-сальдової відомості (табл. 3, 4).

Таблиця 3. Приклад трансформаційної таблиці за залишками по статичним рахункам (для Звіту про фінансовий стан)

№ і найменування субрахунку	Залишки за П(С)БО на дд.мм.рр		№ ТК	Трансформаційні коригування (ТК)		№ ТК	Залишки за МСФЗ на дд.мм.рр	
	Дт	Кт		Дт	Кт		Дт	Кт
10 «Основні засоби	1000		1.1	50			1050	
44 «Нерозподілений прибуток»		200			50	1.1		250

Таблиця 4. Приклад трансформаційної таблиці за оборотами за динамічними рахунками (для Звіту про прибутки та збитки)

№ і найменування субрахунку	Обороти за П(С)БО період на дд.мм.рр		№ ТК	Трансформаційні коригування (ТК)		№ ТК	Обороти за МСФЗ період на дд.мм.рр	
	Дт	Кт		Дт	Кт		Дт	Кт
93 «Витрати на збут»	300				50	1.2	250	
94 «Інші операційні витрати»	400		1.2	50			450	

Вихідними в цій таблиці є дані оборотно-сальдової відомості за П(С)БО на дату трансформації. Отримані за результатами інвентаризації й узагальнені в аналітичних таблицях з аналізу рахунків, які розглянуто вище, дані, що відповідають МСФЗ, являють собою підсумкові суми, які повинні бути включені до МСФЗ-звітності. Відтак дані за П(С)БО і МСФЗ порівнюють (порядково за рахунками) і виявляють трансформаційні коригування.

Підсумовуючи результати трансформації доречно використати ще один обліково-методичний інструмент - звірку нерозподіленого прибутку за П(С)БО та МСФЗ, для чого рекомендується користуватися таблицею наступної форми (табл.5).

На дату переходу загальний вплив переходу на МСФЗ, як правило, відображається у рядку «В», а на всі інші дати – у рядку «Б». Але, якщо на проміжні дати, або на дату закінчення річного періоду, що передує першій МСФЗ-звітності, було виявлено трансформаційні коригування, які повинні були бути відображені на дату переходу, але цього з будь-яких причин не сталося, то можуть бути заповненими одночасно і рядок «Б», і рядок «В».

Таблиця 5. Звірка нерозподіленого прибутку за рік, що закінчився дд.мм.рр.

№	Групи трансформаційних коригувань	Сума
А	Нерозподілений прибуток за П(С)БО	XXX
1	Виправлення помилок у фінансовій звітності за П(С)БО	XXX
2	Коригування у зв'язку зі зміною облікової політики	XXX
3	Коригування … *(у випадку застосування більше 2-х груп трансформаційних коригувань)*	XXX
Б	Всього коригувань прибутку *(якщо коригування здійснювалися з використанням рахунків доходів і витрат, що притаманно трансформації на проміжні дати і дату закінчення річного періоду, що передує першій МСФЗ-звітності)*	XXX
В	Всього коригувань капіталу (нерозподіленого прибутку) *(якщо коригування здійснювалися з використанням рахунку нерозподіленого прибутку, що притаманно трансформації на дату переходу)*	XXX
Г	Нерозподілений прибуток за МСФЗ	XXX

Розглянута форма звірки є робочим (допоміжним) інструментом і не дозволяє виконати вимоги МСФЗ 1 «Перше застосування МСФЗ» [2] щодо необхідних звірок у повному обсязі.

Згідно п.23 МСФЗ компанія повинна пояснити, як перехід з попередніх П(С)БО на МСФЗ вплинув на його фінансовий стан, фінансові результати і грошові потоки, відображені у звітності. Тому у перший рік перехідного періоду за правилами МСФЗ для компанії діють обидві системи стандартів – і П(С)БО, і МСФЗ. Адже однією з вимог МСФЗ 1 «Перше застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності» (п.п. 23–25) [2] є обов'язкове узгодження активів, зобов'язань, капіталу, доходів і витрат за даними обох систем стандартів. Мета таких узгоджень – надати користувачу корисну інформацію про вплив переходу компанії з національних стандартів на міжнародні. Саме одночасне застосовувати і П(С)БО, і МСФЗ дозволяє отримати необхідну порівняльну інформацію. Особливість полягає в тому, що в класичній схемі переходу на МСФЗ облік і формування звітності здійснюють за П(С)БО, а в результаті трансформації формують МСФЗ-звітність (не йдеться про паралельний облік).

Для виконання зазначеної вимоги перша фінансова звітність суб'єкта господарювання, складена за МСФЗ, має включати:

а) узгодження його власного капіталу (табл.6) у звітності за попередніми П(С)БО з його власним капіталом за МСФЗ для обох дат, а саме:

і) дати переходу на МСФЗ, та

іі) дати кінця найпізнішого періоду, відображеного в найостанніших річній фінансовій звітності суб'єкта господарювання за попередніми П(С)БО;

Таблиця 6. Узгодження власного капіталу за попередніми П(С)БО з власним капіталом за МСФЗ на дд.мм.рр.

Статті звіту про фінансовий стан	За П(С)БО	Вплив переходу на МСФЗ	За МСФЗ	Примітка
Активи				
…….				(Х.Х)
Зобов'язання				
…….				(Х.Х)
Власний капітал				
…….				(Х.Х)

б) узгодження загального сукупного прибутку (табл. 7) за МСФЗ за найпізніший період у найостанніших річній фінансовій звітності суб'єкта господарювання. Відправною точкою для такого узгодження є загальний сукупний прибуток за попередніми П(С)БО за той самий період або, якщо суб'єкт господарювання не відображає в звітності таку загальну суму, прибуток або збиток за попередніми П(С)БО;

Таблиця 7. Узгодження прибутків і збитків за попередніми П(С)БО з прибутками і збитками за МСФЗ за рік, що закінчився дд.мм.рр.

Статті звіту про прибутки і збитки	За П(С)БО	Вплив переходу на МСФЗ	За МСФЗ	Примітка
Доходи				
…….				(Х.Х)
Витрати				
…….				(Х.Х)
Чистий прибуток				(Х.Х)
…….				(Х.Х)
Інший сукупний дохід				(Х.Х)
…..				(Х.Х)
Загальний сукупний дохід				(Х.Х)

в) якщо суб'єкт господарювання вперше визнав або сторнував будь-які збитки від зменшення корисності при складанні свого звіту про фінансовий стан за МСФЗ на початок періоду, розкриття інформації, що вимагалося б МСБО 36 «Зменшення корисності активів» [2], у разі визнання суб'єктом господарювання цих збитків від зменшення корисності або їхнього сторнування у періоді, що починається з дати переходу на МСФЗ.

Активи, зобов'язання і елементи капіталу, а також доходи, витрати, інший сукупний дохід наводяться построково (!!!) з деталізацією по рядкам Звіту про фінансовий стан та Звіту про прибути та збитки та інший сукупний прибуток.

Примітки повинні містити пояснення причин трансформаційних коригувань

Зазначені узгодження мають бути досить детальними для того, щоб користувачі мали змогу зрозуміли суттєві коригування в звіті про фінансовий стан і звіті про сукупні доходи. Якщо суб'єкт господарювання подав звіт про рух грошових коштів за попередніми ЗПБО, він також пояснює суттєві коригування до цього звіту про рух грошових коштів.

Висновки. Результати досліджень свідчать, що трансформація є найбільш поширеним способом підготовки першої МСФЗ-звітності. Невід'ємним у процесі трансформації є використання обліково-методичного інструментарію, який включає робочі документи з аналізу рахунків, робочий план рахунків, трансформаційні коригування, трансформаційні таблиці, таблиці звірок і узгоджень. Розроблені на підставі практичного досвіду автора аналітичні таблиці з аналізу рахунків, відомість трансформаційних коригувань, трансформаційні таблиці для статичних і динамічних рахунків, таблиця звірки нерозподіленого прибутку, а також узгодження прибутків і збитків, власного капіталу за попередніми П(С)БО з прибутками і збитками, власним капіталом за МСФЗ є практичними інструментами трансформації фінансової звітності, складеної за П(С)БО, у фінансову МСФЗ-звітність. Обґрунтоване правило трансформації щодо прямої залежності трансформаційних коригувань від залишків (оборотів), що вимагаються МСФЗ, а не навпаки, має стати орієнтиром для укладачів першої МСФЗ-звітності.

Перспективи подальших досліджень представляється доречним спрямовувати на розробку аналітичних таблиць з аналізу рахунків, які становлять практичний інтерес для укладачів МСФЗ-звітності.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14

2. Міжнародні стандарти фінансової звітності // Сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=408095&cat_id=408093&ctime=1423500775962

3. Веріга Г., Савро А. Проблемні аспекти трансформації фінансової звітності підприємств України відповідно до принципів МСФЗ / Г. Веріга, А. Савро // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. - №9. – С. 23-24.

4. Веріга Г.В. Складання звітності за МСФЗ як засіб підвищення інвестиційної привабливості вітчизняних підприємств / Г.В.Веріга, Т.М. Кондрашова // Зб. наук, праць ДонДУУ «Фінансово- банківські механізми державного управління економікою України». - Вип. 122. - Серія «Економіка». - Донецьк, 2009. - С. 298-309.

5. Голов С.Ф. Трансформація фінансової звітності українських підприємств у фінансову звітність за міжнародними стандартами : метод. посіб. / С.Ф. Голов, В.М. Костюченко, О. М. Кулага; Федер. проф. бухгалтерів і аудиторів України. - Вид. 4-те. - К. : ФПБАУ, 2013. - 267 с.

6. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку: [монографія] / С.Ф. Голов. - К.: Центр учбової літератури, 2007. – 522 с.

7. Діділовський О.М. Проблеми та перспективи застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні / О.М. Діділовський // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2011. – № 1 (19). – С. 142-146.

8. Жук В.М. Реформування бухгалтерського обліку та звітності: стан та перспективи / В.М. Жук // Облік і фінанси АПК. - 2008. - № 3. - С. 4-14.

References

1. Zakon Ukrayiny «Pro bukhhalters'kyy oblik ta finansovu zvitnist' v Ukrayini» vid 16.07.1999 # 996-XIV // Sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14

2. Mizhnarodni standarty finansovoyi zvitnosti [International financial reporting standards] // Sayt Ministerstva finansiv Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=408095&cat_id=408093&ctime=1423500775962

3. Veriha H., Savro A. Problemni aspekty transformatsiyi finansovoyi zvitnosti pidpryyemstv Ukrayiny vidpovidno do pryntsypiv MSFZ [Problematic aspects of transformation of financial statements of Ukrainian enterprises in accordance with the principles of IFRS]. Bukhhalters'kyy oblik i audyt, 2010, #9. p. 23-24.

4. Veriha H.V. Skladannya zvitnosti za MSFZ yak zasib pidvyshchennya investytsiynoyi pryvablyvosti vitchyznyanykh pidpryyemstv [Reporting under IFRS as a means of increasing the investment attractiveness of domestic enterprises]. Zb. nauk, prats' DonDUU «Finansovo-bankivs'ki mekhanizmy derzhavnoho upravlinnya ekonomikoyu Ukrayiny», Vyp. 122, Seriya «Ekonomika», Donets'k, 2009. p. 298-309.

5. Holov S. F. Transformatsiya finansovoyi zvitnosti ukrayins'kykh pidpryyemstv u finansovu zvitnist' za mizhnarodnymy standartamy [Transformation of financial statements of Ukrainian enterprises in financial statements according to international standards]: metod. posib. Feder. prof. bukhhalteriv i audytoriv Ukrayiny, Vyd. 4-te, K.: FPBAU, 2013. 267 p.

6. Holov S.F. Bukhhalters'kyy oblik v Ukrayini: analiz stanu ta perspektyvy rozvytku [Accounting in Ukraine: present state and prospects of development]: [monohrafiya]. K.: Tsentr uchbovoyi literatury, 2007. 522 p.

7. Didilovs'kyy O.M. Problemy ta perspektyvy zastosuvannya mizhnarodnykh standartiv finansovoyi zvitnosti v Ukrayini [Problems and prospects of application of international financial reporting standards in Ukraine]. Problemy teoriyi ta metodolohiyi bukhhalters'koho obliku, kontrolyu i analizu, 2011, # 1 (19). p. 142-146.

8. Zhuk V.M. Reformuvannya bukhhalters'koho obliku ta zvitnosti: stan ta perspektyvy [The reform of accounting and reporting: state and prospects]. Oblik i finansy APK, 2008, # 3. p. 4-14.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Харламова Олена Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту

Харківський національний університет міського господарства ім.О.М.Бекетова

вул. Малинівська, б.17 а, кв.12, м. Харків, 61001, Україна

e-mail: vylex@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Харламова Елена Викторовна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансово-экономической безопасности, учета и аудита

Харьковский национальный университет городского хозяйства им.А.Н.Бекетова

ул. Малиновская, д.17 а, кв.12, г. Харьков, 61001, Украина

e-mail: vylex@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR
Kharlamova Olena Viktorivna, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
17-12, Malynovskaya street, Kharkiv, 61001, Ukraine
e-mail: vylex@mail.ru

УДК 635.1/.8:339.923

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ОВОЧІВНИЦТВА ЗАХИЩЕНОГО ГРУНТУ В УМОВАХ АСОЦІАЦІЇ З ЄС

Чайка В.О.

Метою статті є визначення стратегічних напрямів розвитку галузі овочівництва захищеного ґрунту в Україні за набуття чинності угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС в рамках процесу політичної асоціації та економічної інтеграції.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних та практичних аспектів формування стратегічних напрямків розвитку галузі овочівництва закритого ґрунту в Україні. Об'єктом дослідження є процес розвитку галузі овочівництва захищеного ґрунту.

Методологічною основою проведеного дослідження стали монографічний, розрахунково-конструктивний, графічний, економіко статистичний, та абстрактно-логічний методи дослідження.

Інформаційною базою для дослідження послужили статистичні збірники, фінансові звіти підприємств, інформаційно-аналітичні збірники, напрацювання класичної та сучасної економічної теорії,а також наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених.

У статті сформовано комплексний підхід для розкриття сутності стратегії розвитку сільського господарства. Проведений змістовний аналіз стану, та чітко окреслені перспективи розвитку галузі овочівництва закритого ґрунту. Зроблені ґрунтовні висновки щодо здатності експортувати вітчизняну тепличну продукцію. Запропоновано конструктивний підхід для проведення виваженої оцінки стратегічного стану галузі овочівництва захищеного ґрунту. Визначено основні стратегічні напрями розвитку галузі овочівництва закритого ґрунту в умовах асоціації з ЄС.

Ключові слова: *тепличні овочі, розвиток овочівництва, європейський ринок, конкуренція, стратегічні напрямки.*

СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ ОВОЩЕВОДСТВА ЗАЩИЩЕННОГО ГРУНТА В УСЛОВИЯХ АССОЦИАЦИИ С ЕС

Чайка В.А.

Целью статьи является определение стратегических направлений развития отрасли овощеводства защищенного грунта в Украине за вступления в силу соглашения о зоне свободной торговли между Украиной и ЕС в рамках процесса политической ассоциации и экономической интеграции.

Предметом исследования является совокупность теоретических и практических аспектов формирования стратегических направлений развития отрасли овощеводства закрытого грунта в Украине. Объектом исследования является процесс развития отрасли овощеводства защищенного грунта.

Методологической основой проведенного исследования стали монографический, расчетно-конструктивный, графический, экономико статистический, и абстрактно-логический методы исследования.

Информационной базой для исследования послужили статистические сборники, финансовые отчеты предприятий, информационно-аналитические сборники, наработки классической и современной экономической теории, а также научные труды ведущих отечественных и зарубежных ученых.

В статье сформирован комплексный подход для раскрытия сущности стратегии развития сельского хозяйства. Проведенный содержательный анализ, и четко очерченные перспективы развития отрасли овощеводства закрытого грунта. Сделанные основательные выводы относительно способности экспортировать отечественную тепличную продукцию. Предложено конструктивный подход для проведения взвешенной оценки стратегического состояния отрасли овощеводства защищенного грунта. Определены основные стратегические направления развития отрасли овощеводства закрытого грунта в условиях ассоциации с ЕС.

Ключевые слова: *тепличные овощи, развитие овощеводства, европейский рынок, конкуренция, стратегические направления.*

THE DEVELOPMENT STRATEGY OF GREENHOUSE VEGETABLE GROWING UNDER THE EU ASSOCIATION

Chaika V.O.

The article aims to define the strategic directions of greenhouse vegetable growing industry in Ukraine after the entry into force of the agreement on free trade zone between Ukraine and the EU during the process of political association and economic integration.

The subject of the research is a complex of theoretical and practical aspects of the strategic directions' establishment for the development of greenhouse vegetable growing in Ukraine. The object of the research is the development of the greenhouse vegetable growing.

The methodological basis of the study were monographic, calculation and constructive, graphic, economic statistical, logical and abstract methods.

The informational basis of the research comprises statistical digests, financial reports of enterprises, informational and analytical digests, achievements of classical and modern economic theory and scientific works of leading national and foreign scientists.

A comprehensive approach to reveal the essence of the agricultural development strategy is set in the article. A profound analysis of the greenhouse vegetable growing condition is conducted. The development prospects of the greenhouse vegetable growing industry are clearly defined. Solid conclusions about the ability to export national greenhouse products are made. A

 © Чайка В.О., 2015

constructive approach for a balanced assessment of the strategic state in the greenhouse growing is offered in our opinion. Main strategic directions of the greenhouse vegetable growing industry development in terms of association with the EU are defined.

Keywords: *greenhouse vegetables, vegetable growing development, European market, competition, strategic directions.*

Вирощувати високі врожаї овочевих культур протягом цілого року – давня мрія Людства. Досягнення науки і техніки, нові методи дослідження дозволили проводити точні аналізи ґрунту й субстрату, визначати хімічний склад рослин і живильного розчину для них, створювати і контролювати всі необхідні умови для росту й розвитку рослин, вирощувати їх без землі. Загалом, такий науковий прорив створив підґрунтя для виведення на новий виток розвитку тепличної галузі за якого давня мрія Людства стає вже не примарною, а повністю досяжною ціллю.

Нинішня економічна криза вплинула на тепличний сектор України набагато більше, ніж усі попередні кризи, починаючи з розпаду Радянського Союзу. Теплична галузь займає невелику нішу в народному господарстві України, але це дуже важлива його галузь. Сьогодні умови ведення тепличного бізнесу в Україні є складними. Невизначеність з економічною та політичною ситуацією в країні ускладнюють залучення інвестицій, які необхідні для модернізації та інших засобів виробництва знижує рентабельність підприємств. Проте з іншого боку, знецінення гривні робить імпортні продукти харчування неконкурентоспроможними, тим самим звільняючи частку внутрішнього ринку для вітчизняних виробників і роблячи їх продукцію привабливішою на зовнішніх ринках. Також нинішня ситуація є стимулом для оптимізації виробничих витрат, впровадження енергоощадних технологій та використання альтернативних джерел енергії, що дозволяє знизити собівартість та підвищити конкурентоспроможність продукції. [6]

Дослідженням теоретичних та практичних аспектів формування стратегічних напрямків розвитку сільського господарства займається багато науковців, зокрема: Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель-Веселяк, С.І. Демяненко, А.М. Білоченко, О.В. Кравченко, В.В. Рутицька.

Окремі питання щодо формування стратегічних напрямків розвитку галузі овочівництва захищеного ґрунту розглядають такі дослідники як: З.Д. Сич, В.А. Кравченко, В.І. Чернишенко, А.І. Пашковський, В.В. Хареба, О.В. Приліпка, В.М. Решетюк, Е.Я. Краєнбрінк, М. Руйс.

Однак потребують додаткового дослідження наслідки від обмеження експорту тепличних овочів в Росію. Також вважаємо за необхідне дати конкретні відповіді на запитання: Чи здатні торгові преференції для України в рамках асоціації з ЄС знівелювати наслідки від обмеження експорту в РФ? Яких саме дієвих та рішучих в стратегічному напрямку кроків очікує ринок від тепличних господарств? Отже, недостатня глибина вивчення цих та інших, можливо на порядок важливіших питань, їх науково-теоретична значимість та практична цінність зумовили вибір теми дослідження, мети і спрямованість поставлених завдань.

Метою статті є визначення стратегічних напрямів розвитку галузі овочівництва захищеного ґрунту в Україні за набуття чинності угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС в рамках процесу політичної асоціації та економічної інтеграції.

Для досягнення поставленої мети була здійснена спроба вирішити такі завдання: комплексно розкрити сутність стратегії розвитку сільського господарства; оцінити сучасний стан та перспективи розвитку галузі овочівництва закритого ґрунту; дійти до ствердного висновку щодо здатності експортувати вітчизняну тепличну продукцію до країн ЄС; за допомогою SWOT- аналізу надати виважену оцінку стратегічного становища тепличної галузі країни; визначити основні стратегічні напрями розвитку галузі овочівництва захищеного ґрунту.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних та практичних аспектів формування стратегічних напрямків розвитку галузі овочівництва закритого ґрунту в Україні. Об'єктом дослідження є процес розвитку галузі овочівництва захищеного ґрунту.

Методологічною основою проведеного дослідження стали монографічний, розрахунково-конструктивний, графічний, економіко статистичний, та абстрактно-логічний методи дослідження.

Інформаційною базою для дослідження послужили статистичні збірники, фінансові звіти підприємств, інформаційно-аналітичні збірники, напрацювання класичної та сучасної економічної теорії,а також наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених.

Виклад основного матеріалу. Протягом останнього десятиліття сільське господарство досягло стабільної позитивної динаміки і дедалі більше нарощує виробництво сільськогосподарської продукції. Практично завершилося формування структури виробництва та системи його організації в процесі земельної і аграрної реформи.

Подальший розвиток галузі, що є однією з найважливіших в економіці України, потребує якісних перетворень, спроможних забезпечити підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва та продовольчу безпеку держави. Виконання цього завдання пов'язане з визначенням стратегічних орієнтирів розвитку сільського господарства, відповідно до яких буде здійснюватися державна політика щодо нормативно-правового, фінансово-економічного та іншого регулювання галузі. [1, 5]

Для сільського господарства як галузі з жорстким конкурентним середовищем, конкурентні переваги можуть бути досягнуті на основі економічних, технічних, організаційних, інноваційних та інформаційних аспектів, що системно формують стратегію її розвитку (рис.1).

Теплична галузь – одна з тих, що покликані дбати про продовольчу безпеку країни. Але як успішно працювати у цьому агробізнесі за багатьох проблем, у тому числі й економічних, вижити і мати реальні прибутки? Зрештою, що ставити на перший план, а що ігнорувати чи змінювати?

З приводу цих питань слушною є думка Героя України, почесного президента асоціації «Теплиці України» Володимира Ілліча Чернишенка : «Вважаю, що досягнути успіхів у цьому бізнесі нині важливо не за рахунок збільшення тепличних площ, бо це надто дороге задоволення. Увагу варто приділяти раціональному використанню міндобрив, газу, води,електроенергії, тепла та інших ресурсів. На рентабельність виробництва впливає й те, яка кількість людей працює у теплицях».

Сьогодні можна було б називати вирощування овочів у теплицях одним з найперспективніших сфер бізнесу в аграрному секторі України, але це не так. Потенціал розвитку цієї галузі величезний, проте він належним чином не використовується. За прогнозами інституту овочівництва і баштанництва до 2020 року Україна зможе виробляти близько 638 тисяч тонн тепличних овочів на рік. При цьому обсяг внутрішнього ринку оцінено в 700 – 720 тисяч тонн, що свідчить про його незаповненість.[4]

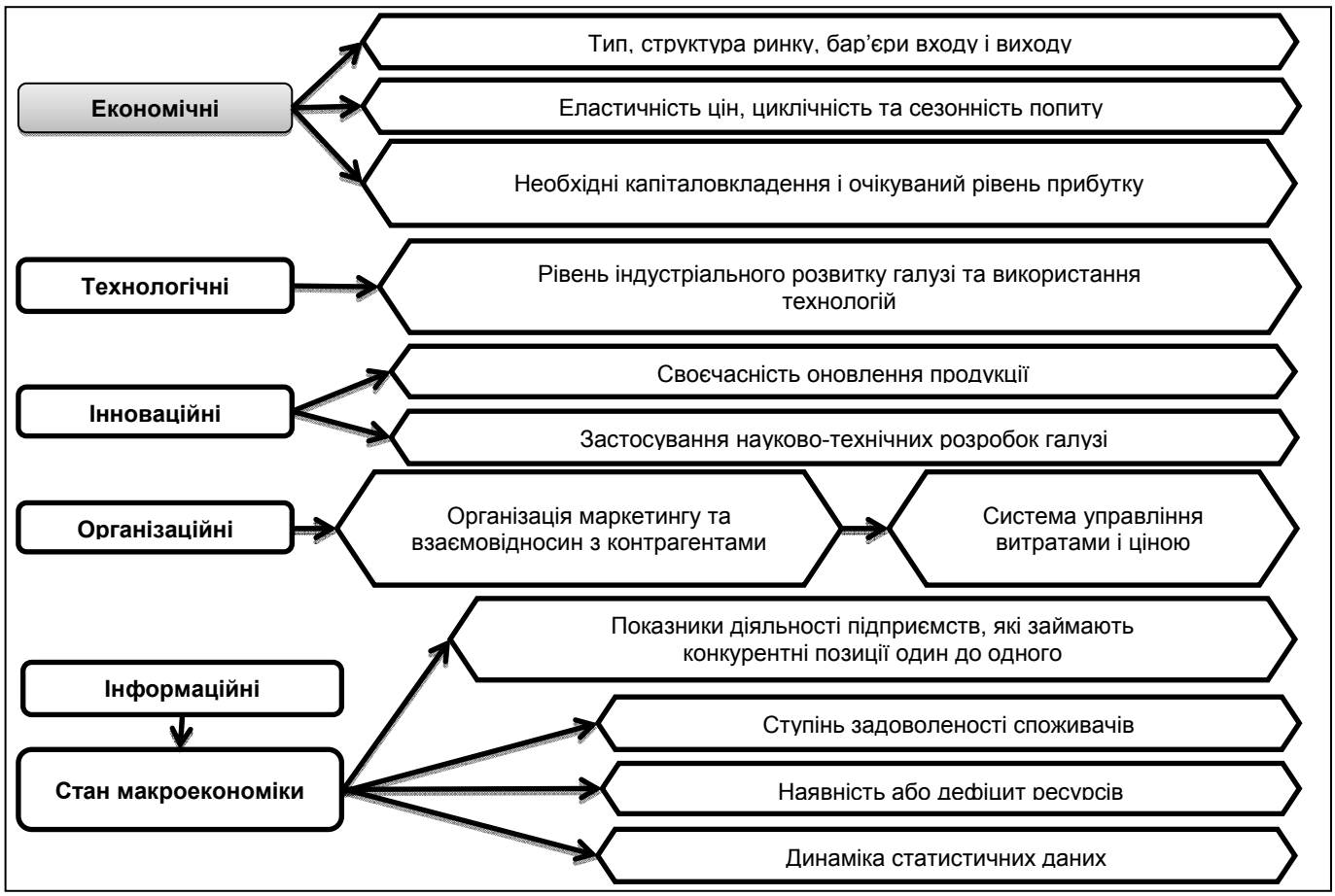

Рисунок 1. Аспекти стратегічного розвитку сільського господарства [2].

Підсумовуючи результати діяльності галузі за 2014 рік, слід сказати, що для вітчизняних виробників тепличних овочів він був досить важкий. Та не зважаючи на це, їм вдалося збільшити валове виробництво до майже 482 тис. тонн овочів закритого ґрунту, із них 114 у сільськогосподарських виробників та 368 у господарствах населення. Щодо структури виробництва, на 1 січня 2015 року в Україні загальна площа під овочевими культурами закритого ґрунту складала 4,5 тис. га із них 400 га припадає на сільськогосподарські підприємства та 4,1 тис. га на господарства населення, при цьому на огірки та помідори разом припало майже 90% виробництва тепличних овочів.

У Міністерстві аграрної політики та продовольства України підрахували, що через 3 – 4 роки Україна зможе не тільки повністю відмовитися від імпортних тепличних овочів, забезпечуючи внутрішній ринок, а й активно їх експортуватиме. Для цього площі під тепличні овочі необхідно розширити на 500 гектарів. При цьому темпи зростання будівництва теплиць в країні залишаються низькими і це пов'язано з дуже великими інвестиціями в будівництво. Витрати в розмірі 1,5 – 3 млн. доларів США на будівництво 1 гектару сучасної теплиці за голландською, німецькою, чи ізраїльською технологіями, дає підстави стверджувати, що такі витрати можуть дозволити собі лише ті підприємства, які вже давно на ринку і мають міцний фінансовий стан. Істотно знизити вартість введення теплиць в експлуатацію може їх відкриття на базі колишніх господарств, що працювали в радянський час і сьогодні простоюють (173 га зимових теплиць).[4]

Через нестабільність національної грошової одиниці 2014 рік увійде в історію як рік суттєвого зростання цін та зубожіння населення. Так протягом звітного року підвищення цін на імпортну овочеву продукцію вирощену в захищеному ґрунті склало 40%. На вітчизняну тепличну продукцію ціни виросли на 20% в гривнях. Сам імпорт овочів закритого ґрунту протягом 2014 року залишався стабільно низьким (-5%).

Теплична продукція – це той сегмент, який найбільше постраждав від санкцій запроваджених РФ. Останнім часом експорт тепличних огірків стабільно падав. І тут нічому дивуватися, оскільки 90% цієї продукції реалізовувалося саме на російському ринку. Весь обсяг, який вироблявся на великих тепличних підприємствах, фактично відразу спрямовувався на експорт, бо всередині України було забагато імпорту.

Саме імпортна продукція допомогла вітчизняним тепличним господарствам у 2014 році підняти ціни на свою продукцію на 10%. Проте не можна закривати очі на те, що ціна на газ збільшилася на 40% та досягла значення 9100 грн/ тис. $м^{3,}$ який у структурі витрат виробників овочів закритого ґрунту становить не менше ніж 30%.

У 2014 році лише 5% тепличних огірків загального вирощеного вітчизняними тепличниками обсягу Україна змогла експортувати. Таким чином, орієнтуватись українським виробникам можна лише на внутрішнього покупця й на те, що ціни на імпортну продукцію залишатимуться для нашого споживача недоступним. Це певним чином захищатиме внутрішнього виробника.

Ситуація з тепличними томатами є складнішою, ніж з огірками закритого ґрунту – виробництво за останні роки скорочувалося, адже багато господарств віддавало перевагу вирощуванню огірків. Це відбулося через те, що заробляти на огірках через частоту їх плодоносіння – значно легше.

На фоні відносно стабільного імпорту Україна намагалася нарощувати експорт, проте по тепличних томатах він становив лише 20% загальної кількості. Імпортувати було досить важко, адже Росія, на яку був орієнтований основний

вал продукції, також паралельно розвивала своє тепличне господарство – у сусідній державі було реалізовано кілька великих державних проектів і програм, спрямованих на підтримку та розбудову тепличних комплексів.

Відповідно, нині за підвищення цін на газ і фактичної втрати ринку збуту тепличникам буде досить складно. Багато експертів навіть припускають банкротство низки підприємств, що дуже болісно позначиться на вітчизняному овочівництві. Справа в тому, що в останні роки в Україні було започатковано декілька перспективних і потужних проектів, які демонстрували вищу порівняно з іншими виробництвами продуктивність і були розраховані на розвиток експортного тепличного потенціалу.

У цій ситуації розраховувати на ринки ЄС було б наївно, адже за собівартістю українська продукція значно перевершує європейську. Ті господарства, які передбачали загрозу закриття російського ринку, одразу орієнтуючи свою продукцію на білоруський ринок, і сьогодні потроху туди експортують томати, але ці обсяги не можна порівнювати з експортними партіями на Росію.[7]

У сезоні 2015/16 рр. аналітики прогнозують суттєве скорочення виробництва огірків і томатів закритого ґрунту через фінансову скруту підприємств. З урахуванням подорожання всіх ресурсів компанії, навіть якщо матимуть налагоджені канали збуту, відверто не витягнуть розширення виробництва. Також, вірогідно, плани щодо будівництва нових теплиць будуть замороженими на невизначений термін. Неефективні підприємства будуть вимушені піти з ринку. Основні зусилля будуть спрямовані на підвищення конкурентоздатності на нових ринках збуту. І навіть якщо Росія врешті-решт відкриє свій ринок – це буде добрим уроком для виробників – не орієнтуватися на поставки продукції в одну країну, а шукати нові шляхи збуту.

Проте прогнози експертів на наступні декілька місяців, чи то на майбутній маркетинговий рік не замінять чітко сформульованої стратегії розвитку галузі з покроково окресленими заходами які необхідно реалізувати протягом наступних п'яти, а то й десяти років. І справді, навіть новітні технології та найдорожче обладнання не зможуть зробити тепличний проект ефективним, а галузь вивести на новий виток розвитку з високим рівнем прибутків без критичної оцінки ризиків та детального планування майбутнього розвитку та ринкової стратегії.

Виходячи з вище сказаного, а також спираючись на мету нашого дослідження, проведемо дослідження макро - та конкурентного середовища по кожному стратегічному напрямку діяльності за допомогою методу SWOT – аналізу.

В процесі здійснення виробничо-господарської діяльності кожна галузь, зокрема й теплична, має свої індивідуальні особливості, які формуються під впливом зовнішніх факторів і на основі її організаційно-технологічної структури. Тому використання SWOT-аналізу дає змогу врахувати дію факторів зовнішнього і внутрішнього середовища(таблиця 1).

Отже, стратегія розвитку галузі овочівництва закритого ґрунту повинна бути спрямована на збільшення виробництва високоякісної овочевої продукції при зменшенні затрат на її отримання. Для цього необхідно забезпечити потреби тепличної галузі необхідними фінансовими ресурсами: створення умов для розвитку фінансових послуг, удосконалення інвестиційної, інноваційної, бюджетної та податкової політики. Повинна бути постійно планова прогнозована підтримка держави щодо будівництва нових тепличних комплексів, постачання енергоносіїв, засобів живлення та захисту рослин. [3]

Таблиця 1. SWOT-аналіз розвитку галузі овочівництва захищеного ґрунту

	Сильні сторони (S)	**Слабкі сторони (W)**
Внутрішні фактори	• висока якість вітчизняної продукції, та відповідність її екологічним нормам; • здатність виробляти продукцію в зимовий період; • великі площі заняті у виробництві овочів захищеного ґрунту (у сезоні протягом II півріччя 2014 – I півріччя 2015 років використовувалося 275,2 га скляних теплиць); • нарощування валового виробництва овочів захищеного ґрунту (за підсумками 2014 року було зібрано 482 тис. тонн тепличних овочів); • стабільність реалізації на внутрішньому ринку, та надання переваг українським споживачем вітчизняній тепличній продукції; • можливість отримати єдину наразі державну підтримку, що передбачена для галузі овочівництва захищеного ґрунту: компенсацію відсотків за позикою в банках.	• значне підвищення цін на енергоносії (протягом останніх п'яти років ціна на природний газ для тепличних господарств зросла з 2618 грн/тис м^3 до 7661 грн/тис м^3); • зупинка роботи великої частини тепличних комплексів у Донецькій та Луганській областях, а також проблеми з виробництвом і постачанням тепличної продукції в АР Крим (з тепличного ринку України сезоні протягом II півріччя 2014 – I півріччя 2015 років пішли тепличні комбінати Криму – 39га, Донбас – 34га; при цьому, зупинили роботу тепличні комбінати із площею зайнятою у виробництві відповідної продукції – 54,8га); • відсутність кваліфікованих кадрів для впровадження нових технологій виробництва овочів закритого ґрунту; • залежність галузі від імпортного обладнання та матеріалів; • складність процесу залучення інвестицій в галузь; • відсутність гарантій щодо швидкого повернення інвестованих коштів; • складність спілкування тепличних виробників та фінансових інституцій, які не володіють в достатній мірі технологічними знаннями, не розуміють механізмів існування відповідного ринку, а також їх насторожує складний маркетинг у веденні цього бізнесу; • обмеження Росією експорту українських овочів захищеного ґрунту; • складність експорту до раїн ЄС вітчизняної тепличної продукції через її високу собівартість у порівнянні з європейською; • насиченість вітчизняного ринку овочів закритого ґрунту; • низька купівельна спроможність населення; • короткий період зберігання продукції; • сезонність у виробництві продукції.

	Можливості(О)	Загрози (Т)
Зовнішні фактори	• модернізація та розширення виробничих потужностей; • звільнення частки внутрішнього ринку тепличних овочів від імпортної продукції через подальше знецінення гривні; • проникнення вітчизняної тепличної продукції на зовнішні ринки через можливе знецінення гривні та запровадження ЗВТ з ЄС; • впровадження енергоощадних технологій та використання альтернативних джерел енергії для оптимізації виробничих витрат, зниження собівартості, а також для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції; • досягнення зменшення трудомісткості у діяльності тепличних господарств; • створення науково-практичних центрів на базі найбільших тепличних господарств країни для забезпечення галузі висококваліфікованими кадрами; • збільшення українськими господарствами виробництва продукції преміям сегменту та рідкісних сортів для подальшого заміщення імпортних позицій на вітчизняному ринку тепличних овочів.	• невизначеність з економічною і політичною ситуацією в країні; • подальше здорожчання енергоресурсів; • нестача свіжої вітчизняної овочевої продукції через анексію Криму та окупацію частини Донбасу; • продовження Росією санкцій на обмеження експорту вітчизняної тепличної продукції; • складність, або неможливість для багатьох підприємств галузі пройти процес сертифікації Global GAP, що одночасно закриває для них можливість вийти на ринки Європи (окрім Прибалтики та Польщі), Канади, США та інших країн з високим рівнем купівельної спроможності населення; • ризики пов'язані з технологічним процесом: ймовірність захворювання рослин і таке інше; • ризики пов'язані з виникненням стихійних лих.

Комплексне дослідження проблеми визначення стратегічних напрямків розвитку галузі овочівництва захищеного ґрунту дозволяє зробити наступні висновки:

1. Підсумовуючи результати діяльності галузі овочівництва закритого ґрунту за 2014 рік, слід сказати, що для вітчизняних виробників тепличних овочів він був досить важкий. Та не зважаючи на це, їм вдалося збільшити валове виробництво до майже 482 тис. тонн овочів закритого ґрунту, із них 114 у сільськогосподарських виробників та 368 у господарствах населення. Щодо структури виробництва, на 1 січня 2015 року в Україні загальна площа під овочевими культурами закритого ґрунту складала 4,5 тис. га із них 400 га припадає на сільськогосподарські підприємства та 4,1 тис. га на господарства населення, при цьому на огірки та помідори разом припало майже 90% виробництва тепличних овочів.

2. Європейський Союз з березня 2014 року в односторонньому поряду ввів у дію положення Угоди про глибоку та всеосяжну зону вільної торгівлі з Україною. Такі дружні дії нашого партнера в теорії мали б дати значний позитивний економічний ефект, оскільки до запровадження цих положень наша держава сплачувала при експорті овочів до 20,8% мита ЄС, а також 8,4 євро/100кг ваги готової продукції. Проте на практиці все набагато складніше. Хоча положення угоди вже більше як півтора роки діють а ставка імпортних мит складає 0%, проте розраховувати на ринки ЄС і досі вважається наївним баченням, адже за собівартістю українська продукція значно перевершує європейську. Так, у 2014 році лише 5% тепличних огірків та 20% томатів загального вирощеного вітчизняними тепличниками обсягу Україна змогла експортувати.

3. В процесі дослідження нами була проведена оцінка стратегічного становища галузі за допомогою SWOT – аналізу. Цей метод дав можливість врахувати дію факторів зовнішнього і внутрішнього середовища що діють в цій сфері, а також створив підґрунтя для чіткого формулювання нами стратегії розвитку галузі овочівництва захищеного ґрунту.

4. Постійне зростання собівартості виробництва тепличних овочів, обмеження експорту в Росію, висока конкуренція з боку виробників овочів в плівкових теплицях та відкритому ґрунті потребують дієвих та рішучих кроків від тепличних господарств. Маючи велику перевагу – можливість виробляти продукцію в зимовий період, теплиці мають шляхом впровадження енергозберігаючих технологій знизити витрати на енергоресурси. Потреби ринку та довіра споживача до української продукції надають можливості українським господарствам збільшити виробництво продукції преміям сегменту та рідкісних сортів для подальшого заміщення імпортних позицій. Пошук нових, відмінних від Росії, ринків збуту неможливий без виробництва сертифікованої продукції високої якості та широкого асортименту.

Список використаних джерел

1. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред.. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. – с.3-4

2. І.Г. Сокиринська, О.В. Хохлова «Аспекти стратегічного розвитку підприємства» / Вісник СумДУ. Серія «Економіка»/ №4, 2011. – с.165-168

3. О.В. Приліпка «Стратегія розвитку закритого ґрунту в Україні» /Вісник аграрної науки/ березень 2008. – с.17-19

4. Чайка В.О. «Забезпечення конкурентоспроможності овочів закритого ґрунту в умовах виходу на європейський ринок» / Стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку і контролю на підприємствах АПК: збірник наукових праць студентів. Вип.2/ К.:КНЕУ,2014. – с.238-246

5. С.І. Демяненко «Ринки сільськогосподарської продукції і продовольства: особливості функціонування та перспективи розвитку в Україні». – Проблеми ринку продовольчих ресурсів України. Збірник наукових праць за матеріалами Першої науково-практичної конференції. НААНУ, інститут продовольчих ресурсів, Київ – 2013 с. 40-42

6. «Чи будуть інвестувати у тепличну індустрію у 2015 році?» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/chi_budut_investuvati_u_teplichnu_industriyu_u_2015_rotsi/?category=29780

7. Матеріали виступу керівника проекту «АПК-Інформ: овочі і фрукти» Тетяни Гетьман, що був виголошений на XI міжнародній конференції «Овочі і фрукти України – 2014»журнал «Плантатор», січень 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.agrotimes.net/journals/article/ovochi-ta-frukti-2014-15

References

1. *Y.O. Lupenka, V.Y. Meselia-Veseliak «Stratehichni napriamy rozvytku silskogo hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku» [Strategic directions of the Ukrainian agriculture development until 2020] – K.:NNT «IAE», 2012. 3-4p.*

2. I.G. Sokyrynska, O. V. Hohlova «Aspekty stratehichnoho rozvytku pidpriemstva» [The aspects of the strategic development of an enterprise]. Visnyk SumDU, seria «Economica» [SumDU Herald, «Economics» series] #4, 2011. 165-168 p.

3. O.V. Prylipka «Stratehiya rozvytku zakrytoho rynku v Ukraini» [The development strategy of greenhouse in Ukraine]. Visnyk agrarnoi nauky [Agricultural scence herald]. March 2008. – 17-19p.

4. Chaika V.O. «Zabezpechennia concurentnospormozhnosti ovochiv zakrytoho hruntu v umovah vyhody na evropeiskiy rynok» [The provision of competitiveness of greenhouse vegetables in terms of European market entrance]. Stan ta perspektyvy rozvytku buhgalterskoho obliku I controliu na pidpriemstvah APK [The state and perspectives of the development of accounting and control on agricultural enterprises]: Zbirnyk naukovyh prats stydentiv [Student scientific works digest]. Vyp 2/ Kyiv: KNEU, 2014. 238-246p

5. S.I. Demyanenko «Rinki silskogospodarskoi produktsii i prodovolstva: osoblivosti funktsionuvannya tf perspektuvu rozvitku v Ukraini».[Prospects of development of the market of agricultural production in Ukraine] - Problems Rinku prodovolchih resursiv Ukraine. Zbirnik Naukova Pratzen for materialami Pershoї NAUKOVO-praktichnoї konferentsiї. NAANU, institut prodovolchih resursiv, Kiev - 2013 s. 40-42

6. «Chy budut investuvaty u teplychnu industriyu v 2015 rotsi?» [Will the greenhouse sphere be invested in 2015?]. http://ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/chi_budut_investuvati_u_teplichnu_industriyu_u_2015_rotsi/?category=29780

7. Tetiana Hetman Materialy vystypy kerivnyka proekty «APK-Inform:ovochi I frukty», scho byv vyholoshenyi na XI mizhnarodniy konferencii «Ovochi I frukty Ukrainy» [Speech materials of the «APK-Inform:Vegetables and Fruits» project head – Teitana Hetman, that were proclaimed on the XI international conference «Ukrainian vegetables and fruits 2014»]. «Plantator» magazine. January 2015. http:// www.agrotimes.net/journals/article/ovochi-ta-frukti-2014-15

ДАНІ ПРО АВТОРА
Чайка Вячеслав Олександрович аспірант кафедри економіки агропромислових формувань
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
просп. Перемоги 54/1, м. Київ, 03680, Україна
e-mail: sla-chayka@yandex.ru,slavach2511@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Чайка Вячеслав Александрович аспирант кафедры экономики агропромышленных формирований
ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»
просп. Победы 54/1, м. Киев, 03680, Украина
e-mail: sla-chayka@yandex.ru,slavach2511@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR
Chaika Viacheslav Oleksandrovych, graduate student of the Agricultural Formations Economics department
SHEI «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»
54/1, Peremohy Avenue, Kyiv, 03680, Ukraine
e-mail: sla-chayka@yandex.ru,slavach2511@ukr.net

УДК 336.13(477)

ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА СУБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Канєва Т.В.,
Шевченко С.О.

У статті міститься наукове обґрунтування рекомендацій щодо методики й організації бухгалтерського обліку суб'єктів державного сектору економіки, як передумови створення державної інформаційної системи управління державними фінансовим ресурсами. У зв'язку з чим особливу увагу приділено обліковій політиці суб'єктів державного сектору. Відмічено її особливості та зміст, що визначаються в нещодавно прийнятій законодавчій базі. Проаналізовано основні норми, які мають бути зазначені при прийнятті розпорядчого документу про облікову політику розпорядника бюджетних коштів. Висвітлені випадки у яких може бути змінена облікова політика в бюджетній установі.

Ключові слова: *облікова політика, бухгалтерський облік, казначейство, облік запасів та витрат.*

УЧЕТНАЯ ПОЛИТИКА СУБЪЕКТА ГОСУДАРСТВЕННОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Канева Т.В,
Шевченко С.А.

В статье содержится научное обоснование рекомендаций по методике и организации бухгалтерского учета субъектов государственного сектора экономики, как предпосылки создания государственной информационной системы управления государственными финансовыми ресурсами. В связи, с чем особое внимание уделено учетной политике субъектов государственного сектора. Отмечено ее особенности и содержание, определяются в недавно принятой законодательной базе. Проанализированы основные нормы, которые должны быть указаны при принятии распорядительного документа об учетной политике распорядителя бюджетных средств. Освещены случаи, в которых может быть изменена учетная политика в бюджетном учреждении

© Канєва Т.В., Шевченко С.О., 2015

Ключевые слова: *учетная политика, бухгалтерский учет, казначейство, учет запасов и затрат.*

ACCOUNTING POLICIES THE PUBLIC SECTOR UKRAINE

Kaneva T.V.,
Shevchenko S.O.

In the article there is a scientific ground of recommendations in relation to a method and organization of record-keeping of subjects state the sector of economy, as pre-conditions of creation of state management information state financial resources. In this connection the special attention is spared the registration policy of subjects state a sector. Its features and maintenance are marked, that determined in the recently accepted legislative base. Basic norms which must be marked at acceptance are analysed .Its features and maintenance are marked, that determined in the recently accepted legislative base. Basic norms which must be marked at acceptance prescriptive a document about the registration policy of manager of budgetary facilities are analysed. Lighted up cases in which a registration policy can be changed in budgetary establishment.

Keywords: *registration policy, record-keeping, treasury, account of supplies and charges.*

Постановка проблеми. Тенденції сучасного світового розвитку економіки обумовлюють необхідність пошуку балансу між забезпеченням національних інтересів окремих країн та інтересами глобального розвитку. Таку ситуацію суттєво ускладнила світова фінансово-економічна криза, яка, з одного боку, загострила протиріччя між окремими країнами й їх об'єднаннями, а з іншого – актуалізувала спільність інтересів, наприклад, регіональних економічних партнерів або країн із економікою, що розвивається. Таким чином, перед світовим товариством постало питання формування такої економічної моделі, що забезпечить баланс між антикризовими програмами та збереженням потенціального розвитку. Вирішення цього питання міжнародним співтовариством не можливе без реформування системи управління державними фінансовими ресурсами, оскільки від їх якості залежить стабільний розвиток економіки кожної країни, а відповідно й світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями організації бухгалтерського обліку бюджетної сфери займалися такі науковці, як Т.Г. Мельник [1], Л.В. Панкевич [2], С.В. Свірко [3,4], Н.І. Сушко [5], Є.Ю.Шара [6] та інші. Віддаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних вчених, слід відзначити, що невирішеними залишаються принципові положення організації обліку в бюджетній сфері, які потребують подальшого наукового дослідження.

Метою статті є наукове обґрунтування рекомендацій щодо поліпшення методики й організації обліку суб'єктів державного сектору, як передумови створення державної інформаційної системи управління державними фінансовими ресурсами.

Реалізація зазначеної мети забезпечується шляхом розв'язання наступних задач:

- визначення етапів реформування бухгалтерського обліку в державному секторі, що сприятиме посиленню організаційної складової його розвитку;
- уточнення методів та обґрунтування необхідності їх застосування бюджетними установами для поглиблення методичного забезпечення бухгалтерського обліку державного сектору;
- уточнення змісту облікової політики бюджетних установ для формування їх єдиної методології обліку.

Результати дослідження. Базовим елементом системи управління державними фінансами виступає його інформаційне забезпечення – бухгалтерський облік і контроль у державному секторі. Процес реформування бухгалтерського обліку в державному секторі економіки України розпочався з прийняття Стратегії модернізації системи управління державними фінансами та знайшов продовження в Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007–2015 роки (надалі – Стратегія) [7]. У ній уперше було ідентифіковано суб'єктний склад бухгалтерського обліку в державному секторі економіки (Міністерство фінансів України, розпорядники бюджетних коштів (бюджетні установи різної галузевої належності), Казначейство та фонди загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування), визначено основні її напрямки: вдосконалення системи бухгалтерського обліку в державному секторі з урахуванням вимог міжнародних стандартів, перехід на єдині методологічні засади, а також створення уніфікованого організаційного й інформаційного забезпечення бухгалтерського обліку.

Облікова політика - це сукупність принципів, методів і процедур, які використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності [8]. Слід зазначити, що під підприємством у цьому визначенні маються на увазі всі юридичні особи, в тому числі і бюджетні установи. Ключовим завданням облікової політики є забезпечення організації бухгалтерського обліку в установі як цілісної системи з урахуванням усіх аспектів облікового процесу. Таким чином, в облікову політику включають:

1) принципи, які використовуються бюджетною установою при складанні звітності;
2) методи, що застосовуються при оцінці окремих активів та зобов'язань.

На законодавчому рівні сьогодні питання формування облікової політики бюджетної установи регулюються:

- Законом України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» [8],
- Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку державного сектору 125 «Зміни облікових оцінок та виправлення помилок» [9],
- Методичні рекомендації щодо облікової політики з бухгалтерського обліку для суб'єктів державного сектору та ін. [10].

Разом з тим стосовно бюджетних установ поняття облікової політики трактують більш широко. Зокрема, в положеннях розділу II Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності» [11], зазначено наступне - облікова політика визначається на основі національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі. Облікова політика суб'єкта державного сектору визначається у розпорядчому документі, в якому мають бути встановлені методи оцінки, обліку, види сегментів та їх пріоритетність і процедури, які має застосовувати суб'єкт державного сектору та щодо яких нормативно-правовими актами з бухгалтерського обліку передбачено більше ніж один варіант. Одноваріантні методи оцінки, обліку і процедур до такого розпорядчого документа включати недоцільно.

Таким чином, розпорядник бюджетних коштів у розпорядчому документі про облікову політику бюджетної установи не повинен дублювати норми, що встановлені НП(С)БОДС та Методичними рекомендаціями, але у випадках коли існує можливість вибору принципів оцінки статей звітності, методів обліку, а також строків корисного використання

необоротних активів, методів оцінки вибуття запасів, у розпорядчому документі визначається обраний варіант та особливості його застосування щодо певного об'єкту обліку.

Суб'єкт державного сектору має послідовно застосовувати облікову політику таким чином, щоб фінансова звітність відповідала всім вимогам національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі. Має право самостійно на основі національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі та інших нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку в державному секторі визначати за погодженням з головним розпорядником бюджетних коштів облікову політику, а також зміни до неї.

Суб'єкти державного сектору нижчого рівня передають розпорядчий документ про облікову політику на погодження за відомчою підпорядкованістю суб'єктам державного сектору вищого рівня. Для суб'єктів державного сектору, що мають подвійну підпорядкованість, погодження здійснюється суб'єктом державного сектору вищого рівня, який затверджує кошторис.

Головні розпорядники бюджетних коштів самостійно затверджують облікову політику на підставі розпорядчого документа керівника.

Облікова політика може враховувати галузеві особливості діяльності суб'єкта державного сектору.

В межах головного розпорядника бюджетних коштів застосовуються єдині підходи до облікової політики.

Розпорядчий документ про облікову політику суб'єкта державного сектору визначає, зокрема:

- одиницю аналітичного обліку запасів;
- порядок аналітичного обліку запасів, форми первинних документів, що використовуються для оформлення руху запасів, розроблені суб'єктом державного сектору самостійно;
- методи оцінки вибуття запасів;
- періодичність визначення середньозваженої собівартості одиниці запасів;
- порядок обліку і розподілу транспортно-заготівельних витрат, застосування окремого субрахунку або аналітичного рахунку обліку транспортно-заготівельних витрат;
- перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг);
- строки корисного використання груп основних засобів;
- строки корисного використання груп нематеріальних активів.

Суб'єкти державного сектору зазначають у розпорядчому документі про облікову політику введені ними нові субрахунки (рахунки другого, третього порядків) із збереженням кодів (номерів) субрахунків плану рахунків бухгалтерського обліку, затвердженого в установленому законодавством порядку.

Бюджетними організаціями обирається один із методів оцінки запасів при їх вибутті (відпуску запасів у виробництво, з виробництва, продажу та іншому вибутті), наведених у Національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку в державному секторі 123 «Запаси» [11], зокрема:

- ідентифікованої собівартості відповідної одиниці запасів;
- середньозваженої собівартості;
- собівартості перших за часом надходження запасів (ФІФО).

Для всіх одиниць обліку запасів, що мають однакове призначення та однакові умови використання, застосовується тільки один із наведених методів.

Застосування методу ФІФО є доцільним для оцінки запасів при їх відпуску у виробництво.

Також встановлюється періодичність визначення середньозваженої собівартості одиниці запасів. Згідно зі стандартом 123 «Запаси» вибуття запасів може оцінюватися такими способами:

1) оцінка за щомісячною середньозваженою собівартістю проводиться щодо кожної одиниці запасів діленням сумарної вартості залишку таких запасів на початок звітного місяця і вартості одержаних у звітному місяці запасів на сумарну кількість запасів на початок звітного місяця і одержаних у звітному місяці запасів;

2) оцінка за періодичною середньозваженою собівартістю запасів проводиться щодо кожної одиниці запасів діленням сумарної вартості залишку таких запасів на дату операції на сумарну кількість запасів на дату операції з їх вибуття [11].

Суб'єкт державного сектору визначає порядок обліку і розподілу транспортно-заготівельних витрат. Сума транспортно-заготівельних витрат може узагальнюватися на окремому субрахунку або аналітичному рахунку за окремими групами запасів, якщо вони пов'язані із доставкою кількох найменувань, груп, видів запасів.

Сума транспортно-заготівельних витрат, що узагальнюється на окремому субрахунку або аналітичному рахунку обліку запасів, щомісяця розподіляється між сумою залишку запасів на кінець звітного місяця і сумою запасів, що вибули (використані, реалізовані, безоплатно передані тощо) за звітний місяць. Сума транспортно-заготівельних витрат, яка відноситься до запасів, що вибули, визначається як добуток середнього відсотка транспортно-заготівельних витрат і вартості запасів, що вибули, з відображенням її на тих самих рахунках обліку, у кореспонденції з якими відображено вибуття цих запасів.

Середній відсоток транспортно-заготівельних витрат визначається діленням суми залишків транспортно-заготівельних витрат на початок звітного місяця і транспортно-заготівельних витрат за звітний місяць на суму залишку запасів на початок місяця і запасів, що надійшли за звітний місяць.

На основі принципу послідовності облікова політика суб'єкта державного сектору має передбачати постійне (із року в рік) застосування прийнятої стабільної облікової політики.

Внести зміни в облікову політику суб'єкт державного сектору може лише у виняткових випадках, прямо визначених в національних положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку в державному секторі. Перегляд облікової політики має бути обґрунтований. Як правило, облікова політика може бути змінена з початку року.

Зміни до облікової політики можуть бути внесені у випадках, якщо:

- змінюються вимоги органу, який здійснює функції з державного регулювання методології бухгалтерського обліку та фінансової звітності;
- зміни облікової політики забезпечать більш достовірне відображення подій (операцій) у бухгалтерському обліку і фінансовій звітності.

Розпорядчий документ про облікову політику суб'єкта державного сектору затверджується на час його діяльності, до якого за потреби вносяться зміни з визначеного часу.

У зв'язку з чим, як вже зазначалося вище, Методичними рекомендаціями «Облікова політика» встановлено вимоги щодо забезпечення єдиного підходу до облікової політики в межах головного розпорядника бюджетних коштів. Це може бути

реалізовано або безпосередньо головним розпорядником бюджетних коштів або наданням дозволу щодо погодження розпорядчих документів про облікову політику розпорядникам нижчого рівня за їх відомчою підпорядкованістю. Що відповідає нормам бюджетного законодавства в частині застосування принципу єдності бюджетної системи, що забезпечується єдиним порядком ведення бухгалтерського обліку та здійсненням методичного керівництва і контролю за дотриманням вимог законодавства із ведення обліку, складання фінансової та бюджетної звітності.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене необхідно зазначити, що облікова політика визначається на основі національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі. Облікова політика кожного суб'єкта державного сектору встановлюється у розпорядчому документі, в якому мають бути визначені методи оцінки, обліку, види сегментів та їх пріоритетність і процедури, які має застосовувати суб'єкт державного сектору обліку.

У розпорядчому документі про облікову політику визначаються принципи, методи і процедури, які використовуються суб'єктом державного сектору для ведення бухгалтерського обліку, складання і подання фінансової звітності та щодо яких нормативно-правовими актами з бухгалтерського обліку передбачено більш ніж один їх варіант, а також строки корисного використання груп основних засобів та нематеріальних активів.

Розпорядчий документ про облікову політику суб'єкта державного сектору затверджується на період його діяльності, до якого за потреби можуть бути внесені зміни.

Суб'єкти державного сектору повинні постійно застосовувати прийняту відповідно розпорядчого документа облікову політику, яка фактично і являється реалізацією принципу послідовності, що у свою чергу має забезпечити, щоб фінансова звітність відповідала всім вимогам національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі економіки України.

Список використаних джерел

1. *Мельник Т.Г. Облік та аудит діяльності бюджетних установ: Навч. посіб.- К.: Кондор, 2009.-412с.*
2. *Бухгалтерський облік в бюджетних установах : за ред. Панкевич Л.В.- Львів: Аверс, 2002.-316с.*
3. *Свірко С.В. Організація бухгалтерського обліку в бюджетних установах: Навчальний посібник- К.: КНЕУ, 2003.-380с.*
4. *Свірко С.В., Фірер Д.О. Застосування НП(С)БОДС. Практичний посібник .-К.: ТОВ «Всеукраїнський інститут права і оцінки», 2012.-314с.*
5. *Сушко Н.І., Гізатуліна Л.В., Куценко О.П. Бухгалтерський облік та внутрішній аудит у державному секторі. У 3 ч. / За загальною редакцією Кужельного М.В. – Ч.3. Бухгалтерський облік та звітність у бюджетній сфері України: Навчальний посібник – Київ.: Аграрна наука, 2009. – 328с.*
6. *Шара Є.Ю., Андрієнко О.М., Жидеєва Л.І. Бухгалтерський облік у бюджетних установах і організаціях: Навчальний посібник. - К.: Центр учбової літератури, 2011. - 440 с.*
7. *Постанова КМУ «Про затвердження Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015» від 16 січня 2007 р. № 34*
8. *Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. за № 996-XIV.*
9. *Методичні рекомендації щодо облікової політики з бухгалтерського обліку для суб'єктів державного сектору , затверджені наказом МФУ від 23.01.2015 р. № 11.*
10. *Про затвердження національних положень стандартів бухгалтерського обліку в державному секторі, затв. наказом МФУ №1629 від 24.12.2010р.*
11. *Про затвердження національних положень стандартів бухгалтерського обліку в державному секторі, затв. наказом МФУ №1202 від 12.10.2010р.*
12. *Фінанси України: інституційні перетворення та напрямки розвитку/За ред. І.Я.Чугунова.- К.: ДННУ АФУ, 2009. - 848 с.*

References

1. *Mel'nyk T.G. Oblik ta audyt dijal'nosti bjudzhetnyh ustanov: Navch. posib. - K.: Kondor, 2009. - 412s.*
2. *Buhgalters'kyj oblik v bjudzhetnyh ustanovah : za red. Pankevych L.V. - L'viv: Avers, 2002. - 316s.*
3. *Svirko S.V. Organizacija buhgalters'kogo obliku v bjudzhetnyh ustanovah: Navchal'nyj posibnyk - K.: KNEU, 2003.-380s.*
4. *Svirko S.V., Firer D.O. Zastosuvannja NP(S)BODS. Praktychnyj posibnyk. - K.: TOV «Vseukrai'ns'kyj instytut prava i ocinky», 2012.-314s.*
5. *Sushko N.I., Gizatulina L.V., Kucenko O.P. Buhgalters'kyj oblik ta vnutrishnij audyt u derzhavnomu sektori. U 3 ch. / Za zagal'noju redakcijeju Kuzhel'nogo M.V. – Ch.3. Buhgalters'kyj oblik ta zvitnist' u bjudzhetnij sferi Ukrai'ny: Navchal'nyj posibnyk – Kyi'v.: Agrarna nauka, 2009. – 328s.*
6. *Shara Je.Ju., Andrijenko O.M., Zhydejeva L.I. Buhgalters'kyj oblik u bjudzhetnyh ustanovah i organizacijah: Navchal'nyj posibnyk. - K.: Centr uchbovoi' literatury, 2011. - 440 s.*
7. *Postanova KMU «Pro zatverdzhennja Strategii' modernizacii' systemy buhgalters'kogo obliku v derzhavnomu sektori na 2007-2015» vid 16 sichnja 2007 r. № 34*
8. *Zakon Ukrai'ny «Pro buhgalters'kyj oblik ta finansovu zvitnist' v Ukrai'ni» vid 16.07.1999 r. za № 996-XIV.*
9. *Metodychni rekomendacii' shhodo oblikovoi' polityky z buhgalters'kogo obliku dlja sub'jektiv derzhavnogo sektoru , zatverdzheni nakazom MFU vid 23.01.2015 r. № 11.*
10. *Pro zatverdzhennja nacional'nyh polozhen' standartiv buhgalters'kogo obliku v derzhavnomu sektori, zatv. nakazom MFU №1629 vid 24.12.2010r.*
11. *Pro zatverdzhennja nacional'nyh polozhen' standartiv buhgalters'kogo obliku v derzhavnomu sektori, zatv. nakazom MFU №1202 vid 12.10.2010r.*
12. *Finansy Ukrai'ny: instytucijni peretvorennja ta naprjamky rozvytku/Za red. I.Ja.Chugunova.- K.: DNNU AFU, 2009. - 848 s.*

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Канєва Тетяна Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Київський національний торговельно-економічний університет
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

e-mail: Kaneva_tatjana@ukr.net
Шевченко Світлана Олексіївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Київський національний торговельно-економічний університет
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
e-mail: Svetl_2006@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ
Канева Татьяна Владимировна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов
Киевский национальный торгово-экономический университет
ул. Киото, 19, г. Киев, 02156, Украина
e-mail: Kaneva_tatjana@ukr.net
Шевченко Светлана Алексеевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов
Киевский национальный торгово-экономический университет
ул. Киото, 19, г. Киев, 02156, Украина
e-mail: Svetl_2006@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS
Kaneva T.V., Ph.D. in Economic sciences, associate professor, of department of finances
Kyiv National University of Trade and Economics
19, Kyoto street, Kiev, 02156, Ukraine
e-mail: Svetl_2006@ukr.net
Shevchenko S.O. Ph.D. in Economic sciences, associate professor, of department of finances
Kyiv National University of Trade and Economics
19, Kyoto street, Kiev, 02156, Ukraine
e-mail: Svetl_2006@ukr.net

УДК 659.23

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА ЗАСАДАХ СИСТЕМИ ЗБАЛАНСОВАНИХ ІНДИКАТОРІВ

Рибакова Т.О.

Предметом дослідження є теоретичні засади й практичні аспекти стратегічного планування зовнішньоекономічної діяльності підприємства;

Метою роботи є розробка комплексу стратегічних та оперативних цілей зовнішньоекономічної діяльності підприємства на засадах системи збалансованих індикаторів в рамках процесу стратегічного планування;

При проведенні дослідження використано системно-структурний підхід, метод логічного аналізу, метод аналогій, метод структурування; метод топологічно-змістовного опису, метод стратегічних карт;

Результати дослідження полягають в тому, що на засадах концепції збалансованих індикаторів запропоновано систему стратегічних і оперативних цілей зовнішньоекономічної діяльності підприємства, яка базується на використанні як фінансових, так і не фінансових індикаторів, та концентрується на досягненні підприємством конкурентних переваг на міжнародному ринку;

Галуззю застосування результатів є подальші наукові дослідження проблем стратегічного управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства; навчальний процес, зокрема, підготовка відповідних розділів підручників і навчальних посібників з курсів «основи зовнішньоекономічної діяльності» та «стратегічний менеджмент»;

Висновки: в сучасних умовах ведення міжнародного бізнесу головним чинником успіху є стратегічно орієнтовані напрямки функціонування підприємств, в фокусі яких знаходяться потреби споживача. Це обумовлює структуру та зміст стратегічних цілей зовнішньоекономічної діяльності підприємства, серед яких, згідно з концепцією Balanced Scorecard, виділено цілі щодо продуктово-ринкової та ресурсної підсистем. Сукупність індикаторів охоплює стратегічно важливі для підприємства аспекти зовнішньоекономічної діяльності та відображає тенденції її розвитку. Взаємозв'язок між стратегічними цілями зовнішньоекономічної діяльності впливає на склад системи індикаторів, обумовлює причинно-наслідкові зв'язки між ними. За допомогою індикаторів стратегічні наміри підприємства в сфері зовнішньоекономічної діяльності конкретизуються в оперативних цілях, що сприяє підвищенню якості стратегічного планування.

Ключові слова: *зовнішньоекономічна діяльність, зовнішньоекономічні операції, стратегія, стратегічне управління, стратегічне планування, стратегічні цілі, оперативні цілі, показники, індикатори.*

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ НА ОСНОВЕ СИСТЕМЫ СБАЛАНСИРОВАННЫХ ИНДИКАТОРОВ

Рыбакова Т.А.

Предметом исследования являются теоретические основы и практические аспекты стратегического планирования внешнеэкономической деятельности предприятия;

Целью работы является разработка комплекса стратегических и оперативных целей внешнеэкономической деятельности предприятия на основе системы сбалансированных индикаторов в рамках процесса стратегического планирования;

При проведении исследования использованы системно-структурный подход, метод логического анализа, метод аналогий, метод структурирования; метод топологически-содержательного описания, метод стратегических карт;

© Рибакова Т.О., 2015

Результаты исследования заключаются в том, что на основании концепции сбалансированных индикаторов предложена система стратегических и оперативных целей внешнеэкономической деятельности предприятия, которая базируется на использовании как финансовых, так и нефинансовых индикаторов, и концентрируется на достижении предприятием конкурентных преимуществ на международном рынке;

Областью применения результатов являются дальнейшие научные исследования проблем стратегического управления внешнеэкономической деятельностью предприятия; учебный процесс, в частности, подготовка соответствующих разделов учебников и учебных пособий по курсам «основы внешнеэкономической деятельности» и «стратегический менеджмент»;

Выводы: в современных условиях ведения международного бизнеса главным фактором успеха является стратегически ориентированные направления функционирования предприятий, в фокусе которых – потребности потребителей. Это обусловливает структуру и содержание стратегических целей внешнеэкономической деятельности предприятия, среди которых, согласно концепции Balanced Scorecard, выделены цели продуктово-рыночной и ресурсной подсистем. Совокупность индикаторов охватывает стратегически важные для предприятия аспекты внешнеэкономической деятельности и отражает тенденции ее развития. Взаимосвязь между стратегическими целями внешнеэкономической деятельности влияет на состав системы индикаторов, обусловливает причинно-следственные связи между ними. С помощью индикаторов стратегические намерения предприятия в сфере внешнеэкономической деятельности конкретизируются в оперативных целях, что способствует повышению качества стратегического планирования.

Ключевые слова: *внешнеэкономическая деятельность, внешнеэкономические операции, стратегия, стратегическое управление, стратегическое планирование, стратегические цели, оперативные цели, показатели, индикаторы.*

STRATEGIC PLANNING OF THE ENTERPRISE INTERNATIONAL BUSINESS ACTIVITIES ON THE BASIS OF BALANCED SCORECARD

Rybakova T.O.

Purpose: to develop the complex of strategic and current objectives of the enterprises international business activities within the strategic planning process on the basis of Balanced Scorecard;

Methodology: system and structural approach, method of logical analysis, method of analogy, method of structuring, method of topological and meaningful description, method of strategy maps;

Results: in modern conditions of doing international business strategically oriented directions of enterprises activities focused on consumers' needs are the main factors of success. That forms the structure and the essence of international activities strategic objectives. According to Balanced Scorecard concept, among them we distinguish the objectives of product and market system and objectives of resources system. The aggregate of indicators covers the strategic aspects of the enterprises international activities and reflects the tendencies of its development. The interrelations between strategic objectives of international activities make an influence on the composition of indicators' system and induce the relationships of cause and effect within the indicators. By means of indicators the strategic intentions of the enterprise in international activities are specified in current operational objectives, that improves the quality of strategic planning;

Practical implications: the investigation results can be applied in further research of the problems of strategic management in the sphere of enterprises international activities; in educational process including preparation of the relevant sections of textbooks and manuals for such courses as "Basics of International Activities» and "Strategic Management».

Keywords: *international activities, international operations, strategy, strategic management, strategic planning, strategic objectives, current objectives, indexes, indicators.*

Постановка проблеми. В умовах активізації глобалізаційних процесів та відкритості національних економік країн світу будь-яке підприємство має перспективи для розширення власної міжнародної активності та завоювання нових ринків збуту за кордоном, здійснюючи різні види зовнішньоекономічної діяльності, такі як експортно-імпортні операції, залучення іноземних інвестицій, створення зарубіжних філій, спільна підприємницька діяльності та інші, визначені Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Процес повноцінного входження України до системи світогосподарських зв'язків багато в чому залежить від якості прийняття управлінських рішень у сфері зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Саме зовнішньоекономічна діяльність є не просто невід'ємною частиною господарської діяльності, а ще й вкрай важливою, оскільки успішне функціонування на ринках зарубіжних країн є чинником забезпечення розвитку підприємства, формування його позитивного іміджу та зростання ринкової вартості.

Завоювання та утримання ринків зарубіжних країн потребує від керівництва підприємств стратегічного бачення розвитку зовнішньоекономічної діяльності, в зв'язку з чим стратегічний аспект повинен мати пріоритет над короткостроковою метою максимізації прибутку від її здійснення.

На більшості вітчизняних підприємств управління зовнішньоекономічною діяльністю здійснюється як управління експортно-імпортними операціям (на таку діяльність припадає близько 80% всіх операцій, що здійснюються в рамках ЗЕД [1]. В управлінні зовнішньоекономічною діяльністю задіяні керівники підприємства, служби постачання і збуту, служби маркетингу, планово-економічні служби, зовнішньоекономічні служби (останні створюються, як правило, на підприємствах, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність в значних обсягах). Діяльність управлінської команди полягає в оперативному плануванні зовнішньоекономічної діяльності, безпосередньому здійсненні експортно-імпортних операцій та контролі за виконанням оперативних цілей зовнішньоекономічної діяльності. При цьому використовуються поточні фінансові показники ефективності експортно-імпортних операцій: виручка від реалізації експортної продукції; собівартість реалізованих товарів; ціна реалізації імпортних товарів; витрати на транспортування, страхування та митне оформлення; ефект (прибуток) від експорту (імпорту). Фактично, фахівці підприємств не планують зовнішньоекономічну діяльність на довгострокову перспективу, обмежуючись побудовою низки оперативних цілей. Втім, як свідчать дослідження консультантів, на практиці більшість компаній вважають стратегічне планування зовнішньоекономічної діяльності корисним, але виявляють тенденцію до його відкладання на майбутнє через низку причин, найбільш поширеною з яких є «повсякденні рутинні справи, що перешкоджають плануванню» [2].

Коли поточні показники знаходяться на прийнятному рівні, менеджерам дуже легко дійти до висновку, що у підприємства все гаразд. Проте, самі по собі фінансові показники не дають адекватної оцінки стосовно слабких і сильних сторін підприємства. Управлінська команда не має цілісного уявлення про дійсний стан справ: увага приділяється тільки даним, які подаються у звітах. Але часто не приймаються до уваги менш очевидні показники нефінансового характеру, такі як задоволеність споживачів, мотивація працівників, інноваційність. Таке становище можна пояснити в окремих випадках незначними обсягами зовнішньоекономічної діяльності в порівнянні з операціями на внутрішньому ринку. Проте основними причинами є концентрація керівництва підприємств на проблемах виживання, а не розвитку, скепсис з приводу цінності нефінансових аспектів зовнішньоекономічної діяльності, а також відсутність кваліфікованих фахівців з стратегічному управлінню.

Таким чином, в умовах постійного зростання значущості зовнішньоекономічних зв'язків для економіки країни актуальність стратегічного управління зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання зумовлена практичними потребами їх керівників, які відчувають гостру потребу в розробці надійної методології та ефективного інструментарію для якісного стратегічного планування та відбору варіантів в процесі стратегічного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В розвитку сучасної теорії і практики стратегічного планування і управління провідну роль відіграють дослідження зарубіжних вчених, серед яких Д. Абелл, А. Томпсон мл., Дж. Стрикленд, М. Портер, И. Ансофф, Д. Аакер, Р. Уотермен, Т. Питерс, Р. Минцберг, А. Акофф, Р. Каплан, Д. Нортон, М. Мескон, Ф. Тейлор, Г. Дэй тощо. Оцінити рівень досягнення стратегічних цілей підприємства та виявити потенціал успіху дозволяє загальновизнана концепція збалансованої системи показників (Balanced Scorecard), запропонована американськими вченими Д. Нортоном та Р. Капланом ще в 1992 р. для комплексної характеристики економічної діяльності компанії з метою ухвалення стратегічних рішень щодо її розвитку. Питання стратегічного управління зовнішньоекономічною діяльністю в працях закордонних вчених вивчаються як напрям стратегічного менеджменту – міжнародний стратегічний менеджмент.

З переходом до ринкової моделі господарювання теоретичні і практичні розробки в галузі стратегічного управління, що проводилися зарубіжними дослідниками, стали підґрунтям для проведення відповідних досліджень в Україні. Питання стратегічного управління на вітчизняних підприємствах, у т.ч. стратегічного управління зовнішньоекономічною діяльністю, досліджені в працях А.Е. Воронкової, І.І. Дахна, Г.М. Дроздової, Ю.Г. Козака, О.А. Кириченка, А.І. Кредісова, В.С. Пономаренко, О. М. Ястремської та інших вчених. Разом з тим, удосконалення потребує методологічна база стратегічного управління з використанням сучасного інструментарію, що дозволяє забезпечити ефективне управління розвитком підприємства в умовах глобального середовища міжнародного бізнесу.

Метою статті є розробка комплексу стратегічних та оперативних цілей зовнішньоекономічної діяльності підприємства на засадах системи збалансованих індикаторів в рамках процесу стратегічного планування.

Виклад основного матеріалу досліджень. В умовах глобалізації зовнішньоекономічна діяльність багатьох вітчизняних підприємств вже переважно не здійснюється епізодично, а стає важливим, і навіть пріоритетним видом господарської діяльності. Цьому сприяє низка чинників функціонування глобального бізнес-середовища, серед яких:

- розвиток і вдосконалення комунікацій. Постійне вдосконалення засобів комунікацій, розвиток міжнародних транспортних послуг, прискорення темпів зростання обсягів міжнародних операцій поза національними кордонами забезпечують підприємствам швидкий доступ до міжнародних ринків;
- глобалізація ринків, що на сьогодні стає реальністю для багатьох галузей матеріального і нематеріального виробництва: все більше товарів та послуг пропонуються на міжнародні ринки;
- можливість відстеження дій конкурентів та слідування за ними в проникненні на зарубіжні ринки;
- доступність маркетингової інформації завдяки технічним удосконаленням в методах дослідження міжнародного середовища, доступність баз даних та комунікаційних мереж.

Міжнародні ділові операції, як і внутрішні, є результатом управлінського впливу, який реалізується через функції управління: прогнозування і планування, організацію, мотивацію, координацію, контроль. Але зазначені функції менеджменту в зовнішньоекономічній діяльності мають суттєві особливості. Так, в процесі планування слід враховувати міждержавні відносини, рівень тарифного захисту в окремих країнах, особливі вимоги щодо складу продукції та її якості, що в кінцевому підсумку впливає на вибір цільових ринків збуту та закордонних партнерів. Маркетинг в зовнішньоекономічної діяльності базується на вивченні міжнародних ринків, особливостей запитів іноземних клієнтів. Просування товарів і послуг на закордонні ринки здійснюється з урахуванням місцевих традицій, особливих вподобань споживачів, численних обмежень тощо.

Як відзначено в працях [3, 4], стратегія зовнішньоекономічної діяльності повинна розглядатися як функціональна стратегія, серед головних особливостей якої є спрямованість на зовнішнє та внутрішнє середовище підприємства. Вона враховує існування взаємозв'язку внутрішнього та зовнішнього середовища: внутрішнього середовища з точки зору використання ресурсного потенціалу, а зовнішнього середовища – з позицій можливості конкурувати на зовнішніх ринках [3].

Визначення цілей є важливим етапом процесу стратегічного планування, адже від їх коректності та чіткості залежать орієнтири та перспективи функціонування підприємства на міжнародному ринку [1]. Головна задача управління полягає в тому, як ефективно керувати людьми для досягнення цілей організації, а власне управління визначається як ідеї, методи, процеси, що дозволяють успішно досягати поставлених цілей. Якщо цілі не сформульовано і не узгоджено, то не дуже зрозуміло, на що орієнтуватися в процесі прийняття управлінських рішень, чим керуватися, обираючи альтернативи, як не втратити контроль за ключовими напрямами діяльності підприємства. Р. Каплан та Д. Нортон визначили сутність системи збалансованих показників (індикаторів): «Задача збалансованої системи показників полягає в тому, щоб трансформувати місію компанії в конкретні, цілком відчутні завдання і показники» [5].

Індикатор, на відміну від показника, має за мету не суто визначення певної змінної величини, що набуває кількісного значення, а передбачення того, в якому напрямку слід очікувати розвиток економічного процесу, з яким пов'язано вимірювання. Показники перетворюються в індикатори тоді, коли за їх допомогою керівництво підприємства має змогу відслідковувати, аналізувати та прогнозувати тенденції змін окремих сфер діяльності підприємства. Таким чином, індикатори є ключовими показниками, що відображають тенденції розвитку підприємства.

В сучасних умовах ведення бізнесу вимоги диктує споживач, підприємство ж виробляє «цінність», за яку покупці готові платити. Визначальними чинниками збільшення вартості компанії є лояльність клієнтів, здатність підприємства

забезпечити їх утримання, прогресивність технологій і раціональність бізнес-процесів, кваліфікований персонал. Більшість з означених напрямів є стратегічно-орієнтованими, а оціночні індикатори відкривають можливість сформувати дієвий механізм реалізації стратегії [6].

Фокусування на потребах ринку зумовлює цільовий характер індикаторів продуктово-ринкової підсистеми підприємства. Оскільки зовнішньоекономічна діяльність є невід'ємною складовою господарської діяльності підприємства, при її здійсненні стратегічні цілі мають бути спрямовані на досягнення довгострокового ефекту, на забезпечення конкурентних переваг підприємства на зовнішньому ринку. Внутрішня (ресурсна) підсистема підприємства спрямована на забезпечення його діяльності на ринку необхідними ресурсами. Досягнення стратегічних цілей зовнішньоекономічної діяльності в рамках функціонування ресурсної підсистеми полягає в її ефективному здійсненні та орієнтації на інноваційний розвиток.

Цілі є взаємопов'язаними, цільові та функціональні індикатори є ключовими показниками, що відображають тенденції розвитку (рис. 1).

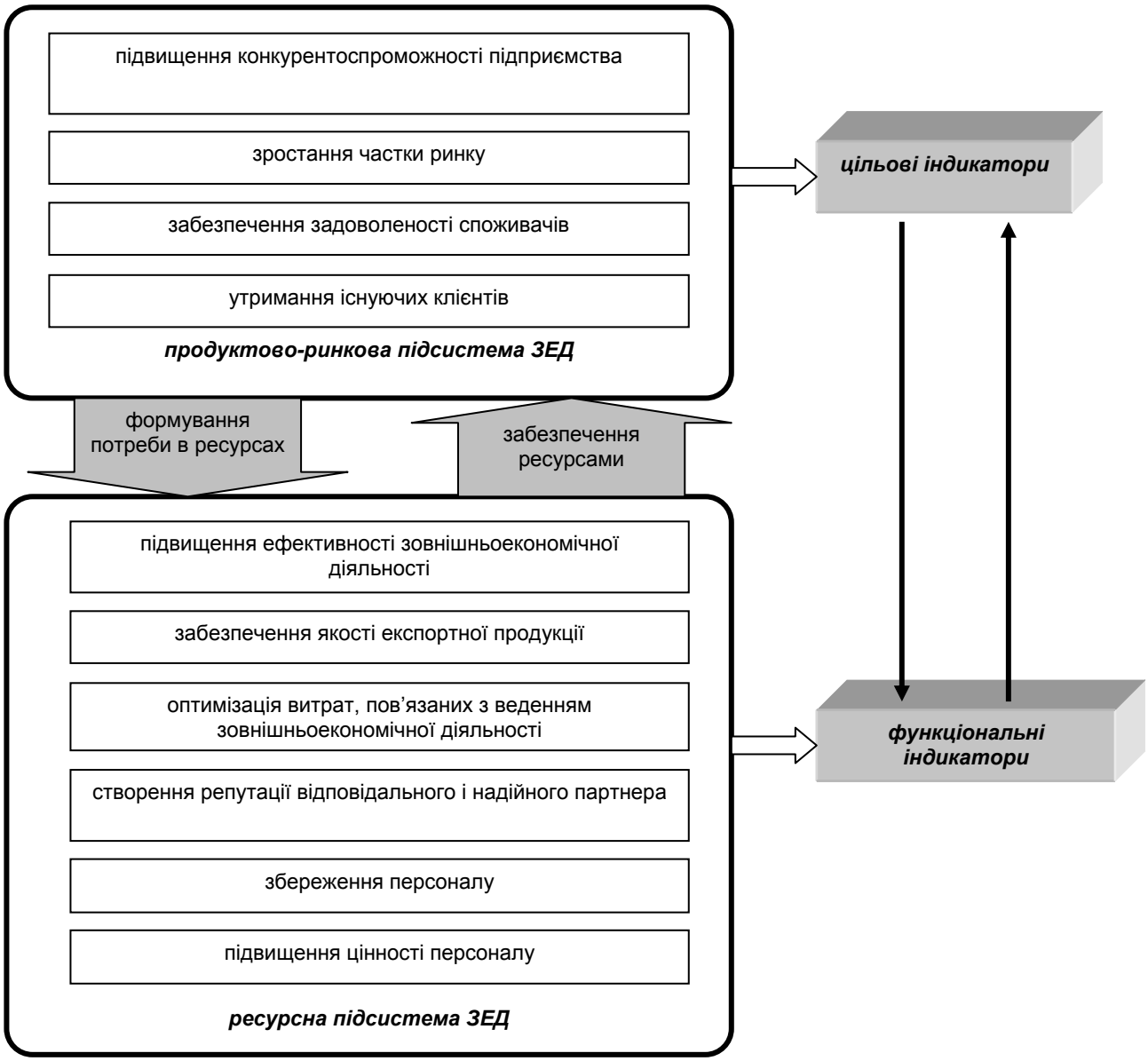

Рисунок 1. **Система стратегічних цілей зовнішньоекономічної діяльності підприємства**

Аналіз стратегічних цілей зовнішньоекономічної діяльності підприємства свідчить про наявність взаємозв'язку між ними, що впливає на склад системи індикаторів та обумовлює причинно-наслідкові зв'язки між індикаторами. Система цільових та функціональних індикаторів зовнішньоекономічної діяльності передбачає зв'язок стратегічних цілей з показниками, що характеризують її на операційному рівні. Тому така система може бути застосована не тільки для оцінки результатів зовнішньоекономічної діяльності, але й для планування її оперативних цілей і конкретних заходів щодо їх досягнення. Це досягається внаслідок перетворення невизначених стратегічних орієнтирів, які сформульовані у місії компанії, у кількісні та якісні параметри, які стають основою спрямування зусиль співробітників компанії, визначення їх відповідальності за досягнення встановлених стратегічних результатів [6]. Таким чином, система цільових та функціональних індикаторів створює передумови деталізації та конкретизації стратегічних намірів підприємства, що дає змогу запропонувати на її засадах комплекс стратегічних та оперативних цілей щодо здійснення зовнішньоекономічної діяльності (таблиця 1).

Таблиця 1. Формування стратегічних та оперативних цілей зовнішньоекономічної діяльності підприємства на засадах системи збалансованих індикаторів

Стратегічні цілі ЗЕД	Індикатори	Оперативні цілі ЗЕД
1	2	3
Продуктово-ринкова підсистема		
Підвищення конкуренто-спроможності підприємства	Показник конкуренто-спроможності підприємства	визначення ключових чинників успіху підприємства на міжнародному ринку
		впровадження стратегічних змін щодо інноваційного розвитку
		підвищення якості експортної продукції
		моніторинг конкурентного середовища на міжнародному ринку
		аналіз тарифних і нетарифних бар'єрів на шляху проникнення на ринки окремих країн
	Коефіцієнт співвідношення ціни продукції конкурента з ціною продукції підприємства	забезпечення конкурентного рівня цін
		моніторинг активності конкурентів
		обґрунтування вибору методів ціноутворення на експортну продукцію
Зростання частки ринку	Темп зростання частки ринку	збільшення обсягу експортних поставок в абсолютному виразі
		пошук нових клієнтів
		розвиток виробничих потужностей відповідно до зростання попиту
		пошук інвесторів у просуванні бізнесу за кордоном
		використання сучасних засобів комунікацій та інформаційних ресурсів при виході на нові ринки
	Коефіцієнт відомості торгової марки	інвестиції в формування та підтримку позитивного іміджу підприємства на світовому ринку
		турбота про ділову репутацію
		проведення маркетингових досліджень
		прогнозування розвитку ринку та оцінка його кон'юнктурних тенденцій
Забезпечення задоволеності споживачів	Коефіцієнт задоволеності клієнтів	постійне відстеження змін в перевагах споживачів
		дослідження соціокультурних особливостей ринків зарубіжних країн
		підвищення кваліфікації працівників підприємства
		забезпечення належного рівня якості продукції
		розвиток системи післяпродажного обслуговування споживачів
Утримання існуючих клієнтів	Коефіцієнт прихильності клієнтів	налагодження тісних контактів з клієнтами
		надання знижок та виростання інших способів заохочення клієнтів
		дотримання договірних зобов'язань
	Коефіцієнт повторюваності експортних контрактів	налагодження системи зворотного зв'язку з клієнтами
		розробка і запровадження програм лояльності для постійних клієнтів
Ресурсна підсистема		
Підвищення ефективності ЗЕД	Коефіцієнт економічної ефективності експортних операцій	збільшення виручки від експортних операцій
		аналіз витрат, пов'язаних зі здійсненням експорту для виявлення резервів їх зниження
		аналіз витрат за співвідношенням «витрати – обсяг – прибуток» (cost – volume – profit (CVP) - аналіз)
		формування оптимальної товарної структури експорту
	Коефіцієнт економічної ефективності імпортних операцій	пошук якісної імпортної сировини, матеріалів та комплектуючих
		вхідний контроль якості імпортної сировини і матеріалів
		пошук надійних та сумлінних постачальників імпортної продукції
		отримання знижок від закордонних постачальників
		моніторинг рівня цін на сировину і матеріали на зовнішньому та на внутрішньому ринках
	Частка «дорогих контрактів» в загальному обсязі укладених контрактів	ABC-аналіз експортних контрактів
		залучення найбільш кваліфікованих фахівців з міжнародним досвідом до роботи з ключовими клієнтами
		побудова програм довгострокового співробітництва з ключовими клієнтами
	Відносний показник виробничих витрат	впровадження інноваційних ресурсозберігаючих технологій у виробництво експортної продукції
		оптимізація виробничих бізнес-процесів
	Коефіцієнт забезпеченості працівників сучасними засобами комунікацій	впровадження сучасних засобів комунікацій, необхідних для ефективного здійснення ЗЕД
		впровадження сучасних програмних продуктів
Забезпечення якості експортної продукції	Якість експортної продукції	впровадження системи управління якістю продукції
		впровадження інноваційних технологій, орієнтованих на ресурсозбереження
		забезпечення відповідності експортної продукції стандартам якості, прийнятим в зарубіжних країнах
		розробка механізмів реагування на відгуки споживачів щодо якості продукції
Оптимізація витрат, пов'язаних з веденням ЗЕД	Рівень накладних витрат, пов'язаних з транспортуванням, страхуванням та митним оформленням	аналіз витрат, пов'язаних з транспортуванням, страхуванням і митним оформленням, та виявлення резервів їх зменшення
		оптимізація транспортно-логістичних витрат
		зменшення транспортних витрат за рахунок правильного вибору компанії-перевізника
		зменшення витрат на страхування за рахунок правильного вибору страхової компанії
		оптимізація митних платежів
		співпраця з кваліфікованими митними брокерами
Оптимізація витрат, пов'язаних з веденням ЗЕД	Рівень витрат на фінансове забезпечення розрахункових відносин з іноземними контрагентами	налагодження ефективного співробітництва з обслуговуючими банками
		вибір оптимальних для підприємства форм розрахунків за зовнішньоекономічними контрактами
		вибір оптимальних валютно-фінансових умов зовнішньоекономічних контрактів
Створення репутації відповідального і надійного партнера	Коефіцієнт виконання контрактних зобов'язань по експортним та імпортними операціями	забезпечення ритмічності виробництва експортної продукції
		забезпечення своєчасного і безперебійного постачання продукції споживачам згідно з умовами контрактів
Збереження персоналу	Коефіцієнт задоволеності працівників, що задіяні в ЗЕД	створення та розвиток системи мотивації персоналу
		покращення умов роботи персоналу
		створення та розвиток корпоративної культури
Підвищення цінності персоналу	Темпи зростання витрат на підбір, навчання та розвиток персоналу	забезпечення зовнішньоекономічних служб підприємства кваліфікованим кадрами
		направлення персоналу на курси підвищення кваліфікації, семінари, тренінги, стажування за кордоном
		забезпечення навчання та удосконалення знання іноземних мов персоналом, що безпосередньо займається зовнішньоекономічними операціями

Запровадження концепції системи збалансованих економічних індикаторів в практику стратегічного управління підприємством є управлінською інновацією і передбачає здійснення змін. Процес реалізації концепції збалансованих показників в стратегічному управлінні має складатися з наступних етапів [5]:

1) розробка збалансованої системи показників – перетворення перспективних планів і стратегії в сукупність конкретних цілей і заходів. Після розробки система повинна бути інтегрована в управлінський процес;

2) зчеплення – ув'язка всіх ієрархічних рівнів (від вищої управлінської ланки до допоміжних ланок) шляхом вибудовування відповідних цілей і показників, організація стратегічної комунікації, забезпечення компенсації за ініціативні рішення;

3) планування – визначення шляхів досягнення у часі запланованих результатів через конкретні планові завдання, розподіл ресурсів, проектування стратегічних заходів;

4) зворотній зв'язок і навчання – тестування теоретичної бази стратегії і оновлення останньої з відображенням отриманих знань.

Запропонована система стратегічних і оперативних цілей зовнішньоекономічної діяльності не є універсальною для будь-якого підприємства. Кожне підприємство формує власний індивідуальний перелік стратегічних цілей на зовнішньому ринку відповідно до:

- обраної місії;
- загальнокорпоративної стратегії;
- аналізу сильних та слабких сторін в аспекті міжнародного зростання;
- аналізу конкурентного середовища міжнародного бізнесу;
- обрання цільових ринків, продуктів, послуг, технологій;
- обрання форм і методів виходу на зовнішній ринок (прямий експорт, експорт через мережу посередників, іноземне інвестування, спільне підприємництво, виробнича кооперація, транснаціоналізація тощо).

Втім, вона може бути використана менеджерами в якості орієнтира в стратегічному планування зовнішньоекономічної діяльності, адже фактично базується на використанні як фінансових, так і не фінансових індикаторів, та концентрується на досягненні підприємством конкурентних переваг на міжнародному ринку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В управлінні зовнішньоекономічною діяльністю підприємств важливим є застосування нових підходів, що містили б кількісні оцінки та забезпечували можливість формалізації економічних процесів, пов'язаних із здійсненням ЗЕД.

На сьогодні стратегічне планування, як і стратегічне управління в цілому, є об'єктивною необхідністю для будь-якого підприємства, що має довгострокові наміри щодо функціонування на зовнішньому ринку. Система стратегічних і оперативних цілей зовнішньоекономічної діяльності підприємства спрямована на завоювання ним конкурентних переваг на міжнародному ринку. Сукупність індикаторів охоплює стратегічно важливі для підприємства аспекти зовнішньоекономічної діяльності. Індикатори є простими та зрозумілими, не потребують занадто складних розрахунків та створення спеціальної інформаційної бази, оскільки є інтегрованими до управлінської звітності підприємства. Запропонований підхід до формулювання цілей зовнішньоекономічної діяльності підприємства на засадах системи збалансованих індикаторів базується на взаємозв'язку між стратегічними цілями, що впливає на склад системи індикаторів та обумовлює причинно-наслідкові зв'язки між індикаторами, а також на конкретизації стратегічних намірів підприємства в сфері зовнішньоекономічної діяльності в оперативних цілях через систему збалансованих індикаторів.

Подальших досліджень потребує поглиблене вивчення взаємозв'язків між цілями підприємства в процесі стратегічного управління з використанням методів математичного моделювання.

Список використаних джерел

1. Пшик-Ковальська О.О. Процес планування зовнішньоекономічної діяльності підприємства / О.О. Пшик-Ковальська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – № 727. – С. 468-472.

2. The Development of an International Business Strategy. DeRuiter Consultancy International Market & Investment Surveyors // Офіційний сайт консалтингової компанії DeRuiter Consultancy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.deruiter-consultancy.com/downloads.php.

3. Косенко С.В. Теоретичні положення стратегії зовнішньоекономічної діяльності підприємств: визначення та класифікація / С.В. Косенко // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2011. – №3(15). – С. 117-128.

4. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: Підручник / За ред. О.А. Кириченка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 518 с.

5. Каплан Р.С., Нортон Д.П. Сбалансированная система показателей. От стратегий к действию / Р.С. Каплан, Д.П. Нортон. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Олимп-Бизнес, 2005. – 320 с.

6. Верба В.А. Управління розвитком компанії на засадах збалансованої системи показників / В.А. Верба // Сталий розвиток підприємств сфери послуг: Матеріали III всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Ялта, 23 – 24 жовтня 2009 р.). – Ялта: РВНЗ КГУ, – 2009. – С. 282-286.

References

1. Pshyk-Kovalska O.O. Protses planuvannia zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpryiemstva [Process of Planning of the Enterprise] / O.O. Pshyk-Kovalska // Bulletin of National University "Lviv Polytechnic». – 2012. – № 727. – P. 468-472.

2. The Development of an International Business Strategy. DeRuiter Consultancy International Market & Investment Surveyors // Official site of the Consulting Company "DeRuiter Consultancy» [Electronic resource]. – http://www.deruiter-consultancy. com/downloads.php.

3. Kosenko S.V. Teoretychni polozhennia stratehii zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpryiemstv: vyznachennia ta klasyfikatsiia [Theoretical Strategy Concepts of Foreign Economic Activity of the Enterprise: the Definition and Classification] / S.V. Kosenko // Economics and Management of the Machine Building Sector Enterprises: Problems of Theory and Practice. – 2011. – №3(15). – P. 117-128.

4. Menedzhment zovnishnoekonomichnoi diialnosti: Pidruchnyk [Management of Foreign Economic Activity] / Edited by O.A. Kyrychenko. – 2-nd edition. – Kyiv.: Knowledge, 2008. – 518 p.

5. Kaplan R.S., Norton D.P. Sbalansyrovannaia systema pokazatelei. Ot stratehyi k deistvyiu [Balanced Scorecard. From Strategy to Actions] / R.S. Kaplan, D.P. Norton. – 2-nd edition. – Moscow: Olymp-Business, 2005. – 320 p.

6. Verba V.A. Upravlinnia rozvytkom kompanii na zasadakh zbalansovanoi systemy pokaznykiv [Managing Company Development on the basis of Balanced Scorecard] / V.A. Verba // Stable Development of Service Enterprises: Materails of the III All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Yalta, October 23-24, 2009). – Yalta: RVNZ KHU, – 2009. – P. 282-286.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Рибакова Тетяна Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., 08401, Україна
e-mail: taryb@yandex.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Рыбакова Татьяна Александровна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, денежного обращения и кредита
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 32, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., 08401, Украина
e-mail: taryb@yandex.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Ribakova Tetyana Oleksandrivna, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor
SHEE «Pereyaslav-Khmelnitskiy Grigoriy Skovoroda State Pedagogical University «
30, Sukhomlinskogo Street, Kyiv region, 08401, Ukraine
e-mail: taryb@yandex.ru

УДК 352. 07 : 336.1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Демчак Р.Є.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання децентралізації державних важелів та механізмів регулювання соціально-економічного розвитку. Метою дослідження є визначення концептуальних засад бюджетної децентралізації, визначення основних завдань та ризиків її практичного провадження.

У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, аналітичний, порівняльний, факторний методи, що дало змогу забезпечити концептуальну єдність дослідження.

В статі досліджуються основні концептуальні передумови, що склалися в Україні для децентралізації державного регулювання соціально-економічного розвитку. Розглянуто питання еволюції підходів до державного управління у напряму децентралізації в контексті кращих європейських практик. Виокремлено основні виклики, загрози, можливості та позитивні сторони децентралізації державного регулювання соціально-економічного розвитку в Україні.

Наведені результати можуть використовуватися науковій та практичній сферах бюджетно-податкового регулювання та державного управління.

Децентралізація державного регулювання соціально-економічного розвитку передбачає принципову перебудову механізму управління державою, охоплюючи головні елементи: фіскальну, фінансову, соціальну політики. Крім того, з метою надання місцевим органам влади достатніх ресурсів та повноважень, необхідно визначити нові правові умови діяльності місцевих органів влади. Головною концептуальною базою для децентралізації державного регулювання соціально-економічного розвитку є не лише розподіл ресурсів та повноважень, але й відповідальності за розвиток регіонів між державною та місцевою владою.

Ключові слова: *децентралізація, державне регулювання, соціально-економічний розвиток.*

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Демчак Р.Е.

Предметом исследования являются теоретические и практические вопросы децентрализации государственных рычагов и механизмов регулирования социально-экономического развития. Целью исследования является определение концептуальных принципов бюджетной децентрализации, определения основных заданий и рисков ее практического осуществления.

В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, аналитический, сравнительный, факторный методы, что дало возможность обеспечить концептуальное единство исследования.

В статье исследуется основные концептуальные основы реализации децентрализации государственного регулирования социально-экономического развития. Проанализирована проблематика эволюции подходов к государственному управлению в направлении децентрализации в контексте лучших европейских практик. Изложены основные проблемы, угрозы, возможности и преимущества децентрализации государственного регулирования соціально-экономического развития в Украине.

Приведенные результаты могут использоваться научной и практической сферах бюджетно-налогового регулирования и государственного управления.

Децентрализация государственного регулирования социально-экономического развития предусматривает принципиальную перестройку механизма управления государством, охватывая главные элементы: фискальную, финансовую, социальную политики. Кроме того, с целью предоставления местным органам власти достаточных ресурсов и полномочий, необходимо определить новые правовые условия деятельности местных органов власти. Главной концептуальной базой для децентрализации государственного регулирования

 © Демчак Р.Є., 2015

социально-экономического развития является не только распределение ресурсов и полномочий, но и ответственности за развитие регионов между государственной и местной властью.

Ключевые слова: *децентрализация, государственное регулирование, социально-экономическое развитие.*

CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR THE DECENTRALIZATION OF STATE REGULATION OF SOCIAL-ECONOMIC DEVELOPMENT

Demchak R.

The article of research are theoretical and practical questions of decentralization of state levers and mechanisms of adjusting of socio-economic development. A research aim is determination of conceptual principles of budgetary decentralization, determination of basic tasks and risks of her practical realization.

Totality of scientific methods and approaches is in-process applied, including system, analytical, comparative, factor methods, that gave an opportunity to provide conceptual unity of research.

The article deals with the basic conceptual framework for the decentralization of State regulation of the socio-economic development. Analyzed the problem of the evolution of approaches to public administration decentralization in the context of the best European practices. The main problems, threats, opportunities and benefits of decentralization of State regulation of socìal'no-economic development in Ukraine.

The brought results over can be used scientific and practical spheres of the budgetary-tax adjusting and state administration.

Decentralization of government control of socio-economic development envisages fundamental alteration of mechanism of government, embracing staples: fiscal, financial, social politicians. In addition, with the aim of grant to local authorities of sufficient resources and plenary powers, it is necessary to define the new legal terms of activity of local authorities. A main conceptual base for decentralization of government control of socio-economic development is not only allocation of resources and plenary powers but also to responsibility for development of regions between state and local power.

Keywords: *decentralization, government regulation, economic and social development.*

Постановка проблеми. Нині, коли Україна перебуває у стані активної розбудови державницьких принципів на основі імплементації кращих європейських практик, особливої актуальності набуває проблематика системних змін на всіх рівнях державного управління. Вагомою складовою цих змін стала реформа децентралізації державного регулювання, яка спрямована на забезпечення сприятливих умов для розвитку всіх територіальних громад шляхом утворення ефекту синергії, що досягається в результаті спільної роботи системи господарських комплексів на території всієї держави. Досягнення визначених цілей має здійснюватися шляхом знаходження певної компромісної точки, у якій максимізується синергетичний ефект від перерозподілу ресурсів у поєднанні із достатнім рівнем управлінської та економічної автономії місцевих територіальних громад. Отже, актуальним є дослідження концептуальних передумов децентралізації державного регулювання соціально-економічного розвитку, тобто визначення сутності процесу децентралізації з точки зору державного регулювання соціально-економічного розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій. Реформування державного управління обумовило активізацію сил широкого кола як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників у напрямі дослідження проблем визначення курсу розвитку держави, побудову децентралізованого державного управління. Цій проблематиці присвячені роботи багатьох українських учених, серед яких В.Б. Авер'янов, Г.В. Атаманчук, І.П. Бутко, В.М. Вакуленко, І.А. Грицяк, П.І. Надолішній, Н.Р. Нижник, В.А. Скуратівський та інших. Проте дослідженню децентралізації державного регулювання соціально-економічного розвитку більшою мірою приділяє увагу західна економічна думка, представлена працями А. Бретона, К. Кайзера, Дж. Е. Кі, Дж. Ма, М. Портера, П. Селмона, У. Тірска, Дж. Фалетті. Це обумовлено тим, що ідеї децентралізації вперше виникли саме в країнах заходу, де набули подальшого розвитку й оформилися в ефективну модель державного управління. Проте на теренах вітчизняної наукової думки аспект встановлення взаємозв'язку між рівнем децентралізації державного управління та ступенем ефективністю регулювання соціально-економічного розвитку потребує подальшого дослідження, що обумовлює доцільність продовження наукового пошуку в цьому напрямі.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є визначення концептуальних засад бюджетної децентралізації, визначення основних завдань та ризиків її практичного провадження.

Виклад основного матеріалу. Питання розподілу повноважень між центральним та місцевим рівнями влади є природнім питанням, що постало разом із утворенням держав, тобто об'єднань територіальних громад. Наявність кількох рівнів владного апарату завжди утворює дилему: з одного боку, центральний уряд має більші повноваження, тому що охоплює всю державу; з іншого боку, місцеве врядування знаходиться безпосередньо ближче до територіальної громади при реалізації державної політики. Тому між рівнями влади завжди існує протиріччя інтересів, функцій, завдань та відповідальності.

Перехід до децентралізованого державного регулювання багатьма науковцями різних країн пояснюється загальною зміною поглядів на сутність державного та місцевого управління та регулювання. В останні роки суттєвого поширення набула концепція нового державного управління. Науковим підґрунтям її розвитку стали теорія «суспільного вибору» та теорія «головних дійових осіб та агентів». Перша постулювала зменшення ролі державного регулювання та посилення ринкових механізмів, а друга теорія мала стати основою встановлення у публічному секторі відносин, подібних до відносин власників капіталу в приватному секторі з менеджерами, які виконують їх завдання. Основними особливостями такого «менеджеріалізму» автори концепції називають схильність до реалізації трьох базових параметрів даної моделі, так званих трьох «Е»: економії (economy), економічності (efficiency) та ефективності (effectiveness). Таким чином, в межах цього підходу роль економічної теорії набула більшої ваги в державному управлінні та регулюванні: акцентувалася увага на потребах вдосконаленні бюджетної системи, орієнтації на чітку постановку цілей, аналіз та оцінку досягнутих результатів [1]. Зазначений підхід до формування децентралізованої системи державного регулювання був практично реалізований у країнах заходу, ставши ідейним чинником переходу до державного управління нового типу, що характеризується вищим рівнем демократизації суспільної організації та менш вираженою залежністю територій від центру.

За результатами зарубіжної практики можна стверджувати, що децентралізацію сьогодні можна розглядати як сучасну парадигму державного регулювання соціально-економічного розвитку. Погляди вчених щодо визначення цієї

категорії різняться і на сьогодні єдиної загальновизнаної точки зору не сформовано. Певна різниця в трактуваннях поняття «децентралізація» обумовлена використанням авторами різних підходів до дослідження її природи та форм: демократичної, адміністративної, політичної та фіскальної. Демократична децентралізація або автономія передбачає делегування, передачу частини державної виконавчої влади на місцевий рівень органам місцевого самоврядування. Адміністративна децентралізація - це створення на місцях спеціальних урядових органів та наділення їх повноваженнями щодо здійснення виконавчої влади. Таку форму децентралізації слід розглядати як деконцентрацію - фактично місцеве управління, та делегування - передання владних повноважень і відповідальності органам місцевого самоврядування. Політична децентралізація обумовлена коли передачею політичної влади до місцевих органів управління. основною формою політичної децентралізації є деволюція: до місцевих органів передається повна відповідальність і влада, ресурси і джерела доходів, що є автономними й повністю незалежними. Фіскальна децентралізація є найбільш повним і прозорим видом децентралізації, оскільки прямо пов'язана з бюджетними практиками. Вона означає передачу ресурсів з центру на місця. Фіскальна децентралізація найчастіше розглядається в контексті дивестування, яке передбачає, що планування, адміністративна влада та інші функції передаються до добровольчих, приватних або громадських організацій. Дуже часто у світовій практиці вона проводиться разом із частковою передачею адміністративних функцій у поєднанні з дерегуляцією або приватизацією [2].

Британські вчені Х. Браун та У. Гроте розглядають централізацію та децентралізацію як засоби державного управління для здійснення контролю та прийняття рішень урядом. А на переконання російського вченого Ю. А. Дмитрієва, місцеве самоврядування має принципово іншу природу і призначення, ніж органи державної влади, і більше тяжіє до громадянського суспільства. Відповідно, місцеве самоврядування та його органи не є суб'єктами державної влади, а належать до групи суб'єктів політичної влади. Не можемо не погодитися з висновком щодо унікальності природи місцевого самоврядування, проте ситуація, що склалася сьогодні в Україні, свідчить про низький рівень участі органів місцевого самоврядування в політичному житті країни. Центр прийняття політичних рішень і розгортання політичних подій розташований у столиці, що все ж відображає високий рівень централізації [3].

Для висвітлення поставленої задачі необхідно визначитися, яким чином може відбуватися процес децентралізації державного регулювання соціально-економічного розвитку. Як відомо, основні напрями впровадження державної регіональної політики спрямовані на: забезпечення реалізації стратегії економічного зростання регіонів; розробку нормативно-правового забезпечення регіонального розвитку; розробку національних програм щодо пріоритетних завдань; впровадження єдиної науково-технічної, структурної та інвестиційної політики; підтримання збалансованості економіки; стимулювання конкуренції; регулювання проблем, які не вирішуються самостійно ринковим механізмом; участь у міжнародному та міждержавному розподілі праці. Інструментами державного регулювання економіки регіонів (реалізації регіональної політики) є: система прогнозів, індикативних планів і програм, законодавча база, грошово-кредитна система, фінансова (податкова) система, приватизація державної власності, державні інвестиції, інновації, державні закупівлі [4]. Отже, з концептуальної точки зору, розподіл повноважень щодо впровадження державного регулювання соціально-економічного розвитку можна визначити наступним чином (табл. 1). Такий розподіл повноважень демонструє ознаки всіх зазначених підходів до децентралізації.

Таблиця 1. Концептуальна схема розподілу повноважень між державними та місцевими рівнями державної влади

Критерії	Державний рівень	Місцевий рівень
Напрями державної політики	Визначення стратегічних пріоритетів розвитку суспільства Розробка законодавчої бази, визначення «правил гри» Впровадження інструментів інвестиційної та інноваційної політики Встановлення загальнодержавних соціальних стандартів та інших стандартів розвитку суспільства	Стимулювання економічного розвитку регіону, підтримка підприємництва Визначення цілей та пріоритетів розвитку регіону, що мають узгоджуватися із загальнодержавними цілями Стимулювання конкуренції Локальне коригування економічних дисбалансів
Інструменти державного регулювання	Державний рівень бюджетної системи Законодавча база Державні інвестиції Державні закупівлі Державні підприємства Загальнодержавна податкова система	Місцевий рівень бюджетної системи Прийняття рішень для конкретних територіальних громад, що не суперечать загальнодержавному законодавству
Грошово-кредитна система	Управління частиною бюджетних коштів, що були перераховані до державного бюджету Управління державним боргом Управління доходами від державних підприємств	Управління частиною мобілізованих бюджетних коштів, що не підлягає перерахуванню до державного бюджету Здійснення запозичень на місцевому рівні Управління фінансами комунальних підприємств

Джерело: складено за даними [5].

Підхід до такого розподілу повноважень базується на науковій ідеї, згідно якої держава має бути загальним суб'єктом визначення «правил гри» та встановлення стандартів для всього суспільства, в той час як місцеве самоврядування краще виконує функції локального (тактичного) управління розвитком територіальної громади та здатне більш ефективно та швидко реагувати на виклики. Для реалізації ефективної моделі децентралізації, необхідно, по-перше, забезпечення органів місцевого самоврядування достатніми обсягами фінансових ресурсів, в межах якого буде здійснюватися використання інструментів державного регулювання соціально-економічного розвитку. По-друге, має бути забезпечений відповідний розподіл повноважень, необхідними для впровадження цієї політики. По-третє, забезпечений адекватний механізм контролю з метою уникнення системного зловживання владою посадових осіб на найбільш відповідальних посадах.

Американський науковець Дж. Ма виділяє три основні проблеми, з якими стикаються країни, що розвиваються, на шляху до децентралізації державного регулювання: обмежені адміністративні можливості місцевих управлінь; відсутність механізмів, що гарантують відповідальність органів місцевого самоврядування; значні регіональні диспропорції. За цих умов науковець вважає недоцільним впроваджувати повну автономізацію місцевого управління [6]. Такий підхід, здебільшого, можна вважати загальним правилом, яке було виведено науковцем у результаті дослідження більше ніж двадцяти країн світу. Проте, не можемо погодитись із думкою щодо недоцільності впровадження певної автономії органів місцевого самоврядування через низький рівень відповідальності та заохочення. У окресленого кола проблем в Україні найбільш суттєвою постає проблема регіональних диспропорцій. Значні диспропорції в дохідній базі регіонів-донорів та збиткових регіонів за існуючої системи міжбюджетних відносин стримують регіональний розвиток. Відбувається відплив фінансових ресурсів з промислових регіонів до центру із подальшим перерозподілом між регіонами. Окрім стимулів, втрачається здатність до самовідновлення виробничих потужностей промислових регіонів та зацікавленість і відповідальність збиткових регіонів, які перебувають у стані очікування на трансфертну допомогу. Саме тому розширення адміністративних можливостей органів місцевого самоврядування у сфері пошуку джерел наповнення бюджетів сприятиме вирівнюванню регіональних невідповідностей. Ключовим ризиком децентралізації державного регулювання соціально-економічного розвитку є загроза формування корупційних схем на місцях, завдяки яким посадові особи, що мають широкі повноваження, здійснюватимуть монетизацію свого права впроваджувати управлінські рішення. Даний ризик необхідно нівелювати не через впровадження жорстких санкцій, а шляхом розробки на загальнодержавному рівні зручних та прозорих правил гри, які дозволять суб'єктам господарювання на місцях здійснювати свою діяльність в правовому полі без потреби у отриманні життєво необхідних рішень від місцевих органів влади. Отже, обов'язковим елементом децентралізації є дерегуляція, за наслідками якої місцеві органи влади мають трансформуватися у ефективних менеджерів територій, якими вони є у кращій світовій практиці.

Дослідження В. П. Кудряшова та Б. В. Сіленкова показали, що сучасний стан бюджетної системи України характеризується зміцненням тенденції до централізації державного управління. Розвиток бюджетної системи в умовах ринкової економіки передбачає певну автономність кожної її ланки щодо інших ланок. При цьому зміцнення автономії місцевих бюджетів не можна розглядати як основу послаблення функцій уряду. Навпаки, функції уряду мають посилюватися. Але це повинно досягатися шляхом використання не адміністративних, а ринкових механізмів [7]. Такий підхід окреслює більш прийнятне співвідношення централізації та децентралізації в державному регулюванні. За цією моделлю проведення бюджетної децентралізації шляхом реформування податкової та бюджетної систем сприятиме збільшенню можливостей для регіонів-донорів та посилення мотивації збиткових регіонів.

Таким чином, оптимальною моделлю державного регулювання є така модель, що поєднує елементи централізації та децентралізації державного управління. Якщо централізована модель має діяти у сфері державного нагляду та контролю, то управління регіональним розвитком, вироблення пропозицій щодо податкової та бюджетної політики належить до компетенції регіональних органів влади, адже важливим аспектом провадження місцевої політики є мотивація, що визначає перспективні напрямки діяльності органів місцевого самоврядування. Лише зацікавленість у результатах сприятиме активізації роботи органів місцевого самоврядування в напрямі пошуку шляхів розширення власної фінансової бази. Децентралізація державного регулювання в цьому аспекті виявляється, зокрема, в наданні можливості органам місцевого самоврядування виходу на фінансовий ринок з метою акумуляції додаткових фінансових ресурсів для бюджетів розвитку. Більш конкретне завдання уряду полягає у сприянні розширенню регіональної, місцевої фінансової інфраструктури, розбудові системи спеціалізованих фінансових інституцій, діяльність яких спрямована на забезпечення місцевого розвитку. Доцільним є утворення спеціалізованих фінансових інституцій на експериментальній основі в регіонах України (регіональних центрах), де наявний відповідний економічний потенціал, здійснюється широкий спектр фінансових операцій. Вибір міста (регіонального центра) для реалізації експерименту має базуватися на розрахунках щодо його окупності та доцільності. Такий підхід дозволить органам місцевого самоврядування отримати доступ до фінансових ресурсів, що обертаються на регіональних ринках, та перетворити їх на інвестиції в місцевий розвиток. Для того, щоб забезпечити ефективне функціонування державного регулювання соціально-економічного розвитку, необхідно знайти таке співвідношення між автономією для місцевого рівня та контролю з боку держави, щоб досягти цілісної, міцно інтегрованої держави, об'єднаної спільними стратегічними пріоритетами, яка спирається на економічно розвинені, автономні і потужні регіони.

Висновки. Децентралізація державного регулювання соціально-економічного розвитку передбачає принципову перебудову механізму управління державою, охоплюючи головні елементи: фіскальну, фінансову, соціальну політики. Крім того, з метою надання місцевим органам влади достатніх ресурсів та повноважень, необхідно визначити нові правові умови діяльності місцевих органів влади, а також провести дерегуляцію, спрямовану на зменшення ризиків виникнення корупційних елементів діяльності місцевої влади. Для того, щоб створити дієву модель децентралізованого регулювання соціально-економічного розвитку, необхідно активізувати додаткові джерела фінансування на місцевому рівні, створивши привабливі умови для розвитку бізнесу, а також загальне сприятливе для економічного розвитку середовище. Головною концептуальною базою для децентралізації державного регулювання соціально-економічного розвитку є не лише розподіл ресурсів та повноважень, але й відповідальності за розвиток регіонів між державною та місцевою владою. Здобуття органами місцевого самоврядування більш широких повноважень має на меті активізацію мотиваційного чинника розширення власної фінансової бази за рахунок внутрішніх джерел та вироблення відповідних механізмів акумуляції додаткових фінансових ресурсів до місцевих бюджетів. У розвинених країнах такими механізмами є, зокрема, місцеві запозичення, здійснювані органами місцевого самоврядування за допомогою спеціалізованих фінансових інституцій (регіональні банки, фондові біржі та страхові компанії). Держава має чітко визначити «правила гри», сформувати стратегію розвитку та визначити ключові параметри функціонування соціально-економічної сфери. Місцева влада має отримати повноваження, ресурси та нести відповідальність за реалізацію визначених завдань, що дасть змогу забезпечити збалансованість регіонального розвитку та досягти його цілей.

Список використаних джерел

1. Багмет М. О. Цінність місцевого самоврядування як демократичної форми децентралізації державно-владних повноважень / М. О. Багмет, Т. М. Личко // Наук. пр. ЧДУ. Сер. : «Держ. упр.». - 2009. - № 112. - С. 33 - 37.

2. Безверхнюк Т. М. Система ресурсного забезпечення регіонального управління: концептуальні засади розбудови і механізми функціонування : дне.... д- ра держ. упр.: 25.00.02 / Безверхнюк Тетяна Миколаївна ; Харків. регіон. ін-т нац. акад. держ. упр. - Х., 2009. - Режим доступу : www.disslib.org/systema-resursnoho- zabezpechennja-rehionalnoho-upravlinnja-kontseptualni-zasady.html.

3. Братковський М. Л. Децентралізація публічної влади в Україні: проблеми та перспективи / М. Л. Братковський // Держава та регіони. Сер. : «Держ. упр.». - 2010. - № 4. - С. 109 - 112.

4. Litvack J. What is Decentralization? / J. Litvack. - Access mode : www.ciesin.org/decentralization/English/General/Different_forms.html.

5. Braun von J. Does decentralization serve the poor? / J. von Braun, U. Grote (eds) // Managing fiscal decentralization. - London : Routledge, 2002. - Access mode : www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/2000/fiscal/vonbraun.pdf.

6. Ma J. Decentralization From the «Top Down»: The Japanese Case / J. Ma. - Access mode : www.worldbank.org/mdf/mdf1/topdown.htm.

7. Кудряшов В. П. Поняття бюджетної системи та її децентралізації / В. П. Кудряшов, Б. В. Сіленков // Фінанси України. - 2006. - № 8. - С. 25 - 32.

References

1. Bahmet M.O., Lychko T.M. Tsinnist' mistsevoho samovriaduvannia iak demokratychnoi formy detsentralizatsii derzhavno-vladnykh povnovazhen' // Nauk. pr. ChDU. Ser. : «Derzh. upr.». - 2009. - № 112. - S. 33 - 37.

2. Bezverkhniuk T.M. Systema resursnoho zabezpechennia rehional'noho upravlinnia: kontseptual'ni zasady rozbudovy i mekhanizmy funktsionuvannia : dne.... d- ra derzh. upr.: 25.00.02; Kharkiv. rehion. in-t nats. akad. derzh. upr. - Kh., 2009. - Rezhym dostupu : vvv.disslib.org/systema-resursnoho- zabezpechennia-rehionalnoho-upravlinnia-kontseptualni-zasady.html.

3. Bratkovs'kyj M.L. Detsentralizatsiia publichnoi vlady v Ukraini: problemy ta perspektyvy // Derzhava ta rehiony. Ser. : «Derzh. upr.». - 2010. - № 4. - S. 109 - 112.

4. Litvatsk J. Vhat is Detsentralization? : vvv.tsiesin.org/detsentralization/English/General/Different_forms.html.

5. Braun von J., Grote U. Does detsentralization serve the poor? // Managing fistsal detsentralization. - London : Routledge, 2002. : vvv.imf.org/ekhternal/pubs/ft/seminar/2000/fistsal/vonbraun.pdf.

6. Ma J. Detsentralization From the «Top Dovn»: The Yapanese Tsase : vvv.worldbank.org/mdf/mdf1/topdovn.htm.

7. Kudriashov V.P., Silenkov B.V. Poniattia biudzhetnoi systemy ta ii detsentralizatsii // Finansy Ukrainy. - 2006. - № 8. - S. 25 - 32.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Демчак Руслан Євгенович, кандидат наук з державного управління, докторант Національного інституту стратегічних досліджень

вул. Кутузова 18/7, м. Київ, Україна

e-mail: solnechno@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Демчак Руслан Евгеньевич, кандидат наук по государственному управлению, докторант Национального институту стратегических исследований

ул. Кутузова 18/7, г. Киев, Украина

e-mail: solnechno@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Demchak Ruslan, *PhD in Public Administration*, competitor of doctorate The National Institute for Strategic Studies

18/7, Kutuzova street, Kiev, Ukraine

e-mail: solnechno@ukr.net

УДК 336.748

ІНФЛЯЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: ПРОБЛЕМИ (ОЗДОРОВЛЕННЯ), ПОДОЛАННЯ В УКРАЇНІ, В ПЕРІОД ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Коркач І.В.

***Предметом дослідження** є інфляційні процеси в Україні в період ринкових відносин.*

***Метою написання статті є:** визначення та розкриття сутності інфляційних процесів та шляхи їх можливого подолання.*

***Теоретичну і методологічну** основу дослідження становили наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених щодо з'ясування основних аспектів подолання інфляційних процесів. Використано системний підхід до вивчення явищ і процесів.*

***Результат роботи:** Протидіяти впливу інфляції можна лише через реалізацію державної політики, яка б поєднувала цілі та методи довго - й короткотривалого характеру.*

***Галузь застосування результатів:** проведення наукових досліджень щодо подолання інфляційних процесів в Україні в період формування ринкових відносин.*

***Висновки.** Інфляційні процеси могли б бути контрольованими, за умови запровадження довгострокової антиінфляційної програми, заснованої на заходах зі стримування інфляції, таких як: ліквідація збиткових підприємств; ліквідація дефіциту державного бюджету; розвиток ринку платних послуг; закріплення на ринку товарів національних виробників тощо.*

***Ключові слова:** інфляція, індекс, грошовий ринок, валютний ринок, антиінфляційна політика.*

 © Коркач І.В., 2015

ИНФЛЯЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ: ПРОБЛЕМЫ (ОЗДОРОВЛЕНИЕ), ПРЕОДОЛЕНИЕ В УКРАИНЕ, В ПЕРИОД ФОРМИРОВАНИЯ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Коркач И.В.

Предметом исследования *являются инфляционные процессы в Украине в период рыночных отношений.*

Целью написания статьи являются*: определение и раскрытие сущности инфляционных процессов и пути их возможного преодоления.*

Теоретическую и методологическую основу *исследования составили научные труды отечественных и зарубежных ученых по выяснению основных аспектов преодоления инфляционных процессов. Использован системный подход к изучению явлений и процессов.*

Результат работы: *Противодействовать влияния инфляции можно только через реализацию государственной политики, которая бы объединяла цели и методы долго - и кратковременного характера.*

Область применения результатов: *проведение научных исследований по преодолению инфляционных процессов в Украине в период формирования рыночных отношений.*

Выводы. *Инфляционные процессы могли бы быть контролируемыми, при условии введения долгосрочной антиинфляционной программы, основанной на мероприятиях по сдерживанию инфляции, таких как: ликвидация убыточных предприятий; ликвидация дефицита государственного бюджета; развитие рынка платных услуг; закрепление на рынке товаров национальных производителей и тому подобное.*

Ключевые слова: *инфляция, индекс, денежный рынок, валютный рынок, антиинфляционная политика.*

INFLATION: PROBLEMS (REHABILITATION), OVERCOMING IN UKRAINE, IN THE PERIOD OF FORMATION OF MARKET RELATIONS

Korkach I.V.

The research object is the inflation processes in Ukraine in the period of market relations.

The purpose of this writing is: definition and disclosure of the nature of inflationary processes and how they could be overcome.

Theoretical and methodological basis of the research consists of scientific works of domestic and foreign scholars on the elucidation of the basic aspects of overcoming inflation. Used a systematic approach to the study of phenomena and processes.

The result: to Counteract the effect of inflation is possible only through the implementation of state policy, combining goals and methods of long - and short-term nature.

The scope of the results: research on overcoming inflation processes in Ukraine in the period of formation of market relations.

Conclusions. Inflation could be controlled, assuming the introduction of long-term anti-inflation program, based on measures to curb inflation such as: elimination of unprofitable enterprises; elimination of the deficit of the state budget; development of the market of paid services; consolidation in the market of goods of domestic producers and the like.

Keywords: *inflation, index, money market, currency market, anti-inflation policy.*

Постановка проблеми. Інфляція – це одна з найбільш гострих проблем сучасного розвитку економіки в багатьох країнах світу, яка негативно впливає на всі аспекти життя суспільства. Вона знецінює результати праці, знищує заощадження юридичних і фізичних осіб, перешкоджає довгостроковим інвестиціям й економічному зростанню. Висока інфляція руйнує грошову систему, провокує втечу національного капіталу за кордон, послаблює національну валюту, сприяє її витісненню у внутрішньому обігу іноземною валютою, підриває можливості фінансування державного бюджету. Інфляція є найефективнішим засобом перерозподілу національного багатства – від бідніших верств суспільства до більш багатих, посилюючи тим самим його соціальне розшарування.

Актуальність цієї теми зумовлена тим, що уже кілька десятиліть вчені намагаються знайти швидкі шляхи подолання інфляційних процесів. Для України ця проблема постає особливо гостро, оскільки за 24 роки її незалежності так і не знайдено ефективного методу подолання інфляції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явище інфляції досліджувала велика кількість учених, всі вони намагались знайти ефективні методи боротьби з нею. Так, Дж. М. Кейнс вперше проаналізував інфляцію як елемент макроекономічної теорії, а М. Фрідман під інфляцією розумів стійке та безперервне зростання цін, що завжди і всюди виступає як грошовий феномен. Загалом теоретичну основу вивчення інфляції становлять праці таких класиків економічної науки, як А. Маршалла, А. Пігу, Д. Рікардо, І. Фішера, Е. Фелпса, Д. Юма. Серед зарубіжних науковців, які займаються розробкою засад антиінфляційної політики, варто виділити Г. Глена, Р. Дорнбуша, К. Макконелла та С. Брю, Г. Манківа, Дж. Сакса, П. Самуельсона та В. Нордхауса. Серед вітчизняних та російських науковців: В. Беседіна, А. Гальчинського, В. Гейця, А. Гриценка, А. Іларіонова, С. Кораблінa, С. Лушина, Т. Кричевську, О. Кузнецова, О. Мельник, Ю. Семенова, А. Савченка та ін.

Незважаючи на величезну кількість досліджень сутності та причин виникнення інфляційних процесів, це питання залишається відкритим, оскільки для кожної економіки характерні різні ознаки інфляції, вказаний процес необхідно вивчати в розрізі окремої країни і в певній економічній ситуації.

Постановка завдання. Мета статті – визначення проблем подолання інфляції в період ринкових відносин. Завданнями є:

- розкрити сутність поняття інфляції;
- висвітлити її основні типи;
- визначити можливі напрями подолання інфляції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інфляція - це одна з найбільш гострих проблем сучасного розвитку економіки в багатьох країнах світу, що негативно впливає на всі сторони життя суспільства.

Є різні погляди на природу і причини інфляції, але переважають два напрями: перший розглядає інфляцію як суто грошове явище, спричинене порушенням законів грошового обігу; другий – як макроекономічне явище, спричинене порушенням пропорцій суспільного відтворення, і насамперед між виробництвом і споживанням, попитом і пропозицією товарів [1].

Інфляція - це тривале і швидке знецінення грошей внаслідок надмірного зростання їх маси в обороті. При цьому стрімке зростання грошової маси може бути як абсолютним, так і відносним. Незважаючи на очевидність зв'язку інфляції

зі знеціненням грошей, сутність цього явища не знайшла однозначного трактування в економічній теорії. Визначення інфляції дали ряд дослідників, за висновками яких інфляція – це:

- процес знецінення грошей внаслідок надмірної емісії та переповнення каналів обігу грошовою масою [5];
- процес знецінення грошей та загальне підвищення цін на товари і послуги внаслідок надмірної емісії та переповнення каналів обігу грошовою масою, яка виявилась не забезпеченою економічними благами [6];
- знецінення грошей внаслідок надмірного зростання їх маси в обороті, що виявляє себе через зростання цін [8];
- тривале і швидке знецінення грошей унаслідок надмірного зростання їх маси в обороті [4];
- порушення грошового обігу, що виявляється у переповненні грішми сфери обігу [9].

Інфляція не виникає раптово, а розвивається поступово як тривалий процес, який можна розділити на кілька стадій. Відрізняються ці стадії співвідношенням темпів зростання пропозиції грошей і темпів їх знецінення.

На першій стадії темпи зростання пропозиції грошей випереджають знецінення грошей, причому це випереджання поступово зменшується, наближаючись до вирівнювання.

На другій стадії інфляції темпи знецінення грошей випереджають темпи зростання їх пропозиції. Це зумовлюється такими чинниками:

- у певний момент власники грошових нагромаджень починають розуміти їх надмірність і пред'являють на ринок для купівлі товарів. Це прискорює швидкість руху грошей у поточному обігу та збільшує платоспроможний попит порівняно з поточною емісією;
- одночасно зменшується відплив у нагромадження нових пропозицій грошей, унаслідок чого ще більше зростає швидкість обігу всієї грошової маси;
- виникають і швидко поширюються бартерні операції, звужуючи товарну основу грошової маси в обігу;
- знецінення грошей призводить до відпливу робочої сили зі сфери виробництва у сферу спекулятивного обміну, що зумовлює падіння виробництва і товарообороту, через що зменшується попит на гроші.

Внаслідок дії зазначених чинників з'являються так звані інфляційні очікування, коли економічні суб'єкти починають усвідомлювати неминучість майбутнього підвищення цін. Щоб уникнути пов'язаних з ним майбутніх втрат, вони починають негайно купувати товари не тільки для поточного споживання, а й для майбутнього. Для цього на ринок «викидаються» не тільки всі поточні доходи, а й заощадження попередніх періодів. Неминучим наслідком стає випереджаюче зростання рівня цін порівняно зі зростанням грошової маси і падіння рівня монетизації валового внутрішнього продукту.

Інфляція є складним, багатостороннім явищем, причини якого – у взаємодії факторів сфери виробництва і сфери грошового обігу. Інфляція зовні виглядає як знецінення грошей внаслідок їхньої надмірної емісії, яка супроводжується зростанням цін на товари та послуги. Проте це лише форма прояву, а не глибинна сутність і причина інфляції. Звичайно інфляція має свій зовнішній прояв у підвищенні цін. Але не кожне підвищення цін служить показником інфляції. Ціни можуть підвищуватися в результаті поліпшення якості продукції, погіршення умов видобутку паливно-сировинних ресурсів, змінюватися під впливом циклічних і сезонних коливань виробництва, стихійних лих і т. ін. Але це будуть як правило, не інфляційні, а певною мірою природні періодичні зміни цін на окремі товари і послуги.

Насправді ж інфляція є результатом порушення економічної рівноваги, яка зумовлена комплексом внутрішніх і зовнішніх причин.

Основні причини інфляції.

Інфляції можна поділити на внутрішні та зовнішні [1].

Найважливішими з внутрішніх причин інфляції є:

- порушення пропорцій відтворення між виробництвом споживанням, нагромадженням і споживанням, попитом і про позицією, грошовою масою в обігу і сумою товарних цін;
- значне зростання дефіциту державного бюджету і державного боргу, зумовлених непродуктивними державними витратами;
- надмірна емісія паперових грошей, яка порушує закони грошового обігу;
- мілітаризація економіки, що відволікає значну частину ресурсів в оборонну промисловість, призводить до недовиробництва товарів народного споживання, створює їх дефіцит;
- збільшення податкового тягаря на товаровиробників;
- випередження темпів зростання заробітної плати порівняно з темпами зростання продуктивності праці.

Зовнішні фактори інфляції пов'язані з посиленням інтернаціоналізації господарських зв'язків між державами, що супроводжуються загостренням конкуренції на світових ринках капіталів, товарів та послуг, робочої сили, загостренням міжнародних валютно-кредитних відносин, зі структурними світовими кризами (енергетичною, продовольчою, фінансовою та ін.).

Узагальнюючи сказане, можна дати таке визначення інфляції.

Інфляція – це знецінення грошей, спричинене диспропорціями в суспільному виробництві й порушенням законів грошового обігу, яке виявляється у стійкому зростанні цін на товари і послуги [1].

Глибоке і детальне вивчення та аналіз такого економічного явища, як інфляція, передбачає її поділ на види за відповідними класифікаційними ознаками. Так, В.Д.Базилевич, пропонує класифікацію типів інфляції залежно від переважаючого впливу факторів, за темпами зростання, за характером прояву, за співвідношенням темпів зростання цін на товари, за ступенем прогнозування [1].

Інфляція може набувати різноманітних форм.

- Відкрита інфляція розвивається вільно і ніким не стримується.
- Прихована інфляція – це така інфляція, коли держава вживає заходи, спрямовані на безпосереднє стримування цін на товари і послуги, з одного боку, і доходів населення – з іншого.
- Повзуча інфляція – інфляція, що розвивається поступово, коли ціни зростають незначною мірою (не перевищує 10 % на рік).
- Помірна інфляція (2–5 % на рік) у розвинутих країнах Заходу не розглядається як негативний фактор.
- Галопуюча інфляція – інфляція, коли ціни зростають швидко – на 10–100% щорічно.
- Гіперінфляція – інфляція, коли ціни зростають астрономічно – на 1–2 % щодня або сягають 1000 % і більше на рік.
- Збалансована інфляція – інфляція, коли ціни товарів різних товарних груп відносно один одного не змінюються.

- Незбалансована інфляція – інфляція, коли співвідношення цін у різних товарних групах змінюється на різні відсотки і по-різному на кожний вид товару.

- Очікувана інфляція – зазвичай помірна інфляція, яку можна спрогнозувати на будь-який період. Досить часто це є прямим результатом антиінфляційних дій уряду.

- Неочікувана інфляція характеризується раптовим стрибком цін, зумовленим збільшенням під впливом інфляційних очікувань суспільного попиту населення на споживчі товари, товаровиробників – на сировину та засоби виробництва.

В аналітичній економії існують різні класифікації інфляції, які дещо відрізняються та доповнюють вже розглянуту нами. В процесі вивчення цього теоретичного матеріалу, було виявлено ще деякі види інфляції. Так, економісти поділяють інфляцію з одного боку, на передбачену й непередбачену; а з іншого – на збалансовану і незбалансовану [7].

- Передбачена – це інфляція, яку учасники ринкового процесу очікували і захистилися від її згубних впливів.

- Непередбачена інфляція є несподіваною для економічних суб'єктів.

За місцем розповсюдження виділяють локальну та світову інфляцією.

- Локальна інфляція - ріст цін проходить у межах однієї держави;

- Світова інфляція охоплює групу країн або всю глобальну економіку.

Інфляцію також поділяють на класичну і сучасну.

- Класична інфляція спостерігалася в минулому – від часу її виникнення із запровадженням грошей аж до середини 30-х років XX ст. Характерною рисою класичної інфляції було те, що вона була епізодичною – тривала кілька років і переходила у дефляцію – зниження загального рівня цін. Нерідко класична інфляція розвивалася у формі гіперінфляції.

- Сучасна інфляція – це інфляція другої половини XX – початку XXI ст. Характерною рисою такої інфляції є її хронічний характер. В останні часи практично не було дефляції, а загальний рівень цін щорічно зростав в усіх без винятку країнах.

Залежно від причин і механізму зростання загального рівня цін розрізняють інфляцію попиту та інфляцію витрат, або інфляцію пропозиції.

- Інфляція попиту - це порушення рівноваги між попитом і пропозицією з боку попиту. Основними причинами тут можуть бути збільшення державних замовлень (наприклад, військових), збільшення попиту на засоби виробництва в умовах повної зайнятості і майже повної завантаженості виробничих потужностей, а також зростання покупної спроможності трудящих (зростання заробітної плати) внаслідок, наприклад, узгоджених дій профспілок.

- Інфляція пропозиції - зростання цін внаслідок збільшення витрат виробництва чи зменшення сукупної пропозиції. Причинами збільшення витрат можуть бути огополістична політика ціноутворення, економічна і фінансова політика держави, зростання цін на сировину, дії профспілок, що вимагають підвищення заробітної плати і т. і. Вона може також з'явитися в результаті зміни структури пропозиції на ринку [1.].

Інфляція пропозиції означає зростання цін, спровокований збільшенням витрат виробництва в умовах неповного використання виробничих ресурсів. Її іноді так і називають – інфляцією витрат виробництва. Останнім часом тип інфляції, при якому ціни ростуть при зниженні сукупного попиту, часто зустрічається у світовій практиці. Основними причинами інфляції пропозиції є:

• зростання заробітної плати;
• подорожчання сировини та енергоносіїв;
• монопольна та олігополістична практика ціноутворення;
• фінансова політика держави.

Підвищення витрат на одиницю продукції скорочує прибуток і обсяг продукції, яку виробники готові запропонувати при існуючому рівні цін. У результаті зменшується пропозиція товарів і послуг та збільшуються ціни.

Загальне підвищення цін призводить до зниження реальних доходів населення, та викликає вимоги підвищення доходів населення, збільшення доходів веде до зростання витрат підприємців на заробітну плату (інфляція пропозиції) та/або до відновлення платоспроможного попиту (інфляція попиту).

Інфляція попиту – різновид інфляції, що виникає при надмірному по відношенню до пропозиції попиті.

Цей вид інфляції проявляється в економічній ситуації, коли сукупні грошові доходи населення і підприємств ростуть швидше, ніж відбувається зростання реального обсягу товарів і послуг. Як правило, інфляція попиту виникає в умовах повної зайнятості та повної завантаженості потужностей, коли виробництво не в змозі відреагувати на надлишок грошових коштів в обігу необхідним збільшенням обсягів своєї продукції та послуг. Розвиток економіки вимагає забезпечення грошима. Так що поступове збільшення маси грошей в економіці нормальне явище і саме по собі інфляції не викликає.

У розв'язанні проблеми інфляції важливе значення має антиінфляційна політика держави. Її засобами можуть бути такі, що сприяють скороченню грошової маси в обігу та обмеженню дефіциту державного бюджету. До них відносяться: зростання податків; зменшення державних витрат на соціальні потреби, на оборону, управління тощо; заморожування заробітної плати; обмеження кредитів; підвищення відсоткової ставки по кредитах; проведення антимонопольної політики тощо. Для стабілізації грошового обігу проводять також специфічні заходи із зміцнення грошових систем. Такими заходами є нуліфікація, ревалоризація, девальвація, дефляція.

Нуліфікація грошей означає, що знецінені грошові знаки анулюються, оголошуються недійсними, а їм на заміну випускаються нові гроші. Цей метод використовують при наявності гіперінфляції.

Ревалоризація означає повернення до попередньої купівельної спроможності грошових знаків. Такий метод застосовується при незначних темпах інфляції.

Девальвація означає зниження обмінного курсу грошової одиниці даної країни відносно інших твердих валют.

Дефляція означає вилучення із обігу надлишкової частини грошової маси..

Засоби боротьби з інфляцією можуть бути як прямі так і непрямі. Частіше всього проявляється наступна закономірність - чим більш кризовою стає ситуація, тим більш актуальні прямі засоби впливу уряду і центрального банку на економіку і грошову масу, як її складову частину.

Непрямі засоби включають:

1. Регулювання загальної маси грошей шляхом управління ними центральним банком.

2. Регулювання позикового і облікового процесу комерційних банків через управління ними центральним банком.

3. Обов'язкові резерви комерційних банків, операції центрального банка на відкритому ринку цінних паперів.
4. Операції центрального банка на відкритому ринку цінних паперів.
5. Регулювання процентних ставок комерційних банків через управління ними центральним банком.

Прямі засоби регулювання покупної спроможності грошової одиниці, тобто боротьби з інфляцією, включають в собі:

1. Пряме і безпосереднє регулювання державою кредитів і тим самим - грошової маси.
2. Державне регулювання цін.
3. Державне (по угоді з профспілками) регулювання заробітної плати.
4. Державне регулювання зовнішньої торгівлі, операцій з іноземним капіталом і валютного курсу.

Практика прямого регулювання грошової маси широко розповсюджена на заході. США неодноразово в 60х-70х роках заморожували ціни на численні товари. Півтора десятиріччя після другої світової війни знадобилося країнам західної Європи для початку лібералізації цін, та навіть неповної. Франція повністю лібералізувала ціни на внутрішньому ринку лише в 1986 року. Ф. Рузвельт виводив США із найглибшої кризи 30х шляхом жорсткого державного регулювання економіки. В більшості країн існували спеціальні закони, що обмежують прибуток від торговельного посередництва [10].

В цілому, слід визначити, що реально в нашому сьогоднішньому становищі реально ефективними є тільки прямі засоби боротьби з інфляцією - регулювання кредитів, цін і заробітної плати, регулювання валютного курсу і зовнішньої торгівлі.

Збивати темпи інфляції - це скорочувати різницю між грошовою і товарною масою в господарстві. Для цього підходять всі ті засоби, що ведуть економіку до рівноваги. До першочергових засобів відносяться такі:

1. Забезпечення країни у достатній кількості продовольством. Це найперша умова будь-яких реформаторських зусиль. Для налагоджування продовольчої справи в країні слід оказати державну фінансову допомогу сільськогосподарським підприємствам всіх видів власності:

а) встановлення порядку надавання кредитів сільськогосподарським підприємствам під векселя з погашенням їх за рахунок майбутнього врожаю;

b) встановлення державних закупівельних цін, а також цін на ресурси, що споживаються в сільськогосподарському виробництві на рівні, що забезпечує рентабельну роботу товаровиробників і утворення системи контрактної торгівлі промисловими товарами в обмін на сільськогосподарську продукцію.

2. Відтворення зруйнованого інвестиційного поля народного господарства, без якого функціонування економіки стає неможливим. В цих цілях слід передусім відтворити шляхом індексування на банківських рахунках підприємств амортизаційні суми і власних оборотні грошові кошти загублені через різке зростання цін і знецінювання карбованця.

3. Налагоджування постачально-збутових зв'язків між підприємствами. Господарські зв'язки підприємств в ринковому режимі найбільш ефективні в основному через систему великих оптових купців-синдикатів. Ці структури можуть функціонувати як в рамках окремих регіонів, так і в загальноукраїнському і міждержавному масштабі.

4. Замість податку на додаткову вартість, що стимулює в сучасних умовах господарювання в Україні зростання інфляції і вкрай важко контролюється податковими інспекціями, визначити основним платежем в бюджет податок на прибуток, диференціюючи його ставки залежно від зростання рентабельності і зростання обсягу виробництва, що буде націлювати виробників на зростання маси, а не тільки норми прибутку.

5. На час кризи необхідно централізувати банківську систему країни, маючи на увазі обов'язкове виконання комерційними і інвестиційними банками директив Центрального банку по пріоритетності і пільговості кредитування регіонів, галузей, підприємств, додержання нормативних термінів документообігу.

6. Для стабілізації споживчого ринку доцільно:

а) створити систему стимулювання розвитку дрібного бізнесу в сфері виробництва і послуг. Ввести державні кредити на оренду виробничих приміщень і лізинговий кредит на оренду устаткування (з можливістю послідовного викупу), а також ввести обов'язкове страхування малих підприємств на перші 3-5 років діяльності, коли ризик руйнування особливо великий;

б) створити умови для широкого розповсюдження паралельно з існуючою системою торгівлі споживчих кооперативів на підприємствах, в закладах і по місцю проживання для закупки і реалізації продовольчих і промислових товарів членами кооперативу (по наявному і безготівковому розрахунку) по безприбутковим роздрібним цінам.

7. Протягом кризового періоду треба також проводити раціональну державну політику захисту внутрішнього ринку і суворого контролю приватної експортної діяльності. Всі експортні операції повинні здійснюватись через кілька великих фірм і синдикатів, що контролюються державою і виконують експортні операції на комісійних податках.

Антиінфляційна політика включає в себе систему заходів, спрямованих на поновлення рівноваги між товарним і грошовим ринками. Вона передбачає ріст пропозиції при скороченні попиту, тобто підвищення товарності економіки і скорочення непродуктивних витрат, і насамперед дефіциту державного бюджету. Стратегічним завданням виступає всебічне підвищення темпів економічного зростання, створення сприятливих умов для розширення виробничих інвестицій. Важливим тактичним завданням є зниження ажіотажного попиту і обмеження інфляційних очікувань.

За даними Світового банку, рівень інфляції в Україні за 1993 р. був найвищим у світі. І хоча в 1994 р. рівень інфляції дещо знизився, однак сталося це не в результаті проведення комплексних реформ і якісних змін у системі державних фінансів та запровадження цінової лібералізації, а через відстрочення бюджетних виплат і небувале зростання заборгованості бюджету. У 1992-1994 рр. в Україні проводилася помилкова економічна політика, що фактично мала не антиінфляційний, а проінфляційний вплив на економічну систему країни.

Таким чином, завдання подальшого реформування економіки, що стоять перед Україною, можуть бути вирішені тільки за умов реалізації послідовної політики фінансової стабілізації, та відновлення накопичень населення. Без цього забезпечити стійке економічне зростання на базі відродження інвестиційної активності, поступовий підйом життєвого рівня та вихід із кризової ситуації є неможливим [12].

Світова економічна криза не оминула Україну, болісно зачепивши майже всі галузі економіки, тисячі компаній і мільйони громадян. Криза загострила результати бездіяльності останніх років. В умовах, коли джерела швидкого зростання до кризових років вичерпано, єдиний шлях виходу України на траєкторію сталого розвитку - це рішучі й всеосяжні реформи, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності економіки [13].

З метою покращення економічної ситуації в Україні та зниження рівня інфляції було розроблено Програму економічних реформ на 2010-2014 роки Комітетом з економічних питань при Президентові України «Заможне

суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». Дана програма передбачає вирішення таких проблем, як:

- стабілізація Державного бюджету,
- реформа податкової системи,
- розвиток фінансового сектору,
- реформа міжбюджетних відносин,
- підвищення стандартів життя,
- реформа медичного обслуговування,
- реформа системи пенсійного страхування,
- реформа системи освіти,
- реформа системи соціальної підтримки,
- поліпшення бізнес-клімату й залучення інвестицій,
- дерегуляція й розвиток підприємництва,
- приватизація й управління державною власністю,
- розвиток науково-технічної та інноваційної сфери,
- міжнародна інтеграція та співпраця,
- модернізація інфраструктури та базових секторів,
- реформа електроенергетики,
- реформа вугільної галузі,
- реформа нафтогазової промисловості,
- реформа житлово-комунального господарства,
- розвиток транспортної інфраструктури,
- розвиток сільського господарства й земельна реформа.

Пропонована Програма реформ розроблена на виконання поставленого Президентом України завдання з відновлення економічного зростання й модернізації економіки країни. Реформи спрямовані на побудову сучасної, стійкої, відкритої й конкурентоспроможної у світовому масштабі економіки, формування професійної й ефективної системи державного управління, і зрештою - на підвищення добробуту українських громадян [14].

Програма охоплює широкий набір стратегічних перетворень за п'ятьма напрямами:

1. Створення базових передумов економічного росту через утримання низького рівня інфляції, стабілізації державних фінансів і створення стійкої фінансової системи.

2. Формування режиму максимального сприяння бізнесу шляхом зменшення втручання держави в економіку, зниження адміністративних бар'єрів для його розвитку, модернізації податкової системи ii поглиблення міжнародної економічної інтеграції України.

3. Модернізація інфраструктури й базових секторів шляхом усунення усталених структурних проблем в енергетичній, вугільній, нафтогазовій галузях і ЖКГ. а також розвитку транспортної інфраструктури й ринку землі. Перехід від дотації») до самоокупності виробництва й соціальних послуг.

4. Збереження й розвиток людського й соціального капіталу шляхом підвищення ефективності й стабільності соціального захисту, поліпшення якості й доступності освіти й медичного обслуговування.

5. Підвищення ефективності державного управління шляхом реформування державної служби й виконавчої влади.

В Програмі зазначено необхідні кроки з метою утримання низького рівня інфляції, а саме:

- затвердити найважливіші пріоритети роботи НБУ - забезпечення низького рівня інфляції й підтримання стабільності банківської системи;
- поступово підвищувати дієвість використання процентної ставки як основного інструмента монетарної політики та гнучко управляти обмінним курсом національної валюти;
- посилити координацію НБУ й Кабінету Міністрів України щодо вирішення завдань підтримання цінової стабільності;
- підвищити політичну незалежність НБУ разом з посиленням підзвітності й прозорості його діяльності, поліпшити корпоративне управління НБУ,

На мою думку, саме виконання даної Програми, зможе вирішити економічні проблеми України, знизити рівень інфляції та забезпечити стабільність національної валюти.

Список використаних джерел

1. Базилевич В.Д., Економічна теорія: Політекономія підручник / В.Д. Базилевич. – К., 2008. – 719 с.

2. Братищев І. Антиінфляційна політика: Механізм реалізації / І.Братищев// Економіст. - 2007. - №3. - с.22.

3. Галицька О. Гривню відпустили / О.Галицька // Галицькі контракти. - 2006. - №3. - с.14-15.

4. Гроші та кредит: підручник / за ред. М.І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2006. – 744 с.

5. Івасів Б.С. Гроші та кредит: підручник / Б.С. Івасів. – Тернопіль: Карт-бланш, К.: Кондор, 2008. – 528 с.

6. Коваленко Д.І. Гроші та кредит: теорія і практика: навч. посібник / Д.І. Коваленко. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 352 с.

7. Макконнелл Р., Брю С. Л. Економікс: принципи, проблеми, політика. - М.:Республіка, 1998.

8.Михайловська І.М. Гроші та кредит: навчальний посібник / І.М. Михайловська, К.Л. Ларіонова. – Львів: Новий світ-2000, 2006. – 432 с.

9. Щетинін А.І. Гроші та кредит : підручник / А.І. Щетинін. – К.: Центр учбової літератури, 2008.– 432 с.

10. Давидов А. Ю. Інфляція в економіці: Світовий досвід та наші проблеми/ А.Ю.Давидов –М.: Республіка, 1998.

11. Пензеник В. «Макроекономічна стабілізація в Україні: Підсумки та проблеми першого року»/ В.Пензеник // Питання економіки. - 1996. - №2. – с.45-58.

12. Марцин В.С., Міркування щодо особливості антиінфляційної політики в Україні. / В.С. Марцин // Актуальні проблеми економіки. - 2010. - №1(103). – с.93-102.

13. Щербак А. Як приборкати інфляцію в Україні / А. Щербак// Економіст.-2009. - №9. - с.43-45

14. Програма економічних реформ на 2010-2014 роки « Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава. – Комітет з економічних реформ при Президентові України.

References

1. Bazylevych V.D., Ekonomichna teoriia: Politekonomiia pidruchnyk / V.D. Bazylevych. – K., 2008. – 719 s.

2. Bratyshchev I. Antyinfliatsiina polityka: Mekhanizm realizatsii / I.Bratyshchev// Ekonomist. - 2007. - №3. - s.22.

3. Halytska O. Hryvniu vidpustyly / O.Halytska // Halytski kontrakty. - 2006. - №3. - s.14-15.

4. Hroshi ta kredyt: pidruchnyk / za red. M.I. Savluka. – K.: KNEU, 2006. – 744 s.

5. Ivasiv B.S. Hroshi ta kredyt: pidruchnyk / B.S. Ivasiv. – Ternopil: Kart-blansh, K.: Kondor, 2008. – 528 s.

6. Kovalenko D.I. Hroshi ta kredyt: teoriia i praktyka: navch. posibnyk / D.I. Kovalenko. – K.: Tsentr uchbovoi literatury, 2011. – 352 s.

7. Makkonnell R., Briu S. L. Ekonomiks: pryntsypy, problemy, polityka. - M.:Respublika, 1998.

8.Mykhailovska I.M. Hroshi ta kredyt: navchalnyi posibnyk / I.M. Mykhailovska, K.L. Larionova. – Lviv: Novyi svit-2000, 2006. – 432 s.

9. Shchetynin A.I. Hroshi ta kredyt : pidruchnyk / A.I. Shchetynin. – K.: Tsentr uchbovoi literatury, 2008.– 432 s.

10. Davydov A. Yu. Infliatsiia v ekonomitsi: Svitovyi dosvid ta nashi problemy/ A.Iu.Davydov –M.: Respublika, 1998.

11. Penzenyk V. «Makroekonomichna stabilizatsiia v Ukraini: Pidsumky ta problemy pershoho roku»/ V.Penzenyk // Pytannia ekonomiky. - 1996. - №2. – s.45-58.

12. Martsyn V.S., Mirkuvannia shchodo osoblyvosti antyinfliatsiinoi polityky v Ukraini. / V.S. Martsyn // Aktualni problemy ekonomiky. - 2010. - №1(103). – s.93-102.

13. Shcherbak A. Yak pryborkaty infliatsiiu v Ukraini / A. Shcherbak// Ekonomist.-2009. - №9. - s.43-45

14. Prohrama ekonomichnykh reform na 2010-2014 roky «Zamozhne suspilstvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna derzhava.» – Komitet z ekonomichnykh reform pry Prezydentovi Ukrainy.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Коркач Інна Вячеславівна, викладач кафедри економіки підприємства
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08400, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Коркач Инна Вячеславовна, преподаватель кафедры экономики предприятия
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницький, 08400, Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR
Korkach Inna Byacheslavivna, teacher of business economics department
SHEE «Pereyaslav-Khmelnytskyi state pedagogical university named after Hrygoriy Skovoroda»
Str. Sukhomlinsky, 30, Pereyaslav-Khmelnitsky, 08400, Ukraine

УДК 659:339.13:519.862

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Лисецький А.С.,
Паламарчук О.М.,
Чабан Г.В.

Предмет роботи: *сукупність методологічних і методичних питань вимірювання ефекту і ефективності роботи сільськогосподарських суб'єктів підприємництва.*

Мета: *дослідити шляхи удосконалення управління біологічними активами, матеріальними і фінансовими ресурсами для досягнення максимального ефекту та ефективності в умовах нестабільності аграрного ринку і ризиків.*

Методологія: *інформаційне, аналітичне та економіко-математичне моделювання.*

Результати роботи: *розроблено і обґрунтовано наукові засади організації ефектометрії у галузі сільського господарства для розв'язання завдань соціального та економічного інноваційного розвитку.*

Галузь застосування результатів: *управління і регулювання у галузях сільськогосподарської діяльності.*

Висновки: *ефектометрія – важливий інструмент управління – заслуговує на увагу суб'єктів сільськогосподарської діяльності та державного управління для оцінки і прийняття рішень щодо попередження деградації та деструкції.*

Ключові слова: *ефектометрія, земля, праця, капітал, ціна, прибуток, рента.*

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ СУБЪЕКТОВ РЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Лисецкий А.С.,
Паламарчук О.Н.,
Чабан Г.В.

Предмет работы: *совокупность методологических и методических вопросов измерения эффекта и эффективности работы сельскохозяйственных субъектов предпринимательства.*

Цель: *исследовать пути совершенствования управления биологическими активами, материальными и финансовыми ресурсами для достижения максимального эффекта и эффективности в условиях нестабильности аграрного рынка и рисков.*

Методология: *информационное, аналитическое и экономико-математическое моделирование.*

 © Лисецький А.С., Паламарчук О.М., Чабан Г.В., 2015

Результаты работы: *разработаны и обоснованы научные основы организации ефектометрии в области сельского хозяйства для решения задач социального и экономического инновационного развития.*

Область применения результатов*: управление и регулирование в области сельскохозяйственной деятельности.*

Выводы: *ефектометрия - важный инструмент управления - заслуживает внимания субъектов сельскохозяйственной деятельности и государственного управления для оценки и принятия решений по предупреждению деградации и деструкции.*

Ключевые слова: *ефектометрия, земля, труд, капитал, цена, прибыль, рента.*

ECONOMIC EFFECTIVENESS OF AGRICULTURAL ECONOMIC ENTITIES

Lysetskyi A.S.,
Palamarchuk O.M.,
Chaban G.V.

The subject *of the research is a complex of methodological and methodical problems measuring the effect and effectiveness of agricultural economic entities.*

The purpose *of the scientific problem is to study the ways of improvement the management of biological assets, material and financial resources for achievement of maximum effect and efficiency in conditions of instability of agricultural market and risks.*

Methodology work: *information, analytic and economic and mathematical modeling.*

Results of work. *The scientific principles of effectometry in agriculture were developed and substantiated for solving problems of social and economic innovation development.*

Practical implications. *Management and regulation of agriculture.*

Conclusions. *Effectometry is an important management instrument, actual in sphere of agriculture and the state administration for evaluation and decision making to prevent degradation and destruction.*

Key words: *effectometry, land, labor, capital, price, profit, rent.*

Актуальність теми. Моделювання як метод дослідження економіки будь-якого рівня є безальтернативним. Продуктові та фінансові потоки окремого підприємства вивчають у координатах рахункових формул, правил узагальнення даних, формування і використання баз даних, інформаційного та економіко-математичного моделювання, економеттрики і економетрії. Управління галузями сільського у умовах економічних трансформацій ускладнюється і містить елементи ризику, явища деградації та деструкції спонукають до пошуків. Практично не так давно з'явилася нові можливості виміру ефектів і ефуктивності управління, удосконалення адитивної техніки спостереження і узагальнення інформації, що дають підстави для оптимізму щодо удосконалення системи прийняття рішень. Керівник кооперативу або фермерського господарства повинен володіти методами ефектометрії, ситуаційного аналізу і моделювання основних економічних процесів, зокрема процесами формування ціни виробництва, витрат і доходів для того, щоб забезпечити свою ефективність і конкурентну спроможність в умовах ризиків ринку.

Постановка проблеми. Будь-яка підприємницька діяльність розпочинається з інвестицій. Інвестиції – це витрати. Витрати (англ. totalcost) - це кошти, що витрачені на закупки факторів виробництва. Інвестиційну складову розіб'ємо на складові шматочки так, щоб вона дорівнювала б сумі добутків питомих витрат (c) на обсяг основного фактора виробництва (x) у формулі:

$$C = <c_1x_1 + c_2x_2 + \dots + c_ix_j + \dots + c_nx_n>. \quad (1)$$

Будь-яка підприємницька діяльність завершується ринком. Позначимо ринкову ціну буквою (p) – від англ. price. Продуктивність основного ресурсу віднесено до змінних і позначимо буквою (U). Ринкову цінність випуску позначимо буквою (D).Дохід підприємства можна представити формулою:

$$D = <p_1U_1x_1 + p_2U_2x_2 + \dots + p_iU_ix_j + \dots + p_nU_nx_n>. \quad (2)$$

Будь-яка підприємницька діяльність мотивується перевищенням доходів над витратами – прибутком. Прибуток (Pr) (англ. Profit) визначимо як інтегральний ефект підприємництва та формалізуємо наступним чином:

$$Pr = [D - C] = [<p_iU_ix_i> - <c_ix_j>]. \quad (3)$$

Приведена формула є найпростішим уявленням мети підприємництва, зокрема досягнення прибутку. Змінними моделі є: ринкова ціна (p), інвестиції на ресурс (c), середній продукт (u).Досягнути мети підприємства – це значить здобути максимальний прибуток.

Основні постулати економічної теорії для сільськогосподарської діяльності визначено у трьох формулах. Основна відмінність цієї теорії від традиційної у промисловості – введення змінної урожайності і продуктивності біологічних факторів виробництва, що тепер називають біологічними активами. Ця проста схема залежності змінних у схемах аналізу є предметом дискусії у достатньо далеких віках, повсякчас і у майбутньому. Йдеться про мету й капіталізацію підприємництва, продуктивні сили і сільськогосподарську ренту.

Економічна теорія є методологічною основою розв'язання завдання – підвищення ефективності управління. Ефективність сільськогосподарської діяльності на макрорівні забезпечить продовольчу безпеку держави і суспільства, а на рівні окремого суб'єкта підприємництва – конкурентоспроможність і максимальний прибуток. З іншого боку, завдання підвищення ефективності управління тісно пов'язується з необхідністю об'єктивної оцінки аграрного бізнесу та його участі у процесах самофінансування сільських територій. Пошуковими є наукові принципи організації виробництва інформації про ефективність виробництва, створення нового за сутністю знання про ефективність діяльності – ефектометрію. Інформаційні технології (IT) вкупі з комп'ютерною технікою можуть дати велику кількість вимірів будь-якої природи без додаткових зусиль людини. Накопичення даних про стан та динаміку процесів збагачує наші знання. Проте надмірна кількість даних - це ще не знання, а ентропія. Завдання полягає у тому, щоб перетворити ці дані на корисну, змістовну і прагматичну інформацію.

Поставлене завдання вимагає розв'язання наступних ключових питань: Визначити поняття ефектометрії (ЕМ); вивчити моделі, компоненти і елементи сільськогосподарської діяльності; розглянути особливості взаємодії факторів сільськогосподарської діяльності в умовах фінансових ризиків, визначити методи діагностики стану і динаміки управлінської діяльності; проаналізувати методологію побудови і розв'язання завдань ефектометрії на прикладах

господарських систем; розробити рекомендації з покращення інформаційно-аналітичного забезпечення управління економікою; перевірити дієвість моделі на багатосекторній моделі галузевого рівня. Таким чином, предметом дослідження є організаційно-методичні засади управління ефективністю господарських систем. Об'єктом – є процес «вимірювання» ефективності сільськогосподарської діяльності.

Поняття «ефектометрія» введено у науковий обіг з подачі вітчизняних науковців [1, с.9]. Його семантика – це методологія і практика виміру ефективності інновацій, що базується на оцінках (обґрунтуванні) суми витрат і доходів від їх здійснення. Об'єктом уваги можуть бути: нові технології, нова техніка, технічні рішення, комбінування, менеджмент, селекція і генетика біологічних об'єктів тощо. Метою виміру є оцінка ефекту, ефективності, вигоди, доцільності, результативності. Вимір як дія містить ознаки спостереження, розрахунку, оцінки, обґрунтування, вибору, виокремлення тощо. Узагальнюючими термінами є: інновація (об'єкт управління); ефективність (властивість предмету дослідження); вимірювання (дія).

Поряд з поняттям «ефектометрія» існує поняття «економетрика», «економетрія» тощо, що є визнаними напрямами економічної науки, але вони не перетинаються [2].

Ключові питання моделювання процесів комбінування галузей сільського господарства й удосконалення на цій основі методів балансового обліку, інформатизації управління біологічними об'єктами, системного планування, узагальнення інформації та аналізу господарських систем розглянуті нами у своїй попередній публікації у науковому збірнику університету [3].

Економічну ефективність можна віднайти у працях вітчизняних науковців, що займалися оптимізацією виробництва тощо [4].

Постановка завдання. Метою статті є оприлюднення деяких міркувань з приводу обгрунтування принципів і методики обліку (синтезу інформації) і аналізу економічної ефективності на рівні господарських систем.

Виклад основного матеріалу.

Економетрія фінансового ризику. Вибір або оцінка фінансового ризику стосується як інвесторів, так і суб'єктів підприємництва. Термін «вимірювання» згідно тлумачному словнику є дією, що спрямовано на визначення окремою мірою величину будь-чого. Якщо йдеться про мету підприємництва, то виміру підлягає прибуток у грошових одиницях. Термін «оцінка» можна тлумачити як міркування з приводу міри цінності, значимості рівня. Стосовно предмету дослідження – прибутку – йдеться про відхилення від усталеного середнього рівня за певний бізнесовий період або від еталонного суб'єкта. Оцінку фінансових результатів можна зробити з використанням показника індексу прибутковості або рентабельності виробництва. Таким чином, вимірювання будемо застосовувати до абсолютних показників витрат і доходів підприємства, а оцінку – до відносних (індексів, темпів тощо).

Повернемося до ефекту і ефективності підприємництва. Вимірювання витрат і доходів дає показники прибутку і рентабельності виробництва. Вони є ключовими ознаками ефекту і ефективності. Прибуток є ефектом, рентабельність характеризує ефективність. Ефект може бути досягнутий як кінцевий або локальний результат, що має відношення до поточного звітного періоду або стосуватися більш тривалого періоду. Ефект може бути досягнутий зусиллями окремих суб'єктів господарювання або спільних здобутків підприємництва й науково-технічного прогресу.

Вимірником (оцінкою) окремого ризику є стандартне відхилення від середнього значення (СКВ) індикатора економіки. СКВ дорівнює кореню квадратному із суми квадратів відхилень, або приблизне СКВ = $\sigma = S = [sum(r_i - R_{avg})^2]^{1/2}$. Економетрика фінансового ризику має своїм предметом окремий ризик. Підприємство може не отримати запланований прибуток і не розрахуватися за зобов'язаннями.. Інвестори і засновники фермерського господарства можуть не отримати високий урожай. Середнє та дисперсія (стандартне відхилення) характеризують стабільність економічного індикатора за певний період. Для ілюстрації використаємо дані Держкомстату України про рентабельність молочного скотарства за ряд років (рис.1).

Рисунок 1. Динаміка показників рентабельності виробництва молока

Лінія апроксимації показників певним чином згладжує провальні роки підприємницької діяльності у галузі. Якщо розрахувати першу похідну з рівняння полінома третього ступеня, то можна отримати інший тренд ефективності галузі.

Друга похідна з цього рівняння y = 0,227x-3,041 взагалі має позитивний тренд від збитковості до рентабельності. Економетрика, що базується на оглядовості даних, не надає надійних вимірників ризику, а тому актуальним може бути перехід до його статистичних оцінок. Методика розрахунку таких оцінок ще зовсім недавно містила декілька кроків оцінок.

Крок 1. Формування матриці спостереження з переходом від оцінок рентабельності до індексів окупності витрат: індекс = (100+%рентабельності/100), що ліквідує показники з мінусом (табл. 1).

Таблиця 1. Індекси окупності витрат сільськогосподарського виробництва

Рік	Зерно	Соняшник	Цукрові буряки	Картопля	Овочі	ВРХ на м'ясо	Свині на м'ясо	Птиця на м'ясо	Молоко	Яйця
1990	3,751	3,365	1,295	1,272	1,276	1,206	1,207	1,17	1,322	1,273
1991	2,662	4,076	1,599	2,504	1,603	1,439	1,36	1,026	1,217	1,471
1992	4,46	6,416	2,429	3,338	1,728	2,312	1,954	1,32	1,396	1,678
1993	4,611	6,056	2,435	1,686	1,394	1,88	1,67	1,134	1,42	1,751
1994	3,141	3,241	1,66	2,121	2,068	1,298	1,31	0,977	0,948	1,55
1995	1,856	2,709	1,312	1,343	1,128	0,802	0,833	0,816	0,768	1,365
1996	1,646	1,53	1,038	1,064	0,735	0,569	0,579	0,672	0,56	0,976
1997	1,375	1,194	0,896	0,759	0,626	0,385	0,426	0,551	0,463	0,945
1998	1,019	1,22	0,88	0,814	0,748	0,407	0,526	0,566	0,533	0,987
1999	1,12	1,545	0,852	0,875	0,872	0,421	0,49	0,545	0,634	0,993
2000	1,648	1,522	1,061	1,14	0,983	0,577	0,557	0,668	0,94	1,106
2001	1,433	1,687	1,015	1,114	0,992	0,786	0,928	0,983	0,992	1,251
2002	1,193	1,779	0,914	1,242	1,089	0,595	0,831	0,989	0,862	1,146
2003	1,458	1,643	1,062	1,335	1,309	0,557	0,67	1,11	1,099	1,185
2004	1,201	1,452	0,992	0,993	0,95	0,662	0,856	1,038	0,996	1,152
2005	1,031	1,243	1,048	1,178	1,161	0,75	1,149	1,249	1,122	1,235
2006	1,074	1,207	1,111	1,562	1,148	0,616	0,908	1,121	0,963	0,932
2007	1,287	1,759	0,889	1,247	1,141	0,59	0,724	0,81	1,138	1,091
2008	1,164	1,184	1,071	1,079	1,111	0,759	1,003	0,887	1,041	1,13
2009	1,073	1,414	1,37	1,129	1,191	0,671	1,121	0,775	1,014	1,131
2010	1,139	1,647	1,167	1,621	1,235	0,641	0,922	0,956	1,179	1,186
2011	1,261	1,57	1,365	1,177	1,099	0,752	0,963	0,832	1,185	1,388
2012	1,152	1,458	1,157	0,785	0,932	1,295	1,02	0,928	1,023	1,526
2013	1,015	1,285	1,027	1,23	1,07	0,567	1,002	0,9	1,136	1,476

Джерело: сайт Держстатистики.

Крок 2. Визначимо середній рівень показника (1+k)=СРЗНАЧ();

Крок 3. Розрахунок матриці квадратів відхилень від середнього;

Крок 4.Оцінка дисперсії - кореня квадратного з середньої суми квадратів відхилень;

Крок 5. Визначення показника коефіцієнту варіації = CV = σ/r_{avg}

Інформаційні технології та комп'ютерна техніка скасовують рутину по-крокових розрахунків. Функції СРЗНАЧ() і СТАНДОТКЛ() з EXCEL автоматизують процес отримання оцінок. Коефіцієнт варіації - стандартизована міра ризику – оцінюється відношенням СТАНДОТКЛ() до СРЗНАЧ():

(1+k)	0,462	0,648	0,101	0,131	0,056	0,116	0,093	0,105	0,062	0,054	0,043
σ	0,260	0,378	0,130	0,171	0,104	0,176	0,137	0,173	0,082	0,093	0,071
CV	0,562	0,583	1,291	1,298	1,855	1,522	1,481	1,654	1,323	1,716	1,657

У контексті ризику розглядають також «портфельні» інвестиції за сукупністю ризиків. Економетрика як наука дає певні оцінки ризиків, але не вимірює власне збитки від ризикової діяльності, про що свідчать приведені оцінки ефективності сільськогосподарського виробництва у пореформений період.

Методи обліку доходів і витрат. Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, інших активів) визначається згідно ПСБО-15 «Дохід», зокрема в разі наявності наступних обставин:

1) покупцеві передано вигоди і ризики, що пов'язані з правом власності на продукцію (товар, біологічний актив);

2) підприємство не здійснює надалі управління або контроль за реалізованою продукцією (товарами, біологічними активами);

3) сума доходу (виручки), собівартості реалізації і комерційних витрат можуть бути достовірно визначені;

4) управління підприємством має впевненість, що в результаті реалізації активів відбудеться збільшення економічних статків і прибутку. Дохід відображається в бухгалтерському обліку в сумі справедливої вартості активів, що отримані або підлягають отриманню.

Об'єкти і завдання обліку. Організація бухгалтерського обліку фінансових результатів сільськогосподарської діяльності є предметом особливої уваги фіскальних органів, а тому юридично виважений порядок документування комерційних операцій має велике значення для управління компанією. Важливими є дві сторони процесу реалізації продукції та біологічних активів, зокрема:

1) ретельне визначення обсягу поставок за ринковими цінами з урахуванням правил застосування ПДВ, акцизів тощо;

2) калькуляція комерційної собівартості продукції та послуг з урахуванням фактичних витрат на виробництво або ринкової оцінки біологічних активів тваринництва.

Для вирішення першого завдання використовується рахунок № 701 «Дохід від реалізації продукції, робіт і послу», що дозволяє застосувати систему аналітичних рахунків на рівні класифікаційних ознак продукції. Друге завдання розв'язується через синтетичний рахунок № 901 «Собівартість реалізації», що дозволяє також застосувати аналітичну схему формування вартості біологічних об'єктів. Обидва рахунки закриваються заключними записами оборотів на рахунок № 79 «Фінансові результати операційної діяльності».

Згідно ПСБО 15 доходи класифікуються наступним чином: дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); інші операційні доходи; фінансові та інші доходи. Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) - це загальний дохід (виручка) від реалізації продукції, товарів, робіт або послуг без вирахування наданих знижок, непрямих податків і зборів (податку на додану вартість тощо). Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) визначається шляхом вирахування з доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг наданих знижок, податків і зборів. До складу інших операційних доходів включають: дохід від операційної оренди активів; дохід від операційних курсових різниць; відшкодування раніше списаних активів; дохід від роялті, відсотків, отриманих на залишки коштів на поточних рахунках в банках, дохід від реалізації оборотних активів (крім фінансових інвестицій) тощо.

До складу фінансових доходів включають дивіденди, відсотки та інші доходи, отримані від фінансових інвестицій (крім доходів, які обліковуються за методом участі в капіталі). Роялті - будь-який платіж, отриманий як винагорода за користування або за надання права на користування будь-яким ноу-хау. Проценти - плата за використання грошових коштів, їх еквівалентів або сум, що заборговані підприємству. Дивіденди - частина чистого прибутку, розподілена між учасниками (власниками) відповідно до частки їх участі у власному капіталі підприємства.

Аналітичний облік доходів від реалізації продукції повинен відповідати вимогам форм звітності, а тому перелік об'єктів обліку повинен бути сталим та імперативним до інших класифікацій. Дохід (виручку) від продажів продукції запишемо у кредит рахунку 70 за наступною схемою (табл.2).

Таблиця 2. Рахункова класифікація для формалізації операцій з реалізації продукції

Види товарної продукції	Рахункова формула		Ринок,	Дохід,	Дотації,	Пільги,
	дебет	кредит	тис.т	млн. грн	млн. грн.	млн. грн.
Продукція рослинництва (кодів 0020, 0040–0120)	360010	700010	x	33245	884,4	733,3
Зернові та зернобобові (сума кодів 0021–0037)	360020	700020	24420	19039	8,3	
Соняшник	360040	700040	2870	3988		
Соя	360041	700041	467	835		
Ріпак озимий	360042	700042	2109	4572	5,7	
Ріпак ярий	360043	700043	45	89		
Льон-довгунець - насіння	360044	700044	1	6	2,6	
Льон-довгунець - соломка	360045	700045	0	0		
Льон-довгунець - треста	360046	700046	0,2	0,1		
Цукрові буряки	360050	700050	5679	1272		
Картопля	360060	700060	238	270		
Овочі відкритого ґрунту	360070	700070	337	315		
Овочі закритого ґрунту	360071	700071	136,2	745		
Баштанні продовольчі	360075	700075	35	15		
Плоди (зерняткові, кісточкові)	360080	700080	180	310		
Виноград	360090	700090	160	414		
Ягоди	360095	700095	5	39		
Хміль	360100	700100	1	25		
Продукція тваринництва	360130	700130	x	12924	1172,7	1551,3
ВРХ (жива маса)	360140	700140	222	1856	45,565	248,325
Свині (жива маса)	360150	700150	243	2816	238,335	375,921
Вівці (жива маса)	360160	700160	2	18		
Кози (жива маса)	360161	700161	0,01	0,1		
Бройлери (жива маса)	360170	700170	116	905	286,591	177,665
Молоко	360180	700180	1728	3056	535,924	715,292
Вовна	360190	700190	0,6	2,6		
Яйця кур (млн.штук)	360200	700200	7623	2910	66,318	34,158
Мед	360201	700201	70,6	7,9		
Інша продукція бджільництва	360204	700204		0,2		
Інша продукція тваринництва	360210	700210		1352,3		
Послуги надані	360212	700212		2511,6		
Продукція сільського господарства всього			x	48680	2057,1	2284,5
Риба	360215	700215	2,5	14,1		

Джерело: БД ф.50-сг Держкомстату України за 2008 р.

Наведена класифікація аналітичних ознак тяжіє до структури звітної форми № 50-сг, що є позитивною її властивістю. Кожне окреме підприємство практично матиме скорочений перелік об'єктів обліку відповідно до масштабів і спеціалізації виробництва, але використання фіксованої класифікації дозволить спростити процес складання звітності. Рахункова формула містить коди рядків звітної форми, а тому забезпечує оглядовість адитивного узагальнення господарських операцій. Згідно ПСБО-15 «Дохід» визнається доходом того звітного періоду, в якому були здійснені операції з реалізації продукції, що дотується державою.

Ключовим питання балансознавства є дослідження процесів формування вартості реалізованої продукції. Для розв'язку цього завдання передбачено синтетичний рахунок № 90 «Собівартість реалізації» і рахункова формула: дебет 90 - кредит 27 (табл. 3).

Таблиця 3. Рахункова формула для операцій за дебетом рахунка 90 «Собівартість реалізації» на прикладі СГК-2008

Доходи від реалізації	Рахункова формула		Ринок, тис.т	Виробнича собівартість, товарної продукції, млн. грн	Загально виробничі витрати, млн грн	Комерційна собівартість товарної продукції, млн.грн.
	дебет	кредит				
Продукція рослинництва (кодів 0020, 0040–0120)	900010	270010	x	23373	4420	27793
Зернові та зернобобові (сума кодів 0021–0037)	900020	270020	24420	13832	2528	16361
Соняшник	900040	270040	2870	2853	515	3368
Соя	900041	270041	467	677	147	825
Ріпакозимий	900042	270042	2109	2524	469	2993
Ріпакярий	900043	270043	45	68	20	87
Льон-довгунець - насіння	900044	270044	1	4	0	4
Льон-довгунець - соломка	900045	270045	0	0	0	0
Льон-довгунець - треста	900046	270046	0,2	0	0	0
Цукрові буряки	900050	270050	5679	1004	184	1188
Картопля	900060	270060	238	185	65	250
Овочі відкритого ґрунту	900070	270070	337	237	46	283
Овочі закритого ґрунту	900071	270071	136,2	530	143	673
Баштанні продовольчі (кавуни, дині)	900075	270075	35	12	2	15
Плоди (зерняткові, кісточкові)	900080	270080	180	219	54	273
Виноград	900090	270090	160	215	45	260
Ягоди	900095	270095	5	39	9	49
Хміль	900100	270100	1	21	3	24
Інші культури рослинництва	900120	270120		0	1142	1142
Продукція тваринництва (сума кодів 0140 – 0210)	900130		x	11272	1641	12912
ВРХ (жива маса)	900140	210140	222	2161	286	2446
Свині (жива маса)	900150	210150	243	2417	392	2809
Вівці (жива маса)	900160	210160	2,3	26	3	29
Кози (жива маса)	900161	210161	0,01	0	0	0
Бройлери (жива маса)	900170	210170	116	933	88	1021
Молоко	900180	270180	1728	2552	382	2934
Вовна	900190	270190	0,62	9	1	10
Яйця кур (млн.штук)	900200	270200	7623	2218	358	2576
Мед	900201	270201	71	9	1	11
Іншапродукція бджільництва	900204	270204		0	0	0
Іншапродукція тваринництва	900210	270210		947	129	1075
Послуги надані	900212	230212		1994	362	2356
Продукція сільського господарства (0010, 0130, 0360)	900216		x		0	
Риба	900215	270215	2,5	14	2	16

Джерело: БД ф.50-сг Держкомстату України за 2008 р.

Аналітичний облік вибудовується за тотожними класифікаційними ознаками продукції та біологічних активів, що забезпечує можливість розрахунку рентабельності кожного виду продукції та біологічних об'єктів.

Балансовий метод у системі операційної діяльності. Завдання обліку – узагальнення господарських, інвестиційних і фінансових операцій для виявлення фактичних фінансових результатів роботи підприємства, документальне оформлення їх і складання звіту про фінансові результати, що подається фіскальним органам влади. Сільськогосподарські підприємства, як правило, ведуть облік операційної діяльності, а тому їх фінансовий звіт не повинен торкатися розділів про інвестиційні або фінансові операції. Інвестиційна і фінансова діяльність з метою отримання доходів – це предмет обліку інвестиційних проектів і фінансової діяльності інших організацій.

Вимоги до організації обліку визначено стандартами обліку та інструкціями про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку, затверджених Міністерством фінансів України. Для суб'єктів малого підприємництва запропоновано спрощений бухгалтерський доходів і витрат, навіть без застосування методу подвійного запису. Згідно П(С)БО-25 звітність суб'єкта малого підприємства складається з двох документів: Баланс (форма N 1-м) і Звіт про фінансові результати (форма N 2-м). Показники цих звітів повинні наводитися у тисячах гривень з одним десятковим знаком.

Семантика звітного балансу підприємства**.** Баланс відображає стан та динаміку: коштів і статей фізичного капіталу в активі балансу; зобов'язання і власний капітал у пасиві балансу. Передбачено, що сума статей активу балансу повинна дорівнювати сумі статей пасиву. Семантика статей балансу є імперативною, а тому рівність активу і пасиву є ілюзорно програмованою. Численними дослідженнями доведено нерівність балансу, якщо змінюється

фінансовий результат підприємництва. Тому варто зауважити, що баланс є вимірником статків власника підприємства, а фінансовий звіт – вимірником їх динаміки у формулі: А = П + С, де С – статок суб'єкта підприємництва.

Прагматика побудови балансу. Балансовому узагальненню підлягають чотири типи господарських операцій.

Тип перший: Дебет Активу – Кредит Пасиву. Відображає операцію збільшення статей Активу за рахунок збільшення зобов'язань у Пасиві балансу. Прикладом можуть бути витрати, зокрема інвестиції, придбання машин і обладнання для виробничих потреб, що здійснюються за рахунок довгострокових зобов'язань, зокрема позик банків або пайових внесків членів кооперативу.

Тип другий: Дебет Пасиву – Кредит Активу. Відображає множину операцій, зміст яких зводиться до зменшення зобов'язань суб'єкта господарювання за рахунок зменшення готівки або матеріальних ресурсів.

Тип третій: Дебет Активу – Кредит Активу. Відображає збільшення статей витрат одного матеріального активу або коштів за рахунок іншого. Прикладом можуть бути операції з використання готівки на придбання виробничих факторів, зокрема капітальних інвестицій.

Тип четвертий: Дебет Пасиву – Кредит Пасиву. Зміст таких операцій стосується зміни видів зобов'язань. Суттєвими для цього типу є операції, що відображають рух статків суб'єкта господарювання і фінансові результати операційної діяльності.

Операційний облік узагальнюється у балансі для виявлення фактичних фінансових результатів діяльності та майнового статку власника суб'єкта підприємництва для його оподаткування. Баланс називається оборотним, якщо відображає всю сукупність зареєстрованих операцій за звітний період. Сальдовий баланс відображає фінансовий стан підприємства. Завданням балансового обліку є документальне спостереження саме фінансових операцій. Що стосується питання про ефективність операційної діяльності, то це питання приводить нас до проблеми оцінки статей оборотного і сальдового балансів.

Проблема оцінки статей активу балансу. Необоротні активи, або іншими словами, фізичний капітал, що залучений у процес виробництва, оцінюють за залишковою вартістю. Так вартість основних засобів входять у підсумок активу балансу. Проте у звітному балансі вони відображаються розгорнуто: балансова вартість окремо і знос окремою статтею з ознаками червоно сторно (дужки). Певна частина засобів виробництва, що відображається на балансі, підлягає індексації вартості, а суми індексованої вартості відображають першим типом операцій і на окремих статтях балансу. Таким чином нівелюються інфляційні процеси, що поглиблюють різницю між балансовою та відновлювальною (справедливою, ринковою) вартістю. У статті наводяться залишкова та окремо первісна (переоцінена) вартість основних засобів, нематеріальних активів та інших необоротних матеріальних активів, а також нарахована в установленому порядку сума їх зносу (у дужках). До підсумку балансу включається залишкова вартість, яка визначається як різниця між первісною (переоціненою) вартістю вказаних необоротних активів і сумою їх зносу на дату балансу.

Питання відновлення необоротних активів. Вартість капітальних інвестицій в необоротні активи (будівництво, реконструкція, модернізація (інші поліпшення, що збільшують первісну (переоцінену) вартість), виготовлення, придбання об'єктів матеріальних необоротних активів може здійснюватися за рахунок коштів, що накопичуються від реалізації продукції у формі амортизаційних відрахувань. На балансі такі кошти сумарно відображені у статті балансу – знос (амортизація). Джерелом фінансових накопичень є суми нарахованої амортизації у собівартість реалізації з рахунковою формулою Дт 23 – Кт 13, потім Дт 27 – Кт 23 і Дт 90 – Кт27. Кошти (дохід) від реалізації продукції запишемо формулою Дт 30,31, 36 – Кт 70.

Проблема обліку біологічних активів. Згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи», затвердженим наказом Міністерства фінансів України, біологічні активи поділено за часовою ознакою на поточні та довгострокові, за продуктивною – на основні та оборотні. Така класифікація і поділ вносять певні труднощі організації обліку. Для обліку біологічних активів у Плані рахунків виділено два синтетичні рахунки: № 16 – для довгострокових і № 21 – для поточних активів. Балансова вартість біологічних активів є різною за змістом і методикою оцінки. Справедливою називають ринкову вартість біологічних об'єктів, що не завжди відповідає здоровому глузду. Первісна вартість довгострокових біологічних активів, що є варіантом їх оцінки згідно ПСБО-30, розкладається на залишкову балансову і знос. На окремій статті наводиться їх залишкова вартість, що включається до підсумку балансу.

Проблеми класифікації та організації обліку запасів. План рахунків мало пристосований до прагматики і семантики обліку у сільськогосподарських підприємствах. Згідно ПСБО-25 у статті «Запаси» відображається широка номенклатура запасів промислового виробництва, зокрема: вартість сировини, основних і допоміжних матеріалів, палива, запасних частин, тари, будівельних та інших матеріалів. Для сільського господарства виділено лише один субрахунок (208), призначений для узагальнення даних операційного обліку матеріалів для сільськогосподарського виробництва, один синтетичний рахунок (21) для обліку поточних біологічних активів і один рахунок (27) – для обліку сільськогосподарської продукції. Передбачається, що сільськогосподарська продукція оцінюється за фактичною собівартістю згідноПСБО-30. У статті «Поточні біологічні активи» у тваринництві відображається вартість дорослих тварин на відгодівлі і в нагулі, птиця, звірі, кролі, дорослі тварини, вибракувані з основного стада для реалізації, молодняк тварин на вирощуванні і відгодівлі), а у рослинництві - зернові, технічні, овочеві та інші культури.

Питання обліку готівкових коштів. Згідно монетарної доктрини готівка є елементом (фактором) виробництва. Можна сперечатися з цього приводу, але ключовим питанням є облік коштів різних валют у різних носіях і банках. Згідно ПСБО-25 стаття «Гроші та їх еквіваленти» має відображати наявність готівки в касі підприємства, гроші на поточних та інших рахунках у банках.

Ключові питання обліку інших оборотних активів. Об'єктом обліку є розрахунки і витрати майбутніх періодів. Серед розрахункових операцій виокремлюються суми вартість грошових документів і сальдо субрахунку 643 «Податкові зобов'язання» рахунку 64 «Розрахунки за податками й платежами». Принциповим є питання обліку витрат, що розподіляють між поточними і майбутнім відтинками часу. Проблему створює недосконалість механізму розподілу витрат на вирощування дворічних і багаторічних біологічних активів. Саме з причин розподілу може бути порушено істинні фінансові результати.

Проблеми обліку статутного фонду. Установчими документами визначається сума статутного капіталу підприємства. За сутністю цей фонд повинен покривати вартість оборотних і необоротних активів. Він формується з урахуванням суми внесків суб'єктів підприємництва. У цій статті потрібно відображати суму фактичного внеску власників до статутного капіталу підприємства. Суми індексації вартості основних засобів виробництва треба виокремлювати у статті «Додатковий капітал».

Згідно ПСБО-25 за рахунок нерозподіленого прибутку можуть бути створені фонди резервного капіталу. Серед власних джерел формування статутного капіталу може бути нерозподілений прибуток. Втратами власного капіталу треба вважати непокритий збиток основної операційної діяльності. За сутністю фінансовий збиток від реалізації продукції та іншої операційної діяльності є операцією типу Дт П – Кт П, або Дт 44 – Кт 79, а тому записується в дужках як червоне сторно до суми прибутку. Ця стаття вираховується при визначенні підсумку власного капіталу балансу.

Питання обліку цільового фінансування. У цьому розділі балансу підприємства відображається сума залишку коштів цільового фінансування і цільових надходжень, які отримані з бюджету та інших джерел, у тому числі коштів, вивільнених від оподаткування у зв'язку з наданням пільг з податку на прибуток підприємств. Ключовим може бути питання визнання правового статусу нарахування у витрати виробництва сум забезпечення відшкодування майбутніх витрат і ризиків. Можливою є ситуація, коли витрати і ризики є фактором неправомірного приховування доходів і завищення цін.

Питання економічної етики. Ряд статей пасиву балансу призначено для аналітичного обліку зобов'язань і кредиторської заборгованості. Зокрема йдеться про поточні зобов'язання за розрахунками з оплати праці. Тут відображається заборгованість за нарахованою, але ще не сплаченою сумою оплати праці, а також за депонованою заробітною платою. Своєчасна виплата і погашення зобов'язань є ознакою економічної культури суб'єктів господарювання.

Сальдовий баланс – об'єкт і предмет балансознавства. Треба визнати, що бухгалтерський облік розпочинається з балансу. Відомими постулатами теорії балансознавства є: баланс у рахунку, баланс рахунків і рахунок балансу. Питання організації обліку і звітності на рівні підприємства – це питання заключних записів у рахунках, постановки пробного оборотного балансу, виведення фінансових результатів і статків суб'єктів підприємництва для реалізації фіскальної політики держави. Питання формування оборотного балансу і виявлення фінансових результатів – важливе наукове і практичне народногосподарське завдання.

Проблеми звітності про фінансові результати**.** Об'єктами обліку є фінансові результати операційної діяльності суб'єктів підприємництва, зокрема у сільському господарстві, що відрізняється складністю семантики процесів виробництва в реалізації продукції. Введення таких понять, як «біологічні активи», «справедлива вартість», поглибило проблематику калькулювання продукції і обліку фінансових результатів. Прагматика звіту, що визначається наказами Міністерства фінансів України, діє в інтересах наповнення державного і муніципальних бюджетів, залишається імперативною і предметом численних дискусій. Їх предметом залишається фінансова і фіскальна політика держави, що з одного боку, надає безпідставні пільги і дотації виробникам, а з іншого збільшує податковий тиск на тих же виробників сільськогосподарської продукції. Ці та багато інших питань виникають при складанні звіту про фінансові результати за уніфікованою формою. Проблемними залишаються методологічні та методичні питання обліку доходів, витрат, ренти, прибутку і збитку. Базовим рішенням проблеми можна вважати нові законодавчі зміни фіскальної політики держави, що закладається у стандарти обліку. Згідно ПСБО-25 фінансовим результатом визнається показник «фінансовий результат до оподаткування», що відображається як різниця між чистими доходами та всіма витратами підприємства. Дохід є «чистим» не від елементів додаткової вартості (рента, оплата праці, прибуток), а від податків, що визначені іншими законами. Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)» відображає суми виручки без непрямих податків, зборів та інших вирахувань з доходу. Серед інших операційних доходів можна віднайти розмиті статті, зокрема дохід від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції тощо. Витрати підприємства визначаються для фінансового звіту згідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку №16 «Витрати» складаються лише з витрат, що прямо пов'язані з виробництвом, виконанням робіт, наданням послуг. Йдеться про: прямі матеріальні витрати; прямі витрати на оплату праці і соціальне страхування; амортизаційні відрахування основних засобів та нематеріальних активів, безпосередньо пов'язаних з виробництвом товарів, виконанням робіт, наданням послуг; вартість придбаних послуг, прямо пов'язаних з їх виробництвом (наданням); інших прямих і загальних виробничих витрат. Проблеми інфляції стандарт не регулює, а тому вартість пального, наданих послуг суттєво підриває мотивацію підприємництва у галузі.

Разом з тим, проблема у тому, що фінансовий результат суб'єкту підприємництва у сільському господарстві не містить оцінки ефективності використання природних ресурсів і правових інструментів виокремлення і вилучення земельної диференційної та монопольної ренти. Дослідженнями встановлено, що іноді пільги і субсидії видавалися підприємствам первинного виноробства, садівництва, що були достатньо ефективними. Досягнутий фінансовий результат не відображає, але достеменно залежить від урожайності і продуктивності біологічних об'єктів. Фермери повсякчас грубо порушують вимоги агрономічної науки, агротехніки, економіки і організації виробництва, допускають явища деструкції, деградації села тощо. Фактичні фінансові результати фермерського господарства можуть суттєво відрізнятися від нормативних або еталонних представницьких ферм. Проте це предмет для дослідження економістів і політиків, а не фінансистів.

Формування і використання баз даних (СУБД) для бенчмаркингу.

*Крок 1. Формування системи управління базою даних. Сучасна б*аза даних (БД) має наступну структуру. Інформація про назву фермерського господарства заміщається його номером (pre). Його просторові ознаки – область і адміністративний район – займає 2 поля (ter, ran). Вони також записані як числові коди. Вид економічної діяльності, організаційно-правова форма і категорія господарства – це ще три поля (kved, opf, kat).Далі йде код рядка звітної форми (kod).Таким чином, шість із семи якісних ознак – це ознаки підприємства. Вони є усталеними і повторюються для кожного рядка коду звітної форми.

Матрицю кількісних ознак для окремого підприємства утворюють коди рядка (kod) і поля (G1, …, G12) звітної форми. Число кількісних полів БД визначено за найбільшим числом граф таблиць цієї форми. Зрештою, сучасна структура БД має 19 полів, з них 7 для відображення якісних і 12 для кількісних ознак звітної форми:

Pre	ter	ran	kved	opf	kat	kod	G1	…	G12

Звітна форма 50-сг має понад 600 рядків, а тому матриця спостереження для окремого підприємства віртуально має розмір 600 х 19, а число звітуючи досягає 10 тис., а тому проблема використання інформаційного простору прикладних програм для підтримання актуальності БД була і частково залишається актуальною.

Для того, щоб замістити повтор якісних ознак можна запропонувати змінити традиційну структуру БД на структуру електронної таблиці сучасних прикладних програм Excel таким чином, щоб одне господарство займало лише одну стрічку, всього 9,5 тис. рядків і необхідних 600 полів для кількісної інформації. Допитливі можуть порахувати ефект від такої модернізації БД, якщо традиційно використовується 550 тис. записів у 19 полях, переважна більшість яких – просто нулі. Але це зовсім інший ефект та інша розмова про ефективність.

Нами реалізована ця ідея та побудована БД з використанням матриці 9500х600 з урахуванням можливості програмного узагальнення даних, зокрема використання функцій Excel. У навчальному процесі можуть бути використані не тільки всі 9,5 тис. рядків таблиці, а й безліч можливих варіантів комбінування і групування. Від нової структури полів БД переходимо до вимірників ефекту і ефективності, до кроку 2 ефектометрії.

Крок 2. Ефектометрія підприємства. Вимірниками ефекту підприємницької діяльності, як відомо є фінансовий результат і фінансова стабільність. Фінансовий результат є прибуток від операційної діяльності, що вимірюється як різниця між витратами і доходом від реалізації продукції та послуг. Прирівняємо поняття «фінансовий результат» з поняттям «ефект», а «рентабельність» з «ефективність», що дає підстави для аналітичного моделювання показників, що оцінюють фактори формування економічного ефекту і ефективності підприємництва. Такими вимірниками є: ресурс, продукт, ціна, дохід, витрати, прибуток. Вони можуть бути предметом аналізу для кожного підприємства бази даних (БД) для третього кроку.

Крок 3. Економетрика: складові доходу на одиницю ресурсу. На основі узагальнення обсягів залучених ресурсів і витрат здійснюється аналіз складових витрат кожного з підприємств для подальшого використання у схемах групування. Традиційними є моделі з використанням показників витрат на одиницю «випуску», тобто поняття «собівартість», неприйнятного для ринкової економіки з будь-яких причин. Нами розроблено поняття «ефект» витрат, що кореспондує з ціною виробництва і ціною ринковою. Таким вимірником названо витрати на одиницю основного біологічного ресурсу сільськогосподарського виробництва і порівнянні з його ринковою цінністю, тобто з доходом, що припадає на одиницю ресурсів основного капіталу – землі, біологічних об'єктів у тваринництві. Цей ефект є предметом ефектометрії на наступному кроці вимірювання.

Крок 4. Економетрика: ціна виробництва. Аналізується ринок за показниками БД, зокрема ринкових цін за одиницю продукту для кожного суб'єкта господарювання. Для кожного підприємства пропонується рейтингова оцінка ефекту від застосування добрив, засобів захисту рослин, селекції тощо. Ціна виробництва є результатом збільшення інвестиційних витрат і зменшення ресурсної ємності, тобто оберненої величини урожайності або продуктивності біологічних ресурсів. Як видно, гаслом підвищення ефективності виробництва визнано збільшення продуктивних витрат і досягнення на цій основі зменшення біологічної ємності виробництва. Це гасло відрізняється від традиційного, що сповідувало «досягнення максимального результату з мінімальними витратами». Завданням перших чотирьох кроків може бути досягнення оцінок ефекту і ефективності витрат для отримання ряду оцінок рейтингів підприємництва, зокрема без застосування екзогенних політичних інновацій: застави і продажу земель сільськогосподарського призначення тощо. Далі ми говоримо про групування.

Економетрика галузі: групування підприємств.

Крок 5. Економетрика: групування за рівнем середнього продукту. Пропонується здійснити групування 2,9 тис. фермерських господарств за рівнем продуктивності біологічних об'єктів у молочному скотарстві. Для цього визначено декілька рівнів продуктивності та узагальнено вимірники ефекту і ефективності. Результатом ефектометрії отримано узагальнюючі оцінки. Студентам можна запропонувати групування за будь-якими іншими показниками ефективності.

Крок 6. Економетрика груп підприємств: основні показники економіки галузі. Найперше, варто оцінити ресурсну ємність виробництва (рис.2).

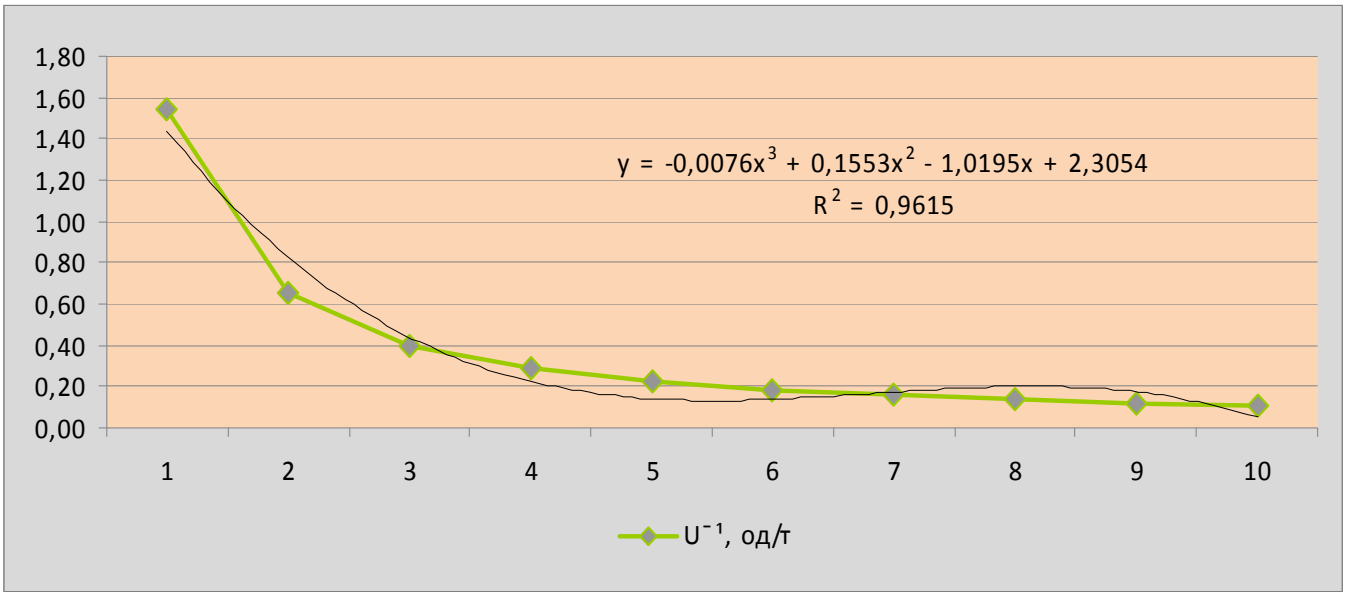

Рисунок 2. Ресурсна ємність виробництва молока у групах підприємств

Важливо підкреслити, що виробничу функція отримано у результаті найпростішого використання програмованих функцій Excel.

Крок 7. Економетрика груп: дохід і витрати. Теза про те, що підвищення продуктивності корів молочного стада залежить від рівня витрат на утримання і відтворення стада переконливо підтверджується фактичними даними групування (рис.3). Лінійний тренд показує загальну картину ефективності скотарства фермерських господарств. Коефіцієнт детермінації (0,9615) показує високу тісноту зв'язку.

Крок 8. Економетрика груп: ціна виробництва. Залишаємо без коментарів, що не вносять новизни оцінок.

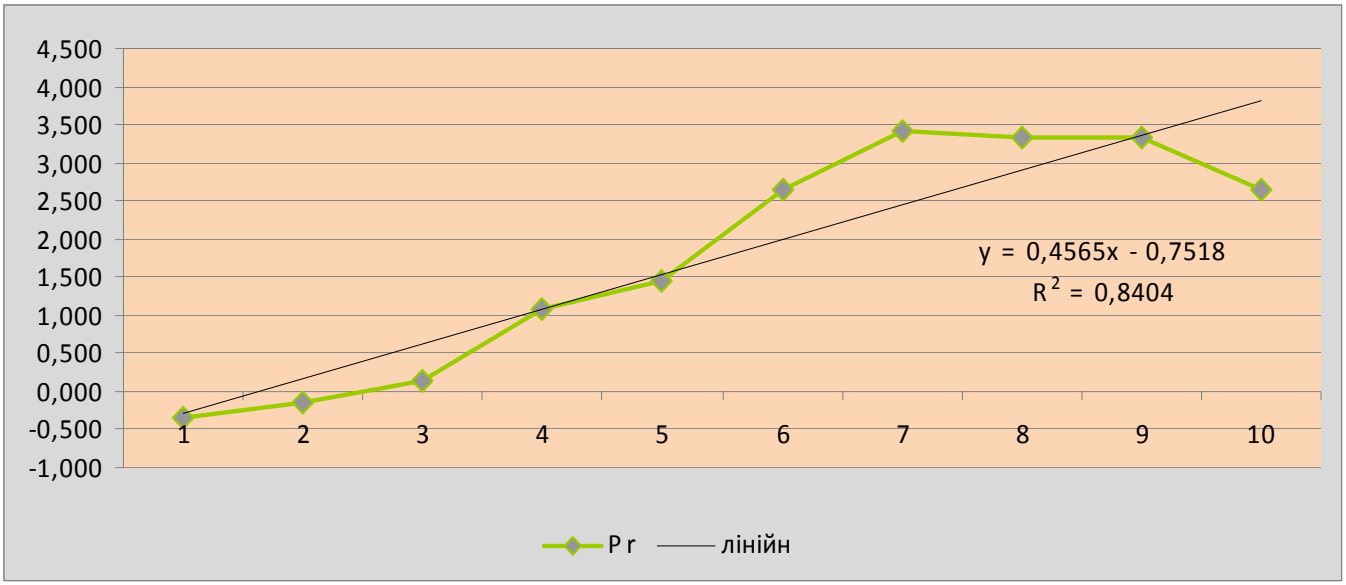

Рисунок 3. Рівень окупності витрат на утримання корів у групах підприємств

Крок 9. Економетрика структури: графічне відображення. Ілюстрація цього напряму аналізу заслуговує на увагу. Вона показує вагові коефіцієнти розподілу ферм за рівнем продуктивності (рис.4).

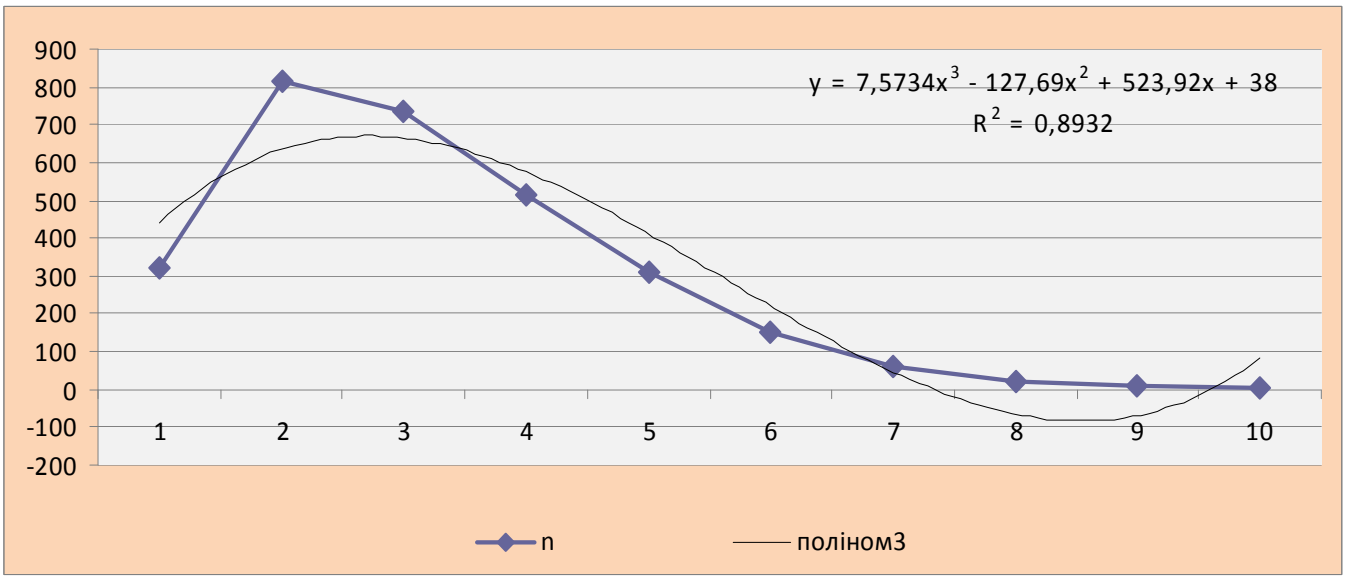

Рисунок 4. Розподіл підприємств за рівнем продуктивності ресурсу

У системі молочного скотарства переважають ферми з середнім та нижчим від середнього рівнем продуктивності. Число ферм (n) згладжується лінією тренду, що характеризується високим рівнем тісноти зв'язку з фактичним розподілом.

Аналіз сільськогосподарської діяльності з використанням теорії графа.

Розглянемо процес і мету підприємництва на макрорівні економіки, що дозволяє аналітику спостити модель, але відобразити зворотні зв'язки економіки сільського господарства. Накладемо на схему основні постулати теорії графа і теорії балансового обліку сучасного рахункового плану (рис. 5).

Процес утримання біологічних активів рослинництва і тваринництва відображено рахунковими формулами виробництва змальовується ребром «випуску» (59,7 млрд. грн.), що спрямовується від земельних ресурсів до накопичення продукції у сфері зберігання (елеватори, інші сховища). Випуск у тваринництві зв'язує біологічні активи (поголів'я худоби) з ресурсами молока, яєць, худоби і птиці на м'ясо ребром з оцінкою продукції (16,4 млрд. грн.). Ринок моделюємо як субстанцію, що зв'язана з ресурсами продукції рівнем товарності виробництва: ребро від галузі рослинництва (43,8 млрд. грн.) і тваринництва (15 млрд. грн.), – показує вихідні показники системи у базовому періоді. Внутрішній продукт відображено графом кормових ресурсів (ребро – 11,1 млрд. грн.) від рослинництва до галузей тваринництва. Зворотним може бути ребро використання органічних добрив від тваринництва до рослинництва (ребро – 248 млн. грн.). Окремий різновид зв'язків продуктових потоків – це внутрішнє споживання ресурсів насіння (ребро – 4,8 млрд. грн.), а у тваринництві – молоко для випоювання телят і поросят, яйця для інкубації (ребро – 1,1 млрд. грн.). Серед елементів внутрішнього обігу може бути також граф з виробництва і споживання продовольства домогосподарствами населення, натуральної частки оплати праці тощо. Аттрактором процесу відтворення може бути балансова модель рахунку фінансових результатів:

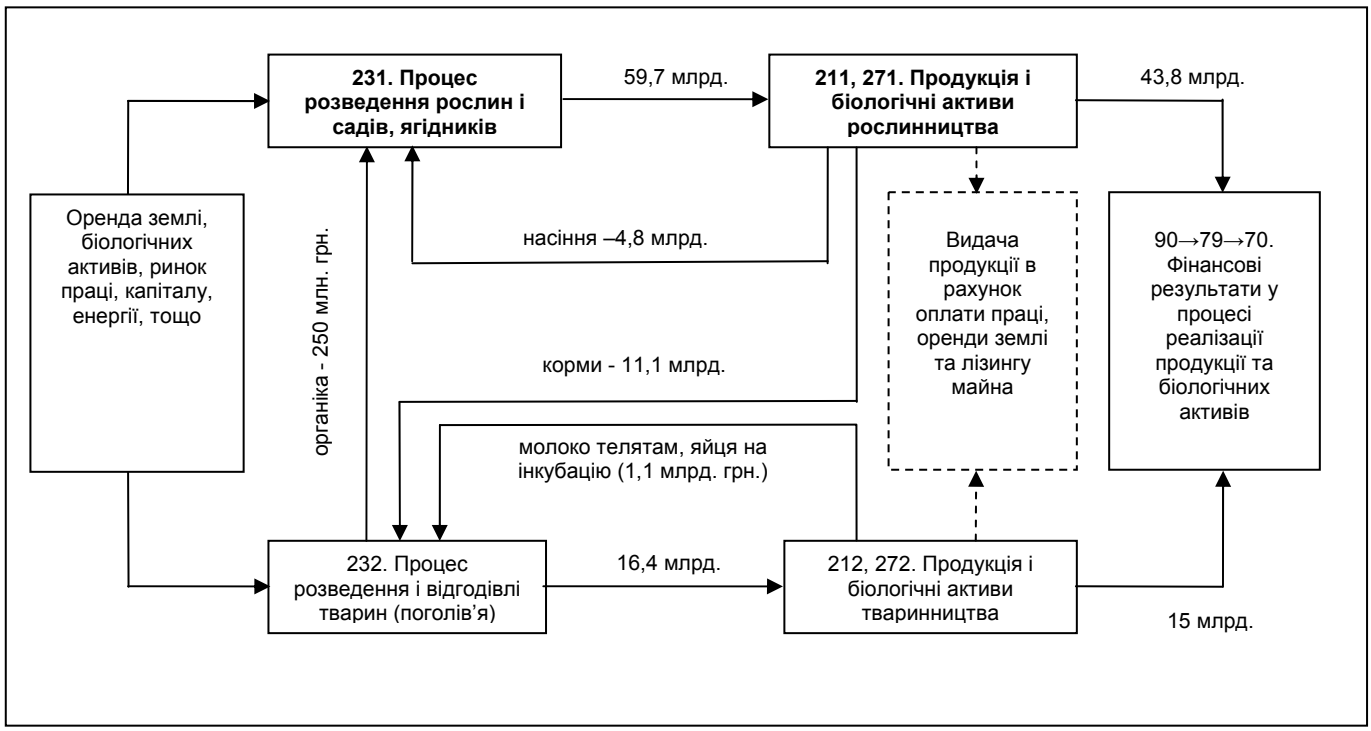

Рисунок 5. Відображення процесів сільськогосподарської діяльності у символах теорії графа

Дебет рахунку 79 з кредитом 90, кредит рахунку 79 з дебетом 70, що у символах теорії графа записано як 90→79→70. Ребро графа спрямовано завжди на дебет рахунку. Баланс рахунку 79 є фінансовим результатом і метою підприємництва. Роль держави – унормувати дійсний ефект з фінансовим.

Аналітична модель сільського господарства повинна вибудовуватися на постулатах економічної теорії з урахуванням графа потоків і таких принципів:

1) структурний розвиток системи носить адитивний і мультиплікативний характер;

2) ресурс системи складається з ресурсів переліку господарств;

3) інтенсивність використання ресурсів виробництва вимірюється урожайністю і продуктивністю біологічних об'єктів;

4) валовий продукт є обсяг виробництва перемножений на ринкову ціну;

5) вартість валового продукту розпадається за факторами на: прибуток на фізичний капітал, оплату праці, земельну ренту, соціальну та інвестиційну складові.

Біологічні активи рослинництва: понятійний апарат і моделі обліку

Поняття «біологічний актив» введено у теорію і практику бухгалтерського обліку відносно недавно. Положення (стандарт) «Біологічні активи» (ПСБО № 30) вперше затверджено наказом Міністерства фінансів України 18 листопада 2005 року. Кориговано у 2006 і 2011 роках. Цей стандарт визначає методологічні засади формування інформації про біологічні активи і сільськогосподарську продукцію у системі бухгалтерського обліку й фінансовій звітності. Нова методика обліку одного з факторів виробництва містить ряд ключових понять, необхідних для наукового забезпечення управління підприємствами, фермерськими господарствами, організаціями, що пов'язані з використанням біологічних ресурсів у своїй діяльності.

Факторами сільськогосподарського виробництва завжди вважалися земля, праця і капітал. У поняття «земля» вкладалося розуміння властивостей ґрунтового покриву Землі, сільськогосподарських угідь, зокрема орних земель, сінокосів, пасовищ, водойм, земельних ділянок під лісовими масивами і лісовими смугами. Окремі науковці, зокрема М. Блауг, спростовуючи необхідність виокремлення поняття «земля» намагалися довести, що сільськогосподарські угіддя є різновидом капіталу, що містить вартість земельних ділянок та капітальних витрат на їх поліпшення. Але у будь-якому разі земля не є біологічним а земельним ресурсом. Саме на ґрунтовому покриву Землі можна бачити біологічні ресурси – рослини.

Дослідження і досвід підприємництва у сільському господарстві показав, що землі сільськогосподарського призначення – це дійсно основний ресурс сільськогосподарського виробництва. Проте новим у визначенні поняття «біологічні ресурси» є властивості ґрунту бути продуктивною силою живої природи. Земля не набуває властивостей біологічного ресурсу, а є фактором розведення і вирощування культурних рослин, використання сінокосів, вирощування багаторічних насаджень і лісових смуг. Таки чином, земля – це фактор виробництва, а рослинність – біологічний ресурс. Процес сільськогосподарського виробництва докорінним чином відрізняється від будь-якого іншого, зокрема промислового, через те, що має основним фактором землю і біологічні ресурсу на ній. За законами біології рослина вимагає вологи, повітря, поживних речовин і сонячної енергії. Кожна рослина має свій вегетаційний період вирощування і тривалість використання багаторічних насаджень. Роль інших факторів виробництва, зокрема капіталу і праці є опосередкованою. Економіка сільськогосподарського виробництва розпочинається там, де закінчується біологічний процес. Саме через нове поняття біологічних ресурсів змінюється методологія і методика облікового синтезу біологічних активів у схемах балансознавства і рахункового синтезу інформації.

Біологічним активом згідно ПСБО-30 є рослина, що використовується суб'єктом економічної діяльності для одержання сільськогосподарської продукції. Рослина є біологічним ресурсом, а земля і сонячна енергія – середовищем її вегетації. Вимірником біологічних ресурсів у рослинництві може бути кількість рослин або посівна площа рослин певного виду. Таким чином, характерною ознакою використання біологічних активів у рослинництві є площі сільськогосподарських культур.

Генетичний потенціал рослин визначено рівнем урожайності з одиниці біологічного ресурсу, або зібраних площ. Таким чином, вироблений у сільському господарстві продукт є результатом біологічних перетворень рослини у ґрунтовому середовищі, що може слугувати аргументом до висновку про статус біологічного активу у процесі виробництва – він є продуктивною силою, основним фактором сільськогосподарського виробництва. Процес виробництва є процесом біологічних перетворень у природному середовищі за участи вологи, сонячної енергії, поживних речовин у ґрунті тощо.

Рахункова формула, що відображає завершальну стадію виробництва сільськогосподарської продукції у землеробстві, набуває нового змісту. Залежність обсягів сільськогосподарського виробництва від обсягу біологічних ресурсів згідно ПСБО-30 визначена наступним чином: сільськогосподарська продукція – це актив, що одержаний в результаті відокремлення від біологічного активу, призначений для продажу, переробки або внутрішньогосподарського споживання. Тому дебет рахунку 27 «Сільськогосподарська продукція» з кредитом рахунку 23 «Виробництво» кількісно відображає факт відокремлення (визнання отримання) продукту в процесі використання біологічного активу. Формула кількісно фіксує факт зібраних площ і визнання одержаного врожаю. Аналітичний рахунок відображає вид продукції у складі рахунку 27 «Сільськогосподарська продукція», має кількісну оцінку маси отриманого урожаю, а кредит рахунку 23 «Виробництво» повинен показувати не тільки кількість зібраних площ, а й кількісні ознаки залученого біологічного ресурсу того самого виду. Модель, що випливає з таких міркувань, є моделлю «продукт – біологічний ресурс». Проте, якщо продукт виробництва дебетується, то біологічний ресурс – не кредитується. Кредитується рахунок 23 «Виробництво», що відповідає ресурсній сутності біологічного простору рослинництва як сфери діяльності. Саме так можна тлумачити постулат ПСБО про сільськогосподарську діяльність.

Сільськогосподарська діяльність за методикою ПСБО-30 є процесом управління біологічними активами з метою отримання сільськогосподарської продукції та/або додаткових біологічних активів. Об'єктом бухгалтерського обліку є окремий вид біологічних активів або їх група. Дослідженнями доведено, що управління біологічними ресурсами у рослинництві стосується:

1) прийняття рішень щодо розміщення сільськогосподарських культур з урахуванням вимог сівозміни і замовлення на продукцію сільського господарства;

2) бюджетування центрів витрат для здійснення нормального процесу біологічних перетворень у рослинництві;

3) організації своєчасного виконання робіт з урахуванням природних біологічних процесів і поточних погодних умов;

4) контролю своєчасного збирання, транспортування і зберігання сільськогосподарської продукції, реалізації та насінництва. Сільськогосподарська діяльність стосується, у першу чергу, біологічним ресурсам у рослинництві.

Вимірником біологічного активу у рослинництві є посівні або зібрані площі сільськогосподарських культур. Вимірником ефективності виробництва може бути виключно продуктивність біологічних ресурсів.

Збиранню урожаю передує посів та догляд за посівами, забезпечення ґрунту поживними речовинами, боротьба з хворобами і шкідниками рослин тощо. Об’єктом узагальнення витрат є одиниця посівної площі. Втрати рослин від несприятливих погодних умов, вимерзання або вимокання не є браком виробництва, а втратами від несприятливих подій або стихійного лиха.

Важливим для характеристики економічного змісту операцій з біологічними активами є використання частини продукції на насіння. Насінництво важливий об’єкт управління процесом відтворення біологічних активів у землеробстві. З насінництвом пов’язуються витрати на селекцію та підвищення урожайності культур, а тому безпосередньо стосується існування безперервного процесу відтворення біологічного активу, ресурсу сільськогосподарського виробництва. Сукупність подібних за характеристиками біологічних ресурсів, розміщених у посівних площах утворюють групи об’єктів аналітичного обліку витрат на виробництво. Рахункова формула: дебет 23 «Виробництво» з кредитом 27 «Сільськогосподарська продукція», 208 «Запаси сільськогосподарського призначення» стосується саме змісту операцій, що мають зворотний зв'язок з управлінням біологічними активами. Витрати мінеральних добрив, роботи тракторів тощо кількісно пов’язані як з біологічними ресурсами, так і з обсягами зібраних площ і урожайності.

Біологічні активи у рослинництві розрізняють за терміном використання. Поточними біологічними об’єктами обліку витрат і випусків продукції є більшість галузей рослинництва. Поточними біологічними активами є одно- та дворічні рослини, що використовуються фермерським господарством (підприємством) для отримання сільськогосподарської продукції, зокрема: зерна, картоплі, насіння олійних, інших технічних культур тощо. У дебет рахунків 231 «Рослинництво» можна віднести витрати на підтримання біологічних процесів вирощування культурних рослин, а з кредита – оприбуткувати сільськогосподарську продукцію у звітному періоді.

Прикладом довгострокових біологічних активів у землеробстві є багаторічні насадження, зокрема сади, виноградники, ягідники, хмелярники тощо. Для досягнення продуктивного стану багаторічні насадження повинні вирощуватися тривалий час і вимагають догляду і витрат. Закладка багаторічних насаджень є різновидом капітальних витрат, а тому має відображатися формулою: дебет рахунку 155 «Вирощування довгострокових біологічних активів» - кредит 208 «Виробничі запаси сільськогосподарського призначення», аналітичний рахунок «Посадковий матеріал». При досягненні плодоносного віку багаторічні насадження оприбутковують у складі аналітичних об’єктів обліку до рахунку 108 «багаторічні насадження», або 16 «Довгострокові біологічні активи». Фрукти і ягоди, що отримано від використання довгострокових біологічних активів, формалізуються рахунковою формулою: дебет рахунку 27 «Продукція сільськогосподарського виробництва» і кредит 231 «Рослинництво» з кількісними ваговими ознаками урожаю і площі багаторічних насаджень.

Надзвичайно важливим аналітичним об’єктом спостереження у рослинництві є виробництво біологічної зеленої маси, яка є сировиною для приготування силосу, сінажу, трав’яного борошна тощо. Цукровий буряк може бути сировиною для цукрової промисловості, але для виробництва насіння корені є посадковим матеріалом. З урахуванням ринкового попиту на кормові ресурси і насіннєвого матеріалу предмет обліку змінюється. Якщо біологічний ресурс використовується для випасу робочої і продуктивної худоби, то біологічним активом рослинництва є однорічні та багаторічні трави, природні або культурні пасовища. Характер таких біологічних активів рослинництва є ендогенним. Якщо вирощування кормів спрямовано на ринок, то екзогенним. Ситуацію, коли біологічні ресурси землеробства, а також природні сінокоси і кормові угіддя передаються у користування фермерам, варто говорити про ринок або оренду біологічних активів рослинництва. Дохід від реалізації біологічних активів рослинництва може бути оприбуткований з кредита рахунку 710 «Інший операційний дохід». Витрати на утримання біологічного активу варто віднести на рахунок 901 «Собівартість реалізованих біологічних активів» через рахунок 231 «Рослинництво».

Біологічні активи приймаються на баланс підприємства за первісною вартістю, що формується відповідно прийнятого стандарту оцінки основних засобів або виробничих запасів. Первісна вартість біологічних активів дорівнює їх справедливій вартості з урахуванням витрат, безпосередньо пов'язаних з доведенням їх до стану, у якому вони придатні для продуктивного використання. Сільськогосподарська продукція при її первісному визнанні оцінюється за справедливою вартістю, зменшеною на очікувані витрати на місці продажу або за виробничою собівартістю. Сільськогосподарська продукція після її первісного визнання переходить у статус запасів. Визначення справедливої вартості біологічних активів і сільськогосподарської продукції ґрунтується на цінах активного ринку, на якому підприємство передбачає продавати біологічні активи або сільськогосподарську продукцію.

Якщо біологічні активи рослинного походження на активному ринку оцінюються з урахуванням вартості землі та капітальних витрат на її поліпшення, то оцінка таких біологічних активів здійснюється за вирахуванням справедливої вартості землі та капітальних витрат на її поліпшення.

Доходи та витрати сільськогосподарської діяльності. Витрати, пов'язані з біологічними перетвореннями біологічних активів, визнаються витратами основної діяльності.

Облік витрат ведеться за окремими об'єктами обліку витрат (окремі види біологічних активів та/або їх група). Доходи від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції, одержаних унаслідок сільськогосподарської діяльності протягом звітного (календарного) року, визначаються як різниця між вартістю біологічних активів і сільськогосподарської продукції та витратами, пов'язаними з біологічними перетвореннями.

Баланси кожної групи біологічних активів містять такі показники: активи на початок і кінець звітного року; обсяг виробництва сільськогосподарської продукції за звітний період у натуральних вимірниках та за вартістю, обчисленою при первісному визнанні.

Біологічними активами фермерського господарства**,** як правило, є продуктивна худоба, що використовується для одержання продукції (молока, приплоду, приросту живої маси), а також гною як органічних добрив. Об’єктом спостереження є групи біологічних об’єктів, зокрема дорослої робочої та продуктивної худоби. Біологічні активи є основним ресурсом виробництва сільськогосподарської продукції, зокрема у тваринництві. Стандартом ПСБО-30 визнано, що сільськогосподарська продукція – це актив, що одержано в результаті відокремлення від біологічного активу. Визнаним є факт тісного зв’язку між сільськогосподарським ресурсом і продуктом. Наступним постулатом моделі облікового синтезу є визнання балансу сільськогосподарської продукції, зокрема для продажу на ринку, перероблення або виробничого споживання, зокрема молока на випій телятам. На підставі таких міркувань виводиться теза про нове визначення сільськогосподарської діяльності як процесу управління біологічними активами. Підприємницька діяльність господарства заміщується поняттям сільськогосподарської діяльності. Як відомо, метою підприємницької діяльності є отримання максимального прибутку, або доходу для потреб родини. Метою управління біологічними ресурсами декларується отримання сільськогосподарської продукції або «додаткових біологічних активів». Тут є предмет для дискусії.

Таким чином, ПСБО 30 розрізняє поточні біологічні активи від довгострокових. Поточними біологічними активами є тварини, що використовуються підприємством для відгодівлі на м'ясо та вирощування для формування (відтворення) стада продуктивної худоби. Робоча і продуктивна худоба є довгостроковим біологічним активом через те, що використовується для виробництва молока або виконання робіт у господарстві.

Біологічні активи приймаються на баланс підприємства за первісною вартістю, що формується відповідно прийнятого стандарту оцінки основних засобів або виробничих запасів. Первісна вартість біологічних активів дорівнює їх справедливій вартості з урахуванням витрат, безпосередньо пов'язаних з доведенням їх до стану, у якому вони придатні для продуктивного використання. Сільськогосподарська продукція при її первісному визнанні оцінюється за справедливою вартістю, зменшеною на очікувані витрати на місці продажу або за виробничою собівартістю. Сільськогосподарська продукція після її первісного визнання переходить у статус запасів. Визначення справедливої вартості біологічних активів і сільськогосподарської продукції ґрунтується на цінах активного ринку, на якому підприємство передбачає продавати біологічні активи та/або сільськогосподарську продукцію. Якщо біологічні активи рослинного походження на активному ринку оцінюються з урахуванням вартості землі та капітальних витрат на її поліпшення, то оцінка таких біологічних активів здійснюється за вирахуванням справедливої вартості землі та капітальних витрат на її поліпшення.

Доходи та витрати сільськогосподарської діяльності. Витрати, пов'язані з біологічними перетвореннями біологічних активів, визнаються витратами основної діяльності.

Рахунок 23 «Виробництво» призначений для узагальнення інформації про витрати на виробництво продукції (робіт, послуг) промислових, сільськогосподарських та інших підприємств. На окремих субрахунках облік витрат ведеться за видами діяльності. Новий КВЕД виключив з обігу поняття сільське господарство як вид діяльності. Натомість, йдеться про розведення біологічних об’єктів рослинництва і тваринництва. Вид діяльності ще не внесено у рахунковий план як об’єкт третього рівня класифікації, тобто не має субрахунків. Аналітичний облік у складі рахунку 23 «Виробництво» є предметом дослідження на рівні окремого підприємства і затвердження як його рахункова політика.

Аналітичний облік за рахунком 23 «Виробництво» ведеться за видами виробництв, за статтями витрат і видами або групами продукції, що виробляються. На великих виробництвах аналітичний облік витрат може вестися за підрозділами підприємства та центрами витрат і відповідальності. Так записано в Інструкції до діючого Плану рахунків. Об’єктом витрат визнано продукт, що виробляється. У випадку, коли немає сільськогосподарського виробництва, а є діяльність з приводу утримання біологічних активів для відокремлення від них сільськогосподарської продукції або додаткових біологічних активів, ситуація дещо змінюється. Об’єктом витрат можна вважати біологічний актив, що є фактором виокремлення сільськогосподарської продукції. Проте той факт, що продуктом може бути додатковий біологічний продукт, вимагає виокремлення об’єктів витрат у часовому просторі визнання отриманого основного продукту від додаткового. Отже додатковий продукт так само є об’єктом витрат, якщо метою утримання і накопичення біологічного ресурсу є зміна його виробничого призначення від статусу поточного до довготермінового. Цей статус закріплений класифікацією другого ступеня, тобто на рівні синтетичного рахунку. Динаміка процесу фіксується переміщенням інформації від рахунку 23 «Виробництво» до 21 «Поточні біологічні активи», у свою чергу в дебет рахунку 16 «Довгострокові біологічні активи» запишемо накопичені ознаки вирощування, наприклад худоби, з кредита рахунка 21 «Поточні біологічні активи». Дослідженнями доведено, що такий рівень узагальнення не є достатнім для управління

біологічними активами протягом звітного періоду, а тому обґрунтовується ідея поглиблення рахункової формули до рівня аналітичних рахунків, зокрема за віковими групами і призначенням утримання у господарстві.

За дебетом рахунка 23 «Виробництво» відображаються прямі матеріальні, трудові, а також розподілені загальновиробничі витрати, за кредитом - вартість фактичної виробничої собівартості завершеної виробництвом готової продукції (у дебет рахунків 21, 27).

Витрати збираються за календарний рік, а тому можуть відрізнятися сумарно від поточних витрат на утримання біологічних активів за циклом їх обігу.

Облік витрат ведеться за окремими об'єктами обліку витрат (окремі види біологічних активів та/або їх група).

Доходи від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції, одержаних унаслідок сільськогосподарської діяльності протягом звітного (календарного) року, визначаються як різниця між вартістю біологічних активів і сільськогосподарської продукції та витратами, пов'язаними з біологічними перетвореннями.

Баланси кожної групи біологічних активів містять такі показники:

- активи на початок і кінець звітного року;
- обсяг виробництва сільськогосподарської продукції за звітний період у натуральних вимірниках та за вартістю, обчисленою при первісному визнанні.

Телята (приплід) – це продукт утримання продуктивного стада великої рогатої худоби (ВРХ). Телята також є біологічним ресурсом для відтворення стада ВРХ. Біологічним фактором виробництва молока є не тільки відтворення біологічних об’єктів тваринництва, а й утримання бугаїв для отримання сперми і штучного запліднення корів. Основним продуктом стада ВРХ є новий біологічний ресурс, що в результаті успішного запліднення телиць у віці старше 2 років є потенційним ресурсом для отримання молока. Бички можна вважати побічним продуктом молочного скотарства, що підлягає відгодівлі на м'ясо. Генетичний потенціал приросту живої маси бичків молочних порід ВРХ низький, а тому термін відгодівлі зростає до 2-3 років. Економічно така відгодівля не є рентабельною, а тому фермерське господарство має діяти так, щоб передавати бичків на відгодівельні комплекси через ринок у віці до 1 року. Вирощування телят для ремонту основного стада є виправданим у разі наукової організації процесу відтворення основного стада. Продуктивність корів як біологічних об’єктів сільськогосподарського виробництва можна вважати індикатором ефективності всього процесу відтворення продуктивних сил виробництва.

Висновки. Баланс і звіт про фінансові результати є основними об’єктами і предметами бухгалтерського обліку. Суцільне спостереження і документальне оформлення господарських операцій забезпечується рахунковими формулами балансознавства. Визнання витрат, оцінка і калькуляція – предмет і метод бухгалтерського обліку і економічної науки. Звітність – основна форма узагальнення операційної діяльності в інтересах фіскальних органів і галузевого міністерства аграрної політики. Але балансознавство для суб’єкта економічного підприємництва – це інструмент управління. Завдання обліку – забезпечити управління господарської діяльності необхідною інформацією, що є предметом праці бухгалтерів-економістів. Фінансова звітність доповнюється переліком статистичної звітності в інтересах узагальнення, побудови бази даних підприємств галузі, групування і аналізу ефективності роботи тощо. Через те варто перейти до ключових питань організації аналітичного обліку виробництва і реалізації продукції в інтересах підвищення ефективності підприємництва.

Введення поняття «Біологічні активи» у теорію обліку сільськогосподарських підприємств має позитивні сторони. Суттєво удосконалено предмет облікового синтезу, що на відміну від промисловості має особливу субстанцію продуктивних сил виробництва – мультиплікатор процесу відділення продукту від біологічного ресурсу. В рослинництві вперше введено два об’єкти калькулювання: біологічних активів і сільськогосподарської продукції. На ринок окремо може виходити як біологічні активи, так і сільськогосподарська продукція. Нового змісту набуває облік земельних ресурсів, що не є більше фактором сільськогосподарського виробництва, а опосередковує його через підприємництво у галузі розведення і вирощування біологічних ресурсів.

Серед дискусійних залишаються питання застосування термінів «справедливої» ціни виробництва або «визнання» біологічних активів і продукції сільського господарства у ситуації, коли собі вартість є найменш доречною.

Список використаних джерел

1. Чирков В.Г. Эффектометрия: популярне очерки / В.Г. Чирков. – К.: «Феникс», 2005. – 240 с. - С. 9. - ISBN 966-651-188-6.

2. Магнус Я. Р. Эконометрика. Навчальний курс / Я. Р. Магнус, П. К. Катишев, А. А. Пересецкий. – М.: Дело, 2007. – 504 с.

3. Наконечний С.І. Економетрія: підручник / С.І. Наконечний, Т.О. Терещенко, Т.П. Романюк. - Вид.3-тє, доп. та перероб. - К.: КНЕУ, 2005. - 520с.

4. Системное моделирование, анализ и проектирование производственно-экономических систем / Ред. Е.Т. Удовиченко. – Львов, ВНИИ метрологии, 1982. – 82 с.

5. Васильченко І.П. Вища математика для економістів (спеціальні розділи) / І.П. Васильченко. - К.: Кондор, 2007. - 352 с.

6. Лисецький А.С. Аналіз господарських систем з використання математичних та інформаційних функцій / А.С. Лисецький, Г.В. Чабан // Економічний вісник університету. - Вип. 22/3. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – С. 74-78.

7. Гатаулин А.М., Харитонова Л.А., Гаврилов Г.В. Економіко-математичні методи у плануванні сільськогосподарського виробництва / А.М. Гатаулин, Л.А. Харитонова, Г.В. Гаврилов. - К.: «Вища школа», 1978. – 216 с.

8. Чумаченко Н.Г. Принятие решений в управлении производством / Н.Г. Чумаченко, А.П. Савченко, В.Г. Корнев. – К.: Техника, 1978. – 129 с.

Peferences

1. Chirkov V.H. Effektometriya: populiarnyi ocherki [Effectometry: Popular Essays]. Kyiv : «Feniks», 2005. 240 p.

2. Mahnus Ya.R., Katysheva P.K., Peresetskyi A.A. Ekonometryka. Navchalnyi posibnyk [Econometrics. Educational Accessory]. Moscow : Delo, 2007. 504 p.

3. Nakonechnyi S.I., Tereshchenko T.O., Romaniuk T.P. Ekonometriia: pidruchnyk [Econometrics: manual]. Kyiv : KNEU, 2005. 520 p.

4. Udovichenko Ye.T. Sistemnoie modelirovaniie, analiz i proektirovaniie proizvodstvenno-ekonomicheskikh sistem [The system modeling, analysis and projecting of industrial and economic systems]. Lviv : VNII metrology, 1982. 82 p.

5. Vasylchenko I.P. Vyshcha matematyka dlia ekonomistiv (spetsialni rozdily) [Higher Mathematics for Economists (special parts)]. Kyiv : Kondor, 2007. 352 p.

6. Lysetskyi A.S., Chaban H.V. Analiz hospodarskykh system z vykorystannia matematychnykh ta informatsiinykh funktsii [Analysis of economic systems with the use of mathematical and information functions]. Ekonomichnyi visnyk Universytetu [Economic Bulletin of University]. Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2014. Vol. 22/3. pp. 74-78.

7. Hataulyn A.M., Kharytonova L.A., Havrylov H.V. Ekonomiko-matematychni metody u planuvanni silskohospodarskoho vyrobnytstva [Economic and mathematical methods in planning agricultural production]. Kyiv : «High School», 1978. 216 p.

8. Chumachenko N.G., Savchenko A.P., Kornev V.G. Priniatiie reshenii v upravlenii proizvodstvom [Decision making in production management]. Kyiv : Tekhnika, 1978. 129 p.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Лисецький Анатолій Степанович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку, аудиту і контролінгу ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Кіото, 9, кв.35, м. Київ, 252156, Україна.

e-mail: Lysetsky@meta.ua

Паламарчук Оксана Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського, 34 кв.202, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна.

e-mail: oxanapalamarchuck@yandex.ua

Чабан Галина Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку, аудиту і контролінгу ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Чайковського, 5, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна.

e-mail: lesia.tirbah@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Лисецький Анатолий Степанович, доктор экономических наук, профессор, зав.кафедры учета, аудита и контролинга ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический університет имени Григория Сковороды»

ул.Кіото, 9, кв.35, г. Киев, 252156, Украина.

e-mail: Lysetsky@meta.ua

Паламарчук Оксана Николаевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятия ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

ул. Сухомлинского, 34 кв.202, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина.

Чабан Галина Викторовна, кандидат экономических наук, доцент, зам. зав. кафедри учета, аудита и контролинга ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический університет имени Григория Сковороды»

ул. Чайковського, 5, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина.

e-mail: lesia.tirbah@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHORS

Lysetskyi Anatolii Stepanovich, Ph.D. in Economical Science,
«Pereiaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University»
9, Kiotost, 35 flat, Kyiv, 252156, Ukraine

e-mail: Lysetsky@meta.ua

Palamarchuk Oksana Mykolaiivna, Ph.D. in Economics Science, Associate SHEE «Pereiaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University»

34, Sukhomlynskyi st., 202 flat, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, 08401, Ukraine

Chaban Galina Victorivna, Ph.D. in Economics Science, Associate SHEE «Pereiaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University»

5, Chaykovskogost., Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, 08401, Ukraine

УДК 334.01.012.22

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ СЕКТОРОМ ЕКОНОМІКИ

Макогон І.І.

Предметом дослідження *є теоретичні та практичні питання управління державним сектором економіки.*

Метою дослідження *є здійснення оцінки ефективності механізму управління державним сектором економіки в Україні.*

Методи дослідження. *У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.*

Результати роботи. *У статті розкрито сутність механізму управління державним сектором економіки та підходи щодо оцінки його ефективності. Здійснено аналіз динаміки кількості об'єктів, які змінили державну та комунальну форму власності, об'єктів незавершеного будівництва, малої приватизації в цілому та за групами, оцінку ефективності управління державним сектором економіки. Визначено проблеми управління державним сектором економіки.*

Галузь застосування результатів. *Система державного фінансового регулювання, механізм управління державним сектором економіки.*

 © Макогон І.І., 2015

Висновки. *Ефективність управління державним сектором полягає в досягненні мети управління, певного якісного результату діяльності або стану об'єкта управління з максимальною економією ресурсів, зокрема нагромадження національного багатства; охорони національної спадщини; раціонального використання, охорони і відтворення природних ресурсів; забезпечення сталого розвитку виробничої та соціальної інфраструктури країни. Ефективне управління дозволяє максимізувати результати володіння, користування та розпорядження об'єктами власності в рамках законодавчо встановлених обмежень.*

Найбільш масштабний і прискорений процес роздержавлення в Україні припав на роки масової приватизації (1992 – 1998 рр.). Найвідчутніше вплинула на зміну структури власності в вітчизняній економіці масштабна приватизація об'єктів груп Б, В і Г. За цей час змінили форму власності 8157 державних об'єктів, що становило 92% всіх проданих за 20 років об'єктів зазначених груп. Причому у період масової приватизації у приватну власність перейшли фактично всі підприємства галузей, які обслуговували внутрішній ринок, а саме: оптової і роздрібної торгівлі, харчової, легкої і місцевої промисловості, промисловості будівельних матеріалів, з надання побутових послуг тощо. Приватна власність зайняла головну позицію в експортоорієнтованих галузях – чорній металургії, хімічній промисловості і галузях, пов'язаних з ними – коксохімічній, видобутку залізної руди, розподілення електроенергії.

Ключові слова: *державний сектор економіки, механізм управління державним сектором економіки, державні підприємства.*

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ

Макогон И.И.

Предметом исследования *являются теоретические и практические вопросы управления государственным сектором экономики.*

Целью исследования *является осуществление оценки эффективности механизма управления государственным сектором экономики в Украине.*

Методы исследования*. В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурный, сравнительный, факторный методы, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.*

Результаты работы*. В статье раскрыта сущность механизма управления государственным сектором экономики и подходы к оценке его эффективности. Осуществлен анализ динамики количества объектов, которые изменили государственную и коммунальную форму собственности, объектов незавершенного строительства, малой приватизации в целом и по группам, оценку эффективности управления государственным сектором экономики. Определены проблемы управления государственным сектором экономики.*

Область применения результатов*. Система государственного финансового регулирования, механизм управления государственным сектором экономики.*

Выводы*. Эффективность управления государственным сектором заключается в достижении цели управления, определенного качественного результата деятельности или состояния объекта управления с максимальной экономией ресурсов, в частности накопления национального богатства; охраны национального наследия; рационального использования и воспроизводства природных ресурсов; обеспечение устойчивого развития производственной и социальной инфраструктуры страны. Эффективное управление позволяет максимизировать результаты владения, пользования и распоряжения объектами государственной собственности, в рамках законодательно установленных ограничений.*

Наиболее масштабный и ускоренный процесс разгосударствления в Украине пришелся на годы массовой приватизации (1992 - 1998 гг.). Ощутимо повлияла на изменение структуры собственности в отечественной экономике масштабная приватизация объектов групп Б, В и Г. За это время изменили форму собственности - 8157 государственных объектов, что составило 92% всех проданных за 20 лет объектов указанных групп. Причем в период массовой приватизации в частную собственность перешли практически все предприятия отраслей, обслуживающих внутренний рынок, а именно: оптовой и розничной торговли, пищевой, легкой и местной промышленности, промышленности строительных материалов, по предоставлению бытовых услуг и тому подобное. Частная собственность заняла ведущую позицию в экспортоориентированных отраслях - черной металлургии, химической промышленности и отраслях, связанных с ними - коксохимической, добычи железной руды, распределение электроэнергии.

Ключевые слова*: государственный сектор экономики, механизм управления государственным сектором экономики, государственные предприятия.*

EVALUATION OF CONTROL MECHANISM PUBLIC SECTOR

Makogon I.

The subject *of research is theoretical and practical questions of public sector economics.*

The study *is evaluating the effectiveness of the management of the public sector in Ukraine.*

Research methods*. The paper used set of scientific methods and approaches, including systemic, structural, comparative, factorial methods that allowed to realize conceptual integrity of the study.*

The results*. The article reveals the essence of the mechanism of management of the public sector and approaches to assess its effectiveness. The analysis of the dynamics of the number of objects that changed state and municipal property, unfinished construction, small-scale privatization in general and in groups, assess the effectiveness of public sector economics. The problems of public sector economics.*

Range of application results*. The system of financial regulation mechanism of the public sector.*

Conclusions*. The effectiveness of public sector management is to achieve management objectives, specific performance or quality of the facility management with maximum savings of resources, including the accumulation of national wealth; protection of national heritage; sustainable use, protection and restoration of natural resources; sustainable development of industrial and social infrastructure. Effective management maximizes the results of possession, use and disposal of property within the statutory limits.*

The most massive and accelerated process of privatization in Ukraine took place in the years of mass privatization (1992 - 1998 years.). The most notable impact on the change in the ownership structure of the domestic economy scale privatization of groups B, C and D. During this time changed the ownership of public facilities 8157, representing

92% of all sold objects for 20 years these groups. Moreover, during the mass privatization of private property crossed virtually all areas of the company that served the domestic market, namely the wholesale and retail food, light and local industry, construction materials, the provision of public services and so on. Private ownership has taken place in major export industries - steel industry, chemical industry and industries related - coke, iron ore mining, distribution of electricity.

***Keywords**: public sector, mechanism of the public sector, state enterprises.*

Постановка проблеми. Проблема оцінки ефективності системи управління державним сектором економіки є однією із найбільш актуальних завдань у країнах як з розвинутою так і трансформаційною економікою. Роль власності як основи системи господарства обумовлює характер перетворень як у цій сфері так в цілому економічної системи країни.

Процеси оптимізації державного сектору, підвищення ефективності його управління сприймаються суспільством неоднозначно. Дискутуються питання щодо доцільності проведення приватизації, обґрунтованості темпів та обраних її напрямів і пріоритетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених з питань управління державним сектором економіки можна назвати праці Дж.Б'юкенена [1], Дж.М.Кейнса [5], П.Самуельсона [8], А.Сміта [9] та інших. Проблеми формування механізму управління державним сектором економіки досліджувались у працях вітчизняних вчених: К.М. Агеєва [4], Л.Т. Верховодова [4], О.Й. Пасхавер [4], О.В. Пильтяя [6], О.Ю. Рудченко [7] та інших.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання управління державним сектором економіки.

Метою дослідження є здійснення оцінки ефективності механізму управління державним сектором економіки в Україні.

Результати дослідження. На даний час щодо оцінки ефективності управління державним сектором економіки існують два підходи: з урахуванням критерію рентабельності для підприємств державної та комунальної форм власності та з урахуванням корисності для суспільства. У першому випадку базовими є ринкові критерії прибутку, рентабельності, терміну окупності капітальних витрат тощо. У другому випадку задоволення суспільних потреб, створення і використання необхідних суспільних благ. Така ефективність є соціальною та більшою мірою пов'язана з можливостями держави щодо задоволення суспільних потреб. Критерієм ефективності діяльності державного сектору служить також його внесок у зниження витрат приватного підприємництва та підвищення його конкурентоспроможності.

Таким чином, ефективність управління державним сектором полягає в досягненні мети управління, певного якісного результату діяльності або стану об'єкта управління з максимальною економією ресурсів, зокрема нагромадження національного багатства; охорони національної спадщини; раціонального використання, охорони і відтворення природних ресурсів; забезпечення сталого розвитку виробничої та соціальної інфраструктури країни. Ефективне управління дозволяє максимізувати результати володіння, користування та розпорядження об'єктами власності в рамках законодавчо встановлених обмежень.

Серед базових принципів ефективності в теорії управління основне місце належить ієрархічній співпідпорядкованості в діяльності систем і підсистем різних рівнів. Пріоритетними є цілі, завдання, критерії функціонування головної системи, системи вищого рівня. Успішність, якість, ефективність роботи систем нижчих рівнів ієрархії визначаються мірою їх сприяння досягненню цілей і вирішення завдань головної системи. У цьому контексті об'єкти державної власності забезпечують досягнення цілей і вирішення завдань державного управління в цілому. Відповідно до зазначеного визначають і ефективність управління ними. При цьому важливим є визначення з якою метою будуть використані дані ресурси державної власності. Звідси випливає першочергове завдання визначення взаємозв'язків між завданнями державного управління та об'єктами державної власності, які залучають до вирішення кожного з них. Потім встановлюють вимоги до їх якісних та кількісних характерних ознак, які і будуть визначальними в оцінках ефективності та результативності управління даною сукупністю об'єктів державної власності.

У міжнародних стандартах якості, результативність визначають як «ступінь реалізації запланованої діяльності та досягнення запланованих результатів». Разом з тим, поняття результативності та якості управління державним сектором можна досить чітко розділити за ключовими ознаками їх вимірювання та оцінки. Результативність у міру досягнення поставлених цілей і вирішення сформульованих завдань управління, а якість у міру відповідності встановленій системі стандартів і обмежень, причому як у процесі, так і за результатами управління.

Важливо відмітити, що більш низька рентабельність державної власності являє собою звичайне явище в країнах з ринковою економікою. Зазначене пов'язано з специфічною галузевою структурою підприємств державної власності.

На даний час з урахуванням зарубіжного досвіду управління державним сектором здійснюють у трьох формах: пряме управління безпосередньо керуючими структурами власника, непряме управління через зовнішні структури, які залучаються власником за договорами довірчого управління, за схемами аутсорсингу, параметричне управління за допомогою нормативного встановлення заборон та дозволів, обмежень і пільг, правил та процедур пов'язаних з управлінням даним видом об'єктів.

Відповідно, оцінка ефективності управління здійснюється при обґрунтуванні кожної з названих форм. Важливу роль набувають оцінки порівняльної ефективності при альтернативному виборі між формами прямого і непрямого управління. Це одна з основних проблем при обґрунтуванні переходу до схем управління типу аутсорсингу, при узгодженні економічних параметрів договорів довірчого управління, в оцінках діяльності управлінських структур в системі державного управління.

Протягом останніх років в Україні створено необхідні умови для досягнення цілей і завдань щодо управління державним сектором: нормативне закріплення моделей управління державним майном; створення умов для впровадження ефективних моделей корпоративного управління; розширення правових підстав для реструктуризації державних підприємств; створення правових умов для оптимізації механізмів управління державними установами; розвиток інструментів приватизації[10].

Разом з тим потрібно продовжити роботу з подолання наступних системних проблем: оптимізації державного сектору; порушення принципів справедливої конкуренції в секторах зі значною участю держави; відсутність однозначних цілей управління державним майном та повноти обліку об'єктів державного майна; недостатня ефективність управління

державним майном, що приводить до незадовільних результатів фінансово-господарської діяльності організацій або втрати контролю над об'єктами управління; недостатній рівень корпоративного управління компаній з державною участю, включаючи низький рівень захисту прав міноритарних акціонерів і недостатній обсяг прав з доступу до інформації; недостатня мотивація та відповідальність усіх учасників процесу управління державним майном.

Таким чином, рівень ефективності механізму управління державним сектором економіки в Україні не характеризується спроможністю реалізовувати стратегічні цілі управління, забезпечувати ефективність господарювання державних об'єктів, відповідний рівень дохідності прав власності держави та гарантувати збереження державного майна.

У 2014 році в Україні налічувалось 3340 зареєстрованих суб'єктів господарювання, але лише 1829 діючих (55 %). Загальна кількість працівників, зайнятих на суб'єктах господарювання, становить біля 0,9 млн. осіб. Сукупний чистий збиток склав – 115,4 млрд.грн. тоді як сукупні активи складають 868,6 млрд.грн.

Переважна частина суб'єктів господарювання належить до енергетичної галузі - 70 % сукупних активів та 15 % сукупних активів інфраструктури. До інших важливих галузей економіки, в яких задіяні суб'єкти господарювання, належать машинобудівна, хімічна та агропромислова галузі.

Всі державні підприємства підпорядковуються профільним міністерствам та відомствам. Важливо відмітити, що до державних підприємств Міністерства економічного розвитку і торгівлі належать 346 підприємств або 12 % (з них 213 недіючих або 62 %).

На 100 найбільших суб'єктів господарювання припадає близько 80 % сукупного чистого доходу та 90 % сукупних активів. До найбільших суб'єктів господарювання належать:

Енергетична галузь: Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» (видобування та транспортування газу), ПАТ «Центренерго» (теплова енергетика), державне підприємство Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом» (атомна енергетика), державні вугільні шахти енергетична галузь;

Інфраструктура: «Укрзалізниця», Українське державне підприємство поштового зв'язку «Укрпошта», міжнародні аеропорти, у тому числі державне підприємство «Міжнародний аеропорт «Бориспіль», Укравтодор;

Машинобудування: державне підприємство «Антонов» (провідний виробник літаків), ПАТ «Турбоатом» (провідна компанія з виробництва турбін), ПАТ «Сумихімпром» та ПАТ «Одеський припортовий завод» (виробництво добрив);

Агропромисловий комплекс: ПАТ «Державна продовольчозернова корпорація України», державне підприємство спиртової та лікерогорілчаної промисловості «Укрспирт» (державна монополія з виробництва спирту).

За результатами 2014 року 740 із 1833 діючих суб'єктів господарювання (за винятком банків) мали загальний збиток 80 млрд. гривень, з них 63 млрд. гривень збитків зазнала Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України». Частина зазначених збитків зумовлена слабкою економічною ситуацією, девальвацією гривні та водночас недостатнім рівнем операційної ефективності суб'єктів господарювання.

Важливо відмітити, що низький рівень ефективності суб'єктів господарювання та прозорості їх операційної діяльності створюють тиск на державний бюджет. Зокрема, у 2014 році обсяг субсидій, наданих суб'єктам господарювання, становив близько 2 % валового внутрішнього продукту, тоді як обсяг непрямих субсидій, що не були враховані в бюджеті, більше 6 % валового внутрішнього продукту, що переважно відображають державну підтримку Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України».

В основному прибутки у державному секторі забезпечують суб'єкти природних монополій – 99,8%, невелику частку – 1,2% – вносять господарські товариства, у статутних фондах яких держава має понад 50%, решта державних підприємств збиткова. Рентабельність активів державних підприємств за останні роки є від'ємною. Тоді як у приватному секторі в середньому складає біля 10 %. До ключових проблем діяльності підприємств в усіх галузях належать: низька конкурентоспроможність продукції, обмежене та дороге зовнішнє фінансування, недосконалі стандарти корпоративного управління.

Важливо відмітити, що починаючи з 1992 року в Україні приватизовано 29209 об'єктів державної форми власності та 101512 об'єктів комунальної власності. Змінено форму державної та комунальної форми власності відповідно: об'єктів групи А – 14185 та 96845; об'єктів групи БВГ – 8872 та 2678; об'єктів групи Д – 4012 та 1161; об'єктів групи Е – 1035 та 349; об'єктів групи Ж – 1105 та 402. (табл.1). В середньому показник кількості об'єктів, які змінили державну форму власності за 1995-2014 роки склав – 1241,7 об'єктів, при цьому за 1995-1998 роки – 3187,3 об'єктів, за 1999-2003 роки – 1635,2 об'єктів, 2004-2010 роки – 472,1 об'єктів, 2011-2014 роки – 150,8 об'єктів.

Відповідні показники кількості об'єктів групи А за 1995-2014 роки склали – 603,7 об'єктів, при цьому за 1995-1998 роки – 1378,0 об'єктів, за 1999-2003 роки – 815,4 об'єктів, 2004-2010 роки – 293,7 об'єктів, 2011-2014 роки – 107,0 об'єктів; об'єктів групи БВГ – за 1995-2014 роки склали – 349,9 об'єктів, при цьому за 1995-1998 роки - 1480 об'єктів, за 1999-2003 роки – 119 об'єктів, 2004-2010 роки – 14,6 об'єктів, 2011-2014 роки – 10,3 об'єктів; об'єктів групи Д – за 1995-2014 роки склали – 199,7 об'єктів, при цьому за 1995-1998 роки 185,5 об'єктів, за 1999-2003 роки – 496,2 об'єктів, 2004-2010 роки – 98,3 об'єктів, 2011-2014 роки – 20,8 об'єктів; об'єктів групи Е – за 1995-2014 роки склали – 53,3 об'єктів, при цьому за 1995-1998 роки 189,7 об'єктів, за 1999-2003 роки – 59,8 об'єктів, 2004-2010 роки – 17,1 об'єктів, 2011-2014 роки – 6,3 об'єктів; об'єктів групи Ж – за 1995-2014 роки склали – 65,0 об'єктів, при цьому за 1995-1998 роки - 6,0 об'єктів, за 1999-2003 роки – 144,8 об'єктів, 2004-2010 роки – 48,4 об'єктів, 2011-2014 роки – 9 об'єктів.

В середньому показник кількості об'єктів, які змінили комунальну форму власності за 1995-2014 роки склав – 4601,3 тис. об'єктів, при цьому за 1995-1998 роки – 7891,0 об'єктів, за 1999-2003 роки – 5036,6 об'єктів, 2004-2010 роки – 4434,9 об'єктів, 2011-2014 роки – 1058,5 об'єктів.

Відповідні показники кількості об'єктів групи А за 1995-2014 роки склали – 4393,2 об'єктів, при цьому за 1995-1998 роки – 7200 об'єктів, за 1999-2003 роки – 4861 об'єктів, 2004-2010 роки – 4366,3 об'єктів, 2011-2014 роки – 1048,8 об'єктів; об'єктів групи БВГ – за 1995-2014 роки склали – 112,1 об'єктів, при цьому за 1995-1998 роки - 540,5 об'єктів, за 1999-2003 роки – 15,2 об'єктів, 2004-2010 роки – 0,3 об'єктів, 2011-2014 роки – 0,3 об'єктів; об'єктів групи Д – за 1995-2014 роки склали – 54,6 об'єктів, при цьому за 1995-1998 роки 95,5 об'єктів, за 1999-2003 роки – 84 об'єкти, 2004-2010 роки – 39 об'єктів, 2011-2014 роки – 4,3 об'єктів; об'єктів групи Е – за 1995-2014 роки склали – 18,4 об'єктів, при цьому за 1995-1998 роки 70,3 об'єктів, за 1999-2003 роки – 14,6 об'єктів, 2004-2010 роки – 8,4 об'єктів, 2011-2014 роки – 1,5 об'єктів; об'єктів групи Ж – за 1995-2014 роки склали – 23,6 об'єктів, при цьому за 1995-1998 роки 9 об'єктів, за 1999-2003 роки – 61,8 об'єктів, 2004-2010 роки – 20,9 об'єктів, 2011-2014 роки – 15,5 об'єктів.

Таблиця 1. Динаміка кількості об'єктів, які змінили державну форму власності, за групами за 1992-2014 роки

Роки	Всього	Групи				
		А	БВГ	Д	Е	Ж
1992-1993	1645	789	826	8	22	-
1994	2731	1323	1398	10	-	-
1995	4099	1759	2319	21	-	-
1996	4680	2330	1980	197	173	-
1997	2018	772	867	246	133	-
1998	1952	651	754	278	263	6
1999	1659	682	256	386	166	169
2000	1705	678	147	616	66	198
2001	1649	816	89	599	25	120
2002	1594	903	66	483	17	125
2003	1569	998	37	397	25	112
2004	686	310	35	190	37	114
2005	722	423	12	197	19	71
2006	672	387	11	201	9	64
2007	488	372	7	49	15	45
2008	282	220	17	15	14	16
2009	250	191	11	23	9	16
2010	205	153	9	13	17	13
2011	168	117		30	9	12
2012	168	113	16	25	6	8
2013	441	209	131	61	17	23
2014	708	407	146	89	27	39
Всього	29209	14185	8872	4012	1035	1105

**Зроблено автором за даними www.spfu.gov.ua/[2]*

Протягом 1992-2014 років приватизовано 5170 об'єктів незавершеного будівництва (група Д). В середньому показник кількості об'єктів незавершеного будівництва (група Д) за 1995-2014 роки склав – 254,9 об'єктів, при цьому за 1995-1998 роки – 272,5 об'єктів, за 1999-2003 роки – 2877,2 об'єктів, 2004-2010 роки – 4842,7 об'єктів, 2011-2014 роки – 5144,3 об'єктів.

Кількість об'єктів малої приватизації за 1992-2014 роки склала – 110834 об'єктів. Разом з тим, в середньому відповідний показник за 1995-2014 роки склав – 5087,6 об'єктів, при цьому за 1995-1998 роки – 10090,0 об'єктів, за 1999-2003 роки – 4861,4 об'єктів, 2004-2010 роки – 4665,7 об'єктів, 2011-2014 роки – 1106,3 об'єктів.

Внаслідок приватизаційних процесів створено вагомий недержавний сектор економіки, який включає 11545 акціонерних товариств за 1992-2014 роки. В середньому показник кількості акціонерних товариств за 1996-2014 роки склав – 589 об'єктів, при цьому за 1995-1998 роки – 1917 об'єктів, за 1999-2003 роки – 1069 об'єктів, 2004-2010 роки – 11 об'єктів, 2011-2014 роки – 8 об'єктів.

Від приватизації державного майна до загального фонду Державного бюджету за 1992-2014 роки надійшло 63,7 млрд.грн. В середньому за 2000-2014 роки обсяг надходжень загального фонду Державного бюджету України склав – 4164,4 грн., при цьому за 2004-2010 роки – 5068,1 грн., 2011-2014 роки – 5047,6 грн.

Важливо відмітити, що доходи від управління об'єктами державної власності складаються з дивідендів і орендної плати за використання державного майна. Проте тривалий час питанням забезпечення бюджетних доходів за рахунок управління об'єктами державної власності в Україні приділялась не достатня увага. Лише у 2005 році урядом було поставлено завдання суттєво збільшити надходження до бюджету у вигляді дивідендів і орендних платежів. Завдяки жорстким заходам до бюджету були перераховані 1,79 млрд.грн. дивідендів. Однак після послаблення урядового тиску обсяги дивідендних надходжень різко скоротилися. Надходження дивідендів нарахованих на державні акції до Державного бюджету України за 2000-2014 роки склали 7591,8 млрд.грн. В середньому за 2000-2014 роки обсяг надходжень від дивідендів до Державного бюджету України склав – 440,5 млн. грн., при цьому за 2004-2010 роки – 606,2 млн. грн., 2011- 2014 роки – 424,4 млн.грн.

Разом з тим, відмічається досить низький рівень дохідності управління державними корпоративними правами. Максимальний показник дохідності склав у 2005 році 6,3% (відношення дивідендів до номінальної вартості корпоративних прав). Потім він став падати і за останні п'ять років становить близько одиниці. Зазначений рівень дохідності управління державними корпоративними правами свідчить про неналежні результати роботи більшості державних підприємств, вимивання з них коштів, завищення витрат на тлі заниження прибутків та неефективне використання державного майна.

Від оренди державного майна до Державного бюджету України за 2000-2014 роки надійшло 7591,8 млрд.грн. При цьому, за досліджуваний період обсяг фактичних надходжень значно перевищує плановий показник. В середньому за 2000-2014 роки обсяг фактичних надходжень коштів від оренди державного майна до Державного бюджету України склав – 506,1 млн. грн., при цьому за 2004-2010 роки – 461,6 млн. грн., 2011-2014 роки – 988,3 млн.грн. Тоді як планові показники складали за 2000-2014 роки – 406,8 млн.грн., за 2004-2010 роки – 381,2 млн. грн., 2011-2014 роки – 778,6 млн.грн.

Протягом 2014 року державну форму власності змінили 100 об'єктів. Місцевими органами приватизації та регіональними відділеннями за угодами з органами місцевого самоврядування змінено комунальну форму власності 694 об'єктів. Від приватизації об'єктів комунальної форми власності отримано і перераховано коштів до відповідних місцевих бюджетів у сумі 3,88 млн.грн. Виконано планові завдання з оренди державного майна на 123,9 %, до державного бюджету надійшло 983,956 млн. грн. Дивідендів від господарських товариств, що належать до сфери управління Фонду державного майна до державного бюджету перераховано 403,01 млн. грн. Від приватизації державного майна та інших надходжень, безпосередньо пов'язаних з процесом приватизації, надійшло 465,993 млн. грн. До загального фонду

державного бюджету з урахуванням залишку станом на 01 січня 2014 року в сумі 895,9 тис. грн.. перераховано 466,889 млн. грн., що становить майже 100 % виконання скоригованого планового завдання. У тому числі, від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення або прав на них, що перебувають у державній власності, на яких розташовані об'єкти, що підлягали приватизації, надійшло 2,931 млн. грн. До загального фонду державного бюджету з урахуванням залишку станом на 01 січня 2014 року в сумі 10,6 тис. грн.. перераховано 2,941 млн грн.

З початку процесу приватизації на 1 січня 2015 року реформовано 122944 об'єкта, з яких більше ніж три чверті (94343 об'єкта) належали до комунальної форми власності, інші (28601 об'єктів) – до державної (без врахування даних АР Крим та м. Севастополя). Переважна більшість об'єктів (84,8%) відносились до групи А, інші об'єкти – до груп В, Г (9,0%), Д (4,0%), Ж (1,2%) та Е (1,0%). За регіональним розподілом значна кількість об'єктів групи А була зосереджена в Донецькій (11764), Львівській (11644), Дніпропетровській (7120), Харківській (6826), Запорізькій (5138) областях та м. Києві (12153). За групами В, Г більшість реформованих об'єктів спостерігалася у Донецькій (963), Дніпропетровській (786), Харківській (684), Луганській (616), Одеській (599), Київській (585) областях та м. Києві (692). Процес приватизації майна підприємств, установ, організацій здійснювався в основному шляхом викупу, 55,76% об'єктів придбано цим способом. Кількість об'єктів за способами приватизації (без врахування даних АР Крим та м. Севастополя) станом на 1 січня 2015 року розподіляється таким чином.

Питома вага кількості реформованих об'єктів державної форми власності перевищує середній показник в державі (23,26%) у Вінницькій (43,94%), Житомирській (41,41%), Чернігівській (38,37%), Рівненській (36,92%), Київській (34,49%), Черкаській (31,51%), Донецькій (31,32%), Одеській (29,34%), Луганській (28,63%), Миколаївській (27,88%), Полтавській (27,17%), Сумській (26,86%), Волинській (26,76%), Кіровоградській (25,22%) та Тернопільській (24,16%) областях. А в місті Києві (91,25%), Івано-Франківській (89,07%), Львівській (87,23%), Закарпатській (86,05%), Чернівецькій (84,13%), Харківській (79,43%), Дніпропетровській (77,39%), Запорізькій (77,06%), Херсонській (76,93%) та Хмельницькій (76,75%) областях питома вага кількості реформованих об'єктів комунальної форми власності перевищує середній показник в Україні (76,74%).

За регіональною ознакою найбільше об'єктів групи А реформовано у Харківській (167), Львівській (151), Сумській (50), Дніпропетровській (34), Житомирській (30), Полтавській (30), Донецькій (30) областях. За групами В, Г реформувались об'єкти в Черкаській (2), Вінницькій (1), Житомирській (1) та Одеській (1) областях. Об'єкти малої приватизації (групи А) комунальної форми власності, які становили 99,6% від загальної кількості об'єктів цієї класифікаційної групи, реформувалися переважно шляхом викупу (77,42%), продано на аукціонах (15,34%) та на конкурсній основі (7,24%). Об'єкти групи А державної форми власності приватизувалися, в основному шляхом викупу – 78,08%, на аукціоні – 20,55% та на конкурсній основі – 1,37%. Переважну кількість об'єктів групи Д державної форми власності продано на аукціонах (7) та шляхом викупу (4).

Вищенаведені дані свідчать, що частіше об'єктами приватизації стають структурні підрозділи, серед яких здебільшого приміщення, будівлі та споруди, які за класифікацією відносяться до об'єктів групи А (96,2%). Серед способів приватизації впродовж 2014 року найпоширенішими були викуп (76,7%), продаж на аукціоні (16,5%), продаж на конкурсній основі (6,5%) та продаж акцій акціонерних товариств (0,3%) від загальної кількості реформованих об'єктів по Україні.

Приватизація державного та комунального майна за останні роки здійснюється виключно за грошові кошти. Сумарна номінальна вартість статутних капіталів об'єктів великої приватизації (групи В, Г) становить – 160,917 млн. грн.

Важливо відмітити, недостатній рівень ефективності контролю над процесами розпорядження державним майном і розподілом прибутків. При розпорошенні державних компаній і підприємств між численними органами виконавчої влади реально здійснити контроль за рухом державного майна дуже складно. Безконтрольний процес відчуження майна продовжує здійснюватися в процедурах фіктивного банкрутства і застави, при проведенні додаткової емісії акцій, в рамках державних холдингових і акціонерних компаній.

Разом з тим, на даний час переважно усі державні підприємства не мають історії якісного аудиту річної фінансової звітності, що значно ускладнює можливість підвищення ефективності корпоративного управління. Відсутність кваліфікованих аналітичних команд у державних установах, які здійснюють управління державними підприємствами ускладнює підготовку фінансових звітів щодо їх діяльності. Більшість державних підприємств повинні одночасно виконувати суперечливі цілі, що призводить до невизначеності щодо забезпечення виконання соціальних зобов'язань.

Таким чином, найбільш масштабний і прискорений процес роздержавлення припав на роки масової приватизації (1992 – 1998 рр.). Найвідчутніше вплинула на зміну структури власності в вітчизняній економіці масштабна приватизація об'єктів груп Б, В і Г. За цей час змінили форму власності 8157 державних об'єктів, що становило 92 % всіх проданих за 20 років об'єктів зазначених груп. Причому у період масової приватизації у приватну власність перейшли фактично всі підприємства галузей, які обслуговували внутрішній ринок, а саме: оптової і роздрібної торгівлі, харчової, легкої і місцевої промисловості, промисловості будівельних матеріалів, з надання побутових послуг тощо. Приватна власність зайняла головну позицію в експортоорієнтованих галузях – чорній металургії, хімічній промисловості і галузях, пов'язаних з ними – коксохімічній, видобутку залізної руди, розподілення електроенергії.

Список використаних джерел

1. Б'юкенен Дж. М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: Два протилежних бачення держави: Пер. з англ. / Дж. М. Б'юкенен, Р. А. Масґрейв – К. : Вид. Дім «КМ Академія», 2004. – 175 с.

2. Дані сайту Фонду державного майна України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.spfu.gov.ua/

3. Дані сайту Міжнародного валютного Фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.imf.org/external/russian/

4. Державний сектор і функції держави у період кризи [Текст] / О.Й.Пасхавер, Л.Т. Верховодова, О.М. Кошик, К.М. Агеєва, Д.П. Згортюк. – Київ : СПД Моляр С.В., 2009. – 130 с.

5. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Кейнс Дж.М.; пер. с англ. – М.: Гелиос, 2012. – 352 с.

6. Пильтяй О. В. Державний сектор економіки: теорія, методологія, управління розвитком [Текст]: монографія / О. В. Пильтяй. – Київ : КНТЕУ, 2010. – 392 с.

7. Реформування відносин власності в Україні [Текст] / ред. О. Ю. Рудченко, С. Ю. Лєдомська ; Науково-дослідний економічний ін-т Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Фонд держ. майна України. – К. : КФ ДП НДЕІ, 2004. – 502 с.

8. Самуельсон П. Економіка / П. Самуельсон, В. Нордгауз; пер. з англ.– М.: Вильямс, 2010. – 1360 с.

9. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит; пер. с англ. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 684 с.

10. Указ Президента України № 5/2015 від 12 січня 2015 року «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/documents/18688.html

References

1. Bjukenen Dz. M. Suspilni finansy i suspilny vybir: Dva protyleznych bacennia derzavy: per. z anhl. / Dz. M. Bjukenen, R. A. Masgrejv – K. : Vyd. Dim «KM Akademija», 2004. – 175 s.

2. Data Site State Property Fund of Ukraine : www.spfu.gov.ua/

3. Dani sajtu Mižnarodnoho valiutnoho Fondu : http://www.imf.org/external/russian/

4. Deržavný sektor i funkciji deržavy u period kryzy / O.J.Paschaver, L.T. Verchovodova, O.M. Košyk, K.M. Ahejeva, D.P. Zhortiuk. – Kýiv : SPD Moliar S.V., 2009. – 130 s.

5. Kejns Dž.M. Obščaja teorýa zaniatosty, procenta y deneh / Kejns Dž.M.; per. s anhl. – M.: Helyos, 2012. – 352 s.

6. Pyĺtiaj O.V. Deržavný sektor ekonomiky: teorija, metodolohija, upravlinnia rozvytkom : monohrafija / O.V. Pyĺtiaj. – Kýiv : KNTEU, 2010. – 392 s.

7. Reformuvannia vidnosyn vlasnosti v Ukrajini / red. O. Ju. Rudčenko, S. Ju. Liedomśka ; Naukovo-doslidný ekonomičný in-t Ministerstva ekonomiky ta z pytań jevropejśkoji intehraciji Ukrajiny, Fond derž. majna Ukrajiny. – K. : KF DP NDEI, 2004. – 502 s.

8. Samuelśon P. Ekonomika / P. Samuelśon, V. Nordhauz; per. z anhl.– M.: Vyĺjams, 2010. – 1360 s.

9. Smyt A. Yssledovanye o pryrode y pryčynach bohatstva narodov / A. Smyt; per. s anhl. – M.: Socэkhyz, 1962. – 684 s.

10. Ukaz Prezydenta Ukrajiny № 5/2015 vid 12 sičnia 2015 roku «Pro Stratehiju staloho rozvytku «Ukrajina – 2020» : http://www.president.gov.ua/documents/18688.htm

ДАНІ ПРО АВТОРА

Макогон Іван Іванович, головний економіст-фінансист відділу прогнозування акцизного податку, митних та інших платежів управління прогнозування доходів

Департаменту податкової, митної політики та методології бухгалтерського обліку Міністерства фінансів України

вул. Межигірська 11, м. Київ, 04071, Україна

ДАННЫЕ О АВТОРА

Макогон Иван Иванович, главный экономист-финансист отдела прогнозирования акцизного налога, таможенных и других платежем управления прогнозирования доходов Департамента налоговой, таможенной политики и методологии бухгалтерского учета Министерства финансов Украины

ул. межигорская 11, г. Киев, 04071, Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR

Makogon Ivan, Chief Financial Economist Forecasting Department of the excise tax,

customs and other payments Management revenue forecasting Department of tax and customs policies and accounting methodology Ministry of Finance of Ukraine

st. Mezhygirska 11, m. Kyiv, 04071, Ukraine

УДК 330.34 (1-22)

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН

Морозюк Н.В.

Предметом роботи є сукупність теоретичних положень та прикладних проблем формування організаційно-функціональної складової системи управління сільських територій.

Метою роботи є удосконалення організаційно-функціональної складової системи управління сільських територій в умовах сучасних інституційних змін.

Методологія проведення роботи. Методологічною основою дослідження є комплексний підхід, системно-структурний аналіз та діалектичний метод наукового пізнання. Для реалізації поставлених завдань застосовувалися такі методи: абстрактно-логічний, системного аналізу, порівняння, історичний та інші.

Результати роботи. Розроблено організаційно-функціональну модель управління сільськими територіями, яка побудована таким чином, що її основні суб'єкти виконуючи свої функції, не втручаються у діяльність одне одного, а доповнюють її, тим самим утворюючи єдиний механізм забезпечення комфортних умов для життєдіяльності населення. на принципах соціальної відповідальності та партнерств. Проаналізовано сучасні трансформаційні зміни інституційної системи сільських територій, зокрема встановлено загрози у результаті реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Реалізувати положення Концепції щодо передачі більшості владних функцій Концепції без погіршення якості наданих населенню послуг можливо лише після розширення самоврядних економічних функцій громад. Запропоновано підхід до розподілу функцій органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері регулювання сільської економіки. Акцентовано увагу на тому що функції органів державної влади орієнтовані на вироблення «правил гри» та нагляд за їх виконанням, а органів місцевого самоврядування створення умов для суб'єктів господарювання, які мають важливе соціальне значення та притягнення до відповідальності порушників, які порушують організаційно-правові норми держави та суспільства.

 © Морозюк Н.В., 2015

Галузь застосування результатів: організація та проведення наукових досліджень у сфері розвитку сільських територій, управління сільською економікою

Висновки. Реалізація запропонованої організаційно-функціональної моделі управління сільськими територіями сприятиме створенню самодостатніх громад, які матимуть заснований на принципах соціальної відповідальності та партнерства повноцінний економічний механізм задоволення потреб її жителів (нинішніх та майбутніх поколінь), захисту їх економічних інтересів як на локальному ринку, так і регіональному та загальнодержавному ринках.

Ключові слова: *система управління, сільська територія, організаційно-функціональна модель, інституційні зміни, регулювання економіки*

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ СЕЛЬСКИМИ ТЕРРИТОРИЯМИ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННЫХ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

Морозюк Н.В.

Предметом работы является совокупность теоретических положений и прикладных проблем формирования организационно-функциональной составляющей системы управления сельских территорий.

Целью работы является совершенствование организационно-функциональной составляющей системы управления сельских территорий в условиях современных институциональных изменений.

Методология проведения работы. Методологія проведення роботи. Методологической основой исследования является комплексный подход, системно-структурный анализ и диалектический метод научного познания. Для реализации поставленных задач применялись следующие методы: абстрактно-логический, системного анализа, сравнения и другие.

Результаты работы. Разработана организационно - функциональная модель управления сельскими территориями, которая построена таким образом, что ее основные субъекты выполняя свои функции, не вмешиваются в деятельность друг друга, а дополняют ее, тем самым образуя единый механизм обеспечения комфортных условий для жизнедеятельности населения. на принципах социальной ответственности и партнерства. Проанализированы современные трансформационные изменения институциональной системы сельских территорий, в частности установлено угрозы в результате реализации Концепции реформирования местного самоуправления и территориальной организации власти в Украине. Реализовать положения Концепции относительно передачи большинства властных функций Концепции без ухудшения качества предоставляемых населению услуг возможно только после расширения самоуправляющихся экономических функций общины. Предложен подход к распределению функций органов государственной власти и местного самоуправления в сфере регулирования сельской экономики. Акцентировано внимание на том, что функции органов государственной власти ориентированы на выработку «правил игры» и надзор за их выполнением, а органов местного самоуправления создание условий для субъектов хозяйствования, которые имеют важное социальное значение и привлечения к ответственности нарушителей, которые нарушают организационно-правовые нормы государства и общества.

Область применения результатов: организация и проведение научных исследований в сфере развития сельских территорий, управления сельской экономикой.

Выводы. Реализация предложенной организационно-функциональной модели управления сельскими территориями будет способствовать созданию самодостаточных общин, которые будут иметь основанный на принципах социальной ответственности и партнерства полноценный экономический механизм удовлетворения потребностей ее жителей (нынешних и будущих поколений), защиты их экономических интересов как на локальном рынке, так и на региональном и общегосударственном рынках.

Ключевые слова: *система управления, сельская территория, организационно-функциональная модель, институциональные изменения, регулирования экономики*

IMPROVEMENT OF THE ORGANIZATIONAL AND FUNCTIONAL COMPONENT OF MANAGEMENT SYSTEM OF RURAL TERRITORIES IN THE CONDITIONS OF MODERN INSTITUTIONAL CHANGES

Morozyuk N. V.

Subject of work is set of theoretical provisions and applied problems of forming of an organizational and functional component of a management system of the rural territories.

The purpose of work is enhancement of an organizational and functional component of a management system of the rural territories in the conditions of modern institutional changes.

The methodology of the work. Methodological basis of research is the integrated approach, the system and structural analysis and a dialectic method of scientific knowledge. The following methods were applied to realization of objectives: abstract and logical, system analysis, comparison and others.

Results of work. It is developed organizationally - functional management model by the rural territories which is constructed in such a way that her main subjects carrying out the functions, don't interfere with activities of each other, and supplement it, that forming the single mechanism of providing comfortable conditions for activity of the population. on the principles of social responsibility and partnership. Modern transformational changes of institutional system of the rural territories are analysed, in particular is established threats as a result of implementation of the Concept of reforming of local self-government and the territorial organization of the power in Ukraine. Possibly to realize Concept provisions concerning transfer of the majority of imperious functions of the Concept without quality degradation of the services provided to the population only after expansion of the self-controlled economic functions of a community. Approach to distribution of functions of public authorities and local self-government in the sphere of regulation of rural economy is offered. The attention that functions of public authorities are oriented to development of «rules of the game» and supervision of their accomplishment, and local government bodies creation of conditions for subjects of managing who have important social value and accountability of violators which break organization-legal regulations of the state and society is focused.

Scope of results: the organization and carrying out scientific researches in the sphere of development of the rural territories, managements of rural economy.

Conclusions. Implementation of the offered organizational and functional management model the rural territories will promote creation of self-sufficient communities which will have the full-fledged economic mechanism of requirements satisfaction of its inhabitants (present and future generations) based on the principles of social responsibility and partnership, protection of their economic interests both in the local market, and in the regional and nation-wide markets.

Key words: *management system, rural territory, organizational and functional model, institutional changes, regulation of economy*

Постановка проблеми. Загальновідомо, що кожному типу економічної системи притаманні свої особливості регулювання. Протягом тривалого часу в Україні діяв адміністративно-командна система управління економікою, як жорстко реглементувала усі економічні процеси в державі. З проголошенням незалежності відбувся перехід вітчизняної економіки на ринкові засади, проте система управління з два десятиліття, так і не перейшла повністю на нові принципи діяльності. На практиці продовжують зберігатися імперативні відносини між учасниками розвитку територій, а вплив громадського сектору на цей процес зведений до мінімуму. Єдині, хто буквально сприйняв принципи економічної свободи та конкуренції, – бізнесові структури, які позбувшись у 90-х рр. XX ст. соціальних функцій, зосередилися на максимізації свої прибутків будь-якою ціною.

Як свідчать останні світові тенденції у сфері управління соціально-економічними системами, держави впроваджують, так званне змішане управління економікою, яке органічно поєднує переваги ринкових і державних регуляторів. Взаємовідносини між субєктами все частіше будуються на принципах соціального партнерства, співробітництва та соціальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми системи управління територіями досліджували такі вчені як М.О. Баймуратов, О.В. Батанов, Л.К. Безчасний, С.І. Дорогунцов, В.М. Ємельянов, В.В. Карпенко, О.І. Павлов та інші. Проте сучасні інституційні зміни в державі вимагають продовження та поглиблення існуючих досліджень

Постановка завдання. Метою даної статті є удосконалення організаційно-функціональної складової системи управління сільських територій в умовах сучасних інституційних змін. Завданнями дослідження є аналіз наслідків сучасних інституційних змін, розробка пропозицій щодо удосконалення організаційно-функціональної складової системи управління сільськими територіями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна система управління побудована таким чином, що її основні суб'єкти виконуючи свої функції, не втручаються у діяльність одне одного, а допонюють її, тим самим утворюючи єдиний механізм забезпечення комфорних умов для життєдіяльності населення. Так, органи державної влади зосереджуються на формуванні цілей розвитку держави та вироблення адекватних «правил гри» для їх реалізації, органи місцевого самоврядування – на організації виконання поставлених державою та населенням задач, населення – на нагляді за дотриманням цих «правил гри» та реагуванням на їх порушення, бізнесові структури – займаючись своєю діяльністю повинні не порушувати ці «правила гри» (рис. 1).

Для ефективного функціонування потребує, безперечно усіх складових системи управління. Проте зважаючи на сучасні реалії розвитку України, яка розпочала реалізацію комплексної реформи системи місцевого самоврядування та сфери державного управління, ми вважаємо за актуальне зосередитися на оптимізації розподілу функцій щодо регулювання сільської економіки між основними субєктами управління сільськими територіями (органами державної влади та місцевого самоврядування).

Процес інституційних зміни системи управління сільськими територіями відбуваються за трьома напрямами:

- реорганізація (удосконалення) існуючих інституцій (структур);
- утворення нових організаційних структур;
- дії щодо кадрової підготовки з метою організаційного забезпечення діяльності цих інституцій [1].

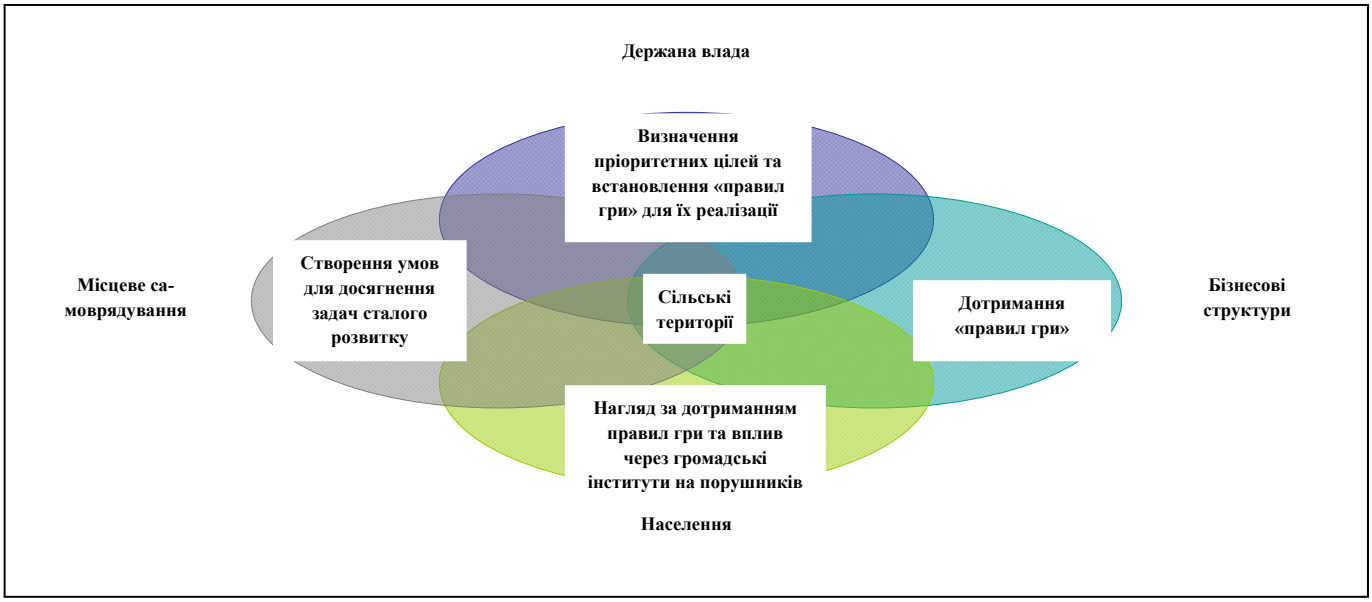

Рисунок 1. Організаційно-функціональна модель управління сільськими територіями на принципах соціальної відповідальності та партнерства
Розроблено автором

Протягом останнього десятиліття в Україні досить активно обговорюється проведення адміністративно-територіальної реформи. Поряд зі зміною адміністративно-територіального устрою передбачається реформування органів місцевого самоврядування. Кабінетом Міністрів України 1 квітня 2014 року було схвалено відповідну Концепцію. Її метою є визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення й підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян у всіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [2] передбачає, що публічні послуги повинні надаватися відповідно до державних стандартів з урахуванням необхідності забезпечення: територіальної доступності, що передбачає надання послуг на території громади, де проживає особа; належної матеріально-технічної бази для надання основних форм публічних послуг (органи місцевого самоврядування повинні мати у своєму розпорядженні відповідні приміщення та інфраструктуру); відкритості інформації про послуги, порядок та умови їх надання; професійності надання публічних послуг.

Нами було проаналізовано можливі загрози при реалізації цієї Концепції (рис. 2). Так, передбачається оптимальний розподіл повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою за принципами субсидіарності та децентралізації. Проте така передача повноважень на місцевий рівень може негативно позначитися на переважній більшості сільських населених пунктів, тому що сільські органи місцевого самоврядування мають низький інфраструктурний потенціал. Реалізувати це положення Концепції без погіршення якості наданих населенню послуг можливо лише після створення повноцінної, ефективної та самодостатньої економічної системи.

Рисунок 2. Можливі негативні наслідки від реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні
Розроблено автором.

Дискусійним положенням є збереження місцевих держадміністрацій при одночасному створенні виконавчих комітетів відповідних рад, що може призвести до збільшення видатків на їх утримання та погіршення ефективності виконання рішень щодо забезпечення високого рівня та якості життя населення. Це також збереже, умовно кажучи, конкуренцію між органами державної влади та місцевого самоврядування на районному та обласному рівнях.

В Україні відсутні механізми реалізації положення Концепції щодо формування кадрового складу для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень. Перенесення досвіду з цього питання, яке існує у сфері державного управління, є не доцільним через специфіку діяльності органів місцевого самоврядування і тих завдань, які на них покладаються.

На сучасному етапі поряд з процесами децентралізації, необхідно реформувати і систему систему державного регулювання розвитку економіки сільських територій. Її слід переорієнтувати на першочергові заходи розвитку сільських

територій: становлення та захист малого підприємництва та сприяння переорієнтації економічної системи сільських територій на засади соціально – орієнтованої економіки. У відповідності з організаційно-функціональною моделлю управління сталим розвитком сільських територій, наведеної на рис. 1, у розроблених нами пропозиціях акцентовано увагу на тому що функції органів державної влади орієнтовані на вироблення «правил гри» та нагляд за їх виконанням, а органів місцевого самоврядування створення умов для суб'єктів господарювання, які мають важливе соціальне значення та притягнення до відповідальності порушників, які порушують організаційно-правові норми держави та суспільства.

В умовах розширення економічних повноважень органів місцевого самоврядування, для запобігання корупції необхідним є контроль громади та надання їй права впливати на економічні процеси на сільській території (табл. 1).

Щодо відповідальності субєктів управління сільськими територіями, то вони підзвітні, особливо органи місцевого самоврядування, перед громадами. Органи державної влади також виконують контролюючі функції, але не у відповідності до своїх відомчих цілей та задач, а інтересах народу України.

Таблиця 1. Пропозиції щодо розподілу функцій суб'єктів управління сільськими територій щодо регулювання економіки

Напрям	Органи державної влади	Органи місцевого самоврядування
Бюджетно-податковий	- оптимізація системи оподаткування для аграрних підприємств, малих форм господарювання, які функціонують у сільській місцевості (у т.ч. несільськогосподарських),	- стягнення податків з субєктів господарювання, які функціонують на сільській території, контроль за їх сплатою та притянення до відповідальності у разі порушення податкового законодавства; ініціювання надання податкових пільг соціальноорієнтованим суб'єктам господарювання;
	системи місцевих податків та зборів;	- встановлення розміру місцевих податків та зборів, їх стягнення та контроль за цим процесом;
	- регулювання фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, зокрема встановлення норм відрахування у різні фонди;	- контроль за використанням відрахованих до різних фондів коштів, встановлення пільг для соціальноорієнтованих субєктів господарювання;
	- регулювання процесу формування та використання коштів державного бюджету у розвитку сільських територій.	- формування та використання місцевих бюджетів.
Кредитний	- регулювання діяльності фінансово – інвестиційних установ, зокрема комерційних банків, з метою залучення кредитних ресурсів для розвитку сільських територій та субєктів їх господарювання.	- ініціювання створення кредитних спілок; - реалізація комплексу заходів щодо залучення інвестицій, у тому числі іноземних; - сприяння малим суб'єктам господарюванню у отриманні кредитних ресурсів у комерційних банках; - надання за рахунок місцевого бюджету фінансової допомоги представникам малого та індивідуального підприємництва, діяльність яких має стратегічне значення для розвитку території.
Адміністративно-економічний	- демонополізація економіки сільських територій, зокрема регулювання діяльності агрохолдингів та забезпечення малим формам господарюванн у сільській місцевості рівного доступу до ринків, в першу чергу ринків збуту;	- контроль за дотриманням антимонопольного законодавства, право звернення до відповідних органів державної влади у разі його порушення; - розробка та впровадження системи захисту місцевих товаровиробників на внутрішньому та зовнішньому ринках збуту.
	- макроекономічне планування розвитку економічної системи сільських територій ;	- розробка та впровадження короткострокових та середньострокових планів розвитку сільської території;
	- формування системи економічних, екологічних та соціальних стандартів і нормуванняу відповідності до європейських вимог;	- участь у розробці економічних, екологічних та соціальних стандартів і нормуванняу відповідності до європейських вимог;
	- ліцензування;	- ліцензування економічної діяльності, що здійснюється на сільській території;
	- списання кредитної та податкової заборгованості, перерозподіл амортизаційних відрахувань для малих форм господарювання, які діють у сільській місцевості;	- ініціювання перед відповідними органами державної влади списання кредитної та податкової заборгованості, перерозподіл амортизаційних відрахувань для малих форм господарювання, які діють у сільській місцевості;
	- регламентування зовнішньое-кономічної діяльності сільських товаровиробників.	- сприяння зовнішньоекономічній діяльності сільських товаровиробників.
Ціновий	- нагляд за цінами, непрямий вплив на ціни, у першу чергу на агропродовольчі товари;	- моніторинг та контроль за цінами всередині території, ініціювання притягнення до відповідальності субєктів господарювання у разі порушення відповідного законодавства;
	- встановлення фіксованих пільгових цін і тарифів (межі їх підвищення) для малих форм господарювання у сільській місцевості з метою стимулювання виробництва товарів та послуг.	- встановлення пільгових цін і тарифів (межі їх підвищення) для малих форм господарювання у сільській місцевості з метою стимулювання виробництва товарів та послуг.

Розроблено автором.

Висновки з проведеного дослідження. Реалізація вищезапропонованої моделі управління сприятиме створенню самодостатніх громад, які матимуть заснований на принципах соціальної відповідальності та партнерства повноцінний економічний механізм задоволення потреб її жителів (нинішніх та майбутніх поколінь), захисту їх економічних інтересів як на локальному ринку, так і регіональному та загальнодержавному ринках. З огляду на історію нашої держави трансформаційні зміни не з позиції передачі владних повноважень територіальних громадам з-верху, а повернення їх природних прав, дасть змогу апелювати до давніх традицій українців щодо правил життя в громаді на засадах взаємодопомоги, взаємоповаги тощо.

Список використаних джерел

1. Пилипів В.В. Відтворення територіальних економічних систем у фінансовому просторі держави: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / В.В. Пилипів. – К., 2011. – 38 с.

2. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України №333-р від 1 квіт. 2014 р. [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#n8

References

1. PilipIv V.V. VIdtvorennya teritorIalnih ekonomIchnih sistem u fInansovomu prostorI derzhavi [Reproduction of territorial economic systems in the state financial space]: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya doktora ekon. nauk: spets. 08.00.03 «EkonomIka ta upravlInnya natslonalnim gospodarstvom» – K., 2011. – 38 s.

2. Kontseptslya reformuvannya mIstsevogo samovryaduvannya ta teritorialnoyi organizatsiyi vladi v Ukrayini [The concept of reform of local self-government and territorial organization of power in Ukraine]: shvaleno rozporyadzhennyam Kabinetu Ministriv Ukrayini # 333-r vId 1 kvIt. 2014 r. / Kabinet Ministriv Ukrayini. : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#n8

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Морозюк Наталія Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки праці та розвитку сільських територій

Національний університет біоресурсів і природокористування України
вул. Героїв Оборони, 11, м. Київ, 03041, Україна
e-mail: natmor@i.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Морозюк Наталия Владимировна, доцент кафедры экономики труда и развития сельских территорий, кандидат экономических наук

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины
ул. Героев Обороны, 11, г. Киев, 03041, Украина
e-mail: natmor@i.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR

Morozyik Nataliya Vladimirovna, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
11, Geroev Oborony street, Kiev, 13300, Ukraine
e-mail: natmor@i.ua

УДК 659.23

УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Овсієнко А.М.

Предметом дослідження є теоретичні засади й практичні аспекти управління зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання; метою роботи є визначення сутності та функцій управління зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання.

При проведенні дослідження використано системно-структурний підхід, метод логічного аналізу, методи спостереження і узагальнення, метод структурування.

Результати дослідження полягають у визначенні сутності зовнішньоекономічної діяльності суб'єкта господарювання, визначенні функцій управління нею, встановленні складу зовнішньоекономічних функцій суб'єкта господарювання та виявленні зв'язків між елементами, що їх формують.

Галуззю застосування результатів є подальші наукові дослідження проблем і перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання; навчальний процес, зокрема, підготовка відповідних розділів навчальних посібників та лекційних курсів з дисципліни «Основи зовнішньоекономічної діяльності».

Висновки: дослідження зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання має надзвичайно велике значення в контексті інтеграції економіки України до світового економічного простору. Виходячи з сутності зовнішньоекономічної діяльності і складу функцій суб'єктів господарювання при її здійсненні, управління нею на рівні підприємства повинно передбачати вирішення таких важливих завдань, як розробка стратегічних напрямків зовнішньоекономічної діяльності, формування оптимальної структури управління, її координація з іншими видами діяльності підприємства на внутрішньому ринку, облік і контроль ефективності зовнішньоекономічних операцій, інформаційне забезпечення рішень в сфері зовнішньоекономічних відносин з іноземними партнерами.

© Овсієнко А.М., 2015

Ключові слова: *суб'єкт господарювання, зовнішньоекономічна діяльність, зовнішньоекономічні зв'язки, управління зовнішньоекономічною діяльністю, функції зовнішньоекономічної діяльності, зовнішньоторговельні операції, допоміжні операції.*

УПРАВЛЕНИЕ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ

Овсиенко А.Н.

Предметом исследования является теоретические основы и практические аспекты управления внешнеэкономической деятельностью субъектов хозяйствования; целью работы является определение сущности и функций управления внешнеэкономической деятельностью субъектов хозяйствования.

При проведении исследования использованы системно-структурный подход, метод логического анализа, методы наблюдения и обобщения, метод структурирования.

Результаты исследования заключаются в определении сущности внешнеэкономической деятельности предприятия, определении функций управления ею, установлении состава внешнеэкономических функций предприятия и выявлении связей между элементами, которые формируют эти функции.

Областью применения результатов являются дальнейшие научные исследования проблем и перспектив развития внешнеэкономической деятельности отечественных субъектов хозяйствования; учебный процесс, в частности, подготовка соответствующих разделов учебных пособий и лекционных курсов по дисциплине «Основы внешнеэкономической деятельности».

Выводы: исследование внешнеэкономической деятельности отечественных субъектов хозяйствования имеет чрезвычайно большое значение в контексте интеграции экономики Украины в мировое экономическое пространство. Исходя из сущности внешнеэкономической деятельности и состава функций субъектов хозяйствования при ее осуществлении, управление ею на уровне предприятия должно предусматривать решение таких важных задач, как разработка стратегических направлений внешнеэкономической деятельности, формирование оптимальной структуры управления, ее координация с другими видами деятельности предприятия на внутреннем рынке, учет и контроль эффективности внешнеэкономических операций, информационное обеспечение решений в сфере внешнеэкономических отношений с иностранными партнерами.

Ключевые слова: *предприятие, внешнеэкономическая деятельность, внешнеэкономические связи, управления внешнеэкономической деятельностью, функции внешнеэкономической деятельности, внешнеторговые операции, вспомогательные операции.*

MANAGING THE FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES OF BUSINESS AGENTS

Ovsiyenko A.M.

The theoretical principles and practical aspects of business entities foreign economic activities are the subject of the article; its aim is to determine the nature and functions of business agents foreign economic activities.

Such methods as system-structural approach, the method of logical analysis, methods of observation and synthesis, method of structuring are used in the investigation.

The results of investigation comprise determining the nature of foreign economic activities of the business entity (enteropise), determining management functions, setting the consistency of foreign economic activity functions and identifying relation between their elements.

The sphere of investigation results applying lies in further research of the problems and prospects of developing the domestic business entities foreign economic activity; applying in studying process, including preparation of relevant sections of textbooks and lectures on the academic course «Fundamentals of foreign economic activity».

Conclusions: studying foreign economic activity of domestic business entities is of great importance in context of Ukraine's integration into the world economic environment. Taking into consideration the nature of foreign trade activities, the enterprise's foreign economic activity management should include solving such important problems as the development of foreign economic activity strategic directions, forming the optimal management structure and its coordination with other business activities on the domestic market, accounting and controlling the efficiency of foreign economic operations, informational support of solutions in the sphere of relations with foreign partners.

Keywords: *entherprise, foreign trade, foreign economic relations, foreign economic activities management, foreign economic activities functions, foreign trade operations, auxiliary operations.*

Постановка проблеми. Сучасне економічне становище світового господарства характеризується активізацією глобально-еволюційних і трансформаційних тенденцій у розвитку економіки на основі інтеграції країн, регіонів, виробництв, технологій, міжнародною капіталізацією ринків [1]. Посилення процесів глобалізації, інтернаціоналізація сучасного світового господарства, зростання міжнародної економічної інтеграції обумовили посилення органічного характеру взаємодії господарських комплексів країн світу, їх структурної взаємодоповнюваності, взаємозалежності економік окремих країн, їх глибокої залежності від зовнішніх чинників розвитку. Характерною рисою сучасного світогосподарського середовища є формування технологічної єдності світу; в ній визріває всесвітній виробничий процес, інтернаціональне відтворювальне ядро якого постійно втягується до економічного середовища [2]. Економіка кожної країни сучасного світу стає все більш інтегрованою до світового господарства та залежною від зовнішнього глобального економічного середовища, тому особливу важливість набуває дослідження процесу формування і розвитку зовнішньоекономічних зв'язків будь-якої країни.

В умовах глобалізації світового господарства і розвитку зовнішньоекономічних зв'язків між країнами світу різко підвищується роль і значення зовнішньоекономічної діяльності як для економіки країни в цілому, так і для окремих господарських одиниць. На сучасному етапі розвитку світового господарства зовнішньоекономічна діяльність стає одним із пріоритетів національної економічної політики та стратегічно важливим напрямком діяльності багатьох крупних, середніх і малих підприємств, що функціонують у всіх сферах національного господарства: промисловості, сільському господарстві, будівництві, транспорті, зв'язку, фінансовій сфері тощо.

Перед вітчизняними вченими об'єктивна необхідність дослідження зовнішньоекономічної діяльності підприємств постала в 90х рр. XX сторіччя, що зумовлено здобуттям Україною незалежності, початком процесу інтеграції економіки

України до світового господарства, отриманням вітчизняними підприємствами права на здійснення зовнішньоекономічної діяльності (з квітня 1989 р.), усвідомленням ними переваг, що надає входження до світового процесу інтеграції і кооперації виробництва, збільшенням активності підприємств в зовнішньоекономічній діяльності. Але українські підприємства ще не мають такого всебічного досвіду її здійснення, як підприємства країн з розвинутою ринковою економікою, в яких багато фірм не тільки активно здійснюють зовнішньоторговельні операції, але й функціонують як мультинаціональні корпорації. Тому розробка теоретичних і практичних засад управління зовнішньоекономічної діяльності підприємств є на сьогодні актуальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями управління та розвитку зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання, які в західній економічній науці досліджуються як питання міжнародного бізнесу і міжнародного управління (глобальне бізнес-середовище, спільне підприємництво, іноземне інвестування, трансферт знань, міжнародні стратегічні альянси, мультинаціональні корпорації) [3], переймалися такі відомі західні вчені, як О. Вільямсон, Д. Деніелс, В. Енг, Дж. Кіллінг, Ф. Котлер, А. МакДоннелл, Т. Левітт, Л. Радеба, С. Ронен, М. Портер, В. Хойєр, А. Хоскінг, А. Шапіро та інші.

Серед вітчизняних вчених, які досліджували проблеми розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України, слід відзначити таких, як Л.В Батченко, І.Г. Бураковський, А.Е. Воронкова, А.С. Гальчинський, М.І. Дідківський, Г.М. Дроздова, О.А. Кириченко, В.В. Козик, А.С. Лук'яненко, А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник, Ю.В. Макогон, В.Е. Новицький, А.С. Філипенко, Т.М. Циганкова тощо.

Для керівників вітчизняних промислових підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, дуже важливо розуміти, з чого складається робота по управлінню нею. Це вимагає з'ясування складу функцій зовнішньоекономічної діяльності підприємства, встановлення їх характеристик та виявлення зв'язків між елементами, що їх формують [4].

Метою статті є визначення сутності та функцій управління зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на перспективи, що відкриваються перед країнами при входженні до світових інтеграційних процесів, існують певні переваги, які надає підприємствам здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Серед них найважливішими є:

- збільшення обсягів виробництва і реалізації продукції в наслідок виходу на нові ринки і залучення нових споживачів продукції;
- збільшення конкурентоспроможності продукції, орієнтація на високі стандарти виробництва;
- свобода вибору напрямків і форм реалізації продукції з максимальною прибутковістю;
- вільний вибір ресурсів з опорою на можливості світового ринку;
- можливість залучення до міжнародної кооперації виробництва;
- свобода вибору виробничого партнера по кооперації, що в найбільшій мірі відповідає економічним інтересам підприємства;
- свобода вибору шляхів і можливостей підвищення технологічного рівня виробництва;
- зміцнення експортного потенціалу;
- оволодіння новітніми досягненнями у науково-технічній сфері і в сфері управління;
- можливість вкладення капіталу в перспективні сфери суспільного виробництва за кордоном;
- залучення іноземних інвестицій;
- створення позитивного іміджу підприємства на світовому та на внутрішньому ринках.

Соціально-економічний розвиток України як незалежної держави нерозривно пов'язаний з її входженням до сучасного світового господарства, визначенням власного місця і ролі в процесах глобалізації [5]. Процеси переходу до ринкових відносин, формування відкритої економіки і системи вітчизняного ринкового господарства органічно пов'язані з розвитком зовнішньоекономічних зв'язків, адже формування ринкових відносин зумовлює необхідність більш тісних контактів економіки України з економіками країн світу і активне її залучення до процесів міжнародної економічної інтеграції. Стратегічна орієнтація на розширення зовнішньоекономічних зв'язків України, участь в Світовій організації торгівлі (СОТ), наміри щодо створення Зони вільної торгівлі з Європейським Союзом з перспективою набуття членства в ЄС стають чинниками стрімкого зростання обсягів зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств [6]. Таке зростання може проявитися в двох аспектах: по-перше, в подальшому розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств, що вже її здійснюють, і по-друге – в зростанні кількості підприємств, які мають наміри щодо виходу на зовнішні ринки, і для яких здійснення зовнішньоекономічної діяльності стає важливим шляхом підвищення ефективності господарювання.

З метою забезпечення сприятливого клімату для розвитку зовнішньоекономічної діяльності, оптимізації умов для покращення інтернаціонального співробітництва підприємств в Україні створено законодавчо-нормативну базу, що ґрунтується на таких нормативних актах, як закони «Про зовнішньоекономічну діяльність» [7], «Про єдиний митний тариф», «Про режим іноземного інвестування», Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», відповідні статті законів «Про власність», «Про підприємництво», «Про господарчі товариства». Головним нормативним документом, що регламентує здійснення підприємствами зовнішньоекономічної діяльності, є Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», який визначає зовнішньоекономічну діяльність як діяльність суб'єктів господарювання України і іноземних суб'єктів господарювання, побудовану на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [7]. Закон встановлює, що суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в Україні можуть бути фізичні особи, юридичні особи, об'єднання фізичних і юридичних осіб, структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності, спільні підприємства, представництва іноземних фірм в Україні, іноземні підприємства. Українські суб'єкти господарювання можуть бути суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, якщо це передбачено їх установчими документами.

Згідно з загальним визначенням, зовнішньоекономічні зв'язки є важливою і невід'ємною сферою господарської діяльності країни, які здійснюється у вигляді міжнародного обміну товарами (роботами, послугами), експорту і імпорту капіталу і майна, пов'язаного зі створенням спільних підприємств. Вони включають також сукупність зовнішньоекономічних операцій підприємств, організацій різних форм власності.

Зовнішньоекономічна діяльність як процес реалізації зовнішньоекономічних зв'язків країни реалізується на двох рівнях: на рівні державних органів управління і на рівні суб'єктів господарювання. Зовнішньоекономічні зв'язки і

зовнішньоекономічна діяльність не є окремими сферами функціонування і державного регулювання: характер зовнішньоекономічних зв'язків держави визначає стратегію зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Зовнішньоекономічна діяльність також розглядається як один з аспектів зовнішньоекономічних зв'язків.

Аналіз визначення зовнішньоекономічної діяльності, наданого Законом [7], а також аналіз провідних досліджень дозволяє розглядати її на різних рівнях реалізації як сукупність низки значень (рис. 1).

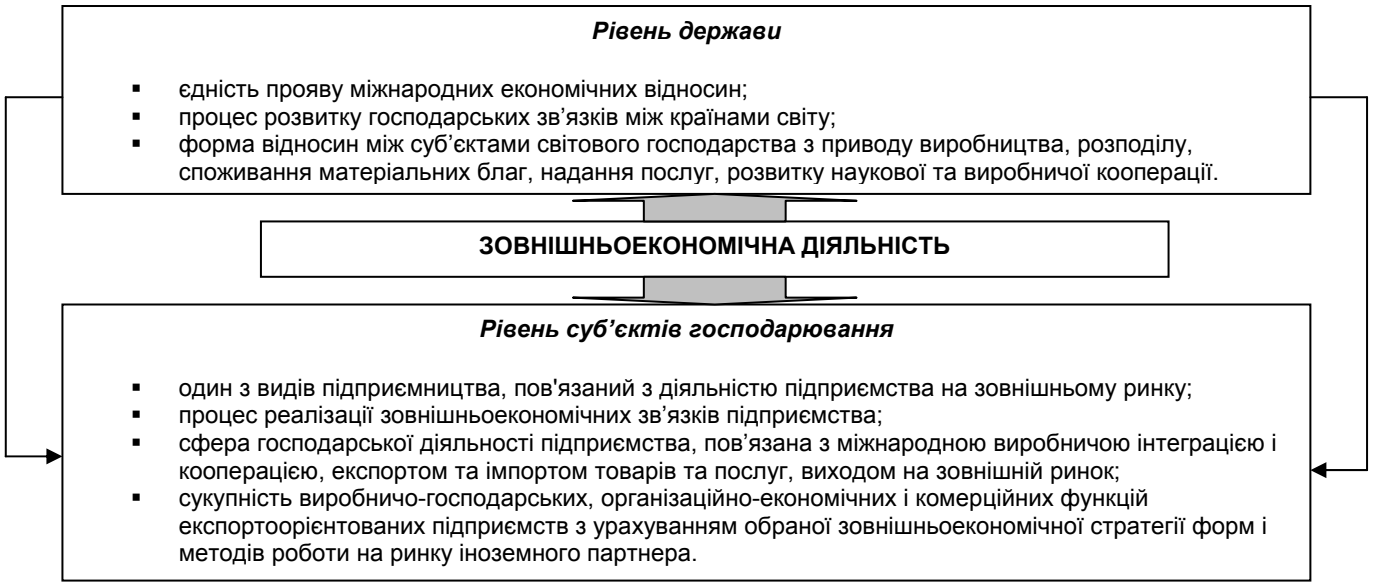

Рисунок 1. Сукупність визначень поняття «зовнішньоекономічна діяльність»

Наведені визначення зовнішньоекономічної діяльності не суперечать, а доповнюють одне одного. Так, при реалізації зовнішньоекономічної діяльності на рівні держави вона спрямована на встановлення міждержавних засад співробітництва, створення правових, торговельних і політичних механізмів, що стимулюють розвиток і підвищення ефективності зовнішньоекономічних зв'язків. Щодо підприємства, зовнішньоекономічна діяльність є важливою сферою його господарської діяльності, що поєднує виконання виробничо-господарських, організаційно-економічних і комерційних функцій при виході на зовнішній ринок.

Дослідження шляхів розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств повинно бути проведено з урахуванням взаємозв'язків, що існують між функціями підприємства в процесі її реалізації. Ґрунтуючись на визначенні зовнішньоекономічної діяльності, більшість науковців розглядають її з позицій системного підходу як систему, яка є комплексом взаємопов'язаних і взаємозалежних функцій підприємства, що реалізують його цілі на зовнішніх ринках. Дослідження поглядів на формування складу окремих функцій підприємства при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності дозволяє зробити висновки, що єдиного підходу серед науковців з цього приводу не існує [4]. Відтак виникає необхідність визначення складу зовнішньоекономічних функцій підприємства і виявлення зв'язків між елементами, що їх формують.

При дослідженні виробничо-господарських функцій зовнішньоекономічної діяльності Макогон Ю.В. пропонує включати до їх складу наступні елементи: вибір експортної стратегії, виробництво експортної продукції, виробничі зв'язки з внутрішніми партнерами [8]. Стровський Л.Е. наводить поширений перелік, додаючи до вищеназваних елементів наступні: пошук та створення експортного продукту, оцінка його конкурентоспроможності, забезпечення техніко-економічних параметрів і вимог, прогнозування внутрішньовиробничих ресурсів, пошук джерел матеріальних ресурсів, вибір товарних позицій і асортиментної структури згідно з товарною номенклатурою зовнішньоекономічної діяльності [9]. З урахуванням описаних підходів до формування виробничо-господарських функцій зовнішньоекономічної діяльності підприємств і особливостей зовнішньоекономічної діяльності підприємств, наведемо склад елементів виробничо-господарських функцій зовнішньоекономічної діяльності підприємств:

- матеріально-технічне забезпечення виробництва експортної продукції;
- забезпечення якості продукції, що експортується;
- формування ціни виробництва (собівартість виробництва продукції, що експортується);
- оцінка конкурентоспроможності продукції, що експортується.

Сукупність виробничо-господарських функцій зовнішньоекономічної діяльності пропонується розглядати з точки зору їх спрямованості на забезпечення конкурентоспроможності експортної продукції, яка є основою успішного функціонування підприємства на зовнішньому ринку.

Особливістю зовнішньоекономічної діяльності підприємств-виробників експортної продукції є ґрунтовність виробничо-господарських функцій, бо від їх ефективного здійснення залежить конкурентоспроможність експортної продукції на зовнішньому ринку, високий рівень якої є необхідною умовою перспективного експорту. До виробничо-господарських функцій зовнішньоекономічної діяльності певною мірою належить імпорт, оскільки імпортні операції підприємства є складовою матеріально-технічного забезпечення виробництва [11].

Організаційно-економічні функції зовнішньоекономічної діяльності підприємства пов'язані безпосередньо зі здійсненням управління нею. Оскільки зовнішньоекономічна діяльність є сферою господарської діяльності підприємства, управління нею повинно бути інтегрованими до загальної системи управління, яка реалізується в наступних головних функціях: планування, організація, мотивація, контроль. Перелічені функції належать до основних, або загальних функцій управління, що властиві будь-якому виду управлінської діяльності. Стосовно до управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства функції управління полягають в наступному.

1. Планування: встановлення орієнтирів розвитку зовнішньоекономічної діяльності; складання планів, що стосуються зовнішньоекономічної діяльності; розробка бізнес-планів для нових зовнішньоекономічних проектів.

2. Організація: проектування організаційної структури управління, що передбачає здійснення зовнішньоекономічної діяльності; формування організаційних підрозділів фірми для здійснення зовнішньоекономічних операцій; розподіл співробітників на ділянки робіт і наділення їх відповідними повноваженнями і відповідальністю.

3. Координація: погодження завдань і функцій зовнішньоекономічної діяльності з відділами і підрозділами підприємства з метою виключення суперечності в рішеннях, забезпечення злагодженості роботи при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

4. Мотивація: здійснення мотивації працівників підрозділів, що приймають участь в зовнішньоекономічній діяльності. При цьому важливо зазначити, що мотивувати потрібно не лише працівників підрозділів для здійснення зовнішньоекономічних операцій. Система мотивації має бути комплексною і враховувати те, що виробничо-господарські функції також є функціями зовнішньоекономічної діяльності, а якісно вироблена продукція значною мірою визначає успіх підприємства на зовнішньому ринку.

5. Облік: визначення ефективності окремих зовнішньоекономічних операцій за окремими видами продукції; визначення ефективності окремих зовнішньоекономічних операцій за регіонами; облік результатів і оцінка ефективності зовнішньоекономічної діяльності в сукупності за всім номенклатурним рядом, що поставляється за кордон або імпортується із-за кордону.

6. Контроль: контроль за втіленням в життя стратегій зовнішньоекономічної діяльності; поточний контроль за ходом реалізації планів зовнішньоекономічної діяльності; моніторинг показників зовнішньоекономічної діяльності.

7. Інформаційне забезпечення: впровадження інформаційних систем управління зовнішньоекономічною діяльністю.

Функції управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства стосовно до його маркетингової, фінансової, трудової, інноваційної підсистем мають певні особливості [9], що проявляються в організації реклами експортної продукції, залученні посередників на зовнішньому ринку, забезпеченні умов для виходу на зовнішній ринок, пошуку і вивченні іноземного партнера, аналізі кон'юнктури експортного ринку, розрахунках за зовнішньоекономічними операціями тощо.

Виходячи зі змісту функцій управління зовнішньоекономічною діяльністю на підприємстві, її інтегрованості до загальноекономічної діяльності підприємства та специфічних функцій управління нею, організаційно-економічні функції зовнішньоекономічної діяльності можна представити наступним чином:

- вибір стратегічних напрямів зовнішньоекономічної діяльності;
- вибір форм і методів роботи на зовнішньому ринку;
- планування зовнішньоекономічної діяльності;
- організація та координація зовнішньоекономічної діяльності;
- маркетингові дослідження ринків продажів і закупівель;
- інформаційне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності;
- облік, контроль і моніторинг зовнішньоекономічної діяльності;
- мотивація і розвиток персоналу;
- управління фінансами та система розрахунків з іноземними контрагентами;
- комерційне ціноутворення.

Склад організаційно-економічних функцій зовнішньоекономічної діяльності підприємства формується як сукупність загальних функцій управління підприємством з урахуванням особливостей їх реалізації при роботі підприємства на зовнішньому ринку і специфічних функцій, характерних тільки для здійснення зовнішньоекономічної діяльності – вибору стратегій її розвитку і вибору форм і методів роботи на зовнішньому ринку.

Оперативно-комерційні функції зовнішньоекономічної діяльності пов'язані із виконанням підприємством зовнішньоекономічних операцій. В досліджених літературних джерелах ці функції відображено з різним ступенем деталізації: власне зовнішньоекономічні операції [9, 10] і зовнішньоекономічні операції із розбиттям на окремі етапи їх здійснення від вибору предмету угоди до підписання і виконання контракту [10]. Але всі дослідники відносять до комерційних функцій зовнішньоекономічної діяльності здійснення зовнішньоторговельних операцій (експортні та імпортні операції) і допоміжних операцій (супутні операції з забезпечення просування товару від продавця до покупця, з надання зовнішньоторговельних послуг, зі здійснення платіжно-розрахункових операцій тощо). Важливість допоміжних операцій посягає в тому, що завдяки ним стає можливим здійснення зовнішньоторговельних операцій: при укладанні зовнішньоекономічної угоди здійснюється сумісна робота контрагентів і банків, страхових компаній, посередників, транспортних компаній, брокерів, митниць тощо.

З урахуванням складу зовнішньоторговельних і допоміжних зовнішньоекономічних операцій підприємства, приймаючи до уваги первинний характер експорту для підприємств, що розширюють господарську діяльність шляхом виходу на зовнішні ринки [9], оперативно-комерційними функціями підприємства є наступні:

- зовнішньоторговельні операції: експортні операції, імпортні операції, бартерні операції;
- допоміжні операції: кредитні операції; розрахунково-платіжні операції; транспортні операції; валютні операції; страхові операції; митні операції.

Склад оперативно-комерційних функцій зовнішньоекономічної діяльності необхідно розглядати с точки зору підпорядкованості допоміжних операцій основним зовнішньоекономічним операціям – експортним та імпортним, - та провідної ролі експортних операцій, що виходить з первинності експорту.

Таким чином, зовнішньоекономічної дальність підприємства визначається єдністю виробничо-господарських, організаційно-економічних і комерційних функцій підприємства в процесі її здійснення, що визначає головні напрямки підвищення її ефективності. Серед них – управління конкурентоспроможністю продукції підприємства на зовнішньому ринку і формування системи управління зовнішньоекономічною діяльністю, адекватної сучасним вимогам ведення бізнесу за кордоном.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розширення зовнішньоекономічних зв'язків України і здійснення зовнішньоекономічної діяльності вітчизняними підприємствами в епоху глобалізації та зростаючої міжнародної інтеграції має виняткове значення для розвитку економіки.

Для підприємства здійснення зовнішньоекономічної діяльності є новим, більш високим рівнем ведення бізнесу, який потребує відповідного технічного, технологічного, ресурсного, кадрового потенціалу, а також спеціальних знань, розвинених технологій управління, можливостей швидкого реагування на ситуацію тощо.

Виходячи з сутності зовнішньоекономічної діяльності і складу функцій підприємства при її здійсненні, управління нею на рівні підприємства повинно передбачати вирішення таких важливих завдань, як розробка стратегічних напрямків зовнішньоекономічної діяльності, формування оптимальної структури управління, її координація з іншими видами діяльності підприємства на внутрішньому ринку, облік і контроль ефективності зовнішньоекономічних операцій, інформаційне забезпечення рішень в сфері зовнішньоекономічних відносин з іноземними партнерами.

Список використаних джерел

1. Воронкова А.Е., Гринева Н.Е. Концептуальная векторная модель региональных приоритетов внешнеэкономической деятельности Украины / А.Е. Воронкова, Н.Е. Гринева // Культура народов Причерноморья. – 2005. – №59. – С. 8-10.

2. Кочетов Э.Г. Ориентиры внешнеэкономической деятельности (Национальная экономика и предприятия в системе мирохозяйственных связей) / Э.Г. Кочетов – М.: Экономика, 1992. – 207 с.

3. Werner S. Recent Developments in International Management Research: A Review of 20 Top Management Journals / S. Werner // Journal of Management. – 2002. – Vol. 28, №3. – P. 277-305.

4. Рибакова Т.О. Функції зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств / Т.О. Рибакова // Культура народов Причерноморья. – 2009. – №172. Т2. – С. 108-110.

5. Крамаренко В.И. Украинский капитализм в условиях глобализации / В.И. Крамаренко // Материалы первой международной научно-практической конференции «Развитие внешнеэкономической деятельности в условиях глобализации». – Симферополь: ТНУ им. В.И. Вернадского, 2005. – С. 126-127.

6. Мельник Т.М. Оцінка впливу СОТ на конкурентоспроможність підприємств України / Т.М. Мельник // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2007. – № 2. – С. 20-35.

7. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №29. – С. 377.

8. Макогон Ю.В. Внешнеэкономическая деятельность: организация, управление, прогнозирование / Ю.В. Макогон. – 2-е изд., перераб. и доп. – Донецк: Альфа-пресс, 2004. – 343 с.

9. Внешнеэкономическая деятельность предприятия: Англо-русский словарь-справочник / Под ред. проф. Л.Е. Стровского. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 510 с.

10. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності / За ред. О.А. Кириченка. – К.: Знання, 2005. – 493 с.

References

1. Voronkova A.E., Grineva N.E. Kontseptualnaya vektornaya model regionalnyh prioritetov vneshneekonomicheskoy deyatelnosti Ukrainy [Conceptual Vector Model of Regional Priorities of Foreign Economic Activity of Ukraine] / A.E. Voronkova, N.E. Grineva // Culture of Prichernomorya Peoples. – 2005. – №59. – P. 8-10.

2. Kochetov E.G. Orientiry vneshneekonomicheskoy deyatelnosti (Natsionalnaya ekonomika i predpriyatiya v sisteme mirohozyaystvennyh svyazey) [Guiding of Foreign Economic Activity (National Economy and Enterprises in the World Economic System) / E.G. Kochetov – M.: Economics, 1992. – 207 p.

3. Werner S. Recent Developments in International Management Research: A Review of 20 Top Management Journals / S. Werner // Journal of Management. – 2002. – Vol. 28, №3. – P. 277-305.

4. Rybakova T.O. Funktsii zovnishnoekonomichnoi diialnosti promyslovykh pidpryiemstv [Features of Foreign Economic Activities of Industrial Enterprises] / T.O. Rybakova // Culture of Prichernomorya Peoples. – 2009. – №172. Vol. 2. – P. 108-110.

5. Kramarenko V.I. Ukrainskiy kapitalizm v usloviyah globalizatsii [Ukrainian capitalism in the context of globalization] / V.I. Kramarenko // Materials of the First International Scientific and Practical Conference «Development of foreign economic activity in the context of globalization». – Simferopol: TNU named by V.I. Vernadskyi, 2005. – P. 126-127.

6. Melnik T.M. Otsinka vplivu SOT na konkurentospromozhnist pidpriemstv Ukrayini [Assessing the Impact of the WTO on the Competitiveness of Ukrainian Enterprises / T.M. Melnik // Bulletin of Prichernomorya Agricultural Science. – 2007. – № 2. – P. 20-35.

7. Pro zovnishnoekonomichnu diyalnist: Zakon Ukrayini [On Foreign Economic Activity: Law of Ukraine] // Bulletin of Supreme Council of Ukraine. – 1991. – №29. – P. 377.

8. Makogon Yu.V. Vneshneekonomicheskaya deyatelnost: organizatsiya, upravlenie, prognozirovanie [Foreign Economic Activity: Organization, Management, Forecasting] / Yu.V. Makogon. – 2-nd edition. – Donetsk: Alfa-press, 2004. – 343 p.

9. Vneshneekonomicheskaya deyatelnost predpriyatiya: Anglo-russkiy slovar-spravochnik [Foreign Economic Activity of the Enterprise: English-Russian Dictionary] / Redaction by prof. L.E. Strovskyi. – M.: YUNITI-DANA, 2002. – 510 p.

10. Menedzhment zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti [Management of Foreign Economic Activity] / Redaction by O.A. Kirichenko. – K.: Znannya, 2005. – 493 p.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Овсієнко Анатолій Миколайович, старший викладач кафедри політичної економії
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., 08401, Україна
e-mail: allaovsienko@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Овсиенко Анатолий Николаевич, старший преподаватель кафедры политической экономии
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 32, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., 08401, Украина
e-mail: allaovsienko@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR
Ovsiienko Anatolii Mykolaiovych, Senior Lecturer of the Chair of Political Economy
SHEE «Pereyaslav-Khmelnitskiy State Pedagogical University after Grigoriy Skovoroda «
30, Sukhomlinskogo Street, Kyiv region, 08401, Ukraine
e-mail: allaovsienko@mail.ru

УДК 658.155

ЯДРО ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ: СУТНІСТЬ, КРИТЕРІЇ ФОРМУВАННЯ І ЕЛЕМЕНТНИЙ СКЛАД

Павлов К.В.

Ключові слова: *регіон, економічне ядро, елементний склад, сутність і критерії формування ядра, багатоваріантний підхід, оптимальний варіант ядра економіки, територіально-виробнича система, Удмуртська Республіка, Курська область.*

ЯДРО ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА: СУЩНОСТЬ, КРИТЕРИИ ФОРМИРОВАНИЯ И ЭЛЕМЕНТНЫЙ СОСТАВ

Павлов К.В.

В статье определяется сущность экономического ядра территориально-производственной системы, выявляются критерии отбора элементов в экономическое ядро, а также даётся характеристика элементного состава и структуры ядра экономики региона.

Важной особенностью предлагаемого в статье подхода к определению структуры экономического ядра является многовариантность этого подхода, что позволяет определять элементный состав ядра региональной социально-экономической системы с учетом факторов и условий, связанных с отраслевой спецификой данного территориально-хозяйственного комплекса в общей системе общественного воспроизводства.

В статье предлагаются показатели и критерии отбора потенциальных элементов в оптимальный вариант экономического ядра, в соответствии с которыми были определены ядра экономики Удмуртской Республики и Курской области – двух важных субъектов Российской Федерации, эффективное развитие территориально-производственной системы которых имеет важное значение для успешного развития российской экономики в целом. Особенно это актуально в современных кризисных условиях, в значительной степени обусловленных введением санкций со стороны развитых западных государств в отношении Российской Федерации.

Предлагаемый автором подход к пониманию сущности экономического ядра в значительной мере отличается от концепции полюсов, точек роста, т.к. в данном случае в ядро помимо полюсов роста включаются также те отрасли и производства, которые составляют базис экономической системы. Важно также, что развиваемый автором подход позволяет определять состав и структуру экономического ядра с учетом отраслевой, региональной или функциональной специфики, а также на разных уровнях иерархической системы управления.

На основе предложенного подхода можно определять экономическое ядро в других странах мира и в их регионах, однако, наиболее актуально использование положений концепции ядра экономики в условиях ее кризиса или в условиях переходного от одной социально-экономической системы к другой периода, а также в слаборазвитых странах.

Ключевые слова: *регион, экономическое ядро, элементный состав, сущность и критерии формирования ядра, многовариантный подход, оптимальный вариант ядра экономики, территориально-производственная система, Удмуртская Республика, Курская область.*

ECONOMIC CORE REGION: ESSENCE, THE CRITERIA FOR THE FORMATION AND ELEMENTAL COMPOSITION

Pavlov K.V.

The paper defines the essence of the economic core territorial production system, the criteria for selecting the elements identified in the economic core, and gives a description of the elemental composition and structure of the core of the regional economy.

An important feature of the proposed article approach to the definition of the economic structure of the core is a multi-variant of this approach, which allows to determine the elemental composition of the core of the regional socio-economic system based on the factors and conditions associated with this industry-specific territorial-economic complex in the general system of social reproduction.

The article offers and criteria for selecting potential elements in the optimal variant of the economic core, whereby the core of the economy have been identified Udmurt Republic and the Kursk region - two important subjects of the Russian Federation, the development of effective territorial proizvedstvennoy system which is essential for the successful development of the Russian economy in general. This is especially true in the current crisis conditions, largely due to the imposition of sanctions on the part of the developed Western countries against the Russian Federation.

The author proposed approach to understanding the essence of the economic core is largely different from that of the poles of growth points, as in this case, in addition to the nucleus growth poles also include those industries and production that form the basis of economic system. It is also important that developing an approach allows the author to determine the composition and structure of the economic core with the industry, regional or functional specificity, as well as at different levels of the hierarchical control system.

On the basis of the proposed approach can define the economic core in other countries and their regions, however, the most important use of the concept of the nucleus of the economy in terms of its crisis or in transition from one socio-economic system to another period, as well as in underdeveloped countries.

Key words*: region, economic core, elemental composition, nature, and the criteria for the formation of the core, a multivariate approach, the optimal variant of the nucleus of the economy, territorial and production system, Udmurtia, Kursk region.*

Постановка проблемы и актуальность ее изучения. Процессы формирования в России развитых рыночных отношений обусловили возникновение множество проблем, решение которых требует учитывать также и территориальную специфику. Более того, недоучет региональных факторов во многом и обусловил недостаточно высокую эффективность трансформационных рыночных преобразований. Теоретически перед региональной экономической политикой ставится задача оптимизации пространственных структур с макроэкономических позиций и поэтому недооценка, а тем более игнорирование региональных особенностей формирования рыночных отношений негативно влияют на общую экономическую ситуацию в стране. В этой связи следует отметить, что выделение в регионах полюсов роста и пропульсивных отраслей способствует созданию «толчка» для развития экономических процессов: увеличения занятости трудовых ресурсов, функционирования взаимосвязанных отраслей хозяйства. Таким образом, в связи с неравномерным развитием экономики всегда можно выделить наиболее динамично развивающиеся

© Павлов К.В., 2015

пропульсивные отрасли, которые стимулируют развитие всей экономики и представляют собой полюса роста, полюса развития. Причем, процесс концентрации производства сосредотачивает пропульсивные отрасли в определенном месте, районе, который обычно называют точкой, центром роста (например, Силиконовая долина в США или Бангалор в Индии). Совокупность полюсов роста составляет экономическое ядро, но в него входят и иные элементы.

Первопричинами необходимости формирования экономического ядра являются ограниченность ресурсов и возможностей, количество и острота нерешенных социальных и экономических проблем. Причем в сравнительно недалекой перспективе, когда ограниченность мировых ресурсов станет одной из главных проблем, возможности использования положений теории экономического ядра в хозяйственной практике еще более возрастут.

При формировании экономического ядра возможно возникновение двух трудностей: сила импульса может направляться не на районы, требующие поддержки, а на высокоразвитые районы, с которыми экономически свяжутся пропульсивные отрасли полюсов роста; можно столкнуться с дефицитом ресурсов (финансовых и трудовых). Для предупреждения этого необходимо осмысленное управление процессом ядрообразования для получения максимального эффекта [10]. В подобных условиях управление финансами становится приоритетной задачей. Затем - трудовые ресурсы и предметы труда. В советских экономических исследованиях приоритеты в управлении этими объектами не расставлялись, т.к. жестко нормировались. Свободы в манипулировании ресурсами не было. В рыночных условиях все обстоит строго наоборот - резко повышается значимость эффективного управления финансовыми ресурсами территории. Перераспределение инвестиций в полюса роста будет способствовать синергическому эффекту и приведет не только к росту производства в регионе, но и к улучшению социальных показателей, повышению уровня жизни населения. Эти обстоятельства актуализируют региональное ядрообразование и управление этим процессом.

Тема формирования и выделения «ядер» региональных экономик (как правило, называемых иным образом – например, ТПК, т.е. территориально-производственный комплекс), зачастую представленных комплексами отраслей, экономистами поднималась неоднократно в различных аспектах, но либо теоретические рекомендации не были достаточно разработаны и поэтому не могли успешно применяться на практике (так это было, к примеру, с теорией полюсов роста), либо широко использовались в условиях советского планового хозяйствования, но не были адаптированы к российским рыночным условиям хозяйствования [12].

Свое основное развитие теория экономического ядра получила в 60-е годы на Западе. Теория поляризованного развития в тот период представляла узловое направление в региональных исследованиях. Концепция полюсов роста была положена в основу региональных программ многих стран. Существенный вклад в развитие теории полюсов роста и экономического ядра внесли и российские ученые – регионалисты и, в частности, ими отмечалось наличие сходства между выбором в странах с развитой рыночной экономикой полюсов роста и советским принципом создания «промышленных очагов» и ТПК.

Территориально-производственный комплекс (ТПК) – это экономически целостное, взаимосвязанное и взаимообусловленное объединение производств разных отраслей хозяйства, которое возникло и развивается на определенной территории. Термин ТПК был введен в научный оборот в рамках планового подхода к экономике в СССР в 1947 году крупным российским экономико-географом Н.Н. Колосовским. Рыночным аналогом термина ТПК в определенном смысле является понятие экономического кластера, впервые введенного в 60-е годы XX века известным американским ученым Майклом Портером. Под кластером в настоящее время понимается группа географически соседствующих взаимосвязанных компаний (поставщики, производители, посредники) и связанных с ними организаций (образовательные заведения, органы государственного управления, инфраструктурные компании), действующих в определенной сфере и взаимодополняющих друг друга. Выделяют 3 вида кластеров: 1) региональные (регионально ограниченные объединения вокруг научного или промышленного центра); 2) вертикальные (объединения внутри одного производственного процесса, например, цепочка «поставщик – производитель – сбытовик - клиент»); 3) горизонтальные (объединение различных отраслей промышленности в один мегакластер, например, «химический кластер» или на еще более высоком уровне агрегации – «агропромышленный кластер»).

Многие вопросы, связанные с изучением отдельных сторон исследуемой проблемы, нашли отражение в научных трудах известных отечественных и зарубёжных учёных – экономистов и геграфов: Э.Б. Алаева, В.Б. Безрукова, Б.Д. Бреева, Д.И. Валентейна, А.Г. Гранберга, У. Изарда, И.А. Ильина, В.В. Кистанова, Н.С. Кистановой, А.Г. Липко, П.П. Литвякова, Н.Н. Некрасова, М.Ю. Павлова и др. Вместе с тем следует признать, что проблема развития экономики региона за счет создания и управления экономическим ядром, также как и в целом проблема управления формированием экономического ядра региона недостаточно изучены в настоящий период времени. Отсутствие механизма и критериев регионального ядрообразования обусловило необходимость развития технологии и разработки практических рекомендаций по формированию и управлению экономическим ядром региона, что и определило актуальность темы исследования.

Основные положения концепции точек роста. Ведущими элементами региональных систем и подсистем населенных пунктов выступают их центры (ядра), которые соподчинены между собой. Таким образом под экономическим ядром в регионалистике нередко понимается совокупность «полюсов роста», она играет ключевую роль в развитии экономики. Сказанное особенно справедливо в отношении переходных социально-экономических процессов и состояний, т.е. в условиях, когда экономическая система осуществляет переход от одного сравнительно устойчивого состояния к другому.

Теория поляризованного развития, представляющая собой узловое направление в региональных исследованиях, наибольшую популярность получила в 60-е годы на Западе. При существовании основных форм взаимодействия любого ядра и любой периферии - прямого воздействия, или модернизации (т.е. распространения импульсов к развитию от ядра к периферии) и обратного воздействия, или зависимости (т.е. подчинения периферии ядру), акцент был сознательно сделан на первую. Теория поляризованного развития обосновывает закономерности территориальной концентрации населения и хозяйств в определенных узловых элементах, способных оказывать воздействие на окружающие районы и стимулировать их развитие [11]. Сторонники теории поляризованного развития доказывали преимущества концентрации производства, особенно «динамичных», пропульсивных отраслей, в нескольких центрах, что по их оценкам дает немалый экономический эффект.

Концепция полюсов роста была положена в основу региональных программ многих стран. Создание всякого рода полюсов и центров развития первоначально имело целью активизацию экономической деятельности в отсталых

периферийных районах. Поляризация на районном уровне рассматривалась в большинстве случаев как средство территориальной деконцентрации на макроуровне, способное ослабить резкое доминирование отдельных суперрегионов или центров [13].

В конце 60-х – начале 70-х годов XX века интерес научного сообщества к концепции полюсов роста снизился, но усилился интерес к концепциям и теориям, объясняющим процесс постоянного воспроизводства неравномерности в развитии стран и регионов, причины сохранения отсталости. На первый план была выдвинута вторая форма отношений между центром и периферией - форма зависимости. Классиком концепции «центр-периферия» на Западе принято считать Дж. Фридмана [18]. Согласно концепции Фридмана, неравномерность экономического роста и процесс пространственной поляризации неизбежно порождают диспропорции между центром и периферией. Периферия не является однородным полем; она подразделяется на так называемую внутреннюю, или ближнюю, тесно связанную с ядром и непосредственно получающую от него импульсы к развитию, и внешнюю, или дальнюю, на которое ядро практически не оказывает мобилизирующего влияния. Центр и периферия на любом пространственном уровне связаны между собой потоками информации, капитала, товаров, рабочей силы. Именно направления этих потоков определяют характер взаимодействия между центральными и периферийными структурами, превращая пространство в подобие силового поля. Движущей силой, обеспечивающей постоянное развитие и воспроизводство системы отношений «центр-периферия», является постоянная качественная трансформация ядра за счет генерирования, внедрения и диффузии новшеств.

Распространение нововведений, в т.ч. информации, идет иерархически в трех направлениях: от ведущих экономических районов (национального хартланда) к районам периферии (хинтерланду); из центров высшего уровня в центры второго порядка; из крупных городов как ядер поляризации в прилегающие районы. Дж. Фридман различает несколько ведущих факторов, определяющих стабильность доминирования ядра над периферией. С одной стороны, постоянная инновационная деятельность создает благоприятные условия для ее дальнейшего развития именно в пределах ядра, обеспечивая максимальный доступ ко всевозможным контактам и связям. Тем самым, наряду с агломерационным эффектом возникает психологический эффект, обеспечивающий дальнейшую модернизацию и качественную трансформацию экономики центра. С другой стороны, постоянное выкачивание центром ресурсов ослабляет периферию, усиливая и закрепляя различия между ними.

Концепция полюсов роста активно разрабатывалась французскими учеными Ф. Перру и его учеником Ж. Бурвилем. Общая теория Перру основывается на трех концепциях: доминирующей экономики, гармонизированного роста, всеобщей экономики. Отправной пункт теории Перру - «эффект доминирования», состоящий в изменении сущности и форм отношений между экономическими единицами. Этот эффект приводит к «поляризации производства» вокруг отрасли («полюса роста»), где экономические единицы ведут себя как части единого целого («макроединицы»). В итоге стихийная «агрессивная» конкуренция исчезает, а совокупная эффективность действий партнеров возрастает. Как доказывается Павловым Ю.М., Перру рассматривал экономическое пространство как чисто абстрактное, некое силовое поле, напряженность которого неравномерна, и в котором действуют определенные центростремительные силы, направленные к центрам, полюсам или фокусам, и исходящие из них центробежные [14]. Каждый фокус имеет свое собственное силовое поле, помещающееся в системе других фокусов; с фокусами соотносят функциональные полюса роста.

Полюс роста - понятие не столько пространственное, сколько функциональное (носитель динамики), однако в практике хозяйственной деятельности он наиболее рельефно выступает именно в традиционном географическом пространстве и базируется обычно на отраслях промышленности. Именно промышленность оказывает сильное влияние на развитие других отраслей, имеет с ними тесные производственные связи и способствует экономически эффективной концентрации [1]. Таким образом, будучи непосредственно связанной с теориями роста, концепция полюсов роста подчеркивает не причины, а лишь формы проявления экономических и социальных процессов. Данная теория и используемые ею концепции служат не только для объяснения неравномерности экономического развития, но и указывают путь решения региональных проблем - посредством создания в менее развитых районах искусственных «полюсов» или «точек» роста.

По поводу теории полюсов роста существуют и другие взгляды, дополняющие и развивающие первоначальные положения. Например, Ж.Бурвиль перенес эту теорию в конкретное экономическое производство, конкретный регион, дал региональное толкование полюса роста. Он объединил пространство и функцию в одно понятие - «полярность пространства». Однако не каждый региональный центр - полюс роста, а только тот, в котором есть пропульсивные отрасли. Задача развития регионов определяется тем, что необходимо найти отрасли, которые дадут «толчок» к развитию всей региональной системы. Ж.Бурвиль показал, что в качестве полюсов роста можно рассматривать не только совокупности предприятий лидирующих отраслей, но и конкретные территории. Полюс роста можно трактовать как географическую агломерацию экономической активности или как совокупность городов, располагающих комплексом быстроразвивающихся производств.

Ж.Бурвиль подготовил географическую почву для функционального понятия и объединил пространство и функцию общим свойством - полярностью. Из этого следует, что далеко не каждый региональный центр или узел является полюсом роста, а только тот, в котором представлены пропульсивные лидирующие отрасли, который способен к самостоятельному развитию в течение длительного времени, контролирует свое окружение и сообщает ему импульсы развития.

Широкое распространение получили два термина: полюс роста и центр роста. Этим как бы разграничивается функциональная и географическая часть. Под полюсом роста понимается набор отраслей, а под центром роста - географическая интерпретация полюса, т.е. конкретный центр, город. В частности, на основе концепции центра и полюса роста находят объяснение многие социально-экономические и экологические проблемы взаимосвязи г. Ижевска и окружающего его сельскохозяйственного Завьяловского района Удмуртской Республики [6]. Учитывая серьезное влияние, оказываемое ижевчанами на производственную и социальную инфраструктуру этого типичного сельскохозяйственного района и особенно те негативные экологические последствия на природную среду Завьяловского района (прежде всего, на процесс эрозии почв), обусловленные производственной деятельностью предприятий столицы Удмуртии, Государственным советом республики (главным законодательным органом Удмуртии) было принято решение о придании этому району официального статуса «пригородного района» с вытекающими из этого налоговыми и финансово-кредитными льготами (в частности, уже несколько лет формируется единый бюджет

системы «Ижевск – Завьяловский район»). Все это позволит несколько уменьшить негативные последствия, обусловленные близостью крупнейшего в республике города и окружающего его сельскохозяйственного района.

Среди сторонников идей Перру находится, по мнению Ю.М.Павлова, испанский ученый Х.Р. Ласуэн; он разрабатывает теорию процессов урбанизации и развития на основе теории полюсов роста и диффузии нововведений [8]. В частности, он предлагает следующие определения «полюса роста»: 1.Полюс роста - это региональный (а не национальный) узел предприятий (а не отраслей), связанный с экспортным сектором экономики региона (а не с ведущей отраслью), расположенный в одном или нескольких географических кустах (концентрациях) региона. 2. Система полюсов роста и каждый из них в отдельности растет за счет импульсов, рожденных общенациональным спросом, передающихся через экспортный сектор региона и воспринимаемых в процессе конкуренции между полюсами. 3. Импульс роста передается к периферийным второстепенным отраслям через посредство рыночных связей (а не через связи по поставкам и потреблению) между предприятиями, а к географической периферии - таким же образом, но с учетом факторов размещения. Теория полюсов роста получила развитие в работах Г. Шотье об осях развития. Его основная идея заключается в том, что территории, расположенные между полюсами роста и обеспечивающие транспортную связь, получают дополнительные импульсы роста благодаря увеличению грузопотоков, развитию инфраструктуры. Поэтому они превращаются в оси (коридоры) развития.

Таким образом, можно сделать вывод, что различные ученые с разных точек зрения разрабатывали теорию полюсов роста, но их идеи имели общее основание. В основе концепции полюсов роста лежит представление о ведущей роли отраслевой структуры экономики и, в первую очередь, лидирующих отраслей. Те центры и ареалы экономического пространства, где размещаются предприятия лидирующих отраслей, становятся полюсами притяжения факторов производства, поскольку обеспечивают наиболее эффективное их использование. Это приводит к концентрации предприятий и формированию полюсов экономического роста. Следует отметить, что одним из методов, применяемых в региональной политике развивающихся стран, является создание «полюсов роста», или «центров развития» [15]. Политика создания полюсов роста в целях регионального развития направлена на тщательный выбор в проблемном регионе одного или нескольких потенциальных полюсов. Именно сюда направляют новые инвестиции вместо того, чтобы «точечно» распределять их по всему району.

Теоретически «полюс роста» - это потенциальный пункт развития слабо поляризованного района. Практически же выбирается пункт, наиболее благоприятный с точки зрения ресурсов и географического положения; в дальнейшем «полюс роста», будучи оснащен инфраструктурными сооружениями и производственными предприятиями, превращается в «центр развития». Следует выделить два основных типа таких «центров развития». К первому относятся центры, призванные инициировать миграцию и капиталовложения от гипертрофированного основного (или единственного) промышленного узла. Таких центров, как правило, немного - от одного до трех. Второй тип объединяет многочисленные мелкие центры, создаваемые в аграрных отсталых районах с целью их будущей индустриализации и ускорения экономического развития.

Согласно концепции поляризованного роста, импульсы, формирующие производственно-территориальную структуру, исходят от полюсов развития, представляющих собой центры концентрации производства. Сила воздействия полюсов зависит от того, что они собой представляют и какого рода импульсы от них исходят: развитие производственных связей (техническая поляризация), расширение рыночных связей (монетарная поляризация), социальное притяжение (психологическая поляризация). Все три формы воздействия центра на окружающую среду взаимосвязаны, однако практически их соотношение неодинаково для разных полюсов и даже для одного центра на разных этапах его развития. Таким образом, рассмотрев понятия «пропульсивная отрасль» и «полюс роста», приводимые в научной литературе различными авторами, можно считать, что полюса роста - территории, в которых концентрируются отрасли промышленности и находятся пропульсивные отрасли, причем главное свойство полюсов роста заключается в том, чтобы способствовать развитию различных элементов экономики. При этом пропульсивные отрасли – лидирующие отрасли, характеризующиеся максимальным объемом производства, оказывающие влияние на развитие экономики и обладающие динамичностью.

Теория экономического ядра как развитие и обобщение концепции точек роста.

Невысокая эффективность осуществляемых в настоящее время социально-экономических преобразований во многом обусловлена недостаточной разработанностью научных основ выбора того или иного варианта стратегии рыночной трансформации российской экономики. В связи с этим определенный интерес представляет разработка теоретической концепции, положения которой могут быть использованы при формировании оптимального варианта хозяйственной политики Концепция экономического ядра является обобщением опыта развития экономики разных стран, в частности, опыта хозяйственного развития таких индустриально развитых государств, как Япония, Южная Корея, США. При этом учитывается как отраслевой аспект развития экономики различных государств, так и региональный.

В специальной литературе весьма широко распространена теоретическая концепция «полюсов роста» Ее суть в следующем, подобно тому, как в организме человека существуют болевые точки, определяющие состояние здоровья, так и в экономическом организме есть элементы (отдельные виды производств, отрасли, регионы, предприятия), воздействие на которые значительно влияет на развитие других его элементов. Разумеется, все в мире взаимосвязано, но степень взаимодействия элементов заметно варьирует, в частности, можно выделить существенное и несущественное взаимодействие (хотя, разумеется, мера «существенности» взаимодействия также весьма сильно различается).

Совокупность такого рода полюсов роста можно обозначить как экономическое ядро. Однако, предлагаемую нами концепцию экономического ядра не следует всецело отождествлять с теорией полюсов, точек роста, ибо в ядро помимо полюсов роста следует включать также базисные элементы, составляющие костяк, основу социально-экономической системы. В экономике России к базисным элементам, прежде всего, относятся предприятия ВПК и сырьевых отраслей производства. Однако, в различных регионах России к базисным элементам могут относиться предприятия и других отраслей (например, в Удмуртской Республике кроме предприятий машиностроения и металлургии к базисным элементам относятся также предприятия и организации сельского и лесного хозяйства). В других странах и регионах к базисным элементам могут относиться хозяйствующие субъекты других отраслей и видов производств – туристические фирмы, организации сферы услуг и т.д., как правило, это предприятия отраслей специализации. Хотя такого рода базисные элементы нередко весьма инерционны в своем развитии, их включение в

экономическое ядро, на наш взгляд, оправдано, т.к. их взаимосвязь с полюсами роста обеспечивает устойчивое функционирование и развитие экономической системы в целом [16]. В этой связи нужно добавить, что понятие «ядро экономической системы» достаточно давно введено в научный оборот, правда, в него был вложен совсем иной смысл.

Как правило, это понятие использовалось при рассмотрении вопросов равновесия рыночной системы и обозначалось как с-ядро [2]. Поскольку нами понятие «ядро экономики» рассматривается в ином смысле, хотя и не следует совершенно противопоставлять два подхода, ибо вопросы ценового равновесия в определенной мере связаны с проблемами развития экономики на основе концепции полюсов роста, вполне правомерно подумать о целесообразности использования одного и того же понятия в разных контекстах, т. е. в разных смыслах.

На наш взгляд, в научной практике известно немало примеров подобного рода. Хотя, разумеется, для того, чтобы избежать логической ошибки отождествления, для обозначения понятия совокупности полюсов роста вполне можно предложить и другое название, например «экономическое начало».

Под экономическим ядром далее понимается вся совокупность полюсов роста и базисные элементы. Кстати, подобный подход существует и в регионалистике. Применение для определения данного понятия словосочетания «экономическое ядро» не случайно Дело в том, что совокупность полюсов роста и базисные элементы играют ключевую роль в развитии экономики. Это особенно справедливо в отношении переходных социально-экономических процессов и состояний, т. е. в условиях, когда в экономической системе одно сравнительно устойчивое состояние переходит в другое. Об этом свидетельствует мировой опыт.

Так, в Японии и Южной Корее – в странах, достигших исключительных успехов в социально-экономической сфере, в период радикального реформирования их экономики упор делался на развитие нескольких (пяти, шести) ключевых позиций. Затем срабатывал мультипликативный эффект, и экономика начинала быстро, эффективно и гармонично развиваться (иначе говоря, развитие этих отраслей существенно влияло на становление и развитие других отраслей народнохозяйственного комплекса) Эти отрасли как бы составляли ядро перестройки экономической системы.

Возможно, экономическое ядро будет включать всего одну-две отрасли Классический пример – Саудовская Аравия, где развитие нефтяной промышленности так повлияло на становление всего народнохозяйственного комплекса, что всего за полтора десятилетия экономика этой страны из отсталой превратилась в одну из наиболее развитых в мире [17].

Использование теории экономического ядра особенно актуально при разработке концепции развития переходной экономики или экономики слаборазвитых стран, однако и в развитых странах применение положений теории имеет существенное практическое значение. Это связано с тем, что и в них ресурсы и возможности не безграничны, и, следовательно, при разработке перспектив социально-экономического развития необходимо выявить приоритеты и ранжировать проблемы. К тому же и в экономике этих стран есть недостаточно развитые элементы, например депрессивные и стагнирующие регионы, слаборазвитые отрасли и секторы экономики, неэффективные предприятия [5].

Однако наиболее актуально использование теории экономического ядра при разработке концепции социально-экономической политики в слаборазвитых странах и в странах с переходной экономикой, где ресурсов и возможностей, как правило, гораздо меньше, а нерешенных проблем гораздо больше, чем в развитых. Таким образом, это и является первопричиной необходимости формирования экономического ядра. Причем очевидно, что в сравнительно недалекой перспективе ограниченность природных ресурсов в мире будет нарастать, а использование положений теории экономического ядра в хозяйственной практике станет более актуальным [7].

Говоря об экономическом ядре, не следует его отождествлять лишь с отраслями и видами производств. В него могут входить и отдельные регионы, и отдельные предприятия. Вполне резонно ставить вопрос о создании экономического ядра и в отдельных отраслях, и в регионах (на наш взгляд, это весьма актуально, например для депрессивных и стагнирующих регионов). Более того, при рассмотрении проблем экономического развития даже отдельного предприятия можно использовать концепцию экономического ядра применительно к его отдельных цехам. Таким образом, проблему формирования экономического ядра можно и нужно рассматривать в различных ракурсах и на разных уровнях – народнохозяйственном, отраслевом, региональном, локальном.

Проблема элементного состава экономического ядра непосредственно связана с выбором критериев при отнесении к нему тех или иных социально-экономических структур и образований. Как показывает мировая практика, функции аккумуляторов, полюсов роста нередко выполняли отрасли и виды производств с высоким уровнем рентабельности и высокой скоростью оборачиваемости капитала. Так было в Англии в период первоначального накопления капитала, когда легкая промышленность стала полюсом роста и ее развитие в значительной степени обусловило высокие темпы становления всей английской экономики того времени.

Однако далеко не всегда полюсами роста становятся высокорентабельные производства и отрасли с высокой скоростью оборота капитала. Иногда функции полюсов роста выполняют отрасли со сравнительно низким уровнем рентабельности, и не всегда отрасль, выполняющая функцию полюса роста, сама интенсивно развивается. Главная функция экономического элемента (т. е. отрасли, региона, предприятия), являющегося полюсом роста, – способствовать интенсивному развитию остальных элементов народнохозяйственного комплекса, тогда как сам элемент может находиться и в стагнирующем состоянии [19]. Чтобы определить, может ли тот или иной элемент выполнять функцию полюса роста, необходимо учитывать всю совокупность последствий его воздействия на другие экономические элементы.

В этой связи целесообразен макроэкономический анализ, в соответствии с которым народное хозяйство, как известно, представляет систему взаимосвязей между четырьмя секторами и четырьмя рынками. Хотя обычно в ней выделяют четыре рынка – благ, денег, труда, ценных бумаг – в ходе исследования каждый из них может быть дезагрегирован [3]. Например, рынок ценных бумаг в свою очередь можно разделить на рынок государственных облигаций и рынок акций коммерческих компаний. Несмотря на определенный схематизм этой классической макроэкономической модели, ее использование позволяет осуществить комплексный анализ последствий реализации управленческих решений. Очевидно, в соответствии с макроэкономическим анализом к критериям выбора элементов экономического ядра наряду с уровнем рентабельности и скоростью оборота капитала следует относить и другие, в том числе и не стоимостные параметры.

Например, полюсом роста может быть отрасль с низким уровнем рентабельности и сравнительно невысокой скоростью оборота капитала, но обеспечивающая высокий уровень занятости или значительное увеличение количества

заказов для других отраслей. Так, во время Великой депрессии в США правительство прилагало значительные усилия для развития производственной инфраструктуры, прежде всего строительства дорог (так называемые общественные работы). Это позволило обеспечить работой существенную часть населения, увеличив тем самым совокупный потребительский спрос и дав толчок развитию других отраслей [20]. Полюсом роста могут быть и сектор экономики, и хозяйственное мероприятие. Функции полюсов роста, например, выполняют кейнсианские методы регулирования экономики, в частности, увеличение госзаказа для отраслей, развитие которых влияет на функционирование других сегментов экономики.

Таким образом, к экономическому ядру относится все то, что способствует росту значительного числа других элементов социально-экономической системы. Отбор элементов экономического ядра осуществляется на основе использования многих параметров (как стоимостных, так и нестоимостных) – уровня прибыльности и рентабельности, скорости оборота капитала, увеличения занятости населения, роста совокупного спроса и др. Определяя критерии отбора элементов экономического ядра, следует учитывать не только качественный аспект (т. е. выбор экономических параметров-критериев), но и количественный. Это означает, что для выбранных параметров-критериев необходимо устанавливать пороговые, критические значения, при которых в экономическое ядро целесообразно включить те или иные элементы, влияющие на другие звенья экономики.

Большое значение при выборе элемента экономического ядра имеет учет его роли в воспроизводственных процессах. Так, в условиях НТР важно развитие наукоемких отраслей и производств, роль которых в связи с увеличением ограниченности природных ресурсов будет возрастать. Например, индустриализация советской экономики 1920–1930-х гг., несомненно, являлась полюсом роста, оказывая огромное влияние на развитие всего народнохозяйственного комплекса страны, в том числе и на такие отрасли, как сельское хозяйство (как известно, финансовой основой индустриализации советской экономики в значительной мере была перекачка ресурсов из сельского хозяйства в промышленность, развитие которой в свою очередь оказало существенное влияние на развитие сельскохозяйственного комплекса страны) [4].

Более детальный анализ определения качественных и количественных критериев отбора элементов экономического ядра – тема будущих исследований. Очевидно только, что при решении этой проблемы следует учитывать отраслевую и региональную специфику, ибо тот же нижний порог рентабельности, учет которого необходим при отборе элемента ядра, будет существенно зависеть от специфики отрасли и региона. Необходимо учесть также и то, что при решении проблемы формирования ядра нужно выделять различные группы элементов, поскольку критский отбора могут быть разными. Ясно, что не для всех элементов ядра критерием отбора могут быть показатели нормы рентабельности или обеспечения занятости, поэтому всю возможную выборку целесообразно разбить на группы по принципу однотипности используемых критериев.

Следует также принимать во внимание, что состояние экономической среды может существенно влиять на критерии отбора экономических элементов. Так, в переходной среде уровень неопределенности и изменчивости, как правило, значительно выше, чем в устойчивой, что нередко проявляется в высоких темпах инфляции, поэтому в переходном периоде и в достаточно устойчивой среде одни и те же критерии отбора элементов в ядро могут дать значительные расхождения. Например, уровень рентабельности, или прибыльности, при высокой инфляции будет существенно отличаться от своего аналога при низкой инфляции (если перевести в натуральный эквивалент). Следовательно, будут различными и пороговые значения этого показателя. Отсюда вывод: в переходной среде более значима, на наш взгляд, роль натуральных показателей, используемых в качестве критериев отбора элементов в экономическое ядро.

Как уже говорилось, положения теории экономического ядра, хотя бы частично, могут применяться не только в целом в народном хозяйстве, но и в отдельных регионах, в отдельных отраслях, на отдельных предприятиях. Причем при отборе элементов экономического ядра отдельного региона или отрасли можно использовать ту же макроэкономическую модель, модифицированную с учетом региональной или отраслевой специфики (в частности, в нее нужно добавить взаимосвязь с другими регионами и отраслями). Таким образом, проблему формирования экономического ядра можно рассматривать в различных ракурсах и на разных уровнях иерархической системы. Вполне возможны ситуации, когда определенный регион входит в экономическое ядро всего народнохозяйственного комплекса и одновременно в ядро другого, более масштабного, региона или когда отрасль входит в ядро того или иного региона, но не всего народнохозяйственного комплекса, и наоборот. Причем очевидно, что разные аспекты и уровни экономического ядра пересекаются, например региональные и отраслевые.

Важно учитывать еще один аспект проблемы формирования экономического ядра – многовариантность (в частности, ученые из Курска М.Г. Световцева и Э.Н. Кузьбожев предлагают выделять для одного и того же региона «промышленное» ядро и «аграрное» ядро – так, в соответствии с результатами проведенных ими исследований в «промышленное» ядро Курской области входят следующие ее районы: Курский, Фатежский, Солнцевский, Медвенский, Железногорский, Пристенский и Щигровский, а в «аграрное» ядро входят такие районы, как Хомутовский, Льговский, Конышевский, Б. Солдатский, Касторенский, Черемисиновский и Тимский [10; 11]).

Его элементный состав не единственно возможный – чем богаче природными ресурсами страна, чем выше ее научно-технический потенциал и уровень экономического развития, тем больше вариантов формирования экономического ядра. В связи с этим проблема выбора оптимального варианта элементного состава экономического ядра весьма актуальна. Большое значение имеет создание условий для того, чтобы экономическое ядро «заработало». Один из важнейших способов его «запуска» – государственное регулирование и стимулирование, как прямое, так и косвенное. Как правило, именно государственные методы стимулирования приоритетных отраслей обеспечивали «работоспособность» экономического ядра, в которое эти отрасли входили. После этого весьма эффективно и гармонично начинала функционировать и развиваться вся социально-экономическая система, о чем свидетельствует японский, южнокорейский, советский опыт (индустриализация 1920-1930-х гг.).

Что касается рыночных методов, то благодаря им эффект экономического ядра срабатывает, как правило, лишь через сравнительно длительный промежуток времени (например, в Англии в период первоначального накопления капитала) и при благоприятных внешних условиях, в том числе при наличии крупных зарубежных инвестиций. Если же нет времени и соответствующих условий, необходимо жесткое государственное регулирование (речь идет об оптимальном соотношении рыночных и государственных методов регулирования экономики, где последние составляют значительную часть). Организационно-экономический механизм управления регионом на основе сформированного

ядра включает следующие базовые элементы: ресурсы (финансовые, материальные, трудовые), субъект и объект управления, а также технологию управления. Реализуя функции управления ядром, в первую очередь следует установить объем ресурсов, необходимых для запуска пропульсивных отраслей региона, а также размер средств, которые можно направить в развитие экономики региона при более полном использовании его потенциала.

Как уже говорилось, экономическое ядро можно и нужно рассматривать в разных ракурсах и на различных уровнях, в связи с чем необходим поиск выбора его оптимального варианта. Большое значение при этом имеет разработка конкретных методов и показателей, на основе которых осуществляется отбор его элементов. В этой связи следует использовать показатели, характеризующие процессы концентрации и специализации производства, а также различного рода экспертные методы. Кроме этого, целесообразно использовать также показатель структурной эластичности.

Так, для исследования структурных циклов, анализ которых важен при мониторинге экономического развития, применяется понятие структурной эластичности выпуска: E = nl/n2, где nl – консервативный (инерционный) компонент нормы роста, а п2 – реконструктивный (структурный) [4]. Применение термина «структурная эластичность» к показателю Е оправдано по следующим причинам: величины nl и п2 являются относительными приростами исследуемого агрегата, что существенно для определения показателя Е как эластичности, ибо эластичность количественно представляет собой отношение таких приростов; и nl, и п2 учитывают структурные особенности происходящих в хозяйственных системах процессов.

Данный показатель структурной эластичности целесообразно использовать и при решении проблемы элементного формирования экономического ядра. Возможны следующие его варианты (фазы).

1. Структурная эластичность положительна: рост на основе традиционной структуры выпуска дополняется ростом на основе структурных изменений, т. е. nl > 0 и п2 > 0. Тогда E = nl/n2 > 0. Соответствующая фаза структурного цикла может быть названа фазой дополняющего развития.

2. Если несущий каркас экономической структуры подвергается преобразованиям, которые сначала довольно умеренны в силу инерционности экономических процессов, то рост на традиционной основе замедляется (nl < 0), но сохраняется рост на базе структурных изменений (п2 > 0), причем это происходит так, что N = nl + п2 > 0, и поэтому имеет место рост выпуска Тогда E > – 1.

Такая ситуация характеризует фазу компенсирующего замещения, т. е. рост за счет компонента п2 компенсирует и замещает спад на основе компонента nl, что обусловлено самим целевым назначением структурных сдвигов – рост на их основе должен расширять производственные возможности хозяйственной системы. Это действительно на первых порах удается обеспечить, однако часто спад традиционных производственных возможностей приобретает коллапсную форму, и тогда системы переходят в фазу 3.

3. При кардинальном преобразовании традиционной структуры выпуска спад на ее основе перестает компенсироваться одновременным ростом на базе реконструктивной составляющей, что связано с запаздыванием эффекта структурных преобразований и часто с общей его недостаточностью по сравнению с масштабом деструкции. Имеет место N < 0 и E < – 1. Это ситуация не компенсирующего замещения.

4. В четвертой фазе упомянутые факторы проявляются наиболее отчетливо, в силу чего наблюдается общий глубокий спад производства: E»– 1 и N « 0 [6].

На основе предложенной классификации фаз экономического роста в каждом данном периоде объекты анализа – отрасли, товарные группы разбиваются на кластеры – совокупности объектов, сходные по свойствам динамики. В первый кластер (кластер 1) попадают объекты множества G_{lt} для которых $E^{(l)} > 0$ при i e G,. Объекты кластера 1 развиваются в целом успешно в имеющихся условиях. Для объектов второго кластера (кластер 2) $0 > E^{(l)} > – 1$. Эти объекты проводят реконструкцию выпуска с целью более выраженного роста. Для объектов третьего кластера $E^{(1>} < –$ 1. Это слабо депрессивные объекты. В кластере 4 входят объекты, удовлетворяющие условию $E^{(l)}$ « – 1 и N « 0. Объекты этого кластера относятся к сильно депрессирующим. В процессе отбора элементов экономического ядра возможно использование данного приема, поскольку структурная эластичность позволяет выявить отрасли и виды производств, которые существенно влияют на развитие социально-экономической системы в целом, поэтому в ядро входят элементы первого и второго кластеров.

Например, как показали исследования, к экономическому ядру Удмуртской Республики в настоящее время можно отнести черную металлургию, машиностроение и металлообработку, лесную и деревообрабатывающую промышленность, нефтяную и пищевую отрасли. Иначе говоря, в ядро входят следующие товарные группы: военная техника и снаряжение; оружие невоенного назначения; специальные сорта черных металлов и проката; цветные и редкоземельные металлы, прокат из них; некоторые виды предметов длительного пользования (стиральные машины, бытовые компьютеры и т. п.); средства космической связи; легковые автомобили; нефть; оборудование для химического и бумагоделательного производства; древесина и пиломатериалы; стройматериалы (для сравнения в экономическое ядро Курской области входят следующие отрасли: машиностроение и металлообработка, электроэнергетика, черная металлургия, химическая и нефтехимическая, а также пищевая промышленность [11]).

Подобным образом можно определить элементный состав экономического ядра для любого региона.

Основные выводы и предложения.

В статье дается обоснование целесообразности развития и обобщения известной концепции точек роста. Обобщение осуществляется в отраслевом, региональном и функциональном аспектах.

Под экономическим ядром следует понимать совокупность точек роста и базисных элементов экономики. Экономическое ядро оказывает существенное влияние на функционирование и развитие всей экономической системы.

Предлагается система количественных и качественных критериев отбора элементов в экономическое ядро на разных уровнях иерархической системы управления. Актуальность формирования ядра экономической системы возрастает в кризисных ситуациях, в условиях переходного периода от одного устойчивого состояния к другому и в условиях слаборазвитости экономики.

Обосновывается идея о многовариантности экономического ядра и необходимости выбора его оптимального варианта, а также предлагается методический подход для осуществления отбора элементов ядра в различных регионах. На примере двух субъектов Российской Федерации – Удмуртской Республики и Курской области определен состав экономического ядра этих регионов, что свидетельствует о возможности практического использования предложенной теории.

Определены направления формирования системы управления и регулирования процессам «ядрообразования» на отраслевом и региональном уровнях.

На основе предложенного подхода можно определять экономическое ядро в других странах мира и в их регионах.

Список использованных источников

1. Буржуазная региональная теория и государственно-монополистическое регулирование размещения производительных сил (критический анализ). - М.. Мысль, 1981. 286 с.

2. Гильдебрант В. Ядро и равновесие в большой экономике. - М.: Наука, 1986. 152 с.

3. Гребенщиков П. И. Макроэкономика. – СПб, 1992. 114 с.

4. Дедов Л. А. Развитие хозяйственных систем: методы оценки и анализа. - Екатеринбург: Изд-во УрО РАН, 1998. 221 с.

5. Павлов К. В. Патологические процессы в экономике. М.: Магистр, 2009. 478 с.

6. Павлов К.В. Патоинституционализм, патоинституты, и модернизация российской экономики / Проблемы теории и практики управления. 2013. №7. С. 112-119.

7. Павлов К. В. Ядро экономических систем и эффективное хозяйственная политика. М.: Магистр, 2009. 196 с.

8. Павлов Ю.М. Региональные исследования за рубежом. М.: Наука, 1973. 322 с.

9. Региональное программирование в развитых капиталистических странах. М.: Наука, 1974. 411 с.

10. Световцева М.Г. Управление формированием экономического ядра региона/Автореферат дисс. на соискание уч. степ. кандидата эконом. наук. Воронеж, 2004. 21 с.

11. Световцева М.Г., Кузьбожев Э.Н., Павлов К.В. Анализ структуры экономического ядра региона (на материалах Курской области)/Журнал «Известия Курского государственного технического университета». 2003г. № 10. С. 52-61.

12. Солодова Е.П. Взаимодействие государства и субъектов малого предпринимательства // Основы экономики, управления и права. 2012. №2. С. 16-20.

13. Строева О.А., Кузовлева И.Ю. Проектирование инновационной инфраструктуры на микро-, мезо- и макроуровнаях // Теоретические и прикладные вопросы экономики и сферы услуг. 2014. №2. С. 15-26.

14. Тараненко О.Н. Теоретико-методологический базис повышения эффективности института государственно-частного партнерства в системе институционального обеспечения развития региона // Пространство экономики. 2012. Т. 10. №4-2. С. 155-158.

15. Тарарин А.М., Кутнич И.Ю. Налогообложение земельных участков, на которых расположены многоквартирные дома // Имущественные отношения в Российской Федерации. 2014. №4. С. 61-69.

16. Шаров С.Ю., Шнейдерман И.М. Три подхода к оценке стоимости жилых зданий как элемента национального богатства // Вопросы статистики. 2015. №1. С. 23-28.

17. Швецов А.Н. Пространственная организация «информационного общества» как предмет системного анализа и объект государственного регулирования // Регион: экономика и социология. 2012. №4. С. 45-66.

18. Центр и периферия в региональном развитии/Под. ред. О.В. Грицай. М.: Наука, 1991. 327 с/

19. Чеберко Е.Ф., Казаков В.А. Социокультурные факторы инновационного развития // Проблемы современной экономики. 2013. №3. С. 56-62.

20. Чернова Л.С. Взаимосвязь типологии субъектов Российской Федерации и методов оценки экономического развития страны // Проблемы прогнозирования. 2013. №2. С. 127-139.

References

1. The bourgeois theory of regional and state-monopoly regulation of the distribution of productive forces (critical analysis). - M.. Thought, 1981. 286 p.

2. Gildebrant B. The core and balance in a large economy. - M.: Nauka, 1986. 152 p.

3. Grebenshchikov P.I. Macroeconomics. - St. Petersburg, 1992. 114 p.

4. Dedov L.A. Development of economic systems: evaluation methods and analysis. - Ekaterinburg: Publishing House of UB RAS, 1998. 221 p.

5. Pavlov K.V. Pathological processes in the economy. M.: Master, 2009. 478 p.

6. Pavlov K.V. Patoinstitutsionalizm, patoinstituty and modernization of the Russian economy / Problems of the theory and practice of management. 2013. №7. P. 112-119.

7. Pavlov K.V. Core of economic systems and the efficiency of economic policies. M.: Master, 2009. 196 p.

8. Pavlov U.M. Regional studies abroad. M.: Nauka, 1973. 322 p.

9. Regional programming in the developed capitalist countries. M.: Nauka, 1974. 411 p.

10. Svetovtseva M.G.Management of formation of the region's economic core / Abstract of diss. on competition uch. step. Economy candidate. Sciences. Voronezh, 2004. 21 p.

11. Svetovtseva M.G., Kuzbozhev E.N., Pavlov K.V. Economic Analysis of the structure of the nucleus region (on materials of Kursk area) / journal «Proceedings of the Kursk State Technical University.» 2003. № 10. P. 52-61.

12. Solodova E.P. The interaction of the state and small businesses // Fundamentals of Economics, Management and Law. 2012. №2. P. 16-20.

13. Stroeva O.A., Kuzovleva I.Y. Designing innovative infrastructure at the micro, meso and makrourovnayah // Theoretical and applied issues of the economy and services. 2014. №2. P. 15-26.

14. Taranenko O. Theoretical and methodological basis of increase of efficiency of the institute of public-private partnership in the development of institutional support for the region's economy // Space of economics. 2012. T. 10. №4-2. P. 155-158.

15. Tararin A.M., Kutnich I.Y. Taxation of land on which there are apartment buildings // Property relations in the Russian Federation. 2014. №4. P. 61-69.

16. Sharov S.Y., Schneiderman I.M. Three approaches to the valuation of residential buildings as part of the national wealth // Questions of Statistics. 2015. №1. P. 23-28.

17. Shvetsov A.N. The spatial organization of «information society» as the subject and the object of system analysis of state regulation // Region: economy and sociology. 2012. №4. P. 45-66.

18. The center and the periphery in regional development / under. Ed. O.V. Gritsay. M.: Nauka, 1991. 327 p.

19. Cheberko E.F., Kazakov V.A. Social and cultural factors are innovative development // Problems of modern economy. 2013. №3. P. 56-62.

20. Chernova L.S. The relationship typology of subjects of the Russian Federation and the methods for assessing economic development // Problems of Forecasting. 2013. №2. P. 127-139.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Павлов К.В., доктор економічних наук, професор, зав. кафедрою економіки і управління НОУ ВПО «Камський інститут гуманітарних та інженерних технологій» м. Іжевськ, Росія.

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Павлов К.В., доктор экономических наук, профессор, зав. кафедрой экономики и управления НОУ ВПО «Камский институт гуманитарных и инженерных технологий», г. Ижевск, Россия.

DATA ABOUT THE AUTHOR

Pavlov K.V. Doctor of Economics, Professor, Head. Department of Economics and Management LEU HPE «Kamsky Institute of Humanitarian and Engineering Technologies», Izhevsk, Russia.

УДК. 336.142.3

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Пасічний М.Д.

Предметом дослідження *є питання інституційного забезпечення системи державного фінансового регулювання економіки.*

Метою дослідження *є обґрунтування інституційних засад розвитку фінансового регулювання економіки задля посилення рівня його дієвості та узгодженості з пріоритетами розбудови держави.*

Методи дослідження. *У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, діалектичний, порівняльний, факторний, логічний, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.*

Результати роботи. *Розкрито інституційне забезпечення системи державного фінансового регулювання економіки. Обґрунтовано роль держави в інституційній системі, визначено напрями удосконалення регуляторного механізму фінансової політики. Визначено доцільність посилення кореляції та взаємоузгодженості грошово-кредитного та бюджетного регулювання, в тому числі в інституційному аспекті. Висвітлено основні детермінанти економічного зростання держави в середньо та довгостроковій перспективі. Визначено пріоритетні напрями удосконалення фінансового регулювання економічного та соціального розвитку.*

Галузь застосування результатів роботи. *Фінансова політика держави та інструменти її реалізації.*

Висновки. *Інституційне середовище має досить вагоме значення для розвитку економіки. Проведення інституційних змін сприятиме підвищенню дієвості механізмів управління державними фінансами в системі соціально-економічного розвитку держави. В умовах сьогодення модель економічного зростання країни повинна поєднувати інноваційні та соціальні фінансово-бюджетні складові, що забезпечить якісне функціонування системи державних фінансів. Необхідним є використання інструментів та важелів фінансової політики не тільки для досягнення короткострокової макроекономічної стабілізації, але й для створення сприятливих умов для забезпечення економічного розвитку на довгостроковій основі. З метою реалізації зазначеного слід поступово змінювати структуру державних видатків, в тому числі бюджетних шляхом зростання частки продуктивних видатків та обмеження непродуктивних при підвищенні якісного рівня функціонування бюджетних інститутів. Заходи державного фінансового регулювання щодо стимулювання економічного зростання повинні бути спрямовані, насамперед, на збільшення обсягів і підвищення якості факторів виробництва, зокрема людського капіталу. Доцільним є спрямування заходів митного, податкового, бюджетного регулювання у період постстабілізаційного відновлення на зниження податкового навантаження на інноваційну та високотехнологічну діяльність, виділення бюджетних асигнувань на підтримку критично значущих для становлення високотехнологічного укладу економіки бюджетних видатків, в тому числі науку, освіту, оборону, охорону здоров'я.*

Ключові слова: *система державного фінансового регулювання, фінансова політика, фінансова система, бюджетне регулювання, податкове регулювання грошово-кредитне регулювання, фінансово-бюджетне прогнозування, інституційний розвиток, економічне зростання.*

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

Пасечный М.Д.

Предметом исследования *выступают вопросы институционального обеспечения системы государственного финансового регулирования экономики.*

Целью исследования *является обоснование институциональных основ развития финансового регулирования экономики для усиления уровня его эффективности и согласованности с приоритетами развития государства.*

Методы исследования. *В работе использовано совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурный, диалектический, сравнительный, факторный, логический, что способствовало реализации концептуального единства исследования.*

Результаты работы. *Раскрыто институциональное обеспечение системы государственного финансового регулирования экономики. Обоснована роль государства в институциональной системе, определены направления совершенствования регуляторного механизма финансовой политики. Определена*

целесообразность усиления корреляции и согласованности денежно-кредитного и бюджетного регулирования, в том числе в институциональном аспекте. Освещены основные детерминанты экономического роста государства в средне и долгосрочной перспективе. Определены приоритетные направления совершенствования финансового регулирования экономического и социального развития.

Область применения результатов работы. *Финансовая политика государства и инструменты ее реализации.*

Выводы. *Институциональная среда имеет весомое значение для развития экономики. Проведение институциональных изменений будет способствовать повышению эффективности механизмов управления государственными финансами в системе социально-экономического развития государства. В сегодняшних условиях модель экономического роста страны должна сочетать инновационные и социальные финансово-бюджетные составляющие, что обеспечит качественное функционирование системы государственных финансов. Необходимо использовать инструменты и механизмы финансовой политики не только для достижения краткосрочной макроэкономической стабилизации, но и для создания благоприятных условий для обеспечения экономического развития на долгосрочной основе. С целью реализации указанного следует постепенно изменять структуру государственных расходов, в том числе бюджетных путем роста доли производительных расходов и ограничения, непроизводительных при повышении качественного уровня функционирования бюджетных институтов. Меры государственного финансового регулирования по стимулированию экономического роста должны быть направлены, прежде всего, на увеличение объемов и повышение качества факторов производства, в частности человеческого капитала. Целесообразно направления мер таможенного, налогового, бюджетного регулирования в период пост-кризисного восстановления на снижение налоговой нагрузки на инновационную и высокотехнологичную деятельность, выделение бюджетных ассигнований на поддержку критически важных для становления высокотехнологичного уклада экономики бюджетных расходов, в том числе науку, образование, оборону, здравоохранение.*

Ключевые слова: *система государственного финансового регулирования, финансовая политика, финансовая система, бюджетное регулирование, налоговое регулирование денежно-кредитное регулирование, финансово-бюджетное прогнозирование, институциональное развитие, экономический рост.*

THE INSTITUTIONAL FRAMEWORK FOR FINANCIAL REGULATION

Pasichniy M.D.

The research subject *contains the set of problems in the area of institutional framework for system of financial regulation.*

The article purpose *is to define the institutional framework for development of the system of financial regulation in order to increase the level of its efficiency according to prior directions of economic growth.*

The research methodology. *In this investigation we use the set of scientific methods, such as structural and inclusive approach, logical deduction, comparable and factor analysis.*

Results. *The institutional framework for system of financial regulation has been investigated. In the paper the role of government regulation in the institutional system has been justified. Approaches to improve the regulatory mechanism of financial policy have been defined. The article focuses on the problems of the efficient coordination between state financial institutions in question of providing fiscal and monetary policy. Also we investigated the determinants of economic growth in the medium and long term plan. The priority directions to improve the system of financial regulation have been determined.*

Scope of results. *State financial policy and instruments of policy implementation.*

Conclusion. *Institutional environment has huge impact on the economic growth. In order to increase the efficiency of public finance management government would provide institutional reforms. The state model of socio-economic development needs to contain innovative and social budget components, which would create opportunities to function the public finance system. Formation and implementation instruments and mechanisms of financial police could help to reach the macroeconomic stabilization and create conditions for future economic growth. In order to achieve progress in economics we ought to change the structure of government spending, including budget sector and to raise the quality of public institutions. Financial regulation has to improve the production factors and quality of human capital in order to stimulate the economy. In the article approaches to decrease the level of tax load on innovative and science products in post-crisis period are justified. Also investigates the opportunities to allocate budget recourses to support high technology economy pattern, including science, education, defense industry, medicine.*

Keywords: *system of the state financial regulation, financial policy, financial system, budgetary regulation, tax regulation, monetary regulation, financial and budgetary forecasting, institutional development, economic growth.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку посилюється увага до проведення досліджень інституційних засад системи державного фінансового регулювання, що обумовлено потребою поглиблення аналізу причин та наслідків соціально-економічних перетворень, удосконаленні підходів до фінансового управління в трансформаційній економіці країни. Державу варто розглядати як конкурентне середовище індивідів або ж їх груп за одержанням впливу на прийняття рішень щодо управління податковою, митною, грошово-кредитною системою країни, контролю та безпосереднім розподілом та перерозподілом бюджетних коштів, управління державною власністю тощо. В значній мірі, ефективність фінансової політики залежить від ступеню розвиненості інститутів, які слід розглядати як сукупність формальних та неформальних правил, а також механізмів, що забезпечують їх дотримання. В свою чергу, інститут є формою цілеспрямованого узгодження інтересів економічних суб'єктів в умовах різноманітності форм координації їх взаємодії, відповідним механізмом управління фінансовими взаємовідносинами. З огляду на зазначене, важливим є подальша розбудова інституційних засад фінансового регулювання економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку інституційних засад державної фінансової політики та її регуляторного механізму займались Р. Барро [9], А. Біндер [8], Т. Боголіб [1], А. Гриценко [3], В. Лагутін [5], Л. Лисяк, І. Лук'яненко, А. Соколовська, Дж. Стігліц [12], Р. Соллоу [11], І. Чугунов [7], В. Федосов та інші.

Предметом дослідження є питання інституційного забезпечення системи державного фінансового регулювання економіки.

Метою статті є обґрунтування інституційних засад розвитку фінансового регулювання економіки задля посилення рівня його дієвості та узгодженості з пріоритетами розбудови держави.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, діалектичний, порівняльний, факторний, логічний, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати дослідження. Неокласичний підхід щодо ролі держави у регулюванні фінансово-економічних процесів зводиться до того, що держава має здійснювати фінансове регулювання економіки, у випадках «провалів ринку», при яких ринок не в змозі забезпечити ефективний перерозподіл фінансових ресурсів. Натомість, інституційний підхід полягає у тому, що ринкова економіка не може ефективно функціонувати без держави, та системи державного фінансового регулювання. Функціонування економіки ґрунтується на сукупності визначених моральних та правових норм та правил. З урахуванням того, що економіка України віднесена до трансформаційних, їй притаманні доволі часті інституційні зміни економіки та фінансової системи. Слід зауважити, що у період посилення інтеграційних та глобалізаційних процесів відбувається поширення економічної конвергенції, у тому числі норм, правил, стандартів здійснення фінансової діяльності. Вплив на формування та реалізацію державної фінансової політики правових, суспільних, корпоративних та інших інституціональних чинників є досить суттєвим. Якісний рівень інституційного середовища визначає динаміку соціально-економічного розвитку. Згідно положень теорій інституціоналізму, інституційне середовище має досить вагоме значення для розвитку економіки, основними аспектами впливу даного середовища на економіку є: інституційні обмеження – правила та закони, які лімітують діяльність економічних агентів у вигляді юридичних та фізичних осіб, а також види відповідальності, встановлені державою у разі порушення даних правил; вплив на структуру стимулів; зниження ступеню невизначеності; виконання функцій регулювання та координації; вплив на ступінь раціональності поведінки; формування пріоритетів діяльності економічних агентів [3].

Інституційна структура системи фінансового регулювання еволюціонує та удосконалюється разом з інституційною системою суспільства. Інституційні зміни не відбуваються дискретно, для них характерний поступовий перехід від старих до нових інститутів, залежність від тенденцій попереднього розвитку визначає інституційну стійкість суспільства. Також взаємовплив спостерігається між інституційним середовищем суспільства та державною фінансовою політикою. Позитивні результати запланованих інституційних змін сприятимуть підвищенню дієвості механізмів управління державними фінансами в системі соціально-економічного розвитку. В умовах сьогодення модель економічного зростання країни повинна поєднувати інноваційні та соціальні фінансово-бюджетні складові, що забезпечить якісне функціонування системи державних фінансів.

Роль держави в інституційній системі полягає у формуванні дієвих правових інститутів, забезпечення розвитку та зміцнення інституту власності. Правові інститути є важливою складовою системи інститутів, які визначають імперативні норми, є обов’язковими для виконання відповідними суб’єктами суспільства. Крім того, дані інститути мають більш високий ступінь еластичності аніж культурні норми, потребують швидшої адаптації до змін соціального-економічного середовища. Реалізація функцій держави, які ґрунтуються на положеннях Конституції України, спрямовані на забезпечення прав та свобод громадян, економічного та політичного суверенітету. Враховуючи динамічність трансформаційних змін економіки та соціальної сфери держава має виконувати певні специфічні функції щодо формування інституційного середовища ринкової економіки та державних інститутів регулювання. Під інституційним середовищем слід розуміти певну форму організації відносин, сукупність формальних і неформальних рамок поведінки учасників економічних процесів, а також способів закріплення даних взаємовідносин і контролю за їх виконанням. Формальні правила, що утворюють інституційне середовище, складаються з законів, прийнятих Верховною Радою України, указами, виданих Президентом України, постановами Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, іншими нормативно-правовими актами, виданих повноваженими органами влади. До найвагоміших законодавчих актів, які регулюють взаємовідносини у фінансовій сфері, належать: Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України, Митний кодекс України, Закон України «Про банки та банківську діяльність», Закон України «Про Національний Банк України», Закон України «Про Державний бюджет України», Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю».

В економічні сфері, важливим завданням держави є захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, забезпечення соціальної спрямованості економіки, підтримка конкуренції [5]. Крім того, важливим з боку держави формування стратегії соціально-економічного розвитку, забезпечення ефективності функціонування державного сектора економіки, підтримка та стимулювання інвестиційних та структурних програм економічного розвитку, пошук оптимального рівня розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему, забезпечення виваженої грошово-кредитної політики тощо.

Правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність [2]. Система державного фінансового регулювання має доповнювати механізм ринкового саморегулювання, постійно удосконалювати форми та методи впливу держави на фінансову систему, галузі суспільного виробництва з метою забезпечення макроекономічної стабілізації або ж, сприяння збалансованому економічному зростанню. Поєднання механізмів державного регулювання та саморегулювання потребує наявності адекватної інституційної системи та відповідних інститутів. Варто акцентувати увагу на тому, що активізація державного фінансового регулювання спрямована на протидію впливу економічної рецесії, певних «економічних шоків», однак не є довгостроковим інструментом зниження волатильності фінансового ринку. Інститути державного фінансового регулювання удосконалюються та розвиваються, змінюючи при цьому систему концепцію управління державними фінансами.

Статтею 10 Господарського кодексу України визначено, що основними напрямами економічної політики, що визначаються державою, є:

- структурно-галузева політика, спрямована на здійснення державою прогресивних змін у структурі економіки, удосконалення міжгалузевих та внутрішньогалузевих пропорцій, стимулювання розвитку галузей, які визначають науково-технічний прогрес, забезпечують конкурентоспроможність вітчизняної продукції та зростання рівня життя населення. Складовими цієї політики є промислова, аграрна, будівельна та інші сфери економічної політики, щодо яких держава здійснює відносно самостійний комплекс заходів стимулюючого впливу;

- інвестиційна політика, спрямована на створення суб'єктам господарювання необхідних умов для залучення і концентрації коштів на потреби розширеного відтворення основних засобів виробництва, переважно у галузях, розвиток

яких визначено як пріоритети структурно-галузевої політики, а також забезпечення ефективного і відповідального використання цих коштів та здійснення контролю за ним;

- амортизаційна політика, спрямована на створення суб'єктам господарювання найбільш сприятливих та рівноцінних умов забезпечення процесу простого відтворення основних виробничих і невиробничих фондів переважно на якісно новій техніко-технологічній основі;

- політика інституційних перетворень, спрямована на формування раціональної багатоукладної економічної системи шляхом трансформування відносин власності, здійснення роздержавлення економіки, приватизації та націоналізації виробничих фондів, забезпечення на власній основі розвитку різних форм власності і господарювання, еквівалентності відносин обміну між суб'єктами господарювання, державну підтримку і захист усіх форм ефективного господарювання та ліквідацію будь-яких протизаконних економічних структур;

- цінова політика, спрямована на регулювання державою відносин обміну між суб'єктами ринку з метою забезпечення еквівалентності в процесі реалізації національного продукту, дотримання необхідної паритетності цін між галузями та видами господарської діяльності, а також забезпечення стабільності оптових та роздрібних цін;

- антимонопольна політика, спрямована на створення оптимального конкурентного середовища діяльності суб'єктів господарювання, забезпечення їх взаємодії на умовах недопущення проявів дискримінації одних суб'єктів іншими, насамперед у сфері монопольного ціноутворення та за рахунок зниження якості продукції, послуг, сприяння зростанню ефективної соціально орієнтованої економіки;

- бюджетна політика, спрямована на оптимізацію та раціоналізацію формування доходів і використання державних фінансових ресурсів, підвищення ефективності державних інвестицій у економіку, узгодження загальнодержавних і місцевих інтересів у сфері міжбюджетних відносин, регулювання державного боргу та забезпечення соціальної справедливості при перерозподілі національного доходу;

- податкова політика, спрямована на забезпечення економічно обґрунтованого податкового навантаження на суб'єктів господарювання, стимулювання суспільно необхідної економічної діяльності суб'єктів, а також дотримання принципу соціальної справедливості та конституційних гарантій прав громадян при оподаткуванні їх доходів;

- грошово-кредитна політика, спрямована на забезпечення економіки економічно необхідним обсягом грошової маси, досягнення ефективного готівкового обігу, залучення коштів суб'єктів господарювання та населення до банківської системи, стимулювання використання кредитних ресурсів на потреби функціонування і розвитку економіки;

- валютна політика, спрямована на встановлення і підтримання паритетного курсу національної валюти щодо іноземних валют, стимулювання зростання державних валютних резервів та їх ефективне використання;

- зовнішньоекономічна політика, спрямована на регулювання державою відносин суб'єктів господарювання з іноземними суб'єктами господарювання та захист національного ринку і вітчизняного товаровиробника [2].

Система державного фінансового регулювання є інструментом забезпечення відтворювальних процесів в економіці, спрямованим на реалізацію відповідних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Однією із вагомих складових даної системи є середньострокове бюджетне прогнозування, оскільки обґрунтовує напрями використання бюджетних коштів у майбутньому з урахуванням визначених цілей розвитку економіки та соціальної сфери держави. Важливим є збільшення часових періодів фінансово-бюджетного прогнозування, яке використовується в сучасній політиці державного управління. На сучасному етапі розробляються середньострокові програми, формується довгострокова стратегія розвитку країни, окремих галузей суспільного виробництва та складових фінансової системи, які закріплюються в затверджуваних документах у формі стратегій, концепцій, програм. Формування системи стратегічного фінансово-бюджетного прогнозування і планування сприяє визначенню довгострокових кількісно вимірюваних цілей, що дають характеристику очікуваному рівню розвитку соціальної сфери та економіки країни, та передбачає аналіз можливих альтернативних сценаріїв розвитку. Система фінансового прогнозування та індикативного планування сприяє розвитку конкуренції між програмами соціально-економічного розвитку, що підвищить дієвість фінансового регулювання. Крім того, це створить належні умови для повноцінного впровадження програмно-цільового методу як на місцевому так і на державному рівні у бюджетний процес, посилить дієвість моніторингу та експертної оцінки за виконанням бюджетних програм, сприятиме підвищенню рівня наукоємності бюджетного процесу в цілому.

Зазначена система повинна включати: вибір пріоритетів економічного розвитку, інструменти та механізми їх реалізації, відповідні інститути організації економічної діяльності та методи контролю за досягненням очікуваних результатів. Слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку фінансових відносин зроблено важливі кроки до запровадження системи стратегічного прогнозування та планування, зокрема затверджено Стратегію сталого розвитку «Україна-2020», де визначено першочерговий перелік реформ та програм, що потребують реалізації, відповідні індикатори успішності досягнення поставлених результатів; у Бюджетному кодексі визначено імперативну норму що запровадження середньострокового бюджетного прогнозування, сформовано та виконуються програми економічного та соціального розвитку. Водночас, з метою посилення ефективності функціонування даної системи слід підвищити ступінь відповідальності уповноважених державних інституцій за досягнення планових результатів цільових програм та бюджету, посилити рівень координації та взаємоузгодженості складових системи державного фінансового регулювання економічного розвитку.

Необхідно зауважити, що взаємозв’язок таких складових бюджетного та грошово-кредитного регулювання як суб’єкт, об’єкти, правила, механізми, інструменти є важливою і необхідною передумовою їх скоординованої реалізації. Характер механізмів та інструментів, які використовуються при проведенні монетарної та бюджетної політики, дозволяють розглядати їх як взаємодоповнюючі засоби державного фінансового регулювання економічного розвитку [5]. Крім того, використання відповідної сукупності заходів державного фінансового регулювання економіки не в змозі одночасно забезпечувати досягнення таких цілей, як досягнення макроекономічної стабільності, усунення та зменшення наслідків «провалів ринку», стимулювання економічного розвитку, досягнення оптимального перерозподілу національного доходу між членами суспільства. Ці цілі часто суперечать один одному, і потрібно знайти рішення, що забезпечує певний компроміс між ними. Ведучи дискусію про державне фінансове регулювання економічного розвитку, слід виділити довгострокову та короткострокову компоненту економічного розвитку, при чому заходи фінансового регулювання відрізняються для підтримки економічного зростання в залежності від поставлених завдань та часових горизонтів. Під короткостроковим слід розуміти період, в якому можна змінити використання факторів економічного зростання, а під довгостроковим - період, в якому можуть змінюватися як обсяги задіяних у виробництві факторів, так і

проходить зміна технологічних укладів. У довгостроковому періоді для підтримки, з боку держави, економічного зростання, насамперед, слід проводити структурні зміни економіки, сприяти інституційним перетворенням фінансової системи. При чому результативність трансформаційних перетворень фінансового сектору та економіки загалом відбуватиметься із часовим лагом та з урахуванням ефективності та адаптивності заходів інститутів, що формують та реалізують державне фінансове регулювання.

Згідно дослідження Д. Родріка до основних передумов забезпечення економічного розвитку на довгостроковій основі належать: рівень технологічного укладу економіки, наявні фактори виробництва, інституційне середовище, ступінь інтегрованості економіки у світовому, а також географічне розташування країни. При чому рівень інституційного середовища характеризує якість формальних та неформальних суспільних рамок взаємодії економічних агентів, правил і ступеню впливу та масштабів державного фінансового регулювання, які створюють відповідні умови для забезпечення соціально-економічного розвитку. Лауреат Нобелевської премії з економіки Р. Солоу у своєму дослідженні дійшов висновку, що роль державного фінансового регулювання у забезпеченні довгострокового економічного розвитку є незначною. На його думку, в довгостроковому періоді темпи зростання економіки визначаються темпами зростання населення та технологічного прогресу [11]. Разом з тим, на сучасному етапі ряд міжнародних досліджень, в тому числі виконанні фахівцями та експертами Міжнародного Валютного Фонду свідчать про об'єктивну необхідність використання системи державного фінансового регулювання не тільки для досягнення короткострокової макроекономічної стабілізації, але й для створення сприятливих умов для забезпечення економічного розвитку на довгостроковій основі, підвищення добробуту населення. З метою реалізації зазначеного слід поступово змінювати структуру державних видатків, в тому числі бюджетних шляхом зростання частки продуктивних видатків та обмеження непродуктивних при підвищенні якісного рівня функціонування бюджетних інститутів. Заходи державного фінансового регулювання щодо стимулювання економічного зростання повинні бути спрямовані, насамперед, на збільшення обсягів і підвищення якості факторів виробництва, зокрема людського капіталу. В свою чергу, цілі та завдання діяльності державного інституту у сфері грошово-кредитного регулювання також відрізняються в залежності від часового періоду. Загалом на центральний банк покладено наступні завдання – забезпечення цінової стабільності, сприяння досягненню фінансової стійкості та стабільності банківської системи, підтримка фінансових посередників в період кризи ліквідності. Реалії розвитку вітчизняної економіки, які констатують відсутність потенціалу відновлення економічного зростання за рахунок короткострокових заходів фінансового стимулювання зумовлюють потребу активізації діяльності держави у сфері забезпечення та підтримки довгострокового економічного зростання.

Варто враховувати, що вплив державного фінансового регулювання на економічні та соціальні процеси відбувається з часовим лагом. Крім того, лаг впливу грошово-кредитного регулювання є диферентним у порівнянні з тривалістю лагу відповідного впливу бюджетного регулювання. Визначено, що грошово-кредитне регулювання характеризується вищим рівнем результативності в довгостроковому періоді, тоді як результативність бюджетної політики проявляється, насамперед, в середньостроковому та короткостроковому періодах. Завдання щодо забезпечення стабільності національної грошової одиниці та інфляційного таргетування мають більш довгостроковий характер аніж формування та виконання бюджету на відповідний рік. Забезпечення інтенсивного економічного зростання на довгостроковій основі потребує одночасного використання інструментів, операційних важелів, механізмів податкового, митного, бюджетного, грошово-кредитного, валютного регулювання.

Взаємоузгодження бюджетного та грошово-кредитного регулювання потребує підвищення якісного рівня інституційного забезпечення як державного управління так і економіки в цілому. Інституційний аспект координації вищезгаданих складових системи державного фінансового регулювання, значним чином, пов'язаний із взаємодією державних інститутів, які й здійснюють дане регулювання. Важливою передумовою реалізації виваженого та результативного грошово-кредитного регулювання є дотримання принципу незалежності Центрального банку. Державний інститут, що формує та реалізує грошово-кредитну політику має бути незалежним від державного інституту, що формує та реалізує податкову, митну та бюджетну політику при досягненні цілей грошово-кредитної політики. Зазначене передбачає, право у відмові надання емісійних чи прямих кредитних фінансових ресурсів Міністерству фінансів або ж місцевим органам влади для виконання відповідного бюджету. Вагомим завданням держави є забезпечення єдності складових системи державного фінансового регулювання, таким чином, щоб реалізація заходів регулювання не обмежувала операційну незалежність Центрального банку та дозволяла проводити доволі адаптивне податкове та боргове регулювання.

Інститут бюджетного регулювання має ґрунтуватися на сукупності форм, засобів, механізмів формування та реалізації завдань бюджетної політики, які визначають умови взаємовідносин учасників бюджетного процесу. Методи, інструменти, важелі бюджетного регулювання визначають можливість кількісного і якісного впливу інституту бюджету на соціальне та економічне середовище. При цьому кількісний вплив характеризується обсягом і показниками перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну та податкову систему. Основною метою бюджетного регулювання є розробка і проведення збалансованої фінансово-бюджетної політики, в тому числі, у сфері доходів, видатків бюджету, міжбюджетних відносин, дефіциту (профіциту) бюджету, державного боргу, спрямованої на активізацію економічного зростання [7]. Реалізація заходів бюджетного регулювання має визначатись з урахуванням циклічності динаміки економіки та рівня стійкості системи державних фінансів, суттєве зменшення якої може призвести до ускладнення проведення ефективного бюджетного регулювання для позитивного впливу на економічні та соціальні процеси.

Доцільним є спрямування заходів митного, податкового, бюджетного регулювання у період постстабілізаційного відновлення на зниження податкового навантаження на інноваційну та високотехнологічну діяльність, виділення бюджетних асигнувань на підтримку критично значущих для становлення високотехнологічного укладу економіки бюджетних видатків, в тому числі науку, освіту, оборону, охорону здоров'я. При цьому збільшення фінансування слід концентрувати на перспективні напрями розвитку технологічного укладу, в яких вітчизняні виробники та організації мають конкурентні переваги. З огляду на зазначене, важливою складової бюджетного регулювання повинна стати орієнтація державних закупівель на придбання високотехнологічної продукції вітчизняного виробництва. Одним із важливих заходів бюджетного регулювання є виділення видатків бюджету на модернізацію транспортної, телекомунікаційної, енергетичної та житлово-комунальної інфраструктури з метою забезпечення сприятливих умов для підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання та зростання рівня їх ділової активності. Необхідним та актуальним є поглиблення та активізація заходів державно-приватного партнерства у сфері реалізації вищезгаданих проектів.

Інструменти грошово-кредитного регулювання повинні забезпечити відповідну грошову пропозицію для розширеного відтворення розвитку економіки. Необхідним є створення загальноприйнятого як у розвинутих країнах світу емісійного механізму рефінансування Центральним банком комерційних банків під збільшення їх кредитних вимог до підприємств реального сектора і в міру зростання фінансових потреб економіки. Реалізація зазначеного потребує часткової зміни доступу комерційних банків до рефінансування зі боку державного регулятора із зобов'язаннями щодо цільового використання одержуваних від держави кредитних ресурсів для кредитного фінансування економіки. Доцільним є здійснення рефінансування під заставу облігацій платоспроможних підприємств та співфінансування державних програм економічного та соціального розвитку, використання механізму надання державних гарантій з урахуванням обмежень, що закріплені Законом України про Державний бюджет на відповідний рік.

Спираючись на зарубіжний досвід, можна констатувати, що розвиток економіки залежить від функціонування інституту власності, пропорцій державної та приватної форм власності у загальній структурі. Власність є базовим елементом інституційного середовища економіки, на якому ґрунтується сукупність суспільних відносин та визначається структура, склад, способи взаємодії та реалізації основних елементів даного середовища. Різноманіття форм власності зумовлює існування та розвиток таких економічних категорій як підприємництво, ринок, конкуренція, економічна свобода, державне фінансове регулювання. Важливою умовою функціонування інституційного середовища, досягнення належного рівня ефективності діяльності економічних агентів є чітке визначення прав власності. Розробка відповідних нормативно-правових актів, які регулюють фінансово-економічні відносини, їх дотримання, а також становлення інститутів захисту прав власності сприяють скороченню величини трансакційних витрат, в результаті чого збільшується обсяг валового внутрішнього продукту та торговельного обороту, посилюється дієвість алокації та перерозподілу фінансових ресурсів.

Існування різних форм власності, в тому числі і державної, у довгостроковій перспективі сприяє зниженню рівня трансакційних витрат, що пов’язані з певними видами діяльності. Інститут державної власності забезпечує режим виняткового доступу до певних видів ресурсів, що відповідає колективним інтересам суспільства в цілому. З огляду на зазначене, видається важливим досягнення компромісу в суспільстві щодо спільних прав на використання даних ресурсів, що передбачає розробку механізму реалізації управління у конкретних формах та методах прийняття рішень щодо використання відповідного ресурсу державної власності – голосування, одноосібне розпорядження, делегування повноважень управління кваліфікованому менеджменту. В той же час, допускається можливість створення підприємств змішаної форми власності, проте співвласники не матимуть одноосібного права розпоряджатись ресурсами.

Серед робіт, у яких досліджуються генезис правових систем та їх вплив на характер майнових відносин та роль інституту власності в забезпечення економічного розвитку слід виділити праці Р. Ла Порта, Ф. Лопес-де-Сіланеса, А. Шляйфер. Науковці відводять важливу роль незалежності судових органів у реалізації принципів забезпечення захисту майнових прав інвесторів, приведені дослідження підтверджують тезу про те, що в країнах, де судові органи володіють порівняно більшою незалежністю, повніше захищені права власності та забезпечені кращі умови для інтенсивного економічного зростання країни. Було зроблено відповідні висновки, що по-перше – інститут власності є інструментом довгострокового розвитку економіки; зростання показника питомої ваги приватної власності у загальній структурі власності позитивно впливає у середньо- та довгостроковому періоді на обсяг інвестицій та ефективність фінансової системи; вагомою передумовою функціонування інституту власності є обмеження повноважень виконавчої та законодавчої влади у сфері майнових відносин, забезпечення довіри до державного механізму регулювання; корупція державних чиновників знижує можливості для зміцнення ринкових інститутів і конкурентних механізмів в економіці [10].

Професор Гарвардського університету Роберт Барро зазначає, що частка державного споживання у валовому внутрішньому продукті є одним із десяти найбільш важливих показників, які впливають на середньорічні темпи економічного зростання. У своєму дослідженні він здійснив оцінку впливу факторів, які здійснюють вплив на економічне зростання у довгостроковому періоді більш аніж для 80 країн. Він дійшов висновку, що надмірна концентрація валового внутрішнього продукту через систему державних фінансів доволі негативно позначається на стані економіки. Крім того, було виділено й інші несприятливі ефекти державного фінансового регулювання [9].

За останнє століття суттєво було змінено підходи щодо частки державних підприємств та активів держави у загальній структурі власності. Загальний тренд свідчить про поступове скорочення частки державної форми власності, однак зафіксовано тенденції до зростання кількості державних підприємств та питомої ваги державної власності в залежності від соціально-економічних умов. Водночас, процеси приватизації та дерегуляції, що здійснювались у розвинутих країнах впродовж останніх десятиліть сприяли більш інтенсивному науково-технічному прогресу в таких галузях економіки, як телекомунікації, авіаційний транспорт, виробництво електроенергії та газу. Активізація конкурентних сил випадках посилювала тенденцію до формування інноваційної моделі економіки. Разом з тим, слід констатувати, що відповідні процеси дерегуляції, особливо у фінансовій сфері, значним чином сприяли появі спекулятивних «бульбашок» та поглибили негативні наслідки фінансово-економічної рецесії 2008-2009 років.

Із початком становлення власної фінансової системи України, питання інституту власності стало одним з найбільш вагомих. На початковому етапі трансформації економіки держава, домінувала державна власність. Згодом було ініційовано та розпочато процеси роздержавлення та приватизації, що суттєво змінило структуру власності загалом. На сучасному етапі економічного розвитку, у країні домінує приватна власність, водночас у власності держави перебуває понад 3200 підприємств, значна частка яких є збитковими. Видається доцільним формування єдиної системи фінансового контролю для державних підприємств, підвищення загальної ефективності діяльності держави як власника активів та управлінського суб’єкта, що спрямовано на посилення рівня конкурентоспроможності країни в сучасній глобалізованій економіці. З метою підвищення дієвості функціонування підприємств державної та комунальної форм власності доцільним є посилення прозорості їх функціонування.

Висновки. Інституційне середовище має досить вагоме значення для розвитку економіки. Проведення інституційних змін сприятиме підвищенню дієвості механізмів управління державними фінансами в системі соціально-економічного розвитку держави. В умовах сьогодення модель економічного зростання країни повинна поєднувати інноваційні та соціальні фінансово-бюджетні складові, що забезпечить якісне функціонування системи державних фінансів. Необхідним є використання інструментів та важелів фінансової політики не тільки для досягнення короткострокової макроекономічної стабілізації, але й для створення сприятливих умов для забезпечення економічного розвитку на довгостроковій основі. З метою реалізації зазначеного слід поступово змінювати структуру

державних видатків, в тому числі бюджетних шляхом зростання частки продуктивних видатків та обмеження непродуктивних при підвищенні якісного рівня функціонування бюджетних інститутів. Заходи державного фінансового регулювання щодо стимулювання економічного зростання повинні бути спрямовані, насамперед, на збільшення обсягів і підвищення якості факторів виробництва, зокрема людського капіталу. Доцільним є спрямування заходів митного, податкового, бюджетного регулювання у період постстабілізаційного відновлення на зниження податкового навантаження на інноваційну та високотехнологічну діяльність, виділення бюджетних асигнувань на підтримку критично значущих для становлення високотехнологічного укладу економіки бюджетних видатків, в тому числі науку, освіту, оборону, охорону здоров'я.

Список використаних джерел

1. *Боголіб Т. М. Бюджетна політика як інструмент макроекономічної стабільності / Т. М. Боголіб // Економічний часопис -XXI. – 2015. – № 3–4 (1). – С. 84–87.*
2. *Господарський кодекс України : станом на 21 січ. 2015 р. : відповідає офіц. тексту. – Харків : Право, 2015. – 217 с.*
3. *Институциональная архитектоника и динамика экономических преобразований / под. ред. А. А. Гриценка. – Х.: Форт, 2008. – 928 с.*
4. *Конституція України : станом на 16 лют. 2015 р. : відповідає офіц. тексту. – Харків : Право, 2015. – 64 с.*
5. *Лагутін В. Д. Бюджетна та монетарна політика: координація в трансформаційній економіці / Лагутін В. Д. – К. : КНТЕУ, 2007. – 248 с.*
6. *Норт Д. Понимание процесса экономических изменений / Д. Норт ; пер. с англ. – М. : Изд. дом Гос. ун-та. – Высшей школы экономики, 2010. – 256 с.*
7. *Чугунов І. Я. Бюджетна складова суспільного розвитку / І. Я. Чугунов, А.А. Максюта // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 3. – С. 45–54.*
8. *Alan S. Binder It's Broke, Let's Fix It: Rethinking Financial Regulation // International Journal of Central Banking. – December 2010. – 277-330 p.*
9. *Barro R. Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study. – MIT Press Books, The MIT Press, edition the 1st. – vol. 1. 1997. – 120 p.*
10. *La Porta R., Lopes-de-Silanes F., Shleifer A. Investor Protection and Corporate Governance // Journal of Financial Economics. 2000. Vol. 58. – 158-179 p.*
11. *Solow R. Economic growth and the structure of long-term development / Solow R.. – New-York: St. Martin Press, 1994. –352 p.*
12. *Stiglitz J. Stability with Growth: Macroeconomics, Liberalization and Development / J. Stiglitz, J. A. Ocampo, S. Spiegel, et.al. – Oxford: Oxford University Press, 2006 – 352 p.*

References

1. *Bogolib T. M. Biudzetna polityka jak instrument makroekonomičnoji stabiĺnosti / T. M. Boholib // Ekonomičnýj časopys -XXI. – 2015. – № 3–4 (1). – S. 84–87.*
2. *Hospodarskiy kodeks Ukrajiny : stanom na 21 sic. 2015 r. : vidpovidaje ofic. tekstu. – Charkiv : Pravo, 2015. – 217 s.*
3. *Ynstytucyonaĺnaja archytektonyka y dynamyka ekonomyčeskych preobrazovany / pod. red. A. A. Hrycenka. – Ch.: Fort, 2008. – 928 s.*
4. *Konstytucija Ukrajiny : stanom na 16 liut. 2015 r. : vidpovidaje ofic. tekstu. – Charkiv : Pravo, 2015. – 64 s.*
5. *Lahutin V. D. Biudzetna ta monetarna polityka: koordynacija v transformacijnij ekonomici / Lahutin V. D. – K. : KNTEU, 2007. – 248 c.*
6. *Nort D. Ponymanye processa ekonomyčeskych yzmeneny / D. Nort ; per. s anhl. – M. : Yzd. dom Hos. un-ta. – Visheya shkola ekonomyky, 2010. – 256 s.*
7. *Čuhunov I. Ja. Biudzetna skladova suspiĺnoho rozvytku / I. Ja. Cuhunov, A.A. Maksiuta // Visnyk KNTEU. – 2012. – № 3. – S. 45–54.*
8. *Alan S. Binder It's Broke, Let's Fix It: Rethinking Financial Regulation // International Journal of Central Banking. – December 2010. – 277-330 p.*
9. *Barro R. Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study. – MIT Press Books, The MIT Press, edition the 1st. – vol. 1. 1997. – 120 p.*
10. *La Porta R., Lopes-de-Silanes F., Shleifer A. Investor Protection and Corporate Governance // Journal of Financial Economics. 2000. Vol. 58. – 158-179 p.*
11. *Solow R. Economic growth and the structure of long-term development / Solow R.. – New-York: St. Martin Press, 1994. –352 p.*
12. *Stiglitz J. Stability with Growth: Macroeconomics, Liberalization and Development / J. Stiglitz, J. A. Ocampo, S. Spiegel, et.al. – Oxford: Oxford University Press, 2006 – 352 p.*

ДАНІ ПРО АВТОРА
Пасічний Микола Дмитрович,
старший науковий співробітник Науково-дослідного фінансового інституту КНТЕУ,
кандидат економічних наук
02156, м. Київ, Кіото 21
e-mail: nickpasichniy@gmail.com

ДАННЫЕ О АВТОРА
Пасечный Николай Дмитриевич,
старший научный сотрудник Научно-исследовательского финансового института КНТЭУ,
кандидат экономических наук
02156, г. Киев, Киото 21
e-mail: nickpasichniy@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR
Pasichniy Mykola Dmitrovich.
Senior fellow, Science-research financial institute of Kyiv National University of Trade and Economics, PhD
02156, Kyiv, 21, Kioto st.
e-mail: nickpasichniy@gmail.com

УДК 657.421

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО СУТНОСТІ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

Яременко Л.М.

Предметом *дослідження являються основні засоби, які виступають об'єктом бухгалтерського обліку.*

Метою *дослідження є уточнення сутності поняття «основні засоби» та їх класифікація, а також визначення особливостей трактування згідно нормативно-правових документів.*

Методологія проведення роботи. *Робота виконана за результатами дослідження сучасних вітчизняних і зарубіжних поглядів на економічну сутність поняття «основні засоби» та їх класифікації в бухгалтерському обліку за Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку №7 «Основні засоби» та Податкового кодексу України.*

Результати роботи*. Узагальнено методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про основні засоби. Проаналізовано підходи до трактування економічної сутності основних засобів в бухгалтерському обліку. Описано класифікацію основних засобів в сучасних умовах господарювання.*

Галузь застосування результатів. *Проблеми обліку основних засобів є актуальними для більшості підприємств в зв'язку з потребою отримати власниками, кредиторами й інвесторами оперативної та достовірної інформації щодо стану, руху, оновлення та ефективності використання основних засобів.*

Основні засоби є невід'ємною складовою діяльності будь-якого підприємства, вони відіграють неабияку роль в економічних процесах. Однак, відсутність єдиного підходу до визначення поняття «основні засоби», а також його відображення в бухгалтерському законодавстві України є проблемою, що потребує глибшого дослідження.

Висновки. *Отже, немає єдиного підходу до визначення терміну основні засоби, для цілей бухгалтерського обліку використовують поняття «основні засоби», а для цілей оподаткування поняття «основні фонди». Основні засоби є матеріальною основою будь-якої підприємницької діяльності. Без основних засобів не може відбуватися жодного господарського процесу. Бухгалтерський облік організовується відповідно до типових класифікацій основних засобів, які призначені для встановлення єдиного їх групування в обліку.*

Ключові слова: *основні засоби, основні фонди, класифікація основних засобів, матеріальні активи, об'єкт бухгалтерського обліку.*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К СУЩНОСТИ И КЛАССИФИКАЦИИ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ

Яременко Л.М.

Предметом *исследования являются основные средства, выступающие объектом бухгалтерского учета.*

Целью *исследования является уточнение сущности понятия «основные средства» и их классификация, а также определение особенностей трактовки согласно нормативно-правовых документов.*

Методология проведения работы. *Работа выполнена по результатам исследования современных отечественных и зарубежных взглядов на экономическую сущность понятия «основные средства» и их классификации в бухгалтерском учете в соответствии с Положением (стандартом) бухгалтерского учета №7 «Основные средства» и Налогового кодекса Украины.*

Результаты работы. *Обзор методологических основ формирования в бухгалтерском учете информации об основных средствах. Проанализированы подходы к трактовке экономической сущности основных средств в бухгалтерском учете. Описана классификация основных средств в современных условиях хозяйствования.*

Область применения результатов. *Проблемы учета основных средств являются актуальными для большинства предприятий в связи с необходимостью получить собственниками, кредиторами и инвесторами оперативной и достоверной информации о состоянии, движении, обновлении и эффективности использования основных средств.*

Основные средства являются неотъемлемой частью деятельности любого предприятия, они играют большую роль в экономических процессах. Однако, отсутствие единого подхода к определению понятия «основные средства», а также его отражение в бухгалтерском законодательстве Украины является проблемой, требующей глубокого исследования.

Выводы. *Следовательно, нет единого подхода к определению срока основных средств, для целей бухгалтерского учета используют понятие «основные средства», а для целей налогообложения понятие «основные фонды». Основные средства являются материальной основой любой предпринимательской деятельности. Без основных средств не может происходить хозяйственного процесса. Бухгалтерский учет организуется в соответствии с типовыми классификациями основных средств, которые предназначены для установления единой их группировки в учете.*

Ключевые слова: *основные средства, основные фонды, классификация основных средств, материальные активы, объект бухгалтерского учета.*

THEORETICAL APPROACHES TO THE NATURE AND CLASSIFICATION OF FIXED ASSETS

Jaremenko L.M.

Subject *of research is fixed assets which are the object of accounting.*

Aim *of research is specification of notion «fixed assets» and classification of fixed assets, as well as determination of peculiarities of interpretation in compliance with normative legal documents.*

 © Яременко Л.М., 2015

Methodology of work performance. *The work is performed on the results of analyzing modern local and foreign views on the economic essence of notion «fixed assets» and their classification in accounting in accordance with the Regulation (Standard) of Accounting No 7 «Fixed Assets» and Tax Code of Ukraine.*

Work results*. The author generalized the methodological grounds of reflecting information about fixed assets in accounting, analyzed approaches to interpreting economic essence of fixed assets in accounting and provided classification of fixed assets in the modern economic conditions.*

Branch of application of results. *Problems of accounting fixed assets are essential for most enterprises in connection with the necessity to receive immediate and trustworthy information regarding condition, progress, update and efficiency of using fixed assets by owners, creditors and investors.*

Fixed assets are inseparable constituents of any enterprise playing an important role in the economic processes. Thus, absence of unified approach to the determination of notion «fixed assets», as well as its reflection in the accounting legislation of Ukraine is the problem requiring wider research.

Conclusions. *Therefore, there is no unified approach to the determination of notion fixed assets; the term «fixed assets» is used for the purposes of accounting and the term «capital funds» is used for the purposes of taxation. Fixed assets constitute material basis for any entrepreneurial activities. Any economic operation may not be performed without fixed assets. Accounting is organized in accordance with typical classifications of fixed assets for the determination of their single grouping in accounting.*

Key words: *fixed assets, capital funds, classification of fixed assets, tangible assets, object of accounting.*

Актуальність. Основою матеріально-технічної бази підприємства являються основні засоби. Від правильного та раціонального обліку основних засобів залежить процес їх відтворення, поповнення, оновлення та в кінцевому рахунку – забезпеченість підприємства конкурентноспроможними, сучасними засобами праці. Розвиток цього напряму економіки залежить від своєчасного отримання надійної, достовірної, прозорої та повної обліково-економічної інформації. У зв'язку з цим, зростає роль і значення обліку основних засобів як найважливішої функції управління підприємством. Однак наразі існуючий порядок організації обліку операцій з основними засобами не дає змогу провести повний економічний аналіз і не в повній мірі забезпечує інформацією щодо їх здійснення систему управління підприємством. Перш за все нечіткість та недосконалість нормативно-правового регулювання, численні зміни правової бази сприяли перекручуванню сутності основних засобів, відсутності взаємозв'язку між фінансовим та податковим обліком основних засобів, а також до неоднозначного сприйняття фахівцями інформації про них. Облік основних засобів на підприємстві займає одне із важливих місць, що визначають масштаби та напрями розвитку підприємства. Вони визначають стратегічні можливості діяльності підприємства, а їх ефективне використання впливає на результати виробництва, тобто в кінцевому результаті – фінансовий результат, його здатність конкурувати з іншими товаровиробниками тощо.

Для чіткого розуміння економічних процесів, в тому числі формування та відтворення основних засобів виникає необхідність дослідити економічну сутність основних засобів.

Аналіз наукових досліджень. Вагомий внесок у розвиток теоретичних засад і методичних підходів до вирішення проблем оцінки, обліку, аналізу і аудиту основних засобів внесли вчені-економісти М.Я.Дем'яненко, Г.Г.Кірейцев, М.Т.Білуха, О.М.Голованов, Л.І.Гомберг, М.В.Кужельний, Л.К.Сук, В.П.Завгородній, В.Ф.Палій, В.В.Сопко, В.Г Лінник, Н.Ф.Огійчук та інші вчені. Вивченням сутності основних засобів займалося багато вчених, серед яких слід відзначити: Л.К. Сук, Н.Г. Виговську, В.Г. Андрійчука, В.С. Сухарського, М.Я. Дем'яненка, А.Г. Вознюк, Ф.Ф. Бутинця, В.Г. Лінника, В.В. Сопка, В.Г. Швеця та інші.

Методологічні питання отримання інформації про «основні засоби» визначаються Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» та міжнародним стандартом фінансової звітності – М(С) БО 16 «Основні засоби». Між тим, деякі питання відображені у Податковому Кодексі України. Отже, відсутність єдиного підходу до визначення поняття «основні засоби», а також його відображення в бухгалтерському та податковому законодавстві України є проблемою, що потребує глибшого дослідження.

Постановка завдання. Метою написання статті є аналіз підходів до трактування економічної сутності та класифікації основних засобів. Цільова спрямованість написання статті обумовила постановку та розв'язання наступних завдань: узагальнено методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про основні засоби, проаналізовано підходи до трактування економічної сутності основних засобів в бухгалтерському обліку, описано класифікацію основних засобів в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу. В умовах переходу до ринкових відносин, питання, що пов'язані зі змінами в обліку та аналізі господарської діяльності, стали предметом глибокого економічного дослідження. Особливо стоїть питання про використання основних засобів. Основні засоби є об'єктом бухгалтерського обліку, та займають велику частку в активах підприємства. Крім того, основні засоби є важливою умовою функціонування суб'єкта господарювання, тому бухгалтерський облік повинний забезпечувати систему управління якісною інформацією для подальшого вирішення проблем ефективного та раціонального їх використання. Саме обсяг основних засобів дає підстави судити про розмір підприємства, його можливості та перспективи розвитку.

Облік основних засобів має нормативно-правове регулювання, як на міжнародному, так і на національному рівні. На національному рівні методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про основні засоби суб'єктів, а також розкриття інформації про них у фінансовій звітності регламентується П(С)БО 7 № «Основні засоби» від 27.04.2000 р. №92 (із змінами і доповненнями від 9 грудня 2011 року № 1591) [5].

Поняття «основні засоби» подано в П(С)БО 7, а поняття «основні фонди» - висвітлювалося в Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств».

П(С)БО 7 визначає «основні засоби» як матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх в процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) [5].

У плановій економіці використовувався термін основні фонди. Основні фонди – це сукупність вироблених суспільною працею матеріально-речових цінностей, що діють протягом тривалого періоду.

З наведених визначень «основні засоби» і «основні фонди» можна виділити наступні відмінності у цих поняттях:

- обсяги сфер діяльності для основних засобів та основних фондів не збігаються. Останні перебувають тільки в сфері господарської діяльності, яка пов'язана з отриманням доходу. Відповідно, ті об'єкти основних засобів, які перебувають в інших сферах, до основних фондів не належать;

- якщо об'єкти основних засобів фізично й морально не зношуються, як це є для земельних ділянок, то на них поняття основних фондів не поширюється, що є другою відмінністю;

- з одного боку, з П(С)БО 7 випливає, що до основних засобів прирівнюються й інші необоротні матеріальні активи, значна частина яких походить із малоцінних і швидкозношуваних предметів. А з іншого боку, з ремарки, наведеної в пп. 8.2.1 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», випливає, що матеріальні цінності, віднесені, згідно з рішенням Кабміну, до малоцінних і швидкозношуваних предметів, до основних фондів не належать;

- включення до складу основних засобів незавершених капітальних інвестицій шляхом внесення змін до П(С)БО 7.

З прийняттям Податкового кодексу України (2011 р.) відбулися деякі зміни у сутності основних засобів, класифікації груп основних засобів та інших необоротних активів, а також у методах нарахування амортизації.

У пп. 14.1.138 Податкового кодексу наведено термін основні засоби – матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 2500 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 2500 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік) [4].

Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби» визначає, що основними засобами є матеріальні об'єкти, що їх: утримують для використання у виробництві або постачанні товарів чи наданні послуг для надання в оренду або для адміністративних цілей; використовуватимуть, за очікуванням, протягом більше одного періоду [2].

На сьогодні питання уточнення термінології є дискусійним і досить актуальним серед вітчизняних науковців.

В різних літературних джерелах з економічних дисциплін поряд з поняттям основні засоби досить часто використовується поняття основні фонди. Проблема правильного трактування економічних категорій «основні засоби» та «основні фонди» та чіткого визначення сфери застосування цих термінів залишається актуальною.

Економічна сутність і матеріально-речовий зміст основних фондів слугують визначальними характеристиками в окресленні їх значення для здійснення відтворювальних процесів, функціонування та розвитку будь- якого виробництва. Вся сукупність наявних виробничих фондів складає найбільшу за питомою вагою частину національного багатства країни. Основні фонди визначають характер матеріально-технічної бази виробничої сфери на різних етапах її розвитку. Зростання і вдосконалення засобів праці забезпечують безперервне підвищення технічної оснащеності та продуктивності праці виробничого персоналу.

Основні фонди - це засоби праці, які мають вартість і функціонують у виробництві тривалий час у своїй незмінній споживчій формі, а їх вартість переноситься конкретною працею на вартість виготовлюваної продукції робіт, послуг частинами в міру спрацювання. Основні фонди підприємства включають безпосередньо основні виробничі фонди й невиробничі основні фонди.

Руденко Є. відзначає, що основні засоби підприємства - це сукупність матеріально-речових цінностей, що діють в натуральній формі протягом тривалого часу як у сфері матеріального виробництва, так і у невиробничій сфері [6, с. 5-12].

Падалка К. вважає, що основними виробничими засобами народного господарства є ті засоби виробництва, які знаходяться в процесі праці і використовуються поступово протягом кількох виробничих циклів, частинами переносять свою вартість на готовий продукт, тому їх вартість надходить періодично в оборот частинами і частинами ж відшкодовується в готовому продукті певного виробничого циклу [3, с. 106-146].

Бутинець Ф.Ф. під основними засобами розуміє матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх в процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

Верхоглядова Н.І. зазначає основні засоби – це грошові кошти, інвестовані в основні фонди виробничого і невиробничого призначення [1].

Ми погоджуємося з думкою Бутинця Ф.Ф., що використання терміну «необоротні активи» до основних засобів викривляє економічну сутність кругообігу капіталу на підприємстві, який знаходиться в постійному русі, тобто обертається. Різниця лише в способі перенесення вартості на виготовлений продукт. Як відомо, оборотні засоби переносять свою вартість повністю за один виробничий цикл, а основні засоби - поступово, за декілька циклів.

Можна погодиться, що відмова від застосування терміну «основні фонди» дозволить уникнути викривлень і в економічних показниках, що характеризують ефективність використання основних засобів.

Для чіткого обліку основних засобів необхідно насамперед їх правильно класифікувати. Науково обґрунтована класифікація в практичній діяльності використовується для організації аналітичного і синтетичного обліку наявності та руху об'єктів, при нарахуванні амортизації і визначенні розміру зносу, а також при інвентаризації основних засобів.

Основні засоби можна згрупувати за їх функціональним призначенням, за галузевою ознакою, за використанням, за ознакою належності, за натурально-матеріальним складом (табл.1).

Отже, за функціональним призначенням:

- виробничі - основні засоби, що безпосередньо беруть участь у виробничому процесі або сприяють його здійсненню (будівлі, споруди, силові машини та обладнання, робочі машини та обладнання), що діють у сфері матеріального виробництва;

- невиробничі основні засоби, що не беруть безпосередньої або побічної участі у процесі виробництва та призначені в основному для обслуговування комунальних і культурно-побутових потреб трудящих;

- будови, споруди, обладнання, які використовуються у невиробничій сфері.

За галузевою ознакою основні засоби поділяються на: промислові, будівельні, сільськогосподарські, транспортні, зв'язку.

Більша частина основних засобів належить до галузі «Промисловість». Вона безпосередньо пов'язана з процесом виробництва продукції. Але наявність інших видів господарської діяльності (ведення підсобного сільського господарства,

будівельно-монтажні роботи, утримання дитячих установ тощо) зумовлює необхідність обліку основних засобів, що належать до інших галузей господарства (екскаватори, підйомні крани, бульдозери тощо), які перебувають на балансі промислового підприємства, належать до галузі «Будівництво», підсобного сільського господарства - до галузі «Сільське господарство».

Таблиця 1. Класифікація основних засобів

Ознаки	Групи
За функціональним призначенням	Виробничі Невиробничі
За галузевою ознакою	Промисловість Сільського господарства Транспорту Торгівлі
За належністю	Власні Орендовані
За ступенем використання	Діючі Недіючі
За натурально-матеріальним складом	Земельні ділянки, будинки, споруди та передавальні пристрої Машини й пристрої Транспортні засоби Прилади, інвентар Багатолітні насадження Інші необоротні матеріальні активи

У зв'язку з цим у бухгалтерському обліку основні засоби інших галузей поділяються на промислово-виробничі, виробничі та основні засоби інших галузей народного господарства.

До промислово-виробничих основних засобів належать: будинки, споруди, передавальні пристрої, машини та устаткування, робочі машини та обладнання, вимірювальні й регулюючі прилади, лабораторне устаткування, обчислювальна техніка, інші машини та обладнання, транспортні засоби, інструмент, виробничий інвентар та приладдя, господарський інвентар, робочі та продуктивні тварини, багаторічні насадження, меліорація земель і водойми, інші основні засоби.

Невиробничі основні засоби безпосередньо не беруть участі у процесі виробництва. До невиробничих основних засобів належать: будови і споруди житлово-комунального та культурно-побутового призначення, транспортні засоби, обладнання, інструменти та інші основні засоби невиробничого призначення для обслуговування житлових, комунальних та культурно-побутових потреб населення [1].

За використанням основні засоби поділяють на діючі (усі основні засоби, що використовуються у господарстві), недіючі (ті, що не використовуються у даний період часу у зв'язку з тимчасовою консервацією підприємств або окремих цехів), запасні (різне устаткування, що знаходиться в резерві й призначена для зміни об'єктів основних засобів, що вибули або ремонтуються).

Істотне значення в обліку основних засобів має розподіл їх за ознакою належності на власні й орендовані.

Власні засоби можуть складатися із Статутного (пайового, акціонерного) капіталу, додаткового капіталу з відповідних джерел на розширення роботи підприємства, власних прибутків, цільового фінансування і цільових надходжень.

Орендовані основні засоби показуються у балансі орендодавця, тим самим виключається можливість подвійного обліку одних і тих самих засобів [1].

З прийняттям Податкового кодексу України (2011 р.) запропонована наступна класифікація груп основних засобів та інших необоротних активів і мінімально допустимих строків їх амортизації (табл. 2.).

Таблиця 2. Класифікація груп основних засобів та інших необоротних активів і мінімально допустимих строків їх амортизації

Групи	Мінімально допустимі строки корисного використання, років
Група 1 – земельні ділянки	-
Група 2 – капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом	15
Група 3 – будівлі,	20
Споруди,	15
Передавальні пристрої	10
Група 4 – машини та обладнання	5
З них:	
Електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, пов'язані з ними комп'ютерні програми, інші інформаційні системи, комутатори, маршрутизатори, модеми, джерела безперебійного живлення та засоби їх підключення до телекомунікаційних мереж, телефони (в тому числі стільникові), мікрофони і рації, вартість яких перевищує 2500 грн.	2
Група 5 – транспортні засоби	5
Група 6 – інструменти, прилади, інвентар (меблі)	4
Група 7 – тварини	6
Група 8 – багаторічні насадження	10
Група 9 – інші основні засоби	12
Група 10 – бібліотечні фонди	-
Група 11 – малоцінні необоротні матеріальні активи	-
Група 12 – тимчасові споруди	5
Група 13 – природні ресурси	-
Група 14 – інвентарна тара	6
Група 15 – предмети прокату	5
Група 16 – довгострокові біологічні активи	7

Для цілей бухгалтерського обліку основні засоби класифікуються за такими групами:
1.Земельні ділянки.
2.Капітальні витрати на поліпшення земель.
3.Будинки, споруди та передавальні пристрої.
4.Машини та обладнання.
5.Транспортні засоби.
6.Інструменти, прилади, інвентар (меблі).
7.Робоча і продуктивна худоба.
8.Багаторічні насадження.
9.Інші основні засоби.

Висновки. Однією з умов ефективного функціонування підприємств в умовах ринкової економіки є їх забезпеченість основними засобами, оскільки саме основні засоби є тією рушійною силою, за допомогою якої починає функціонувати підприємство, а в подальшому розширювати свою діяльність. На даний час існує значна кількість підходів до трактування економічної сутності та класифікації основних засобів, що свідчить про актуальність та проблемність обраної теми дослідження. На національному рівні «основні засоби» - матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх в процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

Список використаних джерел

1. Верхоглядова Н.І., Шило В.П, Ільїна С.Б та ін. Бухгалтерський фінансовий облік: теорія та практика: Навчально-практичний посібник / Н.І.Верхоглядова, В.П. Шило, С.Б. Ільїна та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 536 с.

2. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http: www.Minfin.gov.ua/document/92418/l-1.pdf.

3. Падалка К. Основні засоби [Текст] / К. Падалка // Главбух. - 2007. - № 21. - С. 106-146.

4. Податковий кодекс України / Уклад.В. Кузнєцов. – Х.: Фактор, 2011. – 496 с.

5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку №7 «Основні засоби»: [Електронний ресурс] : положення (стандарт) бухгалтерського обліку: [затверджений наказом Міністерства фінансів України 27 квітня 2000 р.] : [за станом на 27 квітня 2000 р.] // Законодавство України – режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua

6. Руденко Є. Основные средства и основные фонды: порядок учета [Текст] / Руденко Є // Спецвыпуск Налоги и бухгалтерский учет. -2005.- №13. – С. 5-12.

References

1. N.I. Verkhogliadova, V.P. Shylo, S.B. Iliina and others. Financial accounting: theory and practice: research and practice textbook - K.: Course Book Center, 2010. – 536 p.

2. International Accounting Standards : http: www.minfin.gov.ua/document/92418/l-1.pdf.

3. K. Padalka. Fixed Assets // Glavbukh. - 2007. - No 21. - P. 106-146.

4. Tax Code of Ukraine / V. Kuznetsov. – Kh.: Factor, 2011. – 496 p.

5. Regulation (Standard) of Accounting No 7 «Fixed Assets»: : Regulation (Standard) of Accounting: [approved by Order of Ministry of Finance of Ukraine dated April 27, 2000]: [as of April 27, 2000] // Ukrainian Laws – Access: http://zakon.rada.gov.ua

6. Ie. Rudenko. Fixed Assets and Capital Funds: Order of Accounting // Special Issue Taxes and Bookkeeping. - 2005.- No 13. – P. 5-12.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Яременко Людмила Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку, аудиту та контролінгу
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401
e-mail: 1luda1@rambler.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Яременко Людмила Михайловна, кандидат экономических наук, доцент кафедры учета, аудита и контроллинга
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08401
e-mail: 1luda1@rambler.ru

AUTHOR DETAILS

Liudmyla Mykhailivna Jaremenko, Candidate of Sciences in Economy, Docent of the Accounting, Audit, and Controlling Department
Hryhorii Skovoroda Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogic University, State Higher Education Institution
vul. Sukhomlynskoho, 30, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv Oblast, Ukraine, 08401
e-mail: 1luda1@rambler.ru

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

УДК 336.143.2

ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА У КРАЇНАХ З РОЗВИНУТОЮ ТА ТРАНСФОРМАЦІЙНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Гатаулліна Е.І.

Предметом дослідження *є теоретичні та практичні питання формування та реалізації державної фінансової політики як інструменту впливу на соціально-економічний розвиток країни.*

Метою дослідження *є узагальнення та систематизація досвіду реалізації фінансової політики в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою.*

Методи дослідження. *У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.*

Результати роботи. *Систематизовано заходи бюджетної та грошово-кредитної політики, які реалізуються на сучасному етапі розвитку в країнах із розвинутою та трансформаційною економікою. Визначено особливості реалізації бюджетно-податкової політики країн Європейського Союзу в умовах рецесії та подальшого відновлення економіки. Узагальнено механізми нетрадиційного грошово-кредитного регулювання економіки.*

Галузь застосування результатів роботи. *Фінансова політика держави та інструменти її реалізації.*

Висновки. *Визначено, що пріоритетними заходами державної фінансової політики, які реалізуються у країнах з розвинутою на трансформаційною економікою у сфері бюджету є підвищення фіскальної ефективності податкової системи, удосконалення системи управління державними фінансами, підвищення дієвості механізму середньострокового бюджетного планування та прогнозування, зниження показників структурного дефіциту бюджету та державного боргу, оптимізація видаткової частини бюджету. В сфері грошово-кредитної політики реалізуються системні заходи щодо підвищення рівня поточної ліквідності банківської системи за рахунок істотного зниження ставок рефінансування і значного збільшення лімітів рефінансування комерційних банків; викуп у фінансових інститутів проблемних активів з низькою поточною ліквідністю для поліпшення стану їх балансів і розширення можливостей кредитування економіки; здійснення державних інвестицій в капітал системних фінансових інститутів з метою запобігання їх банкрутству і забезпечення можливостей для нормального функціонування; надання державної гарантійно-страхової підтримки операцій фінансових інститутів з метою подолання кризи довіри та активізації ринків капіталу.*

Ключові слова: *фінансове регулювання, фінансова система, фінансова політика, бюджет, бюджетне регулювання, грошово-кредитне регулювання, економічний розвиток.*

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ФИНАНСОВАЯ ПОЛИТИКА В СТРАНАХ С РАЗВИТОЙ И ТРАНСФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКОЙ

Гатауллина Е.И.

Предметом исследования *есть теоретические и практические вопросы формирования и реализации государственной финансовой политики как инструмента влияния на социально-экономическое развитие страны.*

Целью исследования *является обобщение и систематизация опыта реализации финансовой политики в странах с развитой и трансформационной экономикой.*

Методы исследования. *В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурный, сравнительный, факторный, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.*

© Гатаулліна Е.І., 2015

Результаты работы. *Систематизированы меры бюджетной и денежно-кредитной политики, которые реализуются на современном этапе развития в странах с развитой и трансформационной экономикой. Определены особенности реализации бюджетно-налоговой политики стран Европейского Союза в условиях рецессии и дальнейшего восстановления экономики. Сделано обобщение механизма нетрадиционного денежно-кредитного регулирования экономики.*

Область применения результатов работы. *Финансовая политика государства и инструменты ее реализации.*

Выводы. *Определено, что приоритетными мерами государственной финансовой политики, реализуемых в странах с развитой на трансформационной экономикой в сфере бюджетного регулирования есть: повышение фискальной эффективности налоговой системы, совершенствование системы управления государственными финансами, повышение эффективности механизма среднесрочного бюджетного планирования и прогнозирования, снижение значений структурного дефицита бюджета и государственного долга, оптимизация расходной части бюджета. В сфере денежно-кредитной политики реализуются системные меры по повышению уровня текущей ликвидности банковской системы за счет существенного снижения ставок рефинансирования и значительного увеличения лимитов рефинансирования коммерческих банков; выкуп у финансовых институтов проблемных активов с низкой текущей ликвидностью для улучшения состояния их балансов и расширение возможностей кредитования экономики; осуществление государственных инвестиций в капитал системных финансовых институтов с целью предотвращения их банкротства и обеспечения возможностей для нормального функционирования; предоставления государственной гарантийно-страховой поддержки операций финансовых институтов с целью преодоления кризиса доверия и активизации рынков капитала.*

Ключевые слова: *финансовое регулирование, финансовая система, финансовая политика, бюджет, бюджетное регулирование, денежно-кредитное регулирование, экономическое развитие.*

FINANCIAL POLICY IN ADVANCED AND TRANSITIONAL ECONOMIES

Gataullina E.I.

The research subject *contains the set of questions in the area of formation and realization of public financial policy as a factor for providing social and economic development.*

The article purpose *is to generalize and systemize the experience of formation financial policy in advanced and transitional economies.*

The research methodology. *In the investigation author used the set of scientific methods, such as structural, systematic, comparable and factor analysis method.*

Results. *Measures of budgetary and monetary policy, which are realized in advanced and transitional economies, are systematized. Features of implementation of fiscal policy in European Union in the recession and the period of further economic recovery are defined. Author also investigated the mechanism of non-traditional monetary regulation.*

Scope of results. *State financial policy and instruments of policy implementation.*

Conclusion. *Article focuses on question of defining the priority directions public financial policy in advanced and transitional economies. The main of these are: increasing the efficiency of tax system, raising the quality of public finance management, improving the mechanism of budget planning and forecasting, decreasing the level of structural budget deficit, optimizing the structure of budget spending. In the area of monetary regulation determined the basic measures, that using in the advanced economies. In order to regain trust to domestic financial market advanced countries provides the inclusive measures, which contains reducing the official discount rate, providing recapitalization of particular financial institutions and organizations, increasing level of public investment into financial sector of economy, providing the efficient policy in the sphere of insurance financial risks.*

Keywords: *financial regulation, financial system, financial policy, budget, budgetary regulation, monetary regulation, economic growth.*

Постановка проблеми. Подальше удосконалення фінансової політики держави має здійснюватись з урахуванням макроекономічної динаміки, процесів інституційного розвитку. З метою систематизації заходів фінансової політики в умовах рецесії та наступного етапу стабілізаційного відновлення, важливим є аналіз основних заходів фінансової політики, які реалізуються у зарубіжних країнах. Економічна рецесія внесла суттєві корективи у розробку фінансової політики, зумовила зміну підходів щодо ролі державного фінансового регулювання у забезпеченні умов для макроекономічної стабілізації а згодом і відновлення стійкого економічного зростання, стимулювання зайнятості. З метою посилення рівня результативності заходів фінансового регулювання необхідним є проведення структурних реформ економіки, соціальної сфери, зміцнення ринкових інститутів. Першочергове значення має активізація процесів залучення інвестицій для розвитку та модернізації інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері методологічного забезпечення системи формування фінансової політики держави можна назвати праці: Р. Барро, Дж. М.Кейнса, П. Кругмана, О. Кудріна, А. Лаффера, Дж. Сакса, Т. Сарджента, Дж Стігліца, С. Фішера, М. Фрідмана.

Питанням розвитку інструментів, важелів, механізмів фінансової політики присвячені праці вітчизняних вчених: А. Даниленка, І. Запатріної, В. Лагутіна, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, І. Луніної, В. Міщенка, А. Соколовської, В. Федосова, І. Чугунова, та інших.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання формування та реалізації державної фінансової політики як інструменту впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Метою статті є узагальнення та систематизація досвіду реалізації фінансової політики в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати дослідження. Проведений аналіз засвідчив суттєву диференціацію темпів економічного зростання у приведених країнах, що обумовлено низкою причин, серед яких виділено наступні: експортний потенціал та кон'юнктура цін на товарні групи експорту, питома вага внутрішнього ринку в забезпеченні економічного зростання, інституційна спроможність економіки, своєчасність та адаптивність фінансової політики держави, рівень довіри економічних агентів

до державної політики, технологічна складність економіки, її структура. Загалом, світова економіка за період 2008-2014 років у середньому зростала на 3,2 відсотка щорічно. В розрізі країн з трансформаційною економікою, за наведений період, найвищі темпи економічного зростання зафіксовано у таких країнах як Китай – 8,8 відсотка, Індія – 6,9 відсотка, Казахстан – 4,9 відсотка. В розвинутих країнах, темпи економічного зростання були суттєво нижчими : у США – 1,1 відсотка, Німеччина – 0,7 відсотка, Великобританія – 0,6 відсотка, Японія – 0,1 відсотка або ж взагалі мали від'ємні значення: в Данії – 0,5 відсотка, Іспанії – 0,7 відсотка, Італії – 1,3 відсотка, Греції – 4,1 відсотка.

Характерною особливістю є відсутність сталої динаміки економічного розвитку в більшості країн як розвинутою та трансформаційною економікою після рецесії, лише у США та Великобританії спостерігаються процеси стійкої стабілізації. Значні коливання темпів росту валового внутрішнього продукту, залежність від світової економічної кон'юнктури зумовлюють потребу посилення частки ендогенної складової у забезпечення економічного розвитку, підвищення ефективності фінансового регулювання економіки. Необхідним є забезпечення системної політики щодо формування та управлінням грошовими ресурсами в економіці, яка має ґрунтуватись на внутрішніх джерелах і механізмах створення ресурсів, що особливо важливо в умовах глобальної нестабільності.

Слід зауважити, що перші наслідки глобальної економічної рецесії позначились на стані формування доходів бюджету в країнах з розвинутою економікою, в тому числі країнах-членах Європейського Союзу в2008 році, однак найбільша динаміка падіння була зафіксована у 2009 році. Зниження показників податкових надходжень до бюджету стало відчутним з III кварталу 2008 року, найбільш чутливими стали прямі податки. З метою стимулювання ділової активності на початковому етапі рецесії стало активно використовувався механізм податкового регулювання – запровадження податкових пільг щодо зниження податків на працю та меншою мірою на капітал та споживання. Результатом зазначених трансформацій стало досягнення мінімального значення показника перерозподілу валового внутрішнього продукту через податкову систему у 2010 році за останні 20 років. У період 1995-2014 років частка податків та внесків до фондів соціального страхування у валовому внутрішньому продукті становила в країнах Європейського Союзу (EU-28) – 40,1 відсотка, мінімальне значення зафіксовано у 2010 році – 39,0 відсотків, максимальне у 1999 році – 41,2 відсотка, в період 2008-2014 років значення даного показника становило 39,9 відсотка. Зростання рівня податкового навантаження після 2010 року на протязі останніх чотирьох років пов'язані із необхідністю збалансування бюджетної системи, зниження рівня бюджетного дефіциту. Було реалізовано підняття ставок ПДВ, запроваджено нові податки чи надбавки до існуючих податків, зокрема на фінансові інституції (додаткові банківські збори), підвищено ставки майнових податків та податку на доходи фізичних осіб. Підвищення ставок з податку на додану вартість стало доволі дієвим компенсаторним заходом податкового регулювання, спрямованого на забезпечення принципу фіскальної достатності податкової системи. Середнє значення ставки даного податку в країнах ЄС з 2008 по 2014 рік зросло на два відсоткових пункти з 19,5 по 21,5 відсотка, 20 із 28 країн-учасниць здійснили підвищення ставок податку, зокрема стандартна ставка податку була підвищення за аналізований період у Угорщині на 7 відсоткових пунктів, в Іспанії на 5 відсоткових пункти, Греції, Кіпрі на 4 відсоткових пункти, Португалії, Латвії, Хорватії на 3 відсоткових пункти. Найвище значення ставки податку зафіксовано в Угорщині – 27 відсотків, Данії та Хорватії – 25 відсотків.

З початком економічної рецесії зросла кількість аргументів щодо необхідності зниження рівня податкового навантаження на зайнятість або ж на доходи фізичних осіб. В 2009 році ставки податку були знижені з метою реалізації стимулюючих заходів економічного розвитку, однак в 2010 році їхні розміри було повернуто до докризового рівня 2008 року. З метою зниження показників бюджетного дефіциту та системи державних фінансів у ряду країн відбулось зростання розмірів як соціальних внесків так і податку на доходи фізичних осіб у 2011 та 2012 роках, зокрема у Греції на 7 відсоткових пунктів, Польщі, Кіпрі – 2 відсоткових пункти. Водночас, регулювання ставки є не єдиним важелем впливу на ділову активність та рівень зайнятості, вагомими заходами податкового регулювання сучасного періоду є коригування кількості податкових пільг та розширення податкової бази.

Одним з важливих аспектів фінансової політики є забезпечення стійкості системи державних фінансів, сприяння досягненню фінансової рівноваги. Накопичений державний борг у період рецесії та подальшого відновлення економічного зростання є фактором, який обмежує масштаби і результативність заходів бюджетного регулювання. У період 2008-2014 років відбулось значне зростання обсягів державного боргу, особливо в країнах з розвинутою економікою. Середній показник частки державного боргу в валовому внутрішньому продукті за аналізований період у Японії склав 224,8 відсотка, Греції – 151,5 відсотка, Італії – 118,6 відсотка, Португалії – 106,9 відсотка, Бельгії – 97,8 відсотка, США – 94,8 відсотка, Великобританії – 86,9 відсотка, Німеччина – 74,2 відсотка, Іспанія – 70,8 відсотка (табл. 1). Слід зазначити, що у даний період часу багато країн-член учасниць суттєво перевищили Маастрихтські критерії щодо «безпечного» рівня боргу 60 відсотків у ВВП. Крім того, Міжнародний валютний фонд визначає, що порогове значення державного боргу для країн із трансформаційною економікою не має перевищувати «коридору» 40-50 відсотків ВВП.

Доцільним є подальше проведення консолідації фінансової політики з метою відновлення достатнього рівня стійкості системи державних фінансів з огляду на те, що система державних фінансів таких європейських країн, як Ірландія, Португалія, Іспанія, Греція зазнала найбільшого розбалансування в період економічних трансформацій. Необхідність підтримки фінансово-банківських інституцій, належного рівня платоспроможного попиту населення, обмежені можливості проведення компенсаторної податкової політики обумовили значне зростання показників дефіциту бюджету. Під час розробки методологічної бази для удосконалення механізму використання бюджетного дефіциту доцільно враховувати відповідний досвід у частині спрямування залучених джерел покриття дефіциту на інноваційно-інвестиційні програми. Активне використання дефіциту бюджету як інструменту економічного зростання шляхом зниження рівня податкового навантаження та збереження значень показника державних видатків у валовому внутрішньому продукті на докризовому рівні зафіксовано у Франції, Великій Британії, Німеччині, США, Японії, Китаї, Індії, Росії. Реалізація зазначеного спрямована на стимулювання високого рівня зайнятості, сукупного попиту та пропозиції, структурних зрушень економіки, збільшення її високотехнологічної складової, проведення ефективної соціальної політики з урахуванням циклічності економічного розвитку та показників боргової стійкості.

Обсяг та структура бюджетних видатків держави визначається специфікою соціально-економічної моделі розвитку. Сучасний етап економічних перетворень характеризується посиленням ролі державних видатків у регулюванні соціально-економічного розвитку суспільства. У період 2008-2014 років середнє значення показника питомої ваги державних видатків у валовому внутрішньому продукті в Данії становило 56,0 відсотків, Бельгії – 53,1 відсотка, Греції –

50,8 відсотка, Італії – 50,2 відсотка, Португалії – 49,3 відсотка. Бюджетне регулювання у сфері видатків в період відновлення економічного зростання спрямовано на забезпечення стійкої тенденції росту сукупного попиту. Можливості регулювання обсягу сукупного попиту за допомогою бюджетних важелів, інструментів та механізмів, в значні мірі, і визначають ефективність регуляторної функції бюджету. Наразі, при збільшенні показника активного бюджетного дефіциту на один відсоток від валового внутрішнього продукту зростання самого ВВП коливається в межах від -0,3 до 1,8 відсоткових пункти, середнє значення складає 0,60 відсоткових пункти відповідно. Водночас, стійкого взаємозв'язку між розміром дефіциту бюджету та темпами росту валового внутрішнього продукту не виявлено у п'ятдесяти відсотків з числа розвинутих країн світу за даними Міжнародного Валютного Фонду.

Таблиця 1. Питома вага державного боргу в ВВП у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою, %

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Японія	191,8	210,2	216	229,8	236,8	242,6	246,4
Греція	108,8	126,2	145,7	171	156,5	174,9	177,2
Італія	102,3	112,5	115,3	116,4	123,2	128,6	132,1
Португалія	71,7	83,6	96,2	111,1	125,8	129,7	130,2
Бельгія	89,2	95,69	95,56	97,75	99,78	102	104,5
США	72,8	86	94,8	99,1	102,4	103,4	104,8
Великобританія	51,8	65,8	76,4	81,8	85,5	87,3	89,5
Німеччина	64,9	72,4	80,3	77,6	79	76,9	73,1
Іспанія	39,4	52,7	60,1	69,2	84,4	92,1	97,7
Індія	74,5	72,5	67,5	68,1	67,5	65,5	65
Польща	47	50,3	53,6	54,8	54,4	55,7	48,8
Словаччина	28,2	36	41,1	43,5	52,1	54,6	54
Данія	33,4	40,4	42,9	46,4	45,6	45,1	42,6
Білорусь	21,5	34,7	39,5	45,9	38,5	38,3	37,9
Латвія	16,1	32,3	39,8	37,5	36,5	35,2	37,8
Литва	15,4	29	36,3	37,3	39,9	39	37,7
Румунія	13,4	23,3	30,5	33,9	37,5	38,8	40,4
Росія	8	10,6	11,3	11,6	12,7	14	17,9
Казахстан	6,8	10,2	10,7	10,4	12,4	12,9	15,1
Естонія	4,5	7	6,5	6,1	9,7	10,1	9,7

Джерело: складено на базі даних Міжнародного валютного фонду

У розвинутих країнах здійснюється системне удосконалення бюджетного процесу, у тому числі відбувається подальше впровадження програмних методів складання бюджету, оцінювання результативності бюджетних програм, що сприятиме посиленню ефективності використання бюджетних коштів через встановлення взаємозв'язку між затратами та досягнутими результативними показниками. Комплексна імплементація програмно-цільового методу дає змогу передбачити результати виконання кожної бюджетної програми, оцінити ефективність використання державних коштів. Моніторинг і оцінка бюджетних програм включають, зокрема, порівняння результатів і витрат на їх досягнення, аналіз тривалості їх виконання, необхідності й відповідності цих програм вимогам часу. Питання посилення впливу видатків бюджету на соціально-економічний розвиток країни є актуальними для економік багатьох країн світу, розповсюдженими засобами реалізації таких завдань є покращення якісного рівня планування видаткової складової державного бюджету, підвищення ефективності та результативності від використаних бюджетних коштів, отримання максимального результату при мінімальних фінансових вкладеннях коштів бюджету. Бюджетне реформування виступає вагомим інструментом інституційних змін системи державного фінансового регулювання. При формуванні основних пріоритетів соціально-економічного розвитку, плануються такі програми та суспільні послуги, які відповідають встановленим пріоритетам держави та суспільства, є найбільш ефективними, результативними, дієвими, спроможними забезпечувати стійкість у довгостроковій перспективі. Здійснюється оцінювання результативності програм видатків, стратегічні перегляди існуючих програм.

Вагому роль в процесі удосконалення системи державного фінансового регулювання органи влади розвинутих країн приділяють розвитку інструментів середньострокового бюджетного планування та прогнозування. Формування бюджету на середньостроковий період (як правило, в більшості випадків три роки) відбувається з урахуванням використання обмежувальних правил щодо росту бюджетних видатків, узгодження пріоритетів бюджетного регулювання з стратегічними пріоритетами розбудови держави, орієнтація видатків бюджету на результат, посилення взаємозв'язку річного та середньострокового планування.

Основою середньострокового бюджетного планування у США є оцінка обсягу доходів і видатків, що здійснюється на всіх етапах бюджетного процесу та слугує індикаторами того, наскільки поточна бюджетна політика узгоджується із середньостроковим стратегією економічного розвитку держави. Середньостроковим вважається планування на чотирирічну перспективу після наступного фінансового року, отже, охоплює п'ять років. Планування бюджету здійснюється з урахуванням показників бюджетної резолюції, яка виробляється спільно двома палатами Конгресу-Палатою представників і Сенатом. Бюджетна резолюція охоплює п'ять фінансових років, у ній визначаються не лише узагальнюючі бюджетні показники, а й певні допоміжні, наприклад, оцінюється ступінь державного втручання в економіку. В бюджетній резолюції також наводяться дані про виконання бюджетів протягом попередніх років та зазначаються причини відхилень фактичних показників від планових.

Після свого затвердження і внесення Конгресом змін президентський варіант бюджету стає основою фінансового планування діяльності кожного агентства протягом фінансового року. Відповідно до закону більша частина бюджетних повноважень та інших бюджетних ресурсів на кожному рахунку стають доступними для агентств виконавчої влади через систему розподілу Адміністративно-бюджетного управління. Директор Адміністративно-бюджетного управління розподіляє асигнування та інші бюджетні ресурси кожного агентства відповідно до часових періодів або видів діяльності

для забезпечення ефективного використання наявних ресурсів та мінімізації потреб у додаткових асигнуваннях. У процесі розподілу Адміністративно-бюджетне управління може створювати резерви, розраховані на покриття непередбачених витрат за певних обставин, для економії коштів завдяки змінам у потребах.

Після розподілу коштів Адміністративно-бюджетного управління відповідальність за подальший контроль лягає на агентства утримувачі. Від кожного агентства вимагається мати систему внутрішнього контролю, яка забезпечує належне використання коштів. Кожне агентство щомісяця готує звіти для міністерства фінансів та Адміністративно-бюджетного управління. Ці звіти складаються з висвітленням кожного рахунку на місячній основі. Один примірник звіту за останній місяць кварталу надсилається до комітету Палати з бюджетних асигнувань. Міністерство фінансів несе головну відповідальність за збирання доходів і виплати. Крім того, міністерство публікує місячні й річні звіти про стан збалансованості федерального бюджету та макроекономічну ситуацію.

Особливістю процесу бюджетного планування і прогнозування у Великобританії стало створення системи комплексного аналізу видатків бюджету, яка передбачає ґрунтовний аналіз бюджетних потреб кожного департаменту – розпорядника коштів на наступний трирічний період з урахуванням можливостей для покращення ефективності досягнення поставлених цілей та вартості нових пропозиції уряду. Під час планування і здійснення контролю державних видатків у середньостроковій перспективі дотримуються двох основних правил: позики використовуються на фінансування інвестиційних проектів, а не для фінансування поточних витрат, співвідношення державного боргу до валового внутрішнього продукту повинно утримуватись на визначеному законодавством рівні.

У Великобританії розподіл видатків відбувається згідно з лімітами за середньостроковими відомчими бюджетними програмами та видатками, управління якими здійснюється на щорічній основі. До відомчих лімітів належать фіксовані видатки за програмами, закріпленими за певним міністерством чи відомством, видатки на управління, субсидії та гранти приватному сектору. При цьому фіксовані середньострокові ліміти встановлюються кожних три роки. Розпорядникам бюджетних коштів надано право переносити невикористані кошти у планах видатків з одного року на інший.

Бюджет Німеччини формується в межах інтегрованого середньострокового фінансового плану, спрямованого на досягнення стратегічних цілей фінансового регулювання, якими є стабілізація цін, підтримка стійкого економічного зростання, досягнення балансу зовнішньої торгівлі й приведення показників безробіття до природного рівня. Прогнозні оцінки доходів бюджету оновлюються Міністерством фінансів на щоквартальній основі. На законодавчому рівні також затверджено інструкції, за якими міністерства й відомства країни повинні складати свої фінансові плани. Слід зазначити, що на щорічні основі передбачаються нерозподілені планові резерви на випадок зростання цін, а також загальний резерв на збільшення заробітної плати. Міністерство фінансів розробляє детальні бюджетні інструкції, а також норми щодо регулювання у сфері зростання поточних або адміністративних витрат. Для кожного рівня державного управління країни законодавчо встановлюються ліміти видатків із метою досягнення середньострокових цілей збалансованого бюджету. Під час складання прогнозів, на основі яких розробляються бюджет на середньострокову перспективу, значну роль відіграють неурядові організації.

У країнах з трансформаційною економікою Європейського Союзу, до яких слід віднести Румунію, Польщу, Угорщину реалізуються системні заходи щодо підвищення рівня ефективності державних видатків та капіталовкладень в об'єкти інфраструктури. Вагомі акценти ставляться на зміцнені інститутів регулювання та проведення децентралізації, як свідчить досвід останнього десятиліття проведення бюджетної децентралізації сприяло підвищенню рівня ефективності державних інвестицій в основний капітал. Разом з тим, важливим є зміцнення дохідної частини місцевих бюджетів, посилення фіскальною ефективності місцевих податків, в першу чергу податку на нерухоме майно.

Результативність грошово-кредитної регулювання у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою в умовах глобалізації відрізняється значною волатильністю. Центральні банки з огляду на економічну ситуацію переглядають цілі, функції та інструменти грошово-кредитного регулювання. До настання фінансово-економічної рецесії у розвинутих країнах світу реалізовувалась проциклічне грошово-кредитне регулювання. Зафіксовано, що у періоди економічного зростання, яке супроводжується розширенням обсягів кредитування та ростом ціни на активи, присутня схильність до формування «бульбашок». Натомість, в період економічної рецесії, коли відбувалося кредитна рестрикція та ціни на активи знижувалися, відбулось різке здування бульбашок та посилення кризових ситуацій в економіці.

З метою фінансової стабілізації, відновлення економіки і збереження стабільності в наступний період центральними банками країн з розвинутою економікою реалізовано відповідну сукупність заходів, спрямованих на зміну грошової маси, обсягу кредитів, рівня процентних ставок та інших показників грошового обігу і ринку фінансового капіталу. Традиційне грошово-кредитне регулювання передбачає підтримку ринкової ставки міжбанківського кредитування на певному цільовому рівні, піднімаючи або знижуючи облікову процентну ставку. Також центральний банк може досягати своєї цільової процентної ставки шляхом проведення операцій на ринку позикових капіталів, за рахунок купівлі або продажу державних облігацій у банків і інших фінансових організацій. Купуючи або продаючи облігації, центральні банки змінюють кількість грошей в обігу і ставки прибутковості по державних облігаціях, тим самим впливаючи на короткострокову кредитну ставку.

В умовах рецесії центральні банки розвинутих країн застосували політику нульової відсоткової ставки, водночас обмеживши у подальшому свій вплив на збільшення грошової пропозиції і стимулювання запозичень. Так, у березні 2009 року рівень облікової ставки у Великобританії було знижено до історичного мінімуму 0,5 відсотка, у цьому ж році Європейський Центральний Банк знизив значення ставки до 1 відсотка, а в США значення приведеного показника коливаються в межах від 0 до 0,5 відсотка. Слід також звернути увагу, що дана практика широко застосовувалась в Японії в кінці 1990-х початку 2000-х років з метою подолання наслідків економічної кризи та тривалої дефляції.

Особливістю грошово-кредитного регулювання в умовах рецесії стало формування та реалізація цільових програм по викупу активів, в першу чергу неліквідних, що стало альтернативним заходом до зниження облікової ставки. Реалізація даних заходів вплинула на коректування та зміну фінансової стратегії та одержала назву програми «кількісного пом'якшення» (Quantitative easing), що є формою нетрадиційного грошово-кредитного регулювання. Проведення часткової націоналізації фінансових інститутів, розширення впливу державного фінансового регулювання стали необхідними заходами для макроекономічної стабілізації та відновлення позитивної економічної динаміки. Найбільш ефективними заходами щодо проведення даного грошово-кредитного регулювання виявились заходи, що реалізовувались Федеральною Резервною Системою у США. Перший етап програми «кількісного пом'якшення» проходив з жовтня 2008 року по березень 2010 року з метою викупу іпотечних боргових цінних паперів та

заборгованості. У Європейському Союзі, країни-учасниці погодили план заходів щодо рекапіталізації системних банківських установ, розширення обсягів державних гарантій за кредитами.

Систематизувавши заходи грошово-кредитного регулювання країн з розвинутою економікою в період як рецесії так і подальшого відновлення можна виділити такі його основні напрями: підвищення рівня поточної ліквідності банківської системи за рахунок істотного зниження ставок рефінансування і значного збільшення лімітів рефінансування комерційних банків; викуп у фінансових інститутів проблемних активів з низькою поточною ліквідністю для поліпшення стану їх балансів і розширення можливостей кредитування економіки; здійснення державних інвестицій в капітал системних фінансових інститутів з метою запобігання їх банкрутству і забезпечення можливостей для нормального функціонування; надання державної гарантійно-страхової підтримки операцій фінансових інститутів з метою подолання кризи довіри та активізації ринків капіталу.

Політика кількісного пом'якшення має відповідні ризики, що пов'язано з інфляційними процесами, зниженням мотивації органів державної влади щодо проведення структурних реформ економіки, необхідності збалансування бюджету та здійснення постійної оптимізації видатків бюджету. Крім того, надмірне використання інструментів даного грошово-кредитного регулювання у середньостроковому періоді призводить до ситуації, за якої збільшення обсягу грошових агрегатів у обігу перестає впливати на ринкову норму процента та динаміку інвестицій. В свою чергу, це знижує загальну ефективність державного фінансового регулювання та зумовлює зміщення акцентів органів державної влади на використання бюджетно-податкових інструментів, важелів та механізмів. Використання нестандартних інструментів грошово-кредитного регулювання пов'язано із загрозою для фінансової стабільності банків, адже внаслідок зниження центробанками довгострокових процентних ставок активи стають занадто доступними для інвесторів, при цьому зменшуються банківські резерви, що робить банки більш уразливими до ризиків.

Висновки. Визначено, що пріоритетними заходами державної фінансової політики, які реалізуються у країнах з розвинутою на трансформаційною економікою у сфері бюджету є підвищення фіскальної ефективності податкової системи, удосконалення системи управління державними фінансами, підвищення дієвості механізму середньострокового бюджетного планування та прогнозування, зниження показників структурного дефіциту бюджету та державного боргу, оптимізація видаткової частини бюджету. В сфері грошово-кредитної політики реалізуються системні заходи щодо підвищення рівня поточної ліквідності банківської системи за рахунок істотного зниження ставок рефінансування і значного збільшення лімітів рефінансування комерційних банків; викуп у фінансових інститутів проблемних активів з низькою поточною ліквідністю для поліпшення стану їх балансів і розширення можливостей кредитування економіки; здійснення державних інвестицій в капітал системних фінансових інститутів з метою запобігання їх банкрутству і забезпечення можливостей для нормального функціонування; надання державної гарантійно-страхової підтримки операцій фінансових інститутів з метою подолання кризи довіри та активізації ринків капіталу.

Список використаних джерел

1. Ватульов А. В. Фінансова політика країн з трансформаційною економікою / А. В.Ватульов // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 6. – С. 55–64.

2. Державне фінансове регулювання економічних перетворень : монографія / [І. Я. Чугунов та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф., акад. НАПН України А. А. Мазаракі ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - Київ : КНТЕУ, 2015. - 375 с.

3. Лук'яненко І.Г. Бюджетно-податкова політика України: нові виклики: монографія / І. Лук'яненко, М. Сидорович. – К.: НаУКМА, 2014. – 229 с.

4. Савченко К. В. Стабілізаційна фінансова політика держави: концептуальні засади та механізм реалізації в Україні монографія / К. В. Савченко. – Київ : Акад. муніцип. упр., 2014. - 478 с.

5. Соколовська А. М. Особливості податкової системи України та напрями її коригування / А. М. Соколовська // Фінанси України. – 2013. – № 9. – С. 28-44.

6. Чугунов І.Я. Бюджетна політика економічного розвитку / А.В.Павелко, І.Я.Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2015. – № 2 (100). – С. 64–73.

7. Cogan, J., J. B. Taylor, V. Wieland, and M.H. Wolters Fiscal Consolidation Strategy// Journal of Economic Dynamics and Control. – 2013. – vol. 37(2). – 404-421p.

8. Jeremy C. Stein Monetary Policy as Financial Stability Regulation // The Quarterly Journal of Economics. – 2012. – vol. 127 (1). – 57-95 p.

References

1. Vatuliov A. V. Finansova polityka krajin z transformacijnoju ekonomikoju / A. V.Vatuliov // Visnyk KNTEU. – 2011. – № 6. – S. 55–64.

2. Derzavne finansove rehuliuvannia ekonomičnych peretvoren : monohrafija / [I. Ja. Čuhunov ta in.] ; za zah. red. d-ra ekon. nauk, prof., akad. NAPN Ukrajiny A. A. Mazaraki ; Kýiv. nac. torh.-ekon. un-t. - Kýiv : KNTEU, 2015. - 375 s.

3. Lukjanenko I.H. Biudzetno-podatkova polityka Ukrajiny: novi vyklyky: monohrafija / I. Lukjanenko, M. Sydorovyc. – K.: NaUKMA, 2014. – 229 s.

4. Savčenko K. V. Stabilizacijna finansova polityka derzavy: konceptuaĺni zasady ta mechanizm realizaciji v Ukrajini monohrafija / K. V. Savčenko. – Kyiv : Akad. municyp. upr., 2014. - 478 s.

5. Sokolovśka A. M. Osoblyvosti podatkovoji systemy Ukrajiny ta napriamy jiji koryhuvannia / A. M. Sokolovśka // Finansy Ukrajiny. – 2013. – № 9. – S. 28-44.

6. Čuhunov I.Ja. Biudzetna polityka ekonomičnoho rozvytku / A.V.Pavelko, I.Ja.Čuhunov // Visnyk KNTEU. – 2015. –№ 2 (100). – S. 64–73.

7. Cogan, J., J. B. Taylor, V. Wieland, and M.H. Wolters Fiscal Consolidation Strategy// Journal of Economic Dynamics and Control. – 2013. – vol. 37(2). – 404-421p.

8. Jeremy C. Stein Monetary Policy as Financial Stability Regulation // The Quarterly Journal of Economics. – 2012. – vol. 127 (1). – 57-95 p.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Гатаулліна Ельміра Іреківна
аспірант Київського національного торговельно-економічного університету

02156, м. Київ, Кіото 19
e-mail: elmira_9090@mail.ru

ДАННЫЕ О АВТОРА
Гатауллина Эльмира Ирековна
аспирант Киевского национального торгово-экономического университета,
02156, г. Киев, Киото 19
e-mail: elmira_9090@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR
Gataullina Elmira
Post graduate student of Kyiv National University of Trade and Economics
02156, Kyiv, 19, Kioto st.
e-mail: elmira_9090@mail.ru

УДК: 336.14:352

ОСНОВНІ ТЕОРІЇ ТА МОДЕЛІ МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ

Далєвська Т.А.

Предметом *роботи виступають історично сформовані теорії та сучасні моделі місцевих фінансів у різних державах світу, особливості їх функціонування, а також основні принципи розподілу фінансових ресурсів між різними рівнями управління.*

Метою *дослідження є узагальнення, систематизація та порівняння основних особливостей історично сформованих теорій та сучасних моделей місцевих фінансів.*

Методологія проведення роботи. *Роботу виконано за результатами дослідження сучасних вітчизняних та зарубіжних поглядів на основні теорії та моделі місцевих фінансів світу. У роботі використано такі методи дослідження: вторинне спостереження, аналіз, синтез, індукція, дедукція тощо.*

Результатами роботи *є наукова стаття, у якій висвітлено аналіз основних особливостей історично сформованих теорій та сучасних моделей місцевих фінансів різних країн світу.*

Галузь застосування результатів. *Складнощі функціонування сучасної української системи управління полягають у нераціональному використанні наявних фінансових ресурсів внаслідок недосконалої організації місцевих фінансів та їх взаємовідносин із центром. Результати роботи можуть бути використані у формуванні нової концепції місцевих фінансів України, що задовольняла би потреби місцевих громад, а також була ефективною для центрального управління.*

Висновки. *Майже всі країни світу при організації фінансової діяльності органів місцевого самоврядування виходять із принципу необхідності забезпечення місцевих органів достатніми фінансовими ресурсами для виконання ними своїх повноважень і самостійного вирішення питань місцевого значення.*

Для формування нової концепції місцевих фінансів України необхідно застосовувати досвід зарубіжних країн у використанні історично сформованих теорій, створенні та забезпеченні функціонування ефективних моделей місцевих фінансів.

Ключові слова: *теорії, моделі, місцеві фінанси, місцеве самоврядування, місцеві громади, децентралізація, уряд.*

ОСНОВНЫЕ ТЕОРИИ И МОДЕЛИ МЕСТНЫХ ФИНАНСОВ

Далевская Т.А.

Предметом работы *выступают исторически сложившиеся теории и современные модели местных финансов в разных странах мира, особенности их функционирования, а также основные принципы распределения финансовых ресурсов между различными уровнями управления.*

Целью исследования *является обобщение, систематизация и сравнение основных особенностей исторически сложившихся теорий и современных моделей местных финансов.*

Методология проведения работы. *Работа выполнена по результатам исследования современных отечественных и зарубежных взглядов на основные теории и модели местных финансов мира. В работе использованы следующие методы исследования: вторичное наблюдение, анализ, синтез, индукция, дедукция и тому подобное.*

Результатами работы *является научная статья, в которой отражен анализ основных особенностей исторически сложившихся теорий и современных моделей местных финансов различных стран мира.*

Область применения результатов. *Сложности функционирования современной украинской системы управления заключаются в нерациональном использовании имеющихся финансовых ресурсов вследствие несовершенной организации местных финансов и их взаимоотношений с центром. Результаты работы могут быть использованы в формировании новой концепции местных финансов Украины, которая удовлетворяла бы потребности местных общин, а также была эффективной для центрального управления.*

Выводы. *Почти все страны мира при организации финансовой деятельности органов местного самоуправления исходят из принципа необходимости обеспечения местных органов достаточными финансовыми ресурсами для выполнения ими своих полномочий и самостоятельного решения вопросов местного значения.*

Для формирования новой концепции местных финансов Украины необходимо применять опыт зарубежных стран в использовании исторически сложившихся теорий, создании и обеспечении функционирования эффективных моделей местных финансов.

© Далєвська Т.А., 2015

Ключевые слова: *теории, модели, местные финансы, местное самоуправление, местные сообщества, децентрализация, правительство.*

THE MAIN THEORIES AND MODELS OF LOCAL FINANCE

Dalievka T.A.

The subject *of this work are historical theories and contemporary models of local finance in different countries, their specifics and also the basic principles for the distribution of financial resources among different levels of government.*

The aim *of the research is a generalization, systematization and comparison of the main features of the historical theories and contemporary models of local finance.*

The methodology of work. *The work is done on the research results of modern domestic and foreign views on the major theories and models of local finance. The study used the following research methods: secondary observation, analysis, synthesis, induction, deduction etc.*

The result of work *is a scientific article that mirrored the analysis of the main features of the historical theories and contemporary models of local finance in different countries.*

The scope of the results. *The complexity of the functioning of modern Ukrainian management system are as irrational use of available financial resources due to the imperfect organization of local Finance and their relations with the center. The results can be used in the formation of a new concept of local finance of Ukraine that would meet the needs of local communities, and was also effective for central management.*

Conclusions. *Almost all countries in the organization of the financial activities of local governments based on the principle of the need to ensure local authorities have sufficient financial resources to carry out their powers and the independent decision of questions of local value.*

For the formation of a new concept of local finance of Ukraine it is necessary to use the experience of foreign countries in the use of historical theories, the creation and functioning of effective models of local finance.

Key words: *theory, models, local finance, local government, local communities, decentralization, the government.*

Вступ. Механізми формування місцевих фінансів у різних державах світу мають складну історію, кожен етап якої мав свої характерні особливості і став фактором впливу на принципи розподілу фінансових ресурсів між різними рівнями управління в державі. Існують основні теорії місцевих фінансів, що склалися історично та сучасні моделі їх організації у різних країнах світу.

Актуальність проблеми. Одним з найбільш важливих та суперечливих завдань сучасного етапу розвитку України є розподіл повноважень між державою та місцевими громадами, зокрема і перш за все у сфері фінансів. Тому актуальним видається дослідження та порівняння історично сформованих теоретичних концепцій формування місцевих бюджетів, а також узагальнення основних ознак сучасних моделей місцевого самоврядування, які передбачають різні механізми розподілу фінансових ресурсів між центром та регіонами.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення місцевого самоврядування і побудови механізмів розподілу фінансових ресурсів у державі досить повно висвітлені в наукових джерелах. Серед останніх досліджень, присвячених теоріям та моделям місцевих бюджетів, доцільно відзначити праці таких науковців як: В. Калашников, Н. Камінська, О. Поступна, С. Снісаренко, К. Тищенко, Д. Хрипливець, В. Макогон, І. Чугунов та ін. Разом з тим, в аналізованих публікаціях приділено мало уваги порівняльному аспекту між основними теоріями та моделями місцевих фінансів, що робить актуальним дане дослідження.

Предметом дослідження виступають історично сформовані теорії та сучасні моделі місцевих фінансів у різних державах світу, особливості їх функціонування, а також основні принципи розподілу фінансових ресурсів між різними рівнями управління.

Метою дослідження є узагальнення, систематизація та порівняння основних особливостей історично сформованих теорій та сучасних моделей місцевих фінансів.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання дослідження:**

- дати характеристику основним теоріям місцевих фінансів, які покладені в основу створення сучасних моделей їх функціонування у різних країнах світу;

- проаналізувати та порівняти моделі місцевих фінансів Англії, США, Франції та Німеччини, виділити їх особливості та характерні ознаки.

У роботі використано такі **методи дослідження:** вторинне спостереження, аналіз, синтез, індукція, дедукція тощо.

Постановка проблеми. Складнощі функціонування сучасної української системи управління полягають у нераціональному використанні наявних фінансових ресурсів внаслідок недосконалої організації фінансової діяльності місцевого самоврядування та його взаємовідносин із центром. Перехід до формування якісно нової концепції місцевих фінансів нашої держави є неможливим без попереднього вивчення основних теорій та моделей місцевих фінансів у різних країнах світу.

Результати дослідження. Теорію управління місцевими справами в розвинених європейських країнах створювали ідеологи ранніх буржуазних революцій. При цьому на розвиток самоврядування в різних державах впливали англо-американська та романська правові системи, яким притаманні різні підходи до визначення змісту правового регулювання на рівні проблем територіальних громад. Тому суспільна і наукова думка щодо цієї проблеми розділились на кілька напрямів, які трансформувалися в такі теорії місцевого самоврядування [9, с. 20].

Теорія вільної громади (рис.1) розпочала своє формування на початку XIX ст. Н.В. Камінська зазначає, що теорія природних прав вільної громади, (теорія вільної громади) виникла як реакція на чиновницьке управління, коли увага теоретиків філософії держави та права змістилась з конституційної монархії на представницьку демократію. Ця теорія базувалася на природно-правовій школі Дж. Лока, за якою громада як «природна» адміністративно-територіальна одиниця, що історично виникла раніше, ніж держава, має невідчужувані права самостійно вирішувати місцеві питання й управляти власними справами [6, с. 54]. На наш погляд, слід підкреслити, що в основу цієї концепції місцевих бюджетів був покладений розподіл фінансових ресурсів, перш за все, на забезпечення обслуговування територій.

Саме в цей період розпочався процес створення європейських комунальних підприємств, адже вони, окрім надання громадянам соціальних послуг за рахунок податкових надходжень до місцевих бюджетів, створюють самостійну

фінансову основу для функціонування органів місцевого самоврядування. На теоретичному рівні питання про забезпечення комунального врядування матеріальними ресурсами уперше були порушені в середині XIX ст. у Бельгії і Франції [9, с. 21].

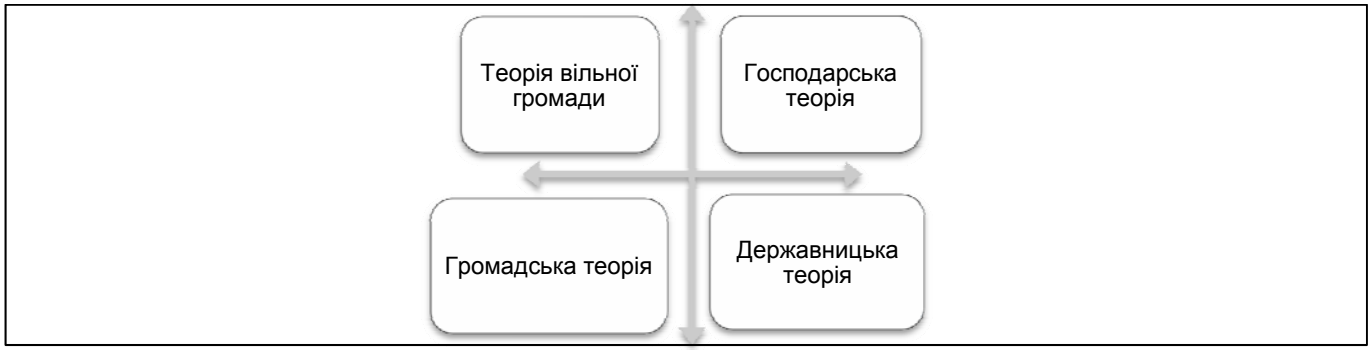

Рисунок 1. Основні теорії місцевих фінансів

Суперечливість теорії вільної громади полягає в тому, що вона проголошувала первинність територіальної громади порівняно з державою, але при цьому під територіальними громадами розумілися територіальні одиниці (регіони, області, департаменти тощо), які були створені саме державою.

Щодо подальшого історичного етапу формування концепцій місцевих фінансів, то думки сучасних дослідників дещо розходяться: деякі з них вважають, що наступною у розвитку наукової думки стала громадська теорія місцевого самоврядування, інші такою вважають господарську теорію.

Причиною таких розбіжностей у поглядах є те, що формування місцевих органів влади та їх матеріально-фінансової основи в різних країнах відбувалося майже в один період (XIX ст.) але під впливом різних місцевих особливостей та реалій. У Великобританії та інших англомовних країнах місцеві органи влади формувалися відповідно до принципів, на яких ґрунтується теорія природних прав громадян. У Франції домінувала державницька теорія місцевого самоврядування. У Німеччині й Росії місцеве самоврядування базувалося на ідеях суспільно-господарської теорії. Проте за всіх розбіжностей стосовно концептуального підґрунтя локальної демократії, притаманних різним країнам Європи, закономірним явищем для більшості з них стає такий розподіл функцій між державою і місцевим самоврядуванням у сфері надання соціальних послуг, який передбачає покладання відповідальності за послуги соціального характеру на органи місцевого самоврядування [9, с. 22].

Ми дотримуємося думки Р. Я. Демківа, який стверджує, що другою в історичному процесі розвитку концепції місцевих фінансів була господарська теорія (громадсько-господарська) місцевого самоврядування. Прихильники цієї теорії намагалися змістити акценти проблеми організації місцевого життя до господарських справ. Згідно з цією теорією, політичні справи повинні бути у віданні держави (органів державної влади на місцях), а справи господарські (майнові) мають належати громаді. Громада самостійно управляє своїм майном і через майнові (господарські) відносини самоорганізовується [2, с. 276].

Значного поширення набула громадська теорія місцевого самоврядування, за якою місцеве самоврядування має громадський, а не публічно-правовий характер. Згідно з цією теорією природним правом володіє лише «базовий рівень місцевого самоврядування». [2, с. 277].

Одночасно з'явилася державницька теорія самоврядування. Прихильники цієї теорії розглядали місцеве самоврядування як частину держави. О.П. Кириленко, описуючи її положення зазначає, що органи місцевого самоврядування «…є складовою держави, яка ніяких самостійних…справ не може мати. Незважаючи на таку залежність… можуть мати певну…самостійність». Подібна самостійність правового, фінансового, організаційного характеру, яка «залежить» від держави.

Вагому роль має муніципальна теорія Фабіянського товариства (остання чверть XIX ст.), згідно якої прогресивний розвиток суспільства вважався можливим за рахунок поступових перетворень на мікрорівні.

Принципи місцевого самоврядування – це обумовлені природою локальної демократії ідеї, які покладені в основу організації діяльності населення і сформованих ним органів, які самостійно здійснюють управління справами територіальних громад, передусім матеріальними (рис.2).

Рисунок 2. Загальні принципи місцевого самоврядування [9, с. 24].

Слід підкреслити, що найбільшого розповсюдження в Україні набули громадська та державницька теорії. Елементи громадської теорії мають в основі концепції місцевого самоврядування, яка закріплена в Конституції. Громадська теорія не реалізована в повному обсязі, так само як і державницька теорія, про що свідчать ряд положень Конституції України [5, с. 23].

На думку О. Поступної, сьогодні в Україні формується нова парадигма регіональної політики, в основу якої покладено регіональний саморозвиток на базі врахування інтересів регіонів і покладання відповідальності за розвиток на органи місцевої влади. Її підґрунтям дослідниця вважає громадську теорію місцевого самоврядування [7, с. 304].

Відносно XXI ст. пропонуємо розглядати транзитивну теорію фінансового забезпечення місцевого самоврядування, що виникла на основі вихідних положень державницької теорії, та обґрунтовує перехідний до децентралізованого стан фінансового забезпечення місцевого самоврядування. Положення теорії закріплюють та гарантують місцевому самоврядуванню незалежність шляхом надання фінансової самостійності та формування самодостатності територіальних громад.

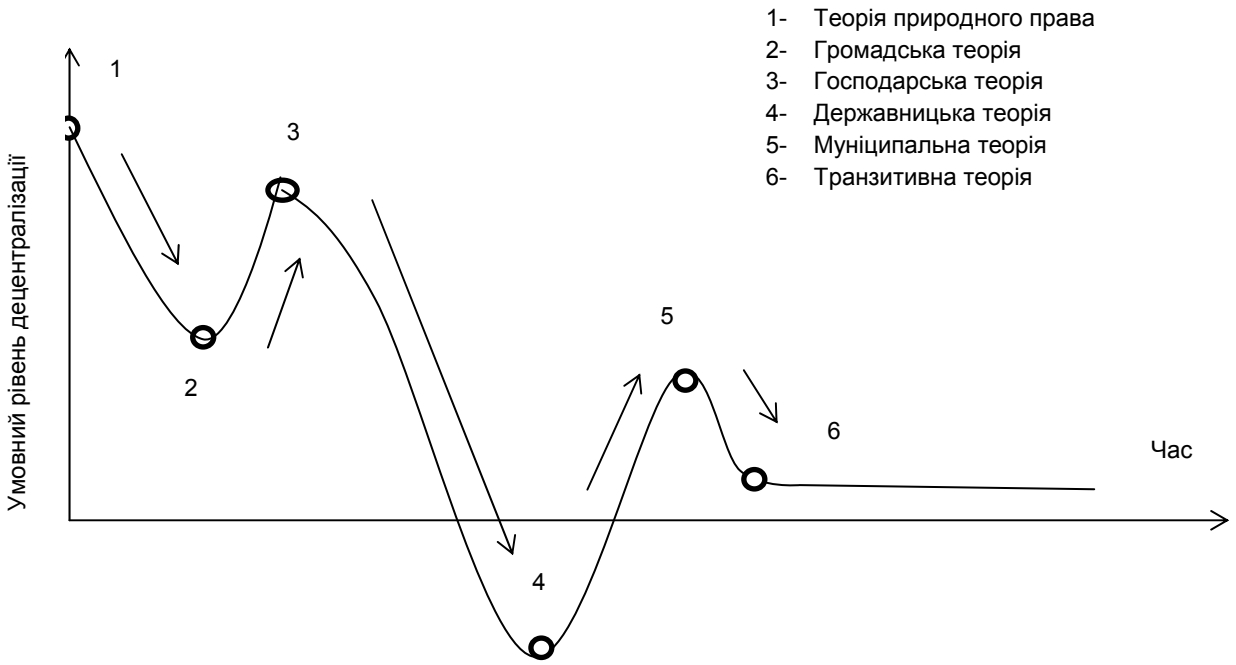

Рисунок 3. Графічне відображення умовного рівня децентралізації місцевого самоврядування залежно від теорії місцевих фінансів

Таким чином, у результаті переважання тих чи інших теоретичних концепцій поступово в різних державах сформувалися свої характерні ознаки місцевого самоврядування, що організувались у моделі місцевих фінансів (рис. 4).

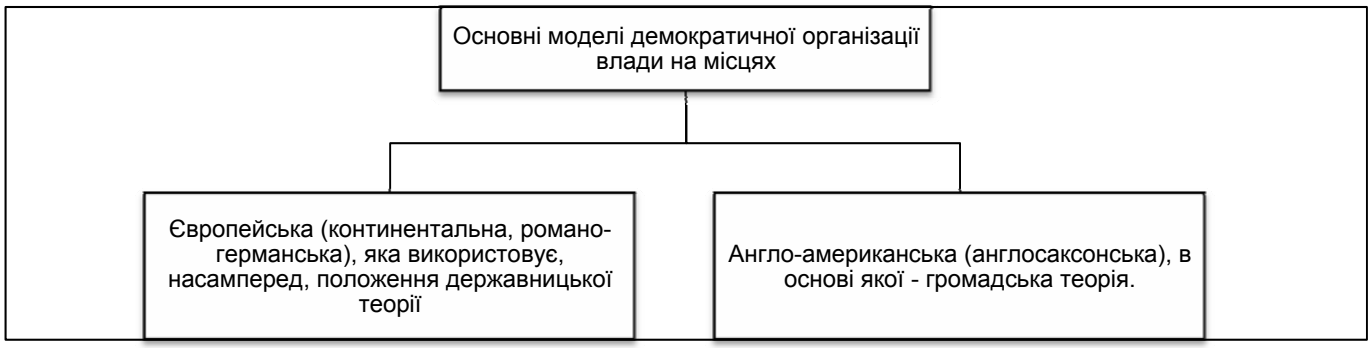

Рисунок 4. Класифікація моделей демократичної організації влади на місцях

Часто науковці також виділяють змішану модель місцевого управління, іноді окремо розглядають іберійську (латино-американську, іспанську) модель [2, 10] тощо.

Іберійська модель характеризується тим, що управління на місцевому рівні здійснюють обрані населенням представницькі органи місцевого самоврядування (ради) та його відповідні головні посадові особи (мери, регідори, префекти, алькади), які стаючи головами відповідних рад, одночасно затверджуються органами державної влади на місцях. Введення посад спеціально призначених уповноважених представників центральних органів державної влади за цією моделлю не передбачається, але так обрана посадова особа затверджується урядом як представник держави в адміністративно-територіальній одиниці з правом контролю за діяльністю представницького органу [10].

Змішана модель склалася через поєднання рис притаманних різним моделям, їх певної модифікації. Модель характеризується тим, що управління на місцевому рівні здійснюють обрані населенням представницькі органи місцевого самоврядування (ради) та його відповідні головні посадові особи (мери, регідори, префекти, алькади), які

стаючи головами відповідних рад, одночасно затверджуються органами державної влади на місцях. Ця модель поєднує в собі ознаки континентальної та іберійської моделей.

Для англо-американської (англосаксонської) системи характерним є те, що на місцевому рівні управління створюються органи місцевого самоврядування, а місцеві органи державної виконавчої влади як такі не утворюються. За необхідності окремі функції (повноваження) державного характеру будуть виконувати органи місцевого самоврядування.

Англосаксонський тип місцевого самоврядування склався у Великобританії. Характер англійського самоврядування досить своєрідний, його основними рисами, впродовж усієї історії розвитку, були такі:

- воно було місцевим управлінням, що повністю заміняло урядові органи на місцях;
- органи місцевого самоврядування були створені для досягнення визначених цілей;
- кожна функція цих органів виконувалася згідно закону, який встановлював межі повноважень та визначав конкретні обов'язки кожного з них.

Система місцевих фінансів Англії почала формуватися у XVII столітті та з незначними змінами проіснувала до 30-х років XIX століття. Характерні риси старого англійського самоуправління [1, с. 72]:

- приходи, над якими стояли мирові судді, яких обирали великі землевласники;
- поділ на графства, де відбувалися з'їзди мирових суддів;
- старовинна посада шерифа.

Значну роль у формуванні місцевих фінансів Англії відіграли громадські пожертви. Спочатку церква збирала благодійні, добровільні пожертви, а потім закони 1572 та 1597 року зобов'язали місцевих мешканців вносити збори на користь бідних. Таким чином, відбувався перерозподіл багатства на користь незахищених верств населення у вигляді фонду, який створювався та управлявся місцевими органами влади.

У 1834 році була проведена докорінна реформа місцевих фінансів в Англії. Вона внесла централізацію місцевих зборів громадських пожертв та встановила чіткі правила відносно осіб, які мали право користуватися громадською благодійністю. У 80-х роках створюються графські ради, які поєднують у собі усі функції місцевого самоврядування, окрім поліцейської. В 1902 р. під контроль графств надійшла народна освіта та шляхове господарство. Вже тоді місцеві фінанси Англії були добре розвинені і охоплювали усі важливі сфери суспільного життя, управління та фінансування яких здійснювалося на місцях [4, с. 77].

В середині XX століття в Англії кожний місцевий орган управління: графство, місто, повіт, прихід – складали бюджет. Місцева влада, а також місцеві фінанси за законом були незалежними. Окремі заходи місцевої влади фінансувалися за рахунок субсидій центрального уряду. Єдиний загальнодержавний бюджет, який би охоплював бюджет центрального уряду та бюджет місцевих влад не складався. До компетенції місцевих органів управління відносилися освіта, житлове, комунальне, міське, господарство, протипожежна охорона. Всі витрати місцевої влади покривалися за рахунок місцевих податків, доходів від підприємницької діяльності та незначної частини державних субсидій та місцевих кредитів.

Сучасна модель місцевих фінансів Англії охоплює 65 графств та 444 округи і до сьогодні вони за своїми доходами та видатками не входять до складу державного бюджету.

Власні доходи місцевих бюджетів становлять близько 30%, інші доходи надходять від держави у вигляді дотацій та субвенцій. Джерелами доходів місцевих бюджетів у Великобританії є:

- дотації та субсидії, які переказують центральні органи влади (близько 70%). Найістотнішою з них є «допоміжна субсидія за рівнем податків», що надається у вигляді цільового внеску, який розраховується відповідно до фінансових можливостей кожного місцевого органу влади та очікуваних видатків. Крім того, надаються цільові субсидії на будівництво житла, утримання поліції, транспорту та капітальні витрати;
- відрахування до місцевих бюджетів у вигляді плати за землю, яка не перебуває в сільськогосподарському утриманні, та податок на нерухомість (близько 15%);
- інші доходи – орендна плата за житло, оплата послуг, які надають місцеві органи влади (близько 15%).

Основні видатки (близько 70%) становлять видатки на утримання соціальної сфери – системи освіти (28% від загального обсягу видатків), соціального забезпечення (32%), муніципальної поліції, дорожньої та транспортної служб (10%).

З однієї сторони місцеві фінанси Англії високорозвинені, самостійні, наділені багатьма повноваженнями, а з іншої вони у фінансовому плані значно залежні від центрального уряду через велику частку державних асигнувань до місцевих бюджетів та бажання держави здійснювати контроль за витрачанням коштів.

Фінансова діяльність органів місцевого самоврядування США також є різновидом англосаксонського типу. На відміну від Великобританії, місцеве самоврядування США не відокремлене від системи державної влади і підпорядковане органам державної влади штатів. Повноваження місцевих органів влади визначаються конституціями та законами штатів, які встановлюють порядок оподаткування, розподілу асигнувань, визначають процес складання місцевого бюджету та розподіл компетенції влади штату та органів місцевого самоврядування. У межах своєї компетенції посадові особи органів місцевого самоврядування мають право приймати самостійні рішення без затвердження їх вищими органами державного управління [8, с. 15].

Головними джерелами доходів муніципалітетів США є місцеві податки, збори й інші платежі, штрафи, які надходять до місцевих бюджетів, податки на власність, на прибуток від комерційної діяльності та субсидії, які надходять від федеральних органів управління або від органів управління штату для фінансування місцевих служб. Також до місцевих бюджетів надходять деякі неподаткові платежі, наприклад, плата за проїзд у громадському транспорті, за споживання води, інші комунальні платежі та тарифи, які стягуються за адміністративні та кримінальні правопорушення.

Федеральні субсидії та субсидії штатів надаються лише за цільовим призначенням. Муніципалітети можуть проводити самостійну податкову політику, в межах законів, прийнятих у штатах.

Загалом необхідно зазначити, що муніципалітети США не мають самодостатньої фінансової бази, але чинна система перерозподілу фінансових коштів між рівнями влади дає їм можливість самостійно вирішувати свої фінансові проблеми.

Романо-германська (континентальна) система організації влади на місцях передбачає існування поруч із органами місцевого самоврядування органів державної виконавчої влади (державних адміністрацій). При цьому така система має різновиди:

1) на всіх рівнях управління паралельно існують як органи місцевого самоврядування, так і представники центральної державної влади (державні адміністрації, Франція, Італія);

2) органи місцевого самоврядування створюються на всіх рівнях управління, представники державної влади (державні адміністрації) – тільки на регіональному рівні (Польща, Болгарія, Фінляндія) [1, с. 280].

Стаття 9 Європейської Хартії про місцеве самоврядування вимагає, щоб принаймні частина доходів місцевих бюджетів формувалася за рахунок місцевих податків, ставки яких мають визначатися органами місцевого самоврядування. Це вважається суттєвою гарантією незалежності органів місцевого самоврядування, оскільки самостійне розв'язання місцевими органами влади покладених на них завдань місцевого значення і, відповідно, фінансування необхідних для цього видатків є центральним критерієм оцінки самостійності органів місцевого самоврядування [8, с. 13].

Переважна більшість європейських країн практикує встановлення власних податків субцентральних урядів, які для наочності наведено у табл. 1.

Французький тип місцевого самоврядування характеризується досить високим ступенем централізації влади, що відображається в системі адміністративного контролю центральної влади над місцевими органами. У рамках регіональної концепції економічного та соціального розвитку територій були організовані регіони, які отримали повноваження щодо реалізації національного й розробки та реалізації власного плану розвитку. Після законодавчої реформи 1982 р. регіони набули більшої компетенції в соціальній та культурній сферах, у транспортній галузі та будівництві житла [1, с. 32]. Координація національного та регіонального планів забезпечується за рахунок спільного підписання планових контрактів, націлених на реалізацію загальних пріоритетів економічного розвитку територій. Фінансування контрактів забезпечується на 45% – регіоном і на 55% – державою.

При цьому частка держави є більшою для найменш розвинутих регіонів. Контракти поширюються на такі пріоритети:

- зайнятість та економічний розвиток (16%);
- підготовку кадрів і наукові дослідження (18%);
- систему комунікацій, головним чином автошляхи (44%);
- солідарність та узгоджені дії для підтримання найменш розвинених територій (22%).

Видатки місцевих бюджетів контролюються органами державної влади і поділяються на статті поточних та капітальних видатків

Таким чином, місцеве самоврядування Франції значно підпорядковане державній владі й майже позбавлене фінансової самостійності.

Таблиця 1. Основні податкові доходи на субцентральному рівні у країнах Європейського Союзу [8].

Країна	Регіональний рівень	Місцевий рівень
Франція	*Власні податки:* на житло,на використовувану землю, невикористовувану землю, професійний, на авто ліцензії, сертифікати про зарахування до вищих навчальних закладів, на водійські права, додатковий податок на право реєстрації.	*Власні податки:* на житло,на використовувану землю, невикористовувану землю, на трансферт власності на автомобіль.
Німеччина	*Розщеплені податки:* прибутковий з громадян, прибутковий з підприємств, податок на додану вартість; *Закріплені податки:* на моторні засоби пересування, на трансферт землі, на багатство, на спадок, на пиво.	*Власні податки:* податок на майно; *Розщеплені податки:* прибутковий з громадян, податок на рекламу.
Австрія	*Розщеплені податки:* податок на додану вартість, на заробітну плату, на доходи; *Власні податки:* із зайнятих, прибутковий із підприємств, на напої, на землю.	*Власні податки:* на зайнятих, на промисел, на напої, на землю.
Італія	*Власні податки:* на машини, додатковий податок до державного реєстраційного збору, на нафтопродукти; *Розщеплені податки:* збір за утилізацію сміття, внески на охорону здоров'я.	*Власні податки:* комунальний на підприємства та професії, на нерухомість, на збирання та утилізацію сміття, збір за використання муніципальної території та публічних місць.
Іспанія	*Розщеплені податки:* прибутковий із громадян, податок на додану вартість; *Передані податки:* гербовий збір, на трансферт майна, на багатство, на спадок та дарування, на ігри.	*Передані податки:* гербові збори, на трансферт майна, на багатство; *Власні податки:* на майно, на моторні засоби пересування, на промисел, професійний.
Швеція	-	*Власні податки:* місцевий прибутковий податок з громадян.
Великобританія	-	*Передані податки:* на майно; *Власні податки:* *комунальний.*

Німецький тип місцевого самоврядування характеризується тим, що суб'єкти місцевого самоврядування виконують функції державного управління як органи державної влади в межах делегованих їм повноважень, але водночас вони функціонують як самостійні інститути самоврядування.

У Німеччині як Федерація, так і землі мають право встановлювати види податків та приймати відповідні закони. Однак за згоди Федерації і земель ці повноваження розподілені таким чином:

- Федерації належить виняткове законодавче право щодо питань митних зборів і фінансової монополії;
- землі мають виняткову законодавчу компетенцію щодо незначних місцевих споживчих податків (на собак, на напої) і податків на специфічні форми використання доходів (на право проведення полювання);
- щодо усіх інших податків Федерація має конкуруючі законодавчі повноваження у разі, якщо податки цілком або частково надходять до федерального бюджету або є підставою для використання конкуруючих законодавчих повноважень Федерації [4, с. 80].

Отже, в сучасній практиці Німеччини права земель на встановлення податків і прийняття податкових законів особливої ролі не відіграють, законодавча компетенція щодо найважливіших видів податків належить Федерації. Це пов'язано передусім з необхідністю дотримання правової й економічної єдності, створення єдиних умов життя в країні.

Забезпеченість податковими доходами досягається, крім «вертикального вирівнювання», «горизонтальним фінансовим вирівнюванням» – за рахунок відрахувань від прибуткового податку, податку на прибуток та податку з обороту земель-донорів – землям-акцепторам, а потім і комунам. Крім того, комунальне «фінансове вирівнювання» здійснюється земельним законодавством на підставі переказів комунам частини власних земельних податків з метою створення в усіх комунах рівних умов життя, гарантованих конституцією країни.

Висновки. Таким чином, історичний процес розвитку механізмів формування місцевих фінансів призвів до виділення ряду концепцій (або теорій) місцевого самоврядування. Основними серед них є: 1) теорія вільної громади; 2) господарська теорія; 3) громадська теорія; 4) державницька теорія.

На основі функціонування концепцій у сучасних державах сформовані різні моделі управління місцевими фінансами. Ми розглянули англосаксонську модель на прикладі Великобританії та США, романо-германську – на прикладі Франції та Німеччини, а також порівняли усі європейські системи місцевих фінансів за видами регіональних та місцевих податків. Досвід Франції, Великобританії та деяких інших країн свідчить про те, що в більшості держав унітарного типу останніми десятиліттями інтенсивно відбувається процес децентралізації та розширення самостійності регіональних урядів, у тому числі й у бюджетних питаннях. Отже, відсутність достатньої уваги центру до потреб регіонів може створювати реальну загрозу цілісності нашої держави.

Тому вивчення зарубіжного досвіду управління місцевими фінансами буде корисним для нашої країни, а саме: запровадження чіткого законодавчого розподілу функцій та джерел коштів між центральними та місцевими органами влади; забезпечення місцевих бюджетів не менш як на третину власними доходами; урахування механізму «горизонтального вирівнювання» та системи бюджетного федералізму, яка існує в Німеччині з визначенням регіональних економічних особливостей територій

Список використаних джерел

1. Васильева Н.В. Местные бюджеты в современных условиях / Н.В. Васильева – М., 2011–112 с.

2. Демків Р.Я. Конституційне право України. Курс лекцій. / Р.Я. Демків. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 332 с.

3. Єлісєєва Л. Сутнісно-теоретичні аспекти місцевих фінансів / Л. Єлісєєва // Вінник ТНЕУ.–2012.–№2.–С.72–82.

4. Жемеренко Є.В. Еволюція розвитку місцевих фінансів: світовий досвід і Україна / Є.В. Жемеренко // Формування ринкових відносин в Україні.–2013.–№1.–С.76–81.

5. Калашников В.М. Організаційно-правові засади місцевого самоврядування зарубіжних країн./ В.М. Калашников. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. – 90 с.

6. Камінська Н.В. Місцеве самоврядування: теоретико-історичний і порівняльно-правовий аналіз. Навч. посіб. / Н.В. Камінська. – К: КНТ, 2010. – 232 с.

7. Поступна О. В. Громадська теорія місцевого самоврядування як теоретична конструкція організації політико-правового інституту народовладдя / О. В. Поступна // Теорія та практика державного управління. – 2011. – Вип. 2. – С. 304-310.

8. Слухай С.В. Зарубіжний досвід організації місцевих фінансів / С.В. Слухай, О.В. Гончаренко // Фінанси України.–2013.–№7.–С.12–20.

9. Снісаренко С. Історичний розвиток концепцій муніципального господарювання в країнах Західної Європи та в Україні / С. Снісаренко // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / [голов. ред. С. М. Серьогін]. –Дніпропетровськ, 2012. – Вип. 2 (13). – С. 19-29.

10. Хріпливець Д.Є. Теоретичні засади моделей місцевого самоврядування / Д.Є. Хріпливець // Державне управління: удосконалення та розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/

References

1. Vasilieva N.V. Local budgets in modern conditions. M., S. 2011-112.

2. Demkiv G.J. Constitutional law of Ukraine. A course of lectures. Lviv: Lviv state University of internal Affairs, 2012. – 332 p.

3. Eliseeva L. the Essential theoretical aspects of local Finance. // The Broom of TNEU. - 2012. – №2. – P. 72-82.

4. Jemerenko. E.V. Evolution of development of local Finance: the world experience and Ukraine. // Formation of market relations in Ukraine.-2013.–№1.–P. 76-81.

5. Kalashnikov V.M. Organizational and legal basis of local government in foreign countries./ V. M. Kalashnikov. – Dnepropetrovsk: BOTTOM, 2008. – 90 p.

6. Kaminska N.V. Local government: theoretical-historical and comparative legal analysis. Proc. p. TO: CST, 2010. – 232 p.

7. Postupna A. Social theory of local government as a theoretical design of an organization's politico-legal institution of democracy. // Theory and practice of public administration. – 2011. – Vol. 2. – P. 304-310.

8. Sluhay S.V., Goncharenko A.V. Foreign experience of organization of local Finance. // Finance Of Ukraine.-2013.–№7.–Pp. 12-20.

9. Snisarenko S. The Historical development of concepts of municipal management in the countries of Western Europe and in Ukraine. // Public administration and local self-government : the CG. Sciences. etc. / [chapters. edited by S.M. Seregin]. – Dnepropetrovsk, 2012. – Vol. 2 (13). – P. 19-29.

10. Hryplyvetc D.E. Theoretical foundations of models of local government. // Governance: improvement and development : http://www.dy.nayka.com.ua/

ДАНІ ПРО АВТОРА
Далєвська Тетяна Анатоліївна, аспірант
Київський національний торговельно-економічний університет
вул. Стахурського буд.48 кв.90, м. Вінниця, 21030, Україна
e-mail: tanya_dal@mail.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Далевская Татьяна Анатольевна, аспирант
Киевский национальный торгово-экономический университет
ул.Стахурского д. 48, кв90, г. Винница, 21030, Украина
e-mail: tanya_dal@mail.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR
Dalievska Tetyna Anatoliivna, postgraduate
Kyiv national University of trade and economic
vul. Stahyrskogo 48/90, Vinnitsa, 21030, Ukraine
e-mail: tanya_dal@mail.ru

УДК 336.143.2:352

ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В КОНТЕКСТІ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Євтушенко Н.М.

Предметом дослідження є міжбюджетні відносини в цілому та стан формування і використання місцевих бюджетів зокрема.

Метою роботи є здійснення аналізу розвитку бюджетної децентралізації місцевого самоврядування та на цій основі запропонувати подальші шляхи розвитку бюджетної автономії місцевих органів влади та шляхів зміцнення фінансової бази органів місцевого самоврядування.

Методологія проведення роботи. Робота виконана на основі досліджень сучасних наукових поглядів щодо визначення сутності та розвитку бюджетної децентралізації місцевого самоврядування в Україні.

Результати роботи. Стаття присвячена проблемам розвитку бюджетної децентралізації місцевого самоврядування в Україні та її фінансовому забезпеченні. Здійснено критичний аналіз існуючого нормативно-правого регулювання цього процесу і запропоновано подальші шляхи розвитку бюджетної і фінансової автономії місцевих органів влади. Визначені основні слабкі місця проведеної бюджетної децентралізації та систематизовані практичні рекомендації щодо їх усунення в середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Висновки. Аналіз впливу змін у бюджетному законодавстві на формування та фактичний рівень виконання місцевих бюджетів ще раз доводить, що передані до місцевих бюджетів джерела фінансування виявились недостатніми для повного фінансування видатків. Крім того, органи місцевої влади та самоврядування не зможуть використати розширену доходну базу на власний розсуд у зв'язку з розширенням делегованих державою нових повноважень. Проведення реальної бюджетної реформи має корелювати з реформуванням місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою країни, що дозволить забезпечити підвищення фінансової незалежності місцевих бюджетів і рівня фінансової забезпеченості делегованих повноважень.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, бюджетна децентралізація, фінансове забезпечення, адміністративно-територіальний устрій, місцевий бюджет, реформа міжбюджетних відносин, Бюджетний кодекс України.*

ФОРМИРОВАНИЕ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ В КОНТЕКСТЕ БЮДЖЕТНОЙ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ

Евтушенко Н.М.

Предмет исследования является межбюджетные отношения в целом и состояние формирования и использования местных бюджетов в частности.

Целью работы является осуществление анализа развития бюджетной децентрализации местного самоуправления и на этой основе предложить дальнейшие пути развития бюджетной автономии местных органов власти и путей укрепления финансовой базы органов местного самоуправления.

Методология проведения работы. Работа выполнена на основе исследований современных научных взглядов относительно определения сущности и развития бюджетной децентрализации местного самоуправления в Украине.

Результаты работы. Статья посвящена проблемам развития бюджетной децентрализации местного самоуправления в Украине и ее финансовом обеспечении. Осуществлен критический анализ существующего нормативно-правового регулирования этого процесса и предложено дальнейшие пути развития бюджетной и финансовой автономии местных органов власти. Определены основные слабые места проведенной бюджетной децентрализации и систематизированы практические рекомендации по их устранению в среднесрочной и долгосрочной перспективе.

Выводы. Анализ изменений в бюджетном законодательстве на формирование и фактический уровень выполнения местных бюджетов еще раз доказывает, что переданы в местные бюджеты источники финансирования оказались недостаточными для полного финансирования расходов. Кроме того, органы местной власти и самоуправления не смогут использовать расширенную доходную базу по своему усмотрению

 © Євтушенко Н.М., 2015

в связи с расширением делегированных государством новых полномочий. Проведение реальной бюджетной реформы должно коррелировать с реформированием местного самоуправления и административно-территориального устройства страны, что позволит обеспечить повышение финансовой независимости местных бюджетов и уровня финансовой обеспеченности делегированных полномочий.

Ключевые слова: *местное самоуправление, бюджетная децентрализация, финансовое обеспечение, административно-территориальное устройство, местный бюджет, реформа межбюджетных отношений, Бюджетный кодекс Украины.*

THE FORMATION OF LOCAL BUDGETS IN CONTEXT OF BUDGET DECENTRALIZATION

Yevtushenko N.M.

The subject of the work is the intergovernmental relations in general and the state of formation and use of local budgets in particular.

The aim is to analyze the development of fiscal decentralization and local government on this basis suggest further ways of fiscal autonomy of local governments.

Methodology of work. This work was based on studies of modern scientific views on the definition of the essence of fiscal decentralization and local governance in Ukraine.

Results. The article is devoted to the problems of fiscal decentralization of local government in Ukraine and its financial support. The critical analysis of existing normative legal regulation of this process and suggested ways of further fiscal and financial autonomy of local authorities. The main weaknesses of the ongoing fiscal decentralization systematic and practical recommendations for their elimination in the medium and long term.

Conclusions. Analysis of the impact of changes in the budget of the formation and the actual level of implementation of local budgets proves once again transferred to the local budget funding sources proved insufficient to fully finance expenditures. In addition, local authorities and government will not be able to use the expanded revenue base in its sole discretion in connection with the expansion of new powers delegated by the state. Conducting real budget reform is correlated with the reform of local government and administrative-territorial structure that will ensure increased financial independence of local budgets and the financial security of the delegated powers.

Keywords: *local government, fiscal decentralization, financial support, administrative divisions, local budget, reform of intergovernmental relations, the Budget Code of Ukraine.*

Постановка проблеми. Однією із важливих проблем формування місцевих бюджетів є забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів та формування міжбюджетних відносин, з метою підвищення рівня фінансової самодостатності шляхом посилення бюджетної децентралізації.

Для того, щоб громада була здатною забезпечити виконання своїх завдань, вона повинна володіти відповідним обсягом фінансових ресурсів, які необхідні для покриття власних витрат**.** Принцип фінансової самостійності є ключовим при формуванні бюджетів органів місцевого самоврядування. А оскільки громада є територіальною основою для створення та діяльності органів місцевого самоврядування, то при її формуванні доцільно враховувати податковий потенціал. Ймовірно, що формування фінансово самодостатніх адміністративно-територіальних одиниць потребує змін не тільки у податковому та бюджетному законодавстві, але й у територіальних розмірах громад, районів та регіонів.

Проблема оптимального перерозподілу повноважень та фінансових ресурсів між центральними та місцевими органами влади та самоврядування є однією з найбільш актуальних у контексті підвищення ефективності бюджетної системи України. Раціонально побудована та збалансована система бюджетних відносин є запорукою дієвості соціально-економічної політики держави, адже від адекватного забезпечення перерозподілу значних фінансових ресурсів і від гнучкості способів їх використання у значній мірі залежить стабільність економічного розвитку країни. Запроваджена реформа бюджетної системи спрямована здебільшого на децентралізацію бюджетних коштів та забезпечення більшої фінансової самостійності та незалежності місцевих бюджетів. В умовах кризових явищ, питання бюджетної децентралізації виходять на перший план, оскільки саме вона є однією з базових умов незалежної та ефективної діяльності органів місцевої влади: децентралізація процесів ухвалення рішень збільшує можливості участі місцевої влади у розвитку підконтрольної їй території; сприяє ефективному забезпеченню суспільними послугами шляхом ретельнішого узгодження видатків органів влади з місцевими потребами та пріоритетами.

Аналіз останніх досліджень. Проблемі бюджетної децентралізації, визначення ролі місцевих бюджетів та їх взаємодії з Державним бюджетом, ефективності реалізації реформи бюджетної системи на центральному та місцевому рівнях присвячено багато досліджень відомих учених, таких як В. Оутс [13], О.П. Кириленко[10], Ч. Тібо [18], О.Д. Василика, К.В. Павлюка [5], Л.М. Бабич [1], І.О. Лютого [8], В.М. Опаріна [12], В.М. Федосова [2]. Проблема децентралізації бюджетних коштів та зміцнення фінансової бази органів місцевого самоврядування знайшла відображення у роботах О.П. Кириленко [10], Л.В. Лисяк [9], С.А. Буковинського [4]. Але сьогодні не існує єдиної думки щодо оптимального механізму реформування місцевих бюджетів відповідно до критерію ефективності розподілу фінансових ресурсів, які формуються саме на місцевому рівні.

Ґрунтовний аналіз основних змін, передбачених у новій редакції Бюджетного кодексу України, свідчить про те, що прийняття даного документу не є здійсненням бюджетної реформи. А фактичне впровадження та використання нововведень виявило ряд слабких місць, пов'язаних із забезпеченням самостійності місцевих бюджетів та стратегічними цілями регіонального розвитку. Вирішення проблем, що виникли у зв'язку з бюджетними новаціями на місцевому рівні потребує детального аналізу їх впливу на фактичне формування та використання місцевих бюджетів.

Метою статті запропонувати шляхи вирішення проблемних питань бюджетної децентралізації місцевого самоврядування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні бюджетна реформа розпочалася 2000 р. і мала на меті кардинальні зміни в системі формування та виконання місцевих бюджетів. Прийняття Бюджетного кодексу України обумовило фундаментальні зміни всієї бюджетної системи. Проте реформа не є завершеною, оскільки не відбулося чіткого розподілу повноважень і відповідальності між центральними та місцевими органами влади. Незавершеність реформ спровокувала конфлікт інтересів між місцевими органами влади і центральною, оскільки місцеві органи влади практично не є незалежними в ухваленні рішень щодо використання ресурсів. Аналіз Програми економічних реформ на 2010-2014 роки

«Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [7], дозволяє стверджувати, що серед реформування податкової системи, фінансового сектору, системи пенсійного страхування, освіти, соціальної підтримки, окремих галузей промисловості, реформа міжбюджетних відносин займає одне з найважливіших місць. Слід зазначити, що саме міжбюджетні відносини є найслабшою ланкою бюджетної системи України, яка у свою чергу лежить в основі значної кількості негативних явищ, характерних сьогодні для сектору публічних фінансів [11].

Досвід економічно розвинутих країн свідчить про те, що найбільш дієвим та ефективним способом забезпечення фінансової стійкості органів місцевого самоврядування є бюджетна децентралізація, тобто розширення фінансової бази територіально-адміністративних одиниць за рахунок передачі їм потужних фінансових джерел, які раніше були закріплені як доходи центрального бюджету. Тому в проголошеній реформі бюджетних відносин, сприяння більшій фінансовій автономії місцевих бюджетів визначено одним з головних завдань.

Зазначимо, що у більшості територіальних громад функціонування органів місцевого самоврядування не забезпечує створення та підтримку сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини та надання суспільних послуг на належному рівні. Рівень бюджетної забезпеченості на утримання і розвиток місцевої інфраструктури у розрахунку на одного жителя в Україні найменший серед країн Європи – 448 грн. Час оновлення основних фондів місцевого самоврядування (їх вартість складає 500 млрд. грн.) при діючій системі фінансового забезпечення місцевого самоврядування більше 58 років (рис.1).

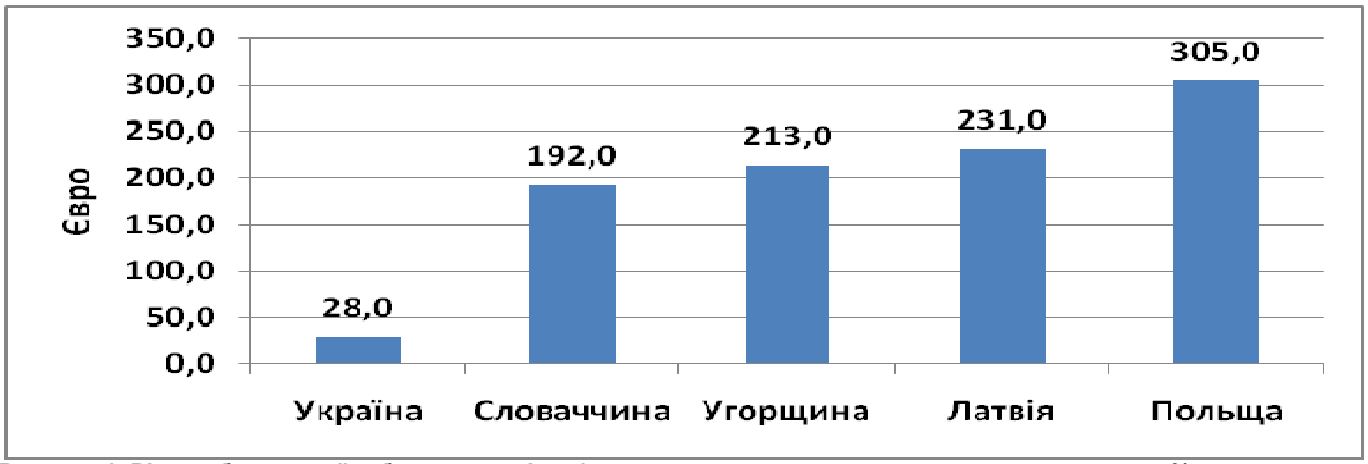

Рисунок 1. Рівень бюджетної забезпеченості на 1 мешканця на виконання власних повноважень, %

У ході дослідження виявлено, що починаючи з 1991 р. різко зменшувалась як чисельність сільського населення, так і кількість населених пунктів, але разом з тим кількість сільських рад збільшилася на 1067 одиниць. В Україні утворено близько 12 тис. територіальних громад, у більш як 6 тис. громад чисельність жителів становить менш як 3 тис. осіб, з них у 4809 громадах – менш як 1 тис. осіб, а у 1129 громадах – менш як 500 осіб. Органи місцевого самоврядування таких громад практично не можуть здійснювати надані їм законом повноваження. Дотаційність 5419 бюджетів місцевого самоврядування становить понад 70 %, 483 територіальні громади на 90 % утримуються за рахунок коштів державного бюджету (рис.2) [15].

Проведення бюджетної децентралізації в Україні у формі збільшення повноважень та фінансової бази органів місцевого самоврядування триває вже довгий час та кожного року декларується в Основних напрямках бюджетної політики, а фактично відбувається процес підвищення рівня бюджетної централізації.

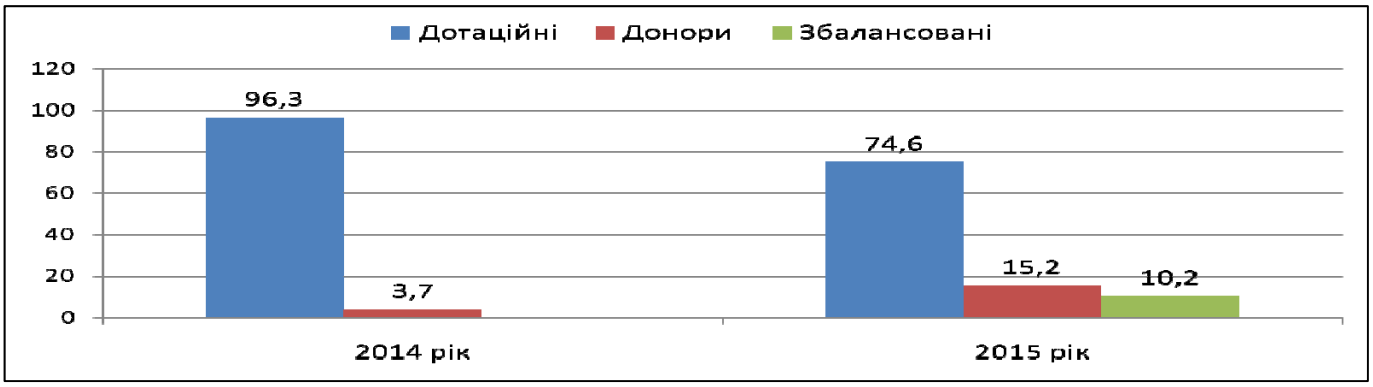

Рисунок 2. Дотаційність місцевих бюджетів в 2014-2015 роках, %

Для оцінки ступеня бюджетно-фінансової децентралізації використовують показник частки регіональних (місцевих) рівнів управління у доходах і видатках консолідованого бюджету. Показником високого рівня децентралізації є частка місцевих видатків на рівні більш як 45 % загальнодержавних видатків, середнього рівня – 30-45%, а низького рівня – менш як 30 %. Протягом 2011-2013 рр. рівень бюджетної централізації зменшився з 78,3 % до 76,2 %, і відповідно рівень децентралізації бюджетних ресурсів збільшується з 21,7 до 22,2 %. У 2014 році відбулося незначне збільшення частки у доходах зведеного бюджету – 77,8 %, при цьому відбулося зменшення частки місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету – 22,2 %. (табл. 1).

Таблиця 1. Доходи зведеного, державного та місцевих бюджетів України за 2011-2014 роки [2, с. 27]

Показники	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2014 рік проти 2013 року	
					Абсолютний приріст, млрд грн	Темп приросту, %
Зведений бюджет, млрд грн, у т.ч.:	398,3	445,5	442,8	455,9	13,1	3,0
загальний фонд	334,7	369,7	75,0	388,9	13,9	3,7
спеціальний фонд	63,6	75,8	67,8	67,0	-0,8	-1,2
Державний бюджет (без урахування міжбюджетних трансфертів), млрд грн, у т.ч.:	311,8	344,7	337,6	354,8	17,2	5,1
частка у доходах зведеного бюджету,%	78,3	77,4	76,2	77,8	x	x
загальний фонд	263,3	288,5	290,1	308,7	18,6	6,4
спеціальний фонд	48,5	56,2	47,5	46,1	-1,4	-3,0
Місцеві бюджети (без урахування міжбюджетних трансфертів),млрд грн, у т.ч.:	86,5	100,8	105,2	101,1	-4,1	-3,9
частка у доходах зведеного бюджету,%	21,7	22,6	23,8	22,2	x	x
загальний фонд	71,4	81,2	84,9	80,2	-4,7	-5,5
спеціальний фонд	15,1	19,6	20,3	20,9	0,6	3,0

Однією із слабких сторін бюджетно-фінансової децентралізації в Україні є значна частка трансфертів, незважаючи на задекларованість процесів податкової і бюджетної децентралізації, на даний час структура доходів місцевих бюджетів свідчить про зростання частки міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів. При формуванні показників державного бюджету на 2015 рік враховано прогноз макроекономічних показників, який передбачає поглиблення падіння реального ВВП до 5,5 відсотка, у порівнянні з мінус 3,4 відсотка у попередньому прогнозі. При цьому, прогнозний обсяг номінального ВВП збільшено на 129,4 млрд. гривень до 1850,2 млрд. гривень, що обумовлено зростанням споживчих цін на 26,7 відсотка. Зростання індексу цін виробників прогнозується на рівні 26,5 відсотка. Прогнозується збільшення фонду оплати праці на 11,6 млрд. гривень до 478,6 млрд. гривень. Середньомісячна заробітна плата складе 3 990 гривень. Експерти МВФ очікують, що рівень ВВП надалі зростатиме і перевищить до кризовий рівень до 2019 року, це є відображенням глибини і масштабів нинішньої кризи. Інфляція в 2015 році сягне 27%.Державний і гарантований державою борг, за підрахунками, цього року досягне свого піку в 94% від ВВП. Але очікується, що потім цей показник буде зменшуватися в постійній траєкторії, впавши нижче 71% в 2020 році.

Крім того, для розрахунку бюджетних показників враховано уточнений середньорічний прогнозний курс валюти – 21,7 грн./дол. США [3].

Надходження місцевих бюджетів у 2015 році збільшаться за рахунок передачі 100% плати за надання адміністративних послуг, 100% державного мита, 10% податку на прибуток підприємств приватного сектору економіки. Джерела наповнення місцевих бюджетів збільшаться завдяки запровадженню акцизного податку з реалізації роздрібної торгівлі підакцизних товарів (пиво, алкогольні напої, тютюнові вироби, нафтопродукти) за ставкою 5% вартості реалізованого товару. База оподаткування розшириться через стягнення податку на нерухомість відтепер і з комерційного (нежитлового) майна та податку на автомобілі з великим об'ємом двигуна. До місцевих бюджетів зараховуватиметься 80% екологічного податку, замість 35%.

Крім того, громади одержують базову дотацію для підвищення фіскальної спроможності своїх бюджетів. Місцевим бюджетам, зокрема районним, з державного бюджету передано плату за надання інших адміністративних послуг та державне мито. Надходження до загального фонду розширено за рахунок передачі із спеціального фонду екологічного податку, єдиного податку та податку на нерухоме майно, які раніше були джерелами формування бюджету розвитку. Внесені зміни дадуть можливість місцевим бюджетам використовувати кошти на різні цілі, а не тільки на видатки капітального характеру.

У Концепції реформування місцевих бюджетів було визначено необхідність зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування, посилення впливу системи формування місцевих бюджетів на соціально-економічний розвиток та поліпшення добробуту громадян України [16].Також було визначено, що необхідною умовою реалізації поставлених в концепції завдань була якісна та об'єктивна оцінка стану та потенціалу регіонів, виявлення загальних тенденцій розвитку соціальних процесів та рівнів міжрегіональної диференціації, а також запровадження їх моніторингу. Як наслідок була прийнята постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження оцінки міжрегіональної та внутрішньо-регіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів» від 20 травня 2009 р. № 476 [17]. Була сформована база даних, що повинна була дати можливість визначити основні причини, які обумовлюють диференціацію соціально-економічного розвитку регіонів та приймати відповідні управлінські рішення на державному, регіональному та місцевому рівнях, спрямовані на їх усунення. Бюджетний кодекс, прийнятий 8 липня 2010 р. [3] значно розширив перелік доходів, за закріплюються за місцевими бюджетами.

Також із прийняттям Податкового кодексу [14] змінено склад місцевих податків та зборів (податок на майно, єдиний податок, збір за місця за паркування транспортних засобів, туристичний збір), що мало суттєво змінити ситуацію із формуванням доходів місцевих бюджетів. Але, як свідчать дані наведені в табл. 1, практична реалізація зазначених змін не мала достатніх позитивних наслідків для формування фінансової бази місцевого самоврядування.

Частка Основними бюджетоформуючим податком залишається податок на доходи фізичних осіб. Можна відмітити зростання частки місцевих податків і зборів (порівняно з 2010 р. на 2,8 відсоткових пункти), що відбулося виключно за рахунок включення до них єдиного податку. Відповідно, більше 50% коштів припадає на всі види міжбюджетних трансфертів. Уже цей факт сам по собі підтверджує невідповідність загального розподілу бюджетних доходів між рівнями бюджетної системи.

Аналізуючи праці багатьох учених-економістів, які досліджують сутність категорії «бюджетна децентралізація» слід зазначити що науковці визначають неоднаково децентралізації,визначаючи її як комплекс явищ.

Досліджуючи праці зарубіжних вчених, можна зробити висновок що замість бюджетної використовують термін фіскальна децентралізація, основоположником якої був американський економіст Ч. Тібо [18]. Саме він стверджував, що лише фіскальна децентралізація дає змогу регіональним органам управління отримувати автономію щодо фінансування та забезпечення населення суспільними й громадськими послугами, що лише при фіскальній автономії регіональних органів управління публічні видатки відповідатимуть індивідуальним уподобанням та потребам споживачів. Англійській учений В. Оутс запропонував своє визначення: «децентралізація – це право незалежного прийняття рішень децентралізованими одиницями» [13, с.115]. Регіональні й місцеві органи влади мають можливість самостійно приймати рішення щодо фінансових питань і питань з управління територією. Було визначено, що головними перевагами децентралізації є насамперед краще забезпечення потреб місцевого населення органами місцевого самоврядування на локальному рівні. Крім того, сприяння розвитку конкуренції між органами місцевого самоврядування дає змогу громадянам самим обирати кращі адміністративні послуги.

Зазначимо, що проводячи політику фінансової децентралізації досить важливим для країн є розподіл завдань між різними рівнями управління який має ґрунтуватися на такій основі:

- чітке визначення завдань, які доцільно закріпити за тим чи іншим рівнем влади;
- дотримання розподілу цих завдань на постійній основі;
- поділ бюджетних видатків між рівнями управління відповідно до розмежування завдань.

Розмежування функцій між рівнями управління є завданням, з яким стикаються усі багаторівневі країни. Ключовим принципом є зона корисності публічної функції яка визначається доступністю зовнішніх користувачів до послуг (фізичний аспект) та подальшим практичним використанням послуг. До цього, слід враховувати ефективність пов'язаних з певними послугами заходів на різних рівнях публічної влади (економія на масштабах). Як результат, функції можуть бути розділені відповідно до їхньої корисності на центральному та регіональних рівнях. Цей принцип по суті є тотожним принципу субсидіарності, який є одним із основоположним у вітчизняній бюджетній системі. Субсидіарність - принцип, відповідно до якого розподіл повноважень між різними рівнями влади здійснюється таким чином, коли нижній рівень влади отримує такі повноваження, які наступний за ним територіальний рівень влади не може здійснювати більш ефективно. Реалізація цього принципу дозволяє, з одного боку, максимально наблизити процес прийняття рішення до громадян, з іншого - цей рівень може володіти організаційними, матеріальними і фінансовими ресурсами, які забезпечують обсяг і якість публічних послуг, що надаються населенню відповідно до загальнодержавних стандартів. При цьому пріоритет нижнього рівня при розподілі повноважень повинен перешкоджати будь-яким способам централізації в системі територіальної організації влади.

Загалом, рівень децентралізації у публічному секторі повинен відповідати співвідношенню двох показників якими є:

1) свобода органів місцевої влади у прийнятті рішень;

2) адекватність політичної відповідальності місцевих органів влади за прийняті нею рішення.

Ґрунтуючись на завданнях, що стоять перед бюджетною системою в умовах посткризового відновлення економіки систематизовано основні практичні кроки щодо подальшого реформування бюджетних відносин на місцевому рівні:

1. Продовження процесу децентралізації бюджетних коштів, що має стати реальним механізмом ефективного перерозподілу публічних фінансів. Реалізація даного завдання потребує не лише формальної передачі коштів на місцевий рівень, а й одночасного розширення обсягу делегованих повноважень. Це потребує чіткої структуризації та перегляду власних та делегованих повноважень органів місцевого самоврядування [11].

2. Запровадження механізмів стимулювання економічної активності органів місцевої влади з метою самозабезпечення та збільшення фінансової стійкості місцевих бюджетів. У межах реалізації даного завдання, можна цілком погодитись з практиками бюджетної сфери, які пропонують для стимулювання реалізації фіскального потенціалу адміністративно-територіальних одиниць, по-перше, закріпити 50 % від перевищення прогнозованого обсягу надходжень першого кошику за переліком дохідних статей місцевих бюджетів, що не враховуються при розрахунку міжбюджетних трансфертів, а, по-друге, розширите перелік дотацій [4,7,11]. Перший спосіб спрямований на створення стимулів для органів місцевої влади щодо нарощення бази податкових надходжень відповідних місцевих бюджетів. Що стосується другого, то досить надійним джерелом поповнення місцевих бюджетів фінансовими ресурсами є додаткова дотація у зв'язку з перевиконанням плану мобілізації доходів до державного бюджету.

3. Вирішення питання неузгодженості моделі бюджетних відносин та адміністративно-територіального устрою. У даному контексті об'єктивно необхідним є проведення адекватної адміністративно-територіальної реформи, що дозволить визначити функціональні співвідношення між повноваженнями органів місцевого самоврядування областей, районів та місцевими державними адміністраціями. Це у свою чергу дозволить вирішити проблему поверховості проведення реформи міжбюджетних відносин.

Крім позитивних зрушень за наслідками проведення бюджетної децентралізації на сьогодні існує ряд проблемних питань, які виникли в ході практичного застосування нових норм бюджетного законодавства, що потребують вирішення на законодавчому рівні.

На думку деяких експертів децентралізація бюджетного процесу (зокрема, через вилучення у обласних державних адміністрацій повноважень щодо розробки бюджетів областей, передача окремих установ соціально-культурної сфери на фінансування з місцевих бюджетів, а також впровадження нової системи вирівнювання) у вітчизняних умовах може призвести до розбалансування всієї системи бюджетоутворення в Україні, оскільки залишається високо імовірним закладання в місцеві бюджети заздалегідь нереальних витрат.

Список використаних джерел

1. Бабич Л.М. Особливості формування пріоритетів сучасної бюджетної політики/ Л.М. Бабич // Формування ринкових відносин в Україні. – 2003. – № 4. – С.27–33.

2. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання за 2014 рік / [Електронний ресурс]. Ін-т бюджету та соціально-економічних досліджень. – Режим доступу: http://www.ibser.org.ua/news/429/130434

3. Бюджетний кодекс України. Закон України від 08.07.2010 р. №2456-VI // Верховна Рада України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17

4. Буковинський С.А. Зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування як чинник економічного зростання/ С. А. Буковинський //Вісник НБУ. – 2007. – № 2. – С.9–15

5. Василик О.Д. Державні фінанси України / О.Д. Василик, Павлюк К.В. – К. : НІОС, 2002.–608 с.

6. Виконання Державного бюджету. // Державна казначейська служба України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477

7. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» : Програма економічних реформ на 2010–2014 роки. Комітет з економічних реформ при Президентові України /– 87 с. : [Електронний ресурс] – Режим доступу: http:// www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_2.pdf

8. Лютий І.О. Бюджетна політика і стабільність соціально-економічного розвитку України / І. О. Лютий, Л. М. Демиденко, Ю. Л. Субботович //Фінанси України. – 2006. – № 10. – С. 3–13.

9. Лисяк Л.В. Бюджетна політика держави в умовах фінансової глобалізації / Л.В. Лисяк // Вісник Української академії банківської справи. – 2008. – № 1. – С.15–21.

10. Місцеві фінанси : підручник / ред. О. П. Кириленко. – К. : Знання, 2006. – 677 с.

11. Нова архітектура бюджетної системи У країни: ризики та можливості для економічного зростання. – К. : НІСД, 2010. – 35 с.

12. Опарін В.М. Бюджетна система : навчально-методичний посібник / В.М. Опарін, В. І. Малько ; Мін-во освіти і науки України, КНЕУ. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 336 с.

13. Оутс В. Фіскальний федералізм / В. Оутс. – Нью-Йорк, 1972.

14. Податковий кодекс України. Закон України від 02.12.2010 р. №2755-VI// Верховна Рада України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/податковий%20кодекс

15. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. №333-р // Верховна Рада України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-р

16. Про схвалення Концепції реформування місцевих бюджетів. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. №308-р // Верховна Рада України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/308-2007-р

17. Про запровадження оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 травня 2009 р. №476 // Верховна Рада України. – [Електронний ресурс].Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/476-2009-п

18. Тібо Ч. Економічна теорія фіскальної децентралізації в публічних фінансах: необхідність, джерела й використання./ Ч. Тібо – К.: Знання – 1961. –198 с.

References

1. Babych L.M. Osoblyvosti formuvannja priorytetiv suchasnoi' bjudzhetnoi' polityky // Formuvannja rynkovyh vidnosyn v Ukrai'ni. – 2003. – № 4. – C.27–33.

2. Budget Monitoring: analysis of the execution : http://www/ibser.org.uaq/news/429/130434/

3. Bjudzhetnyj kodeks Ukrai'ny. Zakon Ukrai'ny vid 08.07.2010 r. №2456-VI // Verhovna Rada Ukrai'ny. : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17

4. Bukovyns'kyj S.A. Zmicnennja finansovoi' bazy miscevogo samovrjaduvannja jak chynnyk ekonomichnogo zrostannja // Visnyk NBU. – 2007. – № 2. – C.9–15

5. Vasylyk O.D., Pavljuk K.V. Derzhavni finansy Ukrai'ny. K. : NIOS, 2002.–608 s.

6. Vykonannja Derzhavnogo bjudzhetu. // Derzhavna kaznachejs'ka sluzhba Ukrai'ny. : http://treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477

7. Zamozhnje suspil'stvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna derzhava» : Programa ekonomichnyh reform na 2010–2014 roky. Komitet z ekonomichnyh reform pry Prezydentovi Ukrai'ny – 87 s. : http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_2.pdf

8. Ljutyj I.O., Demydenko L.M., Subbotovych Ju.L. Bjudzhetna polityka i stabil'nist' social'no-ekonomichnogo rozvytku Ukrai'ny – 2006. – № 10. – C. 3–13.

9. Lysjak L.V. Bjudzhetna polityka derzhavy v umovah finansovoi' globalizacii' // Visnyk Ukrai'ns'koi' akademii' bankivs'koi' spravy. – 2008. – № 1. – C.15–21.

10. Miscevi finansy : pidruchnyk / red. O.P. Kyrylenko. – K. : Znannja, 2006. – 677 s.

11. Nova arhitektura bjudzhetnoi' systemy U krai'ny: ryzyky ta mozhlyvosti dlja ekonomichnogo zrostannja. – K. : NISD, 2010. – 35 s.

12. Oparin V.M., Mal'ko V.I. Bjudzhetna systema : navchal'no-metodychnyj posibnyk; Min-vo osvity i nauky Ukrai'ny, KNEU. – 2-ge vyd., pererob. i dop. – K.: KNEU, 2002. – 336 s.

13. Outs V. Fiskal'nyj federalizm. – N'ju-Jork, 1972.

14. Podatkovyj kodeks Ukrai'ny. Zakon Ukrai'ny vid 02.12.2010 r. №2755-VI// Verhovna Rada Ukrai'ny. : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/podatkovyj%20kodeks

15. Pro shvalennja Koncepcii' reformuvannja miscevogo samovrjaduvannja ta terytorial'noi' organizacii' vlady v Ukrai'ni. Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrai'ny vid 1 kvitnja 2014 r. №333-r // Verhovna Rada Ukrai'ny. : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-r

16. Pro shvalennja Koncepcii' reformuvannja miscevyh bjudzhetiv. Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrai'ny vid 23 travnja 2007 r. №308-r // Verhovna Rada Ukrai'ny. : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/308-2007-r

17. Pro zaprovadzhennja ocinky mizhregional'noi' ta vnutrishn'oregional'noi' dyferenciacii' social'no-ekonomichnogo rozvytku regioniv. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrai'ny vid 20 travnja 2009 r. №476 // Verhovna Rada Ukrai'ny. : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/476-2009-p

18. Tibo Ch. Ekonomichna teorija fiskal'noi' decentralizacii' v publichnyh finansah: neobhidnist', dzherela j vykorystannja – K.: Znannja – 1961. –198 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Євтушенко Наталія Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського 30,м.Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна
e-mail: ilata82@ekr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Евтушенко Наталья Николаевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, денежного обращения и кредита
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского 30,г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина
e-mail: ilata82@ekr.net

DATA ABOUT AUTHOR
Yevtushenko Natalia, PhD in Economics, Associate Professor, Chair of Finances, Monetary Circulation and Credit,
SHEE «Pereyaslav-Khmelnytskyy SPU after Grygoriy Skovoroda»
Sukhomlynsky Str. 30, Pereyaslav-Khmelnytsky, 08401, Ukraine
e-mail: ilata82@ekr.net

УДК 336.717.18

КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО КАПІТАЛУ БАНКУ

Закрепа А.В.

Наукове обґрунтування ключових проблем та заходів по їх реалізації з метою забезпечення формування достатнього обсягу економічного капіталу для стабільної діяльності банківської установи в умовах стагнації економіки, інфляції національної валюти, викликів та загроз в фінансовій сфері як предмету дослідження обумовлюють його актуальність та необхідність завершення розробки необхідного методичного та організаційного забезпечення формування та ефективного використання фінансових ресурсів банку.

В статті проаналізовані теорії та методології щодо формування та використання економічного капіталу банку, оцінки його достатності та запропоновано порядок виконання дослідження цих процесів: методів моделювання функціональних залежностей (формування), методів регулювання (оцінки та визначення достатності), управління ризиками (використання). Обгрунтовано напрями пошуку засобів впливу та визначення індикаторів оцінки фінансової стійкості банків в залежності від критеріальних ознак стану його діяльності.

З урахуванням здатності банків протистояти фінансовим потрясінням Базельський комітет в 2008 р. анонсував комплексну стратегію та ризик-менеджмент банків, а також рекомендації щодо моделювання інтегрального показника економічної безпеки банку.

Виходячи з теоретичних основ економічного капіталу, опублікованих формульних моделювань його обсягів зроблено висновок, що найбільш придатними для оцінки і визначення економічного капіталу є модель WACC (Weighted Average Cost of Capital), модель оцінки капітальних активів CAPM, методика швейцарського банку Credit Suisse, а також методика розрахунку економічного капіталу під ризик.

Нами пропонується нова оптимізаційна модель визначення потреби в економічному капіталі як потенційного капіталу чи загальної суми непередбачуваних ризиків з урахуванням зважування усіх видів активів на певні ризики, у тому числі і по сегментах банківської діяльності та співставлення з варіантами обсягів регулятивного капіталу як ресурсу економічного капіталу.

Одержані наукові результати дослідження розширюють систему засобів покриття економічного капіталу, дають можливість оцінити запас міцності регулятивного капіталу та встановити індивідуальні підходи до офіційно прийнятих нормативів адекватності регулятивного і балансового банківських капіталів, що при використанні розрахунків, порівнянь і обґрунтувань дає можливість банкам зменшувати в своїй діяльності всі види ризиків.

Ключові слова: *економічна безпека банку;балансовий, регулятивний та економічний капітал; активи, сегменти діяльності, індикатори оцінки, інтегральний показник, моделювання економічного капіталу.*

КЛЮЧЕВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КАПИТАЛА БАНКА

Закрепа А.В.

Научное обоснование ключевых проблем и мер по их реализации с целью обеспечения формирования достаточного объема экономического капитала для стабильной деятельности банковского учреждения в условиях стагнации экономики, инфляции национальной валюты, вызовов и угроз в финансовой сфере как предмета исследования обусловливают его актуальность и необходимость завершения разработки необходимого методического и организационного обеспечения формирования и использования финансовых ресурсов банка.

В статье проанализированы теории и методологии по формированию и использованию экономического капитала банка, оценки его достаточности и предложен порядок выполнения исследования этих процессов: методов моделирования функциональных зависимостей (формирования), методов регулирования (оценки и определения достаточности), управление рисками (использования). Обоснованы направления поиска средств воздействия и определения индикаторов оценки финансовой устойчивости банков в зависимости от критериальных признаков состояния его деятельности.

С учетом способности банков противостоять финансовым потрясениям Базельский комитет в 2008 г. анонсировал комплексную стратегию и риск-менеджмент банков, а также рекомендации по моделированию интегрального показателя экономической безопасности банка.

 © Закрепа А.В., 2015

Исходя из теоретических основ экономического капитала, опубликованных формульных моделирований его объемов сделан вывод, что наиболее подходящими для оценки и определения экономического капитала является модель WACC (Weighted Average Cost of Capital), модель оценки капитальных активов CAPM, методика швейцарского банка Credit Suisse, а также методика расчета экономического капитала под риск.

Нами предлагается новая оптимизационная модель определения потребности в экономическом капитале как потенциального капитала или общей суммы непредвиденных рисков с учетом взвешивания всех видов активов на определенные риски, в том числе и по сегментам банковской деятельности и сопоставления с вариантами объемов регулятивного капитала как ресурса экономического капитала.

Полученные научные результаты исследования расширяют систему средств покрытия экономического капитала, дают возможность оценить запас прочности регулятивного капитала и установить индивидуальные подходы к официально принятым нормативам адекватности регулятивного и балансового банковских капиталов, что при использовании расчетов, сравнений и обоснований дает возможность банкам уменьшать в своей деятельности все виды рисков.

Ключевые слова: *экономическая безопасность банка; балансовый, регулятивный и экономический капитал; активы, сегменты деятельности, индикаторы оценки, интегральный показатель, моделирование экономического капитала.*

KEY PROBLEMS OF FORMATION AND EFFECTIVE USE OF BANK ECONOMIC CAPITAL

Zakrepa A.V.

Scientific substantiation of key issues and measures to implement them in order to ensure the formation of sufficient capital for economic stability of the banking institutions in terms of economic stagnation, inflation of the currency, challenges and threats in the financial sector as the object and purpose of the study determine its relevance and the need to complete the necessary methods and organizational support for development and effective use of financial resources of the bank.

The article analyzes the theory and methodology for the formation and use of economic capital bank for its adequacy and proposed order of investigation of these processes: modeling techniques functional relationships (formation) methods of regulation (assessment and determination of sufficiency), risk management (use). The directions search tools and impact assessment identifying indicators of financial stability of banks depending on the criterion signs of his state.

Given the banks' ability to withstand financial shocks Basel Committee in 2008 announced a comprehensive strategy and risk management of banks, as well as recommendations on modeling integral index of economic security of the bank.

Based on the theoretical foundations of economic capital formula published volumes simulations concluded that the most suitable to assess and determine the economic capital model is WACC (Weighted Average Cost of Capital), model estimation of capital assets CAPM, methods of Swiss bank Credit Suisse, as well as technique calculation of economic capital at risk.

We offer a new optimization model determine the need for economic capital as the potential capital or the total amount of unpredictable risk weighting considering all types of assets to certain risks, including by business segments and comparison with variants volume of regulatory capital as a resource economic capital.

The obtained results of scientific research system means expanding the coverage of economic capital, make it possible to estimate the margin of safety regulatory capital and setting individual approaches to the officially accepted standards and basic adequacy of bank capital that the use of the calculations, comparisons and justifications enables banks to reduce their activities in all kinds risks.

Key words: *economic security bank balance, regulatory and economic capital; Assets of segments, measurement indicators, integral index, economic capital modeling.*

Актуальність. Забезпечення економічної безпеки банків та фінансової стабільності в умовах періодичних проявів економічних криз стали визначальними чинниками ефективного функціонування та розвитку фінансової системи і економіки країни в цілому. Банківська система, її засоби впливу є невід'ємною складовою економічного механізму регулювання економікою шляхом формування інвестиційно-інноваційної фінансової політики та її реалізації в виробничій сфері на основі структурної перебудови, утвердження нової – знаннєвої економіки, інноваційної моделі і як наслідок формування конкурентоспроможної економіки, здатної інтегруватися в світову глобальну систему.Економічна безпека банків та стабільність їх діяльності є найважливішою умовою привабливості для інвесторів та користувачів послугами, в першу чергу суб'єктів господарювання, та є фінансовим джерелом економічного розвитку країни.

Основною проблемою формування та оцінки економічного капіталу банку, логіки цього процесу та моделювання є те, що вони не набули завершеності і сталості, тому являються актуальним напрямком, предметом та об'єктом дослідження. Виходячи з призначення економічного капіталу банку, методичних рекомендацій щодо системи оцінки ризиків, необхідності забезпечення безперебійної діяльності банку в період настання ризиків та виведення його з кризи, особливого значення набуває ефективне використання економічного капіталу, в основі якого лежить достовірне прогнозування (передбачення) комплексу раніше не передбачуваних банківських ризиків при виконанні певних операцій діяльності.

Постановка проблеми. Формування, оцінка та використання економічного капіталу є об'єктивною необхідністю, чому приділяється належна увага у зарубіжній і вітчизняній науці та практиці. Методичні підходи виконання цих фінансових операцій є типовими та можуть бути використані для різних фінансових установ для оцінки власного, позичкового, сукупного та економічного капіталів. Знання вартості капіталу банку, вживання при необхідності заходів щодо його зростання шляхом залучення додаткових коштів в цілому обумовлюють процес формування капіталу банку, це винагорода та ціна, за яку капіталовкладники погоджуються вкладати свої кошти в певний надійний банк. Кризовий стан економіки, низька дохідність господарської діяльності обумовили недостатню капіталізацію банків та їх здатність протистояти викликам та загрозам, покривати непередбачувані ризики. Дослідження проблеми формування, оцінки та використання економічного капіталу доцільно виконати по наступним напрямкам:

- формування (методи моделювання функціональних залежностей);
- оцінка та визначення достатності (методи регулювання);
- використання (управління ризиками) [1, с. 129]

Ступінь дослідження даної проблеми. В наукових результатах дослідження сутності та засобів стабільного функціонування банківської системи [2, с. 60; 3, с. 53; 4, с. 7] науковці визначають це поняття як засоби механізму

запобігання банківським кризам, виконання поставлених завдань на місці, досягнення позитивного фінансового результату та сприяння розвитку економіки. З дослідженням поняття та сутності економічного капіталу банку, взаємозалежностей показників фінансової стабільності: фінансова стабільність діяльності, економічна безпека та чинники її забезпечення, індикатори оцінки формування та використання економічного капіталу ці три критерії в фінансовій науці з'явилися зовсім недавно – в 90-х роках минулого століття в умовах активної світової глобалізації, лібералізації руху та проникнення іноземного капіталу в національні ринки, накопичення фінансових дисбалансів, потужних проявів фінансових криз. Незавершеність досліджень, загострення кризових проявів в економіці, фінансова нестабільність обумовлюють необхідність поглиблення дослідження проблем функціонування економічного капіталу та напрямів їх реалізації.

Мета дослідження. На основі дослідження стану економічного капіталу, формалізації залежностей показників виконати моделювання його розвитку та розробити Концепцію забезпечення фінансової стабільності банківської діяльності для постійного спостереження за фінансовим станом, динамікою інформаційно-аналітичних матеріалів, що сприятиме прозорості та передбачуваності грошово-кредитної політики.

Виклад основного матеріалу. Дослідження теорії та методології забезпечення стабільної банківської діяльності, індикаторів її оцінки, дестабілізуючих чинників належним чином трансформуються в характеристики забезпечення економічної безпеки: економічна незалежність, стабільність економічної діяльності, здатність до розвитку і прогресу. Ці складові елементи економічної безпеки як держави в цілому, так і господарюючих суб'єктів формуються на принципах: дотримання законності, балансу економічних інтересів, взаємної відповідальності, своєчасності і адекватності заходів загрозам, пріоритету мирних засобів вирішення конфліктів, інтеграції національної і міжнародної економічної безпеки.

Для оцінки фінансової стійкості банків доцільно пошук засобів впливу та визначення індикаторів здійснювати для наступних критеріальних ознак стану банківської діяльності:

- ефективність та стабільність фінансової діяльності;
- засоби механізму НБУ визначення ризиків та їх подолання;
- пруденційні вимоги Базеля II щодо управління ризиками;
- банківський бізнес, стан конкурентоспроможності;
- стан капіталізації банків;

Індикатори оцінки фінансової стабільності банківської системи прийнято розділяти на 2 рівні: 1-й – характеризує зовнішнє середовище (зв'язок з макросередовищем та монетарними засобами впливу); 2-й – характеризує внутрішній фінансовий стан. Перший блок індикаторів формує уявлення про місце банків в економіці країни, їх внесок в економіку зростання та характеризують: інфляційний процес, оцінюють ВВП, структуру торгівельного балансу, місце банків в обсягах макропоказників. Вплив монетарних засобів оцінюється за групами показників: монетизації, рівня і умов рефінансування, ефективність валютної політики, що характеризують фінансову стабільність при ефективному застосуванні НБУ монетарних засобів впливу.

Для визначення стабільності банківської системи визначальними є індикатори внутрішнього стану: масштабу системи (активів і капіталу, окремих видів активів і пасивів, порівняльні обсяги вітчизняних і зарубіжних банків), насиченості банківськими послугами (концентрації банківського ринку, забезпеченість регіонів послугами), стійкості та ліквідності (достатності капіталу, ліквідності, кредитного ризику, ринкового ризику, операційного ризику), рентабельності (активів, капіталу, маржа), структури активів і пасивів (динаміка питомої ваги активів і пасивів). Із наведеного переліку показники стійкості та ліквідності є макропруденційними та визначаються Міжнародним валютним фондом для оцінки надійності та стабільності банків [5, с. 119].

Більшістю науковців поняття стабільність банківської системи визначається факторами, що здатні протистояти виведенню її з рівноваги: збільшення процентної ставки, падіння курсів на ринку акцій, непередбачене падіння загального рівня цін, зростання невизначеності, банківська паніка. В інституті економіки перехідного періоду такими чинниками визначають банківські паніки, безвідповідальну поведінку банків, асиметрію інформації, «ефект зараження», коливання цін активів. Як синонім чи аналітичне визначення дається поняття «стійкість» банківської системи, коли реалізується сутність і призначення банків, ефективно і адекватно виконуються функції та відновлюються після відхилення від безпечних параметрів [6, с. 86].

З урахуванням здатності банків протистояти фінансовим потрясінням Базельський комітет 20.11.2008 р. анонсував комплексну стратегію для дослідження причин нестійкості на фінансових ринках у сфері нагляду, регулювання та ризик-менеджменту міжнародних банків з метою абсорбції шоків систем та виконання наступних завдань:

- посилення поглинання ризиків в рамках Базеля II;
- поліпшення якості капіталу першого рівня;
- розробка методик ризик-менеджменту левериджу банківського капіталу;
- посилення систем нагляду за ліквідністю фондів банків;
- посилення капіталу покриття кредитного, операційного і ризику розголошення інформації;
- активізація на міжнародному рівні банківського нагляду для забезпечення стабільності діяльності.

Виходячи з положень методики моделювання інтегрального показника економічної безпеки банку визначено перелік основних і спеціальних узагальнених критеріїв впливу та оцінки рішень з управління (регулювання) економічною безпекою, які в свою чергу забезпечують стабільність банківської системи. Це індикатори рентабельності активів, обсяг власного капіталу, частка активів на банківському ринку (концентрація), самодостатність активів, відповідність нормативів капіталу (регулятивного і основного) та ліквідності (миттєвої, поточної, короткострокової) встановленим обсягам, а також показники кредитного, ринкового, операційного ризику. Розрахунок цих індикаторів, формалізація їх взаємозалежностей, визначення на їх основі інтегрального та організація діяльності по забезпеченню його дотримання на необхідному рівні стало основою стратегічного менеджменту кожної банківської установи.

Модель визначення інтегрального показника економічної безпеки банку базується на функціональній залежності спеціальних узагальнених показників, які згідно методичних рекомендацій встановлюються експертним методом, та економічних нормативів регулювання діяльності комерційних банків України.

Недосконала внутрішня економічна політика, зовнішні макроекономічні чинники, політика обмінного курсу, неналежний контроль та регулювання структури фінансової системи можуть бути причинами виникнення кризових явищ у фінансовій і банківській сферах, для оцінки передвісників якої використовуються наступні групи індикаторів:

- група показників зв'язку банківської системи зі світовою економікою: обсяг міжнародних золотовалютних резервів у відсотках від обсягу імпорту за місяць, зовнішній борг у відсотках від ВВП, сальдо рахунку поточних операцій у відсотках від ВВП, реальний обмінний курс національної валюти;

- група ключових макроекономічних індикаторів: бюджетний дефіцит (профіцит) у відсотках від ВВП, темпи зростання внутрішнього кредиту та обсягів ВВП на душу населення;

- група екзотичних індикаторів: світова відсоткова ставка (середньозважена для США, Німеччини, Японії, Франції, Великобританії, Швейцарії), темпи приросту ВВП ОЕСР [7, с.54].

Окрім цих показників передвісниками кризи прийнято також вважати підвищення світової відсоткової ставки приблизно за два роки до кризи, уповільнення чи зменшення темпів росту ВВП, підвищення рівня інфляції, стрімке зростання споживання, скорочення банківських депозитів, зростання обсягів кредитування приватного сектору, підвищення частки зовнішніх запозичень.

В рамках програми оцінки стану фінансового сектору України (FSAP) Місія МВФ та Світового банку зробила обстеження та дала оцінку виконання в Україні «Основних принципів ефективного банківського нагляду» - із 30 базових принципів Базельського комітету повністю або переважно виконуються 25. Запропоновані індикатори стабільності в докризовий період (2005-2007 рр.) характеризувалися відносною стабільністю та динамічністю, а їх зміни не були різкими і в основному відповідали загальним макроекономічним тенденціям.

Невеликі масштаби банківської системи, розрахунок регулятивного капіталу за умовами «Базель І» та інструкції про порядок регулювання банків в Україні [8] як адекватного рівня для покриття ризиків і виконання фінансових операцій до останнього часу влаштовувало потреби вітчизняних практиків, що призвело до ототожнення понять регулятивного і економічного капіталу. Поява іноземних банків на ринку фінансових послуг в Україні, розширення масштабів діяльності, зростання ролі банків в економіко-фінансовій діяльності, ускладнення управління ризиками, обмежені можливості методики «Базель І» обумовили необхідність пошуку засобів впливу на достатність банківського капіталу для забезпечення діяльності в умовах додаткових витрат та покриття ризиків.

Нові обставини на ринку фінансових послуг стали передумовою пошуку банківською системою інших джерел покриття ризиків, виходячи з досвіду розвинутих країн світу на базі впровадження методики та розрахункових показників економічного капіталу. Логіка формування та використання економічного капіталу полягає в наступному. Доходи банку повинні покривати витрати на обслуговування продуктів діяльності, проведення операцій, надання послуг, на створення відповідних резервів, тобто це очікувані витрати і вони не повинні безпосередньо компенсуватись за рахунок капіталу та його знижувати. Непередбачувані витрати банки повинні компенсувати лише за рахунок капіталу, якщо відсутні інші джерела покриття збитків (наприклад, страхування), який є частиною капіталу і називається економічним капіталом.

Виходячи із визначень економічного капіталу їх можна обєднати в два наступні підходи: як суму капіталів для покриття певної сукупності визначених ризиків (Роберт Л. Бернс, П'єр-Ів Тораваль), а другий – визначення стійкості і надійної складової регулятивного капіталу для покриття певної сукупності ризиків та їх сукупного впливу (М. Тьєссе, Р. Труссард). Виходячи з цих узагальнень слід підкреслити, що економічний і регулятивний капітал призначені для різних завдань і функцій. Регулятивний капітал, його обсяг та нормативи орієнтовані на забезпечення платоспроможності та ліквідності банківської установи. Економічний капітал призначений для зменшення витрат при ризиках, для одержання додаткових прибутків, що є чинником формування більш ефективної структури капіталу фінансової установи.

Моделювання економічного капіталу банку, визначення його величини виконується з застосуванням певних припущень, моделей і довірчих інтервалів, ймовірності того, що фактичні втрати не перевищать розрахункові значення. Тобто, визначення надійності банку, переосмислення сутності зовнішніх кредитних рейтингів здійснюється на основі стратегічних міркувань щодо проблеми функціонування банківської установи.

Необхідність формування та використання економічного капіталу стає нагальною при визначенні сутті і складових елементів функціонального призначення, взаємозв'язків економічного, регулятивного та балансового капіталу банку. Регулятивний капітал – це індикатор платоспроможності банку, по ньому оцінюється величина власних ресурсів для забезпечення захисту вкладів, підтримання фінансової стійкості та стабільної діяльності, покриття негативних наслідків різноманітних ризиків. Істотною відмінністю регулятивного капіталу від економічного є його регламентованість та обмеженість НБУ на весь економічний цикл діяльності (Н1 = 10 млн. євро). Економічний капітал визначається кожним банком на певний період з урахуванням міри сукупного ризику. Економічний капітал може бути менший регулятивного (банк здійснює безризикову діяльність), або більшим (банк здійснює ризикову діяльність, що може призвести до неочікуваних збитків).

Щодо взаємозв'язків балансового і економічного капіталу, то чим більше балансовий капітал перевищує економічний, тим захищенішими будуть вкладники та кредитори банку. Нарощування капіталу банку, додаткова капіталізація, інвестиції в установу призводять до зростання дохідності та збільшення ризику діяльності, що в свою чергу призведе до зростання економічного капіталу. Цей процес зростання повинен постійно моніторитись з метою забезпечення зростання балансового капіталу до значень, що не перевищують економічний капітал, інакше це буде характеризувати недостатню структуру банківського капіталу, недостатньо ефективне його використання, зменшуючи показник віддачі власного капіталу.

Перевищення економічного капіталу над балансовим веде до вразливості банку від ризиків, несе загрозу припинення банківської діяльності, можливої процедури банкрутства та ліквідації установи. Оптимальним співвідношенням прийнято вважати рівень економічного капіталу, що не перевищує балансовий капітал і наближається до рівня регулятивного капіталу, що обумовить надійність та стабільність фінансової діяльності установи.

Теорія економічного капіталу обумовлює призначення формування та використання його складових: капітал під ризик (risk capital), що готове наразити під ризик і втратити його, та капітал для покриття витрат при безперервному функціонуванні (cost capital)- це власні ресурси для отримання доходів та може бути втрачений при зупинці операційної діяльності банку, при виході з ринку.

Визначення обсягів та взаємозалежностей економічного, регулятивного і балансового капіталу банку забезпечує оперативне прийняття ефективних управлінських рішень, належне координування внутрішньобанківських процесів, належне функціонування банківської установи в цілому.

Виходячи з сутнісних ознак, порівняльних характеристик, функціонального призначення, визначень в наукових джерелах, ми пропонуємо поняття економічний капітал трактувати як засіб, метод ризик-менеджменту для управління

ризиками банківської діяльності шляхом вимірювання (розрахунку) реальної величини ризику у конкурентному економічному середовищі та величину економічного капіталу, необхідного для захисту (покриття) цих непередбачуваних ризиків для забезпечення дохідності капіталу при обумовленому цільовому рівні стійкості фінансової установи.

Виходячи із теоретичних основ економічного капіталу, тлумачення цього поняття як «капітал (вартість) під ризик» є спроби дати його формульне моделювання:

$$P\ (_{\Delta}A_t > EC) \leq (1 - \alpha),$$ де:

P - ймовірність наведених залежностей;

$_{\Delta}A_t$ - зменшення вартості активів банку за час t, втрати;

EC - економічний капітал;

α - довірчий рівень, α є (0,1);

Тобто, цією формулою визначається ймовірність, що різниця між очікуваною вартістю активів та її неочікуваними коливаннями не перевищить економічний капітал, що забезпечить достатній рівень платоспроможності та виконання банком функцій при заданому довірчому рівні протягом певного часу для виконаних розрахунків [9, с. 261].

Інше визначення економічного капіталу базується на його понятті як функції (похідної величини) від збитків та ризиків. За методологією Базельського комітету очікувані збитки (EL) дорівнюють добутку ймовірності настання дефолту (PD) за певний період часу, очікуваної частки збитків від дефолту (LGD) та загальної суми експозиції (EAD) – кількісне значення певного показника, що є під ризиком і може бути: обсяг наданого кредиту, сума валюти, інвестиції, загальна сума активів під ризиком дефолту (гривень):

$$EL = PD,\% \times LGD,\% \times EAD.$$

Прийнято, що чітко і однозначно визначити величину економічного капіталу банку практично неможливо, бо потрібно використовувати певні припущення, стохастичні методи з визначення певної ймовірності настання, довірчих інтервалів та обмежень, щоб обґрунтувати ймовірність не перевищення фактичних втрат над розрахованими. Банківські установи при розрахунку економічного капіталу самостійно визначають ризики, їх групи, кількісні значення, ймовірність настання дефолту та очікуваних від нього збитків з використанням певних рекомендацій, аналогів, рейтингових оцінок, власного досвіду. Тобто, виконання розрахунку економічного капіталу банку з урахуванням зростаючих вимог до системи управління ризиками та приведення їх до рівня міжнародних практик в цілому слід вважати відповідальним завданням. Прийнято вважати, що лише невелика кількість банків має необхідні методичні, організаційні, інформаційні та кадрові ресурси для розрахунку економічного капіталу.

Важливим методичним аспектом визначення надійності банку (здатність не збанкрутувати) є використання кредитного рейтингу, який присвоюється банку зовнішніми рейтинговими агентствами для небезпечних зобов'язань. Цей показник як оцінка банківської установи є основою для розрахунків, що пов'язані з кредитними ризиками.

Не дивлячись на складність визначення розміру необхідного економічного капіталу, сьогодні це єдиний спосіб оцінити необхідний розмір капіталу, виходячи з парадигми ризик-менеджменту. При розподілі кредитів банку по рейтингам здійснюється з урахуванням типу кредиту (коротко/довгострокові, вид валюти по напрямах: виробництво, транспорт, торгівля, населення), способу забезпечення (грошова/майнова застава), гарантій, порук, свопів для зменшення ризику неповернення кредиту.

Базельським комітетом розроблено і рекомендуються спеціальні таблиці можливих втрат від ризиків. Базель II надав банкам можливість управляти ризиками і власним капіталом, що зобов'язує необхідність розробки в Україні єдиної стандартної методики розрахунку економічного капіталу з розробками таблиці і ймовірності дефолту активів за шкалою коефіцієнтів PD та LGD для різних груп активів та встановлення систем взаємозалежностей зміни їх параметрів від зміни економічної ситуації в країні. Для цього слід запровадити систему рейтингування всіх банків.

Запропонований коефіцієнт покриття економічного капіталу дає можливість оцінити запас міцності регулятивного капіталу та встановлення індивідуальних підходів до прийнятих нормативів адекватності регулятивного і основного банківських капіталів. Зазначені розрахунки, порівняння та обґрунтування дали б банкам можливість зменшувати в своїй діяльності всі види ризиків.

Висновки. Розглянувши сутність економічного капіталу банку як індикатора надійної та стабільної роботи, банківські установи мають можливість здійснювати кількісне вимірювання ризиків з урахуванням ризикованості здійснюваної діяльності. Запроваджені концепції економічного капіталу, виконання необхідних розрахунків, зосередження уваги менеджменту банку на зміні внутрішніх і зовнішніх умов банківських операцій, процесів управління ризиками в цілому орієнтовано на локалізацію та уникнення всіляких загроз. Порівняльний аналіз стану економічного капіталу з регулятивним та балансовим капіталом є дієвим засобом координації перебігу різних процесів в діяльності банку на основі оперативного прийняття зважених та ефективних управлінських рішень. Знання структури економічного капіталу банку, здатність банку формувати ефективну структуру, оперативно її удосконалювати з урахуванням власних ресурсів та змінних умов сприятиме глибокому розумінню ситуації, необхідності забезпечення безперервної роботи банківської установи.

Аналіз стану економіки та економічної безпеки країни, стану капіталу та банківської безпеки дав можливість виявити ключові проблеми функціонування економіки, суб'єктів господарювання, банківської діяльності:

- масштабний дисбаланс між обсягами споживання населенням та валового виробництва;
- глибокий розрив між економічним потенціалом країни та обсягами виробництва;
- експортна орієнтація практично всіх видів діяльності;
- низька дохідність суб'єктів господарювання;
- низький рівень капіталізації національних банків;
- високі норми кредиту, його коротко терміновість та недоступність;

Основною проблемою організації ефективної діяльності банківського сектору є укріплення банківського капіталу шляхом нормалізації структури балансів, рекапіталізації в контексті міжнародних вимог до підвищення його стійкості та забезпечення фінансової стабільності, зменшення вразливості від впливу факторів ризику, удосконалення системи регулювання і нагляду за його формуванням і використанням відповідно до міжнародних стандартів, підвищення рівня впливу на економічні процеси країни;

Спираючись на досвід економічно розвинутих країн світу, проаналізувавши сучасні підходи, систему критеріїв оцінки стійкості банківського сектору до впливу факторів ризику, нами досліджено сутність регулятивного та економічного капіталу, їх функціональне призначення та використання з метою обґрунтування підвищення стійкості фінансових установ. На основі

виконаних досліджень по вказаних напрямах зроблено висновок, що найбільш придатними для визначення і оцінки економічного капіталу банку є модель WACC (Weighted Average Cost of Capital), модель оцінки капітальних активів CAPM, методика швейцарського банку Credit Suisse, а також методика розрахунку економічного капіталу під кредитний ризик.

Нами пропонується нова оптимізаційна модель визначення потреби в економічному капіталі як потенційного економічного капіталу чи загальної суми непередбачуваних ризиків з урахуванням зважування усіх видів активів на певні ризики, у тому числі і по сегментах банківської діяльності та співставлення з варіантами обсягу регулятивного капіталу як ресурсу економічного капіталу.

Список використаних джерел

1. Науменкова С.В. Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури/ С.В. Науменкова, С.В. Міщенко.-К.: УБС, ЦНД НБУ, 2009,- 384 с.

2. Аналітичний огляд банківської системи за 1 півріччя 2013 року// Офіційний веб-сайт НРА «Рюрік», 2013 [Електронний ресурс].- Режим доступу: http: // rurik/ documents/ research/ bank_system_II_kv_2013_review.pdf.

3. Херреро Г. Иностранные банки и финансовая стабильность в новой Европе/Г. Херреро, Н. Симон// Банки та банківські системи.- 2006.-№ 1.-С. 50-59.

4. Шпіка П. Питання фінансової стабільності в центральних банках/ П. Шпіка// Банки та банківські системи.- 2007.- № 3.- С. 4-15.

5. Коваленко В.В. Науково-методологічні основи фінансової стабільності банківської системи та індикатори її оцінки/ В.В. Коваленко// Фінанси України.- 2008.- № 7.- С. 111-121.

6. Зінченко В.О. Сутність і поняття стійкості банківської системи/ В.О. Зінченко// Вісник УАБС.- 2007.- № 2.- С. 83-86.

7. Міщенко С.В. Обґрунтування підходів до оцінки стабільності фінансової системи /С.В. Міщенко // М-ли наук.-пр. конф. 2007 р. «Напрями розвитку фінансової системи в сучасних умовах». – К.: НДФІ, 2007.– С. 51-56.

8. Міжнародне наближення визначення капіталу та нормативів капіталу. – Базель, 1988. – 25с. [Електронний ресурс]. – режим доступу: www.bank.gov.ua

9. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків»: Постанова Правління НБУ від 15.03.2004 р. №104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov

References

1. Naumenkova S.V. Financial Sector Development Ucraina in formatio novum financial architecture. UBS, CLP NBU, MMIX - CCCLXXXIV p.

2. Analitychnyy overview of fretus pro 1st dimidium MMXIII // Official website de NRA «Rurik», MMXIII [electronic resource].- Access: http: // Rurik / documenta / research / bank_system_II_kv_2013_review.pdf.

3.Herrero G. Ynostrannыe fynansovaya stabylnost et ripas in Europa // Banks et Bank systemy.- 2006.-№ 1.-S. 50-59.

4. P. Shpika financial stabilitas in central ripas // Banks et Bank systemy.- 2007.- № 3.- P. 4-15.

5. V. Kovalenko Et scientifica methodo fundamentis financial stabilitas fretus ratio et Indicatores de Aestimatio / VV Kovalenko // Finance Ukraine.- 2008.- № 7.- S. 111-121.

6. Zinchenko V.A. Ad secundum dicendum quod de ratione fretus ratio firmitatis // Bulletin UABS.- 2007.- № 2.- S. 83-86.

7. Mishchenko S.V. Accedit ad iustificationem perpendendis stabilitate financial system M-ly nauk.-pr. Conf. MMVII «Directions de financial system in hodiernis condicionibus.» - K. NDFI, 2007.- P. 51-56.

8. International Convergence definition of caput capitis rationes. - Basel, 1988. - 25s. : www.bank.gov.ua

9. DIRECTORIA PRINCIPIA AD lecturis inspicienda patent ripas 'periculo taxationem ratio «: NBU Board Resolutio 15.03.2004 p. №104 : www.zakon.rada.gov

ДАНІ ПРО АВТОРА

Закрепа Антон Вікторович, аспірант ДННУ «Академія фінансового управління», заступник директора, начальник відділу оцінки майнових прав та нематеріальних активів ВО «ДЕ ВІЗУ»,

вул. Малопідвальна, 10, Київ, 01001, Україна

e-mail: a.zakrepa@devisu.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Закрепа Антон Викторович, аспирант ГУНУ «Академия финансового управления», заместитель директора, начальник отдела оценки имущественных прав и нематериальных активов ВО «ДЕ ВИЗУ»,

ул. Малоподвальная, 10, Киев, 01001, Украина

e-mail: a.zakrepa@devisu.ua

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Zakrepa Anton Viktorovich, agraduate student DNNU «Academie financial management», Deputy Director, Head of evaluation of property rights and intangible assets of the «De Visu» Str. Malopidvalna, 10, Kyiv, 01001, Ukraine

e-mail: a.zakrepa@devisu.ua

УДК 336:33.012.61 – 022.51

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИЙ МЕХАНІЗМ СПРИЯННЯ МАЛОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВУ

Калмиков О.В.

Стаття присвячена висвітленню деяких аспектів проблематики фінансово-кредитного механізму сприяння малому підприємництву. В ній виокремлено фактори, що формують фінансово-кредитні відносини малих підприємств з іншими структурами: система оподаткування і контролю, бюджетні і позабюджетні фонди та ін; визначено кілька основних типів фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва: схеми кредитних гарантій,

© **Калмиков О.В., 2015**

мікрокредитування, венчурні фонди та фонди безпосередньої підтримки малого підприємництва; проблеми у фінансово-кредитній сфері суб'єктів МП в Україні, зокрема відсутність або недостатність майна, що може бути прийнято як ліквідна застава для забезпечення гарантій повернення кредиту, складна процедура отримання банківського кредиту, довгі строки прийняття рішень про надання кредитів, системна потреба в невеликих кредитах для поповнення оборотних коштів у малих підприємств; чинники, що впливають на формування фінансового забезпечення МП, як застосування різних форм державного і недержавного забезпечення гарантій повернення позикових коштів підприємницькими структурами; представлено важливий напрям фінансово-кредитної підтримки: сприяння участі малих підприємств у ринках акціонерного капіталу, ринках похідних цінних паперів; форми і джерела фінансового забезпечення розвитку МП: гарантійні фонди кредитування, лізинг, кредитні союзи, страхові компанії; основні принципи формування фінансово-кредитного механізму малого підприємства такі, як: системність, комплексність, достатність, диверсифікація, обґрунтованість, прогнозованість, прозорість.

Ключові слова: *мале підприємництво, кредитно-фінансовий механізм, фінансовий механізм, сприяння розвитку малого бізнесу.*

ФИНАНСОВО-КРЕДИТНЫЙ МЕХАНИЗМ СОДЕЙСТВИЯ МАЛОМУ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВУ

Калмыков О.В.

Статья посвящена освещению некоторых аспектов проблематики финансово-кредитного механизма содействия малому предпринимательству. В ней выделены факторы, формирующие финансово-кредитные отношения малых предприятий с другими структурами: система налогообложения, бюджетные и внебюджетные фонды и др.; определены несколько типов финансово-кредитной поддержке малого предпринимательства: схемы кредитных гарантий, микрокредитование, венчурные фонды и фонды непосредственной поддержки малого предпринимательства: проблемы в финансово-кредитной сфере субъектов МП в Украине, в частности отсутствие или недостаточность имущества, что может быть принято как ликвидный залог для обеспечения гарантий возвращения кредита, сложная процедура получения банковского кредита, длинные сроки принятия решений о предоставлении кредитов, системная потребность в небольших кредитах для пополнения оборотных средств у малых предприятий; факторы, воздействующие на формирование финансового обеспечения МП, как использование разных форм государственного и негосударственного обеспечения гарантий возврата одолженных средств предпринимательскими структурами; представлено важное направление финансово-кредитной поддержки: содействие участию малых предприятий в рынках акционерного капитала, рынках исходных ценных бумаг; формы и источники финансового обеспечения развития МП: гарантийные фонды кредитования, лизинг, кредитные союзы, страховые компании; основные принципы формирования финансово-кредитного механизма малого предприятия такие, как: системность, комплексность, достаточность, диверсификация, обоснованность, прогнозированность, прозрачность.

Ключевые слова: *малое предпринимательство, кредитно-финансовый механизм, финансовый механизм, содействие развитию малого бизнеса.*

FINANCIAL AND CREDIT MACHANISM OF SMALL BUSINESS SUPPORTING

Kalmykov O.V.

The article is devoted to highlighting of some aspects of the problem of financial and credit mechanism of small business supporting. The factors that shape the financial and credit relations of small business with other structures are singled out in it: taxation and control; budgetary and extra budgetary funds etc, several basic types of financial and credit supporting of small business are identified, e.g.: schemes of credit guarantee, micro-crediting, venture capital funds and funds in direct support of small business; problems in the financial and credit sphere for subjects of small business in Ukraine, including the absence or insufficiency of property that can be taken as liquid collateral to guarantee the repayment of the loan; complicated procedure for obtaining a bank loan, long time for making decisions on granting loans; systemic need in small loans for filling up of working capital of small businesses; factor that influences the financial security of SB as the use of different forms of public and private guarantee for returning of borrowed funds by business structures; the important area of financial support is presented: promoting of small businesses participation in markets of joint stock capital, markets of derivatives, forms and sources of financial support of SB development: guarantee funds of lending, leasing, credit unions, insurance companies and basic principles of financial-credit mechanism formation for small companies, in our opinion, are: consistency, complexity, sufficiency, diversification, validity, predictability, and transparency.

Key words*: small business, credit and financial mechanism, financial mechanism, small business supporting.*

Актуальність дослідження та постановка проблеми. Фінансове забезпечення – це об'єктивна реальність у ринкових умовах господарювання, тому що зростає потреба в поповненні оборотних коштів, модернізації основних фондів, використанні новітніх технологій, сировини, створенні нових продуктів, отриманні коштів, необхідних для авансування процесу господарювання. Фінансовий механізм сприяння розвитку МП – це комплекс фінансових методів (планування, управління, контролю, забезпечення і регулювання) і важелів впливу на його розвиток.

У рамках фінансового механізму малого підприємства у вузькому сенсі розуміють джерела фінансового забезпечення (самофінансування, кредитування, бюджетне фінансування) та модель (схему) фінансового регулювання коштів.

Фінансовий механізм підприємства охоплює систему фінансових методів (фінансове забезпечення і регулювання, фінансове прогнозування, планування, нормування, лімітування, резервування, кредитування, інвестування, страхування, стимулювання, оперативне управління, фінансовий контроль та ін.), фінансових важелів (дохід, прибуток, ціни, норми амортизації, ставки податків, валютний курс, ставка дисконту, відсотки, нормативи фінансових санкцій тощо) та фінансових інструментів (цінні папери, грошові зобов'язання, валюта, ф'ючерси, опціони, векселі, депозитні свідоцтва, кредитні договори, страхові комісії тощо) [4].

Фінансовий механізм малого підприємства охоплює також правове, методичне (інструкції, норми, нормативи, методичні вказівки тощо), організаційне, інформаційно-програмне (спеціально для невеликих підприємств існує варіант поставки програми «1С: Бухгалтерія 7.7»), інформаційно-аналітичне забезпечення (звітні бухгалтерські і статистичні документи, дані вибіркових спостережень).

Бюджетне забезпечення підтримки малих підприємств здійснюється УФПП, регіональними та місцевими фондами. Основним же способом фінансового забезпечення малих підприємств є самофінансування.

Узагалі фінансування підприємництва державою вважається неринковим, тому і недоцільним. Проте на практиці дотації залишаються одним з найпоширеніших важелів фінансового механізму сприяння розвиткові МП розвинених країн. Наприклад, сума щорічних дотацій із бюджету США малим підприємствам складає 300 млрд. доларів [2]. Пряма державна підтримка надається тим підприємствам, діяльність яких є важливою для розвитку національної економіки або має пріоритетне значення. В Україні у зв'язку з дефіцитом бюджетних коштів пряма фінансова допомога практично відсутня.

На жаль, для розвитку малих підприємств власних коштів недостатньо, тому кредити є основним джерелом фінансових ресурсів для розвитку МП, фінансового забезпечення малих підприємств. Тому важливим завданням у вирішенні цієї проблеми є вивчення питання фінансово-кредитного механізму сприяння МП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дисертаційному досліджені К. Богун «доведено, що в Україні фінансова підтримка малого підприємництва носить дворівневий характер: державна підтримка малих підприємств і підтримка з боку недержавних організацій. Державну фінансову підтримку суб'єктам МП надають органи влади різних рівнів, державні комітети з регулювання окремих питань, державні фонди. Серед недержавних організацій, що включено до складу фінансової інфраструктури, за критерієм доходності виділено прибуткові (банки, лізингові, страхові, інвестиційні компанії) і неприбуткові організації (кредитні спілки, фонди підтримки підприємництва) [3, с. 6].» З погляду на форми надання підтримки всю сукупність організацій фінансової інфраструктури розподілено на ті, що здійснюють кредитну (банки, кредитні спілки), і некредитну фінансову діяльність (лізингові, страхові компанії, технопарки, бізнес-інкубатори, інформаційно-консультативні установи тощо).

На думку багатьох науковців (А. Гринюк, Т. Косова, М. Крупка, М. Крупка, О. Мазур, О. Масна, Я. Онищук, М. Романов, О. Тимонін, О. Ткачук та ін.) в Україні відсутній дієвий фінансово-кредитний механізм сприяння розвитку МП.

Як зазначає О. Масна, необхідно «створювати в Україні окремі неприбуткові мікрофінансові установи, які б були наділені правами кредитування підприємств малого і середнього бізнесу; створювати в банківських установах відповідні структурні підрозділи або невеликі сектори, які б займалися лише вивченням попиту на мікрокредити та вивчали б історію діяльності малих підприємств; більш активно фінансувати підприємства малого і середнього бізнесу, які випускають енергомістку продукцію; запроваджувати систему гарантування мікрокредитів з боку місцевої влади або ж різного роду фондів; сприяти більш ефективному кредитуванню малих підприємницьких структур, які експортують продукцію або ж випускають таку, яка зменшує обсяги імпорту; розробити загальнодержавні та регіональні програми щодо мікрокредитування малого і середнього бізнесу небанківською системою (кредитними спілками, страховими та лізинговими компаніями тощо); розширити систему підготовки та підвищення кваліфікації підприємців у питаннях мікрокредитування МП [5, с. 7-8].»

Серед заходів, як стверджує А. Щетинін, до яких удаються у розвинених країнах при застосуванні кредитного регулювання, виокремлюють зменшення витрат виробника або зменшення облікової ставки центральним банком за залученими.

Отже **мета статті** полягає у розкритті питання фінансово-кредитного механізму сприяння малому підприємництву і реалізації його в сучасних умовах розвитку малого підприємництва.

Виклад основного матеріалу. Важливим видом державного регулювання є кредитне регулювання, яке реалізується часто через банківську систему. Фінансово-кредитний механізм як складової господарського механізму в частині кредитів – це економічні відносини, які виникають з причини надання, використання та погашення кредитів. Фінансово-кредитний механізм малого підприємства − це сукупність методів, інструментів і важелів впливу на формування й використання фінансових ресурсів у його господарській діяльності з метою забезпечення власного функціонування і розвитку.

Виокремимо фактори, які формують фінансово-кредитні відносини малих підприємств з іншими структурами: система оподаткування і контролю; бюджетні і позабюджетні фонди, фонди міжнародних організацій, недержавні пенсійні фонди, біржі, страхові компанії, банки, банківсько-кредитні установи, посередники постачання фінансових ресурсів та інші установи ринкового середовища. За характером взаємодії між зазначеними суб'єктами можна виділити адміністративні, договірні та внутрішньовиробничі відносини, які забезпечуються ефективністю різних механізмів управління фінансово-кредитними ресурсами. Серед основних видів підприємницького ризику виділяють виробничі, комерційні і фінансові ризики. Проте у процесі кредитування специфічне місце займає кредитний ризик, пов'язаний із несумлінністю позичальника (частка неповернення кредитів в Україні є високою).

Існують й інші причини неповернення коштів, унаслідок форс-мажорних обставин, зміни політичного курсу, за рахунок спаду виробництва і зниження цін на продукцію, частих змін норм законодавства, появи світових фінансово-економічних криз (рис.1).

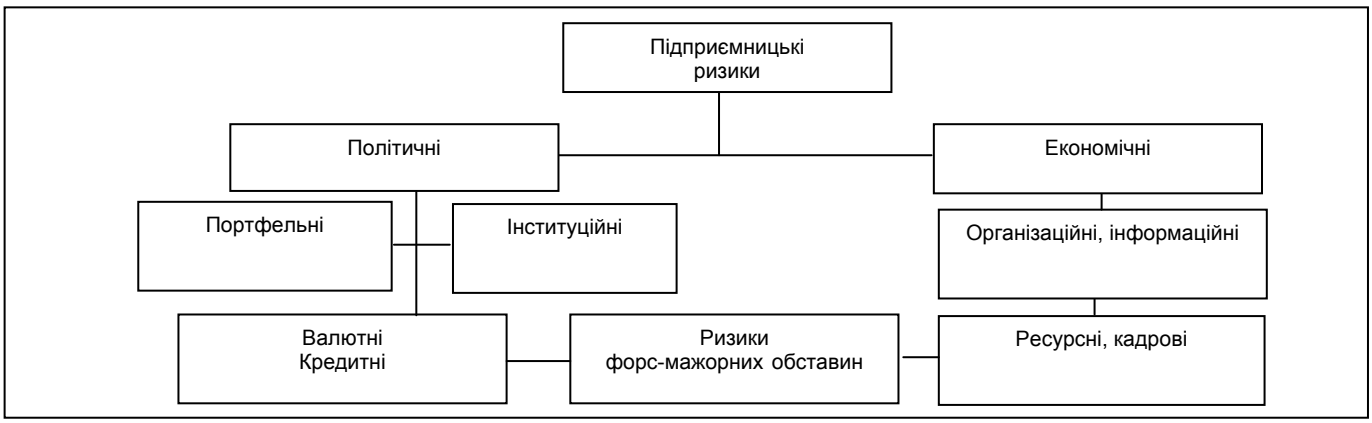

Рисунок 1. Види ризиків малого підприємництва

Вплив фінансово-кредитного механізму на різні аспекти виробничої сфери МП має кількісний і якісний вираз. Кількісний проявляється в підсистемі фінансового забезпечення в обсягах коштів, сформованих із різних джерел на вирішення завдань. Якісна визначеність (регулювання) фінансового впливу виявляється саме в характері розподілу і руху фінансових ресурсів.

Зауважимо, що в умовах становлення інформаційного суспільства в Україні необхідно створювати прості сайти малих підприємств для веб-представництва у світовому та Інтернет-просторі з метою пошуку партнерів та кооперації діяльності, збуту продукції. Цікавим є досвід Львівського центру науково-технічної і економічної інформації у вигляді каталогу інноваційних пропозицій підприємств та організацій Львівщини [7].

Згідно з рекомендаціями ОЕСР (Організації з економічного співробітництва та розвитку) [6] визначено кілька основних типів фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва: схеми кредитних гарантій, мікрокредитування, венчурні фонди та фонди безпосередньої підтримки малого підприємництва.

Однак розбудова розгалуженої та сучасної системи фінансово-кредитної підтримки потребує дотримання певних етапів. За експертними оцінками, найбільшими проблемами у фінансово-кредитній сфері для суб'єктів МП в Україні є: відсутність або недостатність майна, що може бути прийнято як ліквідна застава для забезпечення гарантій повернення кредиту; складна процедура отримання банківського кредиту, довгі строки прийняття рішень про надання кредитів; системна потреба в невеликих кредитах для поповнення оборотних коштів у малих підприємств.

Важливим чинником, що впливає на формування фінансового забезпечення МП, може стати застосування різних форм державного і недержавного забезпечення гарантій повернення позикових коштів підприємницькими структурами. Недержавне гарантування може реалізуватися різними установами, що гарантують кредит: комерційними організаціями чи банками; фінансовими установами; іноземними інвесторами; товариствами взаємного гарантування; громадськими організаціями тощо.

Вирішити ці проблеми можна за такими схемами:

- гарантування державою комерційним банкам тієї частки кредиту, яка отримується малим підприємством. Такі схеми є сприятливими для малих підприємств, що вже мають майно, яке може бути ліквідною заставою для іншої частини цього кредиту. Розподіл гарантій може бути в різних пропорціях (20:80; 25:75; 30:70; 50:50);
- використання коштів, що спрямовуються на допомогу з безробіття, для стимулювання безробітних до започаткування власної підприємницької діяльності;
- мікрокредитування для найбільш дрібних суб'єктів малого підприємництва, у т.ч. для підприємців-фізичних осіб.

Мікрокредити надаються для виробництва, переробки і збуту виробленої продукції, придбання техніки, обладнання, новітніх технологій, будівництва і реконструкції виробничих приміщень.

За існуючим на сьогодні світовим досвідом, на малих інноваційних підприємствах найкраще використовують венчурний капітал, тобто приватний корпоративний капітал, спрямований на ризиковані, але високоприбуткові проекти. Це одне з джерел фінансування підприємств-початківців, що надається заможними інвесторами й іншими інвестиційними компаніями малого бізнесу (ІКМБ). Певні джерела інвестування венчурного капіталу залучаються на конкретних етапах підприємництва, таких як фінансування початкової стадії або стадія розвитку компанії безпосередньо при попередньому публічному продажу акцій (мезонинне фінансування).

Важливим напрямом фінансово-кредитної підтримки є сприяння участі малих підприємств у ринках акціонерного капіталу, ринках похідних цінних паперів, які встановлюють простіші вимоги до них, ніж офіційні ринки першого рівня. Прикладом може слугувати система NASDAQ в США, яка дозволяє отримати автоматичне котирування малих підприємств.

Проте застосування таких інструментів потребує розвинутих фінансових ринків та фінансово-кредитної інфраструктури, установ, які займаються акумуляцією тимчасово позичених грошових ресурсів і перетворюють їх на кредити, а саме: банки, фондові та валютні біржі, інвестиційні фонди та компанії, кредитні, страхові й гарантійні установи, кредитні спілки, фонди громадських об'єднань.

Існують інші форми і джерела фінансового забезпечення розвитку МП: гарантійні фонди кредитування, лізинг, кредитні союзи, страхові компанії.

Потребує впровадження якісно нова система фінансово-кредитної підтримки малих підприємств, яка базується на економічній ефективності та дотриманні принципів справедливості, рівності, прозорості, адресності.

Основні принципи формування фінансово-кредитного механізму малого підприємства, на нашу думку, такі: системність, комплексність, достатність, диверсифікація, обґрунтованість, прогнозованість, прозорість.

Щодо банківського кредитування, то можна стверджувати, що банківські установи не бажають мати справи з малими підприємствами. Причин цьому кілька: відсутність застави, дуже малий розмір позики та короткий термін її повернення, про середньостроковий термін навіть не йдеться, значний ризик і незначний прибуток в абсолютних показниках порівняно із кредитуванням інших позичальників.

Основні види банківських кредитів за механізмом надання можна виділити такі: овердрафт, сезонний зі щомісячною амортизацією позики, кредитна лінія, револьверний, онкольний, ломбардний, іпотечний, роловерний, консорціумний, бланковий. Малі підприємства є непривабливими клієнтами для банків на середній строк кредитування. Поряд з цим, ставки кредитних ресурсів, які діють на ринках на короткий термін (рік), є занадто високі для малих підприємств, що робить банківські кредити недоступними для аналізованого сектора економіки.

Вирішення цього питання доцільно здійснювати, укладаючи кредитні договори з фінансовими посередниками небанківського сектора, уключаючи кредитні спілки, фонди державної і недержавної підтримки, міжнародні організації або об'єднання підприємців.

Важливими залишаються кредитний рейтинг (внутрішній або зовнішній) малих підприємств та його кредитна історія. Так, при середній ставці в комерційних банках на рівні 16-18 %, ставка за кредитом складала 11,6 %. При цьому підприємці мають пройти спеціальний конкурс, довівши перспективи свого бізнес-плану.

У здійсненні державної політики сприяння розвиткові МП активна роль належить також Державному центру зайнятості України, який згідно із чинним законодавством надає безпроцентні кредити безробітним для заняття підприємницькою діяльністю.

Окрім банків, необхідно також заохочувати розвиток фінансового небанківського сектора в Україні, що формується на основі розвитку фондів підтримки МП, разом з інноваційними й інвестиційними фондами, страховими і лізинговими компаніями, фінансово-кредитними установами, гарантійними фондами тощо.

Для вирішення проблеми фінансового забезпечення суб'єктам МП необхідно самоорганізовуватися, наприклад, у товариства взаємного фінансування. Такі товариства створюються за рахунок добровільних внесків і відіграють значну роль у вирішенні проблеми покриття тимчасових фінансових потреб для суб'єктів малого підприємництва власними силами, без залучення бюджетних коштів.

Світова спільнота також бере участь у процесі інвестування МБ. У цьому сенсі велике значення надається співпраці зі Світовим банком, ЄБРР, фондами «Євразія», «Відродження», «Ноу-хау». 16 лютого 2009 р. підписано Декларацію про налагодження співпраці між урядом та Європейською комісією щодо політики малих і середніх підприємств.

Серед країн, що надають фінансово-технічну допомогу українським підприємствам, найбільш активними є США, Німеччина, Великобританія, Канада. Таким чином, міжнародна фінансова допомога Україні надходить, і це є важливим напрямом у розвитку міжнародних економічних зв'язків, а малі підприємства мають ефективніше використовувати іноземну допомогу й активніше визначати свою позицію у відносинах із міжнародно-фінансовими організаціями.

Програма мікрокредитування в Україні завдяки ЄБРР є розширенням раніше існуючої кредитної лінії для МСП, що функціонує в Україні з 1995 р. Привабливим є Проект міжнародної технічної допомоги, ініційований ЄБРР, що орієнтований на сприяння розвитку нових кредитних продуктів, у тому числі для фінансування підприємств у сільській місцевості, агробізнесу.

Існує Програма «ТРАНСФОРМ» німецько-українського фонду, яка є фінансовою установою, створеною на виконання Програми федерального Уряду Німеччини на підтримку реформ в Україні; підписаної 10.12.1996 між Національним банком України та німецькою кредитною установою для відбудови за «Договором про Грант»; Указом Президента України від 01.06.1998 № 574/98 «Про Німецько-Український фонд»; постановою Правління НБУ від 17.03.1998 № 108 «Про створення Німецько-Українського фонду». Наприклад, ПроКредит банк є німецьким банком, який орієнтований на потреби малих підприємств.

Існує декілька банків, кредитних спілок і фондів прямого інвестування, що, як і раніше, фінансують малий бізнес.

У процесі аналізу практики кредитування суб'єктів малого підприємництва кредитними спілками виділено ряд переваг: кредитна спілка є відкритою структурою; має змогу напрацювати кредитну історію; кредит можна отримати швидко; інколи відсотки за кредит можуть бути нижчими за банківські – 20–25 % річних; залежно від статуту спілки термін погашення кредиту можна пролонгувати; у деяких спілках можна кредитуватися за допомогою майнових поручителів; можливість придбання товарів у кредит [169]. Видача кредитів на впровадження бізнесу в кредитній спілці дуже тісно пов'язана з наявністю високоліквідної застави й часто комбінується із елементами певної поруки інших членів спілки.

Цікавим був досвід кредитно-гарантійної установи (КГУ), створеної в 1999 р. в рамках здійснення державної програми підтримки малого підприємництва в Україні та відповідно до Указу Президента України «Про утворення кредитно-гарантійної установи з підтримки малого та середнього підприємництва» від 20.05.1999 №540/99. Це фінансова установа, яка відповідно до чинного законодавства мала право за рахунок залучених коштів надавати фінансові кредити на власний ризик і брала на себе зобов'язання (у будь-якій формі) гарантувати сплату за боргами третьої особи у разі невиконання нею своїх грошових зобов'язань у частині несплаченої суми.

Засновниками КГУ були Український фонд підтримки підприємництва, 11 комерційних банків, дві громадські організації, понад 30 комерційних організацій і малі підприємства. Основними напрямками діяльності КГУ було гарантування повернення кредитів (інвестицій), що надаються кредиторами (інвесторами) суб'єктам малого підприємництва. На жаль, у 2002 р. КГУ було ліквідовано.

З метою забезпечення реалізації державної політики щодо підтримки малих підприємств і підприємництва, розвитку конкуренції постановою Кабінету Міністрів України №381 було створено Український національний фонд підтримки і розвитку конкуренції, який у серпні 1995 р. був перетворений на Український фонд підтримки підприємництва [8].

Фонд проводить свою діяльність під егідою та у тісній співпраці з Держпідприємництвом. Діяльність Фонду спрямована на створення фінансово-економічних та організаційно-правових умов розвитку підприємництва в Україні, підтримки вітчизняного товаровиробника та збільшення частки вітчизняних конкурентоспроможних товарів на ринку України.

УФПП є державною позабюджетною, некомерційною і неприбутковою організацією.

Напрям фінансово-кредитної підтримки − лізинг − один із способів залучення зовнішнього фінансування за відсутності в підприємства коштів на капіталовкладення, переоснащення виробництва. Фактично, лізинг − це кредитування з певними особливостями, пов'язаними з переходом права власності. Йдеться про отримання в довгострокову оренду певної техніки, обладнання чи технологій із правом викупу. Обов'язковою умовою лізингу є наявність від 15 до 50% вартості об'єкта лізингу та стабільна діяльність підприємства у визначеній галузі протягом певного часу. Лізингова діяльність регулюється в Україні Законом України «Про лізинг» від 16 грудня 1997 р. №723/97 (із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 14 січня 1999 р. № 394-XIV). Законом установлено обов'язкові строки договору лізингу, що відразу знижує економічну привабливість таких операцій [1].

Існує також напівлегальна форма фінансово-кредитної підтримки МП через благодійні фонди, деякі з них функціонують при об'єднаннях підприємців. Позика, зазвичай, надається у вигляді поворотної допомоги чи фінансування на умовах поруки, рідше − застави. На сьогодні цей механізм є доволі поширеним для малого бізнесу в депресивних регіонах.

Використання напряму мікрокредитування може справді зробити великий потенційний вплив на мале підприємництво України. Дуже малі підприємства, або мікропідприємства, також можуть виступати рушіями економічного зростання і розвитку, особливо в умовах високого рівня безробіття і бідності.

Сектор мікропідприємств сприяє утворенню додаткових доходів родини, підвищенню добробуту власників і створенню фірм у сфері обслуговування й роздрібної торгівлі, що надають послуги і товари на місцевому ринку.

Позитивним рішенням є об'єднання зусиль малих підприємств з великим і середнім бізнесом. Як зазначає К. Богун, з огляду на специфіку розвитку економіки України, існують переваги кластерної моделі, які полягають у тому, що великі підприємства за допомогою залучення малих підприємств до виробничих відносин мають можливість скоротити непродуктивні витрати та зосередити свої ресурси на основних видах діяльності, а малі підприємства − отримати доступ до необхідних для них ресурсів (виробничих площ, устаткування, довгострокових замовлень, фінансових ресурсів) [3].

Висновки. Особливим об'єктом державного регулювання є мале підприємництво. Загальна організація суб'єкта державного регулювання залежить від рівня розвитку громадянського суспільства та демократії. Формування цілісної системи державного регулювання підприємницьких відносин є процесом складним і тривалим. Система державного регулювання і забезпечення підтримки МП уключає фінансове планування (програмування), оперативне управління і фінансовий контроль, фінансове забезпечення і фінансове регулювання, де для останнього надзвичайно важливу роль

відіграє регуляторна політика держави. В умовах ринкової економіки на перший план виступає фінансове регулювання, у якому кредитне регулювання є важливим напрямом державної регуляторної політики. Кредитування як ключова і дійова форма фінансового забезпечення в умовах ринкової економки базується на принципах поворотності, строковості, платності та матеріального забезпечення кредитів. Фінансово-кредитний механізм підтримки малих підприємств – це система форм, методів, важелів, інструментів впливу на фінансові відносини малих підприємств у ринкових умовах, пов'язані з кредитуванням, в умовах сучасної регуляторної політики держави та законодавства про мале підприємництво. Необхідно створити комплексну державно-суспільну систему підтримки МП. Основним напрямом використання бюджетних ресурсів має бути не виділення прямих інвестицій, а страхування і надання гарантій під кредит.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні питань підтримки малого бізнесу у країнах з постіндустріальним розвитком.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про лізинг» від 11.12.2003 р. − [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1381-15.

2. Американська модель оподаткування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Documents/hp168 01.pdf.

3. Богун К. В. Розвиток фінансової інфраструктури малого підприємництва : автореф. дис. На здобуття ступеня канд. екон. наук : 08.00.08 / Богун Катерина Володимирівна; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. − Донецьк, 2010. − С.6.

4. Дрига С. Г. Мале підприємництво України: становлення, механізми управління та підтримки : монографія / С. Г. Дрига ; НДІ економіки Міністерства економіки України. – К. : ДКС центр, 2009. – 359 с.

5. Масна О. І. Фінансове забезпечення мікрокредитування малого і середнього бізнесу в Україні : автореферат дис. На здобуття наук. ступеня канд. наук: 08.00.08. − К., 2008. − С. 18 с.

6. Офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oecd.org.

7. Офіційний сайт ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО: ЛЬВІВ, УКРАЇНА [Електронний ресурс]. – Доступний з http://cstei.lviv.ua/ua/item/282).

8. Офіційний сайт Українського фонду підтримки підприємництва [Електронний ресурс]. – Доступний з http://ufpp.gov.ua/credit.php).

Peferences

1. *Zakon Ukrai'ny «Pro lizyng» vid 11.12.2003 r. : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1381-15.*
2. *Amerykans'ka model' opodatkuvannja : http://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Documents/hp168 01.pdf.*
3. *Bogun K.V. Rozvytok finansovoi' infrastruktury malogo pidpryjemnyctva : avtoref. dys. Na zdobuttja stupenja kand. ekon. nauk : 08.00.08 ; Donec. nac. un-t ekonomiky i torgivli im. M. Tugan-Baranovs'kogo. − Donec'k, 2010. − C.6.*
4. *Dryga S.G. Male pidpryjemnyctvo Ukrai'ny: stanovlennja, mehanizmy upravlinnja ta pidtrymky : monografija; NDI ekonomiky Ministerstva ekonomiky Ukrai'ny. – K. : DKS centr, 2009. – 359 s.*
5. *Masna O.I. Finansove zabezpechennja mikrokredytuvannja malogo i seredn'ogo biznesu v Ukrai'ni : avtoreferat dys. Na zdobuttja nauk. stupenja kand. nauk: 08.00.08. − K., 2008. − S. 18 s.*
6. *Oficijnyj sajt Organizacii' ekonomichnogo spivrobitnyctva ta rozvytku : http://www.oecd.org.*
7. *Oficijnyj sajt INNOVACIJNE PIDPRYJEMNYCTVO: L"VIV, UKRAI'NA : http://cstei.lviv.ua/ua/item/282).*
8. *Oficijnyj sajt Ukrai'ns'kogo fondu pidtrymky pidpryjemnyctva : http://ufpp.gov.ua/credit.php).*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Калмиков О.В., к.е.н., доцент кафедри обліку, аудиту та контролінгу ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Калмыков О.В., к.э.н., доцент кафедры учёта, аудита и контролинга ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08401

AUTHOR DETAILS

Kalmykov O.V., PhD, Associate professor of accounting, auditing and controlling of the SHEE «Pereyaslav-Khmelnytskyi SPU named after Hryhoriy Skovoroda»

30, Sukhomlynskyi st., Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, 08401, Ukraine

УДК 336:378

ОПТИМАЛЬНІ ШЛЯХИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Коверник Н.В.

Предметом *дослідження являються джерела фінансового забезпечення освіти в Україні та визначено напрями їх оптимізації на основі фандрайзингу.*

Метою *дослідження є стан бюджетного фінансування освітньої галузі України в умовах ринку та пошук шляхів її розв'язання, спрямованих на забезпечення рівня грамотності населення, який необхідний для інтелектуального розвитку кожної людини, економічної безпеки держави та підвищення загального добробуту нації.*

 © Коверник Н.В., 2015

***Методологія проведення роботи**. Робота виконана на основі статті 53 Конституції України зазначено, що «Держава забезпечує доступність і безкоштовність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти у державних і комунальних учбових закладах. Громадяни мають право безкоштовно отримувати вищу освіту в державних і комунальних закладах на конкурсній основі»*

***Результати роботи.** Проведене дослідження сучасного стану фінансування освіти в Україні свідчить, що для розв'язання проблем галузі необхідно розробити цілісну систему державних заходів, що будуть спрямовані на забезпечення її ефективного розвитку. При цьому головним завданням має стати забезпечення достатнього фінансування галузі, шляхом оптимізації бюджетних та позабюджетних джерел її розвитку.*

***Галузь застосування результатів.** В умовах ринку інвестування в людський капітал є центральним елементом в стратегіях сприяння економічного процвітання країни. Сучасний стан фінансування освіти в Україні є досить невтішним. Для досягнення світових стандартів в даній галузі необхідна побудова економічних механізмів, які б забезпечили ефективну систему фінансування. Україна повинна здійснити перехід від переважно бюджетного фінансування освіти до залучення додаткових джерел, таких як комерційний бізнес та банки. Потрібно розширити можливості навчальних закладів залучати додаткові кошти за некомерційних фондів; використання грантової підтримки дослідних проектів та освітніх інновацій; розширення списку платних послуг, що надаються навчальними закладами.*

***Висновки.** Отже, дефіцитні бюджети на освіту, нерегулярне надходження бюджетних коштів і непрозорість їхнього розподілу на обласному і місцевому рівні мають за наслідки зниження якості та ефективності освітніх послуг. Особливу роль повинна відігравати система управління та контролю за діяльністю бюджетних установ щодо ефективності використання фінансових ресурсів держави. Для поліпшення становища, що склалося, політику фінансування освіти потрібно формувати відповідно до соціально-економічної доцільності здійснених бюджетних видатків та поєднання вітчизняного й світового досвіду.*

***Ключові слова:** державний бюджет, місцеві бюджети, видатки на освіту, джерела фінансування освітньої галузі, фінансове забезпечення, освіта, видатки, бюджет.*

ОПТИМАЛЬНЫЕ ПУТИ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Коверник Н.В.

***Предметом** исследования являются источники финансового обеспечения образования в Украине и определены направления их оптимизации на основе фандрайзинга*

***Целью** является исследование состояния бюджетного финансирования образования Украины в условиях рынка и поиск путей ее решения, направленные на обеспечение уровня грамотности населения, который необходим для интеллектуального развития каждого человека, экономической безопасности государства и повышения общего благосостояния нации.*

***Методология проведения работы.** Работа выполнена на основании статьи 53 Конституции Украины указано, что «Государство обеспечивает доступность и бесплатность дошкольного, полного общего среднего, профессионально-технического, высшего образования в государственных и коммунальных учебных заведениях. Граждане имеют право бесплатно получать высшее образование в государственных и коммунальных заведениях на конкурсной основе».*

***Результаты работы.** Проведенное исследование современного состояния финансирования образования в Украине свидетельствует, что для решения проблем отрасли необходимо разработать целостную систему государственных мероприятий, которые будут направлены на обеспечение ее эффективного развития. При этом главной задачей должно стать обеспечение достаточного финансирования отрасли, путем оптимизации бюджетных и внебюджетных источников ее развития.*

***Область применения результатов.** В условиях рынка инвестирования в человеческий капитал является центральным элементом в стратегиях содействия экономическому процветанию страны. Современное состояние финансирования образования в Украине является весьма печален. Для достижения мировых стандартов в данной области необходимо построение экономических механизмов, которые бы обеспечили эффективную систему финансирования. Украина должна осуществить переход от преимущественно бюджетного финансирования образования к привлечению дополнительных источников, таких как коммерческий бизнес и банки. Нужно расширить возможности учебных заведений привлекать дополнительные средства за некоммерческих фондов; использование грантовой поддержки исследовательских проектов и образовательных инноваций; расширение списка платных услуг, предоставляемых учебными заведениями.*

***Выводы.** Следовательно, дефицитные бюджеты на образование, нерегулярное поступление бюджетных средств и непрозрачность их распределения на областном и местном уровне должны за последствия снижения качества и эффективности образовательных услуг. Особую роль должна играть система управления и контроля за деятельностью бюджетных учреждений по эффективности использования финансовых ресурсов государства. Для улучшения положения, политику финансирования образования нужно формировать в соответствии с социально-экономической целесообразности осуществленных бюджетных расходов и сочетание отечественного и мирового опыта.*

Ключевые слова: государственный бюджет, местные бюджеты, расходы на образование, источники финансирования образования, финансовое обеспечение, образование, расходы, бюджет.

OPTIMAL WAY PROVIDING FINANCIAL EDUCATION IN UKRAINE

Kovernuk N.V.

***Subject** of research is examined sources are providing financial education in Ukraine and the directions of their optimization based fundraising.*

***Aim** of researchis to study the state budget financing of the educational sector in Ukraine a market and search for its solution to ensure the level of literacy, which is necessary for the intellectual development of every human being, economic security and improve the welfare of the nation.*

Methodology of work performance. *Work carried out on the basis of Article 53 of the Constitution of Ukraine noted that «the State shall ensure access to free pre-school, complete general secondary, vocational and higher education in state and communal educational establishments. Citizens have the right to receive free higher education in state and municipal institutions on a competitive basis».*

Workresults*. The study of the current state of funding education in Ukraine shows that to solve problems of the industry needs to develop a coherent system of government measures that will be used to ensure its effective development. Thus the main objective should be to ensure sufficient funding sector, by optimizing budget and extrabudgetary resources for its development.*

Branch of application of results.. *In a market investment in human capital is a central element in strategies promoting economic prosperity of the country. Current state funding of education in Ukraine is rather gloomy. To achieve world standards in the art construction needed economic mechanisms that would ensure an effective system of financing. Ukraine should switch from budget financing of education primarily to additional sources such as commercial banks and business. We need to empower schools to raise additional funds for non-profit foundations; use of grant support research projects and educational innovation; expanding the list of paid services provided by educational institutions.*

Conclusions. *Therefore, the budget deficit to education, irregular flow of budgetary funds and the opacity of their distribution at regional and local level have implications for reducing the quality and efficiency of education. Should play a special role in the system of management and control over the activities of budget institutions for the effective use of financial resources of the state. For improvement of the situation, policies need to generate funding for education according to the socio-economic feasibility committed expenditure and a combination of domestic and international experience.*

Keywords: *state budget, local budgets, expenditures on education, funding the educational sector, financial support, education, expenditures budget.*

Актуальність. Значний інтерес кожної країни становить економічний характер результатів освітньої діяльності. Адже підвищення освітнього рівня населення позитивно впливає на зростання показників активної економічної діяльності країни на різних рівнях, тому витрати на освіту громадян мають продуктивну природу. Саме фінансові вкладення в освіту визнаються одними з найважливіших інвестицій у людський капітал. За сучасних умов розвитку економіки України однією з суттєвих проблем сфери освіти є недостатність фінансування навчальних закладів, без чого неможливе надання якісних освітніх послуг. Недостатній рівень державного фінансування закладів освіти вимагає подальших наукових пошуків з метою вдосконалення фінансового забезпечення їхньої діяльності.

Аналіз наукових досліджень. Питання розвитку сфери освіти та особливостей її фінансового забезпечення вивчали такі вітчизняні й зарубіжні вчені, як: Г. Бекер, І. Бланк, Т. Боголіб, В. Буковинський, Н. Грек, І. Кичко, А. Монаєнко, Ц. Огонь та ін.

Водночас, в умовах сучасних інтеграційних процесів питання щодо поліпшення механізму фінансування освіти, якості надання освітніх послуг є надзвичайно актуальними та потребують додаткового дослідження.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні шляхів оптимізації фінансового забезпечення освіти в Україні на основі вивчення теоретичних та оцінки практичних аспектів обраної проблематики та дослідження стану бюджетного фінансування освітньої галузі України в умовах ринку та пошук шляхів її розв'язання, спрямованих на забезпечення рівня грамотності населення, який необхідний для інтелектуального розвитку кожної людини, економічної безпеки держави та підвищення загального добробуту нації.

Виклад основного матеріалу. Згідно статті 53 Конституції України громадяни України мають право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність та безкоштовність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти у державних та комунальних учбових закладах; надає державні стипендії та пільги учням та студентам. Громадяни мають право безкоштовно отримати вищу освіту у державних та комунальних учбових закладах на конкурсній основі. Видатки на освіту належать до поточних видатків бюджету. Дана галузь практично не має доходів і свою діяльність провадить на основі видатків відповідного бюджету.

Проблеми, пов'язані з фінансуванням освіти, є предметом обговорення у різних країнах. Багато вчених всього світу пропонують різні способи підвищення ефективності системи фінансування освіти та наближення її спроможності до стабільного розвитку. Слід враховувати, що якісна освіта суттєво впливає на економічний, соціальний, культурний та регіональний розвиток суспільства.

Фінансування освіти закріплено законодавчими актами України за бюджетами та бюджетними ресурсами, які повинні виконувати ці повноваження держави. Основними джерелами фінансування витрат на освіту є Державний бюджет, бюджет Автономної республіки Крим та обласні бюджети, районні бюджети та бюджети міст обласного значення.

Система освіти в Україні є єдиним комплексом послідовно з'єднаних між собою ланок виховання і навчання: дошкільне виховання; загальна середня освіта; позашкільне виховання; професійно-технічне навчання; середня спеціальна і вища освіта.

На сьогоднішній день в Україні пріоритетним джерелом фінансування освіти залишається бюджетне фінансування, що здійснюється на основі єдиного кошторису доходів та видатків. Джерелами формування кошторису є як бюджетні кошти, так і кошти, отримані з інших джерел (від надання закладом додаткових освітніх послуг, прибутки від реалізації навчально-виробничої продукції, від здачі приміщень в оренду, кредити банківських установ, добровільні внески тощо). При цьому співвідношення між бюджетними та позабюджетними фінансовими ресурсами змінюється залежно від наявності бюджетних ресурсів та адекватної державної політики у сфері освіти, темпів економічного розвитку, форми власності навчального закладу, співвідношення між державним та недержавним секторами економіки та ін.

Основну частину видатків консолідованого бюджету на освіту складають видатки, спрямовані на фінансування загальноосвітніх шкіл. Фінансово господарська діяльність загальноосвітніх шкіл здійснюється на основі єдиного кошторису доходів і видатків. Фінансування середньої освіти в Україні здійснюється за рахунок коштів, які виділяються із державного бюджету відповідно до нормативів для території на одного учня. Інстанції, яким делегована функція безпосереднього розподілу бюджетних коштів і контролю за наданням державних послуг з освіти, – районні або місцеві органи влади і управління освітою [4].

Фінансування закладів дошкільної освіти здійснюється за рахунок коштів: засновника (власника); відповідних бюджетів (для державних і комунальних дошкільних навчальних закладів) у розмірі, передбаченому нормативами фінансування; батьків або осіб, які їх замінюють; добровільних пожертвувань і цільових внесків фізичних і юридичних

осіб та інших надходжень, не заборонених чинним законодавством [3]. За даними Міністерства економіки України, плата батьків має складати 15-20% загальної вартості дошкільної освіти, але фактично батьківська плата складає 50%.

На сьогодні відповідно до положень Бюджетного кодексу України лише позашкільна освіта з усієї системи національної освіти фінансується за рахунок місцевих бюджетів [1]. Натомість, позашкільна освіта згідно із статтею 38 Закону України «Про освіту» є складовою частиною структури національної освіти і спрямована на розвиток здібностей, талантів дітей, учнівської та студентської молоді, задоволення їх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні [2]. Статтею 61 цього ж Закону визначено, що фінансування державних закладів освіти та установ, організацій, підприємств системи освіти здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів, коштів галузей народного господарства, державних підприємств і організацій, а також додаткових джерел фінансування, тобто для усіх закладів системи освіти (дошкільної освіти, загальної середньої освіти, позашкільної освіти, професійно-технічної освіти, вищої освіти, післядипломної освіти тощо) передбачено однаковий механізм фінансування [2]. Оскільки у регіонах, які не мають достатніх прибутків до місцевого бюджету, фінансування шкіл естетичного виховання, як закладів культури з розрахунку «на душу населення» призведе до їх остаточної ліквідації. Такий стан речей поглиблює нерівність у забезпеченні фінансуванням всіх галузей позашкільної освіти. Статті 89 і 90 Бюджетного кодексу України не передбачають міжбюджетного трансферту для корегування видатків місцевих бюджетів, що здійснюються на утримання позашкільних навчальних закладів. Статтею 91 БК передбачено, що ці видатки є виключно компетенцією місцевих бюджетів [1].

Обсяги фінансування професійно-технічної освіти значно скоротилися у зв'язку зі зміною форм власності підприємств та розвалом планової економіки. За радянських часів до 40-50% фінансування профтехучилищ здійснювалося базовими підприємствами, галузевими міністерствами і відомствами. Законом України «Про професійно-технічну освіту» встановлено, що «Професійно-технічна освіта здобувається громадянами України у державних і комунальних професійно-технічних навчальних закладах безоплатно, за кошти держави» [6]. У результаті того, що практично вся діяльність закладів професійно-технічної освіти фінансується з державного бюджету, грошей хронічно не вистачає і ефективність такої освіти весь час падає.

У вищій школі також очевидною є незбалансованість між масштабами діяльності та обсягами фінансування. Значні обсяги залучаються вищою освітою з позабюджетних коштів, перш за все, – за рахунок плати за навчання фізичними та юридичними особами.

На сьогодні рівень державного фінансування системи освіти недостатній, що свідчить про втрату державою передових позицій щодо рівня освіченості громадян.

Переважну частку витрат бюджетів на освіту складають видатки, спрямовані на фінансування загальноосвітніх шкіл.

Основними джерелами фінансування закладів освіти державної форми власності є кошти загальнодержавного та місцевих бюджетів, кошти галузей економіки, державних підприємств і додаткові надходження [1].

Відповідно до ст.61 Закону України «Про освіту» держава забезпечує бюджетні асигнування на освіту в розмірі не меншому 10 % НД, а також валютні асигнування на основну діяльність. Кошти закладів і установ освіти та науки, які повністю або частково фінансуються з бюджету, отримані від здійснення або на здійснення діяльності, передбаченої їх статутними документами, не вважаються прибутком і не оподатковуються.

Додатково заклади освіти як джерела фінансування можуть розглядати:

- кошти за навчання, підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів відповідно до укладених договорів;
- плату за надання додаткових освітніх послуг;
- добровільні грошові внески, матеріальні цінності, отримані від підприємств, установ, організацій, окремих громадян;
- дотації з місцевих бюджетів;
- кошти за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані закладом освіти на замовлення підприємств, установ, організацій та громадян;
- доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання;
- кредити і позички банків, дивіденди від цінних паперів та доходи від розміщення на депозитних вкладах тимчасово вільних позабюджетних коштів;
- інші кошти.

Недостатня ефективність державних видатків на освіту зумовлена низкою чинників, основними серед яких залишаються вади організаційно-управлінської структури галузі. Коштів, які виділяються державою для надання освітніх послуг, не вистачає навіть на покриття базових статей витрат: зарплату, нарахувань на зарплату, плату за енергоносії Негативною тенденцію, яка свідчать про незадовільний стан української освіти, є її невідповідність європейським і світовим ринкам праці. На жаль, держава вже не несе відповідальності за надання робочих місць випускникам. Лише пропонуються уніфіковані програми, які не пов'язані з вимогами міжнародних ринків праці.

Збільшення видатків на освіту в основному пов'язано з тим, що поряд зі збільшенням видатків на оплату праці у зв'язку зі зростанням мінімальної заробітної плати було встановлено надбавку у розрізі 20% посадового окладу викладачам професійно-технічних навчальних закладів та вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації, керівникам та заступникам керівників зазначених закладів, а також зі збільшенням стипендій для учнів професійно - технічних навчальних закладів і студентів вищих навчальних закладів у зв'язку з індексацією стипендій.

Отже, фінансування освіти за рахунок державного бюджету буде тільки тоді ефективним, коли кошти, призначені державою на фінансування освіти, будуть виділятися в достатніх обсягах і на стабільній, об'єктивній та пропорційній основі. І навіть у цьому випадку система централізованого фінансування має доповнюватися громадським контролем за використанням ресурсів та якістю надання послуг на місцевому рівні.

Єдиних правил щодо частки місцевих бюджетів, що їх міста або райони зобов'язані виділяти на дошкільне та позашкільне виховання з власних доходів, не існує. Це означає, що міста, які прагнуть компенсувати брак уваги до освіти з боку держави, змушені скорочувати свої комунальні послуги та згортати інвестиційні програми. У той же час, місцеві уряди знаходяться в різних умовах і мають неоднакові можливості щодо фінансування освіти на місцевому рівні.

Розвиток освітніх інвестицій має ґрунтуватися не на простому нарощуванні видатків, а на підвищенні їх ефективності з метою забезпечення належної якості освітніх послуг та можливосте рівного доступу населення до їх отримання впродовж всього життя. Система освіти в Україні повинна бути орієнтована, перш за все, на потреби

особистості і роботодавця. Орієнтація на реальні потреби споживачів освітніх послуг створить основу для залучення в систему освіти додаткових фінансових ресурсів, які складаються як із коштів підприємств-замовників, так і особистих та запозичених в банках коштів студентів.

Не дивлячись на те, що одним з найважливіших питань є роль держави у фінансуванні освіти, в більшості високо розвинутих країн в теорії і на практиці існують дві позиції: підтримка значної (аж до переважаючої) ролі держави у фінансуванні освіти (так звана «соціалізація освіти») і підтримка значної ролі ринку у розвитку цієї проблеми.

Очевидна роль державного фінансування у забезпеченні стабільності системи освіти, якій притаманні певна інертність та консерватизм, не може бути безпосередньо включена в механізм ринку з його динамічно змінним механізмом попиту і пропозиції, конкуренцією, вільним ціноутворенням тощо. Загалом ці атрибути ринку можуть співвідноситись з професійною освітою, де попит на ринку праці в багато чому визначає напрями і зміст освіти. У загальній освіті, де формуються єдино подібні, необхідні кожній людині базові обсяги знань, вмінь, навичок, закладаються основи духовності, етичності, вплив ринку відчувається досить опосередковано.

Вплив ринкової системи на освіту, аж до включення певних елементів і секторів її діяльності в механізм прямої купівлі-продажу освітніх послуг, посилює динамізм освіти, економічно стимулює активність роботи студентів (тих, які навчаються).

Відмічаючи позитивні і негативні сторони включення освіти в ринковий механізм, зазвичай не враховують один з вирішальних факторів, які органічно властиві освіті як соціальному, суспільному інститутові. Йдеться про те, що цей інститут володіє специфікою по відношенню до інших сфер діяльності суспільства (певною міра ця специфіка стосується охорони здоров'я і культури). Ця специфіка полягає в споконвічній ролі освіти і виховання підростаючого покоління як основи процесу соціалізації людини.

На всіх етапах розвитку людства цей процес проходить як вирішення протиріч між системою інтересів особистості (складних, різнопланових) у своєму відношенні до освіти і системою інтересів суспільства по власному відтворенню, вектор напряму якого визначається вимогами суспільного розвитку.

Недостатня ефективність державних видатків на освіту зумовлена низкою чинників, основними серед яких залишаються вади організаційно-управлінської структури галузі. Коштів, які виділяються державою для надання освітніх послуг, не вистачає навіть на покриття базових статей витрат: зарплати, нарахувань на зарплату, плату за енергоносії. Негативною тенденцію, яка свідчить про незадовільний стан української освіти, є її невідповідність європейським і світовим ринкам праці.

Для досягнення світових стандартів в даній галузі необхідна побудова економічних механізмів, які б забезпечили ефективну систему фінансування. Україна повинна здійснити перехід від переважно бюджетного фінансування освіти до залучення додаткових джерел (фандрайзингу), таких як комерційний бізнес та банки. Потрібно розширити можливості навчальних закладів залучати додаткові кошти за рахунок некомерційних фондів; використання грантової підтримки дослідних проектів та освітніх інновацій; розширення списку платних послуг, що надаються навчальними закладами.

З урахуванням існуючого рівня наукоємності валового внутрішнього продукту України, масштабів вітчизняного бюджетного фінансування освітніх закладів розв'язання проблем фінансування освіти повинно здійснюватись шляхом:

- підвищення конкуренції у сфері наукових досліджень і розробок у навчальних закладах шляхом спрямування додаткових бюджетних коштів на виконання проектів наукових досліджень і розробок, що відбиратимуться на конкурсній основі в рамках виконання державних наукових і науково-технічних програм, державного замовлення на створення новітніх технологій, а також грантового фінансування;
- оптимізації системи бюджетних наукових освітніх установ з урахуванням результатів їх атестації на основі незалежного оцінювання наукових результатів, кадрового та матеріально-технічного потенціалу;
- забезпечення незалежної наукової і науково-технічної експертизи проектів, що подаються на фінансування за рахунок коштів державного бюджету, розширення практики залучення до експертизи провідних іноземних експертів;
- спрощення процедур державних закупівель робіт з виконання наукових досліджень і розробок та процедур отримання грантів на виконання досліджень і розробок від міжнародних організацій;
- розмежування функцій адміністративного та освітнього управління у бюджетних освітніх установах;
- застосування економічних стимулів для суб'єктів підприємницької діяльності щодо здійснення ними інвестицій, пов'язаних із забезпеченням проведення наукових досліджень і розробок в навчальних закладах.

Зважаючи на поточний стан економіки України, збільшення видатків на освіту з Державного бюджету у найближчі роки неможливе.

Тому одним із пріоритетних напрямів реформування національної системи освіти в Україні має бути реформування її економічних засад, спрямоване на оптимізацію використання таких коштів та створення прозорих фінансово-економічних механізмів цільового накопичення та адресного використання коштів, необхідних для реалізації в повному обсязі конституційних прав громадян на освіту.

Отже, проведене дослідження сучасного стану фінансування освіти в Україні свідчить, що для розв'язання проблем галузі необхідно розробити цілісну систему державних заходів, що будуть спрямовані на забезпечення її ефективного розвитку. При цьому головним завданням, на наш погляд, має стати забезпечення достатнього фінансування галузі, шляхом оптимізації бюджетних та позабюджетних джерел її розвитку.

Особливу роль повинна відігравати система управління та контролю за діяльністю бюджетних установ щодо ефективності використання фінансових ресурсів держави. Для поліпшення становища, що склалося, політику фінансування освіти потрібно формувати відповідно до соціально-економічної доцільності здійснених бюджетних видатків та поєднання вітчизняного й світового досвіду. Сукупність перерахованих заходів в кінцевому результаті має сприяти вихованню всебічно освіченої особистості, з притаманним їй системним світоглядом і логічним мисленням, знання та навики якої відповідатимуть профілю її діяльності.

Висновки. В умовах ринку інвестування в людський капітал є центральним елементом в стратегіях сприяння економічного процвітання країни. Сучасний стан фінансування освіти в Україні є досить невтішним. Для досягнення світових стандартів в даній галузі необхідна побудова економічних механізмів, які б забезпечили ефективну систему фінансування. Україна повинна здійснити перехід від переважно бюджетного фінансування освіти до залучення додаткових джерел, таких як комерційний бізнес та банки. Потрібно розширити можливості навчальних закладів

залучати додаткові кошти за некомерційних фондів; використання грантової підтримки дослідних проектів та освітніх інновацій; розширення списку платних послуг, що надаються навчальними закладами.

Дефіцитні бюджети на освіту, нерегулярне надходження бюджетних коштів і непрозорість їхнього розподілу на обласному і місцевому рівні мають за наслідки зниження якості й ефективності освітніх послуг. Крім того, перекладання значної частини витрат на батьків є подвійним тягарем, оскільки вони вже сплатили податки. Все це, а також брак належного контролю за цільовим використанням бюджету призводить до падіння довіри населення до державної системи освіти.

Список використаних джерел

1. Конституція України – Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua.

2. Про державний бюджет на 2012 рік: Закон України від 12.2010 р. №4282-VI] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua.

3. Про Державний бюджет на 2013 рік: Закон України від 12.2013 р. №715-VII] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua.

4. Про державний бюджет на 2014 рік: Закон України від 16.01.2014 р. №719-VII] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua.

5. Ніколаєнко С. М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства / С. М. Ніколаєнко. – К. : Знання, 2005. – 319 с.

6. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/15 навчального року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.

7. Офіційний сайт Державної служби статистики України.. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.

References

1. The Constitution of Ukraine - the Law of Ukraine № 254k / 96-VR of 28.06.1996. : http://zakon4.rada.gov.ua.

2. On the State Budget for 2012: The Law of Ukraine from 12.2010 g. №4282-VI] : http://zakon2.rada.gov.ua.

3. On the State Budget for 2013: The Law of Ukraine from 12.2013 g. №715-VII] : http://zakon2.rada.gov.ua.

4. On State Budget for 2014: the Law of Ukraine of 01.16.2014 p. №719-VII] : http://zakon2.rada.gov.ua.

5. Nikolayenko S.M. Higher Education - a source of socio-economic and cultural development of society. K: Knowledge, 2005. - 319 p.

6. Basic indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of the 2014/15 academic year : http://www.ukrstat.gov.ua.

7. The official site of the State Statistics Service of Ukraine. : http://www.ukrstat.gov.ua.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Коверник Наталія Василівна, викладач кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401
e-mail: kovernuk13@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Коверник Наталья Васильевна, преподаватель кафедры финансов, денежного обращения и кредита
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08401
e-mail: kovernuk13@mail.ru

AUTHOR DETAILS

Kovernyk Natalia, lecturer in finance, monetary and credit
Hryhorii Skovoroda Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogic University, State Higher Education Institution
Sukhomlynskoho str/, 30, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv reg, Ukraine, 08401
e-mail: kovernuk13@mail.ru

УДК 336. 13. 051

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРА В МЕХАНІЗМІ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Кучер Г.В.

Предметом дослідження є питання використання фінансових ресурсів державного сектора як складової державного регулювання суспільного розвитку.

Метою дослідження є розкриття ролі та особливостей використання фінансових ресурсів державного сектора економіки в механізмі фінансово-кредитного регулювання розвитку країни.

Методи дослідження. У роботі застосовано ряд загальнонаукових та специфічних методів і підходів, у тому числі діалектичний, системний, синтезу та методи наукового абстрагування, порівняльного і факторного аналізу, історичний та логічний підходи.

Результати роботи. Розкрито роль та значення фінансових ресурсів державного сектора у економічній системі держави. Узагальнено їх вплив на нарощування фінансового потенціалу розвитку держави. Сформульовано завдання перерозподілу фінансових ресурсів через механізм фінансово-кредитного регулювання

© Кучер Г.В., 2015

розвитку держави. Визначено значення бюджетного фінансування суспільного розвитку та переваги комплексного проектного фінансування. Акцентовано увагу на доцільність застосування боргового механізму фінансування розвитку в умовах трансформаційної економіки, активізації використання ринкової і неринкової складової, та комплексних підходів до фінансування проектів.

Галузь застосування результатів роботи. Фінансова політика держави та механізм її реалізації.

Висновки. Фінансові ресурси виступають умовою, джерелом та результатом суспільного відтворення, відображають процеси розподілу й перерозподілу ВВП. Від результативності та ефективності їхнього використання залежить формування, зростання фінансового потенціалу як окремих економічних суб'єктів, державного сектора економіки, так і всієї країни. Враховуючи структурні взаємозв'язки формування, розподілу та використання фінансових ресурсів, важливим є врахування результативності використання ресурсів крізь призму інноваційного потенціалу, ступеня використання фінансових ресурсів, джерел формування фінансових ресурсів, ризиків і загроз. Фінансова підтримка з боку державних органів дозволяє забезпечити комплексне фінансування проектів розвитку держави, прогресивність та інноваційний характер розробок, стимулювати розвиток різних сфер та галузей економіки. Комбіноване проектне фінансування дозволяє комплексно вирішувати місцеві, регіональні та міжрегіональні питання розвитку, забезпечувати оптимальне використання бюджетних коштів, державних боргових інструментів із урахуванням механізму державно-приватного партнерства та заощаджень населення, позитивно впливати на розвиток фінансового ринку та інвестиційного потенціалу держави в цілому. Застосування комплексного підходу до ефективного та результативного використання фінансових ресурсів державного сектора економіки дозволяє активно впливати на процес нарощування фінансового потенціалу країни, впроваджувати заходи й інструменти для підвищення ефективності фінансово-кредитного регулювання економічного розвитку держави.

Ключові слова: *фінансові ресурси державного сектора економіки, бюджет, бюджетні витрати, бюджетне фінансування, фінансовий потенціал розвитку, механізм фінансово-кредитного регулювання державного розвитку.*

ФИНАНСОВЫЕ РЕСУРСЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ В МЕХАНИЗМЕ ФИНАНСОВО-КРЕДИТНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВА

Кучер Г.В.

Предметом исследования является вопрос использования финансовых ресурсов государственного сектора как составляющей государственного регулирования общественного развития.

Целью исследования является раскрытие роли и особенностей использования финансовых ресурсов государственного сектора в механизме финансово-кредитного регулирования развития страны.

Методы исследования. В работе применен ряд общенаучных и специфических методов и подходов, в том числе диалектический, системный, синтеза и методы научного абстрагирования, сравнительного и факторного анализа, исторический и логический подходы.

Результаты работы. Раскрыто роль и значение финансовых ресурсов государственного сектора в экономической системе государства. Обобщено их влияние на наращивание финансового потенциала развития государства. Сформулировано задания перераспределения финансовых ресурсов через механизм финансово-кредитного регулирования развития государства. Определены значение бюджетного финансирования общественного развития и преимущества комплексного проектного финансирования. Акцентировано внимание на целесообразность применения долгового механизма финансирования развития в условиях трансформационной экономики, активизации использования рыночной и нерыночной составляющих, и комплексного подхода для финансирования проектов.

Область применения результатов работы. Финансовая политика государства и механизм ее реализации.

Выводы. Финансовые ресурсы выступают условием, источником и результатом общественного воспроизводства, отражают процессы распределения и перераспределения ВВП. От результативности и эффективности их использования зависит формирование, рост финансового потенциала как отдельных экономических субъектов, государственного сектора экономики, так и всей страны. Учитывая структурные взаимосвязи формирования, распределения и использования финансовых ресурсов, важно учитывать результативность использования ресурсов через призму инновационного потенциала, степень использования финансовых ресурсов, источников формирования финансовых ресурсов, рисков и угроз. Финансовая поддержка со стороны государственных органов позволяет обеспечить комплексное финансирование проектов развития государства, прогрессивность и инновационный характер разработок, стимулировать развитие различных сфер и отраслей экономики. Комбинированное проектное финансирование позволяет комплексно решать местные, региональные и межрегиональные вопросы развития, обеспечивать оптимальное использование бюджетных средств, государственных долговых инструментов с учетом механизма государственно-частного партнерства и сбережений населения, положительно влиять на развитие финансового рынка и инвестиционного потенциала государства в целом. Применение комплексного подхода к эффективному и результативному использованию финансовых ресурсов государственного сектора экономики позволяет активно влиять на процесс наращивания финансового потенциала страны, внедрять мероприятия и инструменты для повышения эффективности финансово-кредитного регулирования экономического развития государства.

Ключевые слова: *финансовые ресурсы государственного сектора экономики, бюджет, бюджетные расходы, бюджетное финансирование, финансовый потенциал развития, механизм финансово-кредитного регулирования государственного развития.*

FINANCIAL RESOURCES OF THE PUBLIC SECTOR ECONOMY IN THE FINANCIAL-CREDIT MECHANISM OF THE STATE DEVELOPMENT REGULATION

Kucher G.V.

The research subject is the issue of using the financial resources of the public sector economy as a part of the state development regulation.

The article purpose is to define the role and features using financial resources of the public sector economy in the financial-credit mechanism of the state development regulation.

The research methods. The paper used the set of specific and general scientific methods and approaches, such as dialectic, synthesis and methods of scientific abstraction, comparative and factor analysis, historical and logical approach.

Results. The role and significance of the public sector financial resources in the state economic system were offered. Their effect on the increasing financial potential of the state development was generalized. Task of the financial resources reallocation through the financial-credit mechanism of the state development regulation were formulated. Features of the budget financing for society development and the advantages of the complex project financing were defined. Attention was focused on expediency of application the debt mechanism for development financing in terms of the transformation economy, enhance of using market and non-market components and comprehensive approaches to project financing.

Sphere of application results. Conclusions and suggestions are useful for improving financial policy and financial-credit mechanism of the state development regulation.

Conclusions. Financial resources are the condition, the source and the result of social reproduction. They reflect the processes of distribution and redistribution of GDP. Efficiency and effectiveness of their use are determined on the formation and growth of financial potential of enterprises, private and public sectors and financial potential whole country. Considering the structural relationship formation, distribution and use of financial resources, it is important to take account of the efficiency of resource use through the prism of innovation potential, degree of using financial resources, the sources of forming financial resources, risks and threats. Financial support from the public agencies allows provide comprehensive financing of the state development projects, progressive and innovative development. It will stimulate the development of the different spheres and industries economy. The combined project financing allows to solve local, regional and inter-regional development issues. This can provide optimal use of budgetary funds and government debt instruments. The using up of the public-private partnerships mechanism and household savings allow provide a positive result on the financial market and growth the investment potential of the country as a whole. An integrated approach to efficiency and effectiveness of financial resources of the public sector can provide growth of the financial potential and improvement the financial-credit mechanism of the state development regulation.

Keywords: *financial resources of the public sector economy, budget, budget expenses, budgetary financing, financial potential of development, financial-credit mechanism of the state development regulation.*

Вступ. Фінансування процесу суспільного розвитку потребує врахування багатьох факторів, зокрема фінансової бази економічного суб'єкта, наявність кредиторської чи дебіторської заборгованості, кредитні рейтинги та здатність економічних суб'єктів акумулювати необхідні ресурси, що тісно пов'язано із соціально-економічною та політичною ситуацією в країні та світі, станом розвитку фінансових ринків, інвестиційним кліматом тощо.

Фінансовий потенціал державного сектора економіки є визначальним у забезпеченні економічного розвитку економіки, оскільки він через процес суспільного відтворення впливає на формування та накопичення багатства держави, дозволяє уряду країни фінансувати та здійснювати різного роду заходи щодо регулюючого та стимулюючого впливу на усі сфери та галузі економіки, включаючи адміністративні методи управління.

Актуальність. Перерозподіл ВВП між секторами, галузями, суб'єктами економічної системи відбувається як результат фіскально-бюджетної політики держави, що впливає на фінансовий потенціал господарюючих суб'єктів, бюджетів різних рівнів, державного сектора та їх фінансову спроможність й стійкість, рівень податкового навантаження. Бюджетне фінансування різних сфер та галузей економіки має забезпечувати стимулюючий характер та поступальний розвиток країни.

В умовах ринкової економіки забезпечити розвиток економічної системи держави можливо за допомогою державного регулювання через фінансовий механізм, зокрема : нормативно-правове забезпечення процесів перерозподілу ВВП, формування, накопичення та використання фінансових активів в державі, зовнішніх фінансово-інвестиційних потоків, а також безпосередньо через бюджетний механізм впливаючи на фінансовий стан та фінансову спроможність центральних органів влади й управління, місцевих громад, суб'єктів державної та комунальної власності, що в свою чергу впливає на інших учасників суспільного виробництва, незалежно від їхньої форми власності та рівня й сфери господарювання.

Аналіз публікацій по проблемі. Дослідження фінансування завдань та функцій держави, його соціально-економічні наслідки та взаємозв'язки здійснили М. Афанасьєв [1], Дж. Б'юкенен [2], М. Масґрейв [2], Ш. Бланкарт [3], Т. Боголіб [4], А Вагнер [5], О. Василик [6], Н. Демчишак [7], І. Запатріна [10], Дж. Кейнс [11], Ф. Кене [12], М. Крупка [13], Л. Лисяк [15], І. Лютий [16], Д. Полозенко [17], В. Сенчагов [18], Дж. Стігліц [19], В. Федосов [21], І. Чугунов [9, 22] та інші.

Формулювання мети дослідження. В умовах обмеженості фінансових ресурсів надзвичайно важливим є підвищення ефективності й результативності використання фінансових ресурсів державного сектора економіки та посилення впливу його фінансового потенціалу розвитку на національну економіку. Метою цієї статті є розкриття ролі та особливостей використання фінансових ресурсів державного сектора економіки в механізмі фінансово-кредитного регулювання розвитку країни.

Викладення основного матеріалу. Останні роки увага вчених та практиків до даного питання значно зросла, оскільки наявні потреби у формуванні нових підходів та механізмів щодо активізації розвитку державного сектора, територіальних громад, суб'єктів економічної діяльності та економіки країни в цілому. Тому дослідження ефективності розвитку економіки мають базуватися не лише на досягнутому рівні використання ресурсів, але й із урахуванням потенційних можливостей виробництва [20].

Фінансові ресурси державного сектора економіки є важливими для забезпечення економічного розвитку економіки, оскільки через процес суспільного відтворення впливають на формування та накопичення багатства держави і на останнє звертав увагу Кене Ф. [12]. Значну роль у цьому відіграє держава, яка в процесі розробки та реалізації поточної та середньострокової фінансової політики здійснює перерозподіл ВВП між різними рівнями та ланками бюджетної системи, тим самим оптимізуючи та скеровуючи фінансові потоки в державі. Уряд країн забезпечує фінансування та проводить різного роду заходи щодо регулюючого та стимулюючого впливу на усі сфери та галузі економіки, застосовуючи різного ступеня адміністративні методи управління.

Посилення результативності та ефективності використання фінансових ресурсів державного сектору економіки потребує формування такого механізм створення, залучення та перерозподілу фінансових ресурсів, що дозволяє забезпечити інновації у виробничій, фінансовій, кредитній та інституційній сферах, а також нарощувати фінансовий потенціал розвитку країни [14]. Активізація незалученого або невикористаного фінансового потенціалу має відбуватися

на різних етапах функціонування економічної системи, особливо для її фінансування на етапах відновлення та розвитку. Комплекс заходів щодо активізації фінансового потенціалу визначається рівнем функціонування економічних суб'єктів та їх повноваженнями щодо даних питань. Забезпечити формування умов, кількісних та якісних змін відновлювальних процесів у економічній системі варто із застосуванням комплексного підходу до процесу розвитку та за рахунок підвищення результативності перерозподілу фінансових ресурсів, ефективності використання власного та залученого, оцінки ступеня задіяного та незадіяного фінансового потенціалу як інструменту фінансування розвитку та удосконалення його механізму в цілому. Використання фінансових ресурсів державного сектора в механізмі фінансово-кредитного регулювання розвитку держави подано на рис. 1.

Враховуючи структурні взаємозв'язки формування, розподілу та використання фінансових ресурсів, що впливають на нарощування фінансового потенціалу, важливим є врахування наступних аспектів [9]: результативності використання ресурсів крізь призму інноваційного потенціалу, ступеня використання фінансових ресурсів (активізації фінансового потенціалу: поточний потенціал, задіяний потенціал, фінансовий потенціал розвитку [14, 23], стратегічний потенціал), за механізмом розвитку [20]: екстенсивний (традиційний), інтенсивний, екстенсивно-інтенсивний (змішаний), за джерелами формування фінансових ресурсів: внутрішні, зовнішні, власні, залучені, запозичені, інші джерела.

Зазначене можливе за рахунок використання незадіяного фінансового потенціалу. Актуальним стає питання активізації використання таких джерел фінансування розвитку: похідні цінних паперів, ресурси страхових компаній та недержавних пенсійних фондів, міжнародних фінансово-кредитних установ та організацій, із урахуванням результативності попередньої співпраці та успішно проведених інновацій.

Досконалість планування та прогнозування тенденцій формування фінансових ресурсів державного сектора економіки забезпечує точність обчислення розмірів фінансового стану, державних фінансових резервів, потреби у зростанні податкових та кредитних надходжень, результативність та ефективність використання фінансових та кредитних ресурсів, резервів.

Визначення можливостей використання незадіяного фінансового потенціалу потребує розробки й реалізації відповідних складових фінансово-кредитної політики держави, врахування наявності достатніх обсягів фінансово-кредитних ресурсів на ринку, можливостей та здатності швидко залучати необхідні ресурси із застосуванням фінансових інновацій, забезпечення ефективності та результативності їх залучення й використання.

Реалізація завдання щодо задіяння невикористаного фінансового потенціалу може полягати у здійсненні наступних заходів:

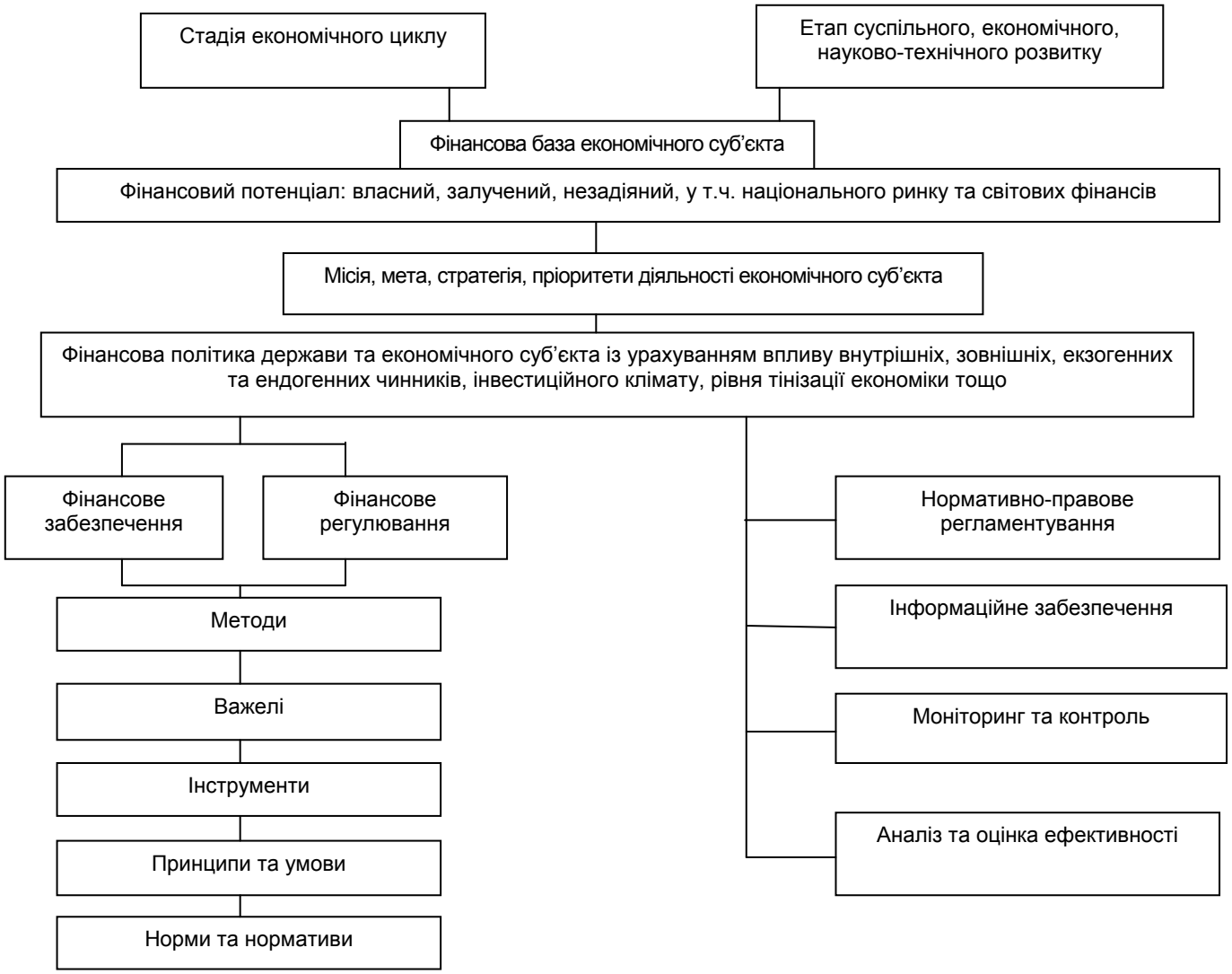

Рисунок 1. Схема механізму фінансово-кредитного регулювання економічного розвитку держави

- посилення заінтересованості органів державної влади та органів місцевого самоврядування у розширенні доходної частини бюджетів шляхом закріплення за ними на довгостроковій джерел фінансування розвитку;
- вдосконалення податкової системи держави, зокрема системи місцевих податків і зборів, підвищення їх ролі у формуванні місцевих бюджетів;
- поширення практики об'єднання на договірних засадах фінансових та інших ресурсів для вирішення місцевих, регіональних та загальнодержавних питань розвитку, оптимального використання бюджетних коштів;
- розмежування завдань та цілей суспільного розвитку, що мають фінансуватися за рахунок бюджетних та не бюджетних фондів грошових коштів, з метою зміцнення фінансової бази державного та місцевих бюджетів, скорочення обсягів бюджетного перерозподілу ВВП, підвищення ролі територіальних громад та відповідного законодавчого їх врегулювання;
- впровадження механізмів заохочення заощаджень населення та посилення їх інвестиційної активності через систему інвестиційних фондів та банків за участю держави й місцевого самоврядування з метою збільшення інвестиційного потенціалу держави та територіальної громади;
- запровадження механізмів залучення інвестиційних ресурсів для фінансування державних, територіальних та спільних проектів інвестиційно-інноваційного розвитку;
- підвищення ефективності використання земельних та природних ресурсів;
- використання різних підходів до стимулювання зайнятості населення як за допомогою створення нових якісних робочих місць із високим рівнем оплати праці, так і з застосуванням механізмів самозайнятості, неповної зайнятості, роботи вдома, виконання творчих робіт без прив'язки до офісу тощо.

Протягом тривалого часу головний акцент у використанні фінансових ресурсів в інвестиційному процесі робиться на бюджетні чи іноземні інвестиції враховуючи їх масштабність, і лише останні роки почали приділяти значну увагу ризикам та загрозам, які вони із собою привносять, при цьому не у повній мірі враховуються приховані потенційні можливості національних учасників, оскільки це потребує формування відповідної нормативно-правової бази, прийняття політичних, економічних та фінансових рішень. Але використання даного джерела дозволяє покращити доступ до інвестиційних ресурсів та позитивно вплине на скорочення потреб у бюджетному фінансуванні видатків розвитку, забезпечить можливість використання фінансово-кредитних інструментів необхідних для реалізації державних програм та досягнення суспільних пріоритетів.

В умовах капіталодефіцитних країн особлива увага має бути приділена іноземним інвестиціям в економіку країни, що потребує відповідної державної інвестиційної політики та нормативно-правового регулювання. Вагоме їх значення у формуванні не лише конкурентоспроможних підприємств, галузей, але й нових робочих місць, що відповідають сучасним виробничим та управлінським технологіям, потребують висококваліфікованих фахівців, забезпечують високий рівень продуктивності праці, оплату праці. У сучасних умовах міжнародний рух капіталу, що включає рух інвестиційних капіталів, може передбачати не просто вкладання інвестиційних капіталів, а переміщення підприємств з одних країн до інших, що може розглядатися як «міграція робочих місць» [7] із відповідними соціально-економічними наслідками. Створення нових підприємств іноземними компаніями забезпечують «входження» в країну нових, ефективних, запроваджуваних в інших країнах науково-технічних розробок, що комплексно впливає на соціально-економічний розвиток підприємств, галузей, регіонів та держави в цілому. Роль держави в даному контексті має полягати у визначенні критеріїв надходження іноземних інвестицій в країну відповідно до пріоритетів соціально-економічного розвитку, проектів, що підтримуються державою, засад та механізмів їх функціонування та оподаткування.

Запровадження проектного фінансування дозволяє комплексно вирішувати місцеві, регіональні та міжрегіональні проблеми розвитку, забезпечувати оптимальне використання бюджетних коштів із урахуванням механізму державно-приватного партнерства та заощаджень населення, що позитивно вплине на розвиток фінансового ринку та інвестиційного потенціалу як територіальної громади, так і держави в цілому.

Особливе значення набувають фінансові ресурси державного сектора економіки при формуванні, накопиченні та використанні фінансового потенціалу населення (домогосподарств). Розвиток ринкової економіки та демократизація суспільного життя формують сприятливі умови для активізації діяльності домогосподарств, приватних підприємців, сімейного бізнесу, малих підприємств та ін. Їх роль у національній економічній системі неоднозначна. З одного боку, вони виступають засобом «виживання для бідних», способом диверсифікації зайнятих у сільському господарстві [7], з іншого, рушійною силою розвитку економічних систем, враховуючи їх частку у (доходах, депозитах…), а також те, що окремі види робіт не передбачають виплати винагороди чи заробітної плати (наприклад, самозайнятість, робота на присадибній ділянці, тощо) або виплати, здійснюються неофіційно.

Актуальності у сучасних умовах набуває здійснення заходів щодо формування інвестиційних фондів розвитку країни в цілому, державного сектора, територій, у тому числі за допомогою випусків інструментів державних та місцевих позик. Світовий досвід свідчить про важливість та значущість таких операцій у розвитку фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць.

Важливу роль у формуванні, накопиченні та використанні фінансового потенціалу в цілому та державного сектору економіки зокрема відіграє ефективний, висококваліфікований, високотехнологічний фінансовий менеджмент. З одного боку, його можна розглядати як діяльність, пов'язану із отриманням визначених результативних фінансових показників за оптимальних витрат, та, з іншого, як результативний інструмент використання людського капіталу. При цьому варто враховувати, що наявність та його застосування потребують фінансових витрат, пов'язаних із забезпеченням відповідної підготовки та оплати праці власних фахівців та оплатою послуг фахівців, залучених з-за кордону. Це, в свою чергу, дозволяє зробити висновок, що державне фінансування освіти, науки, науково-дослідних розробок не лише впливає на формування, накопичення та використання людського капіталу та відповідного потенціалу країни, але й на фінансовий потенціал державного сектора економіки та країни в цілому.

Забезпечення розвитку територій, регіонів, місцевих громад і всієї держави визначається не лише активізацією використання фінансових ресурсів державного сектора економіки, але й за допомогою поєднання зусиль із приватним сектором, визначенням спільних інтересів, пріоритетів та активним впровадженням заходів, пов'язаних із розвитком механізмів фінансового забезпечення заходів в сфері державно-приватного партнерства.

Фінансова підтримка з боку державних органів дозволяє забезпечити комплексне фінансування проектів розвитку держави, прогресивність та інноваційний характер розробок, стимулювати розвиток різних сфер та галузей економіки, та приведе до формування нових та удосконалення діяльності існуючих фінансово-кредитних інститутів, формування та

покращання методик такої співпраці, нових ініціатив та напрямів, що в результаті забезпечить зростання ВВП та фінансового потенціалу усіх учасників суспільного відтворення.

Висновки. Реальні фінансові ресурси виступають умовою, джерелом та результатом суспільного відтворення, відображають процеси розподілу й перерозподілу ВВП. Від їх наявності залежить державне фінансування суспільного розвитку та соціально-економічних проектів у державі в цілому. Від результативності та ефективності їхнього використання залежить накопичення, зростання фінансового потенціалу як окремих суб'єктів економічних відносин, державного сектора економіки, так і всієї країни.

Застосування комплексного підходу до ефективного та результативного використання фінансових ресурсів державного сектора економіки дозволяє активно впливати на процес нарощування фінансового потенціалу країни, впроваджувати заходи й інструменти для підвищення ефективності механізму фінансово-кредитного регулювання економічного розвитку держави.

Список використаних джерел

1. *Афанасьев М.П. Модернизация государственных финансов / М.П. Афанасьєв, И.В. Кривогов. – 2-е изд. – М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2007. – 440 с.*
2. *Б'юкенен Дж. Суспільні фінанси і суспільний вибір / Дж. Б'юкенен, М. Масґрейв, А. Ричард ; [пер. з англ. автор перекладу А.В. Іщенко] – К. : Вид.Дім «Києво-Могилянська Академія», 2004. – 176 с.*
3. *Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії : вступ до фінансової науки / Ш. Бланкарт; [пер. з нім. передм. та наук. ред. В. М. Федосова]. – К. : Либідь, 2000. – 654 с.*
4. *Боголіб Т. М. Місцеві фінанси / Т. М. Боголіб. - К. : Корпорація, 2013. – 464 с.*
5. *Вагнер А. Теория финансов / А. Вагнер. – Л. : Петроком, 1993. – 231 с.*
6. *Василик О. Д. Теорія фінансів. / О.Д. Василик – К. : НІОС. – 2000. – 416 с.*
7. *Всемирный банк. 2012 год. Обзор Доклада о мировом развитии – 2013: Занятость. Вашингтон, округ Колумбия: Всемирный банк. Лицензия: Creative Commons Attribution CC BY 3.0. World Development Report 2013 : Jobs // http://wdronline.worldbank.org/worldbank/a/langtrans*
8. *Демчишак Н. Інвестиційний та фінансовий потенціал в умовах відкритості економіки: специфіка формування та співвідношення // Вісник Львів. Ун-ту. Серія екон. 2009. Вип. 41.С. 156-164.*
9. *Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва та ін.; за заг. ред. А.А.Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – 376 с.*
10. *Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання: монографія / І.В. Запатріна. – К.: Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. – 528 с.*
11. *Кейнс Дж. М. Общая теория занятости процента и денег. Избранное / Дж.М. Кейнс. – М.: Эксмо, 2008. – 960 с.*
12. *Кенэ Ф. Физиократы. Избранные экономические произведения: [пер. с фр., англ. и нем.] / Ф. Кенэ [и др.] ; предисл. П. Н. Клюкин. - [Юбилейн. изд.]. - М. : Эксмо, 2008. - 1199 с.*
13. *Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України: [монографія] / М. І. Крупка – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. – 608 с.*
14. *Кучер Г.В. Фінансовий потенціал розвитку: теоретичний аспект / Г.В. Кучер // Вісник КНТЕУ. – 2014. - № 4. – С. 92 – 105.*
15. *Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: монографія / Л. В. Лисяк. – К.: ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.*
16. *Лютий І. О. Теоретико-методологічні засади бюджетної політики / І. О. Лютий // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 13-19.*
17. *Полозенко Д. В. Фінансова політика в умовах трансформаційної економіки України (1992 – 2008) / Д. В. Полозенко. – К.: НДФІ, 2008. – 392 с.*
18. *Сенчагов В. Оформировании новой парадигмы бюджетной политики / В. Сенчагов // Вопросы экономики. – 2013. – № 6. – С. 152-158.*
19. *Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектору / Дж. Е. Стігліц. – К.: Основи, 1998. – 854 с.*
20. *Федонін О.С., Рєпіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 316.с.*
21. *Федосов В., Опарін В., Льовочкін С. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями / За наук. ред. В. Федосова. − К.: КНЕУ, 2002. − 387 с.*
22. *Чугунов І. Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку / І. Я.Чугунов. – К.: НІОС. – 2003. – 488 с.*
23. *Шумська С.С. Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки // Фінанси України. – 2007. - №5. – С. 55-64.*

References

1. *Afanas'ev M.P., Kryvohov Y.V. Modernyzatsyia hosudarstvennykh fynansov / 2-e yzd. – M. : Yzd. dom HU VShE, 2007. – 440 s.*
2. *B'iukenen Dzh. Suspil'ni finansy i suspil'nyj vybir / Dzh. B'iukenen, M. Masgrejv, A. Rychard ; [per. z anhl. avtor perekladu A.V. Ischenko] – K. : Vyd.Dim «Kyevo-Mohylians'ka Akademiia», 2004. – 176 s.*
3. *Blankart Sh. Derzhavni finansy v umovakh demokratii : vstup do finansovoi nauky [per. z nim. peredm. ta nauk. red. V. M. Fedosova]. – K. : Lybid', 2000. – 654 s.*
4. *Boholib T. M. Mistsevi finansy - K. : Korporatsiia, 2013. – 464 s.*
5. *Vahner A. Teoryia fynansov – L. : Petrokom, 1993. – 231 s.*
6. *Vasylyk O. D. Teoriia finansiv. – K. : NIOS. – 2000. – 416 s.*
7. *Vsemyrnyj bank. 2012 hod. Obzor Doklada o myrovom razvytyy – 2013: Zaniatost'. Vashynhton, okruh Kolumbyia: Vsemyrnyj bank. Lytsenzyia: Creative Commons Attribution CC BY 3.0. World Development Report 2013 : Jobs // http://wdronline.worldbank.org/worldbank/a/langtrans*
8. *Demchyshak N. Investytsijnyj ta finansovyj potentsial v umovakh vidkrytosti ekonomiky: spetsyfika formuvannia ta spivvidnoshennia // Visnyk L'viv. Un-tu. Seriia ekon. 2009. Vyp. 41.S. 156-164.*

9. Derzhavne finansove rehuliuvannia ekonomichnykh peretvoren': monohrafiia / I.Ya. Chuhunov, A.V. Pavelko, T.V. Kanieva ta in.; za zah. red. A.A.Mazaraki. – K.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2015. – 376 s.

10. Zapatrina I.V. Biudzhetnyj mekhanizm ekonomichnoho zrostannia: monohrafiia – K.: In-t sots.-ekon. stratehij, 2007. – 528 s.

11. Kejns Dzh. M. Obschaia teoryia zaniatosty protsenta y deneh. Yzbrannoe – M.: Eksmo, 2008. – 960 s.

12. Kene F. Fyzyokraty. Yzbrannye ekonomycheskye proyzvedenyia: [per. s fr., anhl. y nem.] predysl. P.N. Kliukyn. - [Yubylejn. yzd.]. - M. : Eksmo, 2008. - 1199 s.

13. Krupka M. I. Finansovo-kredytnyj mekhanizm innovatsijnoho rozvytku ekonomiky Ukrainy: [monohrafiia] – L'viv: Vydavnychyj tsentr L'vivs'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka, 2001. – 608 s.

14. Kucher G.V. Finansovyj potentsial rozvytku: teoretychnyj aspekt // Visnyk KNTEU. – 2014. - № 4. – S. 92 – 105.

15. Lysiak L.V. Biudzhetna polityka u systemi derzhavnoho rehuliuvannia sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy: monohrafiia – K.: DNNU AFU, 2009. – 600 s.

16. Liutyj I.O. Teoretyko-metodolohichni zasady biudzhetnoi polityky // Finansy Ukrainy. – 2009. – № 12. – S. 13-19.

17. Polozenko D.V. Finansova polityka v umovakh transformatsijnoi ekonomiky Ukrainy (1992 – 2008) – K.: NDFI, 2008. – 392 s.

18. Senchahov V. Oformyrovanyy novoj paradyhmy biudzhetnoj polytyky // Voprosy ekonomyky. – 2013. – № 6. – S. 152-158.

19. Stihlits Dzh. E. Ekonomika derzhavnoho sektoru – K.: Osnovy, 1998. – 854 s.

20. Fedonin O.S., Riepina I.M., Oleksiuk O.I. Potentsial pidpryiemstva: formuvannia ta otsinka: Navch. posibnyk. – K.: KNEU, 2003. – 316.s.

21. Fedosov V., Oparin V., L'ovochkin S. Finansova restrukturyzatsiia v Ukraini: problemy i napriamy / Za nauk. red. V. Fedosova. − K.: KNEU, 2002. − 387 s.

22. Chuhunov I. Ya. Biudzhetnyj mekhanizm rehuliuvannia ekonomichnoho rozvytku – K.: NIOS. – 2003. – 488 s.

23. Shums'ka S.S. Finansovyj potentsial Ukrainy: metodolohiia vyznachennia ta otsinky // Finansy Ukrainy. – 2007. - №5. – S. 55-64.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Кучер Галина Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Київський національний торговельно-економічний університет,
вул. Кіото, 19, м. Київ,.02156, Україна
e-mail: galinakucher@bigmir. net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Кучер Галина Викторовна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов
Киевский национальный торгово-экономический университет,
ул. Киото, 19, г. Киев,.02156, Украина
e-mail: galinakucher@bigmir. net

DATA ABOUT THE AUTHOR
Galyna V. Kucher, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor
Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv,
19, Kioto street, Kiev, 02156, Ukraine
e-mail: galinakucher@bigmir. net

УДК 336.27

БОРГОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ

Лисяк Л.В.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних та практичних питань боргової політики держави в умовах реформування публічних фінансів. Мета роботи – окреслення напрямів удосконалення управління державним боргом в Україні та реалізації боргової політики України в умовах реформування системи публічних фінансів. Метод і методологія проведення роботи – використано загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу, порівняння, наукової абстракції та ін.

Результати роботи – здійснено аналіз державного боргу як результату певного типу бюджетної політики та потенційного інструменту розвитку країни. Доведена необхідність ефективного управління державним боргом з використанням системи методів. Розкрито основні напрями боргової політики в Україні, що спрямовані на зниження її боргової залежності.

***Висновки.** Боргова політика держави є невід'ємною складовою бюджетної політики. Тому в руслі сучасних економічних реформ (децентралізації бюджетних відносин, розширення бюджетних прав місцевих органів влади і надання самостійності в бюджетних повноваженнях регіонам та органам самоврядування) ефективна боргова політика має здійснюватися у відповідності із стратегічними і тактичними напрямами бюджетної політики, які спрямовані на підвищення ефективності державних видатків; удосконалення механізму середньострокового бюджетного прогнозування; продовження процесу оптимізації кількості бюджетних програм та кількості головних розпорядників бюджетних коштів; удосконалення програмно-цільового методу бюджетування; забезпечення прозорості та відкритості бюджетного процесу; підвищення ефективності державних інвестицій; зменшення дефіциту бюджету; підвищення ефективності боргової політики; збереження високого рівня інвестиційних видатків зведеного бюджету; підвищення соціальних стандартів та оптимізації видатків на соціальні проекти.*

© Лисяк Л.В., 2015

***Ключові слова**: бюджетний дефіцит, державний борг, бюджетна політика, управління державним боргом, публічні фінанси, фіскальна консолідація, реформи.*

ДОЛГОВАЯ ПОЛИТИКА УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ РЕФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ПУБЛИЧНЫХ ФИНАНСОВ

Лысяк Л.В.

Предмет исследования - совокупность теоретических и практических вопросов долговой политики государства в условиях реформирования. Цель работы – определение направлений совершенствования управления государственным долгом в Украине и реализации долговой политики Украины в условиях реформирования системы публичных финансов. Метод и методология проведения работы - использованы общенаучные и специальные методы: анализа, сравнения, научной абстракции и др.

Результаты работы – осуществлен анализ государственного долга как результата определенного типа бюджетной политики и потенциального инструмента развития страны. Доказана необходимость эффективного управления государственным долгом с использованием системы методов. Раскрыты основные направления долговой политики в Украине, направленные на снижение ее долговой зависимости.

Выводы. Долговая политика государства является неотъемлемой составляющей бюджетной политики. Поэтому в русле современных экономических реформ (децентрализации бюджетных отношений, расширение бюджетных прав местных органов власти и предоставление самостоятельности в бюджетных полномочиях регионам и органам самоуправления) эффективная долговая политика должна осуществляться в соответствии со стратегическими и тактическими направлениями бюджетной политики, направленных на повышение эффективности государственных расходов; совершенствование механизма среднесрочного бюджетного прогнозирования; продолжение процесса оптимизации количества бюджетных программ и количества главных распорядителей бюджетных средств; совершенствования программно-целевого метода бюджетирования; обеспечение прозрачности и открытости бюджетного процесса; повышение эффективности государственных инвестиций; уменьшение дефицита бюджета; повышение эффективности долговой политики; сохранение высокого уровня инвестиционных расходов сводного бюджета; повышение социальных стандартов и оптимизации расходов на социальные проекты.

***Ключевые слова:** государственный долг, бюджетная политика, управление государственным долгом, публичные финансы, фискальная консолидация, реформы.*

DEBT POLICY OF UKRAINE UNDER THE REFORM OF PUBLIC FINANCE SYSTEM

Lisyak L.V.

The scope of research *is a set of theoretical and practical issues of the state debt policy in terms of* reformation*. The research objective is to determine the ways of improving the national debt management in Ukraine and the debt policy implementation in Ukraine under the reform of public finance system. The research methodologies and methods are general scientific and special methods: analysis, comparison, scientific abstraction, etc.*

The research results. The analysis of public debt as a result of a specific type of budgetary policy and a potential tool for innovation and investment development of the country is carried out. The necessity of effective national debt management with the use of methods is proved. The main directions of the debt policy in Ukraine aimed at reducing its indebtedness are outlined.

Conclusions. State debt policy is an integral part of budgetary policy. Therefore, in line with today's economic reforms (decentralization of budgetary relations, expansion of the budgetary rights of local authorities and providing of self-sufficiency of budgetary powers to the regions and self-government bodies) effective debt policy should function in accordance with the strategic and tactical directions of budgetary policy aimed at increasing the efficiency of public expenditure; improving the mechanism of medium-term budget forecast; continuation of optimization the number of budget programs and the amount of the key spending units of budget funds; improvement of program-target method of budgeting; ensuring transparency and openness of the budget process; improving the efficiency of public investment; reduction of the budget deficit; improving the efficiency of debt policy; maintaining a high level of investment expenditures of the consolidated budget; increase of social standards and optimization of social projects expenditures.

***Keywords:** national debt, budgetary policy, national debt management, public finance, fiscal consolidation, reforms.*

Постановка проблеми. У багатьох країнах світу, як наслідок реакції бюджетів на кризу, різко підвищилися бюджетні дефіцити і накопичилися державні борги. Особливо це торкнулося країн ЄС, Канади і США. Експерти МВФ вказують на те, що швидке накопичення державних боргів і нарощування бюджетних дефіцитів змінили характер глобальних ризиків, тобто фактори вразливості в основному пов'язуються зі стійкістю балансів органів державного управління [8]. В умовах соціально-економічних перетворень в українському суспільстві та поглиблення кризових явищ особливого значення набуває проблема збалансування бюджету, пошуку внутрішніх резервів забезпечення виходу на траєкторію стійкого розвитку.

Поглиблення кризових явищ в економіці та одночасне продовження процесу реформування системи публічних фінансів в Україні актуалізують питання проведення виваженої бюджетної політики та її невід'ємної компоненти - боргової політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику державного боргу досліджують вітчизняні, так і зарубіжні науковці: Т. Богдан, Дж. Б'юкенен, В. Козюк, І. Лютий, Р. Мендел, Дж. Стігліц, І. Чугунов та інші. Однак вона залишається надзвичайно гострою і потребує подальшого вивчення з урахуванням реформ, що здійснюються в Україні. Реалізація бюджетної та податкової реформи, реформи місцевого самоврядування, децентралізації влади потребують удосконалення бюджетної політики та забезпечення фінансової стійкості державного та місцевих бюджетів.

Постановка завдання. Метою статті є окреслення напрямів удосконалення управління державним боргом в Україні та реалізації боргової політики України в умовах реформування системи публічних фінансів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним підсумковим фінансовим показником сектору державного управління є величина профіциту (дефіциту) до ВВП. Наявність дефіциту є симптомом неблагополучного стану державних фінансів, але при цьому світова практика визнає необов'язковим збалансування доходів і видатків бюджету у короткостроковому періоді.

Незважаючи на неоднозначне ставлення до державного боргу можна вважати, що завдяки його існуванню здійснюється акумуляція коштів, необхідних для видатків економічного і соціального характеру, а також для погашення і обслуговування боргових зобов'язань. Тобто державний борг фактично є інструментом покриття бюджетних видатків, які не забезпечені доходними джерелами – податковими, неподатковими та іншими.

Дефіцит бюджету може свідчити про максимальний рівень використання податкового потенціалу, тому за таких умов для відновлення збалансованості бюджету необхідна оптимізація та підвищення ефективності видатків бюджету, а не посилення фіскального навантаження.

Фінансово-економічна криза суттєво вплинула на збалансованість публічних фінансів багатьох країн світу та поставила уряди перед необхідністю проведення стабілізаційної бюджетної політики. Невідкладним завданням стало здійснення відповідної політики у сфері управління бюджетним дефіцитом, державними запозиченнями та нагромадженим боргом. Важливим стає питання формування портфеля зобов'язань уряду, виплати яких здійснюються з державного бюджету. Мова йде про обслуговування боргу, строковість запозичень, графіки погашення боргу тощо.

В Україні формування державного боргу відбувається під впливом певної бюджетної політики. У результаті її переважно тактичного характеру впродовж останніх десятиліть задовольнялися потреби переважно оперативного фінансування поточних бюджетних видатків. Збільшилися дефіцити бюджету та швидкими темпами став нагромаджуватися державний борг.

В 2010-2011 рр. у країні певною мірою вдалося стабілізувати ситуацію після кризових тенденцій 2009 р., зменшивши дисбаланси в основних ланках бюджетної системи, знизивши динаміку розростання державного боргу. З 2012 р. намітився перехід від стабілізаційної до стимулюючої бюджетної політики, реформування зосередилося на пріоритетах забезпечення економічного зростання та підвищення соціальних стандартів громадян.

Останні роки у сфері публічних фінансів в Україні відбуваються реформи, які особливо торкнулися податково-бюджетного законодавства, насамперед прийняття оновленого Бюджетного та Податкового кодексів. Водночас ряд наступних змін, що були спрямовані на зниження податкового навантаження, спричинили до подальшого стрімкого зростання дефіциту бюджету. Певною мірою це сталося внаслідок прорахунків у формуванні альтернативних джерел поповнення доходної частини бюджету, отже неможливості повною мірою виконання державою притаманних їй функцій. Також нова хвиля фінансово-економічної кризи суттєво загострила проблеми бюджетного дефіциту та державного боргу в Україні.

Пріоритетність позикового фінансування над податковим в умовах кризи пов'язана із необхідністю вирішувати дилему збільшення податкового навантаження чи стимулювання економічного зростання. Як стверджують дослідники, за умов ефективного використання запозичень переваги боргової політики над політикою фіскальної консолідації очевидні [2; 8]. Досвід країн ЄС свідчить, що у порівнянні з податками (збільшення податкового навантаження для покриття дефіциту бюджету) та грошовою емісією державні запозичення в сучасних умовах мають більше переваг.

Бюджетний дефіцит – це обсяг бюджетних видатків, які здійснені урядом за рахунок внутрішніх та зовнішніх фінансових запозичень на добровільних засадах впродовж поточного року. Згідно Бюджетного кодексу України, дефіцит бюджету - перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету). Бюджетний дефіцит притаманний державним фінансам більшості країн світу з різним рівнем розвитку. Водночас слід враховувати, що політика зведення бюджету з дефіцитом шляхом мобілізації ресурсів з використанням механізмів запозичень за певних умов (наприклад, низьких ставок процентних платежів за користування коштами, відсутності значного тиску з боку кредиторів на вирішення економічних і фінансових проблем позичальника, забезпечення раціонального та ефективного використання залучених ресурсів тощо) сприяє збільшенню державних інвестицій, фінансуванню реформ, розширенню ділової активності. Слід також враховувати можливості неборгового фінансування дефіциту шляхом мобілізації надходжень від приватизації державного майна та проведення операцій з капіталом.

Визначаючи основні напрями скорочення величини бюджетного дефіциту в Україні слід зазначити, що необхідне прийняття та реалізація реформ у сфері публічних фінансів та заходів, спрямованих на стабілізацію економічної та фінансової ситуації в країні.

Країни-члени ЄС останніми роками запровадили політику фіскальної консолідації. Політика фіскальної консолідації здійснюється і в Україні. Враховуючи особливості чинників, які спричинили різке збільшення державного боргу, вона має бути поступовою. Тобто процес фіскальної консолідації доцільно здійснювати починаючи з підготовчого етапу, після прогнозування та ґрунтовного аналізу боргових параметрів фінансової безпеки України, здійснювати контроль за її впровадженням відповідно до бюджетної стратегії з використанням бюджетних важелів та інструментів [7].

Визначення державного боргу закріплено у Бюджетному кодексі України, як загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення [4]. Тобто державний борг фактично є інструментом покриття бюджетних видатків, які не забезпечені доходними джерелами – податковими, неподатковими та іншими.

В Україні в останні роки відбувається суттєве зростання дефіциту зведеного бюджету, що спричинене значним дефіцитом місцевих бюджетів (табл.1). Також досить гострою залишається проблема державної заборгованості.

Як видно з табл.1 державний бюджет без врахування міжбюджетних трансфертів є профіцитним. Водночас, значні за обсягами міжбюджетні трансферти внаслідок недостатності доходів місцевих бюджетів на виконання делегованих повноважень місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування, змінюють цю ситуацію на протилежну. Зміни у податковому законодавстві, як наслідок податкової реформи, мають сприяти збільшенню обсягів доходів Зведеного бюджету України. Крім того, новації нової редакції Бюджетного кодексу спрямовані на зміцнення фінансової основи місцевих бюджетів. Для їх ефективної реалізації потрібен час. Законом України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» № 1166-VII від 27.03.2014 р підвищено ставки ряду податків, внаслідок чого надходження до державного та місцевих бюджетів за рахунок цих змін зросли в цілому на 18 млрд. грн.

Виникнення бюджетного дефіциту обумовлюється багатьма причинами, і водночас є наслідком одного стану – перевищення видатків бюджету над його доходами. Це зафіксовано у Бюджетному кодексі України: дефіцит бюджету - перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету). Розрив між доходами і видатками бюджету покривається за рахунок дефіцитного фінансування.

Таблиця 1. Показники державного та місцевих бюджетів України (без урахування міжбюджетних трансфертів) у 2010-2014рр., млн. грн.

Рік/Показники	Доходи бюджету	Видатки бюджету	Перевищення (+) / зменшення (-) доходів над видатками
Зведений бюджет			
2010	314506,32	377842,80	-63336,48
2011	398553,60	416853,60	-18300,00
2012	445525,27	492454,66	-46929,39
2013	442778,72	505843,85	-63065,13
2014	455927,40	523004,80	-67077,40
Державний бюджет			
2010	233990,50	225822,50	+8168,00
2011	311898,20	238584,40	+73313,80
2012	344711,45	271221,90	+73489,55
2013	337617,62	287607,75	+50 009,87
2014	354834,78	299508,12	+55 326,66
Місцеві бюджети			
2010	80515,80	152020,30	-71504,50
2011	86655,30	178269,10	-91613,80
2012	100813,83	221232,76	-120418,93
2013	105171,10	218236,10	-113 065,00
2014	101087,62	223496,68	-122 409,06

Джерело: Офіційний сайт Державної казначейської служби України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://treasury.gov.ua/main/uk/index

Незважаючи на досягнення протягом останніх років певних позитивних результатів в управлінні державним і гарантованим державою боргом, розмір державних зобов'язань продовжує зростати.

Обсяги дефіцитного фінансування для української економіки на сучасному етапі розвитку визначаються обсягом накопиченого зовнішнього боргу, розривом між наявним обсягом фінансових ресурсів та потребою у фінансуванні державного сектору тощо. Слід відмітити, що якщо більшість чинників, які зумовлюють потребу в дефіцитному фінансуванні формують пасивний дефіцит бюджету, то продовження поточної політики дефіцитного фінансування в короткостроковому періоді може спричинити боргову кризу. Враховуючи досвід країн, у яких дефіцитне фінансування стало одним з факторів економічного розвитку, Україні необхідно визначити точки росту економіки, фінансування яких забезпечить відновлення економіки, а у середньостроковій перспективі - і її розвиток.

Важливим є стабільний, фінансово незалежний розвиток державних компаній, які формують значну частку державного боргу і мають відповідати інтересам держави як власника. Водночас із 100 найбільших державних компаній в Україні лише 20 % пройшли аудит, а дивіденди від них становлять лише 0,2 % ВВП, що набагато менше, ніж в інших країнах [5].

Сьогодні Україна потребує зовнішнього кредитування, яке оцінюється від 15 до 40 млрд. дол. США [5, 12]. Україна та її суб'єкти господарювання для збалансування бюджетів потребують зовнішнього фінансування. З іншого боку, надання цих кредитів доцільне лише при проведенні реформ, що забезпечать макроекономічну стабілізацію і відновлення економічної стабільності та зростання передовсім у виробничому секторі.

Слід зазначити, що у зв'язку з цим більшість країн світу у бюджетному законодавстві запровадили обмеження, так зване «золоте правило», відповідно до якого розмір бюджетного дефіциту не може перевищувати обсяг бюджетних інвестицій у відповідному бюджетному періоді. Така норма існує і в Бюджетному кодексі України, водночас обсяг дефіциту бюджету перевищує обсяг капітальних видатків зведеного бюджету. Це означає, що частина позичених коштів спрямовується на поточне споживання (соціальні трансферти, виплата зарплати у бюджетній сфері тощо). Відповідно до положень Бюджетного кодексу України місцевий бюджет може затверджуватися з дефіцитом за загальним фондом у разі використання вільного залишку бюджетних коштів, а також за спеціальним фондом у разі залучення до бюджету розвитку коштів від місцевих запозичень, коштів із загального фонду такого місцевого бюджету, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів, а також у разі використання залишків коштів спеціального фонду місцевого бюджету, крім власних надходжень бюджетних установ (ст. 72).

Загрозливий обсяг державного боргу обмежує залучення позикових коштів для його фінансування. У 2013 р. у структурі джерел фінансування частка внутрішніх запозичень зросла з 51,7 % до 67,1%. Впродовж 2008 – 2014 рр. спостерігається зниження частки надходжень від приватизації державного майна у структурі джерел фінансування. Після різкого падіння у 2008 р. порівняно з 2007 р. (майже у 12 разів) збільшення відбулося лише у 2011 р.

Крім того, відбувається зниження податкових надходжень до бюджету та знижується ефективність їх використання (табл.2).

Таблиця 2. Податкові надходження до державного бюджету та ефективність їх використання в Україні, 2008-2014 рр.

Показник / рік	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Податкові надходження до бюджету, % у загальній сумі надходжень	74,9	68,4	71,4	83,9	79,7	77,8	78,5
Рівень виконання бюджету по податкових надходженнях,%	97,7	86,5	96,2	101,2	90,7	93,4	94,9
Темп зростання загальної суми податкового боргу,%	116,6	120,5	140,6	91,2	110,3	107,8	124,4
Рівень погашення податкового боргу, %	86,8	31,2	21,5	40,0	49,6	48,4	40,7
Частка неефективного використання бюджетних коштів в обсязі податкових надходжень, %	5,5	10,3	13,0	7,0	3,6	5,0	5,4

Джерело: Розраховано за даними Державної фіскальної служби України.

Як видно з табл.2, частка податкових надходжень до бюджету впродовж 2008-2009 рр. є нестабільною. Лише в 2011 р. рівень виконання доходної частини бюджету по податкових надходженнях був перевищений і становив 101,23% проти 96,18% у попередньому році. Водночас, у наступних роках знову відбулося недовиконання цього показника. Вагомим чинником, що впливає на зниження податкових надходжень до бюджетів в Україні є недостатньо ефективне адміністрування податків. Внаслідок цього зростає загальна сума податкового боргу та знижується рівень його погашення. Так, в 2014 р. рівень погашення податкового боргу був на 46,7%/ нижче, ніж в 2008 р. Темп зростання загальної суми податкового боргу у 2014 р. є найвищим після 2010 р. Частка неефективного використання бюджетних коштів в обсязі податкових надходжень має тенденцію до зростання.. У сукупності окреслені чинники впливають на розмір бюджетного дефіциту, що збільшує потребу у запозиченні коштів для його покриття.

В Україні впродовж останніх років зберігаються високі ризики здійснення боргової політики. До зростання боргу та боргового навантаження призвела девальвація гривні – державний та гарантований державою борг у валовому внутрішньому продукті (ВВП) різко зріс в 2014 р., при цьому дефіцит державного бюджету зростає більш повільно (табл.3).

Таблиця 3. Частка дефіциту, державного та гарантованого державою боргу України у ВВП, %

Показник	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Дефіцит державного бюджету	1,3	3,9	5,9	1,8	3,8	4,4	4,5
Державний та гарантований державою борг	20,0	34,8	39,9	36,3	36,5	40,2	52,7

Розраховано за даними Офіційного сайту Міністерства фінансів України

Незважаючи на те, що валовий зовнішній борг України за 2014 р. скоротився на 5,4 млрд. дол. США за рахунок зменшення обсягу кредиторської заборгованості реального сектора у зв'язку зі скороченням імпорту, зовнішній державний борг зріс на 2,1 млрд. дол. США. Через девальвацію і падіння економіки обсяг боргу зріс за перше півріччя 2015 р. з 95,1% до 110,5% ВВП

За даними Національного банку України, валовий зовнішній борг України за січень-червень 2015 р. збільшився з 0,7 млрд. дол. – до 127 млрд. дол. і суттєво виріс - з 95,1% до 122,8% ВВП. Валовий зовнішній борг України на 1 липня 2015 р. становив 126, 98 млрд. дол., що на 0,8%, або $ 1,01 млрд. більше, ніж на 1 квітня 2014 р. Валовий зовнішній борг України за січень-червень 2015 збільшився на $0,7 млрд. до 127 млрд. дол. і суттєво виріс по відношенню до валового внутрішнього продукту (ВВП) [13].

За перше півріччя 2015 р. обсяг боргу відносно ВВП зріс з 95,1% до 122,8% ВВП. Валовий зовнішній борг України на 1 липня 2015 становив 126,98 млрд. дол., що на 0,8%, або 1,01 млрд. дол., більше, ніж на 1 квітня 2015 р. Зовнішні зобов'язання секторів державного управління та центрального банку за перше півріччя зросли до 42,5 млрд. дол. - з 26,4% до 41,1% ВВП.

Основними факторами зростання при цьому стали отриманий кредит від Міжнародного валютного фонду (МВФ, 4,9 млрд. дол.), позики уряду (включаючи ОВДП на суму 1 млрд. дол. і кредит від Єврокомісії на 250 млн. євро) і проведена операція СВОП: зобов'язання по депозитах центробанку зросли до 2,5 млрд. дол.

Разом з тим, зовнішній борг банківського сектора України скоротився на 3 млрд. дол. – до 15,7 млрд. дол. (15,2% ВВП). За півріччя помітно скоротилися зобов'язання по кредитах українських банків – на 2,4 млрд. дол., у тому числі на 2 млрд. дол. за міжбанківськими кредитами. Зобов'язання банків за облігаціями скоротилися на 0,6 млрд. дол. - до 0,1 млрд. дол.

Зовнішній борг інших секторів економіки скоротився на 4,2 млрд. дол. - до 59 млрд. дол., що склало 57,1% ВВП. Заборгованість скоротилася за довгостроковими кредитами і євробондами – на 1,7 млрд. дол., за короткостроковими кредитами – на 0,3 млрд. дол., за торговими кредитами – на 2,2 млрд. дол. Прострочена заборгованість за довгостроковими кредитами та облігаціями збільшилася на 1,1 млрд. дол. Заборгованість інших секторів економіки (разом з міжфірмовим боргом) скоротилася на 3,7 млрд. дол. і на 1 липня склала 68,8 млрд. дол., при цьому по відношенню до ВВП цей показник збільшилася з 54,6% до 66,5% ВВП.

Основною валютою зовнішніх позик України на 1 липня 2015 залишається долар (74,7%). Частка зобов'язань України у валюті перед МВФ зросла з 6% на початок року до 9,2%, а частка зовнішньої заборгованості в гривні залишилася незначною – 3 % від валового обсягу боргу.

Ланцюг «дефіцит бюджету – державні запозичення – державний борг» є логічною укрупненою послідовністю формування боргових фінансових ресурсів і зобов'язань держави та потребує ефективного управління цим процесом. Підвищення ефективності управління державним боргом передбачає використання різноманітних методів, серед яких: регулювання, рефінансування, оптимізація, консолідація, скорочення, оптимізація, списання, відстрочка, дострокове погашення, уніфікація, конверсія та інші. Доцільно застосовувати всі можливі методи

Міністерство фінансів України з метою оптимізації структури державного боргу та зменшення видатків на його обслуговування повинно проводити активну політику управління державним боргом: здійснювати операції дострокового викупу, запровадити практику використання деривативів при емісії боргових зобов'язань, використовувати інструменти хеджування та сек'юритизації боргу.

Для активізації державної бюджетної політики доцільно ресурси, залучені з використанням дефіцитного фінансування, направляти на прискорення економічного розвитку країни шляхом як посилення державної інвестиційної політики, так і стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності приватного сектора економіки. Боргова політика, як вагома складова бюджетної політики, може за певних умов бути вагомим інструментом активізації інвестиційних та інноваційних процесів у суспільстві, сприяючи економічному і соціальному розвитку.

Основною метою є подолання хронічної дефіцитності бюджету шляхом утримання граничного обсягу дефіциту та державного боргу в межах науково-обґрунтованого рівня. Для цього фінансування дефіциту загального фонду державного бюджету має відбуватись переважно шляхом використання виключно внутрішніх запозичень. Водночас кошти, отримані за рахунок кредитів (позик) вітчизняних суб'єктів господарювання під державні гарантії від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних програм (проектів), використовувати для фінансування дефіциту бюджету розвитку.

До головних стратегічних завдань фінансової політики належить зниження рівня дефіциту державного бюджету та частки державного боргу у валовому внутрішньому продукті; підтримка структурних реформ у реальному секторі

економіки і соціальній сфері та залучення інвестицій в економіку; зміцнення фінансово-економічної самостійності місцевих бюджетів.

Висновки. Боргова політика держави є невід'ємною складовою бюджетної політики. Тому в руслі сучасних економічних реформ (децентралізації бюджетних відносин, розширення бюджетних прав місцевих органів влади і надання самостійності в бюджетних повноваженнях регіонам та органам самоврядування) ефективна боргова політика має здійснюватися у відповідності із стратегічними і тактичними напрямами бюджетної політики, які спрямовані на підвищення ефективності державних видатків; удосконалення механізму середньострокового бюджетного прогнозування; продовження процесу оптимізації кількості бюджетних програм та кількості головних розпорядників бюджетних коштів; удосконалення програмно-цільового методу бюджетування; забезпечення прозорості та відкритості бюджетного процесу; підвищення ефективності державних інвестицій; зменшення дефіциту бюджету; підвищення ефективності боргової політики; збереження високого рівня інвестиційних видатків зведеного бюджету; підвищення соціальних стандартів та оптимізації видатків на соціальні проекти.

Бюджетна політика у сфері державного боргу повинна вирішувати взаємопов'язані питання боргової залежності країни і ефективного використання державного кредиту. Зростання ролі боргової політики для реалізації стратегії соціально-економічного розвитку України потребує розробки та реалізації ефективного механізму інвестування запозичених ресурсів, підвищення ефективності державних інвестицій одночасно із дотриманням безпечного рівня і структури державного боргу. Ця комплексна проблема повинна перейти із площини декларативних намірів у площину практичних дій, включаючи удосконалення організаційних, фінансових, правових та контролюючих механізмів.

Незавершеність структурної перебудови економіки та незавершеність проведення реформ у країні є передумовою посилення суперечностей у процесі соціально-економічного розвитку суспільства. Сповільнення економічної динаміки обмежує фінансові ресурси уряду, а тому завдання підвищення ефективності їх використання набуває пріоритетного значення. Подолання економічної кризи в Україні актуалізує зосередження уваги на підвищення ефективності боргової політики, зниженні динаміки бюджетного боргу. Бюджетна політика має включати не лише перегляд пріоритетів та орієнтирів видаткової політики в умовах невизначеності стосовно економічних перспектив, але й сприяти продовженню реформування бюджетної та податкової системи з метою підвищення дієвості та ефективності бюджетних та податкових механізмів.

В Україні пріоритетом для уряду має бути завершення реалізації реформ, спрямованих на модернізацію економіки та розбудову суспільних інститутів. При цьому бюджетна політика має бути спрямована на забезпечення фінансовими ресурсами необхідних трансформацій у суспільстві, з одночасною підтримкою відновлення економічного зростання у довгостроковому періоді за рахунок посилення жорсткості бюджетних правил і вимог до формування та використання бюджетних коштів.

Список використаних джерел

1. Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2012–2014 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2012 р. № 607 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua

2. Богдан Т.П. Боргова політика держави в умовах глобальної нестабільності / Т.П.Богдан // Економіка України. – 2013. - №2 (615). – С. 4-

3. Б'юкенен Дж.М. Суспільні фінанси і суспільний вибір два протилежні бачення держави / М.Дж.Б'юкенен, Р.А.Масгрейв; пер. з англ. А Іщенка. – К.: Вид.дім «Києво-Могилянська академія», 2004. – 175 с.

4. Бюджетний кодекс України : від 08.07.2011 р. № 2456-VI (станом на 4 серпня 2015 р.) / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/ –

5. Джордж Сорос и Бернар-Анри Леви: Спасите новую Украину / 27 січня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.liga.net.

6. Концепція реформування податкової системи України [Електронний ресурс] / Проект Міністерства фінансів України від 19.08.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/ – Дата перегляду 12.12.2014.

7. Лисяк Л.В. Політика фіскальної консолідації в Україні як інструмент стабілізації державних фінансів [Електронний ресурс] / Л.В.Лисяк // Ефективна економіка. – 2015. - №8. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua.

8. Молдован О. О. Бюджетна політика в Україні в умовах ризиків сповільнення економічної динаміки: аналітична доповідь / С. О. Біла, О. В. Шевченко, М. О Кушнір, Т. А. Тищук, Н. С. Мєдвєдкова – К.: НІСД, 2012. – 25 с.

9. Нортон М. Что такое налогово-бюджетная политика? / М.Нортон, А. Эль-Ганейни // Финансы и развитие. – 2009. - №6. – С.53.

10. Офіійний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua

11. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.sfs.gov.ua

12. G7 и МВФ допускают выделение Украине 40 млрд долл. / 10 лютого 2015р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rbc.ua

13. В НБУ заявили про збільшення валового зовнішнього боргу України. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.finance.ua/ua/news/-/359205/u-nbu-zayavyly-pro-zbilshennya-valovogo-zovnishnogo-borgu-ukrayiny-do-127-mlrd

References

1. Seredn'ostrokova strategija upravlinnja derzhavnim borgom na 2012–2014 roki : Postanova Kabinetu Ministriv Ukraïni vid 10 travnja 2012 r. № 607 : http://zakon2.rada.gov.ua

2. Bogdan T.P. Borgova politika derzhavi v umovah global'noï nestabil'nosti / T.P. Bogdan // Ekonomika Ukraïni. – 2013. - №2 (615). – S. 4-

3. B'jukenen Dzh.M. Suspil'ni finansi i suspil'nij vibir dva protilezhni bachennja derzhavi / M.Dzh. B'jukenen, R.A. Masgrejv; per. z angl. A Ishhenka. – K.: Vid.dim «Kiєvo-Mogiljans'ka akademija», 2004. – 175 s.

4. Bjudzhetnij kodeks Ukraïni : vid 08.07.2011 r. № 2456-VI (stanom na 4 serpnja 2015 r.) / Verhovna Rada Ukraïni : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/

5. Dzhordzh Soros i Bernar-Anri Levi: Spasite novuyu Ukrainu / 27 sIchnya 2015 r. : http://www.liga.net.

6. Koncepcija reformuvannja podatkovoї sistemi Ukraïni / Proekt Ministerstva finansiv Ukraïni vid 19.08.2014 r. : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/

7. Lysiak L.V. PolItika fIskalnoYi konsolIdatsIYi v UkraYinI yak Instrument stabIlIzatsIYi derzhavnih fInansIv // Efektivna ekonomIka. – 2015. - #8. : http://www.economy.nayka.com.ua.

8. Moldovan O.O. Bjudzhetna politika v Ukraïni v umovah rizikiv spovil'nennja ekonomichnoї dinamiki: analitichna dopovid' / S. O. Bila, O. V. Shevchenko, M. O Kushnir, T. A. Tishhuk, N. S. Mєdvєdkova – K.: NISD, 2012. – 25 s.

9. Norton M. Chto takoe nalogovo-bjudzhetnaja politika? / M.Norton, A. Jel'-Ganejni // Finansy i razvitie. – 2009. - №6. – S.53.

10. Ofiijnij sajt Ministerstva finansiv Ukraïni. : http://www.minfin.gov.ua

11.Oficijnij sajt Derzhavnoї fiskal'noї sluzhbi Ukraïni. : www.sfs.gov.ua

12. G7 i MVF dopuskayut vyidelenie Ukraine 40 mlrd doll. / 10 lyutogo 2015r. : http://www.rbc.ua

13. V NBU zayavyly pro zbil'shennya valovoho zovnishn'oho borhu Ukrayiny. : http://news.finance.ua/ua/news/-/359205/u-nbu-zayavyly-pro-zbilshennya-valovogo-zovnishnogo-borgu-ukrayiny-do-127-mlrd

ДАНІ ПРО АВТОРА

Лисяк Любов Валентинівна, доктор економічних наук, професор, проректор, Дніпропетровська державна фінансова академія

вул. Аржанова, 12, м. Дніпропетровськ, 49082, Україна

e-mail: Lisyak_Lubov@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Лысяк Любовь Валентиновна, доктор экономических наук, профессор, проректор,
Днепропетровская государственная финансовая академия
Ул. Аржанова, 12, г. Днепропетровск, 49082, Украина
e-mail: Lisyak_Lubov@mail.ru

ABOUT THE AUTHOR

Liubov Lysiak, Doctor of Science (Economics), Professor, Vice-Rector
Dnipropetrovs'k State Financial Academy
Str. Arzanova, 12, Dnipropetrovs'k, 49082, Ukraine
e-mail: Lisyak_Lubov@mail.ru

УДК 338.2

РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Лондар Л.П.

Проведено аналіз стану державного боргу України та факторів, які впливали на його динаміку. Показано, що основними чинниками, які призвели до стрімкого наростання обсягу боргу в 2014 році стала необхідність фінансування оборонних потреб, а також подальшої бюджетної підтримки державних підприємств та банків шляхом збільшення їх статутних капіталів. Обсяг державного боргу на кінець 2014 року досяг 947,0 млрд. грн. (60,8% ВВП), на його обслуговування витрачено 48 млрд. грн., що складає 13,4% обсягу доходів Державного бюджету України. Тенденція, яка сформувалась, незначно зміниться і в 2015 році. В таких умовах, для підвищення рівня боргової безпеки України варто розглядати можливість проведення реструктуризації частини суверенного боргу, власниками якого є приватні кредитори. Проаналізовано досвід успішної реструктуризації боргу, здійсненої в 2012 році урядом Греції. З урахуванням цього досвіду запропоновано ряд заходів, які могли б сприяти успішній реструктуризації державного зовнішнього боргу України, власником якого є приватні кредитори.

Ключові слова. *Державний борг, доходи Державного бюджету, реструктуризація боргу, управління боргом, дефіцит бюджету, боргове навантаження.*

РЕСТРУКТУРИЗАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ДОЛГА КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ ДОЛГОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Лондар Л.А.

Проведен анализ состояния Государственного долга Украины и факторов, которые повлияли на его динамику. Показано, что основными факторами, которые привели к быстрому росту объема долга в 2014 году была необходимость финансирования для нужд обороны, а также дальнейшей бюджетной поддержки государственных предприятий и банков путем увеличения их уставного капитала. Объем государственного долга к концу 2014 года достиг 947,0 млрд. грн. (60,8% от ВВП), на его обслуживание провели 48 млрд. грн., что составляет 13,4% от доходов государственного бюджета Украины. Сформировавшаяся тенденция сохранится и в 2015 году. В таких обстоятельствах для повышения уровня безопасности, следует рассмотреть возможность реструктуризации суверенного долга, владельцами которого являются частные кредиторы. Анализируется опыт успешной реструктуризации долга в 2012 г. правительством Греции. Принимая во внимание этот опыт, предложено ряд мер, которые могли бы способствовать успешной реструктуризации государственного внешнего долга Украины, владельцами которого являются частные кредиторы.

Ключевые слова. *Государственный долг, доход государственного бюджета, реструктуризация долга, управление долгом, дефицит бюджета, долговая нагрузка.*

© Лондар Л.П., 2015

STATE DEBT RESTRUCTURING AS AN INSTRUMENT OF INCREASING THE LEVEL OF UKRAINE'S DEBT SECURITY

Londar L.P.

Analysis of the status of the public debt and the factors that influenced its dynamics. It is shown that the main factors that led to the rapid growth of the volume of debt in 2014 was the need for funding for defence needs, as well as further budget support of State enterprises and banks by increasing their statutory capital. The amount of public debt by the end of 2014 reached 947,0 billion. USD. (60,8% of GDP), its maintenance spent 48 billion. UAH., representing 13.4% of revenues of the State budget of Ukraine. A trend that has been established, slightly change and in 2015. In such circumstances, to increase the level of security you should consider the possibility of restructuring of sovereign debt, the owners of which are private lenders. Analyzes the experience of successful debt restructuring completed in 2012 the Government of Greece. Taking into account this experience suggested a number of measures which could contribute to the successful restructuring of State more.

***Key words**. The national debt, income of the State budget, restructuring debt, debt management, budget deficits, the debt burden.*

Постановка проблеми. Українська економіка, як і держава в цілому, на сьогоднішній день переживає надзвичайно складний період та потребує термінових перетворень, адже метою України виступає побудова сучасної європейської держави, яка здатна забезпечити високий рівень політичного, соціально-економічного та духовного розвитку. Україна має деякі специфічні особливості розвитку, які характерні країнам з так званою транзитивною економікою, тому вирішення проблем фінансової безпеки на основі світового досвіду автоматично не відбудеться. Однією з найбільш важливих напрямків національної безпеки України виступає фінансова безпека, особливо боргова її складова, тому аналіз стану державного боргу на сьогоднішній день є надзвичайно актуальним і вимагає додаткових досліджень у контексті зміцнення фінансової безпеки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних основ забезпечення рівня фінансової безпеки присвятили свої роботи вчені-економісти на початку 90-х років XX століття, а фундаментальні праці та наукові розробки в даному напрямку продовжують збагачувати фінансову науку і сьогодні. Проблемам фінансової безпеки присвячено праці О.І. Барановського, С.В. Васильчика, М.М. Єрмошенка, В.П. Загарія, О.Ю. Коваленко, О.В. Пасько, Н.В. Наконечного, І.О. Лютого, Л.В. Нечипорука, А.І. Сухорукова, С.І. Ткаленко, Є.М. Федорова, Т.О. Луцик-Дубової та інших. Дискусійним питанням є розуміння суті категорії «фінансова безпека».

Метою дослідження є аналіз сучасного стану державного боргу та ключові напрями забезпечення боргової безпеки України.

Виклад основного матеріалу. На шляху інтеграції української держави до ЄС виявилось багато проблем та викликів, особливо небезпечних в умовах зовнішньої агресії та ведення військових дій. Економіка України, як і держава в цілому, на сьогодні переживає надзвичайно складний період та потребує термінових ефективних перетворень.

У 2014 році Україна пережила безпрецедентне поєднання політичної, фінансово-економічної та банківської кризи. Конфлікт на сході України разом із накопиченими у попередні роки макроекономічними дисбалансами зруйнували макрофінансову стабільність держави. Сучасна економічна ситуація в Україні демонструє, що одним із найвпливовіших чинників, який відчутно гальмує розвиток країни, є зростання до загрозливих параметрів боргового навантаження, надмірне залучення коштів на недосить вигідних умовах поряд з нераціональністю їх використання перешкоджають довгостроковому економічному зростанню та торпедують стан фінансової безпеки. Тому вдосконалення управління державним боргом та його обслуговування є актуальною проблемою, оскільки тільки ефективна боргова політика може підвищити рівень боргової безпеки, дозволить знизити розмір дефіциту державного бюджету та сприяти економічній міцності країни.

Тенденція до зростання державного боргу України (рис.1) простежується упродовж вже декількох останніх років, її визначають високі валютні ризики зовнішньої заборгованості, нестабільна ситуація з рефінансуванням боргів попередніх років, а також тиск боргових виплат на державні фінанси. Впродовж 2014 року обсяг *державного та гарантованого державою боргу* зріс з 584,4 млрд. грн. (40,2% ВВП) у 2013 році до 1100,8 млрд. грн. (70,7% ВВП) у 2014 році, перетнувши граничний рівень індикатора боргової безпеки держави в 60 % ВВП. а *державного боргу* - з 480,2 млрд. грн. (33,0% ВВП) до 947,0 млрд. грн. (60,8% ВВП) відповідно.

Факторами, що зумовили зростання *державного* боргу в 2014 році стали:

- важка політична криза та військовий конфлікт, що тривав весь 2014 рік та наразі продовжується, це вимагає додаткового фінансування сфери оборони;
- глибока економічна рецесія, викликана необхідністю переформатування економічних зв'язків, пов'язаних із втратою економічного вкладу АРК, частини Донецької та Луганської областей, відходом від економічного кооперування з Російською Федерацією, низкою внутрішніх та зовнішніх факторів, що впливають на виконання доходної частини бюджету і вимагають додаткових джерел фінансування;
- наявність соціальних та інших зобов'язань держави, обов'язкових для виконання незважаючи на економічну нестабільність; в першу чергу це забезпечення потреб населення у енергоносіях (природному газі та електроенергії), виконання зобов'язань з виплати пенсій, тощо;
- необхідність додаткових коштів для здійснення структурного реформування та стабілізації економічної ситуації;
- фінансування за рахунок державних запозичень значного дефіциту державного бюджету,сформованого під впливом істотного зростання видатків на оборону (на 84,4%) та на обслуговування боргу (на 51,5%); дефіцит у 2014 році склав 78,1 млрд. грн. або 4,95 % ВВП і суттєво перевищив економічно обґрунтоване граничне значення цього показника в 3% ВВП;
- необхідність подальшої бюджетної підтримки державних підприємств та банків шляхом збільшення їх статутних капіталів. Зокрема, в 2014 році дефіцит НАК «Нафтогаз України», фінансування якого за відсутності інших джерел здійснювалось здебільшого за рахунок державних запозичень, склав 5,7% від ВВП, а загальний дефіцит (сальдо) сектору загальнодержавного управління та НАК «Нафтогазу України» близько 10,3% ВВП. Змінами до Закону України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» передбачена необхідність подальшого збільшення статутного капіталу НАК «Нафтогаз України» – на 29,7 млрд. грн., банківських установ – 36,5 млрд. грн., Фонду гарантування вкладів фізичних осіб – на суму 20 млрд. грн. В бюджеті Пенсійного фонду України на 2015 рік закладено дефіцит обсягом майже 19,0 млрд. грн., що також буде покриватись за рахунок коштів Державного бюджету України.

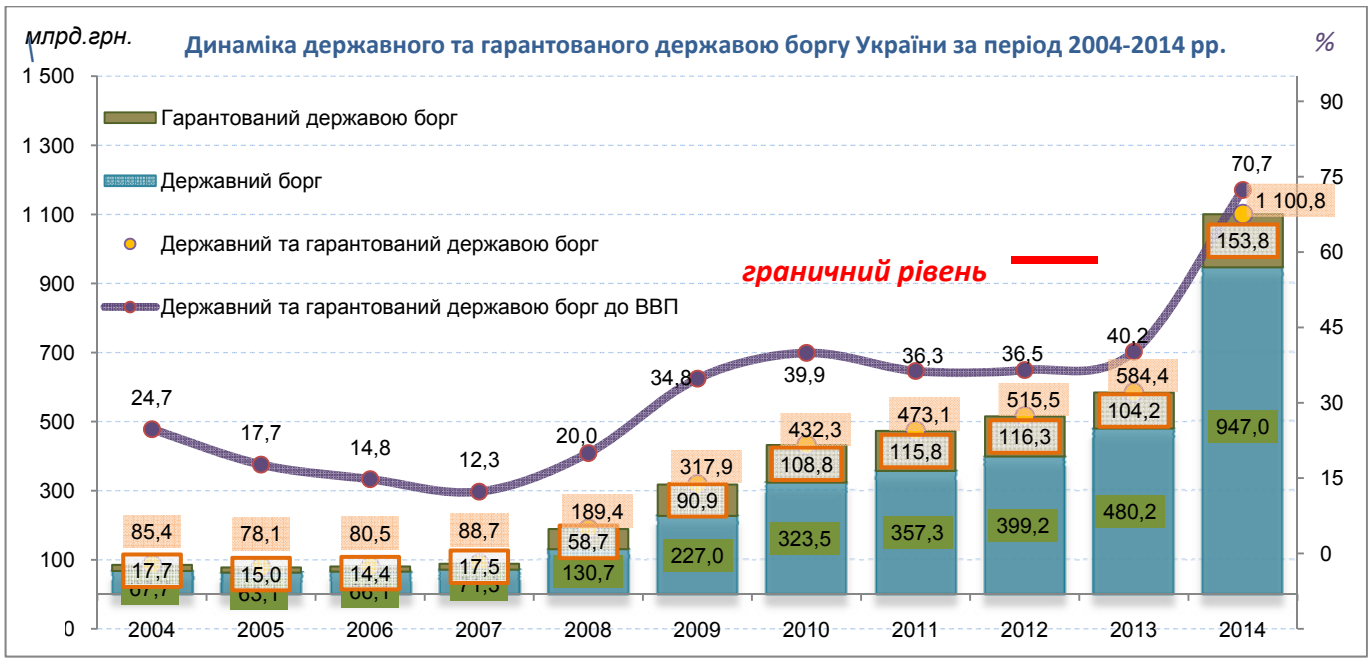

Рис. 1. Динаміка державного та гарантованого державою боргу України впродовж 2004-2014 років.
Джерело: Міністерство фінансів України

Особливо *небезпечним є суттєве збільшення в Україні обсягу зовнішнього боргу*.

Значна девальвація національної валюти протягом 2014 та початку 2015 року (національна валюта девальвувала з 8 до 23-24 грн. за долар США) призвела до зростання тієї частини боргу, яка номінована в іноземній валюті, та відповідних платежів за ним. Відбулось зростання державного та гарантованого державою *зовнішнього боргу* з 300,3 млрд. грн або 37,6 млрд. дол. США (51,4% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) в 2013 році до 612,97 млрд. грн. (55,6% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 38,8 млрд. дол. США в 2014 році. Ці процеси посилюють ризики залежності України від іноземного фінансування.

Змінами до Закону України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» визначено, що на 31 грудня 2015 року граничний *обсяг державного боргу* складе 1394,4 млрд. грн. За прогнозами ж МВФ обсяг *державного та гарантованого державою боргу* в 2015 році складе 1741,6 млрд. грн. (94,1% ВВП), в т. ч. державного – до 1385 млрд. грн (75,4% ВВП). Все це свідчить про динамічне зниження рівня боргової безпеки держави. Проте, за тими ж прогнозами, до кінця 2020 року показник рівня державного та гарантованого державою боргу знизиться до 71,0% ВВП.[1]

Необхідно зауважити, що український державний борг є «дорогим» в обслуговуванні. Необхідність фінансування бюджетного дефіциту при відсутності доступу до дешевих фінансових ресурсів на фінансових ринках, змушувала брати кредити під високі відсотки. Тому протягом 2013-2014 років відбулось *значне зростання вартості обслуговування державного боргу* (рис. 2).

Якщо відношення платежів з обслуговування державного боргу до обсягу доходів державного бюджету в 2013 році складало 9,3%, то в 2014 році ця величина збільшилась до 13,4% (відношення вартості обслуговування державного боргу до обсягу видатків державного бюджету склало в 2014 році 11,2%). Необхідність збільшення видатків на обслуговування державного боргу з 31,7 млрд. грн. в 2013 році до 48,0 млрд. грн. у 2014 році суттєво зменшила можливості фінансування інших статей та ефективність видаткової частини державного бюджету загалом.

Впродовж 2014 року в Україні відбулось стрімке зменшення обсягу міжнародних валютних резервів до7,5 млрд. дол. США на кінець року. А подальше скорочення золотовалютних резервів до рівня 5,6 млрд. дол. США станом на 01.03.2015 є анти-рекордом з червня 2003 р., в той час як мінімальний норматив золотовалютних резервів (покриття обсягу імпорту протягом трьох місяців) має становити близько 23 млрд. дол. США.

Така *ситуація знижувала можливості для погашення зовнішнього боргу і зумовлювала погіршенням оцінок кредитного рейтингу України.*

Зокрема, у грудні 2014 року Standard&Poor's Ratings Services знизило довгостроковий суверенний кредитний рейтинг України в іноземній валюті до рівня «CCC-». Водночас було підтверджено короткостроковий кредитний рейтинг України в іноземній валюті на рівні «C». Знижено довго- й короткостроковий рейтинги в національній валюті до рівня «CCC+» та «C» відповідно та надано негативний прогноз. У лютому 2015 р. Fitch Ratings відзначив довгострокові рейтинги дефолту емітента (РДЕ) в іноземній валюті на рівні «CC», короткостроковий рейтинг в іноземній валюті на рівні «C» та понизив довгострокові РДЕ в національній валюті до рівня «CCC». 24 березня 2015 року Moody's Investors Service» (Moody's) знизило рейтинги за довгостроковими зобов'язаннями як в іноземній, так і в національній валюті від «Caa3» до «Ca» та зберегло негативний прогноз.[2]

Погіршення рейтингових оцінок для країни до переддефолтного рівня несе *ризик ще більшого закриття України для іноземного інвестування та відтоку іноземного капіталу.*

В ситуації, що склалась в державі навколо боргового навантаження, особливо гостро постає питання вдосконалення боргової політики.

[1] *https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2015/cr1569.pdf(с. 48-49)*
[2] *http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=408817&cat_id=406134&ctime=1423925083440 ;*

Рисунок 2. Вартість обслуговування державного боргу впродовж 2004-2014 років в номінальному та відносному (щодо обсягу доходів та видатків бюджету) вимірі.
Джерело: Міністерство фінансів України.

Так згідно «Стратегічного плану діяльності Міністерства фінансів України на 2015 бюджетний рік та два бюджетних періоди, що настають за плановим (2016–2017 роки)» серед основних **пріоритетів** держави в борговій політиці виділено наступні:

- удосконалення системи управління державним боргом;
- ефективна реалізація національних інтересів на міжнародній арені;
- якісне управління зобов'язаннями та підтримка кредитного рейтингу країни;
- забезпечення ефективності використання інвестиційних коштів бюджету;
- залучення позик, фінансових ресурсів, спільних з МФО на впровадження інвестиційних та інфраструктурних проектів, в т.ч. для економічної реабілітації та відновлення Донецької та Луганської областей.

Для покращення ситуації в сфері управління державним боргом України було здійснено ряд важливих кроків.

1. Верховною Радою України прийнято Закони України «Про зміни до Державного бюджету України на 2015 рік» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення», реалізація яких передбачає економію коштів Пенсійного фонду України та, відповідно, Державного бюджету України на покриття дефіциту Фонду у сумі 3,9 млрд. грн. Це **сприятиме стабілізації фінансового стану бюджету Пенсійного фонду України.**

2. **Для зниження боргового навантаження заплановано достатньо жорсткі заходи з покращення первинного структурного розширеного сальдо бюджету**. Фінансування державного бюджету здійснюватиметься за рахунок залучення зовнішніх запозичень та надходжень від приватизації – відповідно 163,1 та 17,0 млрд. грн. В цілому розширений дефіцит державного бюджету та соціальних фондів знизиться до 8,8% ВВП в поточному році.

3. З метою посилення дії ринкового механізму та **зменшення ризиків для державного бюджету** «Основними напрямами бюджетної політики на 2015 рік» передбачено введення 5-відсоткового ліміту на видачу державних гарантій відносно доходів загального фонду державного бюджету.

4. **Започатковано реформування чинної системи цін для населення з метою скорочення витрат на покриття дефіциту НАК «Нафтогазу України».** Зокрема, регулятором ринку енергетики ухвалено рішення про підвищення роздрібної ціни на газ для домогосподарств в середньому на 285 відсотків та підвищення роздрібних цін на теплову енергію для домогосподарств в середньому на 67 відсотків із вступом у дію, починаючи з 1 квітня 2015 р. Це дозволить забезпечити зменшення витрат на фінансування НАК «Нафтогаз України» та підприємств теплокомуненерго з 7,0% до 1,6% ВВП. Одночасно здійснюються заходи з бюджетної підтримки населення через надання субсидій для компенсації підвищення тарифів.

5. **Урядом України та Міжнародним Валютним Фондом започаткована нова програма взаємодії в рамках Механізму розширеного фінансування (EFF).** Програма спрямована на відновлення макроекономічної стабільності в Україні, проведення структурних реформ та створення основи для економічного зростання і підвищення рівня життя населення. За умовами програми обсяг фінансування становить 17,5 млрд. дол. США терміном на 4 роки. Перший транш кредиту в розмірі 5 млрд. дол. США Україна вже отримала 13 березня. Другий транш, розрахунковий обсяг якого складає 1,6 млрд. дол. США (в Мінфіні допускають, що його розмір може бути збільшений до 5 млрд. дол. США), і всі наступні транші МВФ можуть бути одержані за підсумками щоквартальних оціночних місій Фонду, перша з яких очікується 15 червня. Згідно з новою програмою, в 2015 році Україна може одержати із зовнішніх джерел близько 16,3 млрд. дол. США, включаючи 10 млрд. дол. США за лінією Міжнародного валютного фонду. Серед міжнародної допомоги - кошти від Євросоюзу на 1,8 млрд. дол. США та від уряду США на 2 млрд. дол. США.

6. **Розпочато перемовини щодо реструктуризації частини суверенного боргу, власниками якого є приватні кредитори.**

Проведення реструктуризації боргу є вкрай важливим для досягнення Україною цілей, встановлених в рамках програми МВФ Механізм Розширеного Фінансування та для забезпечення сталої боргової політики України в середньостроковій перспективі. Зокрема, критично важливим є досягнення трьох цілей:

- забезпечення адекватного фінансування програми ($15,3 млрд. протягом періоду дії програми у 2014-2018 роках);
- забезпечення стійкості державного боргу (співвідношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП не вище, ніж 71% від ВВП до 2020 року);
- генерування потужної спроможності держави платити по боргах у пост-програмний період (загально державні сумарні потреби у фінансуванні в середньому не більше 10 % від ВВП в 2019-2025 роках, не перевищуючи максимуму в 12 % від ВВП в жодному році).

У березні 2015 року український Уряд почав консультації з власниками частини суверенного боргу з метою поліпшення його структури та зменшення майбутніх виплат за борговими зобов'язаннями протягом наступних 4 років на 15 млрд. дол. США. В 2015 році, за даними Міністерства фінансів України, держава повинна виплатити 11 млрд. дол. США боргових зобов'язань.

Зменшення майбутніх виплат за борговими зобов'язаннями можна досягти за рахунок: 1) пролонгації позик; 2) зниження купону; 3) зниження номіналу позик. У квітні урядовцями було заявлено, що два останні варіанти поки що не обговорюються, принаймні в частині державного та гарантованого державою боргу, оскільки Укрексімбанк уже офіційно звернувся до кредиторів з проханням надати відстрочку на погашення євробондів на 750 млн. доларів з терміном обігу до 27 квітня 2015 року на два місяці. Загальна сума зовнішніх боргових зобов'язань державного сектору перед приватними кредиторами, що може бути запропонована до реструктуризації, становить 25,8 млрд. дол. США, в т.ч. єврооблігації – 17,2; гарантовані державою кредити та єврооблігації – 5,0 та негарантовані урядом облігації підприємств державного сектору та м. Києва – 3,5 (табл.).

Таблиця. Перелік зовнішніх боргових зобов'язань, щодо яких планується вчинення правочинів стосовно зміни умов запозичень

Боргове зобов'язання, рік виникнення	Рік погашення
Облігації зовнішньої державної позики:	
2005	2015
2006	2016
2007	2017
2010	2020
2010	2015
2011	2021
2011	2016
2012	2017
2012	2022
2013	2023
2013	2015
Зовнішні запозичення суб'єктів господарювання державного сектору економіки:	
єврооблігації державного підприємства «Фінансування інфраструктурних проектів», випущені під державні гарантії у 2010, 2011, 2012 роках	2017, 2018, 2017
кредити Укравтодору, залучені під державні гарантії у 2005, 2006, 2009, 2010, 2011 роках	2015, 2016, 2017, 2015, 2016
кредит державного підприємства «Конструкторське бюро «Південне» імені М. К. Янгеля», залучений під державну гарантію у 2011 році	2018
кредит державного підприємства для постачання медичних установ «Укрмедпостач», залучений під державну гарантію у 2009 році	2020
єврооблігації для фінансування позик залізницям, які входять до сфери управління Укрзалізниці, випущені у 2013 році	2018
єврооблігації ПАТ «Державний експортно-імпортний банк України», випущені у 2006, 2010, 2013 роках	2016, 2015, 2018
єврооблігації ПАТ «Державний ощадний банк України», випущені у 2011 і 2013 роках	2016, 2018
кредити ПАТ «Державний ощадний банк України», залучені у 2006 і 2013 роках	2017, 2015
місцевий борг за місцевими зовнішніми запозиченнями	
місцеві зовнішні запозичення Київської міської ради, випущені у 2005 і 2011 роках	2015, 2016

Джерело: Міністерство фінансів України

Для успішного проведення перемовин з приводу реструктуризації боргу варто врахувати міжнародний досвід виходу з боргової кризи деяких країн, зокрема, ***досвід боргової реструктуризації у Греції.***В результаті чергового загострення грецької боргової кризи міжнародна трійка кредиторів (ЄС, ЄЦБ та МВФ) погодившись надати другий транш уряду Греції висунули перед ним три вимоги: 1) укласти угоду з приватними кредиторами, що були власниками державних цінних паперів, списати 50% від основної суми боргу, зменшивши дохідність за рештою суми боргових зобов'язань до 3,5%; 2) прийняти заходи щодо бюджетної економії для того щоб зменшити рівень бюджетного дефіциту до прийнятного рівня; 3) підписати угоду між основними політичними силами в Греції, яка б гарантувала реалізацію жорстких бюджетних обмежень навіть після виборів у квітні 2012 року.

21 лютого 2012 року Єврогрупа погодила остаточний план надання уряду Греції фінансової допомоги обсягом 100 млн. євро, який також передбачав зниження відсоткової ставки за уже виданими кредитами до рівня Euribor+150 базових пунктів. Також країни члени ЄС зобов'язалися спрямовувати увесь прибуток своїх центральних банків до 2020 року на придбання боргових зобов'язань уряду Греції за зниженими ставками.

Умови реструктуризації боргу перед приватними кредиторами були наступними:

1) 15% від номінальної вартості старих облігацій інвестори отримали у вигляді векселів Європейського фонду фінансової стабільності (*European Financial Stability Facility – EFSF*), з яких 50 % погашалось в березні 2013 року з купоном 0,4 % річних, а інші 50 % – в березні 2014 року з купоном у розмірі 1%.

2) 31,5 % від номінальної вартості старих облігацій були реструктуризовані у 20 нових довгострокових облігацій, випущених відповідно до англійського права з різними термінами до погашення – починаючи від 2023 до 2042 року. Відсоткові ставки встановлено на рівні 2,0% річних протягом 2012–2015 років, 3,0% протягом 2016–2020 років, 3,65% – у 2021 році та 4,3% річних протягом 2022–2042 років.

3) Набір цінних паперів, що гарантують власникам нових довгострокових облігацій збільшення купону до 1% понад встановлений рівень у випадку, якщо зростання реального і номінального ВВП перевищуватиме встановлені межі, які відповідають прогнозу МВФ щодо зростання ВВП, починаючи з 2015 року. Номінальна вартість цих облігацій протягом 2024–2042 років щорічно зменшуватиметься на 5%, що відповідає плану погашення облігацій, визначених у попередньому підпункті. Тобто номінальна сума облігацій буде використовуватися лише для коригування купонних платежів, визначених у попередньому підпункті в сторону збільшення, а основна сума боргу за цими облігаціями є умовною.

Таким чином, в результаті проведеної реструктуризації, обсяг списаної приватними кредиторами суми основного боргу становив **106,5 млрд. євро**.

Решта власників облігацій на суму 9 млрд. євро, які спочатку не погодились на цю угоду, були змушені її врешті решт прийняти. Закон, прийнятий перед цим у Греції, зобов'язував всіх приватних кредиторів – власників облігацій здійснювати обмін, якщо більше двох третин інвесторів погодились на відповідну угоду. Власники облігацій на суму 20 млрд. євро, випущених державними компаніями та гарантованими грецьким урядом, також були залучені до цієї угоди.

Припустивши, що середній термін до погашення становив у 2012 році 5 років, реструктуризація надала змогу зменшити суму виплати відсотків в майбутньому на **45 млрд. євро.**

Необхідно зазначити, що в процесі переговорів грецький уряд використовував елементи пресингу у вигляді погроз щодо виходу Греції з єврозони, використовувались аргументи щодо можливої фінансової підтримки держсектору Греції Євробанком. Оскільки дефолт Греції міг запустити ланцюгову реакцію дефолтів у ЄС, органи ЄС робили все, щоб реструктуризація успішно здійснилась.

Таким чином внаслідок проведеної у 2012 році реструктуризації боргу Греції, загальний обсяг зменшення виплат основної суми та відсоткових платежів становив **152 млрд. євро.** Заручившись підтримкою з боку МВФ, ЄЦБ та ЄС уряд Греції скористався ***додатковою можливістю*** зменшити обсяг державного боргу застосувавши його зворотній викуп на аукціоні за нідерландською схемою, запропонувавши ціну викупу в середньому 33,8% від номіналу [ ]. Обсяг облігацій, що були викуплені становив 31,9 млрд. євро, на їх викуп було використано 10,8 млрд. євро. Тобто зворотній викуп дозволив зменшити обсяг боргу ще на **21,1 млрд. євро.**

В цілому ж активні операції з борговими зобов'язаннями надали змогу зменшити майбутні виплати за прямими та гарантованими борговими зобов'язаннями на суму **173 млрд. євро,** що загалом склало 90% ВВП 2012 року.

Що стосується можливості та шляхів боргової реструктуризації в Україні, то уряд України не має таких аргументів, якими користався на переговорах з кредиторами уряд Греції. Але є свої особливості, які необхідно враховувати у переговорному процесі.

1. Оцінка кредиторами ймовірності дефолту та рівня відновлення платежів (recovery rate). Кредитори звичайно ж хочуть отримати свої кошти назад, і не хочуть, щоб справа дійшла до дефолту, коли ці кошти «зависають». Одним із об'єктивних показників, що впливають на ймовірність дефолту, є відношення обсягу боргу до ВВП. На кінець 2015 року обсяг державного і гарантованого державою боргом України прогнозується на рівні 94,1% ВВП. Такий показник за міжнародними мірками є не надто високим, але кредитори побоюються наслідків дефолту, про можливе настання якого свідчать котирування CDS на рівні 2690 базових пунктів станом на 25.03.2015р.. Наприклад, на момент реструктуризації боргу Греції у березні 2012 року котирування CDS по грецьких облігаціях складали 2500 базових пунктів, тобто ці величини приблизно однакові.

У випадку настання дефолту за державним і гарантованим державою боргом Уряд втрачає доступ на міжнародні ринки капіталів протягом певного періоду часу. У цьому разі МВФ припиняє співпрацю із Урядом до врегулювання відносин із кредиторами. На сьогодні про наслідки такого кроку для України говорити не варто, і кредиторами, очевидно, ймовірність зниження номінальної суми боргу за державним і гарантованим державою боргом розглядається як не надто висока. Найбільш ймовірним є зниження номінальної суми боргу для підприємств державного сектору м. Києва, оскільки втрати підприємств, у випадку оголошення ними дефолту, будуть нижчими і це робить кредиторів більш поступливими. Адже чим більш чутливими є кредитори до тієї можливості, що їх активи можуть «зависнути» на невизначений час, тим більш конструктивною є їх поведінка.

2. Структура кредиторів. Власниками українських єврооблігацій є переважно хеджфонди, з якими важче вести переговори з огляду на те, що вони меншою мірою залежать від втрати ліквідності, аніж, наприклад, комерційні банки і на переговорах займають більш агресивну позицію. Найбільшим власником урядових та гарантованих урядом єврооблігацій є хеджфонд Franklin Templeton який має блокуючий пакет у 7 випусках єврооблігацій. В пресі були повідомлення, що даний хеджфонд є власником портфелю з суверенних боргових зобов'язань України на суму до 7 млрд. дол. США. Однак, в оприлюдненій звітності Franklin Templeton, фігурує дещо менша сума – понад 4 млрд. дол. США, тобто 21% від усього обсягу заборгованості перед приватними кредиторами. У всякому разі, з низкою інших хеджфондів (PIMCO, Blackrock, Fidelity та Stone Harbor) Franklin Templeton контролює понад 50% української заборгованості перед ринковими кредиторами.

До частини зовнішнього боргу України, запропонованого до реструктуризації, віднесено також ОЗДП 2013 року, власником яких є російський Фонд національного добробуту. У експертному середовищі цьому факту приділяється багато уваги, через те, що відмова росіян від реструктуризації ОЗДП 2013 року поставить під загрозу процес реструктуризації усього зовнішнього боргу. З цього приводу слід зазначити наступне. По-перше, рішення щодо прийняття чи відмови від реструктуризації приймається за кожним окремим кредитом чи випуском єврооблігацій. Тому, якщо росіяни не придбали у портфель інших випусків єврооблігацій, то вони можуть відмовитись лише від реструктуризації ОЗДП 2013 року на суму 3 млрд. дол. США та гарантованих урядом України кредитів на суму 1,1 млрд. дол. США. Рішення росіян щодо реструктуризації

боргу напряму не впливає на процес реструктуризації зовнішнього боргу перед іншими кредиторами. По-друге, як вважає МВФ, Фонд національного добробуту Росії за організаційно-правовою формою є органом державного управління, а тому зазначений борг по суті є офіційним і не повинен підпадати під реструктуризацію.

3. Обсяг заборгованості, за якою може відбутися дефолт. Чим більший обсяг фінансових ресурсів може зависнути на невизначений час, тим більший руйнівний ефект для кредиторів і в цілому для фінансової системи світу матиме така подія. Вигідна для уряду Греції реструктуризація 2012 року, коли їй вдалось зменшити майбутні виплати за прямими та гарантованими борговими зобов'язаннями на суму 173 млрд. євро, серед іншого обумовлена і тим, що втрати, у випадку оголошення дефолту, для фінансової системи та Євросоюзу як політичного утворення були б набагато більшими ніж для Греції через відсутність доступу на міжнародні ринки капіталів. Ця ситуація подібна до проблеми в корпоративному секторі відомої під назвою «to big to fail»(«занадто великим, щоб збанкрутіти»). В України такого козиря немає, навпаки залежність від кредитів МВФ є критично важливою для виживання країни

В зазначених умовах та із урахуванням грецького досвіду реструктуризації уряду можна запропонувати наступні заходи.

1. **В переговорах щодо реструктуризації не концентруватись лише на пролонгації боргу і зниженні купону**.

Україна завжди своєчасно сплачувала за рахунками, і цей факт можна використовувати як додатковий аргумент на нашу користь під час переговорів з кредиторами. Уряд оголосив, що до чергового траншу МВФ наприкінці травня 2015 року переговори щодо реструктуризації повинні бути завершені. В будь-якому разі, для України ще є час до здійснення значних виплат з погашення боргових зобов'язань, які розпочнуться у вересні 2015 року (див. табл. 1), тому певне затягування із видачею чергового траншу МВФ буде добрим аргументом на переговорах із кредиторами. Реструктуризація, проведена за умови відкладеного траншу МВФ, може бути здійснена на умовах, більш вигідних для України.

2. **Запропонувати кредиторам можливість негайного погашення деякої частини боргу, наприклад, до 10-15% його номінальної суми.** За цих умов, кредитори, як правило, більш охоче погоджуються на списання номінальної суми боргу. Проблема полягає в тому, щоб переконати МВФ у необхідності такого кроку і додатково збільшити програму фінансування на необхідну суму – до 3 млрд. дол. США, або змінити цільове використання уже затверджених траншів, які мали бути спрямовані на поповнення золотовалютних резервів. Іншим видом заохочень для кредиторів могли б бути гарантії з боку уряду США, які б покривали всю або частину суми єврооблігацій випущених в процесі реструктуризації за прикладом «облігацій Брейді». Але для цього також потрібна добра воля США.

3. **Здійснити операцію із зворотного викупу облігацій після проведення реструктуризації.** Результат, якого найбільш вірогідно досягти, передбачає пролонгацію та зниження купону за державним і гарантованим державою боргом перед приватними кредиторами на 3 процентні пункти (крім ОЗДП 2014 року гарантованого урядом США). Це надасть змогу зменшити майбутні виплати на 2 млрд. дол. США. Зниження номінальної суми боргу Укрзалізниці й м. Києва на 30% зменшить майбутні виплати ще на 0,3 млрд. дол. США. Отже в результаті реструктуризації обсяг майбутніх зовнішніх боргових зобов'язань суспільного сектору може бути зменшений щонайбільше на 2,5 млрд. дол. США. Максимальний результат може бути досягнутий, якщо крім зниження купону та номінальної суми Укрзалізниці й м. Києва, вдасться також досягти зниження номінальної суми всього боргу приблизно на 25%. Це надасть змогу у середньому та довгостроковому періоді зменшити обсяг боргу суспільного сектору на 3-10% ВВП.

Однак, навіть після реструктуризації, рівень боргового навантаження буде все ще високим, а котирування єврооблігацій - низькими. При істотному зниженні ціни єврооблігацій, випущених в результаті реструктуризації, уряд України, за прикладом Греції також міг би здійснити їх зворотній викуп. Для цього відразу ж після реструктуризації варто розпочати консультації з МВФ про виділення коштів на ці цілі.

Висновки.

1. Тенденція до зростання державного боргу України простежується упродовж вже декількох останніх років, її визначають високі валютні ризики зовнішньої заборгованості, нестабільна ситуація з рефінансуванням боргів попередніх років, а також тиск боргових виплат на державні фінанси.

2. Факторами, що зумовили зростання державного боргу в 2014 році стали:

- необхідність додаткового фінансування сфери оборони через важку політичну кризу та військовий конфлікт,;
- недовиконання доходної частини бюджету та необхідність додаткових джерел фінансування як наслідок глибокої економічної рецесії, викликаної необхідністю переформатування економічних зв'язків;
- наявність соціальних та інших зобов'язань держави, обов'язкових для виконання незважаючи на економічну нестабільність;
- необхідність додаткових коштів для здійснення структурного реформування та стабілізації економічної ситуації;
- фінансування за рахунок державних запозичень значного дефіциту державного бюджету;
- необхідність подальшої бюджетної підтримки державних підприємств та банків шляхом збільшення їх статутних капіталів.

3. В означених умовах суттєво зростають загрози фінансовій безпеці держави, зокрема:

- стрімке зростання обсягу державного боргу та рівня його щодо ВВП за граничні безпекові межі (до 947,0 млрд. грн. (60,8% ВВП) у 2014 році;
- значне зростання вартості обслуговування державного боргу(в 2014 році відношення вартості обслуговування державного боргу до обсягу видатків державного бюджету склало 11,2%, ця відношення вартості обслуговування державного боргу до обсягу доходів збільшилась до 13,4%);
- погіршення зовнішньоекономічної позиції України на світовому ринку;
- зниження можливості для погашення зовнішнього боргу внаслідок зменшення міжнародних валютних резервів ;
- погіршення оцінок кредитного рейтингу України до переддефолтного рівня та ризик ще більшого закриття України для іноземного інвестування та відтоку іноземного капіталу.

Синхронно із зазначеними діями щодо реструктуризації державного боргу України, в найближчий період необхідне здійснення й інших дій.

4. **Посилення взаємодії України з іншими міжнародними фінансовими інститутами та урядами країн** для формування потоку іноземних інвестицій, перезапуску економіки та збільшення доходів бюджету (вже в квітні – травні поточного року Міністерство фінансів України планує здійснити випуск єврооблігацій обсягом $1 млрд. під державні гарантії США).

5. **Активізація структурних реформ у секторі загальнодержавного управління,** спрямованих на підвищення ефективності використання бюджетних коштів, переходу від пасивного залучення коштів на фінансування дефіциту бюджету до системного управління боргом. Запровадження в бюджетній сфері середньострокового бюджетного планування.

6. **Посилення прозорості державних фінансів** за рахунок введення паралельного обліку операцій та боргових зобов'язань установ, дефіциту бюджету за касовим методом та методом нарахувань для сектора загальнодержавного управління, законодавчого уточнення сутності видів та обліку квазіфіскальних операцій, що здійснюються в цьому секторі.

7. **Вдосконалення механізму надання державних гарантій в Україні** шляхом встановлення верхньої межі відповідальності Уряду при настанні гарантійного випадку та кількісних обмежень їх обсягу.

8. **Підвищення рівня координації у сфері боргової безпеки** між Урядом, Національним банком України, Міністерством фінансів України, Державною службою фінансового моніторингу України.

Список використаних джерел

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» : указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 // Урядовий кур'єр. – 2015. – № 6.

2. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=392721.

3. Державна казначейська служба України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477

4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/

5. Верховна Рада України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.rada.gov.ua

6. Національний Банк України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44464

7. Світовий Банк [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://data.worldbank.org/indicator/GC.XPN.INTP.CN

8. МВФ [Електронний ресурс]. - Режим доступу : https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2015/cr1569.pdf

9. Укрексімбанк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eximb.com/ukr/about/

10. Collective Action Clauses in International Sovereign Bonds [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.imf.org/external/np/leg/sem/2002/cdmfl/eng/liu.pdf

11. EU, IMF agree $147 billion bailout for Greece [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.reuters.com/article/2010/05/02/us-eurozone-idUSTRE6400PJ20100502

12. Collective Action Clauses for the Eurozone: An Empirical Analysis. 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3082&context=faculty_scholarship

References

1. Pro Strategiju stalogo rozvytku «Ukrai'na-2020» : ukaz Prezydenta Ukrai'ny vid 12 sichnja 2015 roku № 5/2015 // Urjadovyj kur'jer. – 2015. – № 6.

2. Ministerstvo finansiv Ukrai'ny : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=392721.

3. Derzhavna kaznachejs'ka sluzhba Ukrai'ny : http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477

4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrai'ny : http://www.ukrstat.gov.ua/

5. Verhovna Rada Ukrai'ny : www.rada.gov.ua

6. Nacional'nyj Bank Ukrai'ny : http://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44464

7. Svitovyj Bank : http://data.worldbank.org/indicator/GC.XPN.INTP.CN

8. MVF : https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2015/cr1569.pdf

9. Ukreksimbank : http://www.eximb.com/ukr/about/

10. Collective Action Clauses in International Sovereign Bonds : http://www.imf.org/external/np/leg/sem/2002/cdmfl/eng/liu.pdf

11. EU, IMF agree $147 billion bailout for Greece : http://www.reuters.com/article/2010/05/02/us-eurozone-idUSTRE6400PJ20100502

12. Collective Action Clauses for the Eurozone: An Empirical Analysis. 2012 : http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3082&context=faculty_scholarship

ДАНІ ПРО АВТОРА

Лондар Л.П., к.е.н., с.н.с. відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України, м. Київ

e-mail: Londarlidia@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Лондар Л.А., к.э.н., с.н.с. отдела финансовой безопасности, Национальный институт стратегических исследований при Президенте Украины, г. Киев.

e-mail: Londarlidia@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Londar L.P., PhD, senior scientific researcher of the Financial Security Department of National Institute for Strategic Studies for the President of Ukraine, Kyiv

e-mail: Londarlidia@gmail.com

УДК 330.564:364 (477)

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ТА ГАРАНТІЙ В УКРАЇНІ

Маслик Р.О.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні проблеми фінансового забезпечення державних соціальних гарантій населення України та шляхи їх розв'язання.

Мета статті *є аналіз особливостей фінансування державних соціальних гарантій в Україні, виокремлення основних її проблемних зон та обґрунтування пропозицій щодо основних напрямів її удосконалення.*

Методи дослідження. *У роботі застосовувались такі методи, як системний, структурний методи, а також при здійсненні аналізу існуючої в Україні системи соціальних гарантій населення використовувались методи аналізу й синтезу, індукції й дедукції.*

Результати роботи. *Стаття присвячена аналізу фінансового стану системи соціальних гарантій в Україні. Досліджений стан сучасної нормативно-правової бази, яка стосується системи державних соціальних гарантій та стандартів. Проаналізовано динаміку соціальних гарантій за період 2005-2014 рр. Оцінено співвідношення між основними державними гарантіями та базовими соціальним стандартом. Визначені основні причини недостатньої ефективності системи соціальних гарантій. Окреслено можливі напрями вдосконалення системи фінансування державних соціальних гарантій населення в Україні.*

Галузь застосування результатів. *Міністерство соціальної політики України. Призначення розмірів державних соціальних стандартів та гарантій населення України.*

Висновки. *Результати дослідження свідчать, що основні державні соціальні гарантій істотно впливають на доходи населення. Щорічне їх зростання зумовлює підвищення доходів населення. Проте досить тривалий час знадобився для скорочення розриву між мінімальною заробітною платою, мінімальною пенсією та відповідним розміром прожиткового мінімуму. Однак ще й досі не всі основні державні соціальні гарантії досягли прожиткового мінімуму. До того ж наближення основних державних соціальних гарантій до відповідного прожиткового мінімуму відбувалось в умовах заниження розміру останнього. Основні причини такого заниження пов'язані з проблемами у формуванні та встановленні прожиткового мінімуму.*

Ключові слова: *прожитковий мінімум, соціальні гарантії, мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія за віком, споживчий кошик, соціальна допомога.*

АНАЛИЗ ФИНАНСОВОГО СООТНОШЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СОЦИАЛЬНЫХ СТАНДАРТОВ И ГАРАНТИЙ В УКРАИНЕ

Маслик Р.О.

Предметом исследования *являются теоретические и практические проблемы финансового обеспечения государственных социальных гарантий населения Украины и пути их решения.*

Целью статьи *является анализ особенностей финансирования государственных социальных гарантий в Украине, выделение основных ее проблемных зон и обоснование предложений по основным направлениям ее совершенствования.*

Методы исследования. *В работе применялись такие методы, как системный, структурный методы, а также при осуществлении анализа существующей в Украине системы социальных гарантий населения использовались методы анализа и синтеза, индукции и дедукции.*

Результаты работы. *Статья посвящена анализу финансового состояния системы социальных гарантий в Украине. Исследовано состояние современной нормативно-правовой базы, которая касается системы государственных социальных гарантий и стандартов. Проанализирована динамика социальных гарантий за период 2005-2014 гг. Оценено соотношение между основными государственными гарантиями и базовым социальным стандартом. Определены основные причины недостаточной эффективности системы социальных гарантий. Определены возможные направления усовершенствования системы финансирования государственных социальных гарантий населения в Украине.*

Область применения результатов. *Министерство социальной политики Украины. Назначение размеров государственных социальных стандартов и гарантий населения Украины.*

Выводы. *Результаты исследования свидетельствуют, что основные государственные социальные гарантии существенно влияют на доходы населения. Ежегодный их рост приводит к повышению доходов населения. Однако достаточно длительное время понадобилось для сокращения разрыва между минимальной заработной платой, минимальной пенсией и соответствующим размером прожиточного минимума. Но до сих пор не все основные государственные социальные гарантии достигли прожиточного минимума. К тому же приближение основных государственных социальных гарантий к соответствующему прожиточному минимуму происходило в условиях занижения размера последнего. Основные причины такого занижения связанные с проблемами в формировании и установлении прожиточного минимума.*

Ключевые слова: *прожиточный минимум, социальные гарантии, минимальная заработная плата, минимальная пенсия по возрасту, потребительская корзина, социальная помощь.*

ANALYSIS OF THE FINANCIAL CORRELATION BETWEEN STATE SOCIAL STANDARDS AND GUARANTEES IN UKRAINE

Maslyk R.O.

Purpose *is to analyze the characteristics of public financing of social guarantees in Ukraine, to isolate the main problem areas and study proposals about the directions of improvement.*

Methodology. *In the article we used systemic and structural methods. In order to analyze Ukraine's existing system of social protection of the population we used methods of analysis and synthesis, induction and deduction.*

© Маслик Р.О., 2015

Results *The article is sanctified to the financing analysis of the system of social guarantees in Ukraine. The state of modern normatively-legal base that touches the system of state guarantees and standards is investigational. The dynamics of social guarantees during 2005-2014 years were analyzed. Ratio between the main state guarantees and basic social standard was estimated. Principal reasons of insufficient efficiency of the system of social guarantees are certain. The possible directions of improvement of public financing of social guarantees in Ukraine were outlined.*

Practical implications. *Ministry of Social Policy of Ukraine. In order to assign the state social standards and guarantees in Ukraine.*

Conclusions *The analysis proves that the basic state social standards and guarantees affect people's income substantially. Their annual increase involves people's income increase. However, it took a long enough time to reduce the gap between minimum wage, minimum pension and related living standards. At the same time, as yet not all basic state social guarantees have measured up a subsistence level. In addition, the basic state social guarantees were approximating to the subsistence level in the conditions of understated the last one. The principal reasons of such understanding relate to the problems of forming and establishing the subsistence level.*

Key words: *living wage, social security, minimum wage, minimum pension, consumer basket, social assistance.*

Постановка проблеми Система соціальних гарантій є обов'язковим елементом здійснення соціального захисту в Україні. Соціальні гарантій виступають гарантом захисту як найбільш вразливих верств населення так і працездатної частини населення. Система соціальних гарантій повинна забезпечувати комплекс мінімальних засобів існування для людини. Ситуація, що склалась в Україні свідчить про те, що діюча система соціальних гарантій не є досконалою. На сьогоднішній час, соціальні гарантії повністю фінансуються за рахунок держави. Їх використання потребує перегляду та вдосконалення. Належне фінансування соціальних гарантій в Україні є головною метою державної соціальної політики. У цьому й полягає актуальність обраної теми.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими Проблеми фінансування соціальних гарантій населення посідають чільне місце у працях таких зарубіжних вчених, як: Беверидж У., Бентам І., Бланкарт Ш., Б'юкенен Дж., Вагнер А., Ерхард Л., Кейнс Дж. Останнім часом в Україні питанням державного фінансування соціальних гарантій населення приділяють увагу в своїх працях Андрущенко В., Буковинський С., Василик О., Величко О, Геєць В., Кириленко О., Ковальчук Т., Кравченко В., Лібанова Е., Луніна І., Опарін В., Полозенко Д., Слухай С., Федосов В., Чугунов І. та інші. Незважаючи на широке висвітлення в науковій літературі проблем, пов'язаних з фінансуванням соціальних гарантій населення, в Україні залишається значна кількість проблем в даній сфері. Це відноситься як до фінансової сторони так і до законодавчої та теоретичної сторони.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні проблеми фінансового забезпечення державних соціальних гарантій населення України та шляхи їх розв'язання.

Мета статті є аналіз особливостей фінансового співвідношення державних соціальних стандартів та гарантій в Україні та обґрунтування пропозицій щодо основних напрямів удосконалення співвідношення між ними.

Завдання дослідження. За для досягнення мети було поставлено такі завдання: дослідити стан сучасної нормативно-правової бази, яка стосується системи державних соціальних гарантій; проаналізувати методи бюджетного забезпечення соціальних гарантій; визначити основні причини недостатньої ефективності системи соціальних гарантій.

Методи дослідження. У роботі застосовувались такі методи, як системний, структурний методи, а також при здійсненні аналізу існуючої в Україні системи соціальних гарантій населення використовувались методи аналізу й синтезу, індукції й дедукції.

Результати дослідження З набуттям незалежності в Україні розпочалось формування нової системи соціальних стандартів та гарантій. Причиною цього стало те, що при переході до ринкової економіки значно погіршився рівень життя громадян. З кожним днем населення потребувало допомоги з боку держави. Тому держава повинна була створити систему державного соціального забезпечення населення, яка б змогла гарантувати мінімальну підтримку кожному громадянину. Становлення системи державних соціальних гарантій на законодавчому рівні пройшло кілька етапів (табл. 1).

Основними джерелами фінансування соціальних гарантій є державний та місцеві бюджети, а також кошти підприємств, установ та організацій та соціальних фондів. Державні соціальні гарантії є основою для розрахунку видатків на соціальні цілі та формування на їх основі бюджетів усіх рівнів.

На сьогоднішній час в Україні діє така система соціальних стандартів та гарантій: базовим соціальним стандартом є прожитковий мінімум. Основними державними соціальними гарантіями є:

1. мінімальна заробітна плата, мінімальний розмір пенсії за віком, розміри державної соціальної допомоги та інші соціальні виплати;
2. інші державні соціальні гарантії, так як стипендії учням професійно-технічних та студентам вищих державних навчальних закладів, індексація доходів населення та інші.

Розрахунок базового стандарту – прожиткового мінімуму здійснюється виходячи із наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 14.04.2000 р. № 646 [8]. Варто зазначити, що даний перелік товарів та послуг, необхідний для існування людини, не може бути реалізований в повному обсязі за встановлений прожитковий мінімум на сьогоднішній час. Тому в Україні спостерігається значна розбіжність між встановленими законодавством життєвих стандартів та прожитковим мінімумом. Важливим є проведення перегляду як і вмісту споживчого кошику, так і узгодження прожиткового мінімуму з індексом споживчих цін. Слід зазначити, що, згідно з законодавством України, він має переглядатись кожні 5 років, адже змінюються ціни, економічна ситуація і загалом смаки споживачів. Натомість, споживчий кошик України не переглядався з 2000 р., отже йому вже 14 років.

Структура прожиткового мінімуму, що діє нині в Україні, не враховує низки сучасних життєво важливих витрат: наприклад, на будівництво чи купівлю житла або одержання його у найм, оренду, освіту, оздоровлення, утримання дітей у дошкільних навчальних закладах, платні медичні послуги та інші [15, с. 108]. Споживчий кошик складається з різних великих категорій, які об'єднують групи товарів та послуг. Наприклад, кількість позицій в споживчому кошику ЄС та Америки значно відрізняється від українського, в якому знаходиться трохи більше 150 одиниць: в Німеччині це 700 одиниць, у США та Франції – біля 305, у Швейцарії – 1046. [17].

Таблиця 1. Етапи становлення нормативно-правової бази забезпечення державних соціальних стандартів та гарантій*

Назва етапу	Характеристика етапу
Початковий етап (з 1991 р.)	03. 07.1991 р. прийнято ЗУ «Про мінімальний споживчий бюджет». Згідно закону розмір мінімального споживчого бюджету формувався нормативним методом на основі системи споживчих кошиків. Згодом, у доповненнях до цього закону було розроблено соціальний норматив – межу малозабезпеченості, розмір якої визначався на законодавчому рівні.
Становлення базового соціального стандарту (з 1999 р.)	15.07.1999 р. прийнято ЗУ «Про прожитковий мінімум». Відповідно до закону, прожитковий мінімум визначається як базовий соціальний стандарт.
	Постановою КМУ «Про науково-громадську експертизу набору продуктів харчування, набору непродовольчих товарів і набору послуг для встановлення прожиткового мінімуму» від 24.09.1999 р. було створено науково-громадську експертизу, робота якої полягає у визначенні за участю соціальних партнерів наукової обґрунтованості норм і нормативів споживання, належного дотримання принципів формування цих наборів.
	Постановою КМУ «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» 14.04.2000 р. було затверджено набори продуктів харчування, набори непродовольчих товарів та набори послуг для основних соціальних і демографічних груп населення.
	17.05.2000 р. Мінпраці, Мінекономіки та Держкомстату України було затверджено наказ «Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму на одну особу та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення». Ця Методика встановлює єдиний порядок розрахунку прожиткового мінімуму в розрахунку на місяць на одну особу та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення в Україні та на регіональному рівні.
Становлення основного нормативно-правового акту (з 2000 р.)	05.10.2000 р. було прийнято ЗУ «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії». В ньому закладено основні види, принципи та засади формування державних соціальних стандартів та гарантій. Згідно з цим законом державні соціальні гарантії – це встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму.
	17.06.2002 р. Мінпраці затвердило наказ «Державний класифікатор соціальних стандартів і нормативів», який передбачає перелік лише безоплатних послуг, які надаються населенню.
Спроби внести зміни до існуючих законів	22.06.2010 р. було запропоновано Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про прожитковий мінімум». Головним акцентом проекту, який був відхилений і відправлений на доопрацювання, стала зміна методики визначення прожиткового мінімуму із використанням нормативного підходу для формування набору продуктів харчування та структурного підходу для визначення наборів непродовольчих товарів та набору послуг.
	08.02.2013 р. було запропоновано Проект Закону про внесення змін до порядку формування та перегляду розміру прожиткового мінімуму, у якому було запропоновано у частині споживчого кошику зменшити термін його перегляду з п’яти років до трьох.

**складено автором на основі [4,5,6,7,8,9,10]*

Для призначення державних соціальних гарантій використовується рівень прожиткового мінімуму, що кожного року зростає в залежності від фінансових можливостей держави. Незважаючи на щорічне зростання прожиткового мінімуму, розрив між законодавчо встановленим прожитковим мінімумом та фактичним залишається. Протягом 2005-2014 рр. державні витрати на фінансування соціальних гарантій зросли від 39,9 до 137,9 млрд. грн. Проаналізуємо стан фінансового співвідношення соціальних стандартів та гарантій населення в Україні.

Аналіз динаміки прожиткового мінімуму протягом 2005-2014 рр. показав, що цей показник збільшився від 423 до 1176 грн. або на 78%. (табл. 2).

Впродовж аналізованого періоду спостерігається тенденція до щорічного збільшення прожиткового мінімуму для всіх демографічних груп населення. Найбільший розмір прожиткового мінімуму встановлюється для дітей віком від 6 до 18 років, найменше для осіб що втратили працездатність.

На основі даних, можна стверджувати, що дещо хаотичне зростання показників прожиткового мінімуму. Найбільш стрімке зростання прожиткового мінімуму спостерігається у 2010 р. Якщо в 2007 р. прожитковий мінімум в середньому на одну особу зріс до 112,7%, в 2008 р. – 117,7%, в 2009 р. – 111,9, то в 2010 р. підвищення становило 124,8 %., а в 2011 р. та 2013 р. відповідно 108,9% та 107,4%.

Таблиця 2. Динаміка прожиткового мінімуму за 2005-2014 рр., грн.*

Прожитковий мінімум в розрахунку на місяць	2005 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік
на одну особу	423	472	532	626	701	875	953	1095	1176	1176
у % до попереднього року	116,8	111,6	112,7	117,7	111,9	124,8	108,9	114,9	107,4	100
для дітей віком до 6 років	376	418	470	557	632	799	870	961	1032	1032
у % до попереднього року	115,9	111,2	112,4	118,5	113,5	126,4	108,9	110,5	107,4	100
для дітей віком від 6 до 18 років	486	536	604	701	776	957	1042	1197	1286	1286
у % до попереднього року	115,6	110,3	112,7	116,1	110,7	123,3	108,9	114,9	107,4	100
для працездатних осіб	453	505	568	669	744	922	1004	1134	1218	1218
у % до попереднього року	117,1	111,5	112,5	117,8	111,2	124,1	108,9	113,1	107,4	100
для осіб, які втратили працездатність	332	366	411	498	573	734	800	884	949	949
у % до попереднього року	116,6	110,2	112,3	121,2	115,1	128,1	90,5	110,5	107,4	100

**розраховано автором на основі [11]*

Привертає увагу те, що у 2014 р. відбулося «замороження» прожиткового мінімум на рівні затвердженого на грудень 2013 р. (який не було скориговано до фактичної величини).

Важливим показником на який слід звертати увагу при розрахунку прожиткового мінімум є індекс споживчих цін. Це показник, що характеризує динаміку загального рівня цін на товари і послуги, які купує населення для невиробничого споживання [1, 49]. За період 2005-2014 рр. загальне зростання прожиткового мінімуму відбувалося значно повільнішими темпами ніж індекс споживчих цін (рис.1).

Як видно із рисунка протягом 2006-2009 рр. зростання вартості товарів та послуг, які входять до прожиткового мінімум зростали повільнішими темпами ніж товари і послуги, які враховуються при розрахунку індексу споживчих цін (в середньому на 5%). Починаючи із 2010-2013 рр. (коли відсоток зростання прожиткового мінімуму був найбільшим за останні 14 років) прожитковий мінімум підвищувався більшою мірою ніж ціни. Однак, у 2014 р. ситуація різко погіршилась, оскільки індекс споживчих цін миттєво зріс на 24%. Причинами цього стали: значна девальвація гривні в умовах зниження валютних надходжень та наростання панічних настроїв через військовий конфлікт на сході України, а також через приведення тарифів у сфері житлово-комунального господарства до рівня покриття їх собівартості. Відповідно відбулось подорожчання споживчого кошика, як результат прожитковий мінімум знизився на 7,5%.

Рисунок 1. Динаміка прожиткового мінімуму та індексу споживчих цін в Україні за 2005-2014 рр.
Джерело: [11], [2]

У 2015 р. розмір прожиткового мінімуму і мінімальної заробітної плати пропонується проіндексувати на 5,4% на кінець 2015 року. При цьому рівень інфляції становить близько 10%. Але слід враховувати, що цьогорічний розмір інфляції ймовірно сягне 20% уже до кінця року, а розміри стандартів та гарантій заморожені. Тобто мінімальна зарплата і прожитковий мінімум уже протягом цього року знецінилися на 20%, на кінець наступного – більш ніж на 10%, у підсумку ж – на понад 30% [13].

Проаналізувавши динаміку цін на продукти харчування, можна зробити висновок, що теперішній рівень прожиткового мінімуму не дозволяє людині забезпечити собі мінімальний рівень життя. Наприклад, за міжнародними нормами, визначеними ООН, межа бідності - заробіток у 5 чи менше доларів за добу однією особою. Тобто зарплата у 150 доларів щомісяця. Для України, за останнім курсом Нацбанку майже 26 гривень за долар, - понад 3500 грн. Тож теперішній мінімальний споживчий кошик українця у 1218 грн. уже утричі менший від рівня бідності у Європі та світі [16]. Станом на 2013 р. 20,9 % населення України живуть з витратами нижчими за прожитковий мінімум [14].

Прожитковий мінімум, як базовий стандарт використовують для встановлення розмірів мінімальних державних гарантій, таких як мінімальна заробітна плата, мінімальний розмір пенсії, розмір соціальної допомоги та інших соціальних виплат. Якщо відбувається підвищення прожиткового мінімуму, то і державні соціальні гарантії також повинні зростати. Основні соціальні гарантії не повинні бути нижчими за базовий стандарт – прожитковий мінімум. Проте, слід відмітити те, що розмір основних соціальних гарантій прямо пропорційно залежить від фінансових можливостей державного бюджету та місцевих бюджетів.

Розглянемо практичне встановлення розмірів основних соціальних гарантій в Україні. Мінімальна заробітна плата – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за послугу, некваліфіковану працю, нижче якого не може проводитися оплата за виконану працівником місячну, погодинну норму праці [12]. Мінімальна заробітна плата в Україні протягом 2005-2013 рр. постійно зростала. Вона збільшилась зі 332 грн. до 1218 грн. (табл. 3).

Як бачимо із даних таблиці, протягом 2005-2008 рр. законодавчо встановлений розмір мінімальної заробітної плати відставав від прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Тільки із 2009 р. це співвідношення досягло 100%.

Така ж ситуація склалась із розміром мінімальної пенсії за віком, яка збільшилась із 332 грн. до 949 грн. Співвідношення мінімального розміру пенсії за віком та прожиткового мінімуму для осіб, що втратили працездатність постійно зростало. Протягом 2005-2014 рр. це співвідношення становило 100%, лише у 2008 р. – 93,1%. Із аналізу динаміки мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком, можна стверджувати, що наближення останнього до прожиткового мінімуму відбулось значно раніше і стрімкіше.

Також до державних соціальних гарантій відносяться різні види соціальних допомог [3]:

1. допомога по безробіттю: для застрахованих осіб, у яких розмір виплат залежить від страхового стажу (зросла від 872 грн. у 2012 р. до 936, 64 грн. у 2014 р.); для осіб, виплати яким призначаються без урахування страхового стажу (становить 544 грн.);

Таблиця 3. Динаміка мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму для працездатних осіб протягом 2005-2014 рр., гривні*

Роки	Мінімальна заробітна плата (на кінець року)	Прожитковий мінімум для працездатних осіб	Співвідношення, %
2005	332	453	73,3
2006	400	505	79,2
2007	469	568	82,6
2008	605	669	90,4
2009	744	744	100
2010	922	922	100
2011	1004	1004	100
2012	1134	1134	100
2013	1218	1218	100
2014	1218	1218	100

**розраховано автором на основі [11]*

2. допомога на поховання для безробітних (зросла від 1095 грн. у 2012 р. до 1176 грн. у 2014 р.);
3. допомога на поховання для працюючих та їх сімей (становить 2200 грн.);
4. допомога на дітей одиноким матерям: для дітей віком до 6 років (зросла від 288,3 грн. у 2012 р. до 516 грн. у 2014 р.); для дітей віком від 6 до 18 років (зросла від 359,1 грн. у 2012 р. до 643 грн. у 2014 р.); для дітей віком від 18-23 років за умови навчання (зросла від 340,20 грн. у 2012 р. до 609 грн. у 2014 р.);
5. допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням: до 6 років (зросла від 1922 грн. у 2012 р. до 2064 грн. у 2014 р.); від 6 до 18 років (зросла від 2394 грн. у 2012 р. до 2572 грн. у 2014 р.);
6. найбільш популярною серед соціальних допомог, що надаються сім'ям з дітьми, є одноразова грошова допомога при народженні дитини, вона збільшилась зі 8500 грн. у 2005 р. до 41280 грн. у 2014 р.

Як бачимо із наведених таблиць, що досить тривалий час знадобився для того, щоб привести у відповідність до прожиткового мінімуму мінімальну заробітну плату та мінімальну пенсію. В деяких моментах, для того щоб соціальні гарантії наблизились до базового соціального стандарту, потрібно було знижувати темпи зростання розміру останнього.

Висновки. На основі аналізованого матеріалу, можна зробити висновки, що розміри державних соціальних гарантій зростають. Але розрив між законодавчим та фактичним прожитковим мінімумом є значний. Сьогодні прожитковий мінімум на 304 грн. менший, ніж фактичний, розрахований за законом. На нашу думку, для того щоб привести прожитковий мінімум до стандарту гідного рівня життя, а не до мінімуму фізичного виживання, потрібно:

1. оновити прожитковий мінімум з урахуванням економічної ситуації в країні;
2. переглянути вміст споживчого кошика з урахуванням потреб соціально-економічного розвитку;
3. забезпечити такий прожитковий мінімум, який б гарантував мінімальний рівень життя без іншої допомоги:

- для пенсіонерів: пенсія повинна покривати витрати на харчування, оплату мінімальних комунальних рахунків, медичне обслуговування, та інше;
- для працівників: прожитковий мінімум для працівників повинен вирішувати питання подолання бідності серед працівників.

4. зменшення розриву між законодавчо встановленим та фактичним розміром прожиткового мінімуму.

Список використаних джерел

1. Баранник Л.Б. Соціальний захист: навчальний посібник. – Дніпропетровськ: Дніпропетровська державна фінансова академія, 2010. – 276 с.

2. Індекс споживчих цін на товари та послуги 2001-2014 рр. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

3. Моніторинг показників соціальної сфери [Електронний ресурс]. Режим доступу:http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/category;jsessionid=22898B00F517DF5CD29263B8C63765AD.app1?cat_id=141688

4. «Про прожитковий мінімум» Закон України від 15.07.1999 № 966-XIV [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/966-14

5. «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» Закон України від 05.10.2000 №2017-III [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2017-14

6. «Про мінімальний споживчий бюджет» Закон України від 03.07.1991 № 1284-XII [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1284-12

7. «Про науково-громадську експертизу набору продуктів харчування, набору непродовольчих товарів і набору послуг для встановлення прожиткового мінімуму» Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.1999 № 1767 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1767-99-п

8. «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» Постанова Кабінету Міністрів України від 14.04.2000 № 656 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/656-2000-п

9. «Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму на одну особу та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення» наказ Мінпраці, Мінекономіки та Держкомстату України від 17.05.2000 № 109/95/157 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0347-00

10. «Державний класифікатор соціальних стандартів і нормативів» наказ Мінсоцполітики від 17.06.2002 № 293 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ua-info.biz/legal/basepe/ua-xmwxwr/index.htm

11. «Про Державний бюджет на 2005-2014 рр.» Закони України від 23.12.2004 № 2285-IV, 20.12.2005 № 3235-IV,19.12.2006 № 489-V, 28.12.2007 № 107-VI, 26.12.2008 № 835-VI, 27.04.2010 № 2154-VI, 23.12.2010 № 2857-VI, 22.12.2011 № 4282-VI, 06.12.2012 № 5515-VI, 16.01.2014 № 719-VII.

12. «Про оплату праці» Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр

13. Прожитковий мінімум – стандарт гідного життя чи мінімум для фізичного виживання? [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.psv.org.ua/arts/Aktualno/view-2408.html

14. «Соціальний звіт за 2013 рік». Науково-дослідний інститут соціально-трудових відносин Міністерства соціальної політики України.

15. Фесенко А.М. Дієвість системи соціальних гарантій в Україні: критичний аналіз / А.М. Фесенко, Б.Б. Бондарець // Наукові праці. Соціологія. – Випуск 172. Том 184. – 2012. – С.106-110.

16. Цьогоріч прожитковий мінімум українця утричі менший, аніж світова межа бідності [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zik.ua/ua/news/2015/02/15/tsogorich_prozhytkovyy_minimum_ukraintsya_utrychi_menshyy_anizh_svitova_mezha_bidnosti_564587

17. Щодо удосконалення методики визначення споживчого кошика [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/articles/1233/

References

1. Barannyk L.B. Sotsialnyj zaxyst: navchalnyj posibnyk. – Dnipropetrovsk: Dnipropetrovska derzhavna finansova akademiya, 2010. – 276 s.

2. Indeks spozhyvchyx cin na tovary ta poslugy 2001-2014 rr. : http://www.ukrstat.gov.ua Monitoryng pokaznykiv socialnoyi sfery : http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/category;jsessionid=22898B00F517DF5CD29263B8C63765AD.app1?cat_id=141688

3. «Pro prozhytkovyj minimum» Zakon Ukrayiny vid 15.07.1999 №966-XIV [Elektronnyj resurs]. Rezhym dostupu: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/966-14

4. «Pro derzhavni socialni standarty ta derzhavni socialni garantiyi» Zakon Ukrayiny vid 05.10.2000 №2017-III : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2017-14

5. «Pro minimal'nij spozhivchij bjudzhet» Zakon Ukraïni vid 03.07.1991 № 1284-XII : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1284-12

6. «Pro naukovo-gromads'ku ekspertizu naboru produktiv harchuvannja, naboru neprodovol'chih tovariv i naboru poslug dlja vstanovlennja prozhitkovogo minimumu» Postanova Kabinetu Ministriv Ukraïni vid 24.09.1999 № 1767 : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1767-99-p

7. «Pro zatverdzhennja naboriv produktiv harchuvannja, naboriv neprodovol'chih tovariv ta naboriv poslug dlja osnovnih social'nih i demografichnih grup naselennja» Postanova Kabinetu Ministriv Ukraïni vid 14.04.2000 № 656 : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/656-2000-p

8. «Pro zatverdzhennja Metodiki viznachennja prozhitkovogo minimumu na odnu osobu ta dlja osib, jaki vidnosjat'sja do osnovnih social'nih i demografichnih grup naselennja» nakaz Minpraci, Minekonomiki ta Derzhkomstatu Ukraïni vid 17.05.2000 № 109/95/157 : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0347-00

9. «Derzhavnij klasifikator social'nih standartiv i normativiv» nakaz Minsocpolitiki vid 17.06.2002 № 293 : http://ua-info.biz/legal/basepe/ua-xmwxwr/index.htm

10. «Pro Derzhavnyj byudzhet na 2005-2014 rr.» Zakony Ukrayiny vid 23.12.2004 №2285-IV, 20.12.2005 №3235-IV,19.12.2006 №489-V, 28.12.2007 №107-VI, 26.12.2008 №835-VI, 27.04.2010 №2154-VI, 23.12.2010 №2857-VI, 22.12.2011 №4282-VI, 06.12.2012 №5515-VI, 16.01.2014 №719-VII.

11. «Pro oplatu praci» Zakon Ukrayiny vid 24.03.1995 №108/95-VR : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/108/95-vr

12. Prozhytkovyj minimum – standart gidnogo zhyttya chy minimum dlya fizychnogo vyzhyvannya? : http://www.psv.org.ua/arts/Aktualno/view-2408.html

13. «Socialnyj zvit za 2013 rik». Naukovo-doslidnyj instytut socialno-trudovyx vidnosyn Ministerstva socialnoyi polityky Ukrayiny.

14. Fesenko A.M. Diyevist systemy socialnyx garantij v Ukrayini: krytychnyj analiz / A.M. Fesenko, B.B. Bondarecz // Naukovi praci. Sociologiya. – Vypusk 172. Tom 184. – 2012. – S.106-110.

15. Czogorich prozhytkovyj minimum ukrayincya utrychi menshyj, anizh svitova mezha bidnosti : http://zik.ua/ua/news/2015/02/15/tsogorich_prozhytkovyy_minimum_ukraintsya_utrychi_menshyy_anizh_svitova_mezha_bidnosti_564587

16. Shhodo udoskonalennja metodiki viznachennja spozhivchogo koshika : http://www.niss.gov.ua/articles/1233/

ДАНІ ПРО АВТОРА
Маслик Роксоляна Орестівна, аспірантка
Львівська державна фінансова академія
вул. Кульпарківська 133, 16, м. Львів, 79000, Україна
e-mail: rudzinska.r@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Маслик Роксоляна Орестовна, аспирантка
Львовская государственная финансовая академия
ул. Кульпарковская 133, 16 м. Львов, 79000, Украина
e-mail: rudzinska.r@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR
Maslyk Roksolyana Orestovna, graduate student
Lviv State Academy of Finance
133, 16 Kulparkivska Street, Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: rudzinska.r@gmail.com

УДК 336.14

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ОСНОВИ СИСТЕМИ КАЗНАЧЕЙСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Добруцький А.С.

У статті міститься інформація щодо нормативно-правової бази системи казначейського обслуговування розпорядників бюджетних коштів, сучасного стану системи в цілому та перспективи розвитку. Особливу увагу приділено процесу взаємодії органів Казначейства з розпорядниками коштів, та взаємодії Державної казначейської служби України з іншими учасниками бюджетного процесу. Проаналізовано основні нормативно-правові документи, якими керуються органи Казначейства в процесі своєї діяльності та наведено напрями вдосконалення законодавчої бази.

Ключові слова: *казначейська система, розпорядники коштів, система казначейського обслуговування, нормативно-правова база.*

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЙ ОСНОВЫ СИСТЕМЫ КАЗНАЧЕЙСКОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ

Добруцкий А.С.

В статье содержится информация о нормативно-правовой базе системы казначейского обслуживания распорядителей бюджетных средств, современного состояния системы в целом и перспективы ее развития. Особенное внимание удалено процессу взаимодействия органов Казначейства с распорядителями средств, а также взаимодействию Государственной казначейской службы Украины с другими участниками бюджетного процесса. Проанализировано основные нормативно-правовые документы, которыми руководствуются органы Казначейства в процессе своей деятельности и наведены пути усовершенствования законодательной базы.

Ключевые слова: *казначейская система, распорядители средств, система казначейського обслуживания, нормативно-правовая база.*

PERFECTION OF METHODOLOGICAL BASIS OF TREASURY SERVICE SYSTEM

Dobrutskyi A.S.

In the article there is information about the normatively-legal base of treasury system maintenance of budgetary managers facilities, modern state of the system on a whole and prospects of development. The special attention is spared to the process of co-operation organs of Treasury with the managers of money, and co-operating of Government treasury service of Ukraine with other participants of budgetary process. Basic normatively-legal documents that is followed by the organs of Treasury in the process of the activity and directions over of perfection of legislative are brought are analysed.

Keywords: *treasury system, money managers, Treasury service system, normatively-legal base.*

Постановка проблеми та її актуальність. В сучасній Україні кожного дня розширюється, удосконалюється нормативно-правова база. Стосується вона різних аспектів, життєво важливих для нашої країни в даний час, проте реформування системи казначейського обслуговування просувається не надто жваво.

На шляху побудови та становлення ринкових відносин перед Україною постали проблеми, які потребують нагального вирішення. Удосконалення існуючої нормативно-правової бази та розробка елементів системи казначейського обслуговування розпорядників бюджетних коштів – одні із невідкладних завдань нормотворчості у бюджетно-правовій галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження системи казначейського обслуговування зробили у своїх працях С.О. Булгакова[3], П.Г. Петрашко, О.О. Чечуліна [7], С.І. Юрій [9,10], О.С. Даневич [10], С.І. Харченко, К.М. Огданський, О.П. Гетьманець [5], І.Я. Чугунов [8]та інші.

Мета дослідження. Розглянути існуючу нормативно-правову базу системи казначейського обслуговування, виокремити її ключові елементи і дослідити можливості її вдосконалення в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні Державна казначейська служба України (далі - ДКСУ) у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, бюджетним кодексом України, актами Президента України і Кабінету Міністрів України, Указом Президента України від 13.04.2011 № 460/2011 «Про Положення про Державну казначейську службу України»[2], наказами Міністерства фінансів України, іншими актами законодавства України, а також дорученнями Президента України та Міністра фінансів України.

У бюджетному процесі на всіх його стадіях задіяні учасники бюджетного процесу, це установи та посадові особи, які наділені бюджетними повноваженнями (правами та обов'язками з управління бюджетними коштами), законодавчі і виконавчі органи державної влади, органи грошово-кредитного регулювання та державного (муніципального) контролю. Кожен учасник бюджетного процесу діє тільки в межах своїх повноважень і несе відповідальність згідно з чинним законодавством. Відповідно до вимог Бюджетного кодексу України[1] на всіх стадіях бюджетного процесу здійснюється контроль за дотриманням бюджетного законодавства, аудит та оцінка ефективності управління бюджетними коштами відповідно до законодавства. Бюджетним кодексом України закріплено низку чітких норм регулювання стадій бюджетного процесу – від стадії підготовки і розробки проекту закону про Державний бюджет України до розгляду звіту про його виконання.

При казначейському обслуговуванні в органах Казначейства бюджетним установам відкриваються рахунки у встановленому законодавством порядку. Обслуговування установ України, які функціонують за кордоном, здійснюється у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України.

З метою формування переліку всіх розпорядників та одержувачів бюджетних коштів та відповідно до Бюджетного кодексу України ДКСУ веде Єдиний реєстр розпорядників та одержувачів бюджетних коштів. Державна казначейська служба України є користувачем мережі головного розпорядника коштів, який повністю відповідає за достовірність даних, наведених у мережі.

ДКСУ реєструє одержані з Міністерства фінансів України річний розпис призначень державного бюджету та розпис асигнувань загального фонду державного бюджету й відображає дані на відповідних рахунках бухгалтерського обліку в автоматизованому режимі. Упродовж трьох календарних днів витяги з річного розпису призначень державного бюджету та помісячного розпису асигнувань загального фонду державного бюджету доводяться до головних розпорядників коштів, що є підставою затверджувати в установленому порядку кошториси доходів і видатків та плани

© Добруцький А.С., 2015

асигнувань. Установи та організації вищого рівня затверджують кошториси доходів і видатків і плани асигнувань своїм підвідомчим установам та організаціям.

Головні розпорядники коштів упродовж трьох робочих днів після отримання витягу з розпису бюджету подають Державній казначейській службі України розподіл показників зведених кошторисів доходів і видатків та розподіл показників зведених планів асигнувань із загального фонду бюджету в розрізі розпорядників коштів нижчого рівня та одержувачів по територіях відповідно до мережі на паперових та електронних носіях. Відповідають за достовірність даних головні розпорядники бюджетних коштів.

Державна казначейська служба України здійснює контроль за відповідністю вказаних у зазначених документах загальних сум у розрізі територій сумам, зазначеним у розписі видатків бюджету, та відображає зазначену інформацію на відповідних рахунках бухгалтерського обліку в автоматизованому режимі.

ДКСУ впродовж п'яти робочих днів узагальнює одержані дані, формує річний розпис призначень державного бюджету та помісячний розпис асигнувань загального фонду держбюджету за територіями, у розрізі розпорядників коштів нижчого рівня для кожного управління ДКСУ, та відображає зазначену інформацію на відповідних бухгалтерських рахунках. Упродовж трьох календарних днів витяги з річного розпису призначень держбюджету та помісячного розпису асигнувань за територіями доводяться до розпорядників коштів та одержувачів, які обслуговуються в управлінні.

Головні розпорядники, своєю чергою, впродовж трьох робочих днів подають відповідному управлінню у розрізі розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачів розподіл показників зведених кошторисів і планів асигнувань, які звіряються з даними бухгалтерського обліку виконання бюджетів і відображаються на відповідних бухгалтерських рахунках.

Розпорядники коштів усіх рівнів наступного робочого дня після отримання витягу з розпису подають затверджені кошториси доходів і видатків і плани асигнувань відповідним органам ДКСУ, де вони звіряються з даними отриманого розпису та відображаються на відповідних рахунках, відкритих за рахунками позабалансового обліку, в автоматизованому режимі. У разі невідповідності кошторисів і планів асигнувань витягові, отриманому від відповідних органів ДКСУ, розпорядники повинні доопрацювати зазначені документи.

Розпорядники та одержувачі бюджетних коштів державного і місцевих бюджетів, які перебувають на казначейському обслуговуванні здійснюють реєстрацію зобов'язань в органах ДКСУ відповідно до вимог Порядку обліку зобов'язань розпорядників коштів бюджету в органах Державного ДКСУ, затвердженого наказом Державного казначейства України від 09.08.2004 №136 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 30.08.2004 за №1068/9667.

При здійсненні господарської діяльності розпорядники бюджетних коштів повинні керуватись положенням частини 6 статті 51 Бюджетного кодексу України, згідно з яким будь-які зобов'язання, взяті фізичними та юридичними особами без відповідних бюджетних асигнувань або ж з перевищенням повноважень, встановлених Бюджетним кодексом України, законом про Державний бюджет України та рішенням про місцевий бюджет на відповідний рік, вважаються небюджетними зобов'язаннями і не підлягають оплаті за рахунок бюджетних коштів. Узяття таких зобов'язань є бюджетним правопорушенням.

Видача готівки на потреби, передбачені кошторисами (заробітна плата, відрядження, господарські витрати тощо) здійснюється на основі поданої до органу ДКСУ Заявки на видачу готівки, на підставі якої виписуються грошові чеки на отримання готівки з поточних рахунків. Уповноважені особи, зазначені у заявці, на підставі виданих чеків отримують готівку з поточних рахунків, відкритих в установах банків на ім'я органів казначейської служби..

У процесі касового виконання бюджету за видатками органи ДКСУ перевіряють законність підстави для здійснення платежів, відповідність платежів вимогам обліку і контролю за зобов'язаннями, а також правильність оформлення розрахункових документів. При недотриманні встановлених вимог орган ДКСУ відмовляє в оплаті рахунків розпорядників бюджетних коштів.

На розвитку вітчизняної економіки позначаються наслідки 2014 року, збереження негативного зовнішньоекономічного фону, продовження військового конфлікту на сході України, глибока девальвація національної грошової одиниці та прискорення інфляції. Для реагування на зазначені виклики було проведено роботу із уточненням прогнозу макропоказників, який відповідає прогнозу МВФ та враховує ключові положення нової програми співпраці України з Міжнародним валютним фондом. Без подальшого проведення дієвих реформ ми не матимемо можливості фінансувати повною мірою навіть ті заходи, що спрямовані на виконання вимог чинного законодавства. Така ситуація в економіці країни спонукає до режиму жорсткої економії, оптимізації видатків бюджету та перегляду існуючої системи державних цільових програм з урахуванням переходу до нової системи бюджетного планування, спрямованої на досягнення стратегічних цілей.

Головним розпорядникам бюджетних коштів необхідно провести аналіз виконання бюджетних програм та уточнити їх перелік відповідно до положень Стратегії оптимізації кількості бюджетних програм, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 06.04.2011 N 292-р «Питання оптимізації кількості бюджетних програм» (Розпорядження N 292-р), та Стратегії розвитку системи управління державними фінансами, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 N 774-р (Розпорядження N 774-р) (за результатами виконання завдань якої, зокрема, передбачено оптимізувати бюджетні видатки відповідно до пріоритетів державної політики), а також здійснити оцінку ефективності бюджетних програм у 2014 році, як це передбачено статтею 20 Бюджетного кодексу України.

Висновки. Зрозуміло, що Державна казначейська служба України досягла певного рівня розвитку. Але говорити про досконалість робити Державної казначейської служби України ще не варто. На сьогодні склалася ситуація де є необхідність у подальшому розвитку Державного казначейства і з огляду на його функціональне навантаження, і з огляду на розширення охоплення казначейським обслуговуванням, виходячи з реальної ситуації.

Державна казначейська служба України впродовж свого існування змушена була оперативно вирішувати проблемні питання, пов'язані і з охопленням у найкоротші терміни казначейським обслуговуванням якомога більше бюджетних установ та одержувачів бюджетних коштів, і з отриманням звітності, тобто створенням достовірної бази даних про виконання бюджету за допомогою різних механізмів з використанням сучасних технологій, у тому числі Національного банку України.

Сучасна система казначейського обслуговування державного бюджету України потребує вдосконалення з урахуванням досвіду існуючих систем у розвинених країнах світу. Необхідність удосконалення функціонування

казначейської системи казначейського обслуговування країни необхідно, перш за все, для оптимізації часу та удосконалення існуючої системи обслуговування розпорядників та одержувачів бюджетних коштів. Проте багато аспектів залежить також від наповнення доходної частини бюджету, адже без фінансової складової нанівець зійде вся суть казначейського обслуговування.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI поточна редакція – від 01.01.2014. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17.

2. Положення «Про Державну казначейську службу України», затверджено Указом Президента України № 460/2011 від 13 квітня 2011р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/460/2011.

3. Булгакова С.О. Бюджетна система: Навч. посіб./ Булгакова С.О. Василенко Л.І., Єрмошенко Л.В., Огонь Ц.Г., Масленнікова Т.О., Чечуліна О.О. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002.

4. Булгакова С.О. Управління фінансовими ресурсами у системі Казначейства [Текст] / С.О. Булгакова // Фінанси України. - 2011. - №7. - С.18-29.

5. Гетьманець О.П. Проблеми реалізації повноважень Державного казначейства України щодо контролю за дотриманням бюджетного законодавства [Електронний ресурс] / О.П. Гетьманець // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2010. –№ 3 (50). – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua.

6. Сушко Н.І. Повноваження казначейських органів в контексті реалізації положень Бюджетного кодексу // Казна України – 2011 - №1- с.21-23

7. Чечуліна О.О. Повноваження Державного казначейства України при виконанні Державного бюджету //Вісник КНТУ. - 2007. - №3. – С.53-59.

8. Чугунов І.Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання /І.Я. Чугунов. - К.: НДФІ,2005.-260 с.

9. Юрій С.І. Казначейська система: підручник / Юрій С.І., Стоян В.І., Мац М.Й. – Тернопіль: Карт Бланш, 2009 – с.580

10. Юрій С.І. Казначейська система : підручник. – Вид. 2-ге, [перероб. та доп.] / С.І.Юрій, В.І. Стоян, О.С. Даневич. – Тернопіль : Вид-во «Карт-бланш», 2006. – 818 с.

References

1. Bjudzhetnyj kodeks Ukrai'ny vid 08.07.2010 № 2456-VI potochna redakcija – vid 01.01.2014. : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17.

2. Polozhennja «Pro Derzhavnu kaznachejs'ku sluzhbu Ukrai'ny», zatverdzheno Ukazom Prezydenta Ukrai'ny № 460/2011 vid 13 kvitnja 2011r. : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/460/2011.

3. Bulgakova S.O., Vasylenko L.I., Jermoshenko L.V., Ogon' C.G., Maslennikova T.O., Chechulina O.O. Bjudzhetna systema: Navch. posib. – K.: Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t, 2002.

4. Bulgakova S.O. Upravlinnja finansovymy resursamy u systemi Kaznachejstva // Finansy Ukrai'ny. - 2011. - №7. - S.18-29.

5. Get'manec' O.P. Problemy realizacii' povnovazhen' Derzhavnogo kaznachejstva Ukrai'ny shho do kontrolju za dotrymannjam bjudzhetnogo zakonodavstva // Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo universytetu vnutrishnih sprav. – 2010. – № 3 (50). : http://www.nbuv.gov.ua.

6. Sushko N.I. Povnovazhennja kaznachejs'kyh organiv v konteksti realizacii' polozhen' Bjudzhetnogo kodeksu // Kazna Ukrai'ny – 2011 - №1- s.21-23

7. Chechulina O.O. Povnovazhennja Derzhavnogo kaznachejstva Ukrai'ny pry vykonanni Derzhavnogo bjudzhetu //Visnyk KNTU. - 2007. - №3. – S.53-59.

8. Chugunov I.Ja. Teoretychni osnovy systemy bjudzhetnogo reguljuvannja K.: NDFI,2005.-260 s.

9. Jurij S.I., Stojan V.I., Mac M.J. Kaznachejs'ka systema: pidruchnyk – Ternopil': Kart Blansh, 2009 – s.580

10. Jurij S.I., Stojan, O.S. Danevych. Kaznachejs'ka systema : pidruchnyk. – Vyd. 2-ge, [pererob. ta dop.] – Ternopil' : Vyd-vo «Kart-blansh», 2006. – 818 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Добруцький Андрій Сергійович, аспірант кафедри фінансів
Київський національний торговельно-економічний університет
вул. Кіото 19, м. Київ, 02000, Україна
e-mail: dobrik.kiev@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Добруцкий Андрей Сергеевич, аспирант кафедры финансов
Киевский национальный торгово-экономический университет
ул. Киото 19, г. Киев, 02000, Украина
e-mail: dobrik.kiev@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR
Dobrutskyi Andrii Serhiyovuch, graduate student of Finance Department
Kyiv National University of Trade and Economics
Kioto 19 Street, Kyiv , 02000, Ukraine
e-mail: dobrik.kiev@mail.ru

УДК 336.142.3

БЮДЖЕТ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Гусаревич Н.В.

Предметом дослідження *є теоретичні та практичні питання бюджету як інструменту соціально-економічного розвитку країни.*

Метою дослідження *є розкриття сутності та ролі бюджету в системі соціально-економічного розвитку країни, визначення інституційного підходу у процесі формування та реалізації бюджетної політики, відповідно до змін суспільного середовища.*

Методи дослідження. *У роботі застосовано сукупність наукових методів та підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.*

Результати роботи. *Розкрито сутність та роль бюджету як інструменту соціально-економічного розвитку країни. Визначено основні напрями підвищення ефективності бюджетно-податкової політики в умовах інституційних перетворень. Обгрунтовано доцільність підвищення якісного рівня бюджетного планування та прогнозування на основі програмно-цільового методу формування бюджету, що сприятиме посиленню позитивного впливу бюджетної політики на соціальний розвиток та економічне зростання як передумови підвищення життєвого рівня та добробуту населення.*

Галузь застосування результатів роботи. *Управління державними фінансами. Бюджетне планування у системі фінансово-економічних відносин.*

Висновки. *Із метою посилення впливу бюджетної системи на соціально-економічний розвиток суспільства потрібно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості і прозорості бюджету, ефективності витрачання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого фінансового контролю. Таким чином бюджетна політика як інструмент державного регулювання суспільного розвитку є сукупністю фінансових відносин, інституційного забезпечення щодо формування та використання бюджетних коштів, спрямованих на досягнення фінансово-економічної збалансованості, результативності економічних перетворень.*

Ключові слова*: бюджет, доходи бюджету, видатки бюджету, бюджетна політика, бюджетне регулювання, податкове регулювання, середньострокове бюджетне прогнозування та планування.*

БЮДЖЕТ КАК ИНСТРУМЕНТ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ

Гусаревич Н.В.

Предметом исследования *являются теоретические и практические вопросы бюджета как инструмента социально-экономического развития страны.*

Целью исследования *является раскрытие сущности и роли бюджета в системе социально-экономического развития страны, определение институционального подхода в процессе формирования и реализации бюджетной политики, в соответствии с изменениями общественной среды.*

Методы исследования*. В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурный, сравнительный, факторный методы, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.*

Результаты работы. *Раскрыта сущность и роль бюджета как инструмента социально-экономического развития страны. Определены основные направления повышения эффективности бюджетно-налоговой политики в условиях институциональных преобразований. . Обоснована целесообразность повышения качественного уровня бюджетного планирования и прогнозирования на основе программно-целевого метода формирования бюджета, что будет способствовать усилению положительного влияния бюджетной политики на социальное развитие и экономический рост как предпосылки повышения жизненного уровня и благосостояния населения.*

Область применения результатов работы. *Управление государственными финансами. Бюджетное планирование в системе финансово-экономических отношений.*

Выводы. *С целью усиления влияния бюджетной системы на социально-экономическое развитие общества нужно принимать меры, направленные на повышение уровня сбалансированности и прозрачности бюджета, эффективности расходования бюджетных средств, совершенствования межбюджетных отношений, обеспечение качественного выполнения бюджетов всех уровней, осуществление действенного финансового контроля. Таким образом бюджетная политика как инструмент государственного регулирования общественного развития является совокупностью финансовых отношений, институционального обеспечения по формированию и использованию бюджетных средств, направленых на достижение финансово-экономической сбалансированности, результативности экономических преобразований.*

Ключевые слова: *бюджет, доходы бюджета, расходы бюджета, бюджетная политика, бюджетное регулирование, налоговое регулирование, среднесрочное бюджетное прогнозирование и планирование.*

BUDGET AS A TOOL FOR SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT COUNTRIES

Gusarevych N.V.

The subject of research *is theoretical and practical aspects of the budget as a tool for socio-economic development.*

The aim *of the nature and role of the budget in the social and economic development, the definition of the institutional approach in the formulation and implementation of fiscal policy, according to changes in the social environment.*

Research methods*. The paper used a set of scientific methods and approaches, including systemic, structural, comparative, factorial methods that allowed to realize conceptual integrity of the study.*

The results of the work*.. The essence and role of the budget as a tool for socio-economic development. The main directions of improving the efficiency of fiscal policy in terms of institutional reforms. . The necessity of increasing the quality of budget planning and forecasting based on program-target method of budgeting that will strengthen the positive impact of fiscal policy on social development and economic growth as a prerequisite for raising the living standards and welfare.*

Range of application performance*. Management of public finances. Budget planning in the system of financial and economic relations.*

 © Гусаревич Н.В., 2015

Conclusions. *In order to enhance the impact of the budget system for the social and economic development of society need to take measures to improve balance and budget transparency, effectiveness of budget spending, improve intergovernmental relations, ensure quality execution of budgets of all levels, the implementation of effective financial control. Thus fiscal policy as a tool of state regulation of social development is a combination of financial relations, institutional support for the formation and use of budget funds aimed at achieving economic and financial balance, the impact of economic reforms.*

Tags: *budget, budget revenues, budget expenditures, fiscal policy, budget management, tax regulation, medium-term budget forecasting and planning.*

Постановка проблеми. Бюджет є одним із вагомих інструментів соціально-економічного розвитку країни, оскільки у процесі формування здійснюється розробка основних напрямів використання бюджетних коштів, керуючись необхідністю вирішення завдань, які стоять перед суспільством на даному етапі його розвитку. Соціально-економічний розвиток суспільства вимагає використання бюджетної політики як дієвого інструменту державного регулювання економічних та соціальних відносин. Важливим є визначення пріоритетів бюджетної політики, у тому числі на середньострокову перспективу, виходячи з основних засад соціально-економічного розвитку країни, удосконалення державного регулювання у сфері формування доходів бюджету, планування та використання видатків бюджету, міжбюджетних відносин, що підвищить рівень ефективності функціонування економічної та бюджетної системи в цілому. Задіяння регуляторного потенціалу складових бюджетної політики потребує подальшого дослідження взаємозв'язку бюджетних відносин і соціально-економічних процесів.

Підвищення якісного рівня механізмів формування дохідної та планування видаткової частини бюджету з врахуванням пріоритетів соціально-економічної стратегії посилює інституційні засади бюджетно-податкової політики. Реалізація завдань якої впливає на рівень і умови виконання державою функцій, фінансову та соціальну збалансованість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження сутності та ролі бюджету як інструменту державного регулювання соціально-економічних процесів зробили такі вітчизняні вчені як О. Василик [3], І. Запатріна, Л. Лисяк [4], І. Луніна, І. Лук'яненко, І. Лютий, В. Федосов, І. Чугунов [6], С. Юрія ін. Серед найбільш значущих наукових досліджень зарубіжних вчених із питань формування бюджетно-податкової політики можна назвати праці Дж. Б'юкенена [1], А. Вагнера, П. Самуельсона [5], Дж. Стігліца, В. Танзі, А. Улюкаєва, Г.Шахової.

Предметом дослідження є теоретичні і практичні питання формування бюджету як інструменту соціально-економічного розвитку країни.

Метою статті є розкриття сутності та ролі бюджету в системі соціально-економічного розвитку країни, визначення інституційного підходу у процесі формування та реалізації бюджетної політики, відповідно до змін суспільного середовища.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів та підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати дослідження. Стратегічні цілі та завдання соціально-економічного розвитку України на даний час передбачають продовження і поглиблення бюджетної та податкової реформ з метою формування та реалізації державної фінансової політики на якісно новому рівні.

Пріоритетним напрямом враховуючи інституційні перетворення вітчизняної економіки є удосконалення бюджетно-податкового законодавства. Зазначене надасть можливість підвищення інвестиційної складової економіки адміністративно-територіальних одиниць та збільшення обсягу податкових надходжень до зведеного бюджету, раціональне реформування податкової системи та використання податкового потенціалу територій для забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

Бюджет як суспільно-економічна категорія відображає відповідні відносини у процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту щодо вироблення, розподілу, споживання послуг і регулювання соціально-економічного розвитку з метою задоволення потреб суспільства. З іншого боку бюджет – це категорія, що синтезує у собі відносини, які виникають у процесі цілеспрямованого впливу держави на суспільне відтворення.

У бюджетній політиці відображаються суспільні інтереси, і завдяки їй реалізуються функції і завдання держави, вона формується у ході бюджетного процесу та передбачає визначення цілей і завдань у сфері державних фінансів, розробку механізму наповнення дохідної частини бюджету, вибору напрямів використання бюджетних коштів, управління фінансами у бюджетній сфері, здійснення за допомогою фінансово-бюджетних інструментів регулювання економічних і соціальних процесів.

Рівень збалансованості бюджетної політики впливає на темпи економічного розвитку, а також на інтегрований показник запасу стійкості бюджетної системи, який визначається сукупністю вагомих бюджетних показників, що характеризують стан бюджетної системи. Світовий досвід підтверджує, що бюджетна рівновага досягається при збалансованому бюджеті, який має впливати на темпи економічного зростання, рівень добробуту населення.

Із метою розробки та реалізації збалансованого бюджетного регулювання протягом певного часового інтервалу бюджетна політика повинна визначатися, з одного боку, з урахуванням циклічності економічного розвитку, з іншого – стану державних фінансів і запасу стійкості бюджетної системи, суттєве зменшення якої може призвести до ускладнення проведення ефективного бюджетного регулювання для позитивного впливу на економічне зростання. Система бюджетного регулювання як одна з основних складових системи державного регулювання економіки є сукупністю функціональних фінансово-бюджетних та економічних елементів, зокрема, дохідна частина бюджету, видаткова частина бюджету, дефіцит (профіцит) бюджету, державний борг, податкове регулювання, міжбюджетні відносини, економічні процеси країни, зовнішнє економічне середовище та взаємозв'язки між ними.

Бюджетна політика забезпечення та регулювання пріоритетів подальшого розвитку суспільства повинна враховувати відповідну переорієнтацію економіки на переважно ендогенні чинники економічного зростання з огляду на євроінтеграційні процеси. При цьому бюджет як вагомий елемент системи державного регулювання економіки має спиратися на довгострокову програму економічного й соціального розвитку країни. Основні напрями бюджетної політики мають формуватися із чітким виділенням пріоритетів, на засадах комплексного підходу з урахуванням виявлених проблем та аналізу внутрішніх і зовнішніх факторів, які визначають процеси розвитку суспільства.

Основним джерелом і механізмом реалізації пріоритетних напрямів бюджетної політики інноваційно-інвестиційного характеру має стати бюджет розвитку, значення якого, з огляду на необхідність реалізації стратегії довгострокового сталого економічного розвитку, має зростати.

Бюджетно-податкова політика має бути заснована на принципах передбачуваності рівня податкового навантаження і стабільності формування доходів бюджету. Необхідно обґрунтувати кількість податків та зборів, які справляються в Україні, з урахуванням витрат, які пов'язані з їх справлянням.

Важливо відмітити, що в багатьох країнах кількість податків не перевищує десяти: Німеччина – дев'ять податків, Китай – сім податків, Іспанія - вісім податків, Нідерланди - дев'ять податків, Норвегія - чотири податки, Португалія - вісім податків, Франція - сім податків, Швеція - чотири податки.

Враховуючи зазначене доцільно скасувати численні спеціальні податки і збори, частка яких не перевищує трьох відсотків доходів бюджету. При цьому важливо застосовувати комплексний підхід, що дозволить не тільки удосконалити інструменти податкового регулювання, а й структурувати їх застосування в часі.

З метою підвищення обґрунтованості прийнятих управлінських рішень важливим є здійснення комплексної оцінки наслідків передбачуваних і проведених заходів бюджетно-податкової політики. Підвищенню передбачуваності податкового навантаження, стабільності формування доходів бюджету сприятиме визначення бюджетних параметрів на середньострокову перспективу. Разом з тим, підвищення якості прогнозування податкового навантаження вимагає попереднього розгляду та прийняття в рамках фінансової політики варіантів зміни податкового навантаження залежно від впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, що характеризуються високим ступенем невизначеності, зокрема динаміка соціально-економічних показників, зміна податкового та бюджетного законодавства, підвищення привабливості території як об'єкта для інвестицій тощо.

Метою бюджетної політики є забезпечення відповідного рівня соціально-економічного розвитку суспільства з урахуванням збалансованості державних фінансів, що реалізується через інститути бюджетного регулювання, державного фінансового контролю. Державне регулювання в сучасних умовах являє собою макроекономічний регулятор відтворювальних процесів, спрямований на реалізацію стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку держави. Перспективне прогнозування видатків бюджету є важливим інструментом державного регулювання економічних і соціальних процесів, оскільки обґрунтовує напрями використання бюджетних коштів у майбутньому з урахуванням визначених цілей та пріоритетів соціально-економічного розвитку держави на середньо- та довгострокову перспективу. Сучасний етап розвитку бюджетних відносин характеризується посиленням ролі бюджетних видатків у процесі регулювання соціально-економічного розвитку держави та регіонів.

Бюджетне регулювання у сфері видатків є важливою складовою фінансової політики, яка суттєво впливає на соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць та держави в цілому. Від якості та своєчасності прийняття рішень з питань, зокрема, формування бюджетних видатків залежить збалансованість державних фінансів, рівень ефективності державного регулювання економічних процесів. Через видатки бюджету уособлюється роль держави у регулюванні економічних процесів, забезпеченні макроекономічного зростання, соціальних гарантій населення, вдосконалення структури суспільного виробництва. Бюджетні видатки є важливим інструментом впливу на розвиток економіки і соціальної сфери, оскільки за їх допомогою держава може змінювати структуру виробництва, впливати на результати діяльності економічних суб'єктів, здійснювати соціальні перетворення.

Видатки бюджету за своєю економічною сутністю є інструментом розподілу і перерозподілу централізованого грошового фонду держави та його використання за цільовим призначенням для зростання суспільного добробуту. Зміст і характер бюджетних видатків полягає у забезпеченні виконання державою своїх функцій. Призначенням бюджетних видатків є задоволення важливих потреб суспільства у розвитку економіки і соціальної сфери, державного управління, оборони, забезпечення громадського порядку, безпеки держави тощо. За допомогою бюджетних видатків здійснюється підтримка соціально незахищених верств населення, обсяг якої відповідає економічним можливостям суспільства. Бюджетні видатки здатні активно впливати на економічне зростання, передусім завдяки пріоритетному фінансуванню наукових досліджень, розвитку найважливіших галузей економіки, вирівнюванню регіональних диспропорцій.

Держава використовує різні форми впливу на економіку – надання субсидій організаціям і населенню, здійснення державних інвестицій, бюджетне фінансування галузей, що визначають науково-технічний прогрес, через відповідні зміни економічних пропорцій. Бюджетні видатки застосовуються для галузевого і територіального перерозподілу фінансових ресурсів із урахуванням вимог найбільш раціонального розміщення виробничих сил, економічного зростання в регіонах та у державі в цілому.

У видатках бюджету знаходить відображення бюджетна політика у сфері державного регулювання та стимулювання виробництва, забезпечення розвитку науково-технічного прогресу, зовнішньоекономічної діяльності. Вплив видатків бюджету на соціально-економічне зростання посилюється завдяки запровадженню науково обґрунтованих методів визначення пріоритетних напрямів, структури та обсягів бюджетних ресурсів, запровадження механізму упорядкування бюджетних програм, вчасного перегляду відповідно до потреб сьогодення вже існуючих, затвердження порядків використання коштів бюджету з метою окреслення напрямів їх використання в межах бюджетної програми та недопущення нецільового спрямування. Перелік видатків, їх склад і структура не є сталими і постійно змінюються залежно від наявної економічної ситуації, змін пріоритетів у спрямуванні коштів. Бюджетні видатки використовуються для розподілу фінансових ресурсів держави за різними ознаками – територіальними, галузевими тощо з метою їх раціонального розміщення та ефективного використання, сприяння соціально-економічному розвитку країни. Видатки бюджету можна характеризувати за кількісними показниками, пов'язаними із обсягами бюджетних ресурсів, та якісними показниками, які визначають економічну природу і суспільно-корисне призначення кожного виду видатків.

При виборі напрямів спрямування державних видатків визначальними є стратегічні орієнтири розвитку держави, у тому числі створення відповідних умов для оптимальної структурної перебудови економіки, збереження і розвиток людського і соціального капіталу, інноваційного розвитку, сприянню розробки та запровадженню наукоємних, конкурентоспроможних технологій. Бюджетна політика у сфері видатків формується на основі соціально-економічної політики, яка виходить, з одного боку, із необхідності підвищити конкурентоспроможність країни, стати рівноправним учасником світових економічних і фінансових відносин, з іншого – з потреби підвищення рівня забезпечення населення і державних суспільних послуг. Зазначене потребує реалізації стратегії економічного зростання на якісно новому технологічному рівні, збільшення обсягу видатків бюджету на соціальні потреби, при цьому важливо посилювати обґрунтованість бюджетно-податкового регулювання.

Актуальним для будь-якого суспільства є визначення рівня соціальних видатків. Розвинені країни світу мають досить високі стандарти соціального забезпечення та відповідний рівень видатків на соціальні потреби. Незважаючи на різні позиції щодо визначення рівня видатків соціального спрямування, не виникає сумніву, що високий рівень соціального забезпечення населення неможливий у бідній країні, тому єдиною передумовою його підвищення є реалізація стратегії прискореного економічного зростання. Спрямованість державної політики на реалізацію стратегії прискореного економічного зростання не виключає збереження наявного рівня соціальної підтримки і навіть її збільшення за умов оптимізації структури бюджетних видатків щодо забезпечення їх пріоритетного спрямування на суспільний розвиток.

Спрямування коштів на реалізацію пріоритетних завдань держави, що мають на меті розробку та використання інноваційних технологій, розвиток людського капіталу, є важливим напрямом ефективної бюджетної політики. Якість та обсяг людського капіталу держави – важливий фактор забезпечення її економічного зростання. У розвинених країнах держава бере на себе значну частину витрат на відтворення людського капіталу, стимулюючи попит на наукові знання та фінансування програм інноваційного розвитку. Держава, впливаючи на поступове підвищення якості людського капіталу, збільшення кількості висококваліфікованих кадрів та на відповідне використання їх потенціалу, підвищує можливості країни у забезпеченні економічного зростання. Видаткова частина бюджету здійснює відчутний вплив як на розвиток окремих галузей і економіки в цілому, так і на рівень соціального розвитку суспільства. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема оптимального розподілу обмежених бюджетних ресурсів між напрямами соціально-економічного розвитку країни.

Враховуючи рівень наповнюваності бюджету в сучасних умовах вагомими є завдання скорочення бюджетного дефіциту та підвищення рівня результативності використання бюджетних коштів. Зазначене передбачає підвищення частки державних витрат в інноваційному секторі економіки; удосконалення системи державних закупівель; програмно-цільового методу шляхом оптимізації кількості бюджетних програм, визначення їх оптимальної структури та змісту; запобігання дублюванню функцій, покладених на головних розпорядників бюджетних коштів; удосконалення процесу управління бюджетними програмами; підвищення рівня відповідальності головних розпорядників бюджетних коштів за порушення вимог бюджетного законодавства.

Соціальні пріоритети бюджетної політики мають зменшувати нерівномірність ринкового механізму розподілу доходів, розв’язувати проблеми подолання бідності, з огляду на поступове зниження рівня соціальних зобов’язань держави, як наслідку економічного зростання, адресності бюджетних потоків на соціальні потреби та застосування стимулів до продуктивної діяльності. Спрямованість заходів у сфері управління бюджетним процесом у залежності від визначених пріоритетів формує різні типи бюджетної політики, вибір серед яких, розвиток і співвідношення складових елементів у системі державного регулювання економіки залежить від особливостей стану та завдань соціально-економічного розвитку країни та територій.

На даному етапі розвитку програмно-цільового методу важливим завданням є оптимізація кількості бюджетних програм з урахуванням принципів: системності і послідовності реалізації політики у сфері бюджетного планування, що надасть можливість для визначення ефективної структури та змісту бюджетних програм, забезпечення достатнього рівня якості функціонування державних інституцій; цілісності, що надасть можливість для взаємоузгодження видатків за бюджетною програмою з соціально-економічними прогнозами розвитку країни на середньострокову перспективу, показниками розвитку окремих галузей економіки та органів державної влади на коротко- і середньостроковий періоди; прозорості, що сприятиме підвищенню взаємозв'язку планування бюджетної програми відповідно до завдань і функцій органів виконавчої влади; дотримання інтересів держави з метою розроблення планів діяльності головних розпорядників бюджетних коштів виходячи з необхідності реалізації загальнодержавної соціально-економічної політики та забезпечення економічної безпеки держави; результативності з метою досягнення відповідних результатів за умови використання мінімального обсягу бюджетних коштів; ефективності з метою досягнення поставленої мети у процесі виконання бюджетної програми; цільового використання бюджетних коштів, що надасть можливість спрямування бюджетних коштів на цілі та завдання, визначені планом діяльності головних розпорядників бюджетних коштів.

Доцільним є подальше посилення системності та послідовності у реалізації бюджетно-податкової політики, визначення оптимальної структури та змісту бюджетних програм, їх відповідність показникам розвитку галузей економіки на середньостроковий та довгостроковий періоди. Розробка бюджетно-податкової стратегії із врахуванням циклічності соціально-економічних процесів, бюджетної збалансованості, запровадження системного оцінювання ступеня досягнення поставлених завдань сприятиме дієвому перетворенню вітчизняної економіки у напрямі інноваційної моделі розвитку.

Перспективне бюджетне планування на основі програмно-цільового підходу надає можливість встановлювати чіткі пріоритети у сфері бюджетних видатків, розробляти і реалізовувати ефективну бюджетну політику, посилювати бюджетний контроль та підвищити відповідальність головних розпорядників за розподілом і використанням бюджетних коштів. Зазначене, безперечно, сприятиме посиленню позитивного впливу бюджетної політики на соціальний розвиток та економічне зростання як передумови підвищення життєвого рівня та добробуту населення.

Подальше вдосконалення застосування програмно-цільового методу бюджетування потребує використання принципів перспективного бюджетного прогнозування та планування. Зокрема, розпорядники бюджетних коштів повинні складати стратегічні плани своєї діяльності, які визначають головну мету, цілі, завдання, перелік програм та очікувані результати у довгостроковій перспективі відповідно до встановлених державою пріоритетів. При визначенні видатків на бюджетну програму на плановий рік кожен головний розпорядник повинен оцінити необхідні та можливі бюджетні ресурси для її продовження у наступних за плановим роках, очікуваний результат і вплив від впровадження бюджетної програми у плановому році на обсяг відповідних видатків у наступні періоди. При цьому видатки на наступні роки повинні розраховуватися, виходячи з наявних ресурсів та з урахуванням можливих структурних змін в діяльності головного розпорядника. Зазначене передбачає розробку кількісних та якісних показників результативності – критеріїв оцінки і аналізу бюджетних програм щодо обсягів затрат, досягнення необхідних результатів, рівня ефективності і якості, що характеризують результати виконання програми та надають можливість здійснити оцінку використання бюджетних коштів.

На сучасному етапі розвитку державних фінансів важливим є підвищення ефективності видатків бюджету як дієвого інструменту впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. Економічна сутність ефективності державних видатків як складової системи бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку полягає у сукупності досягнутих результативних показників, що відповідають основним цілям та завданням бюджетних призначень з урахуванням обсягу здійснених видатків бюджету, дієвості інституційних перетворень розвитку суспільного середовища. Доцільним є удосконалення інституційних засад результативності бюджетної системи, у тому числі формування доходів бюджету з урахуванням виваженої податкової політики, ефективного планування та використання видатків бюджету, регулювання міжбюджетних відносин, управління державним боргом виходячи з циклічності економічного розвитку, стану державних фінансів, що сприятиме підвищенню динамічної збалансованості бюджету як вагомого інструменту розвитку соціально-економічних відносин країни.

Запровадження показників ефективності у бюджетне планування потребує удосконалення не тільки механізмів фінансування, а й управління державним сектором економіки в цілому. Доцільним є удосконалення механізму

посилення впливу держави на економічний розвиток шляхом переходу від управління видатками до управління відповідними результатами як складової програмно-цільового методу планування бюджету.

Подальший розвиток системи планування та виконання бюджетів, що ґрунтується на принципах програмно-цільового методу, потребує удосконалення стадій бюджетного процесу щодо запровадження елементів середньострокового планування, посилення спрямованості бюджетного планування на кінцеві результати та підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів. Впродовж останніх років бюджетна політика не у достатній мірі забезпечувала економічне зростання країни на засадах інвестиційно-інноваційного розвитку та структурно-інституційних перетворень. Одним із основних завдань бюджетного регулювання є упорядкування кількості бюджетних програм, зокрема шляхом складання головними розпорядниками бюджетних коштів плану діяльності на наступні за плановим два бюджетні періоди відповідно до середньострокових пріоритетів; розробки та затвердження паспортів бюджетних програм, складання звітів про їх виконання; здійснення управління бюджетними коштами у межах встановлених бюджетних повноважень та проведення оцінки ефективності бюджетних програм, внутрішнього фінансового контролю за повнотою надходжень, взяттям бюджетних зобов'язань розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів.

Встановлення пріоритетів бюджетної політики на середньо- та довгострокову перспективи, здійснення системної оцінки досягнення відповідних цілей і завдань соціально-економічного розвитку країни, визначених при плануванні бюджетів минулих періодів надає можливість своєчасного прийняття управлінських рішень у сфері державних фінансів, адекватного реагування на зміни внутрішнього та зовнішнього економічного середовища. Визначення пріоритетів державної підтримки, спрямованої на економічне зростання та соціальний розвиток є одним з важливих завдань бюджетної політики.

Інститут бюджетного регулювання має ґрунтуватися на сукупності форм, засобів, механізмів формування та реалізації завдань бюджетної політики, які визначають умови взаємовідносин учасників бюджетного процесу. Основними пріоритетними напрямами розвитку бюджетної системи визначено запровадження середньострокового бюджетного планування у розрізі головних розпорядників бюджетних коштів, бюджетних програм; удосконалення методологічних засад програмно-цільового методу планування бюджету; застосування дієвих підходів управління державними фінансами. Однією з основних цілей бюджетної політики є забезпечення стійкого довготривалого економічного зростання, шляхом структурно-інноваційних перетворень економіки, створення сприятливого інвестиційного середовища, достатньо високого рівня соціально-економічного розвитку суспільства з урахуванням збалансованості державних фінансів, що реалізується через інститути бюджетного регулювання.

Висновки. Із метою посилення впливу бюджетної системи на соціально-економічний розвиток суспільства потрібно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості і прозорості бюджету, ефективності витрачання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого фінансового контролю. Таким чином бюджетна політика як інструмент державного регулювання суспільного розвитку є сукупністю фінансових відносин, інституційного забезпечення щодо формування та використання бюджетних коштів, спрямованих на досягнення фінансово-економічної збалансованості, результативності економічних перетворень.

Список використаних джерел

1. Б'юкенен Дж. Суспільні фінанси і суспільний вибір / Дж. Б'юкенен, М. Масґрейв; [пер. з англ.] – К. : Вид.Дім «Киево-Могилянська Академія»,2004. –176 с.

2. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua

3. Василик О. Д. Державні фінанси України. – К: НІОС, 2002. – 608 с.

4. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України/ Л. В. Лисяк.– К.: ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.

5. Экономика / Самуэльсон Пол Э., Нордхаус Вильям, Д., 18-е издание: Пер. с англ. – М. : ООО «И.Д.Вильямс», 2010. – 1360 с.

6. Чугунов І.Я. Бюджетно-податкова політика в умовах інституційних перетворень/ І.Я.Чугунов, В.Д. Макогон // Вісник КНТЕУ. – 2014. – № 4. – С.79-91.

References

1. Buchanan, J., Masraf G. Public Finance and public choice [transl. from English.] - K. : dim «Kyiv-Mohyla Academy», 2004. - 176 S.

2. The budget code of Ukraine : http://zakon2.rada.gov.ua/

3. Vasylyk C.D. Public Finance of Ukraine. K: SOC, 2002. - 608 S.

4. Lysyak L.V. Fiscal policy in the state regulation of social and economic development of Ukraine - K. : DNNU AFU, 2009. - 600 p.

5. Economy / Samuelson Paul E., William Nordhaus, D., 18-th edition: TRANS. from English. - M. : OOO «I.D. Williams», 2010. - 1360 S.

6. Chugunov I.Ya., Makogon V.D. Budget and tax policy in terms of institutional reforms // Bulletin KNTEU. - 2014. - №4. - S.79-91.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Гусаревич Наталія Володимирівна, аспірант кафедри фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету,
вул. Кіото,19, м. Київ,02156

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Гусаревич Наталья Владимировна, аспирант кафедры финансов
Киевского національного торгово-экономического университета,
ул. Киото, 19, г. Киев, 02156

INFORMATION ON THE AUTHOR
Husarevych Natalia Vladimirovna, postgraduate Department of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics,
19 Kioto str., Kyiv, 02156

УДК 336.73:334.012.64

КРЕДИТНІ СПІЛКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРЕДИТНИМИ РЕСУРСАМИ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО БІЗНЕСУ

Маліновська О.Я.

Предметом дослідження *є фінансово-економічна діяльність кредитних спілок, спрямована на забезпечення кредитним ресурсами суб'єктів малого бізнесу.*

Мета статті *є аналіз теоретичних основ діяльності кредитних спілок в Україні та обгрантування рекомендацій щодо кредитної підтримки малого бізнесу.*

Методи дослідження. *У дослідженні застосовувались такі методи як вибірки, узагальнення, порівняння, групування, а також при дослідженні ролі кредитних спілок у наданні кредитних ресурсів суб'єктам малого бізнесу використовувався метод статистичного аналізу.*

Результати роботи. *У статті проаналізовано діяльність кредитних спілок на сучасному етапів, зроблено акцент саме на кредитуванні. З'ясовано причини через які банкам не вигідно надавати кредитну підтримку малому бізнесу. Вивчено усі проблеми, що на сьогоднішній час не дозволяють в повній мірі залучати клієнтів до кредитних спілок та наведено аргументовані висновки щодо покращення та більш ефективного залучення фінансових ресурсів кредитним спілками.*

Висновки. *Дослідження показало, що сьогоднішні можливості кредитних спілок України у фінансуванні малого підприємництва, з огляду на обсяги їх активів, не можна порівнювати з можливостями банків, тому що сума активів кредитних спілок порівняно мала. Однак кредитна активність та соціальне спрямування діяльності кредитних спілок із позитивним налаштуванням їх до фінансової підтримки малого бізнесу, особливо при його започаткуванні, дозволяє їм зайняти власну нішу на фінансовому ринку України.*

Ключові слова: *кредитна спілка, кредитування, малий бізнес, джерела ресурсів, банк, механізм кредитування малого бізнесу*

КРЕДИТНЫЕ СОЮЗЫ КАК ИСТОЧНИК ОБЕСПЕЧЕНИЯ КРЕДИТНЫХ РЕСУРСОВ СУБЬЕКТОВ МАЛОГО БИЗНЕСА

Малиновска О.Я.

Предметом исследования *является финансово-экономическая деятельность кредитных союзов, направленная на обеспечение кредитным ресурсами субъектов малого бизнеса.*

Цель статьи *является анализ теоретических основ деятельности кредитных союзов в Украине и обоснование рекомендаций кредитной поддержки малого бизнеса.*

Методы исследования. *В исследовании применялись такие методы как выборки, обобщение, сравнение, группировка, а также при исследовании роли кредитных союзов в предоставлении кредитных ресурсов субъектам малого бизнеса использовался метод статистического анализа.*

Результаты работы. *В статье проанализирована деятельность кредитных союзов на современном этапе, сделано акцент именно на кредитовании. Выяснены причины, по которым банкам не выгодно предоставлять кредитную поддержку малому бизнесу. Изучены все проблемы, что на сегодняшний день не позволяют в полной мере привлекать клиентов к кредитным союзам, и приведены аргументированные выводы по улучшению и более эффективного привлечения финансовых ресурсов кредитным союзами.*

Выводы. *Исследование показало, что сегодняшние возможности кредитных союзов Украины в финансировании малого предпринимательства, учитывая объемы их активов, нельзя сравнивать с возможностями банков, так как сумма активов кредитных союзов сравнительно мала. Однако кредитная активность и социальную направленность деятельности кредитных союзов с положительной настройкой их к финансовой поддержке малого бизнеса, особенно при его учреждении, позволяет занять собственную нишу на финансовом рынке Украины.*

Ключевые слова: *кредитный союз, кредитование, малый бизнес, источники ресурсов, банк, механизм кредитования малого бизнеса*

CREDIT UNION AS A SOURCE OF CREDIT RESOURCES OF SMALL BUSINESS

Malinovska O.Y.

Purpose *is to analyze the theoretical foundations of credit unions in Ukraine and recommendations for credit support to small businesses.*

Methodology. *The study applied techniques such as sampling, synthesis, comparison, grouping, and the study of the role of credit unions in providing credit to small businesses, the method of statistical analysis.*

Results *The article analyzes the activities of credit unions at the present stage, it focuses on lending. The reasons because of which banks are not profitable to provide credit support to small businesses are learned. Studied all the problems that currently do not allow time to fully engage customers to credit unions and reasoned conclusions are to improve and better attract financial resources to credit unions.*

Conclusions *The study found that today's possibilities of credit unions of Ukraine in financing small businesses, given the volume of their assets is not comparable with the possibilities of banks because the amount of assets credit unions relatively small. However, credit activities and social orientation of credit unions with a positive adjustment to the financial support of small business, especially when it is launching, allowing them to take their own niche in the financial market of Ukraine.*

Key words: *credit union loans, small business, sources of resources, bank, small business lending mechanism*

Постановка проблеми. Реалізація економічного потенціалу малого підприємництва багато в чому залежить від можливостей та умов їх фінансування. Головною проблемою вітчизняних малих підприємницьких структур є нестача фінансових ресурсів як для підтримки свого бізнесу, так і для його подальшого розвитку. Для вирішення даної проблеми необхідно удосконалення механізму регіональної фінансово-кредитної підтримки розвитку малого підприємництва. Основними напрямами цієї підтримки є фінансова допомога міжнародних фінансових організацій та фондів, фінансування з українських фондів підтримки підприємництва та з місцевих бюджетів, позики комерційних банків та кредитних спілок,

© **Маліновська О.Я., 2015**

лізинг, надання кредитів та гарантій з боку кредитно-гарантійної установи підтримки малого підприємництва. Але всі вони є не достатньо досконалими і знаходяться на стадії становлення та розвитку. У світовій системі господарювання поряд із банками надають кредитні послуги кооперативні фінансово-кредитні установи. В Україні успішними фінансово-кредитними установами, що діють на кооперативних засадах, є кредитні спілки, але їх вплив на розвиток малого бізнесу поки що незначний. Оскільки, кредитні спілки можуть виступати одними із найбільш впливових джерел кредитування малого бізнесу, дослідження їх ефективного функціонування є актуальним питанням сьогодні.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Дослідженню фінансової інфраструктури кредитування малого підприємництва присвячена велика кількість праць вітчизняних науковців: П. Бєлєнького, М. Вознюка, В. Галь, А. Гальчинського, О. Дзюблюка, М. Долішнього, О. Кузьміна, М. Козоріз, І. Комарницького, М. Крупки, Т. Смовженко, Р. Тиркала, С. Юрія, зарубіжних спеціалістів: К. Брюмера, Н. Вшівкової, Н. Медведєвої, Г. Нікуліна та інших. Однак, слід зауважити, що у перелічених дослідженнях практично не приділяється увага кредитним спілкам як альтернативному джерелу кредитування малого бізнесу. Також дослідники, які безпосередньо займались питаннями функціонування кредитних спілок, наприклад Я. Гончарук, В. Зіновчук, П. Маковський, В. Морочко, П. Козинець, А. Оленчик, А. Пантелеймоненко, В. Семчик, більше акцентували увагу на організаційно-економічних питаннях.

Предметом дослідження. Предметом дослідження є фінансово-економічна діяльність кредитних спілок, спрямована на забезпечення кредитним ресурсами суб'єктів малого бізнесу.

Мета статті. Метою статті є аналіз теоретичних основ діяльності кредитних спілок в Україні та обгрантування рекомендацій щодо кредитної підтримки малого бізнесу.

Завдання дослідження. Поставлена мета потребує вирішення таких завдань: проаналізувати практику формування та використання фінансових ресурсів кредитним спілками; дослідити сучасний стан кредитної підтримки малого підприємництва кредитним спілками.

Методи дослідження. У дослідженні застосовувались такі методи як вибірки, узагальнення, порівняння, групування, а також при дослідженні ролі кредитних спілок у наданні кредитних ресурсів суб'єктам малого бізнесу використовувався метод статистичного аналізу.

Результати дослідження Розвиток малого бізнесу в Україні є одним із найефективніших засобів швидкого реагування на економічні реформи, проблеми зайнятості та добробуту населення. На сьогоднішній час однією із причин низького рівня розвитку діяльності малого бізнесу є проблема пошуку джерел кредитної підтримки, необхідної для належного його функціонування. Серед ключових джерел залучення ресурсів щодо кредитування малого бізнесу є банківські та небанківські установи. На сьогоднішній час банки виступають основними кредиторами суб'єктів малого бізнесу.

Однак, слід відмітити, що банки не зовсім охоче надаються кредити на розвиток малого бізнесу. Можна виділити кілька основних причин такого явища:

1. Для банків робота з малими підприємствами, що беруть невеликі кредити є неефективною. Розгляд великої кількості інвестиційних проектів при високій собівартості операцій по їх обробленню для банків є не рентабельною. Це пов'язано з відсутністю відпрацьованих технологій по інвестуванню малих підприємств.

2. Існує думка про те, що кредитування малого бізнесу пов'язано с великими ризиками для банків. Дана проблема називається ледве не основною причиною відмовлення банків від кредитування малого бізнесу. Однак, це не зовсім вірно. Малий бізнес умовно можна розділити на дві категорії: діючий і той, що розвивається. Бізнес, що стартує, дійсно, дуже ризиковий. Він починається, як правило, при відсутності усіх видів ресурсів, починаючи від кваліфікованого персоналу і, закінчуючи грошовими коштами, приміщеннями і т.д.. Проте, за статистикою малі підприємства є одними із самих дисциплінованих позичальників. Для подолання подібної проблеми в більшості країн світу з розвиненою економікою створені за особистою участю держави успішно функціонують різні схеми поділу ризиків при кредитуванні суб'єктів малого і середнього бізнесу.

3. Для одержання кредиту суб'єктові малого підприємництва необхідно надати бізнес-план і перспективний, вигідний інвестиційний проект. У комерційних банках це є обов'язковою умовою надання кредиту. Складання ж якісного бізнес-плану потребує звертання до кваліфікованих фахівців у консалтингові фірми, оскільки малі підприємства не мають можливості тримати у своєму штаті 3 висококваліфікованих фахівців у даній галузі. У більшості малих підприємств, а тим більше у новостворених, немає на це коштів [4, с. 2].

Отже, як результат, можна ствердити, що ефективний розвиток малого бізнесу потребує пошуку нових альтернативних та додаткових джерел фінансової підтримки. До таких організацій, зокрема, можна віднести кредитні спілки, які на сьогоднішній час посідають друге місце за кількістю наданих кредитів після банків.

Кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки. Кредитна спілка є фінансовою установою, виключним видом діяльності якої є надання фінансових послуг, передбачених Законом. Вона створюється на підставі рішення установчих зборів. Чисельність засновників (Членів) кредитної спілки не може бути менше ніж 50 осіб, які відповідно до чинного законодавства можуть бути членами кредитної спілки та об'єднані хоча б за однією з таких ознак: мають спільне місце роботи чи навчання або належать до однієї місцевої (включаючи районні та обласні) профспілкової, іншої громадської чи релігійної організації або проживають в одному селі, селищі, місті, районі, області [1, с. 214].

Основою діяльності кредитних спілок на фінансовому ринку послуг є три види фінансових послуг: залучення внесків на депозитні рахунки, надання кредитів та здійснення внутрішніх переказів небанківськими фінансовими установами.

Кредитні спілки на сьогоднішній час можуть виступати джерелом початкового капіталу для малого бізнесу, як результат вирішувати таким чином проблеми зайнятості. Головною перевагою кредитної спілки є те, що вони пропонують більш гнучку систему погашення позичок, низький мінімальний розмір кредиту (як правило, від 300 грн.) і доволі лояльне (в порівняні з банками) відношення з позичальниками, а головне – необов'язковість кредитного забезпечення у вигляді застави. На наш погляд, саме вони можуть стати фінансовими установами, які відкриють малим суб'єктам господарювання, в тому числі селянам і сільськогосподарським кооперативам доступ на ринок кредитних ресурсів. А можливості об'єднань кредитних спілок ще значно більші, ніж можливості кожної окремої кредитної спілки: це і ширші зв'язки із зовнішніми організаціями, й прогресивніші технології, і налагоджена співпраця з банківською системою.

Станом на кінець 2014 року в Україні до Державного реєстру фінансових установ внесено 589 кредитні спілки, що є менше на 28 одиниць у порівнянні із минулим роком. Загальна кількість членів кредитних спілок становила 821,6 тис.

осіб, що на 159,3 тис. осіб (16,2%) менше, ніж на кінець 2013 року. Кредитні спілки провадять свою діяльність відповідно до Закону України «Про кредитні спілки» від 20.12.2001 р. № 2908 –III [2]. Правове поле їх діяльності постійно вдосконалюється. Особливість кредитних спілок полягає в тому, що вони кредитують лише своїх учасників, якими можуть бути представники малого бізнесу – фізичні особи – підприємці.

Структура надання кредитів кредитними спілками наведена на рис. 1. Як видно із рисунку: найбільший попит мають споживчі кредити 63,2% від суми кредитів (1 263,2 млн. грн.). У складі споживчих кредитів кредити на придбання автотранспорту становлять 3,1% (38,7 млн. грн.); на придбання аудіотехніки, відео та побутової техніки 2,8% (35,9 млн. грн.) та на інші потреби – 94,1% (1 188,6 млн. грн.). Друге місце посідають кредити, надані на придбання, будівництво та ремонт нерухомого майна – 17,5% (348,9 млн. грн.). Найменшу частку в загальному обсязі виданих кредитів 2,0% (40,0 млн. грн.), як і в попередні періоди, має кредитування ведення селянських та фермерських господарств [4].

Рисунок 1. Види кредитів, наданих кредитними спілками станом на кінець 2014 року*
**Джерело: складено автором на основі [3].*

Найбільш ризиковими кредитами з огляду на обсяги прострочення платежів є:

- кредити, надані на ведення селянських (фермерських) господарств (станом на 31.12.2014 середній кредит становить 29,2 тис. грн.). Простроченість понад три місяці мають 26,6% (10,6 млн. грн.).
- комерційні кредити (станом на 31.12.2014 середній кредит становить 34,3 тис. грн.). Простроченість понад три місяці мають 25,7% (51,3 млн. грн.) [4].

Розглянувши пріоритетні види позик кредитних спілок, можна констатувати, що кредитування фізичних осіб-підприємців знаходиться на слабкому рівні, тому перспектива розвитку кредитних спілок у сфері малого бізнесу більша, ніж у споживчому сегменті. Оскільки споживче кредитування фізичних осіб безпосередньо залежить від мережі продажів, то кредитні спілки вже досягли максимуму при існуючій мережі. Навпаки, в умовах слабкої зацікавленості банків у кредитуванні малого та середнього бізнесу, зокрема фізичних осіб-підприємців, кредитні спілки змогли б здійснити значний приріст у нарощуванні клієнтської бази цього сегменту.

Сучасними проблемами, які гальмують процес залучення клієнтів є:

1. нерозвинена мережа продажів;
2. невідповідність стратегії розвитку кредитних спілок цільовому сегменту (розвиток малого бізнесу тощо);
3. диспропорція між пасивами та активами кредитних спілок призводить до низької платоспроможності останніх;
4. відсутність стандартизованої методики оцінки ризиків клієнтів кредитних спілок;
5. організаційна структура кредитних спілок має значну кількість неактивних членів;
6. відсутність державних гарантій щодо повернення внесків вкладників.

Варто зазначити, що одним із пріоритетних напрямів діяльності кредитних спілок є Кредитування малих та середніх сільгоспвиробників. На рисунку 1 чітко видно, яку частку наданих кредитів займає цей вид кредитів (9,3%). Основні напрямки діяльності кредитних спілок в питаннях агрокредитування - організація мережі сільського кредитування, консультування та інформаційне обслуговування мешканців села, кредитування інфраструктури обслуговування сільськогосподарського виробництва, забезпечення росту агротехнологій шляхом підтримки та розвитку сільськогосподарської інфраструктури, створення умов для підвищення рівня життя і обслуговування сільського населення.

Цей факт також засвідчує уже на протязі декількох років проект міжнародної технічної допомоги «АгроІнвест в Україні». Головна мета проекту – надати технічну допомогу, що сприятиме економічному зростанню України шляхом розвитку сільськогосподарського сектора, а це, в свою чергу, збільшить внесок України до міжнародних зусиль із забезпечення продовольчої безпеки. Щоб реалізувати цілі й мету проекту, була створена робоча група, до якої залучили 29 кредитних спілок-членів Всеукраїнської асоціації кредитних спілок (КС ВАКС). Завдяки плідній співпраці з проектом «АгроІнвест в Україні», кредитні спілки шукають і знаходять власні індивідуальні підходи до фермерів і сільгоспвиробників, навчаються оцінювати їхню кредитоспроможність і можливі ризики, розробляють окремі кредитні продукти, ведуть адресну кампанію, у рамках якої пояснюють сільгоспвиробника можливості такого кредитування й швидкість окупності вкладених у виробництво коштів.

Кредитні спілки «Вигода», «Єднання через Природний Закон», «Косівська», «Кредит-Союз», «Народна довіра», «Перша всеукраїнська кредитна спілка», «Станіславська», «Харківська Каса Взаємодопомоги» та «Шанс» розробили й впровадили різні кредитні продукти для сільгоспвиробників і мешканців села. У якості прикладу варто згадати кредитні продукти «Фермерський і фермерський особливий», «Енергозберігаючі технології», «Сільський зелений туризм та екологічно безпечне середовище», «Теплиця в кредит», «Домашнє господарство» [5].

Кредитні спілки-члени робочої групи проекту «АгроІнвест в Україні» за три квартали 2014 року видали 179 кредитів на ведення фермерських господарств на загальну суму 11,4 млн. грн. та 3 031 кредитів на ведення особистого сільського господарств на суму 25,4 млн. грн. У 2014 році середній кредит на ведення селянського господарства становить близько 7 тис. грн., на ведення фермерського господарства - приблизно 60 тис грн., Також спілки видають кредити на покупку сільгосптехніки, величина яких іноді досягає 1 млн. грн. Ці показники відображають загальну зацікавленість сільгоспвиробників у доступних кредитних ресурсах, що надають спілки [5].

На наш погляд кредитні спілки мають великий потенціал, якому в окремих питаннях необхідна допомога з боку держави. Тому важливим є створення ініціативних групи, проведення просвітницької роботу серед населення щодо суті

й використання можливостей кредитних спілок для підтримки приватних підприємницьких ініціатив шляхом самоорганізації та акумулювання їх власних заощаджень, проведення семінарів для керівників, організовування короткострокових навчальних курсів для бухгалтерів і менеджерів.

Керівництво спілок, в свою чергу, повинно використовувати сучасні методи менеджменту, основи стратегічного планування, маркетингу, засоби управління персоналом, і у своїй діяльності не повинні порушувати суті кредитної кооперації.

На кредитних спілках лежать важливі та стратегічні завдання:

- раціональне формування фінансових ресурсів;
- використання фінансових ресурсів в інтересах членів;
- ефективне комплектування необхідних елементів функціонування;
- належна диверсифікація ризиків;
- конкурентоспроможні умови;
- ефективний фінансовий менеджмент та зважена фінансова політика [1, с. 215].

Основними перспективами розвитку кредитних спілок є: комплексне охоплення ринку у сільській місцевості з глибоким проникненням у сферу фінансових послуг для всіх категорій населення сільських районів (соціальне кредитування, споживче кредитування, кредитування на розвиток особистих селянських господарств, реалізація локальних програм енергозбереження, розвиток зеленого туризму, підтримка земельної реформи тощо); Кредитування малого бізнесу і фермерів, які не є пріоритетними клієнтами для банків та інших різновидів кредитних установ; Функціональна інтеграція з територіальними громадами, іншими видами кооперативів, різноманітними формами економічної чи соціальної самоорганізації населення, професійними спілками, трудовими колективами, навчальними закладами тощо.

Проаналізувавши основні фінансові дані та головні перспективні напрямки в яких можуть розвиватись кредитні спілки, можна запропонувати такі основні шляхи покращення функціонування кредитних спілок:

1. Наявність системних вад у моделі функціонування кредитних спілок, що потребує адекватного державного регулювання.
2. Основний закон «Про кредитні спілки» потребує суттєвого оновлення.
3. Фінансова криза стала каталізатором, що сприяв консолідації сектора, і цей процес вимагає нових підходів щодо здійснення процесів злиття діючих кредитних спілок, фінансового оздоровлення проблемних кредитних спілок та виведення з ринку неплатоспроможних кредитних спілок.
4. Необхідним є доступ до довгострокових фінансових ресурсів, який є обмеженим, оскільки кредитні спілки в Україні мають зацікавленість і певні можливості з фінансування малого бізнесу та розвитку регіональної економічної діяльності.
5. Важливим є розширення кола споживачів послуг кредитних спілок за рахунок малих підприємств, фермерських господарств та інших кооперативів, збільшення переліку видів фінансових послуг, що надаватимуть кредитні спілки своїм членам, розширення переліку видів фінансових інструментів, що можуть використовуватися кредитними спілками.
6. Формування необхідної фінансової та сервісної інфраструктури для системи кредитної кооперації (банк, небанківські фінансові установи другого рівня, робота з проблемними активами, спеціальне програмне забезпечення, спеціалізований аудит тощо).
7. Забезпечення пруденційної стабільності діяльності кредитних спілок та дотримання ними цивілізованих правил поведінки на ринку через реформу системи державного регулювання та нагляду за діяльністю кредитних спілок, а також розвиток обов'язкового для участі саморегулювання.

Необхідним є схвалення Концепції Загальнодержавної програми підтримки малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки, яка дозволяє поетапно впровадити в Україні нові види фінансової державної підтримки для малого і середнього підприємництва, а саме: часткову компенсацію процентних ставок за кредитами, які надаються під бізнес-проекти, компенсацію лізингових платежів; передбачається розширення програми мікрокредитування, а також розвиток відповідної інфраструктури підтримки.

Висновки. Необхідно звернути увагу, що не зважаючи на соціально-економічну нестабільність у нашій державі, кредитні спілки продовжують працювати - запроваджують різні кредитні продукти, ідеї, програми, направленні на кредитування малого і середнього підприємництва.

На наш погляд, саме кредитні спілки можуть стати фінансовими установами, які відкриють дрібним кооперативам доступ на ринок кредитних ресурсів, особливо після того, як вони зміцнять свої позиції завдяки об'єднанню в систему кредитної кооперації. Ідея об'єднання закладена вже в самій природі кредитної спілки. Можливості об'єднань кредитних спілок значно більші, ніж можливості кожної окремої кредитної спілки: це і ширші зв'язки із зовнішніми організаціями, й прогресивніші технології, і налагодження співпраці з банківською системою тощо. Так як в перспективі кредитні спілки можуть зайняти одне з провідних місць у кредитуванні і стати головною опорою для малих виробників, то на разі їм необхідна допомога як з боку держави, так і з боку підприємців. Необхідно постійно проводити просвітницьку роботу щодо суті і використання можливостей кредитних спілок, принципів їх функціонування і переваг, які вони надають своїм членам. Доцільно удосконалити нормативну базу для розширення можливостей кредитних спілок і полегшення процедури їх організації.

Список використаних джерел

1. Коломієць Н.О., Воронкова А.А. Роль кредитних спілок в забезпеченні кредитними ресурсами сільськогосподарські підприємства / Н.О. Коломієць, А.А. Воронкова // Харківська державна зооветеринарна академія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://repository.vsau.org/getfile/1713.pdf

2. Закон України «Про кредитні спілки» – від 0.12 2001 р. № 2908 III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2908-14

3. Підсумки діяльності кредитних установ за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/ks_2014.pdf

4. Ольвінська Ю.О. Роль банківського кредитування у розвитку малого бізнесу в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1206/1/Роль%20банківського%20кредитування%20у%20розвитку%20малого%20бізнесу%20в%20Україні.Pdf

5. Агрокредитування в Україні – як це? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vaks.org.ua/?menu=agrokredytuvannya_v_Ukraini

References

1. Kolomiyets N.O., Voronkova A.A. Rol kredytnykh spilok v zabezpechenni kredytnymy resursamy silskohospodarski pidpryyemstva / N.O. Kolomiyets, A.A. Voronkova // Kharkivska derzhavna zooveterynarna akademiya [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://repository.vsau.org/getfile/1713.pdf

2. Zakon Ukrayiny «Pro kredytni spilky» – vid 0.12 2001 r. № 2908 III [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2908-14

3. Pidsumky diyalnosti kredytnykh ustanov za 2014 rik [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://nfp.gov.ua/files/ks_2014.pdf

4. Olvinska Yu.O. Rol bankivskoho kredytuvannya u rozvytku maloho biznesu v Ukrayini [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1206/1/Rol'%20bankivs'koho%20kredytuvannya%20u%20rozvytku%20maloho%20biznesu%20v%20Ukrayini.Pdf

5. Ahrokredytuvannya v Ukrayini – yak tse? [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://vaks.org.ua/?menu=agrokredytuvannya_v_Ukraini

ДАНІ ПРО АВТОРА
Маліновська Ольга Ярославівна, к.е.н., доцент
Львівський національний університет ім. Івана Франка
вул. Коперніка,3 м. Львів, 79005, Україна
e-mail: malinovska_o@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Малиновская Ольга Ярославовна, к.э.н., доцент
Львовский национальный университет им. Ивана Франко
ул. Коперника, 3 м. Львов, 79005, Украина
e-mail: malinovska_o@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR
Olga Yaroslavivna Malinovska, Ph.D., associate professor
Ivan Franko National University of Lviv
3, Copernicus St., Lviv, 79005, Ukraine
e-mail: malinovska_o@ukr.net

УДК 336.64

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Лук'яненко І.Г.,
Сінельнік В.В.

Предметом дослідження *є теоретичні і практичні аспекти функціонування страхового ринку України.*

Мета роботи *полягає в аналізі сучасних тенденцій функціонування страхового ринку, виявленні напрямів і механізмів його подальшого реформування.*

Методи дослідження. *Проведене дослідження базується на використанні загальнонаукових методів, методів діалектики та економіко-статистичних методів.*

Результати роботи *полягають в тому, що на основі проведеного аналізу підсумків діяльності страхових компаній та узагальнення сучасних тенденцій функціонування страхового ринку України виявлено напрями подальшого реформування страхового ринку, запропоновано механізми підвищення ролі страхових компаній в сфері страхового захисту фізичних і юридичних осіб, збільшення обсягів інвестування в економіку країни, рекомендовано комплекс заходів стосовно забезпечення фінансової стійкості страховиків.*

Галузь застосування результатів. *Отримані результати сприяють розробці та прийнятті рішень у сфері управління діяльністю страхових компаній, державних органів регулювання і нагляду за страховою діяльністю.*

Висновки. *Досліджено сучасні тенденції функціонування страхового ринку України, показано ключові проблемні аспекти діяльності страхових компаній, що стримують їх розвиток, запропоновано напрями вдосконалення умов функціонування страховиків і практичні заходи стосовно розвитку страхової галузі в економіці країни.*

Ключові слова: *страховий ринок, страхова компанія, фінансова стійкість, платоспроможність, споживачі страхових послуг.*

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ И НАПРАВЛЕНИЯ РЕФОРМИРОВАНИЯ СТРАХОВОГО РЫНКА УКРАИНЫ

Лукьяненко И.Г.,
Синельник В.В.

Предметом *исследования являются теоретические и практические аспекты функционирования страхового рынка Украины.*

Цель работы *заключается в анализе современных тенденций функционирования страхового рынка, выявлении направлений и механизмов его дальнейшего реформирования.*

Методы исследования. *Проведенное исследование базируется на использовании общенаучных методов, методов діалектики и экономико-статистических методов.*

Результаты работы *заключаются в том, что на основе проведенного анализа итогов деятельности страховых компаний и обобщение современных тенденций функционирования страхового рынка Украины выявлены*

© Лук'яненко І.Г., Сінельнік В.В., 2015

направления дальнейшего реформирования страхового рынка, предложены механизмы повышения роли страховых компаний в сфере страховой защиты физических и юридических лиц, увеличение объемов инвестирования в экономику страны, рекомендуется комплекс мер по обеспечению финансовой устойчивости страховщиков.

Область применения результатов. *Полученные результаты способствуют разработке и принятии решений в сфере управления деятельностью страховых компаний, государственных органов регулирования и надзора за страховой деятельностью.*

Выводы. *Исследованы современные тенденции функционирования страхового рынка Украины, показано ключевые проблемные аспекты деятельности страховых компаний, сдерживающих их развитие, предложены направления совершенствования условий функционирования страховщиков и практические меры по развитию страховой отрасли в экономике страны.*

Ключевые слова: *страховой рынок, страховая компания, финансовая устойчивость, платежеспособность, потребители страховых услуг.*

CURRENT TRENDS AND DIRECTIONS REFORMS OF INSURANCE MARKET IN UKRAINE

Lukianenko I. H.
Sinelnik V.V.

The subject *of the research is theoretical and practical aspects of the insurance market of Ukraine.*

The purpose *of this article is to analyze the current trends of functioning of the insurance market, to identify trends and mechanisms of further reform.*

Methods and methodology of research. *The article is based on the use of scientific methods, dialectic methods, economic and statistical methods.*

The results. *There are an analysis of the results of the insurance operation of insurance companies and summarized current trends functioning of the insurance market of Ukraine. This article also revealed areas for further reform of the insurance market and the mechanisms enhance the role of insurance companies in the field of insurance protection for individuals and businesses in order to increase investment in the economy.*

The scope of the results. *The results can be used in the development and decision-making in the management of insurance companies, government regulation and supervision of insurance activities.*

The conclusions. *The article contains description of current trends in the insurance market of Ukraine and the key problematic aspects of insurance companies that hinder their development. Also suggested areas of improvement conditions of the functioning the insurers and practical steps regarding the development of the insurance industry in the economy.*

Key words: *insurance market, insurance company, financial stability, solvency of insurers, consumers of insurance services.*

Вступ. В умовах значної трансформації соціально-економічних відносин в Україні страховий ринок відіграє одну з ключових ролей у забезпеченні захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб та у довгостроковому інвестуванню в реальний сектор економіки. Це обумовлює необхідність розвитку і вдосконалення підходів до аналізу функціонування страхового ринку, виявлення напрямів забезпечення розвитку страхової сфери, реалізації заходів стосовно забезпечення довгострокової фінансової стійкості страхових компаній [1]. Серед актуальних питань діяльності державних органів влади слід виділити такі: створення рівних умов для ведення страхової діяльності фінансовими установами з високим рівнем платоспроможності та фінансової стійкості, формування платоспроможного попиту на фінансові послуги, забезпечення високого ступеня довіри інвесторів і споживачів до фінансового ринку та його прозорості функціонування.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Вагомі наукові та практичні аспекти функціонування страхового ринку України та його напрями розвитку представлені у працях таких вітчизняних вчених-економістів і практиків як: Н.М. Внукова, С.В. Волосович, О.О. Гаманкової, О.М. Залєтова, І.Г. Лук'яненко, О.В. Козьменко, Л.В. Новошинська, С.С. Осадця, Р.В. Пікус, І.О. Школьник та ін. Серед зарубіжних вчених, які досліджували питання розвитку та реформування страхового ринку слід відмітити роботи М. Арена, С. Томсон, Е. Моссіалос, М. Калабрія та ін.

Зокрема, сучасні напрями розвитку страхового та перестрахового ринків світу і України через перспективні й інноваційні для вітчизняних умов види страхування, взаємозалежності страхового ринку і циклічного розвитку економіки достатньо глибоко висвітлені у наукових працях О.В. Козьменко [2].

Теоретико-методологічне обґрунтування значення і місця страхування у кредитній сфері та розкриття факторів, які впливають на функціонування даної сфери: формування платоспроможного рівня суспільного добробуту, функціонування правової, організаційної та кадрової складових інституційного забезпечення ринку кредитного страхування, здійснює у своїх дослідженнях С.В. Волосович [3].

Л.В. Новошинська проводить висвітлення сутності позиціонування інституційних інвесторів на ринку фінансових послуг з використанням маркетингового методу декомпозиції. У роботі вченої дістало подальшого розвитку узагальнення теоретичної складової фінансового маркетингу з систематизацією закономірностей розвитку та взаємодії інституційних інвесторів, інноваційних принципів і логіки їх маркетингової діяльності на фінансовому ринку [4].

Р.В. Пікус і Г.І. Олійник поряд з питаннями теоретико-методологічних засад взаємодії банків і страхових компаній виділяють такий перспективний напрям розвитку ринку фінансових послуг, як сегмент банкострахування, в основі якого покладено фінансовий супермаркет [5].

У даному контексті слід зазначити наукові дослідження, які були проведені у різних країнах, що присвячені питанням функціонування страхового ринку і його взаємозв'язок з економічним зростанням економік країн [6, 7, 8].

Разом з цим, багатогранність питань, пов'язаних з реалізацією на практиці напрямів розвитку страхового ринку України і забезпечення довгострокової фінансової стійкості страхових компаній зумовлюють необхідність проведення подальших наукових досліджень. У першу чергу, це обумовлено швидкою зміною умов ведення діяльності страхових компаній та виникненням нових факторів впливу на функціонування страхового ринку України, які не могли бути врахованими у попередніх наукових дослідженнях.

Предметом дослідження є теоретичні і практичні аспекти функціонування страхового ринку України.

Мета дослідження полягає в поглибленому аналізі сучасних тенденцій функціонування страхового ринку, виявленні напрямів і механізмів його подальшого реформування.

Мета дослідження зумовила постановку і вирішення таких основних **завдань:**

1) аналіз показників та умов діяльності страхових компаній в Україні;
2) виявлення напрямів і механізмів реформування страхового ринку;
3) розробка заходів забезпечення довгострокової фінансової стійкості страхових компаній.

Методи та методологія дослідження. У дослідженні використано загальнонаукові, діалектичний та економічно-статистичні методи при оцінці сучасних тенденцій функціонування страхового ринку та визначенні його подальшого реформування. Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці вітчизняних та закордонних вчених-економістів, матеріали періодичних видань та ресурси Інтернету.

Постановка проблеми. Сучасні суспільно-економічні відносини потребують пошуку нових напрямів і засобів вирішення проблем аналізу та оцінювання економічних процесів для створення умов стрімкого розвитку ринку страхових послуг, а також пошуку і реалізації напрямів реформування страхового ринку України.

Результати дослідження. Страховий ринок України характеризується постійними змінами основних показників діяльності страхових компаній залежно від загальної економічної ситуації в країні та змін нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сфері страхування.

Основні показники функціонування страхового ринку та його динаміка представлені в таблиці 1.

Таблиця 1. Основні показники діяльності страхових компаній України за 2010 – І півріччя 2015 рр.*

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	І півріччя 2014 р.	2014 р.	І півріччя 2015 р.
Кількість зареєстрованих страховиків	456	442	414	407	400	382	374
з них: компанії зі страхування життя	67	64	62	62	58	57	52
Обсяг сплачених статутних капіталів, млн. грн.	14 429,2	14 091,8	14 579,0	15 232,5	14 904,5	15 120,9	14 543,6
Сформовані страхові резерви, млн. грн.	11 371,8	11 179,3	12 578,0	14 435,7	13 802,9	15 828,0	16 246,5
резерви зі страхування життя	2 185,2	2 663,8	3 222,6	3 845,8	4 626,0	5 306,0	6 011,1
технічні резерви	9 186,6	8 515,5	9 355,0	10 589,9	9 176,9	10 522,0	10 235,4
Чистий прибуток/збиток, млн. грн.	1 235,4	4 287,8	6 049,6	5 718,6	2 643,1	3 215,1	2 238,1
Чисті страхові премії, млн. грн.	13 327,7	17 970,0	20 277,5	21 551,4	8 719,4	18 592,8	10 831,2
Чисті страхові виплати, млн. грн.	5 885,7	4 699,2	4 970,0	4 566,6	2 356,9	4 893,0	2 985,4
Рівень чистих страхових виплат	44,2%	26,2%	24,5%	21,2%	27,0%	26,3%	27,6%

** Джерело: побудовано авторами на основі [9]*

З аналізу результатів діяльності страхових компаній в України, наведених в табл. 1, можна зробити такі висновки:

1) обсяг сплачених статутних капіталів страхових компаній, як одного із складових факторів фінансової стійкості [10, с. 58], за 2013 – 2014 рр., помітно збільшився у порівнянні з 2010 – 2012 рр., перш за все, це зумовлено прагненням компаній забезпечити власну платоспроможність та виконувати вимоги законодавства в даній сфері;

2) зменшення кількості страхових компаній до 374 (станом на 30.06.2015), обумовлене застосуванням заходів впливу Нацкомфінпослуг до страховиків за порушення вимог діяльності у сфері фінансових послуг. Слід зазначити, що перманентно на страховому ринку основну частку валових страхових премій (близько 93,4% від загальних), за договорами страхування іншими, ніж страхування життя, акумулюють 100 страхових компаній, а 98,7% частки зібраних страхових премій за договорами страхування життя належить 20 страховикам [11, с. 5];

3) збільшення страхових резервів за підсумками 2014 року та І півріччя 2015 року у порівнянні з аналогічними періодами попередніх років є наслідком збільшення резервів довгострокових зобов'язань за договорами страхування життя. Кількість страхувальників які уклали договори страхування життя постійно збільшується і станом на 30.06.2015 їх кількість становить 4,6 млн. громадян, тобто 10,7% населення України;

4) прибуток страхових компаній за 2014 рік зменшився на 43,8% у порівнянні з 2013 роком. Дана ситуація пояснюється негативними економічними явищами які відбулися в країні, а саме: інфляція, девальвація національної валюти, зменшення території покриття страховими послугами в результаті військових дій на сході України та анексії Автономної Республіки Крим. Зазначені події безпосередньо вплинули на зменшення обсягу страхових премій за підсумками 2014 року на 13,7% (до 18 592,8 млн грн.);

5) страхові виплати за останні чотири роки залишаються на одному рівні з незначним коливанням.

За підсумками 2014 року Україна посіла 57 місце за обсягом зібраних валових страхових премій у світі (2,2 млрд. USD), узагальнена інформація наведена у таблиці 2. Частка українського страхового ринку в сукупному обсязі світових страхових премій становила 0,05% [12, с. 36].

Таблиця 2. Обсяг страхових премій у світі за 2013 та 2014 рр.* *(млн доларів США)*

		2013 р.	2014 р.			
Позиція у світі	**Країна**	**Валові страхові премії**	**Валові страхові премії**	**в т.ч. страхові премії із страхування життя**	**в т.ч. страхові премії з ризикових видів страхування**	**Частка валових страхових премій у ВВП**
1	США	1 254 776	1 280 443	528 221	752 222	7,3%
2	Японія	498 003	479 762	371 588	108 174	10,8%
3	Великобританія	325 675	351 266	235 321	115 945	10,6%
4	КНР	280 119	328 439	176 950	151 489	3,2%
5	Франція	257 444	270 520	172 761	97 759	9,1%
6	Німеччина	247 725	254 644	118 475	136 169	6,5%
7	Італія	168 852	194 735	145 292	49 443	8,6%
8	Південна Корея	145 867	159 515	101 572	57 943	11,3%
9	Нідерланди	99 437	95 956	21 855	74 101	11,0%
	…					
57	Україна	3 586	2 249	181	2 068	1,7%
	Всього у світі	**4 593 632**	**4 778 248**	**2 654 549**	**2 123 699**	**6,2%**

** Джерело: побудовано авторами на основі [12]*

Зазначимо, що глобальний страховий ринок за підсумками 2014 року показав зростання за обсягом зібраних страхових премій на 3,7% (до 4 778 млрд доларів США), у порівнянні з 2013 роком. Страхові премії сектору страхування життя у 2014 році зросли на 4,3% (до 2 655 млрд доларів США) після падіння на 1,8% в 2013 році, і зростання страхових премій у ризиковому секторі страхування прискорилось до 2,9% (до 2 124 млрд доларів США) з 2,7% – у 2013 році. Зростаючі тенденції розвитку глобального страхового ринку спричинено в значній мірі завдяки економічно розвиненим країнам [12, с. 7].

Стан розвитку страхового ринку України ще не відповідає рівню країн Європейського Союзу, про що свідчить показник частки страхових платежів у ВВП. Так, частка валових страхових премій за 2014 рік у відношенні до ВВП становила 1,7%, що на 0,3 в.п. менше у порівнянні з 2013 роком. Це значно нижче в порівнянні з аналогічними показниками економічно розвинених країн, де відповідний показник становить 7–11%, що свідчить про наявність значного потенціалу для розвитку страхового ринку і перспективи збільшення позитивного впливу на економічні відносини в економіці України [11, с. 1].

Структура страхових премій і страхових виплат в Україні за 2010 – І півріччя 2015 рр. представлені в таблиці 3.

Таблиця 3. Структура страхових премій та страхових виплат за 2010 – І півріччя 2015 рр.*

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	І півріччя 2014 р.	2014 р.	І півріччя 2015 р.
Чисті страхові премії, млн. грн., з них:	13327,7	17970,0	20277,5	21551,4	8719,4	18592,8	10831,2
від страхувальників-фізичних осіб	6171,1	7478,7	8900,3	10267,5	4368,8	9519,9	4593,0
від страхувальників - юридичних осіб (крім перестрахувальників)	7156,6	10491,3	11377,2	11283,9	4350,6	9072,9	6238,2
Чисті страхові виплати, млн. грн., з них:	5885,7	4699,2	4970,0	4566,6	2356,9	4893,0	2985,4
страхувальникам-фізичним особам	2436,4	2210,6	2469,8	2637,5	1381,1	2862,6	1609,9
страхувальникам-юридичним особам (крім перестрахувальників)	3449,3	2488,6	2500,2	1929,1	975,8	2030,4	1375,5
Рівень загальних чистих страхових виплат, %	44,2%	26,2%	24,5%	21,2%	27,0%	26,3%	27,6%
Рівень страхових виплат фізичним особам, %	39,5%	29,6%	27,7%	25,7%	31,6%	30,1%	35,1%
Рівень страхових виплат юридичним особам (крім перестрахувальників),%	48,2%	23,7%	22,0%	17,1%	22,4%	22,4%	22,0%

** Джерело: побудовано авторами на основі [9]*

Згідно з даними табл. 3, впродовж 2010 – 2013 рр. обсяги страхових премій, що надходили страховим компаніям від фізичних осіб та юридичних осіб (крім перестрахувальників) продовжували збільшуватися, і лише в 2014 році скоротилися. Частка страхових платежів від фізичних осіб у структурі страхових платежів протягом 2010 – 2013 рр. становила не більше 47,6%, а за підсумками 2014 року тенденція змінилася і даний показник становив 51,2%. У структурі страхових платежів від фізичних осіб за видами страхування найбільша питома вага належить таким видам страхування: страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, страхування життя, страхування наземного транспорту (КАСКО). У структурі страхових платежів від юридичних осіб за видами страхування найбільша питома вага належить таким видам страхування: страхування майна, страхування фінансових ризиків, страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ, страхування вантажів та багажу.

За останні роки на ринку ризикових видів страхування лідируючі позиції за обсягом страхових премій посідають такі компанії: «Кремінь», «АХА Страхування», «Уніка», «Арсенал страхування», «Інго Україна», «Українська страхова група», «Провідна», «Альфа страхування», «АСКА», як це зазначено в таблиці 4. У сегменті страхування життя за зібраними страховими преміями перші позиції належать таким компаніям: «Уніка життя», «Мет Лайф», «Ренесанс життя», «Страхова компанія ТАС», «АСКА-Життя», «Граве Україна страхування життя», «PZU Україна страхування життя», «Ейгон Лайф Україна», узагальнена структура яких наведена на рис. 1.

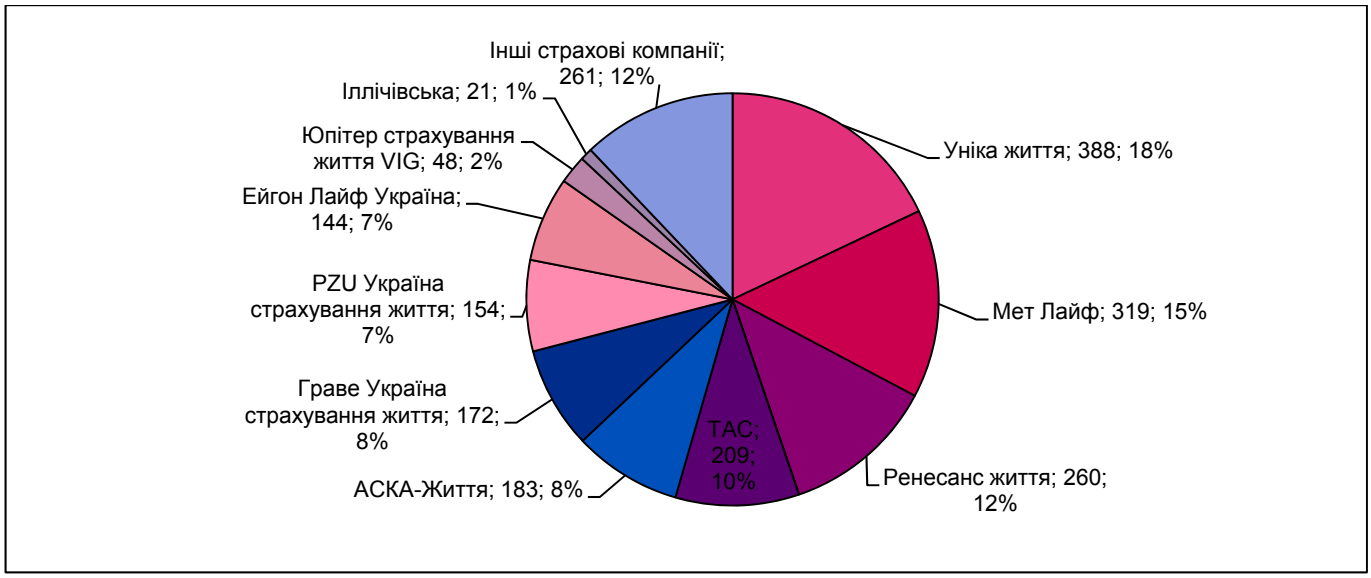

Рисунок 1. Страхові платежі страхових компаній зі страхування життя та їх частка ринку, за підсумками 2014 року (млн грн.).

** Джерело: побудовано авторами на основі [13]*

Загалом, як показує аналіз інформації, наведений в таблицях 3-4, у структурі страхових виплат починаючи з 2013 року більше половини страхових виплат отримані фізичними особами. Основна частина таких страхових виплат здійснена за договорами страхування наземного транспорту (КАСКО), страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, медичного страхування.

Таблиця 4. Показники діяльності страхових компаній з найбільшою часткою ринку з ризикових видів страхування за 2013, 2014 рр.*

№ з/п	Компанії	Валові страхові премії, млн грн.		Рівень страхових виплат		Частка на ринку ризикових видів страхування	
		2013	2014	2013	2014	2013	2014
1	Кремінь	1 971	1 737	1,1%	3,6%	8,3%	7,7%
2	АХА Страхування	783	758	48,6%	49,3%	3,3%	3,4%
3	Уніка	589	744	43,3%	43,9%	2,5%	3,3%
4	Арсенал страхування	637	627	20,6%	20,3%	2,7%	2,8%
5	Інго Україна	631	581	45,9%	50,1%	2,7%	2,6%
6	Українська страхова група	505	556	44,7%	56,7%	2,1%	2,5%
7	Провідна	562	529	49,4%	54,9%	2,4%	2,4%
8	Альфа страхування	586	522	20,7%	24,5%	2,5%	2,3%
9	АСКА	614	505	27,2%	43,8%	2,6%	2,2%
10	PZU Україна	404	504	32,6%	33,4%	1,7%	2,2%
11	ТАС Страхова група	396	426	44,1%	41,4%	1,7%	1,9%
12	Альянс	417	298	2,8%	3,8%	1,8%	1,3%
	Інші страхові компанії	15 613	14 662	14,8%	15,9%	65,9%	65,3%
	Всього	**23 708**	**22 448**	**19,0%**	**21,5%**	**100,0%**	**100,0%**

** Джерело: побудовано авторами на основі [13]*

У структурі страхових виплат юридичним особам (крім перестрахувальників) найбільше страхових відшкодувань здійснено за такими видами страхування: автострахування, медичне страхування, страхування майна, страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ.

Проведений аналіз існуючих теоретичних та емпіричних досліджень показує, що серед ряду факторів, які стримують розвиток ринку страхових послуг вагомими є:

1) відсутність надійних інвестиційних інструментів, а також відсутність гарантій збереження та повернення вкладених коштів страхових компаній;
2) низька купівельна спроможність населення;
3) необізнаність фізичних осіб про особливості фінансових послуг страхових компаній;
4) велика кількість страхових компаній з низьким рівнем капіталізації;
5) несприятливе податкове законодавство [14, с. 43];
6) повільні темпи ринкової трансформації та реструктуризації реального сектора економіки;
7) значна частка тіньової економіки;
8) збиткова діяльність більшості підприємств і приховані монопольні утворення [15, с. 2];
9) девальвація національної грошової одиниці та інфляція;
10) зростання вартості позикових коштів у банках, згортання інвестиційних програм іноземними інвесторами та низька кредитна активність банків.

Страхові компанії відіграють ключову роль у забезпеченні стабільних довгострокових інвестицій для управління стійким зростанням економіки країни. Тому, завданнями діяльності державних органів управління є створення умов для постійного розвитку страхових компаній, як довгострокових інституційних інвесторів у країні. У даному контексті, нормативно-правова база є важливою основою для балансу інтересів між страховими компаніями, державними органами нагляду та споживачами фінансових послуг, а також забезпечення визначеності і стабільності у підвищенні конкурентоспроможності.

Як вже зазначалося у попередніх дослідженнях, забезпечення фінансової стійкості та розвитку суб'єктів господарювання у короткостроковому та довгостроковому періодах є важливою умовою стабілізації фінансової системи України в посткризовий період [10, с. 58].

У зв'язку з цим, серед необхідних передумов зростання ринку страхових послуг слід виділити такі фактори:

1) підвищення доходів населення, що спонукатиме до збільшення заощаджень і в результаті спрямування їх у різні фінансові інструменти, зокрема страхові продукти;
2) нормативно-правове середовище, зокрема:

• побудова дієвої системи державного нагляду за діяльністю страхових компаній щодо виконання взятих ними зобов'язань перед страхувальниками;

• забезпечення наглядових органів достатнім рівнем людських та фінансових ресурсів для виконання завдань регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ;

• підвищення прозорості діяльності страхових компаній та регулюючих органів;

3) реформування систем соціального захисту, що включає:

• реформування пенсійної системи, запровадження загальнообов'язкового медичного страхування, передача функцій сфери загальнообов'язкового державного соціального страхування до страхових компаній [16];

4) підвищення фінансової грамотності населення, проведення кампаній з інформування громадськості стосовно основних аспектів страхових продуктів;
5) створення надійних баз даних для можливості проведення якісних розрахунків страхових тарифів.

Міжнародний досвід показує, що розвиток страхового ринку відбувається за умов використання всеохоплюючого і скоординованого підходу до лібералізації фінансового сектора та проведення операцій з капіталом [17, с. 159].

Так, європейські страхові та перестрахові компанії прагнуть до прибуткового зростання власної діяльності удосконалюючи існуючі бізнес-моделі, власні інвестиційні стратегії, асортимент продукції, бізнес-процеси і операційні структури [18, с.27]. На думку західних експертів для успішного ведення бізнесу страхові компанії повинні здійснити такі заходи:

1) реорганізувати і спростити організацію ведення бізнесу (бізнес-модель);
2) швидко адаптуватися до змін у нормативно-правовому середовищі;
3) акцентувати увагу на цільових сегментах ринку продажу страхових продуктів;
4) здійснити перегляд інвестиційної стратегії;
5) розробити цифрові платформи з метою розширення клієнтської бази;
6) оперувати базами даних і розширеною аналітикою щодо актуальної інформації стосовно страхових випадків різних видів страхування [17, с.35].

З метою забезпечення довгострокової фінансової стійкості страхових компаній слід реалізувати наступні заходи:

1) прийняти проект Закону України «Про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя»;
2) прийняття проекту Закону України «Про страхування» (нова редакція);
3) розширити перелік страхових послуг, у зв'язку з новими видами ризиків (інформаційні ризики, страхування експортних контрактів, ризик безробіття в результаті ліквідації підприємства тощо);
4) розглянути можливість використання страховими компаніями у власній діяльності інструментів асистансу, франчайзингу та аутсорсингу.

Висновки. Отже, страхові компанії є важливим компонентом фінансового сектора і виступають значними фінансовими посередниками та інвесторами в економіці країни. На сьогодні ринок страхових послуг в умовах негативних макроекономічних процесів, таких як девальвація, інфляція, скорочення виробництва, погіршення ділової активності підприємств, характеризується зменшенням кількості страхових компаній, зменшенням обсягу страхових платежів і збільшенням сформованих страхових резервів. Вищезгадані трансформації на страховому ринку України вимагають прийняття своєчасних рішень стосовно заходів спрямованих на підвищення довгострокової фінансової стійкості страхових компаній використовуючи кращий досвід європейський країн, виваженої державної політики стимулювання розвитку страхового ринку, а не значних ускладнень ведення страхової діяльності. Серед першочергових заходів слід здійснити прийняття розроблених законопроектів стосовно діяльності страховиків, що значно посилить довіру споживачів фінансових послуг до фінансового ринку та вдосконалить механізми забезпечення довгострокової фінансової стійкості фінансових установ. У забезпеченні динамічного розвитку фінансового сектору важливо створити умови для вільного руху капіталу (зняти адміністративні обмеження, запроваджені у зв'язку із кризою), запровадити податкове стимулювання розвитку інструментів фінансового сектору (шляхом зменшення рівня оподаткування страхових виплат і викупних сум), посилити координацію між регуляторами фінансового сектору, збільшувати капіталізацію страхових компаній разом із зменшенням ризиків, пов'язаних з їх діяльністю. Позитивний вплив на розвиток страхового сектору матиме виважена політика гармонізації законодавства України із нормативно-правовою базою Європейського Союзу у сфері страхових відносин, зокрема поступова імплементація європейських механізмів та нормативів функціонування систем управління капіталом страхових компаній на основі оцінки ризиків та методик розрахунку необхідного обсягу капіталу для покриття непередбачених витрат внаслідок впливу негативних внутрішніх і зовнішніх ризиків.

Перспективами подальших наукових досліджень у даній сфері є: проведення пошуку можливих механізмів забезпечення стабільної довгострокової співпраці між страховими компаніями, фізичними особами та суб'єктами підприємницької діяльності у різних сферах економічних відносин країни.

Список використаних джерел

1. Сінельнік В.В. Роль та місце ризик-менеджменту у забезпеченні фінансової надійності страхових компаній / В.В. Сінельнік // Наукові записки НаУКМА. – 2013. – Т. 146: Економічні науки. – С. 86–90.

2. Козьменко О. В. Нові вектори розвитку страхового ринку України: Н 73 монографія / [О. В. Козьменко, С. М. Козьменко, Т. А. Васильєва та ін.; кер. авт. проекту д.е.н., проф. О. В. Козьменко]. – Суми: Університетська книга. – 2012. – 315 с.

3. Волосович С.В. Страхування ризиків кредитної сфери [Текст]: монографія / С.В. Волосович // Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К.: Київ. нац. екон.-торг. ун-т, 2013. – 387 с.

4. Новошинська Л.В. Маркетинг фінансових послуг інституційних інвесторів [Текст]: монографія / Л. В. Новошинська // О.: Пальміра, 2013. – 311 с.

5. Пікус Р. В. Взаємодія страхових компаній і банків на ринку фінансових послуг України [Текст] : монографія / Р. В. Пікус, Г. І. Олійник; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ: ЦП "Компринт", 2015. – 186 с.

6. Arena, M. Does insurance market promote Economic Growth? A cross-country Study for Industrialized and developing countries / M. Arena // Journal of Risk Insurance, - №75(4), - 2008. - pp. 921–946. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/9257/wps4098.pdf?sequence=1

7. Su Ch. Tests for causality between insurance development and economic growth using asymptotic and panel bootstrap distributions / Chi-Wei Su, Hsu-Ling Chang, G. Pan // Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research, Vol. 47 Issue 3, - 2013, p. 111.

8. Phutkaradze J. Impact of Insurance Market on Economic Growth in Post-Transition Countries / J. Phutkaradze // International Journal of Management and Economics (Zeszyty Naukowe KGŚ). - № 44, October–December 2014, pp. 92–105.

9. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. – Режим доступу: http://www.nfp.gov.ua.

10. Лук'яненко І. Г. Методи стрес-тестування фінансової стійкості підприємств України / І.Г. Лук'яненко // Бізнес Інформ. – № 11. – 2013. – С. 57 – 64.

11. Підсумки діяльності страхових компаній України за 2014 рік, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nfp.gov.ua.

12. Report «World insurance in 2014: back to life», № 4. – 2015. Sigma, Swiss Re's website: www.swissre.com/sigma

13. Офіційний сайт журналу із страхування в Україні «Фориншурер». – http://forinsurer.com/

14. Приступа Л.А. Проблеми та перспективи розвитку ринку страхування життя в Україні/ [Л.А. Приступа, О.В. Ільєва] // матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Перспективи розвитку фінансової системи: економічні та інноваційні аспекти»], (30–31 травня 2014 р., м. Дніпропетровськ) / Наукова економічна організація «Перспектива». – Дніпропетровськ, 2014. – С. 43–46.

15. Нікітчина О. В. Роль та значення страхового ринку в умовах ринкової трансформації / О. В. Нікітчина// Економіка. Управління. Інновації. – № 2 (2). – 2009. – С. 7.

16. Модернізація системи соціального страхування в Україні. Аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень. – К.: 2014. – С.38.

17. Zheng W. China's insurance industry: reform, opening and development / W. Zheng // United Nations Conference on Trade and Development: "Trade and development aspects of insurance services and regulatory frameworks". – New York, Geneva, 2007. – P. 153 – 198.

18. Global insurance outlook 2014 // Ernst & Young Global Limited, 2014. – P. 78 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ey.com/Publication /vwLUAssets/EY-2014-global-insurance-outlook/$FILE/EY-2014-Global-insurance-outlook.pdf

References

1. Sinel'nik V.V. Rol' ta mistse ryzyk-menedzhmentu u zabezpechenni finansovoyi nadiynosti strakhovykh kompaniy / V.V. Sinel'nik // Naukovi zapysky NaUKMA. – 2013. – T. 146: Ekonomichni nauky. – S. 86–90.

2. Koz'menko O. V. Novi vektory rozvytku strakhovoho rynku Ukrayiny: N 73 monohrafiya / [O. V. Koz'menko, S. M. Koz'menko, T. A. Vasyl'yeva ta in.; ker. avt. proektu d.e.n., prof. O. V. Koz'menko]. – Sumy: Universytet·s'ka knyha. – 2012. – 315 s.

3. Volosovych S.V. Strakhuvannya ryzykiv kredytnoyi sfery [Tekst]: monohrafiya / S.V. Volosovych // Kyyiv. nats. torh.-ekon. un-t. – K.: Kyyiv. nats. ekon.-torh. un-t, 2013. – 387 s.

4. Novoshyns'ka L.V. Marketynh finansovykh posluh instytutsiynykh investoriv [Tekst]: monohrafiya / L. V. Novoshyns'ka // O.: Pal'mira, 2013. – 311 s.

5. Pikus R. V. Vzayemodiya strakhovykh kompaniy i bankiv na rynku finansovykh posluh Ukrayiny [Tekst] : monohrafiya / R. V. Pikus, H. I. Oliynyk; Kyyivs'kyy nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. – Kyyiv: TSP "Komprynt", 2015. – 186 s.

6. Arena, M. Does insurance market promote Economic Growth? A cross-country Study for Industrialized and developing countries / M. Arena // Journal of Risk Insurance, - №75(4), - 2008. - P. 921–946. [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/9257/wps4098.pdf?sequence=1

7. Su Ch. Tests for causality between insurance development and economic growth using asymptotic and panel bootstrap distributions / Chi-Wei Su, Hsu-Ling Chang, G. Pan // Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research, Vol. 47 Issue 3, - 2013, p. 111.

8. Phutkaradze J. Impact of Insurance Market on Economic Growth in Post-Transition Countries / J. Phutkaradze // International Journal of Management and Economics (Zeszyty Naukowe KGŚ). - № 44, October–December 2014, P. 92–105.

9. Ofitsiynyy sayt Natsional'noyi komisiyi, shcho zdiysnyuye derzhavne rehulyuvannya u sferi rynkiv finansovykh posluh. – Rezhym dostupu: http://www.nfp.gov.ua.

10. Luk"yanenko I. H. Metody stres-testuvannya finansovoyi stiykosti pidpryyemstv Ukrayiny / I.H. Luk"yanenko // Biznes Inform. – № 11. – 2013. – S. 57 – 64.

11. Pidsumky diyal'nosti strakhovykh kompaniy Ukrayiny za 2014 rik, [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.nfp.gov.ua.

12. Report «World insurance in 2014: back to life», № 4. – 2015. Sigma, Swiss Re"s website: www.swissre.com/sigma

13. Ofitsiynyy sayt zhurnalu iz strakhuvannya v Ukrayini «Forynshurer». – http://forinsurer.com/

14. Prystupa L.A. Problemy ta perspektyvy rozvytku rynku strakhuvannya zhyttya v Ukrayini/ [L.A. Prystupa, O.V. Il'yeva] // materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. [«Perspektyvy rozvytku finansovoyi systemy: ekonomichni ta innovatsiyni aspekty»], (30–31 travnya 2014 r., m. Dnipropetrovs'k) / Naukova ekonomichna orhanizatsiya «Perspektyva». – Dnipropetrovs'k, 2014. – S. 43–46.

15. Nikitchyna O. V. Rol' ta znachennya strakhovoho rynku v umovakh rynkovoyi transformatsiyi / O. V. Nikitchyna// Ekonomika. Upravlinnya. Innovatsiyi. – № 2 (2). – 2009. – S. 7.

16. Modernizatsiya systemy sotsial'noho strakhuvannya v Ukrayini. Analitychna dopovid' / Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen'. – K.: 2014. – S.38.

17. Zheng W. China"s insurance industry: reform, opening and development / W. Zheng // United Nations Conference on Trade and Development: "Trade and development aspects of insurance services and regulatory frameworks". – New York, Geneva, 2007. – P. 153 – 198.

18. Global insurance outlook 2014 // Ernst & Young Global Limited, 2014. – P. 78 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.ey.com/Publication /vwLUAssets/EY-2014-global-insurance-outlook/$FILE/EY-2014-Global-insurance-outlook.pdf

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Лук'яненко Ірина Григорівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
вул. Сковороди, 2, м. Київ, 04655, Україна
e-mail: luk@kse.org.ua

Сінельнік Віктор Володимирович, аспірант,
Науково-дослідний фінансовий інститут Державної навчально-наукової установи «Академія фінансового управління»
вул. Дегтярівська, 38-44, м. Київ, 04119, Україна
e-mail: sinelnik_viktor@meta.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Лукьяненко Ирина Григорьевна, доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой финансов
Национальный университет «Киево-Могилянская академия»

ул. Сковороды, 2, г. Киев, 04655, Украина
e-mail: luk@kse.org.ua
Синельник Виктор Владимирович, аспирант
Научно-исследовательский финансовый институт Государственного учебно-научного учреждения «Академия финансового управления»
ул. Дегтяревская, 38-44, г. Киев, 04119, Украина
e-mail: sinelnik_viktor@meta.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS
Lukianenko Iryna Hryhorivna, Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Finance,
National University of «Kyiv-Mohyla Academy»
2, Skovorody street, Kyiv, 04655, Ukraine
e-mail: luk@kse.org.ua
Sinelnik Viktor Volodymyrovych, postgraduate student
Scientific-research Financial Institute of the State educational and scientific institution "Academy of Financial Management"
38-44, Degtyarevskaya street, Kyiv, 04119, Ukraine
e-mail: sinelnik_viktor@meta.ua

ЗМІСТ

Економіка знань, інноваційна економіка

Виноградня В.М. СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ 7
Кужелєв М.О., Житар М.О. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ 14
Сандул М.С. ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ 18
Яровенко Т.С. ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМІВ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СФЕРИ ОСВІТИ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ SWOT-АНАЛІЗУ 26

Економіка та управління

Алєксєєнко Л.Ф. МЕТОДОЛОГІЯ СТВОРЕННЯ В РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ МЕХАНІЗМУ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ЗА ВИРОБНИЦТВО І РЕАЛІЗАЦІЮ ПРОДУКЦІЇ, ТОВАРІВ (РОБІТ, ПОСЛУГ) НА ЕКСПОРТ 33
Герасенко В.П. РОЗВИТОК СТРУКТУРИ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНОМ 37
Кузнецов Е.А., Сафонов Ю.М. ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ 44
Мількота Н.В. ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ ЗАМОВЛЕННЯ В ГАЛУЗІ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ: ОГЛЯД ПЕРШОГО ЕТАПУ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В БІЛОРУСІ 50
Перчук О.В. ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ 57
Харламова О.В. ОБЛІКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ В МСФЗ-ФОРМАТ 66
Чайка В.О. СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ОВОЧІВНИЦТВА ЗАХИЩЕНОГО ГРУНТУ В УМОВАХ АСОЦІАЦІЇ З ЄС 72
Канєва Т.В., Шевченко С.О. ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА СУБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ 77
Рибакова Т.О. СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА ЗАСАДАХ СИСТЕМИ ЗБАЛАНСОВАНИХ ІНДИКАТОРІВ 81

Економічна теорія

Демчак Р.Є. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ 88
Коркач І.В. ІНФЛЯЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: ПРОБЛЕМИ (ОЗДОРОВЛЕННЯ), ПОДОЛАННЯ В УКРАЇНІ, В ПЕРІОД ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН 92
Лисецький А.С., Паламарчук О.М., Чабан Г.В. ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА 98
Макогон І.І. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ СЕКТОРОМ ЕКОНОМІКИ 112
Морозюк Н.В. УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН 118
Овсієнко А.М. УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ 123
Павлов К.В. ЯДРО ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ: СУТНІСТЬ, КРИТЕРІЇ ФОРМУВАННЯ І ЕЛЕМЕНТНИЙ СКЛАД 129
Пасічний М.Д. ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ 137
Яременко Л.М. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО СУТНОСТІ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ 144

Фінанси, грошовий обіг, кредит

Гатаулліна Е.І. ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА У КРАЇНАХ З РОЗВИНУТОЮ ТА ТРАНСФОРМАЦІЙНОЮ ЕКОНОМІКОЮ 149
Далєвська Т.А. ОСНОВНІ ТЕОРІЇ ТА МОДЕЛІ МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ 155
Євтушенко Н.М. ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В КОНТЕКСТІ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ 162
Закрепа А.В. КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО КАПІТАЛУ БАНКУ 168
Калмиков О.В. ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИЙ МЕХАНІЗМ СПРИЯННЯ МАЛОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВУ 173
Коверник Н.В. ПОШУК ОПТИМАЛЬНИХ ШЛЯХІВ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ 178
Кучер Г.В. ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРА В МЕХАНІЗМІ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ 183
Лисяк Л.В. БОРГОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ 189
Лондар Л.П. РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 195
Маслик Р.О. АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ТА ГАРАНТІЙ В УКРАЇНІ 203
Добруцький А.С. ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ОСНОВИ СИСТЕМИ КАЗНАЧЕЙСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ 209
Гусаревич Н.В. БЮДЖЕТ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ 212
Маліновська О.Я. КРЕДИТНІ СПІЛКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРЕДИТНИМИ РЕСУРСАМИ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО БІЗНЕСУ 217
Лук'яненко І.Г., Сінельнік В.В. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ 221

СОДЕРЖАНИЕ

Экономика знаний, инновационная экономика

Виноградная В.М. СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ 7
Кужелев М.А., Житарь М.О. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ 14
Сандул М.С. ЭВОЛЮЦИЯ КОНЦЕПЦИЙ И ДЕТЕРМИНАНТЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНЫХ СИСТЕМ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ 18
Яровенко Т.С. ОПРЕДЕЛЕНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКИХ НАПРАВЛЕНИЙ ИНВЕСТИЦИОННОГО РАЗВИТИЯ СФЕРЫ ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ НА ОСНОВЕ SWOT-АНАЛИЗА 26

Экономика и управление

Алексеенко Л.Ф. МЕТОДОЛОГИЯ СОЗДАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ МЕХАНИЗМА СТИМУЛИРОВАНИЯ РАБОТНИКОВ ЗА ПРОИЗВОДСТВО И РЕАЛИЗАЦИЮ ПРОДУКЦИИ, ТОВАРОВ (РАБОТ, УСЛУГ) НА ЭКСПОРТ 33
Герасенко В.П. РАЗВИТИЕ СТРУКТУРЫ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ РЕГИОНОМ 37
Кузнецов Э.А., Сафонов Ю.Н. УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА ПРОФЕССИОНАЛИЗАЦИИ МЕНЕДЖМЕНТА В УКРАИНЕ 44
Милькота Н.В. ГОСУДАРСТВЕННЫЙ СОЦИАЛЬНЫЙ ЗАКАЗ В ОБЛАСТИ СОЦИАЛЬНОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ: ОБЗОР ПЕРВОГО ЭТАПА ПРАКТИЧЕСКОЙ РЕАЛИЗАЦИИ В БЕЛАРУСИ 50
Перчук О.В. ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ НА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ 57
Харламова Е.В. УЧЕТНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ В МСФО-ФОРМАТ 66
Чайка В.А. СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ ОВОЩЕВОДСТВА ЗАЩИЩЕННОГО ГРУНТА В УСЛОВИЯХ АССОЦИАЦИИ С ЕС 72
Канева Т.В, Шевченко С.А. УЧЕТНАЯ ПОЛИТИКА СУБЪЕКТА ГОСУДАРСТВЕННОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ 77
Рыбакова Т.А. СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ НА ОСНОВЕ СИСТЕМЫ СБАЛАНСИРОВАННЫХ ИНДИКАТОРОВ 81

Экономическая теория

Демчак Р.Е. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ 88
Коркач И.В. ИНФЛЯЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ: ПРОБЛЕМЫ (ОЗДОРОВЛЕНИЕ), ПРЕОДОЛЕНИЕ В УКРАИНЕ, В ПЕРИОД ФОРМИРОВАНИЯ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ 92
Лисецкий А.С., Паламарчук О.Н., Чабан Г.В. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ СУБЪЕКТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА 98
Макогон И.И. ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ 112
Морозюк Н.В. УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ СЕЛЬСКИМИ ТЕРРИТОРИЯМИ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННЫХ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ 118
Овсиенко А.Н. УПРАВЛЕНИЕ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ 123
Павлов К.В. ЯДРО ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА: СУЩНОСТЬ, КРИТЕРИИ ФОРМИРОВАНИЯ И ЭЛЕМЕНТНЫЙ СОСТАВ 129
Пасечный М.Д. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ 137
Яременко Л.М. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К СУЩНОСТИ И КЛАССИФИКАЦИИ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ 144

Финансы, денежное обращение, кредит

Гатауллина Е.И. ГОСУДАРСТВЕННАЯ ФИНАНСОВАЯ ПОЛИТИКА В СТРАНАХ С РАЗВИТОЙ И ТРАНСФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКОЙ 149
Далевская Т.А. ОСНОВНЫЕ ТЕОРИИ И МОДЕЛИ МЕСТНЫХ ФИНАНСОВ 155
Евтушенко Н.М. ФОРМИРОВАНИЕ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ В КОНТЕКСТЕ БЮДЖЕТНОЙ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ 162
Закрепа А.В. КЛЮЧЕВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КАПИТАЛА БАНКА 168
Калмыков О.В. ФИНАНСОВО-КРЕДИТНЫЙ МЕХАНИЗМ СОДЕЙСТВИЯ МАЛОМУ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВУ 173
Коверник Н.В. ПОИСК ОПТИМАЛЬНЫХ ПУТЕЙ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ 178
Кучер Г.В. ФИНАНСОВЫЕ РЕСУРСЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ В МЕХАНИЗМЕ ФИНАНСОВО-КРЕДИТНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВА 183
Лысяк Л.В. ДОЛГОВАЯ ПОЛИТИКА УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ РЕФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ПУБЛИЧНЫХ ФИНАНСОВ 189
Лондар Л.А. РЕСТРУКТУРИЗАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ДОЛГА КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ ДОЛГОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ 195
Маслик Р.О. АНАЛИЗ ФИНАНСОВОГО СООТНОШЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СОЦИАЛЬНЫХ СТАНДАРТОВ И ГАРАНТИЙ В УКРАИНЕ 203
Добруцкий А.С. УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЙ ОСНОВЫ СИСТЕМЫ КАЗНАЧЕЙСКОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ 209
Гусаревич Н.В. БЮДЖЕТ КАК ИНСТРУМЕНТ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ 212
Малиновска О.Я. КРЕДИТНЫЕ СОЮЗЫ КАК ИСТОЧНИК ОБЕСПЕЧЕНИЯ КРЕДИТНЫХ РЕСУРСОВ СУБЬЕКТОВ МАЛОГО БИЗНЕСА 217
Лукьяненко И.Г., Синельник В.В. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ И НАПРАВЛЕНИЯ РЕФОРМИРОВАНИЯ СТРАХОВОГО РЫНКА УКРАИНЫ 221

CONTENTS

Economy knowledge, Innovative economy

Vynogradnya V.M. THE SYSTEM OF FINANCIAL MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS....7
Kuzheliev M.O., Zhytar M.O. CONCEPTUAL BASES EFFECTIVE FINANCIAL SUPPORT FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE....14
Sandul M. S. KEY CONCEPTS AND FACTORS OF THE NATIONAL HIGHER EDUCATION SYSTEMS' COMPETITIVENESS....18
Yarovenko T.S. DEFINING STRATEGIC TRENDS IN THE INVESTMENT-DRIVEN DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL SP HERE IN UKRAINE ON THE BASIS OF SWOT-ANALYSIS....26

Economy and Management

Alekseenko L.F. METHODOLOGY OF CREATION THE MECHANISM OF STIMULATION OF EMPLOYEES FOR PRODUCTION AND SALE OF PRODUCTS, GOODS (WORKS, SERVICES) FOR EXPORT IN THE REPUBLIC OF BELARUS....33
Gerasenko V.P. DEVELOPMENT OF STRUCTURE OF MANAGEMENT MECHANISM BY REGION....37
Kuznietsov E.A., Safonov Y.M. IMPROVEMENT OF THE MANAGEMENT PROFESSIONALIZATION MECHANISM IN UKRAINE....44
Milkota N.V. PUBLIC PROCUREMENT OF SOCIAL SERVICES IN BELARUS: REVIEW OF THE FIRST STAGE OF IMPLEMENTATION IN BELARUS....50
Perchuk O.V. THE PECULIARITIES OF FINANCIAL RESULTS ACCOUNTING ON THE AGRICULTURAL ENTERPRISES....57
Kharlamova O.V. ACCOUNTING AND METHODOLOGICAL TOOLS OF FINANCIAL STATEMENTS TRANSFORMATION INTO THE IFRS-FORMAT....66
Chaika V.O. THE DEVELOPMENT STRATEGY OF GREENHOUSE VEGETABLE GROWING UNDER THE ASSOCIATION....72
Kaneva T.V., Shevchenko S.O. ACCOUNTING POLICIES THE PUBLIC SECTOR UKRAINE....77
Rybakova T.O. STRATEGIC PLANNING OF THE ENTERPRISE INTERNATIONAL BUSINESS ACTIVITIES ON THE BASIS OF BALANCED SCORECARD....81

Economic theory

Demchak R. Ye. CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR THE DECENTRALIZATION OF STATE REGULATION OF SOCIAL-ECONOMIC DEVELOPMENT....88
Korkach I.V. INFLATION: PROBLEMS (REHABILITATION), OVERCOMING IN UKRAINE, IN THE PERIOD OF FORMATION OF MARKET RELATIONS....92
Lysetskyi A.S., Palamarchuk O.M., Chaban G.V. ECONOMIC EFFECTIVENESS OF AGRICULTURAL ECONOMIC ENTITIES....98
Makogon I. EVALUATION OF CONTROL MECHANISM PUBLIC SECTOR....112
Morozyuk N.V. IMPROVEMENT OF THE ORGANIZATIONAL AND FUNCTIONAL COMPONENT OF MANAGEMENT SYSTEM OF RURAL TERRITORIES IN THE CONDITIONS OF MODERN INSTITUTIONAL CHANGES....118
Ovsiyenko A.M. MANAGING THE FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES OF BUSINESS AGENTS....123
Pavlov K.V. ECONOMIC CORE REGION: ESSENCE, THE CRITERIA FOR THE FORMATION AND ELEMENTAL COMPOSITION....129
Pasichniy M.D. THE INSTITUTIONAL FRAMEWORK FOR FINANCIAL REGULATION....137
Jaremenko L.M. THEORETICAL APPROACHES TO THE NATURE AND CLASSIFICATION OF FIXED ASSETS....144

Finance, Monetary circulation and Credit

Gataullina E.I. FINANCIAL POLICY IN ADVANCED AND TRANSITIONAL ECONOMIES....149
Dalievka T.A. THE MAIN THEORIES AND MODELS OF LOCAL FINANCE....155
Yevtushenko N.M. THE FORMATION OF LOCAL BUDGETS IN CONTEXT OF BUDGET DECENTRALIZATION....162
Zakrepa A.V. KEY PROBLEMS OF FORMATION AND EFFECTIVE USE OF BANK ECONOMIC CAPITAL....168
Kalmykov O.V. FINANCIAL AND CREDIT MACHANISM OF SMALL BUSINESS SUPPORTING....173
Kovernuk N.V. OPTIMAL WAY PROVIDING FINANCIAL EDUCATION IN UKRAINE....178
Kucher G.V. FINANCIAL RESOURCES OF THE PUBLIC SECTOR ECONOMY IN THE FINANCIAL-CREDIT MECHANISM OF THE STATE DEVELOPMENT REGULATION....183
Lisyak L.V. DEBT POLICY OF UKRAINE UNDER THE REFORM OF PUBLIC FINANCE SYSTEM....189
Londar L.P. STATE DEBT RESTRUCTURING AS AN INSTRUMENT OF INCREASING THE LEVEL OF UKRAINE'S DEBT SECURITY....195
Maslyk R.O. ANALYSIS OF THE FINANCIAL CORRELATION BETWEEN STATE SOCIAL STANDARDS AND GUARANTEES IN UKRAINE....203
Dobrutskyi A.S. PERFECTION OF METHODOLOGICAL BASIS OF TREASURY SERVICE SYSTEM....209
Gusarevych N.V. BUDGET AS A TOOL FOR SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT COUNTRIES....212
Malinovska O.Y. CREDIT UNION AS A SOURCE OF CREDIT RESOURCES OF SMALL BUSINESS....217
Lukianenko I.H., Sinelnik V.V. CURRENT TRENDS AND DIRECTIONS REFORMS OF INSURANCE MARKET IN UKRAINE....221

До авторів збірника

Шановні автори!

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький
Державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди приймає до друку у науковому збірнику «Економічний вісник університету» статті з економічної тематики

1. Умови опублікування статті.

1.1. Подана до публікації стаття повинна актуальною, мати новизну, містити постановку завдань (проблем), опис основних результатів дослідження, отриманих автором, висновки.

1.2. Відповідати правилам оформлення.

2. Правила оформлення.

2.1. Рекомендований обсяг статті – 8-12 сторінок, формату А4 через інтервал 1. Поля: верхнє, нижнє, ліве, праве – 2 см. Абзац – 1 см. Шрифт; Arial. Розмір – 12. Вирівнювання тексту по ширині. Автоматична розстановка переносів включена. Нумерація сторінок не ведеться. Мова – українська, російська, англійська. Текстовий шрифт та шрифт формул повинні бути різними. Формули чіткі, із загальноприйнятим використанням символів. Таблиці компактні, з назвою та нумерацією. Ілюстративні матеріали повинні бути якісними, розміщуються в тексті.

2.2. Обов'язковим є список використаних джерел у кінці статті (не посилатися на підручники та застарілу літературу; роботи не тільки вітчизняних, а й зарубіжних авторів). Посилання на інших дослідників та на ту чи іншу роботу повинні позначатися в тексті у квадратних дужках порядковим номером.

2.3.Назва статті має бути коротка, але максимально точно відображати досліджувану проблему.

2.4. Текст статті повинен бути уважно вичитаним, зрозумілим і лаконічним.

2.5. Рубрикація тексту – необхідний елемент всіх статей. Стаття має містити вступ: актуальність, ступінь дослідження даної проблеми вченими, предмет дослідження, мету дослідження, завдання дослідження, методи, постановку проблеми, результати дослідження, висновки.

2.6. Стаття має обов'язково містити:

Блок 1 – українською мовою: УДК; назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

Блок 2 – російською мовою: назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

Блок 3 – англійською мовою: назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

За умови, якщо стаття подається російською чи англійською мовою анотація українською мовою не подається.

Блок 4 – повний текст статті.

Блок 5 – бібліографічні дані.

Блок 6. – бібліографічні дані в романському алфавіті (References)*. Бібліографічне посилання містить: прізвище, ім'я, по-батькові (всіх авторів в транслітерації). Транслітерація назви статті* [Назва статті англійською мовою]. *Транслітерація назви журналу, том, випуск, рік видання, сторінки.*

Блок 7. – дані про автора: прізвище, ім'я, посада, вчене звання, науковий ступінь, адресні дані, організація, де працює (навчається) автор, електронна пошта, (*додатково: службовий та домашній телефони*);

Блок 8 – дані про автора в тій же послідовності російською та англійською мовами.

Анотація має включати наступні аспекти:

- предмет, мету роботи;
- метод або методологію проведення роботи;
- результати роботи;
- галузь застосування результатів;
- висновки.

Обсяг анотації до 1 сторінки формату А4.

Анотація подається українською, російською та англійською мовами.

Англомовна анотація має бути написана якісною англійською мовою, без використання on-line – перекладачів. У разі використання on-line – перекладачів стаття до друку не приймається.

Цитовані посилання мають бути подані літерами латинського алфавіту.

3. Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки, для аспірантів та здобувачів – віза наукового керівника.

4. Назви файлів повинні відповідати прізвищам авторів.

5. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Довідки за телефонами; +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320
Сайт збірниканауковихпраць: www.economik.phdpu.edu.uaЕлектронна адреса: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net

Редакційна колегія

К авторам сборника

Уважаемые авторы!

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» принимает к печати в научном сборнике «Экономический вестник университета» статьи по экономической тематике

1. Условия опубликования статьи.

1.1. Представленная к публикации статья должна актуальной, обладать новизной, содержать постановку задач (проблем), описание основных результатов исследования, полученных автором, выводы.

1.2. Отвечать правилам оформления.

2. Правила оформления.

2.1. Рекомендуемый объем статьи - 8-12 страниц, формата А4 через интервал 1. Поля: верхнее, нижнее, левое, правое - 2 см. Абзац - 1 см. Шрифт; Arial. Размер - 12. Выравнивание текста по ширине. Автоматическая расстановка переносов включена. Нумерация страниц не ведется. Язык - украинский, русский, английский. Текстовый шрифт и шрифт формул должны быть разными. Формулы четкие, с общепринятым использованием символов. Таблицы компактные, с названием и нумерацией. Иллюстративные материалы должны быть качественными, размещаются в тексте.

2.2. В конце статьи помещается Список использованных источников (не ссылаться на учебники и устаревшую литературу; работы не только отечественных, но и зарубежных авторов). Ссылки на других исследователей и на ту или иную работу должны обозначаться в тексте в квадратных скобках порядковым номером.

2.3. Название статьи должно быть коротким, но максимально точно отражать исследуемую проблему.

2.4. Текст статьи должен быть внимательно вычитанным, понятным и лаконичным.

2.5. Рубрикация текста – необходимый элемент всех статей. Статья должна содержать введение: актуальность, степень исследования данной проблемы учеными, предмет исследования, цель исследования, задачи исследования, методы, постановку проблемы, результаты исследования, выводы.

2.6. Статья должна обязательно содержать:

Блок 1 - на украинском языке: УДК; название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

Блок 2 - на русском языке: название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

Блок 3 - на английском языке: название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

При условии, если статья представляется на русском или английском языке аннотация на украинском языке не подается.

Блок 4 - полный текст статьи.

Блок 5 - библиографические данные.

Блок 6. - Библиографические данные в романском алфавите (References). Библиографическое ссылка содержит: фамилию, имя, отчество (всех авторов в транслитерации). Транслитерация названия статьи [Название статьи на английском языке]. Транслитерация названия журнала, том, выпуск, год издания, страницы.

Блок 7. - Данные об авторе: фамилия, имя, должность, ученое звание, ученая степень, адресные данные, организация, где работает (учится) автор, электронная почта, (дополнительно: служебный и домашний телефоны);

Блок 8 - данные об авторе в той же последовательности на русском и английском языках.

Аннотация должна включать следующие аспекты:

• предмет, цель работы;
• метод или методологию проведения работы;
• результаты работы;
• область применения результатов;
• выводы.

Объем аннотации к 1 страницы формата А4.

Аннотация подается на украинском, русском и английском языках.

Англоязычная аннотация должна быть написана качественной английском языке, без использования on-line - переводчиков. При использовании on-line - переводчиков статья в печать не принимается.

Цитируемые ссылки должны быть представлены буквами латинского алфавита.

3. Обязательными являются рецензия специалиста в соответствующей области науки, для аспирантов и соискателей - виза научного руководителя.

4. Названия файлов должны соответствовать фамилиям авторов.

5. В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Справки по телефонам; +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068) 3558320
Сайт сборника научных трудов: www.economik.phdpu.edu.ua. Электронный адрес: ekon.dek @ mail.ru, ekon.dek@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of Bulletin

Dear authors!

State Higher Educational Establishment “Pereyaslav-Khmelnytskiy State Pedagogic University after GrygoriySkovoroda”
accepts economic articles for printing in the scientific collection
“University Economic Bulletin”

1. Conditions of publishing the article.

1.1. Article for publication shall be up-to-date, have novelty and contain description of tasks (problems), the main results of research and conclusions.

1.2. The article shall comply with the designing rules.

2. Designing rules:

2.1. Recommended size of article is 8-12 pages of format A4 with interval 1. Fields: upper, lower, left, right – 2 sm. Indent – 1 sm. Font: Arial. Size – 12. Text justification is on width. Automatic hyphenation is on. Pages are not numbered. Languages are Ukrainian, Russian and English. Text font and formula font shall be different. Formulae shall be clear with generally accepted symbols. Tables are compact with name and numbering. Text shall contain qualitative illustrative materials.

2.2. Presence of list of references at the end of the article is obligatory (please do not refer to manuals and old sources; refer not only to the works of Ukrainian, but also to the works of foreign authors). References to other researchers or to other works shall be marked in the text by the sequence number in square brackets.

2.3.Name of the article shall be short and shall maximally reflect the object of research.

2.4. Text of the article shall be proof-read, understandable and concise.

2.5. Headings of the text constitute necessary element of all the articles. The article shall contain introduction: actuality, volumes of researches performed on the problem, subject of research, aim of research, tasks of research, methods, formulation of problem, results of research, conclusions.

2.6. The article shall contain:

Block 1 – in Ukrainian: UDK; name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

Block 2 – in Russian: name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

Block 3 – in English: name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

On condition of submitting the article in Russian or English, annotation in Ukrainian is not necessary.

Block 4 – complete text of article.

Block 5 – bibliography.

Block 6. – bibliography in Latin letters (References). *Bibliographic reference shall contain: surname, name, patronymic (all the authors in transliteration). Transliteration of the article name* [Name of the article in English]. *Transliteration of name of magazine, volume, issue, year of issue, pages.*

Block 7. – information about the author: surname, name, position, science degree, address, employment (educational) institution, e-mail, (*additionally working and home phone numbers.*

Block 8 – information about the author in the same sequence in Russian and English.

Annotation shall include the following aspects:

- subject and aim of research;
- method or methodology of research;
- results of research;
- application of results;
- conclusions.

Volume of annotation should not exceed 1 page of A4 format.

Annotation is provided in Ukrainian, Russian and English.

Annotation in English shall be written in good English, without using the on-line translators. In case of using on-line – translators, the article is not accepted for printing.

Citations shall be given in Latin letters.

3. Review of the specialist in the corresponding branch of science, for post-graduate students and doctoral candidates – visa of research advisor are obligatory.

4. Name of files shall correspond to the surnames of authors.

5. In case of incompliance with the above mentioned requirements, the Editorial Board does not accept the articles for printing.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles “University Economic Bulletin” was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students “University Economic Bulletin” is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

Tel.; +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320
Website of scientific bulletin: www.economik.phdpu.edu.ua E-mail: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net

Editorial Board

Міністерство освіти і науки України

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць учених та аспірантів

Випуск 27/1

Головний редактор Т. М. Боголіб

Переяслав-Хмельницький
2015

Підписано до друку 10 жовтня 2015 року. Формат 60х84/8.
Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Обл.–вид. арк. 28,88.
Ум. др. арк. 27,55. Наклад 300 примірників.

Министерство образования и науки Украины

ГВУЗ «Переяслав–Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов ученых и аспирантов

Выпуск 27/1

Главный редактор Т. М. Боголиб

Переяслав–Хмельницкий
2015

Подписан к печати 10 октября 2015. Формат 60х84/8.
Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Обл.–изд. л. 28,88.
Ус. п.л. 27,55. Тираж 300 экземпляров.

Ministry of Education and Science of Ukraine

SHEE «Pereyaslav–Khmelnytskiy State Pedagogical University after Grygoriy Skovoroda»

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists and post–graduate students

ISSUE 27/1

Chief editor T. M. Bogolib

Pereyaslav–Khmelnytskiy
2015

Signed for print on October 10, 2015. Format 60x84/8.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet 28,88.
Issued sheets 27,55. 300 copies.